

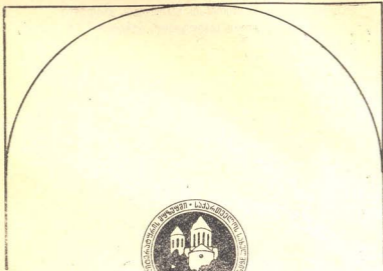
517 /3
1992

საქართველოს
ბიბლიოთეკა

ლოდიკაძეების
წმინდა
მამონიძე

საქართველოს რესპუბლიკის კულტურის სამინისტრო
საქართველოს ბ. ლომიძის სახელობის ქართული
ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმი

საქართველოს რესპუბლიკის კულტურის სამინისტრო

ლორეანაძის
წიგნი
მასობრივი

თბილისი
„მირანი“
1992 წ.

ბეგო + 325 (= 999621) - 801-4

№ 681
83 ვტ

რედაქტორი
იზა ორჯონიძე
შემდგენელი

ქართული ლიტერატურის მუზეუმის
საგამომცემლო განყოფილება

პასუხისმგებელი გამომცემისათვის
ნინო სოფარია

რეცენზენტი
სოლომონ ხუციშვილი

გამომცემლობის რედაქტორი
ლამარა თურგანიძე

K 222007

სკეპ-2000
შემოწმებულია

4702017200 — 241

ბ. — ბრძ. 91 © გამომცემლობა „მერანი“

8 604 (08) — 92

საბავშვო
იჭოვნელო
ბიბლიოთეკა

ლიტერატურის მასიანი

მასალები ილია ჭავჭავაძის მკვლევარის
შესახებ

* * *

„არ არსებობს რაიმე მწერლური საზოგადოებრივი აზრი... ეს ამბავი არ ახალია, ძველია. მე ეს არ მიკვირს... ნახევარი საუკუნე ლანძღეს ილია ჭავჭავაძე, „ოხრანკის შპიონი“ უძახეს და „ფეოდალი“... ქართულ ინტელიგენციაში კაცი არ გამოჩენილა, ილიას მოკვლამდის კრინტი დაეძრას მის დასაცავად“ — თქვა მწერალთა კავშირის ყრილობაზე კონსტანტინე გამსახურდიამ (ამ სიტყვის სტენოგრაფიული ჩანაწერი დაცულია ლიტერატურის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში).

18082

ილია ჭავჭავაძის წინააღმდეგ წარმოებულ პროვოკაციულ კომპანიაში, რომელიც 1895 წელს დაიწყო ჟურნალ „კვალში“, ხოლო 1905 წელს გაგრძელდა ჟურნალ „მოგზაურში“, ნ. ჟორდანიას, ფ. მახარაძის და სხვა ცნობილ ქართველ სოციალ-დემოკრატებთან ერთად მონაწილეობდა ზოგიერთი უცნობი პიროვნება, რომელიც მისთვის დაკისრებულ უღირს საქმეს ინიციალებს ან ფსევდონიმებს ამოფარებული აკეთებდა და ცილისმწამებლური ცნობების გამოქვეყნებით ხელს უწყობდა ილია ჭავჭავაძის ავტორიტეტის დაცემას საზოგადოების თვალში.

ერთ-ერთი ასეთი პიროვნება იყო ვასილ ნაცელიშვილი, რომელიც ჟურნალ „მოგზაურში“ ილიას საწინააღმდეგო კორესპონდენციებს ვ. ნ.-ს ინიციალებით აქვეყნებდა. ლიტერატურის მუზეუმში დაცულია პროფ. იასე ცინცაძის მოგონება, რომელიც საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ვასილ ნაცელიშვილის შესახებ და საიდანაც აშკარად ჩანს ამ პიროვნების ავანტიურისტული და პროვოკატო-

რული სახე. ფრაგმენტი პროფ. იასე ცინცაძის მოგონებიდან პირველად გამოაქვეყნა აკაკი ბაქრაძემ თავის წიგნში „ილია ჭავჭავაძე“.

ამჯერად საპიროდ მივიჩნით მოგონების სრული სახით დაბეჭდვა.

ილიას მკვლელობასთან დაკავშირებით საინტერესოა პოეტ იროდიონ ევდოშვილის ორი წერილი, რომლებიც მან გაუგზავნა სანდრო შანშიაშვილს 1911 წელს, მათში ასახულია ქართველი პროგრესული ინტელიგენციის სულიერი განწყობილება ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის ორგანიზატორთა მიმართ. როგორც ცნობილია, ი. ევდოშვილი თვით იყო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის აქტიური წევრი, მაგრამ მან გადაჭრით უარყო მეთოდები, რომლითაც ეს ორგანიზაცია ებრძოდა ილიას და უარი სთქვა მათთან თანამშრომლობაზე.

ს. შანშიაშვილისადმი მიწერილ წერილებში ნათლად იგრძნობა, რომ ი. ევდოშვილი სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას მიიჩნევდა ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის ორგანიზატორად. აღნიშნული წერილები, რომლებიც დაცულია ლიტერატურის მუზეუმში, პირველად გამოქვეყნდა 1978 წ. თვითგამოცემის ჟურნალ „ოქროს საწმისში“, მაგრამ იგი ფართო საზოგადოებისათვის უცნობი დარჩა.

მეორედ ისინი, რუსულ ენაზე თარგმნილი, დაიბეჭდა ჟურნალში „ლიტერატურა და გრუზია“ (1980 წ. № 12).

ჩვენ საპიროდ მივიჩნით მათი ქართულ ენაზე სრულად გამოქვეყნება მკითხველთა ფართო წრისთვის გასაცნობად.

აქვე ვბეჭდავთ გიორგი ალექსანდრეს ძე ტატიშვილის მოგონებას „ილია ჭავჭავაძე და საგურამოელი გლეხები“.

ცალკე გამოვეყავით და მკითხველს სათანადო კომენტარებითურთ ვაწვდით მასალებს რაჟდენ კალაძის არქივიდან. ჩვენი აზრით, აქ არსებული ცნობები შემდგომი დაზუსტების და კვლევის საგანია.

გურამ მანიძო

იანე ცინცაძე

(მოგონება)

1925 წელს უნივერსიტეტში სავალდებულო საგნების ჩაბარების შემდეგ, საქართველოს ცენტრალურ არქივში მიმიღეს თანამშრომლად. ამ წელს და შემდეგაც (1932 წლამდე) ამ სამეცნიერო დაწესებულებაში ვის არ ნახავდით თანამშრომლად — კავკასიის მეფის ნაცვლის კანცელარიის ყოფ. დირექტორს, სახაზინო პალატის ყოფ. თავმჯდომარეს, ყოფ. მოსამართლეებს, ყოფ. გენერალს და ოფიცრებს, ქანდარმერიის ოფიციალურსა და საიდუმლო თანამშრომლებს, საპყრობილეთა უფროსებს, ყოფ. ბოჭაულს და სხვა. ვინ იცის, რამდენი საინტერესო საბუთი მოსპეს ცენტრარქივის თანამშრომელთა ამ ძველი სამყაროს წარმომადგენლებმა წლების განმავლობაში უკონტროლოდ „დიასახლისობის“ შედეგად. ცენტრარქივის თანამშრომელთა ამ კოლექტივში იყო ვასილ დავითის ძე ნაცვლიშვილი. იგი თითქოს არაფრით ყურადღებას არ იქცევდა, მხოლოდ უკმაყოფილო იყო თავისი ბედის, თითქოს თავისი ახალგაზრდობა ბედნიერ მომავლისათვის ბრძოლას შესწირა და ახლა არქივის მტვერში უნდა ამოხდეს სული. იგი დაბალ თანამდებობაზე იყო იქ.

ჩემს შეკითხვაზე — თუ წინად სად მსახურობდა და რა საქმიანობას ეწეოდა, მრავალმეტყველად ამოიოხრებდა — „მუშა ვიყავი და მუშად მოვკვდები, ჩემისთანებისათვის ჯერ არ გათენებულაო...“ ერთხელაც საუბრის დროს ასე მეუბნებოდა: „ჩვენ დროს სხვაგვარად ვემსახურებოდით ქვეყანას, ჩვენ ჩინოვნიკობა სამარცხვინოდ მიგვაჩნდა. ახლა ასეთი წარსულის მქონე ადამიანების დაფასება არ არისო“.

ჯანათლება მას დაბალი ჰქონდა. მახსოვს, როცა ცენტრარქივის თანამშრომელთა პირადი საქმეების წესრიგში მოსაყვანად კომისია გამოიყო, ვასილ ნაცვლიშვილის განათლების მოწმობა, ბოდბისხევის ოთხწლიანი სასწავლებლის დამთავრების შესახებ, საეჭვოდ იქნა მიჩნეული, რადგანაც ნაცვლიშვილის სახელი და გვარი გადაფხვეილ სტრიქონზე იყო ჩაწერილი.

ნაცვლიშვილი 1870 წელს დაბადებულა იანვარში, ამჟამად იგი

გარდაცვლილია. მეუღლე და შვილები თბილისში ცხოვრობენ. წელს (1956 წ.) ნოემბრის ბოლოს დოც. ს. ცქიტიშვილის თანხლებით ნაცვლიშვილის მეუღლე ვინახულე გარდაცვალების თარიღის დასადგენად, მაგრამ უშედეგოდ, მეუღლემ, არ მახსოვსო გვიპასუხა, ეტყობოდა, ჩვენი მისვლა სასიამოვნოდ არ დაურჩა.

რუსულ ენაზე საუბარი და წერა მას შეეძლო, მაგრამ ჩვეულებრივ იგი ქართულად ლაპარაკობდა, თავს ქიზიყელად გვაცნობდა.

დაახლოებით 1927/28 წლებში ცენტრარქივში კოლეგიის წევრად დაინიშნა ცნობილი ქართველი მოღვაწე რაქდენ კალაძე. მას თუ არ ვცდები, მესამე დასის ისტორიის დაწერა ჰქონდა განზრახული და მასალებს აგროვებდა, მაგრამ აღარ დასცალდა.

ერთ დღეს, განსვენებული რაქდენის კაბინეტის კარებთან ვიდექი და ამხანაგს ვესაუბრებოდი ახლად გადმოტანილ კირიონ ეპისკოპოსის არქივის შესახებ, ამ დროს ვასილ ნაცვლიშვილმა რაქდენ კალაძის კაბინეტის კარი შეაღო, შესვლის ნებართვა თხოვა რაქდენს და კარები მოიხურა. არ ვიცი, რაზედ დაიწყეს საუბარი, მხოლოდ სულ მალე შემადლებული ხმა მოისმა — „დაიკარგე აქედან“, „გაეთრიე გარედ!..“ ოთახიდან სახეაწითლებული ვასილ ნაცვლიშვილი გამოვარდა და კარის მოხურვა ვერ მოასწრო, ისე დავიჩახე, რომ კედელს მოხვდა რაქდენის გამოსროლილი საშრობი პრესი და მძიმედ დაეცა იატაკზე.

მე ნახევრად ღია დარჩენილი კარი შევადე და შევეკითხე რაქდენს: „ბატონო, ხომ არაფერი გნებაეთ-მეთქი“. იგი საშინლად აღელვებული იყო, ხელები უცახცახებდა, ფეხზე იდგა და იმეორებდა „ეს შეჩვენებული“, „ეს შეჩვენებული“. შემდეგ მომმართა მე: „კაცო, ნახეთ ახლა რომ ჩემთან კაცი იყო, ვინ ყოფილა?“ „ეს ბატონო ჩვენი თანამშრომელი ვასო ნაცვლიშვილია“ ვუპასუხე მე დამშვიდებით. „და იცი მერე ვინ არის ვასო ნაცვლიშვილი? ეგ მამაძალი პროფოკატორია ილია ჭავჭავაძის დამლუპველი. ახლა შემოვიდა ჩემთან და მითხრა, რომ შენ თურმე სოციალ-დემოკრატ მოღვაწეების ისტორიას ადგენ და მე არ დამტოვო, მოღვაწეთა სიაში შემიტანე, აი მასალებიცო და ყურნალ „მოგზაურის“ ძველა

¹ ვასილ ნაცვლიშვილის პირადი საქმე ინახება საქართველოს ცენტრალური არქივის სათანადო განყოფილებაში იხ. ფონდი 335, საქმე 20/30.

ნომრები მომაწოდა და თანაც დასძინა, რომ ილია ჭავჭავაძეს ქვის სროლა პირველად მე გავუბედეო“.

ნაცვლიშვილის გარეგნობა და განათლება სულ სხვა შთაბეჭდილებას ჰქმნიდა, მისი ჟურნალში თანამშრომლობა ძნელი წარმოსადგენი იყო.

მეორე დღეს, დასვენების საათში ვასილ ნაცვლიშვილთან შევედი და რაქდენთან კონფლიქტის ამბავი გამოვკითხე, მე იმისთვის არ მითქვამს რომ აწ განსვენებულ რაქდენთან საუბარი მქონდა წინდლით.

ნაცვლიშვილი დამშვიდებით მომიყვია, თუ რამ გამოიწვია არასასიამოვნო შესიტყვება რაქდენ კალაქესთან.

მე არ შემიძლია სიტყვა-სიტყვით მოვიგონო ნაცვლიშვილის საუბარი, მაგრამ დაახლოებით ასე გადმომიცა კონფლიქტის საფუძველი: „ნესტორ ცერცვაძემ ამ რამდენიმე დღის წინათ შემატყობინა, რომ რაქდენ კალაქე აგროვებდა სოციალ-დემოკრატ მოღვაწეების ბიოგრაფიულ მასალებს და მესამე დასელთა ბოლშევიკური ფრთის სოციალ-დემოკრატების შესახებ წიგნის გამოცემას ფიქრობსო. რადგანაც მე დიდი ნამუშევარი ვარ ბოლშევიკ სოციალ-დემოკრატებთან, ვიფიქრე, რომ მასალებსაც მივაწოდებ და მივიწყებულ ვასო ნაცვლიშვილსაც მოღვაწეთა სიაში თავის ადგილს მივუჩინებ-მეთქი. ის იყო შევედი გუშინ და საყვედურით მივმართე მას, რომ ასეთი დიდი საქმის კეთებას ერთი კაცი ფიქრობ-მეთქი. ვურჩიე, რომ გაზეთში გამოეცხადებინა ამ წამოწყების შესახებ. თურმე, მე ვერ მიცნო და შემეკითხა: შენ რაში გესაქმება ჩემი განზრახვაო. მე ასეთი შეკითხვა მეწყინა, რადგანაც თუ კი ნოე ქორდანი და ფილიპე მახარაძე ხელის ჩამორთმევით მიცნობდნენ, რაქდენ კალაქეს მით უფრო უნდა ვეცნე და მოვავაგონე ჩემი წერილები ჟურნალ „მოგზაურში“ დაბეჭდილი მემამულე ილია ჭავჭავაძის წინააღმდეგო. როგორც კი ეს მოისმინა, ყვირილი დაიწყო, საშრობი პრესი მესროლა, მაგრამ ამცდაო“.

ჩემს შეკითხვაზე თუ რა წერილები დაბეჭდა მან ილია ჭავჭავაძის წინააღმდეგ, მიპასუხა, რომ ახლანდელი ახალგაზრდობა ჩამორჩენილი ხართო (მე მაშინ 24—25 წლის ვიქნებოდე), ნუთუ „მოგზაურში“ დაბეჭდილი წერილების შესახებ არაფერი გაგიგონია მაინც, თუ არ წავიკითხავსო. ილია რომ გაამათრახეს გაზეთში, როგორც გლეხის მჩაგვრელი, „ყინვებიან ზამთარში საგურამოს

სასახლის წყაროსთან კოკით მისულ გლეხს წყალი არ დაანებაზდა კოკაც თავზე გადაამტვრიაო“. ნუთუ იმ პროვოკაციული წერილის ავტორი თქვენ ხართ და აქ სამეცნიერო დაწესებულებაში სამსახური მოგკეს-მეთქი. მე ლანძღვა დამიწყო, ოთახიდან გათრევა მიბრძანა, მაგრამ სამაგიერო პასუხი არ დაეკელი და საცემრად მოვემზადე. ამ ხმაურზე მეორე ოთახში მყოფი პრფ. გრ. ნათაძე შემოვიდა, ხელი მომიკიდა და თავის ოთახში გამიყვანა და ამბავი გამომკითხა. განსვ. გრ. ნათაძესაც ძალიან გაუკვირდა მისი ვინაობის გამოაშკარავება.

განსვ. გრიგოლი მეუბნებოდა, რომ ყოვლად შეუძლებელია ის წერილები ამ ვასილ ნაცვლიშვილის დაწერილი იყოსო, ალბათ სხვა ვინმემ თუ გაუკეთა პროვოკაციული მიზნით და ჟურნალის რედაქცია შეცდომაში შეიყვანაო. ამაზედ დასრულდა ჩვენი კონფლიქტი ნაცვლიშვილთან. რაჟდენიც მალე არქივიდან წავიდა. ნაცვლიშვილს ხმას არ ვცემდი. 1931 წელს ცენტრარქივის თანამშრომელთა „წმენდა“ ჩატარდა. კომისიის თავმჯდომარედ დაინიშნა ვინმე რუხაძე, ყოფ. მუშა, საკმაოდ გონებაშაზვილი კაცი. როდესაც ვ. ნაცვლიშვილი გამოიძახეს და მას ცნობები მოსთხოვეს წარსული მისი საქმიანობის შესახებ, ნაცვლიშვილმა ზედმეტად მიიჩნია თავგადასავლის მოყოლა და თავმჯდომარეს გადასცა გაზეთ „მოგზაურის“ ის ნომრები, რომლებშიაც ილიას წინააღმდეგ მისი პროვოკაციული წერილები იყო მოთავსებული და თანაც დასძინა, რომ ეს მასალა უკეთ გაგაცნობთ ჩემს ვინაობასო. თავმჯდომარემ მას გამოკითხა თუ რა წერილებზე მიუთითებდა იგი და აიძულა ილიას შესახებ მოკლედ ელაპარაკა. თავმჯდომარის შეკითხვაზე თუ რა უნდოდა მას საგურამოში ყინვებიან ზამთარში და რას აცებებდა ილიას სახლთან, როცა გლეხი წყაროს წყალს იღებდა, მან განაცხადა, რომ იგი ნოე ჟორდანიამ და ფილიპე მახარაძემ გააგზავნა როგორც კორესპონდენტი და ილიას დამოკიდებულებას გლეხებთან თვალყურს ვადევნებდითო. ცენტრარქივის ერთი თანამშრომელი, ქაიხოსრო ქავთარაძე („ცნობის ფურცლის“ ყოფ. კორესპონდენტი) შეეკითხა მას: „მაშინ შენ ავჭალის მოედანზე სამიკიტნო გქონდა თუ არაო“. ნაცვლიშვილი დაიბნა, მუშად და საზოგადო-მოღვაწედ ასაღებდა თავს და ახლა ვაჭრად გამოჩენა ხელსაყრელი არ იყო. ქაიხოსრო ქავთარაძის მიერ მიცემულ შეკითხვებიდან და ნაცვლიშვილის აბნეულ პასუხებიდან აშკარა შეიქნა, რომ ნაცვლიშვილი საგურამო-

ში არამც თუ მაშინ, არამედ შემდეგაც არ ყოფილა. თავმჯდომარის შეკითხვაზე, თუ რომელმა დააველა მას ცნობების მოწოდება — ჟორდანიამ თუ მახარაძემ, განაცხადა, რომ მაშინ ისინი ერთად იყვნენო, შემდეგ გადაემტერნენ ერთმანეთსო. ბოლოს განაცხადა, მახარაძე ცოცხალი ბრძანდება და შეეკითხეთ მიცნობს თუ არ ის და ვაწვდიდი თუ არა ცნობებს გაზეთისათვისო.

მოულოდნელად კომისიის თავმჯდომარე რუხაძე შეეკითხა მას: „იცნობდი თუ არა შენ პრისტავ ზუბრიცისო“. ნაცვლიშვილი შეკრთა, ხმა წაერთვა ერთი წუთით. „კარგად მოიგონე პრისტავი ზუბრიცკი, შენ ძალიან მოგწონდა იგი, მას ხომ ახლო იცნობდი?“ — განმეორებით ჰკითხა თავმჯდომარემ. „არა, არ მახსოვსო“ — უპასუხა. მაშინ თავმჯდომარემ წაიკითხა ვ. ნაცვლიშვილის და სხვა რამდენიმე ვაჭრის მიერ ხელმოწერილი განცხადება თბილისის პოლიციის უფროსის სახელზე, რომელშიაც ითხოვდნენ პრისტავ ზუბრიცის იმ საპოლიციო უბანში კვლავ დატოვებას, სადაც ნაცვლიშვილი და ძმანი მისნი ვაჭრობდნენ. ზუბრიცის ისინი ახასიათებდნენ, როგორც ტერორისტების და სოციალისტების საუკეთესო მდევნელს, როგორც წმენდაზე გამოირკვა ნაცვლიშვილის სამიკიტნოში თავს იყრიდნენ არალეგალურად მომუშავე სოციალისტები. ი. იობიძის შეკითხვებიდან გამოირკვა, რომ ნაცვლიშვილის სამიკიტნოში არალეგალურად მომუშავეების ჩავარდნას ჰქონია ადგილი. ნახსენები იყო იროდიონ ევდოშვილი და თუ არ ვცდები ვაჟა-ფშაველაც. ნაცვლიშვილი სამსახურიდან მოხსნეს. „გამწმენდ კომისიის“ დადგენილებაში აღნიშნულია:

«Нацвлишвили В. Д. ...Снят по категории, как бывший торговец (духанщик), домовладелец, имеющий связь с полицией».

ვ. ნაცვლიშვილის შესახებ ცნობა მიაწოდა განსვ. ფ. მახარაძეს პროფ. ვუკოლ ბერიძემ. ამ უკანასკნელის გადმოცემით, ფ. მახარაძეს ახსოვდა ვ. ნაცვლიშვილი, მასთან იგი პენსიისთვის ყოფილა კიდევ და სრულიად მოულოდნელი აღმოჩნდა ფ. მახარაძისათვის ნაცვლიშვილის კავშირი პოლიციასთან.

P. S. გაზეთ „მოგზაურში“ ვ. ნაცვლიშვილის წერილებს ქვეშ ინიციალები აქვს „ვ. ნ.“ მომავალში რომ თავსამტვრევ საკითხად არ იქცეს თუ ვინ იმალება ამ ინიციალების უკან და რა ფასი აქვს კორესპონდენტიაში მოცემულ ცნობებს, საჭიროდ მივიჩნევ რაც ვიცოდი დამეწერა და მწერალთა მუზეუმისათვის გადმომეცა.

იროდიონ ევლოზვილის წერილები
სანდრო შანშიაშვილისადმი

1

23 ნოემბერი 1911 წ.

ძმად სანდრო

მივიღე შენი წერილი. მივიღე და ძრეილაც გამიხარდა. საზოგადოდ ქართველი მწერლის მდგომარეობაში და კერძოდ ჩემს ახლანდელ ყოფაში ზნეობრივი თანაგრძნობა გაზაფხულის სხივია ზამთრის ყინვაზე დაშვებული. შენი წერილიც სწორედ ეს სხივი იყო ჩემთვის. მადლობელი ვარ მეგობარო, იმ ტკბილი წუთებისათვის, რომელიც მე ვიგრძენ შენი წერილის წაკითხვით. მადლობელი ვარ და გიგზავნი ჩემს გულმხურვალე სალამს. ამ მოკლე წერილით ვერ გამოვთქვამ ყველა იმას, რაც მე მინდოდა დიდი ხანია მეთქვა, რაც შხამის ტბად გრიალებს ჩემს გულში და ეს ტბა კი ჩემმა ნამეგობრალეებმა დაატრიალეს. მართალს გწერ სანდრო, ვიცი, რომ იმგვარი გადამთხვეულები, რომლისთვისაც შენ კბილები მიგიმტვრევია ბევრნი არიან, მლანძღავენ, მჭორავენ. აქა ვარ, გამოვეცალე იქაურობას, მაგრამ ჩემს ლანდს მაინც უყუფენ და მოპარვით ზურგიდამ მჩხვლეტავენ. კარგა ხანია რაც ამ გველებმა სისინი დაიწყეს. ეს მოხდა იმ დროს, როდესაც ამგვარმავე „გადამთხვეულებმა“ ილიას მოხუც, ნაჭირნახულევ გულს ტყვია დაახალეს. ეს ტყვია მეც მომხვდა, როგორც სამგლოვიარო სევდა. მე ხმა ამოვიღე, ლექსით, წერილებით და აქ გაწყდა ჩემსა და მათ შორის შემაერთებელი ძაფი, მაგრამ მე მართალს არ ვამბობ, ძაფი კი არა, ნამდვილი ჭაჭვი. ჭაჭვი, იმიტომ, რომ მათთან ვიყავ მე მიჭაქვეული მთელი ათი-თორმეტი წლის განმავლობაში იდეურად. მხოლოდ საქმე იმაშია, რომ არავინ იცის, როდის დაიწყო ჩემს გულში ბრძოლა. ბრძოლა ორი აზრის შორის: რას ვემსახურო, საქართველოს ერს, როგორც პოლიტიკურად დაჩაგრულს ხალხს, თუ პროლეტარიატს, როგორც ეკონომიურდ დაჩაგრულ კლასს, ორივე ჩემთვის ძვირფასი იყო და დღესაც ძვირფასია, მაგრამ როდესაც

ქართველმა ესდეკებმა¹ საქართველოს ხსენებაც კი სათაკილოდ გაიზადეს, როდესაც მისი აწინდელი კენესა მომავალ სოციალიზმის შევებასთან დააკავშირეს და ცხონებას სიკვდილის შემდეგ დაპირდნენ, მაშინ კი ჩემი აზრები ჩემმა გულმა გადაატრიალა მათ წინააღმდეგ. ეს მოხდა ჭერ ისევ 1903 წელს. მაშინ მივანებე კიდევ „კვალში“ თავი მუშაობას. ნელ-ნელა მიდიოდა ეს ნაკადული ჩემს გულში, ჩუმად, მარტოდ-მარტო ჩემს ფიქრში, ძნელი იყო თორმეტი წლის ნაჭედი ჯაჭვის გაწყვეტა და აი, ილია დამეხმარა მე თავის სიკვდილით. იმ დღიდან კი სამუდამოთ ვიბრუნე პირი ქართველ ესდეკებიდამ და თუ მოვბრუნდები დღეს მათკენ, მივბრუნდები მხოლოდ იმისათვის, რომ მივაფუროხო მათ. ვიმეორებ და შენს ყურადღებას მივაქცევ ორ სიტყვას: ქართველ ესდეკებისკენ-მეთქი. იმიტომ, რომ ასეთი უკუღმართი შეხედულება, როგორც მათ აქვთ ეროვნულ საკითხზე, არც ერთი ქვეყნის სოც. დემოკრატს არა აქვს. დააკვირდი და ყურადღება მიაქციე ავსტრიის ესდეკებს, გერმანელებს და სხვა. მაგრამ თუ დღეს ქართველ მუშას ასეთი უკუღმართი შეხედულება აქვს ეროვნულ კითხვაზე, ამაში რასაკვირველია ქართველი ესდეკი ინტელიგენციაა დამნაშავე. მეც ერთი მათგანი ვარ და მინდა ჩემი შეცდომა გაეასწორო. მე ისიც კარგად ვიცი სანდრო, რომ ბევრს ამავე მიზეზის გამო შეგნებულ მუშას და ინტელიგენტს ესდეკს გადმოუბრუნდა ჩემსავით გული, მაგრამ ძრიელ ცოტანი ჰბედავენ მათში კერძო ლაპარაკის დროს თვის გულწრფელი აზრების გამოთქმას, წერვით ხომ ეშინიანთ და ემალებიან იმ ზიზლს, რომელიც მე მდევს თან მათი ამხანაგებისაგან, მაგრამ შენ ხომ იცი პოეტის გული კალამს ვერ გაამრუდებს და მეც ვერ გაუძღელ ჩემს გულისთქმას. ვამბობ და ვსწერ იმას, რასაც ჩემი გული მელაპარაკება. მათი ნესტრის ტრიალი შეეჯახა ქიზიყის ჯიუტ გულს და დღეს უნდა ვითხრა, მე გამარჯვებული ვარ ამ გველებზე. მათი შხამიანი ისარი ვერ აღწევს მიზანს, თუმცა ძვირად კი დამიჯდა ეს სულიერი ბრძოლა. ბევრი ნალველი გამოვიარე და ამ ნალველმა სევდის ჩრდილი დაჰკრა ჩემს სულს, ეხლა კმარა ამაზე. რასაც ვწერ, შემდეგ წერილებში უფრო უკეთესათ მოვილაპარაკებთ, მოგწერ ჩემი ახლანდელი მდგომარეობის შესახებ მოკლედ: სულის ობლობა, მატერიალური გაჭირვება... მენატრება ადა-

¹ ესდეკები — რსდმ პარტიის წევრები.

მიანი, რომ ხანდისხან გულს შევება მივსცე მასთან გამოლაპარაკე-
ბით. ქონებრივი მდგომარეობა კი ისეთია, რო ხშირათ მენატრება
„რუანოს“ პური და თუ საკმაოდ ვიშოვე ხოლმე ქადასავით შე-
ვექცევი. ქალაქი ქალაქუშკაა. იწერები ქუჩის სახელი არ ვიციო
და ამიტომ ადრესს კარგად ვერ ვაწერ წერილსო, აქედამ წარმო-
იდგინე რა ქალაქი იქნება, როდესაც აქ ქუჩით და სახლის ნომრით
კი არ ეძებენ კაცს, არამედ ვის სახლში სცხოვრობს პეტროვთან
თუ პახომოვთან... როგორც მაგალითად ვსთქვათ ტლუნკაანში
იციან ხოლმე ტყაჭაანთ სახლი, მუხრანუჭაანთ ნავომარხო და სხვა.
ზაფხულს აქ არა უჭირს რა, უკეთესად ვატარებდი დროს, თითქმის
ყოველდღე მივდიოდი მარტო-მარტო მდინარე ვოლგაზე ჩემი
პატარა ქვაბით და ნემს-კავებით ვთევზაობდი, დროს ვატარებდი და
ვიკვებებოდი, ზამთარი დაიწყო და ტანჯვაც გამოიორკეცდა. გადმო-
სახლებულნი პოლიტიკურნი 25 კაცამდეა, მაგრამ მათთან ოფიცია-
ლური კავშირი მაქვს მხოლოდ. მათ შორის ოთხი ქართველი მუშა
იყო, ესლა ორიდაა, ორი წავეიდა. უნდა გითხრა, რომ ოთხივე მუ-
შა დიდად სიმპატიური ყმაწვილები იყვნენ. მათაც მოჰხვედრიათ
საქართველოს სიყვარულის ფრთა და ხომ იცი, მე უფრო ხელს
უწყობდი. ასე რო ორივე უკვე მონათლული გავისტუმრე აქედამ. აქ
ორნილა არიან და იმედი მაქვს, ესენიც ისე წავლენ აქედამ, რო-
გორც მათი ამხანაგები. ესლახან გადმოიყვანეს მეზობელ ქალაქი-
დამ ერთი ქართველი სტუდენტი — სარაჯევი. ქალაქში დაბადებუ-
ლი და გაზრდილი. ქართულს არ ლაპარაკობს, არ ვიციო. ჰმალავს,
მიჰქარავს ეს ღორი. ქალაქში ე. ი. თბილისში გაზრდილმა, ქართ-
ველმა ქართული არ იცის. შეიძლება, კაი ბიჭიც იყოს, ჯერ არ ვიცი-
ნობ კარგად, მაგრამ სამწუხაროთ ამ ერთათერთმა მიზეზმა უკვე
შემაძაგა ეს გადაგვარებული თხა. შენი მოძღვნილი ლექსი ჩრდი-
ლოეთში წავიკითხე, მიჩვენა ერთმა ქართველმა მუშამ ობმოკიდე-
დებულმა მარქსისტმა, რომელსაც ცოტა ობი გადავაცალე, მაგრამ
სამწუხაროდ მალე გაანთავისუფლეს და ჟანგი მაინც თან გაჰყვა.
ასე, ჩემო სანდრო, უნდა ვისარგებლოთ ყოველი წუთით და ყო-
ველი შემთხვევით. ამიტომ აი რას გწერ: არ დაჰკარგო ძვირფასი
დრო ახალგაზრდობისა, ისწავლე, კარგად მოემზადე, ჩამოდი შე-
იარაღებული და შევუდგეთ ერთად რედაქციაში მუშაობას. მე
თუმცა უკვე ცხოვრებამ მიმამტვრივ-მომამტვრივა, მაგრამ იმედი
მაქვს კიდევ ერთი ათიოდე წელიწადი შემოგყვეთ როგორმე. ამ

წუთას და კიდევ წელიწადნახევარი, ვიდრე გამანთავისუფლებენ, მე თავს მკვდარივით ვგრძნობ, გავცოცხლდები მაშინ, როდესაც კვლავ დავბრუნდები თბილისში. აბა შენ იცი როგორი შეიარაღებული ჩამოხვალ და გავწევთ ერთად ქაპანს. მწყურია ბრძოლა, როგორც მკათათვეში ეხის წყალი! კარგა ხანია შენი აღარა წამიკითხავს რა. რას შერები, რატომ აღარას ჰბეჭდავ. „სახ. გაზეთში“ აღარ ვგზავნი ლექსებს. მაწყენინეს ძრიელ. რამდენიმე ლექსი ექვსი-შვიდი თვე ედვათ იქ და არ დაბეჭდეს. მართალია ცოტა სახიფათონი იყვნენ, მაგრამ საქმე ის არი რო მიზეზსაც კი არ მატყობინებენ რატომ არ ჰბეჭდავენ, მეც აღარ ვუგზავნი და მივსწერე, რომ აღარც ის ლექსები დაბეჭდონ. ჯერჯერობით ასეა. ბეგლარა¹ ხომ იცი, როცა ჰსვამს არა სცალიან და როცა არა ჰსვამს ეძებს, რომ ისევ დალიოს, ამიტომ არც მაშინ სცალია წერილებისთვის.

შენი იროდიონი

22 დეკემბერი 1911 წ.

მამო ალმასანდრა

მივიღე შენი მეორე წერილიც, ვწუხვარ, რომ ჩემი პირველი წერილი არ მიგიღია, იმ წერილში ბევრ რამეს გწერდი, სახელდობრ ჩვენს ეგრეთ წოდებულ იმ „ესდეკებზე“ რომელთაც „ესდეკობა“ იმაში მიაჩნიათ რო ავინონ ყოველივე ქართული, მისი წარსული მისი აწმყო და მისი მომავალი იდეალი. ერთის სიტყვით, ყველაფერი, რასაც კი ქართული ელფერი აძევს. ეს ის ტიპნი არიან, რომელთაც თავისი ინტერნაციონალიზმა ჰსურთ თავისი თავის დაკნინებით და უარყოფით გამოხატონ და დაამტკიცონ. მათში ბევრი გულწრფელად აღიარებს ამ მცნებას, სჯერა თავისი კოსმოპოლიტობა, ამაში ჰხედავს თავის სიდიადეს და როგორც ჩინეთის მწიორი ფრჩხილებზე შემდგარი დაჰმტერებია თავის კუჭს, სადაც მისის აზრით ჰმარხია ქვეყნის მხსნელი იდეა. ბევრია მათ შორის ფლი-

¹ ბეგლარა — იგულისხმება მწერალი ბეგლარ ახოსპირელი

დიც, რომელსაც ერთი მუჟა ღომი მთელს ევროპას ურჩევნია, მან
რამ მიუხედავად თავისი უტყინობისა, ეშმაკობა მაინც შესწევს,
ეგლისება მუშებს და ატყუებს მათ. ზომ იცი ზერა-ქვერობა, ეს
მუშებიც ჰბაძვენ მას სიტყვების რახა-რუხში, ყოყლოჩინობაში
და კმაყოფილნი, რომ გამეცნიერდნენ, ასე უცებ დადიან გაბღენ-
ძილნი. ძნელია მათთან კამათი, — ძმურს სიტყვას გესლიანი ეპვი
უხვდება, მამულიშვილურ წმინდა გრძნობას ბრამინის კუჭი. ის
მზადაა გაგფატროს, შეგჭამოს, ოღონდ ნუ ჩამოავდევ იმ „ინტერ-
ნაციონალურ“ ოჩოლფეხიდამ, რომელზედაც ის ასე ადვილად
ავიდა. „თქვენ ნამდვილი ფილოსოფოსები ხართ“ — ასე უთხრა
ერთმა ჩვენმა მართლაც ნიჭიერმა მარქსისტმა პუბლიცისტმა
ერთხელ ქართველ მუშებს. ეს პირი კი მუშებს ისე სწამთ, რო-
გორ მართლმადიდებელს ღმერთი, მოდი და ამის შემდეგ უთხარ
ამ „ფილოსოფოსს“, რომ „ისწავლე სწავლის მძებნელო, მიჰყე
დავითის მცნებასა-თქო...“ ამგვარ ნიმუშებს ბევრს შეჰხვდება
ჩვენში. როდის დახალისდება ეს პარტია, როდის ეღირსება ქართ-
ველ პროლეტარს ქეშმარიტი სიტყვა თავისი ბელადებიდან ნაცი-
ონალურ კითხვაზე, ან თვით ამ ბელადებისთვის როდის გამოირკ-
ვევა იგი იმ პირობებში, რა პირობებშიაც უნდა პრაქტიკულად
იმოქმედოს კაცმა წინამძღვარებულს იდეით სამუშაოთ ვერ გა-
მოვიცნობთ, უკეთ ვსთქვა, ეს მალე მაინც არ მოჰხდება. ამის შე-
სახებ კიდევ მოგელაპარაკები შემდეგ წერილებში. ჩემს ახალ პო-
ემაზე მწერ სინანულს და „სახალხო გაზეთისადმი“ საყვედურს,
რო არ დაუბეჭდიათო. მართალი არა ხარ, მე მათთვის არ გამოგზავ-
ნია ეს პოემა, და არც მიფიქრია გამეგზავნა. მხოლოდ ნიკო კურდ-
ღელაშვილს მივსწერე შინაურულათ, რო მაქვს ერთი პოემა დათა-
ვებული მეტი და იმან „ჩაავდო“ გაზეთში ის, რასაც შენ წაიკი-
თხავდი. ამ პოემის პირველი ნაწილი პროზითაა დაწერილი, მეორე
ნაწილი ლექსად, მეორე ნაწილი ცალკე მთლიანს წარმოადგენს
და ლ. ბოცვაძე დაჰბეჭდავს „განათლებაში“, როგორც მწერს,
იქნება ცალკე წიგნათაც გამოსცეს. „განათლება“ თუ არ მოგდის,
როგორც დაიბეჭდება პოემა, გამოგიგზავნი. ბაირონის ლექსები,
თუ ძვირი არ იქნება გამოგიგზავნე, მაგრამ უკეთეს იზამ თუ შენ
„შეგების თავადს“ გამომიგზავნი თუ ხელთა გაქვს, არ გამოიკითხავ,
რადგანაც არა მაქვს, ვერც გამოვიწერე უფულობის გამო, გიგო
მწერს მოსკოვიდამ შენ „შეგების თავადზე“ ორიოდ სიტყვას, ემჩ-

ნევა არ მოსწონს, გამომიგზავნე თუ მოახერხო, რომ ჩემი აზრი
მოგწერო მის შესახებ. ქართული სამი გაზეთი მომდის „თემი“,
„სახ. გაზ“. და ქუთათური „კოლხიდა“. რუსული ლიტერატურა
თითქმის საკმაო გვაქვს.

შენი ი. მამოზვილი

28689 ~~K222007~~
3

საბჭოთავლოს
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

გიორგი ალექსანდრეს ქე ტატიშვილი¹

„ილია ჭავჭავაძის მოკვლა და საგურამოელი გლეხები“

(იბეჭდება შემოკლებით)

მართალი უნდა ითქვას, საგურამოს მთელ გლეხებს ყველგან ნდობა დაუტარკეს და შეარცხინეს.

კაცს გზაზე ველარ გაუვლია სოფელში.

მოკეთესთან ველარ მისულხარ. ქალაქში რო ჩახვალ, შიშით ველარ გითქვამს საგურამოს სახელი. ყველა გაგინებს და გლანძღავს. მხეც ნადირს გეძახის. თბილისში ერთ კაცს შეშა მიეყიდე. ნახევარი ურემი დავცალე. როცა მკითხა: სადაური ხარო, მეგონა გაეხარდებოდა საგურამოელი შეშა კარგიც არის და მეტიც ღირს სხვა მხარისაზე.

საგურამოს სახელის გაგონებაზე კინალამ ჭკუადან შეიშალა. არა, არა, აღარ მინდა უკან წაიღე, თქვენ ილია ჭავჭავაძე მოკალითო. ფულს აღარ მაძლევედა.

ეს ლაპარაკი არაფერია, გაზეთებში სულ ჩვენს შერცხვენაზე სწერია...

აქ გადმოსახლებულ ერთობის ხალხს როცა გაზეთში წაუკითხავთ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა, სწყენიათ და გაბრაზებულან საგურამოელ გლეხებზე: ეს რა სისულელე და უგუნურობა ჩაუდენიათო.

წელან ეგ გაზეთი რომ დავინახე, გამეხარდა, უნდა მეკითხნა ახალი ამბავი რა სწერია, მაგრამ მომავონდა იქნება კიდევ ცუდი ამბავი ეწეროს ჩვენზედა. თავი დავანებე, აღარა ვკითხე...

აბა ამ მკვლელობით რა გააკეთეს, ვინ მოუწონებს, სამოცდაათი წლის მოხუცი კაცი ძლივს დადიოდა. გზაში რომ ჩასაფრებოდა სამი და ოთხი კაცი რათ უნდოდა შეიარაღებული, რომელი მცველი

¹ გიორგი ტატიშვილი 1908 წლის 1 ივნისს ქ. თბილისის სლმპ კომიტეტმა გორის მაზრიდან დუშეთის მაზრაში პასუხისმგებელ მუშაკად გააგზავნა. 1937 წლიდან 1939 წლამდე იყო სოფელ ვალაენის ი. სტალინის სახ. კოლმეურნეობის წევრი. იყო ცნობილი რევოლუციონერი.

ათასეული ყაზახი გარეშემო ერთყა. მის მოსაკლავათ განა ერთი კაცი არ ეყოფოდა? ისიც ვის?

სკოლის წინ მოწაფეების წაკითხული წიგნები გამიგონია... კაკო ყაჩაღი, ოთარაანთ ქვრივის შვილი გიორგი, გლახის ნაამბობი გაბრო და თამრო, ესენი გლეხის შვილები არა ყოფილან?

რაზე იტყვდა თავს თუ მტერი იყო და გული არა სტკიოდა. გლეხებ თუ პური დაგვაკლდებოდა, იმის ბელღებს ისევ ჩვენ არ ვცლიდით?.. ისევ ვის არ გვშველოდა, როგორც მამა შვილებს...

განა, სხვა ბატონებიც ასე იქცეოდნენ? არა! ვანო ინაშვილს და მის ამხანაგებს თუ სახელის გავარდნა უნდოდათ ერთობაში და ხალხში, ნიკო ხიმშიაშვილი მოეშორებინათ, რამდენიმე ათასი დესეტინა ტყე და მამულის პატრონია. მთავრობას რამდენიმე გლეხი ჩამოახრჩობინა, დაახვრეტინა და ციმბირში გადაასახლა, მათი ოჯახები კი ეგზეკუციებით გაანადგურა.

მას მერე პავლე ფშველაშვილი სადაც კი მხედებოდა, ხან ტყეში, ან ქალაქის გზაზე მიმავალს, სულ იმას შემომჩიოდა, ზოგჯერ ცხარე ცრემლებითაც ბევრჯერ სტიროდა:

— იმ დაწყევლილმა ვანო ინაშვილმა ჩვენ სამი კაცი შეგვაცდინა, ერთობის ხალხში, ტოლ-ამხანაგებში და მთელ ხალხში თავი მოგვჭრა და სამუდამოდ გამოგვასალმა და შეგვარცხვინა. მას შემდეგ ის ჩვენ დაგვშორდა და აღარ გვეკარება. თუ ის სადმე ხელში ჩამივარდა, კბილებით დავგლეჯავ და მის ხორცსა და ძვლებს ტყეში ნადირებს შევაჭმევ კბილითაო.

ის ჩვენ აღარ გვენდობა, აღარ გვეკარება.
ვანო ინაშვილმა სამი კაცი შეაცდინა და ისინიც სტიროდნენ.
საგურამოელი გლეხები რა შუაშია, თუ სადმე მართალი ითქმის და დაიწერება...

ვინ მოკლა ილია, ვინ შეახო თავისი მურდალი ხელები?
მე როცა ამის კვლევა-ძიებას ვაწარმოებდი, შევქმენი ხუთი კაცისაგან კომისია:

1. მე თითონ
2. იაკორა ძოგანიშვილი
3. ლევან მამულაშვილი სოფ. ბიწმენდი
4. იაკორა შამხოლაშვილი ს. საგურამო
5. გიგლა სინოძე ს. არაშენდა

შეკრებილი მასალები, რომლებიც სინამდვილეში დადასტურდა, შემდეგია:

ილია ჭავჭავაძის მოკვლის მთავარი ხელმძღვანელი და მომწყობი ორგანიზატორი იყო ილიას ახლადმოყვანილი მოურავი დიმიტრი ჯაში.

მკვლელობაში მონაწილეობა მიეღოთ ოთხ კაცს: ვანო ინაშვილს, როგორც ჯაშის მოსყიდულს,

2. პავლე ფშაველაშვილს,

3. გიგლა ბერბიჭაშვილს,

4. გიორგი ხიზანიშვილს.

სიგნალისტები ყოფილან გიგოლა და შაქრო გერმისაშვილები. მკვლელებს ტყეში თეთრი ხელსახოცებით უჩვენეს ი. ჭავჭავაძის თბილისიდან ეტლით წიწამურის გზაზე მოახლოვება.

— მოკვლის დროს წაეღოთ ილიას ოქროს საათი, ქალაღდის ფული 600 მანეთი, ვერცხლის ფული 100 მანეთი, ჩემოდანი ქაღალდებისა.

მოურავი ჯაში თურმე გზაში ელოდა. როცა გაეგო ილა მოკლეს, ცხენით გაქანებულყო. მკვდარ ილიას ჯიბეებიდან ოთახის გასაღებები ამოეღო, საჯურამოში გაქცეულყო. ყველა ოთახის კარებები გაეღო... ძვირფასი ნივთები და რაღაც საიდუმლო ქაღალდები გამოეტანა და სოფელ ჯილაურაში ნათესავ მახარაშვილებთან ცხენით გადაეტანა.

რეჟდენ კალაძის არქივიდან

ილია ქავჭავაძის ფაქტიურ მკვლელთაგან (ანუ იმათაგან, ვინც სისრულეში მოიყვანა „განაჩენი“) ცნობილია ექვსი პიროვნება: თედო ლაბაური, გიორგი ხიზანიშვილი, ივანე ინაშვილი, პავლე ფშაველაშვილი, გიგლა ბერბიჭაშვილი და ვილაც იმერელი.

ეს სია რამდენადმე ეწინააღმდეგება რეჟდენ კალაძის არქივში დაცულ მასალას. აქ ჩამოთვლილი მკვლევები ხუთი კაცით განისაზღვრება: ვანო ინაშვილი, გიორგი მამქანაშვილი, ვანო ღარიბაშვილი, გიგლა ბერბიჭაშვილი, სანდრო დაკარგული.

რ. კალაძის ხელნაწერ რეველში, რომელშიც 1923—25 წლებში შედგენილი დოკუმენტებია აღნუსხული, ვკითხულობთ: „1925 წ. 20.III. ამ რიცხვიდან მე „დანიშნული“ ვარ კომპარტიის ცეკასა და განსახკომის მიერ საქართველოს რესპუბლიკის საარქივო საქმეთა მთავარი სამმართველოს კოლეგიის თავმჯდომარედ და რევოლუციური მუზეუმის დირექტორად“.

შემდეგ გვერდზე იწყება სხვადასხვა პირთა დაკითხვები ი. ქავჭავაძის მკვლევლობის შესახებ.

ვინ იყო რეჟდენ კალაძე და გვაქვს თუ არა საფუძველი ნდობა გამოვუცხადოთ მის მიერ შექმნილ დოკუმენტს. რამდენად მისაღებია მისი პოზიცია, რომელიც შეკითხვის დასმის წესში მეღავენდება და საითკენ არის მიმართული მისი ტენდენციურობა?

ამოძრავებდა მას სიმართლის დადგენის სურვილი თუ გარკვეული დირექტივებით მოქმედება?

ოფიციალური ცნობებით რეჟდენ თომას ძე კალაძე (1871—1937) იყო ჟურნალისტი და ლიტერატურათმცოდნე. წლების მანძილზე მუშაობდა სხვადასხვა საპასუხისმგებლო თანამდებობებზე. იგი გახლავთ პოეტ კარლო კალაძის მამა.

კარლო კალაძის არქივში დაცული ერთი ხელმოწერილი წერილის მიხედვით კი რეჟდენ კალაძე შეიძლება იმ ფანტიკოს რევოლუციონერთა რიცხვს მივაკუთვნოთ, რომელთა მსოფლმხედველობას გაუთვითცნობიერებელი „ბრძოლის იდეა“ განსაზღვრავდა და რომელთა ცხოვრებაშიც რევოლუციური იდეები არსებობის პრინციპულ იმპულსად გადაიქცა.

შესაძლებელია, რომ ასეთ განწყობილებას წერილის ავტორის სუბიექტური დამოკიდებულება და პათოსი ბადებს.

УВАЖАЕМЫЙ КАРЛО КАЛАДЗЕ!

Прочитав в журнале «Неделя» Ваше произведение «Отец» и вступление переводчика, я вздрогнул...

Вспоминаю ночь 9-го августа 1937 г., как я и многие другие в камере № 12, следственного корпуса тюрьмы; IV этаже, в 2 ч. ночи проводили дорогого старца Раждена Каладзе на смерть. Этот день я никогда не забуду. Вслед за Ражденом увели, так же навсегда, младшего сына Барона Бибинеишвили* — Юру Бибинеишвили.

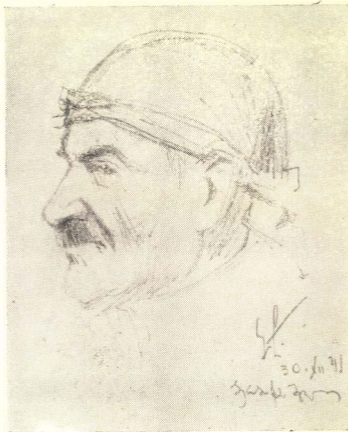
Среди всех в камере Ражден держался отважно, не боясь и здесь разоблачал Берия в фальсифицированном «труде» — «История большевистских организаций Закавказья». Эта книга, как говорил Ражден, с разоблачительными примечаниями на полях, почти всех страниц, написанные им самим, попала в руки Берия.

Помню, в одном из примечаний Ражден писал, что красное знамя на первомайской демонстрации, впервые в Тифлисе нес не Сталин, а Окуашвили Араке́л. Свидетелем этого был сам, находился рядом с ним, и вообще Сталина там не было.

Ражден отрицал первенствующую роль Сталина в организации большевиков Закавказья и он был упрям...

Помню, как старик говорил: «Сидел я при царе, сидел при меньшевиках и сижу у большевиков — за что? — тоже за правду...»

* ბიბინეიშვილი ბარტლომე (ბარონ) ექვთიმეს ძე (1883—1938) რევოლუციური მოძრაობის მოღვაწე საქართველოში. კომპარტიის წევრი 1898 წლიდან გასაბჭოების შემდეგ მუშაობდა სხვადასხვა პასუხსაგებ თანამდებობებზე, დაწერილი აქვს მემუარული ხასიათის წიგნები და ბროშურები.

უჩა ჩიქარიძის უცნობი ჩანახატები, შესრულებული გიგლა ბერ-
ბიჭვაშვილის სასამართლო პროცესზე.

რ. კალაძის არქივში მისივე ხელით ჩაწერილი დაკითხვის ოქმები იწყება შეკითხვით: „რა იცით ილიას მკვლელობის შესახებ. რა გამოარკვია ს. დ. კომისიამ და სად ინახება ეს დოკუმენტები?“

პარადოქსია, რომ ი. ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმეს იკვლევდა ს. დ. პარტიის ცენტრალური კომიტეტის კომისია, ვისი ერთ-ერთი წარმომადგენელიც პეტრე გელეიშვილი 1914 წელს წერდა: „აღრეც ვებრძოდით ილია ჭავჭავაძეს და დღესაც ვებრძვით“.

ცნობილია აგრეთვე, რომ სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ, რომელსაც განზრახული ჰქონდა ი. ჭავჭავაძის მკვლელობა, საკრებულოში ხმის უმრავლესობით გადაწყვიტა ილიას დაკრძალვას არ დასწრებოდა.

ერთ-ერთმა ახალგაზრდა სოც. დემოკრატმა 1907 წლის ზაფხულში ზაქარია ჭიჭინაძეს მიმართა საბაშვილების ღვინის სარდაფში: „ამ დღეებში ილია ჭავჭავაძის მოკვლას ვაპირებთო...“

ილიას სიკვდილის შემდეგ ს. დ. პარტია აყალიბებს კომისიას. ამ კომისიის მუშაობის შესახებ რ. კალაძის შეკითხვებს პასუხობს მიშა კლიმიაშვილი¹.

„ს. დ. ცეკამ მიანდო განსაკუთრებულ კომისიას (რომელშიც შედიოდა 5 კაცი) 1. მიშა კლიმიაშვილი, 2. მიხაკო ქარცივაძე, 3. ნოე ხომერიკი, 4. ?, 5. ?;)

ამ კომისიის გამორკვევით ჯერ-ჯერობით ილიას მკვლელობის მთავარი მომწყობი არის ნაციონალისტურ ინტელიგენტთა ჯგუფი. რა მიზნით და რა შემადგენლობით, გამორკვეული არაა. მხოლოდ მტკიცდება, რომ ამ ჯგუფს ილიას მოკვლა ჯერ ისევ პეტროგრადში უნდოდა, როცა ის იქ იმყოფებოდა 1907 წელს, როგორც სახელმწიფო საბჭოს წევრი, მაგრამ რადგან ეს არ მოუხერხდათ, მოქმედების ცენტრი ს. საგურამოში გადაიტანეს და შეადგინეს ყალბი „ქალაღი“ ს. დ. ორგანიზაციის სახელით, რომ მკვლელები დაერწმუნებინათ, რომ ეს საქმე ორგანიზაციის აზრით საქროა.

მკვლელთა შორის არიან, როგორც რაზმელები, ისე ს. დ. ტე-

¹ მიშა კლიმიაშვილი — მიხეილ კლიმიაშვილი, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის აქტიური წევრი. მ. კლიმიაშვილის სიტყვებია: „დაბეჭთებით ამბობენ, რომ ეს ფაქტი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის დადგენილებით იქნა შესრულებული“.

რორისტები. სახელდობრ გიგლა ბერბიჭაშვილი¹. არის აგრეთვე ნიშნები, რომ ეს საქმე მოეწყო ესდევების რედაქციაში მოურავის დიმიტრი ჯაშის საშუალებით. ერთი სიტყვით, მკვლელობა მოხდა რალაც გამოურკვეველი მიზნით.

ქვემოთ მინაწერია: „ს. დ. დოკუმენტის და ამ ორგანიზაციის ტერორისტული ელემენტების ქაღალდების ნაწილი ინახება მიწა კლიმიაშვილთან“.

ჩანაწერები გრძელდება ვრცელი შეკითხვებით ვინმე ვანო ბუჩაშვილთან:

„1. რა მდგომარეობა იყო შექმნილი ილიას მიმართ ს. საგურამოში 1905 წლიდან.

2. ვინ ყავდა ილიას მოურავად და რა განწყობილებები ჰქონდა ამ მოურავს ერთი მხრით ილიას მეგობრებთან და მეორე მხრით ილიას მტრებთან?

3. როგორი განწყობილება იყო გლეხობასა და ილიას შორის ამ დროს?

4. როგორი იყო „წითელი რაზმელების“ განწყობილება ილიასადმი?

5. რა კონფლიქტები ჰქონდა ილიას ზოგ წითელ რაზმელთან ან გლეხთან და ვინ გადაემტერა ილიას? ან ილია ვის?

6. ვინ გადაწყვიტა ილიას მოკვლა და ვისი დირექტივით იმოქმედა „წითელი რაზმის მეთაურმა?“ ვინ იყო ეს მეთაური.

7. რა დოკუმენტით იხელმძღვანელა ამ მეთაურმა მკვლელობის შესრულებაში.

8. შეამოწმა მან ამ დოკუმენტის სინამდვილე და თუ შეამოწმა ვისთან?

9. რა კავშირი ჰქონდა პროპაგანდისტ ვანო ხანდამოვს („მიმი-

¹ ცხრაასიანი წლებიდან გ. ბერბიჭაშვილი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის რიგებშია, 1907 წლის 1 დეკემბრიდან ეწევა სააგიტაციო „მოღვაწეობას“. გლეხობას განაწყობდა მებატონეების წინააღმდეგ საბრძოლველად. იყო აღიარებული ტერორისტი. 1907 წლიდან სპარსეთშია, 1923 წლიდან პერსონალური პენსიონერი, ამავე დროს მუშაობდა სხვადასხვა დროს სხვადასხვა თანამდებობებზე. საგურამოს რევკომის თავმჯდომარის მოადგილედ, დუშეთის მაზრის სოცურუნველყოფის ინსპექტორად. სოფ. მუხრანის რევკომის თავმჯდომარედ, თბილისში სახელმწიფო ღვინის საწყობის დირექტორად. პენსიას 250 მანეთის ოდენობით ლეზულობდა მანამდე, სანამ არ დაატუსაღეს და პასუხისგებაში არ მისცეს 1941 წელს.

ნო“) ერთი მხრით წითელრაზმელებთან, ხოლო მეორე მხრით ილიას მოურავთან და თბილისის სოც. დემოკრატიულ ორგანიზაციასთან!

10. ვინ იყო ამ მკვლევობის მთავარი ორგანიზატორი?
11. ვინ იყო შესრულების მეთაური და თვით შემსრულებელი?
12. რა კაცი იყო „წითელი რაზმის მეთაური?“
13. ვინ იყო მკვლელი — ვანო ინაშვილი?
14. მკვლელი — გიორგი . . . ?
15. მონაწილე — ბერბიჭაშვილი?
16. მონაწილე — ვანო ლარიბაშვილი?
17. დაკარგული სანდრო“.

ვანო ბუჩაშვილი !:

„ილიას არ მოსწონდა გლეხების არეულობა და თავგასულობა, რის გამოც ხშირად მოსდიოდა კონფლიქტი სოფლელებთან. ამ სოფლის ნამოსახლარის გლეხმა რომელიც საჭირო დროზე „დიაკვნობდა“ კიდევ, ვანო ინაშვილმა, გლეხებს გააჩეხვინა ილიას ოთხი ქცევა ვენახი, რისთვისაც ილიამ ეს ვანო ინაშვილი² გაასახლებინა მთავრობას არხანგელსკის გუბერნიაში, საიდანაც იგი 1907 წლის დასაწყისში დაბრუნდა და „წითელ რაზმში“ ჩაეწერა. ამავე წელს შედგა ქართლის თავადაზნაურობიდან „შავი რაზმი“, რომელიც ხშირად ქეიფობდა „წითელრაზმელებთანაც“, რომლის მეთაურთაგან ის ხშირად ფულსაც ღებულობდა ქრთამად და სამაგიეროდ „წითელ რაზმსაც“ აწუდიდა ილიას მამულიდან სანოვაგეს: ცხვარს, ძროხას, ღვინოს და სხვა“.

¹ ვანო ბუჩაშვილი „ძველი რევოლუციონერი“, ტერორისტი, რომელმაც ბერბიჭაშვილთან ერთად 1906 წელს გორისა და ღუშეთის მაზრებში გააერცლა არსენა ჭორჭიაშვილის წიგნები. „გ. ბერბიჭაშვილმა ჩააძალა, მოკლა მუშების და გლეხების სისხლის მსმელი ილია ჭავჭავაძე. მეც მრავალი გამოვასალამე წუთისოფელსო“ ამბობდა ვანო ბუჩაშვილი.

² ვ. ინაშვილი იყო მთავარი სახელოსნოს მუშა-ზეინკალი. ის იყო სოციალ-დემოკრატების გაგზავნილი საგურამოში მამასახლისად. „როცა ჩვენ ვავიგეთ ილიას მკვლევობა მას ბრალდებოდა, ჩვენ ეპეიც არ შეგვპარვია, რომ ეს ინაშვილის საქმე იქნებოდა, რადგანაც ილიასა და ინაშვილს შორის დიდი განხეთქილება იყო — წერს პეტრე ხურცილავა.

ვასო ინაშვილი ჩამოახრჩვეს 1909 წ.

ილიას მოურავი დიმიტრი ჯაში (გურული) იყო თბილისის
ყოფილი ასოთამწყობის ძმა, ეს იყო მეტად გაქნილი კაცი და კავ-
შირი ჰქონდა, როგორც შავ რაზმთან, ისე წითელ რაზმთანაც.

წითელ რაზმელებიდან ზოგი ემტერებოდა ილიას პირადად ცუ-
დი განწყობილების გამო. ზოგი შევიწროებული გლახთაგანი წი-
თელ რაზმს მიმართავდა: „თუ კარგი ბუნტოვჩიკი ხარ, რატომ
ილიას თავიდან არ მოგვაშორებო“ და სხვა.

ილიას ემტერებოდა მისივე მოურავი დიმიტრი ჯაში, რომელსაც
განზრახვა ჰქონდა ილიას ძვირფასი საოჯახო მოწყობილობა ხელში
ჩაეგდო და „წითელი რაზმელებისაგანაც“ ფული აეღო.

წითელ რაზმში ილიასადმი მტრობა ვანო ინაშვილის შემოსვ-
ლის შემდეგ უფრო გამწვავდა და დაიბადა აზრი ილიას მოკვლის,
მავრამ რაზმის მეთაური ს. დ. ორგანიზაციის ნებადაურთველად
ვერ ბედავდა. ამიტომ საჭირო იყო ს. დ. ქალაღი და ნებართვა. ეს
ქალაღი 1907 წ. მაისში წითელი რაზმის მეთაურს მოუვიდა, რო-
მელსაც ს. დ. ორგანიზაცია ავალეზდა ილიას მოკვლას. ქალაღზე
კომიტეტის ბეჭედი იყო დასმული. წითელი რაზმის მეთაურს ეჭვი
დაეზადა და ამიტომ წავიდა თბილისში. მონახა ს. დ. ვანო ხანდა-
მოვი, რომელიც იმ დროს ს. დ. რომელიღაც ორგანიზაციის მდივ-
ნად ითვლებოდა, პროპაგანდისტიც იყო საგურამოში და წითელ-
რაზმელიც. წითელ რაზმთან მკიდრო კავშირი ჰქონდა.

მას კავშირი ჰქონდა ილიას მოურავთან — ჯაშთან და ხშირად
ქეიფობდა მასთან.

აი, ამ ხანდამოვს მიმართა ს. დ. ორგანოს ქალაღის სინამდვი-
ლის შესამოწმებლად წითელი რაზმის მეთაურმა, რომელმაც პა-
სუხად მიიღო, რომ ქალაღი ნამდვილია და ს. დ. ორგანიზაციას
ილიას მოკვლა გადაწყვეტილი აქვსო.

ამის შემდეგ მეთაურმა გამოაწყო წითელ რაზმელთა ჯგუფი
ვანო ინაშვილის მეთაურობით: გიორგი მოძმანაშვილი¹, გიგლა
ბერბიჭაშვილი, ვანო ლარიბაშვილი², სანდრო დაკარგული, რომელ-
თაც მოკლეს ილია წიწამურის გზაზე...

¹ გ. მოძმანაშვილი — წითელი რაზმელი, ტერორისტი, რომელსაც ბრალად
ედებოდა საგურამოს მიდამოებში ყაჩაღობა, ძარცვა-გლეჯა, კაცის კვლა. ილიას
მკვლელობაშიც ედებოდა ბრალი.

² ვანო ლარიბაშვილის და სანდრო დაკარგულის პიროვნებები დაუდგენელია.

წითელი რაზმი იმ დროს გახიზნული იყო „მალრანის ტყეში“ და თავის თავს „ტყის ძმებად“ აცხადებდა. მეთაურობდა მას ნასალდათარი და ნაყაჩალარი, უსწავლელი (წერა-კითხვის უცოდინარი), ყოფილი ღვდელთან ნამოჯამაგირალი გლეხი დუშეთის მაზრიდან, რომელსაც მოჯამაგირობის დროს დუშეთის ახლო ვინტოვკის ხელში ჩაგდების მიზნით მოუკლავს სალდათი და მერე ყაჩაღად გაეარდნია. — წითელ რაზმელებიდან ილიას მოსაკლავად მან მეთაურად აირჩია სანდრო დაკარგული, რომელსაც მოკლეს ილია, წიწამურის გზაზე.

... რაზმელებიდან ილიას მოსაკლავად მეთაურად აირჩიეს ვანო ინაშვილი, რადგან იცოდა, რომ ვანო პირადათ მტრობდა, შურს იძიებდა მასზე, ის მართლაც მოხერხებული ბიჭი იყო.

მეორე მკვლელი გიორგი მოძმანაშვილი იყო ძველი სალდათი, „დეზერტირი“, ისიც ნაყაჩაღევი და უსწავლელი, ზოლო გიგლა ბერბიჭაშვილი კი რამდენადმეთ ნასწავლი ს. ახატანიდან და რომელიც სასამართლომ გაამართლა საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ და მუხრანის თემის აღმასკომის თავმჯდომარედ იქნა არჩეული.

დანარჩენი უბრალოდ „რაზმელები“ იყვნენ გლეხობიდან გამოსული.

წითელი რაზმის მეთაური, რომელმაც ჯაშისა და ს. დ. ყალბი დოკუმენტის გავლენით მოაწყო ეს მკვლელობა, ღღეს თბილისში ცხოვრობს (წერა-კითხვა კარგათ იცის) და „რაბთაქში“ სწავლობს, თან კომპარტიაში ჩაწერილია...“

რ. კალაძის ხელნაწერ ჟურნალში შემდეგი ფურცლები ამოხეულია. ამიტომ ძნელდება იმის გარკვევა, თუ როგორ დამთავრდა კითხვა-პასუხი და ან რა დასკვნამდე მივიდა ამ დაკითხვების შემდგენელი.

გურამ მანიაშ

მწერალ და ლიტერატურათმცოდნე ლევან ასათიანის ხელნაწერთა მდიდარმა არქივმა 1978 წლიდან ბინა დაიდო ქართული ლიტერატურის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდსაცავში. მასში წარმოდგენილია ლ. ასათიანის ნარკვევები ქართველ, რუს, უკრაინელ თუ საზღვარგარეთელ მწერალთა შემოქმედებაზე, კინოსცენარები, მიმოწერა და სხვა.

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ილია ჭავჭავაძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი დიდძალი მასალა (საგვარეულოს გენეალოგიიდან დაწყებული წიწამურის ტრაგედიამდე).

როგორც ცნობილია, ლ. ასათიანი თავად ესწრებოდა ი. ჭავჭავაძის მკვლელის გ. ბერბიჭაშვილის გასამართლებას და იქ გაგონილსა და ჩაწერილს იგი ავსებდა სხვადასხვა პირთა მოგონებებით.

ლევან ასათიანის არქივიდან მკითხველს გავაცნობთ ძველი მუშის სოსო მაჭავარიანის მოგონებას „ალიარებული ცოდვა“ (რომელიც, როგორც ლევან ასათიანის მინაწერიდან ჩანს, მისთვის მიუცია მწერალ იაკობ ბალახაშვილს) და წიგნების ცნობილი გამომცემლის მიხეილ გაჩეჩილაძის მიერ ჩაწერილ პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის, წიგნების გამომცემლისა და გამაერცელებლის ზაქარია ჭიჭინაძის (1854—1931) ნაამბობს იმის შესახებ, რაც მას გადახდა ილია ჭავჭავაძის კეთილად ხსენებისათვის.

ლალი მარტაშვილი

სლიარეაზული ცოდვა

მომონება ილია შავაშავაძის

1893 წელს ჩამოველ თბილისში და მივედი ხელობის სასწავლებლად კუკიაში. იქვე იყვნენ შაგირდები. 8 ახალგაზრდა და ჩვენამდინ კი უკვე გაეთავებინად შაგირდობა 15 კაცს, რომლებიც ქარგლებათ ითვლებოდნენ და ყოველ კვირა უქმე ოსტატთან იყრიდნენ თავს. მღეროდნენ, ოხუნჯობდნენ, მსჯელობდნენ იმდროინდელ მწერლებზეც. მათ ყველამ წერა-კითხვა იცოდნენ და დიდათ უმადლოდნენ ზაქარია ჭიჭინაძეს, რომელსაც ხშირათ მოქონდა წიგნები და უფასოთ გვირიგებდა შაგირდებს. მეც ზაქარიას წყალობით დავიწყე წიგნების კითხვა. შაგირდობა გავათავე სამწელიწადში და დავიწყე ქარგლათ მუშაობა თბილისის სხვადასხვა ქარხნებში, 1900 წლამდინ თბილისის მუშა ხელოსნებს და წვრილვაჭრებს განსაკუთრებული სიყვარულით უყვარდათ დიდი ილია და დიდი თაყვანის მცემლებიც იყვნენ. გატაცებით კითხულობდნენ ილიას ნაწერებს „ოთარაანთ ქვრივს“, „გლახის ნამბობს“ და სხვა. მაგრამ დიდად იყო გავრცელებული ილიას „კაკო ყაჩაღი“ მუშა ხელოსნებში. ილიას კაკო ყაჩაღი ბევრმა ზეპირათ იცოდა და მომხიბლავ მოტივით მღეროდნენ ყოველივე ლხინში, ქორწილში, ნიშნობაში, თუ ნათლობაში. ერთხელ ქორწილი ქონდა კოლა გორელს, სადაც მიწვეულნი იყვნენ სამოცამდინ მუშა ხელოსნები, მათ შორის ცნობილი რევოლუციონერი არაქელა ოქუაშვილი, მიხა ბოჭორიძე და სხვები. სუფრაზედ დასხდომისთანავე იმღერეს მაყრულის მაგივრათ ბოლომდინ კაკო ყაჩაღი. მხოლოდ შეზარხოშებულებმა დაავალეს ვანო დოღმაზაშვილს (მეჩქეძეა, ცოცხალია) კაკო ზეპირათ ეოქვა. მართლაც, მეტათ ლამაზათ და მიმზიდველათ იცოდა დოღმაზაშვილმა კაკო ყაჩაღის ზეპირათ თქმა. დაიწყო ამ მომხიბლელი პოემის კითხვა და გათავებამდინ ისე სულგანაბული უსმენდა ამოტელა ქორწილის ხალხი, რომ გეგონებოდათ აქ ქორწილი კი არ არი, ლექციას კითხულობდნო. გათავებისას წამკითხველი დიდი ტაშის კვრით დააჯილდოეს. შემდეგ კი დიდის სასმისით დალიეს ილიას სადღეგრძელო რეჩებით. როგორც სხვებში ისე ჩემშიაც უზომო სიყვარული სუფევდა ილიასი, მაგრამ შემდეგ როცა

გამწვავდა „ივერიის“ და „კვალის“ პოლემიკა და განსაკუთრებით ილიას და ნოე ჟორდანიას შებმა, თბილისის მუშა ხელოსნებმაც პირი იბრუნეს ილიასაგან და ძველი სიყვარული შენელდა და ბევრა შეუგნებელი მუშა მტრად და მოღალატეთ სახამდა ამ დიდ მწერალს არც მე ვიყავი ამ ცოდვისაგან შორს, და როგორც ახალგაზრდა გამიტაცა მუშათა ნობრაობამ. და ვინც ჩვენს რიგებში არ იყო: ისინი ყველა მოღალატეები და მტრები მეგონა. პირადათ ილიას-თვის ბევრჯელ მიმიყენებია უზღელი სიტყვებით შეურაცყოფა. ეხლა როცა შავხედამ ხოლმე ამ დიდი მწერლის სურათს სინდისი მქეჯნის და თვალს ველარ უშტერებ ხოლმე. სწორედ არ მახსოვს 1902 წლის შემოდგომაზედ თუ 1903 წლის გაზაფხულზედ მუშებში შაგროვილი ფულით გავხსენით ნახალოვკაში მუშათა სამკითხველო, იმ დროის წესით. სამკითხველო უნდა ეკურთხებინა ღვდელს და ისე გეგვენსა. კურთხევა დანიშნული იყო კვირა დღეს და, როგორც მარიამ ივანოვსა დემუროვის¹ ქალს ეთქვა, „კვალის“ რედაქციაში ილიას სურვილი გაცეხადებინა სამკითხველოს გასხენაზედ დასწრებისა. ეს პირველი შემთხვევა იყო, როცა ილია და საერთოთ ქართველი ინტელიგენცია და მუშები უნდა შახვედროდნენ ერთმანეთს. კვალის რედაქციაში მიგვიწვიეს იმ დროს მოწინავე მუშები და დაგვარიგეს როგორ უნდა მოვქცეულიყავით. თუ ილია სიტყვას იტყოდა, უნდა ზრდილობიანი პოლიტიკური შინაარსის პასუხი გეცათ რკინის გზის მომზადებულ მუშებს: გიორგი თელიას, მიხა ბოჭორიძეს, ზაქრო ჩოდრიშვილს, ლასა გელაძეს და სხვებს. სამკითხველოს გახსნა უნდა გამოეყენებინა სააგიტაციოთ და დაგვენახვებინა ჩვენი ძალა ქართველი ინტელიგენციისათვის. „კვალის“ რედაქციიდან ინტელიგენტი არავინ ესწრებოდა. მართლაც, იმ დღეს აუარებელმა მუშებმა მოიყარეს თავი. ქუჩაში ტევა აღარ იყო. მოვიდნენ „ცნობის ფურცლის“ რედაქციიდან მთელი შემადგენლობით. მათ შორის არჩილ ჯორჯაძეც. თორმეტი საათი შესრულდა და ილია არსად ჩანდა. დეკანოზი სიმონ რცხილაძე... ძალას გვატანდა კურთხევა თორმეტ საათამდინ უნდა დაიწყოსო. ამ დროს გამოჩნდა ილიას ფაიტონიც.

¹ იველისხმება მარიამ დემურია (ივანიშვილი) (1860—1910) პროზაიკოსი, თეატრალი, ჟურნალისტი, „ნაიალულის“ დამაარსებელი (1904) და მისი პირველი რედაქტორი.

გადმოვიდა ილია, არტემ ახნაზაროვი და მარიამ დემურის ქალი და დაიწყო სამკითხველოს კურთხევა. ღვდელმა რომ მოათავა კურთხევა, ყველანი ილიას შევეყურებდით თუ რას იტყოდა, მაგრამ ილიამ ამოიღო ერთი თუმანი, შესწირა სამკითხველოს და გამოვიდა გარეთ. მივიდა ფაიტონთან და როგორც შედგა ერთი ფეხი მოისმა კიდეც გიორგი თელიას ხმა: ამხანაგებო! თელიამ მეტათ მოხდენილი და შინაარსიანი სიტყვა თქვა. მერე ილაპარაკეს სხვებმაც და ილია უსმენდა ბოლომდინ მუშების სიტყვებს ცალ ფეხ შედგმული ფაიტონზედ. შემდეგ კი წავიდა. და როგორც იმავე მარია ივანოვანა დემუროვის ქალმა თქვა, ილიამ თქვა მართლა შემცდარი აზრი მქონია ქართველ მუშებზედო.

1905 წელს რსდმპ კრეფდა მოქალაქეებში ფულს იარაღის შესაძენად. სხვათა შორის მე მქონდა დავალებული ფულის მოკრეფა. დავდიოდი ქართველ ინტელიგენციაში და ვკრეფდი ფულს. მივედი ილიასთან ალექსანდროვის ქუჩაზედ და დაურახუნე პადიეზი. ილია ცხოვრობდა დაბლა და კარები რომ გამიღო მოსამსახურემ, მკითხა ვინ ხარო. მე უთხარ მაჭავარიანი ვარ მეტქი. მიბრუნდა მოსამსახურე და მოახსენა ილიას. მე ილიას ხმა შემომესმა. კითხე ვინ მაჭავარიანი არიო. მოსამსახურემ როგორც კი გაალო კარი თუ არა, მე შევარდი თავხედურათ და დავადექ თავზედ თავის კაბინეტში ილიას და გათამამებული კილოთი მოვთხოვე ფული. ილიამ ამოიღო თუმანი, მომცა და მითხრა: შვილო თან მლანძღამთ და თან ფულს მთხოვთო.

როგორც ვთქვი, ბევრი თავხედური შეხვედრა მქონია ილიასთან და ახლა გულს იმით ვიმშვიდებ, რომ ის იყო ახალგაზრდული უვიცობის ნაყოფი და ბოლოს მაინც გავიგე ამ დიდი მწერლის ფასი.

მგელი მუშა სოსო მახაზავარიანი.

მიხეილ ბაჩიჩილაძის მოგონება

(მცირე შემოკლებით)

მგონი 1896 წ. იყო. ზაქარია ჭიჭინაძიდან წერილი მივიღე, სადაც სხვათაშორის, იგი დაბეჯითებით მთხოვდა და მირჩევდა გამომეცა ილია ჭავჭავაძის ბიოგრაფია. ამ წიგნის გამოცემა საჭიროაო, მირჩევდა ზაქარია. ამ წიგნით ილია ჭავჭავაძეს ქართველი ხალხი გაიცნობსო რაც ფრიად სასურველია და შენ კი გამოცემით ფულს მოიგებო.

სულ ერთ ზევადს დავბეჭდავთ (1200 ც) ეს ბიოგრაფია ჩემი დაწერილია. მე გონორარს არ გამოგართმევ და სულ რაღაც 60 მანეთი დაგიჯდებაო. მე თანხმობა განუცხადე.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ზაქარია თვითონ ჩამოვიდა ზესტაფონში, ჩამოიტანა ილია ჭავჭავაძის ბიოგრაფიის აწყობილი „ოტისკეზი“ და მომცა წასაკითხად.

ბიოგრაფია აწყობილი იყო მაქსიმე შარაძის სტამბაში. ბევრი ალაგი წითელი მელნით იყო წაშლილი. ამ გარემოებას მე ყურადღება მივაქციე და ვკითხე ზაქარიას, ეს წითელი მელნით წაშლილი რას ნიშნავს მეტიქი?

ზაქარიამ მიპასუხა: ეს, შვილო, თითონ ილია ჭავჭავაძეს წავაკითხე — ხომ იცი, არ შემიძლია უიმისოთ ამ წიგნის გამოშვება, მას რაც არ მოეწონა ის წაშალა. ჩვენ ახლა დავბეჭდამთ იმას, რაც წაუშლელია. მე დავინტერესდი და ბიოგრაფია მთლიანად წავიკითხე. მახსოვს კარგად, რომ ბიორგაფიაში შედარება იყო ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის შორის, როგორც საზოგადო მოღვაწის და მწერლის. ზაქარია უპირატესობას ჭავჭავაძეს აკუთვნებდა და სწორეთ სადაც ასეთი შედარება იყო, ილიას ყველგან წაშალა.

ზაქარიას 60 მანეთი მივეცი. წიგნი დაიბეჭდა. ამ დაბეჭდილი წიგნიდან მე მივიღე 50 ცალი ზესტაფონში გასაქრელებლათ. დანარჩენი ზაქარიამ თითონ გაავრცელა.

... რამდენათაც მახსოვს იმავე წელს ზაქარიამ აკაკის ბიოგრაფია დაბეჭდა. როგორც ზაქარიამ გადმომცა, აწყობილი ბიოგრაფია აკაკისთვის მიეტანა წასაკითხავად. აკაკის წაეკითხა და ზაქა-

რისთვის ეთქვა: „ზაქარია არ არის შენი საქმე ჩემი ბიოგრაფიის დაწერა“.

ამაზე ზაქარია ძალიან ცხარობდა. სიკეთე მინდოდა, მადლობას მოველოდი და დახე, საყვედური მივიღეო...

ეს წიგნი ზ. ჰ. ალექსანდრე არაბიძეს გამოაცემინა. ილია ჭავჭავაძის ბიოგრაფიის გამოსვლის შემდეგ მე ზაქარიას ვეხვეწებოდი რამე გზით გაეცნო ჩემთვის ილია ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელი... ზაქარია ამ საქმეს არ ჩქარობდა. მე კი მაინც არ ვეშვებოდი, თავს ვაბეზრებდი.

ერთ დღეს ზაქარიამ გამომიცხადა: დღეს „ივერიის“ რედაქციაში ჭავჭავაძესთან მივდივარ, წამოდი და გაგაცნობო...

მე, რა თქმა უნდა, სიამოვნებით დავთანხმდი. ჯერეთ ქოსების ღვინის საწყობში შევიარეთ და შემდეგ წავედით „ივერიის“ რედაქციაში, რომელიც მაშინ მოთავსებული იყო ავქალის ქუჩის დასაწყისში. იმ შენობაში, სადაც „ივერიის“ რედაქციაა, იქვე იყო მოთავსებული სტამბა მაქსიმე შარაძისა, სპირ. ლოსაბერიძისა, კერესელიძისა და სხვა. ზაქარიამ ჯერეთ სტამბაში შემიყვანა, გამაცნო მაქსიმე შარაძე და მითხრა: მაქსიმე ძალიან პატიოსანი კაცია, მაგრამ ერთი დიდი ნაკლი აქვს: კლერიკალია და ღმერთი სწამსო. ეს დანარჩენებიც ამის ავანჩავანებია. ღვთის ლოცვაში და სამსახურში კარგავენ ძვირფას დროსო. ბეჭდავენ ისეთი შინაარსის საღმთო რჯულის წიგნებს, როგორც „ალექსიანია“, „ქალვაქიანი“ და სხვაო.

ერთი სიტყვით, ეს ხალხი გოდორში ჩასაყრელი და მტკვარში გადასაყრელი არისო...

ამაზე ზაქარიას ძალზე აუყვირდნენ და კინალამ ხელჩართული ბრძოლა არ გაიმართა. შემდეგ ზაქარია დაემუქრა: დაჩუმდით, თორემ ახლავე ავალ ჭავჭავაძესთან და ვეტყვი, რომ გაზეთი სხვა სტამბაში გადაიტანონ დასაბეჭდათო. ჭავჭავაძე შენისთანა უღმერთო არ არის. — უთხრა ლოსაბერიძემ. მაშ წაიკითხე შენ... მისი „განდეგილი“ და დარწმუნდები რაც არიო. ჩხუბი და დავიღარაბა დიდხანს გაგრძელდა და ნამეტურ ცხარობდა სპირიდონ ლოსაბერიძე. მაქსიმე შარაძე წმინდანივით იყო გაჩერებული და ზაქარიას დრო გამოშვებით ეტყოდა ხოლმე: ჩემო ძმაო, ღმერთმა შეგინდოს შენი შეცოდებანიო...

როცა ცოტათი დამშვიდნენ, ზაქარიამ რაღაც ხელთნაწერი გა-
დასცა მაქსიმეს და ავედით ზევით რედაქციაში.

რედაქციაში ზაქარიამ მითხრა: მართალია მაქსიმე შარაძე
მორწმუნე კაცია, მაგრამ ამ ნაკლთან ერთი დიდი ღირსება აქვსო,
როგორც ადამიანი მეტისმეტად პატიოსანია, სწორი, უწყინარი, პი-
რიანი და სანდო. ერთი სიტყვით, რაც რამე ადამიანური სიკეთეა,
მაქსიმე შარაძეში არის თავმოყრილი. მიტომაც არის, რომ ილია
ჭავჭავაძის განუსაზღვრელი ნდობით სარგებლობსო. რაც შეეხება
მეორე ამხანაგს — სპირიდონ ლოსაბერიძეს, მაგას ყოველივე სიკე-
თე აკლია, რაც მაქსიმე შარაძეს აქვს. შემდეგში მე მაქსიმე შარა-
ძესთან საქმიანი ურთიერთობა მქონდა და მე დავრწმუნდი, რომ
იშვიათი პატიოსნების კაცი იყო.

რედაქციაში იმ დროს სამი თანამშრომელი იჯდა და მუშაობდა.
ერთი მათგანი, არტემ ახნაზაროვი, ზაქარიამ გამაცნო და მითხრა:
ეს არის რედაქციის გამგე და მდივანიო... ცოტა ხნის შემდეგ ერთი
ყმაწვილი ჩოხახალუხში გამოწყობილი შემოვიდა და კარებიდან
დაიძახა: კნიაზი მობრძანდებო.

რედაქციაში ერთი ფაციფუცი შეიქნა. ზოგი სერთუკს ისწო-
რებდა, ზოგი თმას ივარცხნიდა, ზოგი ვალსტუკს ისწორებდა. ყვე-
ლანი კი შეკრთნენ და ფერი დაეკარგათ, ნამეტურ ეს არტემ ახნა-
ზაროვს ემჩნეოდა.

დამატება:

რევაზოვის ქუჩაზე ზაქარია ჭიჭინაძის სახლში ვცხოვრობდი.
ერთ საღამოს ღამის ორ საათზე ზაქარია ნაცემი და თავპირდამტე-
რეული მოვიდა. თავი ორ ალაგას ჰქონდა გატეხილი და სისხლი
სდიოდა. ლაპარაკის თავი აღარა ჰქონდა. მთელი ღამე ბორგავდა
და იტანჯებოდა.

მეორე დღეს როცა ზაქარია ცოტათი მომჯობინდა, მიაშბო შემ-
დეგო: საბაშვილის ღვინის სარდაფში ვიყავი პურის საკმელად.
ჩემთვის ცალკე ვიჯექი. მოვითხოვე ხელადა ღვინო, პური, ყველი.
იქვე მეორე მაგიდაზე ახალგაზრდა ყმაწვილები ისხდნენ. სუყვე-
ლა მუშები. სოციალ-დემოკრატები. ყველა ჩემი ნაცნობი...

რაღაც თათბირი ქონდათ. ჩემამდის გარკვეული ხმა ლაპარაკისა
არ მოდიოდა. ერთხანს ვიყავი ჩემთვის გაჩუმებული. მერე გამო-
წყრა ღმერთი, მათი სადღეგრძელო დავლიე. იმათაც მიპასუხეს.

მერე კიდევ სადღეგრძელო დავლიე და ახლა უკვე შეზარ-

ხოშებულმა სოციალ-დემოკრატებს მათრახი გადაეკარი. არა, ვინ მკითხავდა, რას დავეძებდი, მგლის თავზე სახარება ვის წაუკითხეს. ამაზე აიმრიზნენ, აყვირდნენ და უშვერი გინებით მიპასუხეს... მაგრამ მაინც თავის ალაგას ისხდნენ.

ვიფიქრე, ვერას გამიბედავენ. მოდი ერთი ილია ჭავჭავაძის სადღეგრძელოს დავლევ...

ავიღე სტაქანი ღვინით სავსე, მივუახლოვდი იმათ მაგიდას და დავიწყე ილია ჭავჭავაძის ქება-დიდება. დიდხანს მაცალეს ლაპარაკი. აი შე ხულიგანო, შე არამზადა! როგორ ბედავ შავრაზმელ ჭავჭავაძის ქებას, ის სიკვდილის ღირსია და სულ მალე მოუღებთ ბოლოსო. მომესიენ, მცემეს უზომოდ. უსათუოდ მომკლავდნენ, რომ საბაშვილის სარდაფის პატრონი არ ჩარეულიყო ჩვენს საქმეში. საბაშვილი ეხვეწებოდა მუშებს: „აქ ნუ კლავთ კაცს, თორემ მე დავიღუპებო“. მართლაც საბაშვილის ხათრით დამანებეს თავი. (საბაშვილის სარდაფში ხშირად იმართებოდა მუშების საიდუმლო კრებები). ფეხზე ადგომა არ შემეძლო. ამწიეს ისევ მუშებმა და ამომიყვანეს სარდაფიდან და ქუჩაში დამაგდეს. აქაც წიხლები მიტავაზეს და მიმატოვეს.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ამოვიდა საბაშვილი, მნახა რომ ქუჩაში ვაგდივარ, ამიყვანა და ძლივს-ძლივობით სახლამდე მომიყვანა.

მითხრა: რა ღმერთი გაგიწყრა, რომ ჭავჭავაძის სადღეგრძელო დალიე. ჭავჭავაძე მაგათ ჭირივით ეზარებათ. სწორედ ჭავჭავაძის შესახებ ჰქონდათ ლაპარაკი, სანამ შენ მოხვიდოდი. ზაქრო! არ გამცე და ჭავჭავაძეს მოკვლას უპირებენ... ნამდვილად მოკლავენო. მადლობა ღმერთს, შენ ვადარჩი. აჰა, არ დამკლა და არსად არაფერი ილაპარაკო, თორემ ორივეს ანდერძს აგვიგებენო.

აი, შვილო, ახლა ნამდვილად დავრწმუნდი, რომ ჭავჭავაძეს მართლა მოკლავენ.

მინდა ვაცნობო, მაგრამ დამიჯერებს?

ზაქარია ისე იყო შეშინებული, რომ რამდენიმე დღის შემდეგ ხელახლა მეხვეწებოდა, არსად არაფერი თქვა, თორემ ნამდვილად მომკლავენო.

ეს შემთხვევა არ უნდა მეთქვა შენთვის თავიდანვე, მაგრამ სხვანაირად იფიქრებდი და მიტომ გითხარიო. აჰა, შენ იცი, ჩემი სიცოცხლე შენს ხელშია... მევედრებოდა ზაქარია. სწორედ სამი

კვირის შემდეგ ილია ჭავჭავაძე მოკლეს. ჩემს სტამბაში სადაც
ჟურნალი „ნიშადური“ იბეჭდებოდა, მოვიდა დეპეშა რედაქციის
სახელზე ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის შესახებ. დეპეშა ხელმო-
უწერელი იყო.

მ. გაჩეილაძე

მინაწერი ლ. ასათიანისა:

ეს მოგონება მივიღე მხ. გაჩეილაძისგან 1948 წ. 3 თებერვალს

როგორ იწერებოდა ილიას ბიოგრაფია

ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა პირველი გამოცემა ილიას სიცოცხლეშივე განხორციელდა, 1892 წელს, რომლის ღირსებად ისიც უნდა ჩაითვალოს, რომ იგი უშუალოდ ავტორის მეთვალყურეობით და ჩარევით დაიბეჭდა. ამ თხზულებათა გამოცემა შეასრულა ახლად დაარსებულმა „წიგნების გამომცემელ ქართველთა ამხანაგობამ“, რომელსაც ალ. ჯაბადარი ხელმძღვანელობდა.

მეორე ცდა ილ. ჭავჭავაძის სრული კრებულის გამოცემისა, მწერლის სიკვდილის შემდეგ, ეკუთვნის ცნობილ ექიმს და საზოგადო მოღვაწეს მიხ. გედევანიშვილს.

1912 წლის 27 ოქტომბერს მთაწმინდის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში, ილ. ჭავჭავაძის ძეგლის გახსნის დღეს, მიხ. გედევანიშვილმა საჯაროდ განაცხადა თავისი სურვილი ილ. ჭავჭავაძის თხზულებათა აკადემიური გამოცემის განხორციელების შესახებ. ამავე 1912 წელს შეადგინა სარედაქციო კომისია, რომლის მუშაობაში მონაწილეობას იღებდნენ თვალსაჩინო ქართველი მწერლები, მეცნიერები და საზოგადო მოღვაწენი: კიტა აბაშიძე, არჩილ ჯორჯაძე, გრიგოლ ყიფშიძე, ივანე ჯავახიშვილი, იოსებ გედევანიშვილი, ივანე გომართელი, გიორგი ლასხიშვილი და სხვები. კომისიის მუშაობის შედეგად ქართველმა მკითხველებმა 1914 წელს მიიღეს თხზულებათა I ტომი, რომელიც იმ დროისათვის მალალ მეცნიერულ და პოლიგრაფიულ დონეზე იყო შესრულებული. მხატვრული გაფორმება ეკუთვნოდა მხატვარ ჰენრიკ ჰრინვესკის. ამ ტომში შედის მწერლის მხოლოდ ორიგინალურ-მხატვრული ნაწარმოებები, რომელთაც დართული აქვთ ვარიანტები. აქვე წარმოდგენილია ილიას უნიკალური იკონოგრაფიული მასალა. ტომს ახლავს მიხეილ და იოსებ გედევანიშვილების წინასიტყვაობა და შენიშვნები, გრიგოლ ყიფშიძისა და კიტა აბაშიძის წერილები ილ. ჭავჭავაძის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ.

ლიტერატურის მუზეუმის არქივში დაცულია მიხეილ გედევანიშვილის მიმოწერა გრიგოლ ყიფშიძესთან. როგორც ჩანს, ილ. ჭავჭავაძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ წერილის დაწერა დავალებული ჰქონდა გრ. ყიფშიძეს, რაც შემთხვევითი

არ იყო, ვინაიდან იგი გახლდათ მრავალმხრივი მოღვაწე, პუბლიცისტი, ჟურნალისტიკის ისტორიკოსი, ლიტერატურისა და თეატრის კრიტიკოსი, ბიბლიოგრაფი.

ალსანიშნავია, რომ გრ. ყიფშიძე 1881 წლიდან მუშაობდა ილიას ჟურნალ „ივერიის“ რედაქციის მდივნად, ხოლო 1886 წლიდან გაზეთ „ივერიის“ რედაქციის მდივანი იყო. 1903—1905 წლებში ამავე გაზეთის რედაქტორი. მიმოწერიდან ირკვევა თუ რა დიდ ყურადღებას იჩენდა მიხ. გედევანიშვილი კრებულის სრულყოფილი და დროული გამოცემისათვის. იგი წერილებში დაბეჯითებით თხოვს გრიგოლ ყიფშიძეს დროულად წარუდგინოს კომისიას განსახილველად თავისი ნაშრომი.

საილუსტრაციოდ გთავაზობთ შემდეგ წერილს:

„კატივისციფლო ბ. გიგო

19/VIII 12 წ.

სარედაქციო კომისიამ დაადგინა თქვენ მიერ შედგენილი ბიოგრაფია განიხილოს ამა წლის 2 დეკემბერს, კვირას, ნაშუადღევს პირველ საათზე. წაკითხვის შემდეგ წინანდელი დადგენილების თანახმად, კომისია იქონიებს მსჯელობას ბიოგრაფიის შესახებ ავტორის დაუსწრებლად.

რადგანაც ბ. არჩილ ჯორჯაძემ გამოთქვა სურვილი დაესწროს ბიოგრაფიის განხილვას, კომისიამ დაადგინა მოიწვიოს ამ კრებაზედ.

კატივისციფით მიხაილ ბედიანოვილი».

გრ. ყიფშიძის მიერ წარდგენილი ნაშრომის განხილვის შემდეგ მიხეილ გედევანიშვილი მას უგზავნის წერილს, რომელიც 1913 წლის 7 იანვრით არის დათარიღებული და ავტორს აცნობს კომისიის დადგენილებას, რომელიც სამ პუნქტად არის ჩამოყალიბებული:

„დიდად კატივისციფლო ბ-ნი გრიგოლ!

1913 წ. 7 იანვარი

პატივი მაქვს გაუწყო სარედაქციო კომისიის დადგენილება:

1. ეთხოვოს ბ. ყიფშიძეს შეამოკლოს, შეასწოროს ბიოგრაფია და გადათეთრებული, ბეჭდვისათვის საბოლოოდ დამზადებული გა-

დასცეს გამომცემელს არა უგვიანეს ამა წლის პირველ თებერვლისა.

2. კომისია იტოვებს უფლებას — შეამოკლოს და შეასწოროს თავის სურვილისამებრ ბიოგრაფია.

3. შრომის ფასად მიეცეს გრ. ყიფშიძეს ასი მან. (100) მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ბიოგრაფია ზემოდ მოყვანილ პირობების თანახმად ვადაზედ იქნება წარმოდგენილი.

კატვიციციმით მიხილ ზაბოვანიშვილი.

მეორე დღეს გრიგოლ ყიფშიძე 1913 წლის 8 იანვარს უგზავნის პასუხს მიხეილ გედევანიშვილს. იგი თანახმაა გაითვალისწინოს შენიშვნები და თავის მხრივაც სთვაზობს პირობებს:

„ზაბონო მიხილი“

ტფილისი 8 იანვრის 1918 წ.

აი ჩემი პირობაც:

1. ვეცდები შევამოკლო, შევასწორო და საბოლოოდ შევიმუშაო ბიოგრაფია და გადათეთრებული წარმოვუდგინო კომისიას 1 თებერვლისათვის. რაც მალე მოვიშორებ ამ საქმეს, მით უკეთესია ჩემთვის, რადგან აგერ უკვე მეხუთე-მეექვსე თვეა სული ამომართვა მაგ საქმემ.

2. კომისიას ნება აქვს შეამოკლოს ბიოგრაფია ჩემ შემდეგ მხოლოდ ჩემი ნება-რთვით ან თანხმობით. ხოლო შესწორების ნებას არ მივცემ, რადგან ბიოგრაფიას ჩემი სახელი უნდა ეწეროს ქვეშ.

3. კორექტურა უთუოდ მე უნდა გავასწორო.

4. გონორარი ისე მცირეა, რომ დაჯილდოება კი არა, დამცირება იქნება მაგის მიღება ჩემთვის. ამიტომ უარს ვამბობ. „უსასყიდლოდ ინებეთ“.

როგორც არქივიდან ჩანს, მიხეილ გედევანიშვილს ჰქონდა თავისი გამოკვეთილი შეხედულება მწერლის ბიოგრაფიის შედგე-

ნის შესახებ, რასაც თავის ერთ-ერთ ხელნაწერში პუნქტუალურად აყალიბებს და აწვდის ილიას ბიოგრაფს.

მნიშვნელოვანია, რომ გრ. ყიფშიძის მიერ შედგენილ ბიოგრაფიაში გათვალისწინებულია თითქმის ყველა ის შენიშვნა, რასაც მიხეილ გედევანიშვილი თავის კონცეფციაში ჩამოთვლის.

ქვემოთ გთავაზობთ მიხეილ გედევანიშვილის „შენიშვნებს ბიოგრაფიის შესახებ“.

1. ბიოგრაფიის დამწერის პიროვნება არ უნდა ჩანდეს, ამიტომ გამორკვევებულ უნდა იქნეს სიტყვები „მე წილად მხედა“ და სხვა.

2. კომისიის დავალების მოხსენება ბიოგრაფიაში ზედმეტია.

3. რაც შეიძლება ნაკლები პირი უნდა იყოს მოხსენებელი. მოხსენებულთა შორის უნდა იყვნენ მხოლოდ კარგად ცნობილნი საზოგადოებაში საზოგადო მოღვაწენი. თუ არიან მოხსენებელი ნათესავეები და მეგობრები, გვართან ერთად უნდა იწერებოდეს — მეგობარი, ამხანაგი, ესა და ეს ნათესავი.

4. გამდელ ლოლაძის მნიშვნელობა უარყოფილ უნდა იქნეს.

5. ირინა როდიონოვნას მოხსენება საჭირო არ არი.

6. ბერობის შესახებ მღვდლის მოწმობა ვახვიადებელია.

7. ილიას მახვილ-სიტყვიერების დასახასიათებლად სხვა მაგალითები უნდა იყოს მოყვანილი.

8. უნდა იყოს გამორკვეული მთავარი პრინციპიალური განსხვავება აზრთა, ილიას ერთის მხრით და დიმიტრი ყიფიანის, ნიკო ნიკოლაძის და ვანო მაჩაბლის შორის.

9. მაჩაბლიზში არის საზოგადოებრივი მოვლენა-რეაქციონული, კერძო წოდებრივი—მისი სათავე ბატონ-ყმობის გადავარდნის დროინდელია, ხოლო ბოლოს განმათავისუფლებლობის დროს ირინა თავი.

10. ბიოგრაფიაში უნდა იქნას შესწორებული ავტობიოგრაფია ახალი ცნობების მიხედვით.

11. ბიოგრაფია შეივსოს ახალი ცნობებით.

12. კილო ბიოგრაფიისა უნდა იყოს დინჯი, პოლემიკურ ხასიათს სრულებით მოკლებული. პოლემიკა ნახუცრიშვილთან დაბადების დღის შესახებ ზედმეტია და სხვა.

13. ილია უნდა გარკვევით დახასიათდეს, როგორც მგოსანი და მოაზროვნე და როგორც საზოგადო მოღვაწე. ილიას დაქორწინების შესახებ არის დოკუმენტი.

14. ილია ბანკირი, წერა-კითხვის საზოგადოების და დრამატუ-

ლი საზოგადოების თავმჯდომარე. მისი მოღვაწეობა ქართული გიმნაზიის საქმეებში, მისი აზრი სწავლა-განათლების შესახებ, (სიტყვა წინამძღვრიათ კარში, „ლოცვა სწავლა და წამლობა უნდა იყოს უფასო“).

15. მისი საზოგადოებრივი მოღვაწეობის აღწერის დროს საჭიროა ქრონოლოგიის მოხსენება.

16. ჩემატოს ცნობები მამათა და შეილთა ურთიერთობაზე.

17. ილიას ციტატების მოყვანის დროს დაცული იყოს კარგი ქართული. საცა ციტატები აჭრელებულია უცხო სიტყვებით, მაგ. „პრავლენია“, უნდა იყოს მოყვანილი მხოლოდ აზრი წერილებიდან და არა სიტყვა-სიტყვით.

18. მოხსენება გიგო აფხაზის ცუდი ქცევისა უხერხულია.

19. კნიაზების და გრაფების შესახებ ცნობები გამოტოვებულ იყოს.

20. რაფსოდის მაგივრად უნდა იყოს მესტირე.

21. ილიას აზრების კრიტიკა ვაჟა-ფშაველას პოეტური ნიჭის შესახებ საჭირო არ არის.

22. ილიას მოღვაწეობა ბანკში ზოგან უნდა იყოს შემოკლებული, ზოგან პირიქით მომატებული.

23. ბანკის შესახებ ცნობები, სხვა და სხვა ადგილას მოხსენებული, უნდა მოიყაროს ერთ ადგილას.

24. ილიას შესახებ ბევრ კორებს ავრცელებდნენ — მათი უარყოფა და მოხსენება საჭირო არ არი.

25.

26. რადგანაც ილიას კერძო წერილები სხვაგან იქნება დაბეჭდილი, არ არი საჭირო მათი მთლად მოყვანა (მაგ. უორდროპის წერილები).

27. საცა ციტატა რუსულია — უნდა გადაითარგმნოს ქართულად.

28. პოლემიკა სოც. დემოკრატებთან საჭირო არ არი. სხვა და სხვა მსოფლმხედველობა — ილია ბურჯი ეროვნებისა, დეცენტრალისტი, — სოც. დემოკრატ-კოსმოპოლიტ-ცენტრალისტები.

29. ბიოგრაფიაში „ბებერი ლომის“ მოხსენება მეტად ხშირია.

30. რევოლუციის ხანა შავბნელი დრო არ არი.

31. აგრალურ საკითხში — ოფიციალური დოკუმენტები არ არი

მოხსენებული, რომ ილია მომხრე იყოს „სამართლიანი დაფასებით“ მამულების გამოსყიდვისა, ამიტომ გამოტოვებულ იყოს.

32. ილიას ზრუნვა გლეხებისადმი რევოლუციის დროს, რათა მთავრობამ გლეხოზა არ დააწიოკოს (კერძო წერილების დასაბუთებით).

33. რანდენიმე სიტყვა უნდა იყოს მოხსენებული პოეტის ცხოვრებიდან საგურამოში და აგრეთვე 20 ივლისის დღესასწაულის შესახებ.

34. ილიას დიდებული დამარხვა უკეთ აიწეროს, მხოლოდ მისი დასახელება „დაუგვირგვინებელი მეფე“ გამოტოვებულ იყოს.

35. ილიას ვერაგული მკვლელობის გავლენა ეროვნულ აზრის ზრდაში.

განხილული მასალის მიხედვით შეგვიძლია წარმოდგენა ვიქონიით, თუ როგორ იწერებოდა ილია ჭავჭავაძის ბიოგრაფია მწერლის თხზულებათა 1914 წლის გამოცემისათვის.

პუბლიკაცია მოამზადა ციცი ინსაძემ

ნიკო ლომოურის უცნობი რომანი „სამძიმარი“

ნიკო ლომოურმა სამწერლო სარბიელზე გამოსვლას ლექსებით დაიწყო. აკაკი წერეთელს წაეკითხა ისინი და ეთქვა: „შენს ლექსებში პოეზია ძლიერ მცირეა, აბა, პროზა სცადეო!“ აკაკის ეს სამართლიანი შენიშვნა სავსებით მიიღო ნიკო ლომოურმა — ლექსების წერას თანდათან უკლო და დაიწყო მუშაობა პროზაში.

1874 წელს გამოაქვეყნა თავისი პირველი მოთხრობა „ალი“ ჟურნალ „ივერიის“ № 4-ში — ლევან ცაველის ფსევდონიმით (ამ დროს ნ. ლომოური კიევის სასულიერო აკადემიის მეოთხე კურსის სტუდენტი იყო), ერთი წლის შემდეგ ამავე ფსევდონიმით დაიბეჭდა მისი მოთხრობა „ბედი უბედურთა“ (1880 წ. ჟურნ. „ივერიის“ № 1-ში), ხოლო 1881 წელს კი გამოაქვეყნდა მისი ცნობილი საყმაწვილო მოთხრობა „პატარა ქაჯანა“ (ჟურნ. „წყარო“ № 1).

ამ მოთხრობებით ნიკო ლომოური ქართველ მკითხველ საზოგადოებაში საკმაოდ პოპულარული მწერალი ხდება, მაგრამ მოთხრობა „პატარა ქაჯანას“ გამოაქვეყნების შემდეგ ავტორი სდუმს და აღარას ბეჭდავს თითქმის თორმეტი წლის განმავლობაში. ასეთი დიდი „შესვენება“ ცოტა არ იყოს გულისწყრომას იწვევს იმ დროის ლიტერატურულ საზოგადოებაში, რადგან მათ ეგონათ ნიჭიერმა ბელეტრისტმა ნ. ლომოურმა სრულიად მიანება მწერლობას თავი. 1886 წლის 10 სექტემბრის წერილში¹ ისტორიკოსი თედო ჟორდანიას ნიკო ლომოურს გულნატკენი სწერს: „ნიკა! რად არასა სწერ? ყველას უკვირს და ვერ აუხსნია შენი გაჩუმება. მე მეგონა, რომ შენ დიდ შრომას ამზადებ“. თედო ჟორდანიას გუმანი სწორი იყო, ნ. ლომოური მართლაც ამზადებდა „დიდ შრომას“ რომან „სამძიმარის“ სახით.

ნ. ლომოურის სამწერლო დუმილი არც ქართულმა პრესამ დასტოვა უყურადღებოდ. 1896 წლის ჟურნ. „მოამბის“ № 11-ში სალიტერატურო მიმოხილვის ავტორი ეხება რა ნიკო ლომოურის თხზულებებს, შენიშნავს: „ნ. ლომოურმა 1879 წელს დაბეჭდა ჟურნალ „ივერიაში“ თავისი საბელეტრისტო თხზულება „ალი“,

¹ წერილი დაცულია ლიტერატურის მუზეუმში ნ. ლომოურის ფონდში № 19736.

რომელმაც არა მცირედი ყურადღება მიიქცია მკითხველ საზოგადოებისა. მცირე ხნის განმავლობაში ამ პირველს მოჰყვა მეორე („ბედი უბედურთა“), მეორეს მესამე („ქაჯანა“) და ახალგაზრდა ბელეტრისტმა, თითქოს შეულოცა ვინმემო, თითქოს თვალი ეცაო, დასდო ძირს კალამი, შესწყვიტა მწერლობა და მას უკან თორმეტი წელიწადი გაატარა მდუმარებაში, მხოლოდ 1894 წელს დაუბრუნდა კვლავ მწერლობას. დაწერა „გიგო ღრუბელაშვილი“ (მოამბე — 1894 წ. № 3).

ნ. ლომოურის სამწერლო დუმილი კი, როგორც შემდეგ გამოირკვა, გამოწვეული იყო ისეთ რთულ ლიტერატურულ ჟანრზე მუშაობით, როგორც არის რომანი. ავტორი ამ დროს ჰქმნიდა დიდ მხატვრულ ტილოს, რომელშიც ასახული იქნებოდა ქართლის გლეხკაცობის ჭირი და ლხინი, გლეხთა ყოფა-ცხოვრების გულწრფელი ცოცხალი სურათები.

თხზულება „სამძიმარზე“ ავტორს უმუშავია საკმაოდ დიდხანს, რასაც ადასტურებს მისი ქალიშვილი — დოცენტი თ. ლომოური: „სამძიმარს“ მამა წერდა გორში და სოფელ არბოში, სადაც ზაფხულობით ისვენებდა და თან შემოქმედებით მუშაობას ეწეოდა. იგი „სამძიმარს“ წერდა დიდი ხნის განმავლობაში და ხშირად ჩვენც გვიკითხავდა ამ რომანის ნაწყვეტებსო. „მწერლის ხანგრძლივ მუშაობაზე მეტყველებს აგრეთვე თხზულების მეორე ნაწილის ვარიანტები (ხელნაწერი ვარიანტები ავტოგრაფის სახით დაცულია ნ. ლომოურის ფონდში).

ნიკო ლომოურს განზრახული ჰქონია დაეწერა საკმაოდ ვრცელი რომანი, სადაც მხატვრულ ფერებში უნდა აესაზა ის მტკივნეული და აქტუალური საკითხები, რომლებიც 70—80-იანი წლების ხალხოსნური პრინციპებიდან გამომდინარეობდნენ. ამ მიზნით იგი თავს ანებებს პატარ-პატარა მოთხრობების წერას და მთელ თავისუფალ დროს ანდომებს მხოლოდ რომან „სამძიმარის“ შექმნას (დაახლოებით 1882 წლიდან 1894 წლამდე). „თვითურ წიგნისათვის ვამზადებ რომანს — წერდა ნ. ლომოური ჟურნალ „თეატრის“ თანამშრომელს შ. დავითაშვილს, — რომლის პირველი ნაწილი (ორ ნაწილიანია) უკვე გათავებული მაქვს... როცა მეორე ნაწილსაც ვათავებ მაშინვე მე თითონ ჩამოგიტან“. მაგრამ ნ. ლომოურს „სამძიმარის“ მეორე ნაწილი ვეღარ დაუმთავრებია და დაპირება დაპირებად დარჩენილა, რადგან „სამსახური დიდ დროს ართმევდა“.

ნ. ლომოურმა „სამძიმარიდან“ გამოაქვეყნა ფრაგმენტი (1894—1904 წწ. ჟურნ. „მოამბეში“ და 1912 წ. ჟურნ. „განათლებაში“), რომანის უმეტესი და უფრო საყურადღებო ნაწილი კი დღემდე უცნობი იყო ფართო მკითხველი საზოგადოებისათვის. ავტორმა იმ დროის საცენსურო პირობების გამო ვერ შეძლო თავისი თხზულების მთლიანად გამოქვეყნება.

„სამძიმარის“ ის ნაწილი, რომელიც დღემდე არ გამოქვეყნებულა, საინტერესო მასალას იძლევა ნიკო ლომოურის როგორც ხალხოსნის მთლიანი მსოფლმხედველობის გაგებისათვის.

„სამძიმარის“ ავტორი, ეხება რა სავაზშო და სავაქრო კაპიტალის განვითარებას, საუცხოოდ ახასიათებს ვაჭრის შინაგან ბუნებას, ვაჭრისა, რომელსაც ცხოვრებაში არა აინტერესებს რა, გარდა დიდი მოგებისა, ავტორის თქმით: „ვაჭარი კაცის სამშობლო იქ არის, სადაც უღმერთო სარგებლის აღებით მანეთი მალე გადაიქცევა თუმნადა, სადაც მოტყუებაზედ დამყარებულის ვაჭრობით მოყვარის გაძარცვა და ვალატაკება შესაძლებელია. არა, სამშობლოს დარდი მალალი წმინდა გრძნობაა, და ასეთი გრძნობა ვინ მიჰქვევა ანგარებით გაჭვარტლულ ვაჭრის გულსა“.

ნ. ლომოურის „სამძიმარი“ მრავალმხრივ არის საყურადღებო, მიუხედავად იმისა, რომ თხზულების მეორე ნაწილი დასრულებული არ არის, მასში შემოქმედის გულწრფელობით გაშუქებულია ბევრი მტკივნეული და იმ დროისათვის აქტუალური საკითხი, რომლებიც მძიმე ტვირთად აწვა სოფლად ქართველ გლეხობას.

თხზულება „სამძიმარი“, როგორც ნ. ლომოურის საკმაოდ ხანგრძლივი (12 წლის მანძილზე) შრომის შედეგად შექმნილი ნაწარმოები, მთლიანი სახით დღემდე გამოქვეყნებული არ ყოფილა.

„სამძიმარში“ მოთავსებულია მთელი რიგი ცხოვრების სინამდვილიდან აღებული სურათები, აგრეთვე სასტიკი კრიტიკა მეფის რუსეთის ბიუროკრატიული რეჟიმისა, რომელიც ისედაც განაწამებ გლეხობას კიდევ უფრო აკნინებდა და აჩანაგებდა.

თხზულება „სამძიმარი“ მართალია დასრულებული არ არის, მაგრამ მრავალფეროვანია თავისი შინაარსით.

ნაწარმოების სრული სახით გამოქვეყნება მომავლის საქმეა. ამჯერად გთავაზობთ ერთ-ერთ თავს ნ. ლომოურის რომანიდან „სამძიმარი“.

ნიკო ლომოური

(ერთი თავი რომანიდან „სამშინვარი“)

ჭორჭორიანი კარგა მოზრდილი სამაზრო ქალაქია, არის გაშენებული დიდი მდინარის ნაპირზე, სწორე და რიყიან ადგილზე. აქეთ და იქედან ამ ქალაქს ორი განიერი და გრძელი ხეობა მისდგომია კარებზედა. ჩრდილოეთით კი უდევს გაშლილი, თვალგაუწვდენელი სარწყავი ველ-მინდორი, როგორათაც ეს მინდორი, ისე მოხსენებული ხეობანი მთელს ამ მხარეში განთქმულნი არიან თავიანთ სხვა და სხვა გვარის უხვი მოსავლით. თეთრი და გემრიელი პური, წამალივით შემარგო წითელი ღვინო და ათასნაირი სანაქებო ხილეულობა, დიდძალი მოდის აქა. ამიტომაც აუარებელი ხალხი მოხვევია ყოველის მხრიდან ამ ადგილებს. არა მგონია, რომ მთლად საქართველოში ამაზედ მჭიდროდ დასახლებული მხარე კიდევ იყუეს სადმე. აქაური სოფლები ისე არიან ერთმანეთზე გადაბმულნი, რომ მთელი ეს მიდამო ერთ უზარმაზარ, დაუსრულებელ ბაღათ გეჩვენებათ. შრომის მოყვარე მცხოვრებნი ამ სოფლებისა ყოველის მხრივ ბედნიერი იქნებოდნენ, დოვლათი და ქონება მათი ზღვათ გასკდებოდა, რომ ერთი უსულო და უგულო, გაუმაძლარი ვეშაპი არ გადასწოლოდეს თავზე მათ შრომასა და მხნეობას. ეს ღორმუცელა საზიზღარი ვეშაპი გახლავთ ქალაქი ჭორჭორიანი! ამოაგდოს ღმერთმა მისი სახსენებელი!..

მეთერთმეტე საუკუნის ნახევარს დიდებული წინამძღვარი მოველინა საქართველოს ერსა. მან დაადგა ძლევაშოსილებს ბრწყინვალე გვირგვინი სამშობლო ქვეყანას და მერმე თავისი მადლიანი მარჯვენა, მამობრიულის მზრუნველობით, გაუწოდა იმ ქამად მეტისმეტათ გაჭირვებულ მეზობელ ერსაც: მოაშორა მას მოსისხლე, მძლავრი მტერი, ძმურად მოხვია ხელი და, მიწასთან გასწორებული, ვაჟკაცურად ფეხზე დააყენა. შემდეგ შეისმინა თხოვნა-ვედრება მრავალ მათგანისა და საქართველოში გადმოსახლების ნება მისცა. იმ ადგილას, სადაც ეხლა ეს ჭორჭორიანი არის გაშენებული, პირველად მან დაჰკრა ბარი და ბრძანა: იქმნეს აქ ქალაქი! და სიტყვისაებრ მისსა, იქმნა ქალაქი, რომელშიაც დაბინავდნენ გადმოსახლებული უცხოტომელები. დიდებულო მეფევი! რომ იცოდე,

როგორ ისარგებლეს შენი კაცთმოყვარული მასპინძლობით შენმა უღირსმა სტუმრებმა. ეჭვი არ უნდა, საფლავი შენი გაირღვეოდა და შენი წმინდა ძვლები მოთქმა-გოდებით, წყევლა შეჩვენებით შეარყევდნენ მთლად საქართველოსა!

გავიდა დრო და უამი. სტუმრებმა მასპინძლის მფარველობის ქვეშ თავისუფლად ამოისუნთქეს; ცხოვრების სახსრად მათ მეწვრილმანობა აირჩიეს და ცოტ-ცოტაობით წელზე ქონიც მოიკრეს. ნასპინძელს ახარებდა ესეთი მოქმედება დაჩაგრული სტუმრისა და ყოველ შემთხვევაში ხელს უწყობდა მის კეთილდღეობის წარმატებასა. მაგრამ სტუმარს კი რალაცნაირი უკმაყოფილება სახიდამ არ შორდებოდა. მართალია მასპინძელთან მუდამ მხიარული იყო: ხან „ნათელ მირონული“ სიტყვა-პასუხით გულს უღობდა, ხანაც თავის უშნო-უშანდლევო მასხარაობით ართობდა მას, მაგრამ ყოველივე ეს მხოლოდ ფარისევლური მოჩვენება იყო. მართო მყოფი რომ დაგენახათ, მაშინ ცხადათ შენიშნავდით მის ბნელათ აღანძულ სახესა, მის მრავალ ნაოჭათ შენასკულ წარბებსა... ამის მნახველი, ეჭვი არ უნდა, იფიქრებდით: ამ უბედურ ადამიანს დაღუპული სამშობლოს სევდა-ვარამი მოსწოლია გულზედაო. მაგრამ საქმე ამაში არ გახლდათ. როდესაც კალია თავის პაპანაქება სამშობლოს თავს ანებებს, ვანა იმის გულს მამულის სიყვარული თან მისდევს? კალია უზრუნველად მიდის წინა და მისი სანეტარო დღე იქა თენდება, სადაც ბლომთ დაინახავს მხენელ-მთესველის ნაშრომ-ნაღვაწევსა. ჩვენი სტუმრებიც ბევრში წააგავდნენ ამ კალიასა. ვაჭარი კაცის სამშობლო იქ არის, სადაც უღმერთო სარგებლის ღებით მანეთი მალე გადაიქცევა თუმნათა, სადაც მოტყუებაზე დამყარებულის ვაჭრობით მოყვასის გაცარცვა და გალატაკება შესაძლებელია. არა, სამშობლოს დარდი მალალი, წმინდა გრძნობაა და ესეთი გრძნობა ვინ მიაქვავა ანგარობით ვაჭვარტლულ ვაჭრის გულსა?! სხვა, სრულებით სხვა გარემოება უკარგავდა მას მოსვენებასა! ის შესცქეროდა მასპინძლის დოვლათსა, რომელიც ნაღვერდალივით ეყრებოდა მის გაუმძიდარ თვალებში. აღზნებული, დაუკმაყოფილებელი შური გულს უხეთქავდა. სცადა რამდენჯერმე თავის ვერაგული ხრიკები, მაგრამ მალე შეუტყეს და მუქარით შორიდამ მათრახი დაუქნიეს. შეიარაღებული, თავის უფალი ერი მის „ნათელმირონულ“ ხუმრობას ვერ აიტანდა. ამის გამო შურის ზაფრას ის გულში იგუბებდა და მოთმინებით ელოდა დროთა

ცელილებასა. მოხდა ეს საზარელი ცვლილებაცა. კაცთა ცხრამეტი
 ბის ბორბალი გადატრიალდა და თან გადაიყოლა მეთვრამეტე სა-
 უკუნის ძნელად მოსაგონებელი უკანასკნელი დღენი. მთლად სა-
 ქართველოში გაისმა სამგლოვიარო ზარის რეკა. სასაფლაოსკენ
 მიჰქონდათ კუბო, რომელსაც მიუძღოდნენ საქართველოს უკანასკ-
 ნელი მეფენი, მათი ძენი და ასულნი და აუარებელი ნათესაობა
 მათი. კუბოს მისდევდა გაიძვერა, ყოველი თავისუფლების მტერი,
 სპარსეთი, ხოლო კუბოში ესვენა ყელგამოჭრილი თავისუფლება
 საქართველოსი. იმ დროს, როდესაც მასპინძელი ქვეყანა ძაძებით
 იმოსებოდა, რას შვრებოდა ნეტა მაშინ ჩვენი ნაცნობი სტუმარი?—
 აღდგომა დღე გასთენებოდა და მას აღტაცებით დღესასწაულობ-
 და. ამ დღიდან მოციდებული მან წაუშვა აღვირი თავის შურსა, ვზა
 მისცა დიდის ხნით შეტბორებული სიცრუისა და მოტყუების სურ-
 ვილსა. გარემოებამაც ხელი შეუწყო. ძირიან-ფესვიანათ შეირყა
 ძველი, მამაპაპური წესწყობილება: უწინდელი ერთობის ადგილი,
 ეხლა კერძობამ დაიჭირა: წინათ რომ სოფელი უდგა სათავეში
 ქვეყნის ბედილბალს, ახლა ქალაქმა ჩასჭიდა მას ხელი. ჭორჭარიანი
 გაიზარდა, გასუქდა, გაამყდა. ძველი მასპინძელი მის წინ შებორ-
 კილებული ეგდო და ამიტომ მოსულმა სტუმარმა თავისუფლად
 უწყო მის ჯიბე-ქისას ხელების ფათური. როგორათაც ობობამ
 ქსელი, ისე მან გააბა გარეშემო სოფლებში თამასუქების, გირავნო-
 ების, ნასყიდობის სქელი და ტყვიასავით მიძიმე ბადე და მალე მო-
 ამწყვდია მასში თითქმის ყოველი მცხოვრები მოხსენებულ სოფ-
 ლების. ამ დროდამ მოციდებული ბევრს აქაურ სოფელს დაესხა
 კერაზე წყალი, ბევრი სანაქებო ძველი ოჯახი დაიქცა და დაიღუპა
 სამუდამით. გაჰქრა უწინდებური დოვლათი, თოვლივით გადნა ქო-
 ნება. და შეძლება ქართველი მუშაკისა. ჩამოვარდა ქვეყნად სა-
 ზიზღარი, ადამიანის გამათახსირებელი ეკონომიური ბატონყობა...
 ყმათ გახდა მასპინძელი, ხოლო ცხრა მთას იქილამ გადმოსულს
 დარჩა ბურთი და მოედანი ბატონობისა. რაც კი რამ თვალმოსავ-
 ლები მოდის მოხსენებულ სოფლებში: პური, ღვინო, სამარბო თუ
 სახსნილო, ყოველივე ეს იბარგება ურმებზე და შემოდგომობით
 იგზავნება ქ. ჭორჭარიანში. რას აძლევს ამის საბადლოთ ჭორ-
 ქარიანი სოფელსა? — თამასუქებს, აღმასრულებელ ფურცლებს,
 ჩინოვნიკებს, ვაჭრებს, სინდის დახშულ ნასწავლებს, ქრთამსა და
 ძალმომრეობაზე დამყარებულ სამართალს. ამაზე მეტი სიკეთე განა
 კილევლა უნდა რამე სოფელსა?

შის ამოსვლის დრო იქნებოდა, როდესაც ჩვენ შევედით ქ. კორქარიანში. ერთ პატარა უსუფთაო დუქანში ვისაუზმეთ, თითო სტაქანი წიწყანარევი არაყი დავლიეთ და შემდეგ გავწიეთ პოლიციის სამართველოსაკენ. რომელ ქუჩებშიც კი გავიარეთ, ყველგან ვხედავდით მძიმეთ დატვირთულ ურმებსა, რომლებთანაც ქალაქელი ფულიანი ხალხი ათას სხვადასხვანაირ სანოვაგეს ეზოდებოდნენ სოფლებიდან. მათი გამხდარი და ფერმკრთალი სახე, მათი ძველი ტანისამოსი და მომეტებულად მათი უიმედოთ ჩაფიქრებული თვალები, ცხადათ ამბობდნენ, რომ ბედობაზე სოფლად ბევრი აღარა დარჩენილა რა. მართლაცა და მრავალნი არიან ასეთი გლეხები, რომელნიც მთელი წლის განმავლობაში მკადითა და ქერის პურით იკვებებიან. ამათზე უფრო უმრავლესია ისეთი გლეხობა, რომელთაც დიდ ბედნიერ დღეებშიაც კი არ მოეპოვებათ სასმელი... ხორცეული... საკმელი ხომ უფრო იშვიათია მათთვისა... ქორწილსა და ქელეხს რომ დაუმატოთ აღება და კიდევ ორიოდ ბედნიერი დღეები და შემდეგ ეს ერთად გამოვრიცხოთ წელიწადიდან, გლეხის ბედობაზე დარჩებიან მხოლოდ ერთი შიმშილისა, გაჭირვებისა და ათასნაირ წვა და დაგვის დღეები, რომელთაც იგი ატარებს გამუდმებულ შრომაში, სულისა და ჯანის დამასუსტებელ ჯაფაში. მე მინახავს სულთმაბრძოლი გლეხი, რომელიც მხიარულად ლილინებდა. ჰკითხეს: შე საცოდავო, რა გამღერებსო? რას ამბობთ, წარმოსთქვა მან ლულულდით, საცაა ჩემი ტანჯვა დასრულდება, მოისვენებენ ძლივძლიობისას ჩემი საბრალო ძვლები... და არ ვიმხიარულოვო! არ ვიცი, მკითხველო, გაგიგონიათ თუ არა ჩვენი ხალხური პატარა ზღაპარი?

შინაარსი მისი ასეთია: გლეხკაცის სული მიჰყავთ ჯოჯოხეთისაკენ... დღისით პაპანაქება სიცხისაგან იწვის და იხრაცება, ღამე კი საშინელის ყინვისაგან ფიჩხდება უბედური... გზა არის უწყლო, რიყიანი... ხან მალალ მთის ციცაბოზე ასდევს იგი, ხანაც დაქანებული უძირო უფსკრულში იმალება... ამგვარ ასვლა-ჩასვლაში გადიან საუკუნენი და როდესაც მოგზაური ჯოჯოხეთის კარებს დაინახავს, ეცემა მუხლებზე და აღტაცებით იძახის: მადლობა ღმერთს, მადლობა უფალს!.. მკითხველისთვის ვგონებ ცხადია, საშინელი დედა-აზრი ამ ზღაპრისა... ცხადია თუ რა აღუწერელ საზარელ მდგომარეობაშია ამჟამად გლეხკაცი... წილებზე ფეხს იდგამს, გამუდმებული ჯაფით შუაზე წყდება. და ბოლოს რითი თავდება

ყოველივე ეს წვა და დაგვა?.. მხოლოდ მითი, ჩემო ბატონო, რომ თითქმის სრულიად მთელი შედეგი ამ ვაების უბედური მოწაღმართისა ხელიდამ უტეებ, რაღაც მანქანების მეოხებით უკუღმართ ხელში გადადის... საბრალო მუშაკს კი მხოლოდ იმდენი რჩება, რამდენიც საჭიროა, რომ დღესვე სიმშვილით სული არ ამოძვრეს... რათა? რისთვის? ვინ მისცა ერთ ადამიანს მეორე ადამიანის ტანჯვისა და ჭამა-ყლაპის უფლება? მაცხოვრის თაყვანის მცემელი ერი რათ უნდა იყვეს გაყოფილი ორ სახარელ ჯგუფათა: გაუმძღარ, მტაცებელ მგლებათ და უბედურ, დაჩაგრულ ცხვრებათა? რათ არი ეს მუხთალი წუთისოფელი ისეთი უსამართლო: ერთსა რომ წვადაგვით აშლევინებს სუფრას, მეორეს რათ გამოსჭიმავს ხოლმე მასზედ ბატონ კაცურათა?

ამგვარ შავ ფიქრებში ვიყავი გართული, როდესაც თვედორემ ხელი დამკრა მხარზედა და ღიმილით მითხრა:

— რაა, შვილო, რას დაფიქრებულხარ? ნუ გეშინიან! ღმერთი და ხელმწიფე ისე არ გაგვწირავენ, რომ სულ უნუგეშოთ დაგვანარჩუნონ! აგერ პოლიციის სახლიცა, შევიდეთ და სულ დაწვრილებით მოვახსენოთ ჩვენი ჯავრი და ვარამი.

— პო, ძალიან კარგი, თუ კი გალაპარაკა ვინმემ, დაღონებით წარმოსთქვა ანდრიამ, მე რომ მაგათი უსამართლობა ე ჩემი თვალით მინახავს, როდილა რამე მჯერა, შვილოსა, მაგათი!

— ნუ გაიტეხამ, ანდრია, გულსა, — დაუძახა მას გიგოლამა! სულ ხომ ერთ ყაიდაზე არ იქნება ადამიანი! ერთხელ რო უსამართლობა ჩაიდინოს, მეორეთ შეიძლება მართალსაც მოწყალის თვალით გადახედოს.

— თუ ღმერთი გწამს, ანდრია, ეგრე უხეირო ყვაევით ნუ დაგვიჩხავი! დაიძახა ახლა დათუამ, მთელი გზა, ძმაო, სულ ეგრე გულგვიხეთქამ! თათრებმა და ლეკებმაც კი იცოდნენ შეღავათის მიცემა და ეგენი ხომ ქრისტიანები არიან შე დალოცვილი შვილო, შენა!

— ქრისტიანები, თათრები, ლეკები... ლეკები, თათრები, ქრისტიანები!.. ნელნელა და გაბმით იწყო ანდრიამ ამ სიტყვების გამეორება და თანაც რაღაცას ჩუმათ, ფიქრებში ბუტბუტებდა.. ბოლოს მწარეთ გაიღიმა და წამოიძახა: განა, ძამიავ, ეგენი ქრისტიანები არიან?

მე მივედი ანდრიასთან... უთხარი რამდენიმე სანუგეშო სიტყვა და მერმე სიცილით შევაცქერდ სახეზე, რომელმაც მეტად სამ-

წუხარო შთაბეჭდილება მოახდინა ჩემზედა. მართალია გზა ანდრეას ჩუმათ, დაღონებულმა გამოიარა, და თუ ხანდისხანს ხმას იღებდა, მაშინაც უიმედო სიტყვების მეტი არა გვესმოდა რა მისგან, მაგრამ შესანიშნავი რამ იქ მაინც არა ეტყობოდა რა. ეხლა კი გული სულ მთლად დამითუთქა მისმა მდგომარეობამ. საშინელი ღრმა მწუხარება და სასოწარკვეთილება იხატებოდა მის გადაფითრებულ სახეზე; თვალები ჰქონდა ავადმყოფივით ანღვრული, წელში მოხრილიყო და ჯოხს ისეთნაირად დაბჯენოდა, თითქო უიმისოდ ფეხზე დგომის არაქათი აღარა ჰქონდა. თვედორემ შეაღო სამართლის კარები და ნელნელა გასწია ზევით ვიწრო და ბნელ კიბეზე; გიგოლა და დათუა მიჰყვნენ მათ უკან. ანდრია კი გაშეშებულსავით იმავე ადგილას იდგა და თავჩაღუნული მიწაზე დაიკვირებოდა...

— ბიძაჩემო, რა მოგივიდა, ადამიანო? უთხარი მას... გამოიარე ჩქარა, აგერ ჩვენები მიდიან კიბეზე. — ანდრიამ თავი მალლა აიღო, დაღონებით შემომხედა და მითხრა:

— ლევან, შვილო, არ მომშორდე, შენი ჰვირძემ!..

— კაცო, შენ რანაირად ლაპარაკობ? ხომ არ ფტკივა რა?

— არ ვიციია ძამია, არ ვიცი... რალაც მძიმე ლოდი კი დამაწვა გულზედა-და!

— გაჩუმდი ერთი, თუ ღმერთი გწამს... ლოდი კი არა და ის არ გინდა! რა დიდი საქმე ჩენა გვაქვს გასაკეთებელი! შევალთ მოვახსენებთ უფროსს ორიოდ სიტყვას და გავწევთ მერე შინისაკენა!

— სადაც დაგვხვდებიან სავსე ოჯახი, ჩაცმულ-დახურული ცოლ-შვილი და თბილთბილი ქადა-ნახუჭი.

— კვლავ როდისა გქონდა შე დალოცვილო, ყველა ეგენი რო ეხლა დაგხვდეს!

— როგორ არა, გვქონდა, მაგრამ ღმერთს შეშურდა და წაგვართვა.

— შენ, ბიძია, როგორც გეტყობა, ღმერთზედაც საჩივრის შეტანას აპირებ?

— ვისზე?

— ღმერთზე.

— ღმერთი არ არის, არა! ე მზის გულის მადლმა, არ არის ღმერთი. ღმერთი რო იყვეს, შვილოსან, განა ესეთი არეული იქნებოდა ცა და ქვეყანა...

— რას ამბობ ანდრია, დაიძახა კიბის კარიდამ თევდორემ, მელიც ჩვენს დასაძახებლად დაბრუნებულიყო უკან, — რათა სცოდამ ეგრე კაცო?... ღმერთი როგორ არ არი! მაშ ვისგან არი ეს ამოდენა მოწყალება ქვეყნიერებაზე?..

— რა მოწყალებას ამბობ კაცო შენა? სეტყვა, ნიაღვარი, ავათ-მყოფობა, სიღარიბე, უსამართლობა... ესენი მოწყალება გგონია შენა?..

— ე მაგეებს, ანდრია, ჩვენი ცოდვების გასაწმენდათ მოგვივლენს ხოლმე ღმერთი.

— რა ცოდვებისა, ძმაო და მამავ, კაცი მოვკალ, თუ ნაქურდა-ლითა ვცხოვრობ?

— არც კაცი მოგიკლავს, არც ნაქურდალითა ცხოვრობ? მაგრამ მაინც ცოდვილი ხარ: ეშმაკს და მაცდურს ვინ დაემალემა შეილოსანი!

— ჰოდა, თუ ის კაი ღმერთია, აილოს და ი ეშმაკი დატანჯოს! მე რას ჩამციებია ი დალოცვილი!

— აბა, კიდევ იმასა სტანჯავს, თუ სტანჯავს! შენ რაა ძმაო? იმისთვის არ არი გაჩენილი ჯოჯოხეთი?

— კაი, ჯოჯოხეთია, შენმა მშემამ! თავისუფლად არიან, საცა უნდათ, იქ წავლენ. რაც უნდათ იმასა სვამენ და სკამენ. კაი ჯოჯოხეთია, აი! ნეტავი იმათა შეილოსანი!..

— ამოდით, კაცო, ამოდით; — ჩამოიძახა მალლიდამ დათუ-ამა, — ხალხი იკრიფება, ამოდით ჩქარა თქვენცა.

— ეხლა ავიდეთ მალლა ანდრია... — სთქვა თევდორემ... გავაკეთოთ ჩვენი საქმე და როცა შინ დავბრუნდეთ. მაშინ ვილაპარაკოთ იქა... თევდორე გაბრუნდა უკან, ჩვენ მიუყვებით მას და ავედით აივანზედ.

ჩვენ შევედით ერთ გრძელ და განიერ ღერეფანში, სადაც ოცამდისინ გლებკაცთ უკვე მოეყარათ თავი. ზოგი მათგანი კედლების ძირას ჩამსხდარიყვნენ, ზოგნი ფეხზე იდგნენ და დაბალის ხმით ერთმანეთს რაღაცას ელაპარაკებოდნენ, ზოგსაც დაკეცილი არზები ეჭირათ ხელში და მოუსვენრად დატორღილებდნენ აქეთ-იქით. ერთი კედლის გვერდზე მე დავინახე გრძელი ფიცრის სკამი; მივედით ამ სკამთან და ჩუმათ ჩამოვსხედით ამაზედ. ამავე სკამის ბოლოზე, ბნელ კუნჭულში, იჯდა მოხუცებული გლები, რო-

მელსაც თეთრი წვერულვაში თოვლივით გადაჰპენტოდა სახეზე.
ტანთ ეცვა ღარიბულათა: დაგლეჯილი შავი ჩოხა, გაცვეთილი ქუ-
დი, და უხეირო ქალამნები. ამ მოხუცებულს პირველსაცვე შემოს-
ვლაზედვე მოვკარ თვალი, მაგრამ სახე მისი კი მხოლოდ მაშინ გა-
ვარჩიე ცხადათ, როდესაც თვალი გამიშინაურდა. ის ნაცნობ ად-
მიანად მეჩვენა: მისი სახე თითქო სადღაც მენახა, მაგრამ სად და
როდის ეს პირველ ხანად აღარ მაგონდებოდა, მე მივბრუნდი მის-
კენ და დავაცქერდი. მოხუცებულმა ამ დროს ჩალუნული თავი
მალა აილო, დაღონებით გამომხედა, წამოდგა ფეხზე და ღინჯად
თავი დამიკრა. მხოლოდ ეხლა, როდესაც ის ფეხზე მდგომარე და-
ვინახე, მომაგონდა უცებ მის ვინაობა. საჩქაროზე წამოვხტი ფეხ-
ზე, მივედი მასთან და პატივისცემით მივესალმე.

— ქრიტესია, გამარჯვება! როგორა ბრძანდებით? რათა ხარ,
კაცო, ასე დაღონებული, ასე ღარიბულად ჩაცმულ-დახურული?
ამ სამ-ოთხ წელიწადში რას გაუტეხიხარ აგრე?..

— ღმერთმა გადღეგრძელოს შენი ჰირიმი, დაიწყო ამოკვნე-
სით მოხუცებულმა, ჩამოხვედი თუ არა, მაშინვე გიცანი; გულმა
იმწამსვე გამოიწია შენსკენ, მაგთამ თავმოყვარობამ ნება არ
მომცა! ასე აბრანძელი, გაუბედურებული არ მინდოდა გჩვენებო-
დი. მოვედი და ამ ბნელ კუნჭულში დავიმაღე. ნუ გამიცხამ შენი
კვნესამე! „ოჯახი დაექცესო“ რო იტყვიან მხოლოდ ეხლა გავიგე
რაცა ყოფილა: ამაზე საშინელი წყევლა მეორე აღარ მოიბოვება
ქეყნიერებაზე. ოჯახი, ჩემი დიდი ოჯახი, დამექცა შვილო; დამექ-
ცა, დამელუბა, მიწასთან გამისწორდა! რაღა საცოცხლებელი ვარ
ეხლა!.. მაგრამ რა ქნას კაცმა!.. უღვთოთ სული არავის არ ამოს-
ვლია... დაილოცოს მისი სამართალი!..

ჩემი ვაჟკაცი გიორგი, ჩემი დევგმირი შვილი, ავაზაკებმა მო-
მიკლეს, ჩემი „მიწისმგელი“ ნინია სატუსალოში ჩამილუბეს; ჩემი
საწყალი ქალაბი, ჩემი ოჯახის ბურჯი ქეთევანი, ხო გახსოვს, შვი-
ლო, ქეთევანი, ჯავრისა და ვარამისაგან დამეხოცნენ. ოხ, ნეტავი
იმ დღეს მომკვდარვიყავ, როცა შენ ჩვენსა იყავი და ეს უბედურო-
ბა კი აღარ ენახა ჩემ თვალებსა. მოხუცებულმა ღრმით ამოიკვნე-
სა, ცრემლით სავსე თვალეზე ქუდი მიიფარა და იდაყვებით და-
ეხდინა მუხლებსა. მის დაძაბუნებულ მხრებს კანკალი გაჰქონდათ,
მისი გათეთრებული თავი ნელ-ნელა ინძრეოდა, მთელი მისი ტანი
საცოდავთა ცახცახებდა. ცხადათა სჩანდა, რომ უბედური მოხუ-

ცის დატანჯული სული გმინავდა, ქვითინებდა, მაგრამ ამპარტავანი, თავმოყვარე გული, მას ზედ ეფარებოდა, იჭერდა, გზას და კვალს უკრავდა, რომ შინაგანი ვაება არ მოზღვავებულიყო და მტვირთავი მისი, სხვის ყურისა და თვალის სასეირო არ გამხდარიყო.

ამ მოულოდნელი ამბის გაგონებამ საშინელი სამწუხარო შთაბეჭდილება მოახდინა ჩემზედა. მოხუცებულის ცქერამ ხომ სულმთლად დამითუთქა სული და გული. მომაგონდა ის დრო და ქამი, როდესაც მე ამ მოხუცებულის დიდი, დოვლათით სავსე ოჯახი გავიცანი; თვალწინ წარმომიდგა დაწვრილებით ყველაფერი, რაც კი მაშინ მე ამათსა ვნახე და გავიგონე.

კონსტანტინე გამსახურდიას და ელექტროდების მემანქანე გრიგოლ ვაშაკიძის (1908—1978) გაცნობა შემთხვევით მოხდა, 1923—24 წლებში. გრიგოლის ბიძაშვილი ბესო ვაშაკიძე და კ. გამსახურდია ერთად ყოფილან გადასახლებულნი „სოლოვის“ მონასტერში. ბიძაშვილებს მიმოწერა ჰქონიათ ერთმანეთთან და კონსტანტინეს იქ ყოფნაც აქედან გაუგია.

გადასახლების შემდეგ კ. გამსახურდია დაბრუნდა თბილისში. ბესო ვაშაკიძე კი გაგზავნეს შუა აზიაში, თავისუფალ გადასახლებაში. გრიგოლმა გაიგო გამსახურდიას დაბრუნება და მიაკითხა მას ბინაზე, რათა გაეგო საკუთარი ბიძაშვილის ამბავი. აქედან იწყება მათი ნაცნობობა-მეგობრობა.

1929 წელს გ. ვაშაკიძე მივლინებული იქნა ქ. ხარკოვში სასწავლებლად. ამ ამბით გახარებული კ. გამსახურდია წერდა: „მე შენზე დიდ იმედებს ვამყარებ, რომ ცხოვრებაში უმცროსი ძმა და თანამოლაშქრე მეყოლებათ“.

გრ. ვაშაკიძე გარდა თავისი საქმიანობისა ეცნობოდა უკრაინულ კულტურას, მწერლობას, პირადად გაეცნო პ. ტიჩინას, მ. ლებედევს, იქ მომუშავე ქართველ მწერლებს (ცაგარელი, ნამორაძე). მას საშუალება ეძლეოდა თვალყური ედევნებინა ქართული მწერლობის, კერძოდ კი კ. გამსახურდიას ნაწარმოებთა თარგმნისათვის.

გურამ ვანიძე

დღეები უკრაინაში

1929 წელს ამიერკავკასიის რკინიგზის მიერ ხაშურის დეპოდან მივიღინებული ვიყავი სასწავლებლად ქ. ხარკოვში.

საქართველოდან გამგზავრების წინა დღეს თბილისში შევუარე გამოსამშვიდობებლად ჩემს ნაცნობ ქართველ მწერალს კონსტანტინე გამსახურდიას. ჩემსა და გამსახურდიას შორის არ იყო მაინც და მაინც დიდი ნაცნობობა, ის უკვე ცნობილი, თვალსაჩინო მწერალი იყო და მე მასზე ბევრად უმცროსი წლოვანების — უბრალო რკინიგზის ორთქლმავლის შემანქანე.

ჩვენი გაცნობა შემთხვევითი იყო და აი როგორ: მე მყავდა ახლო მეზობელი, რომელიც ბიძაშვილადაც მომხვდებოდა — ბესო ვაშაყიძე, სწორედ ეს ბესო ვაშაყიძე და გამსახურდია 1923—1924 წლებში ერთად იყვნენ გადასახლებული მაშინდელ მოდურ გადასახლების ლაგერში „სალოვკის ყოფილ მონასტერში“. რომელიც მდებარეობს თეთრ ზღვაში.

ბესოს ოჯახთან მიმოწერა ჰქონდა, მეც გავიგე მისამართი და წერილი მივწერე. თითქმის მთელმა საქართველომ იცოდა, რომ გამსახურდიაც სალოვკაში იყო გადასახლებული და ხმები დადიოდა ჭკუაზე შეიშალაო. ეს მივწერე ბესოს და მალე პასუხი მივიღე ფოტოსურათთან ერთად, „გამსახურდია ჭკუაზე არ შეშლილა, მაგრამ ნერვები სასტიკად აქვს მოშლილი“. ფოტოსურათზე სამნი იყვნენ: გამსახურდია შუაში იდგა წვერმოშვებული, ნაბდით და ბობოხი ქუდით, ერთ მხარეს ბესო ვაშაყიძე ედგა და მეორე მხარეს ბარათაშვილი (ეინ იყო ეს ბარათაშვილი არ ვიცი) გავიდა დრო...

გამსახურდია თბილისში ჩამოვიდა, ბესო კი შუა აზიაში გაგზავნენ თავისუფალ გადასახლებაში. გამსახურდიას ჩამოსვლის ამბავი რომ გავიგე, მივაკითხე ბინაზე ბესოს ამბავის გასაგებად, ის მაშინ რტიშევის ქუჩა (შემდეგ ჯაფარიძის) № 13-ში ცხოვრობდა

შარტოდ-შარტო. მეტად თბილად მიმიღო და გამომშვიდობებისას მთხოვა ხშირად შემეველო მასთან.

შართალია ორთქლმავლის მემანქანე ვიყავი, თან ახალგაზრდა, გამოუცდელი, მაგრამ წიგნების კითხვა ძალიან მიყვარდა და მიტაცებდა საერთოდ ხელოვნება. ეს გამსახურდიამაც შემამჩნია და უფრო დაინტერესდა ჩემით.

ჩემს ალტაცებას კი საზღვარი არ ჰქონდა, მასხრობა ხომ არ იყო „დიონისეს ღიმილის“ ავტორს პირადად ვიცნობდი!

მე იმ დროს ხაშურში ვცხოვრობდი, როგორც მოგახსენეთ, ორთქლმავლის მემანქანედ ვმუშაობდი და თუ თბილისში მომიხდებოდა ჩასვლა, ვცდილობდი გამსახურდიასთან შემეველო.

გამსახურდიას მატერიალური მდგომარეობა ვერ იყო იმხანად მაინც და მაინც სახარბიელო, მისი ნაწერები თითქმის არ იბეჭდებოდა, საერთოდ ბევრს ედავებოდნენ და თითქმის თარგმნის ნებასაც არ აძლევდნენ, ასე რომ, დიდ ხელმოკლეობას განიცდიდა. როგორც კი ჩემი ხარკოვში წასვლა ვაცნობე, გამოცოცხლდა და ბარათი დაწერა ხარკოველ ნაცნობთან — კონსტანტინე ცაგარელთან, რომელსაც სთხოვდა იქნებ ჩემი რომელიმე წიგნი უკრაინის სახელგამმა მიიღოს გამოსაცემადო, თან მეც მთხოვა თვალყური მედევნებინა ამ საქმისათვის. ბარათმა მეტად გამახარა, რადგან ერთი, რომ შეძლოდა საშუალება უცხო ქალაქში ქართველი კაცი გამეცნო, მე ხომ გამოუცდელი ვიყავი და პირველად მივემგზავრებოდი ასე შორს, მეორეც, მახარებდა მწერლისათვის დახმარების გაწევა — ისიც კონსტანტინე გამსახურდიასათვის.

ხარკოვში ჩასვლის მესამე საღამოს კ. ცაგარელის ბინას მივადექი; ცაგარელი შინ არ დამხვდა, სამსახურშიაო მითხრა მისმა სიმამრმა და თან მისამართი მომცა... მოვნახე ცაგარელის სამსახური, მორიდებულად შეველე კაბინეტის კარები და შეიძლება-თქო ვკითხე ქართულად... ასე მეგონა ქართულ სიტყვას რომ გაიგონებდა, წამოვარდებოდა, გამოიქცეოდა ჩემსკენ, გადამეხვეოდა და გადამკოცნიდა... საქმე არა გაქვეს! ერთი ამომხვდა, ცოტა ხანს მოითმინეო მითხრა და ქალაქს დაუწყო თვალღებვა. ძალზე გულნატკენი გარეთ გამოვედი და კარებთან გავჩერდი. ცოტახნის მერე მიმიხმო, მობრძანდითო გამომძახა ქართულად, მაგიდიდან წამოდგა და შემეგება.

გავეცანი, ბარათი გადავეცი. უშველებელ კაბინეტში მხოლოდ მისი მაგიდა იდგა.

არც ისეთი გამოდგა ბატონი კონსტანტინე, როგორც პირველად მეჩვენა, შავგვრემანს ქართული ვაჟკაცური იერი გადაკრავდა, ჩემი შეტყობით ასე, 50—55 წელს მიტანებულად გამოიყურებოდა, დიდად ენაწყლიან მოსაუბრეს, ქართული ენის კარგ მცოდნეს და ფრიად განათლებულს, არც ეტყობოდა თუ ამდენ ხანს უცხო ქვეყანაში ცხოვრობდა (მგონი 1912 წლიდან). წარმოშობით ქუთაისიდან იყო. პროფესიით ადვოკატი გახლდათ. იმ ჟამად ხარკოვის ერთ-ერთი უბნის ადვოკატთა არტელის თავმჯდომარე იყო.

თავის ძირითად საქმიანობასთან ერთად ცაგარელი ლიტერატურულ მუშაობასაც ეწეოდა, უმთავრესად თარგმნიდა ქართულიდან და რუსულიდან უკრაინულ ენაზე; ჩემი აზრით, ყველა ამ ენებს ზედმიწევნით ფლობდა, სხვა ენების რა მოგახსენოთ ფლობდა თუ არა, არ ვიცი. ჰქონდა საკუთარი ნაწარმოებებიც რუსულ ენაზე, ერთი იყო ფილოსოფიური ტრაქტატი, „ასე ამბობდა ზარატუსტრაშვილი“ და მეორე რაღაც პიესა იყო ქურუმების შესახებ; როგორც მითხრეს, „ასე ამბობდა ზარატუსტრაშვილი“ ნიცშეს დაპირისპირება იყო, სუსტი ნაწარმოებიაო ამბობდნენ, ასეც იქნებოდა, ნიცშეს ფილოსოფიის ირგვლივ მთელ მსოფლიოში, განსაკუთრებით ევროპაში იმდენი ხმაური იყო ატეხილი, ცაგარელის მასთან ჰიდილი მეტად საეჭვო საქმედ ჩანდა; რაც შეეხება პიესას, რამდენიმე ცალად ჰქონდა საბეჭდო მანქანაზე გადაბეჭდილი და თუ ვინმე რომელიმე სხვა ქალაქში წავიდოდა, აუცილებლად ერთ ეგზემპლარს თან გაატანდა თხოვნით: „იქაურ თეატრს შესთავაზე სცენაზე დადგანო“.

ამათ გარდა, როგორც ზემოთ ვთქვი, მთარგმნელობასაც ეწეოდა, განსაკუთრებით მხატვრული ლიტერატურისას, ჩემი უკრაინაში ყოფნისას ერთ უკრაინულ მწერალთან ერთად, დაამთავრა მიხეილ ჯავახიშვილის „კვაჭი კვაჭანტირაძის“ და მისივე რამდენიმე პატარა მოთხრობის თარგმნა.

საგულისხმოა, რომ „ასე ამბობდა ზარატუსტრა“ წარწერილი ჰქონდა „Перевод с пружинского автора“ ძალიან კი მეეჭვება, წიგნი ქართულიდან ყოფილიყო ნათარგმნი, რა მიზნით გაუკეთა ეს წარწერა, გაუგებარია.

ცაგარელმა გაცნობის პირველ სადამოსვე ბინაზე მიმიპატიჟა,

სვერდლოვის და დიმიტრიევის ქუჩების გადაკვეთაზე კარგი ბინა ეკავა მეორე საოთულზე. მორთულიც დიდებულად იყო შიგ; ცოლად ჰყავდა ებრაელი ქალი, მუსიკათმცოდნე; სიმამრი — მოსული, მაღალი, ხანში შესული კაცი როიალების ამწყობი იყო, როგორც ამას გვიჩვენებდა კარებზე აკრული ვანცხადება. სიდედრი კი დიასახლისობდა, ბავშვი არ ჰყავდათ და როგორც შევიტყვე, ეს ოთხი ადამიანი მეტად ტკბილად და შეთანხმებულად ცხოვრობდნენ. იმ საღამოს ბევრი ვისაუბრეთ. ჩემს მასპინძელს გამოწერილი ჰქონდა თითქმის ყველა ქართული ჟურნალ-გაზეთი. ასე რომ მეტი იცოდა იქაური ამბები ვიდრე მე, ხაშურელმა მემანქანემ. თავის თავზე ცოტა რამ მიაგმო, მეც მიმგზავრია ორთქლმავლითო, მითხრა, 1917 წელში ხარკოვიდან ჩრდილოეთ კავკასიაში ჩავედი ჯავშნოსანი ორთქლმავლით, თავიდან ფეხამდე იარაღში ჩამჯდარი სამხედრო ნაწილებში სააგიტაციოდ, როგორც სამხედრო კომიტეტის წევრიო. რა სამხედრო ნაწილებში იყო და რა აგიტაციას ეწეოდა, არც თვითონ უთქვამს და არც მე შეეკითხვიარ. როგორც შემდეგ მითხრეს, პატივცემული ცაგარელი ერთ დროს მენშევიკური საქართველოს ელჩადაც ყოფილა დამოუკიდებელი უკრაინის (სკოროპაძესკის) მთავრობასთან. რამდენად ასე იყო, დანამდვილებით არ ვიცი.

გამსახურდიას ბარათზე დიდი დახმარება აღმითქვა. დამასაჩუქრა თავის ნაწარმოებებით და მითხრა ხშირად შემეგლო მასთან.

ერთი კვირის შემდეგ ისევ ვინახულე ცაგარელი, ბევრი მელაპარაკა გამსახურდიას თარგმნის შესახებ, საბოლოოდ თვითონ მოუცლელობა მოიმიზეხა და მიმასწავლა მეორე ქართველ ლიტერატორთან გიორგი ნამორაძესთან „მე მას ვესაუბრე და ის გააკეთებს ყველაფერსო“, მითხრა.

რამდენიმე დღის შემდეგ ნამორაძის ბინას მივაღეჭი. ბინაში მხოლოდ მისი ახალგაზრდა, ლამაზი მეუღლე დამხვდა. მესამე თუ მეოთხე დღეს თვითონ ნამორაძეც გავიცანი.

საინტერესო პიროვნება იყო ეს ნამორაძე. იმ დროს 60 წელს მიტანებული იქნებოდა. დამთავრებული ჰქონდა გორის სამასწავლებლო სემინარია, მგონი ვაჟა ფშაველასთან ერთად ესწავლა. კარგად ახსოვდა ი. ბ. სტალინის მოწაფეობაც, არ ვიცი რა მიზეზით, უკრაინაში გადმოხვეწილიყო, ცოლად ჰყავდა შედარებით მასზე ახალგაზრდა, მუსიკალური სკოლის („მილუტინის სკოლა“)

მესამე თუ მეოთხე კურსის მოსწავლე; ბუნებით წყნარი, კეთილი და დიდად შრომისმოყვარე კაცი იყო, ცხოვრობდა მხოლოდ ლიტერატურული შრომით, განსაკუთრებით თარგმნით — რუსულ-ქართულ, უკრაინულ ენებზე, რაშიდაც მეუღლეც ეხმარებოდა.

დიდად გაეხარდა ნამორაძეს ჩემი გაცნობა, ძალზე თბილად მიმიღო. როგორც თქვა, გამომცემლობაში ყველას იცნობდა, ყველანი პატივს სცემდნენ და კ. გამსახურდიას რომანი „დიონისეს ღიმილი-ს“ საქმე წინ წაიყვანა. ხშირი სტუმარი ვიყავი ამ კეთილშობილი ადამიანისა და საქართველოში წამოსვლამდე ურთიერთობა არ გაგვიწყვეტია.

ერთ-ერთი შეხვედრისას ნამორაძემ მითხრა: „უკრაინელებს ერთი მეტად ნიჭიერი და დიდი პოეტი ჰყავთ პავლო ტიჩინა, რომელსაც სურს შეისწავლოს ქართული ენა, მე მთხოვა, მაგრამ მე სადა მაქვს მავის დრო, შენზე ვესაუბრე, თანხმობა გამიცხადა, როცა დროს იშოვი — ნახე, მოელაპარაკე, გასამრჯელოს ქე მოგცემს, მეტად საპატივცემულო და საინტერესო პიროვნებააო დაატანა. რა ვიცოდი თუ ისეთ ბუმბერაზ ადამიანთან მექნებოდა საქმე, როგორც პავლო ტიჩინა იყო, თორემ შეიძლება არც დაეთანხმებულიყავი ნამორაძის რჩევას ცაგარელმა მოკლედ მითხრა, „ტიჩინა ის არის უკრაინის ლიტერატურისათვის, რაც ქართული ლიტერატურისათვის გალაქტიონი“.

დიდმა დაინტერესებამ და სთანადო თავისუფალმა დრომ დამაყენა გზას პავლო გრიგორიჩისაკენ.

ტიჩინას ნახვა არც ისე ადვილი გამოდგა. უკრაინის მთავარი ეურნალი „ჩერვონი შლიახის“ რედაქტორი, სხვა და სხვა სარედაქციო კოლეგიების წევრი, პოეტი აკადემიკოსი და რა ვიცი კიდევ რა, აბა ვინ გაიგებდა რა დროს სად იქნებოდა უმთავრესად კი ჟურნალ „ჩერვონი შლიახის“ რედაქციაში მიმასწავლეს. რედაქციაში რომ ვერ ვნახე, მისი ბინა ვიკითხე. რედაქციის თანამშრომლებმა ერთმანეთს გადახედეს, მერე მე ჩამათვალეირეს და ტიჩინას ძებნის მიზეზი მკითხეს, მე ავუხსენი მიზეზი და ბინის მისამართი მივიღე.

ქალაქის განაპირა ადგილას, ქალაქის პარკის მიმართულებით, მინდვრად განმარტოებით იდგა უკრაინელ მწერალთა სახლი „ბუდინოკ სლოვო“. როგორც მახსოვს, მეორე სართულზე ტიჩინას ბინა იყო. ზევით ავედი, კარებზე წარწერა დავინახე „П. Тичина“

იქვე საფოსტო ყუთი ეკიდა, რომელსაც ზევიდან წერილის ჩასმედები ზომიანე მეტად ჰქონდა გაფართოებული. ყუთი დაკეტილი იყო. როგორც შემდეგ ვნახე, პავლო გრიგორიჩი ზევიდან ჩაყოფდა ხელს, და თუ რაიმე იდო შიგ, ყუთის გაულეებლად ამოქონდა.

კარებზე დავაკაკუნე, სრული სიჩუმეა, კაკუნი გავიმეორე, ბინიდან რალაც ხმაური შემომესმა, სახლში ყოფილათქო გავიფიქრე და დავიწყე ლოდინი. ცოტა ხნის შემდეგ კარი გაიღო, ჩემს წინ იდგა საშუალო ტანის კაცი, მას ქალური ნაზი სახე ჰქონდა და ბავშვური შიშნარევი თვლებით შემომცქეროდა, ფეხები საშინაო ჩუსტებში ჩაედგა და ტანზე გრძელი აზიური აბრეშუმის ხალათი ეცვა. მე ჩემი ვინაობა და მისვლის მიზეზი ვუთხარი, თან ბინისაკენ წავიწიე შესასვლელად; რა ექნა არ იცოდა, როგორც შევატყვე დაიბნა საბრალო, მე კი ვიფიქრე რაკი დამიბარა, საქმე აქვს, თვითონ სახლშია, ქუჩაში ხომ არ მოველაპარაკებოთქო! საერთოდ, უნდა ვთქვა, მე მაშინ კარგა 23 წლის ვიყავი, მაგრამ არ მქონდა სათანადო არც აღზრდა და არც გამოცდილება მაღალი ეთიკეტი დამეცვა ასეთ ხალხთან, უფრო პირდაპირ ვუცქეროდი საგნებს და მოვლენებს თვლებში, რაც ზოგიერთ შემთხვევაში სასურველი და სასარგებლო გამოდიოდა.

მეც ჭიქურ შევედი ბინაში.

შესავალ კარებთან დერეფანი იწყებოდა, ჩემმა მასპინძელმა მარცხნივ პირველ კარებში შეუხვია, მეც შევეყევი. პატარა მოგრძო ოთახი 10—12 კვადრატულ მეტრის ფართობის თუ იქნებოდა, აღმოსავლეთით ფართო ფანჯრით, სამხრეთით მეორე ოთახში გასასვლელ გამობურთული კარებით.

ოთახში ერთი უბრალო ცარიელი რკინის საწოლი და პატარა მაგიდა იდგა, კედლებზე მოწყობილი იყო თაროები წიგნებისათვის. ყველაფერი ავსებული იყო წიგნებით და ქურნალებით, წიგნები მარტო თაროებზე როდი ეწყო, არამედ რკინის საწოლზე, იატაკზე და ფანჯრის რაფაზედაც: ოთახის დათვალიერების შემდეგ მე ერთადერთ ხის უბრალო სკამზე ჩამოვჯექი თვითონ კი მაგიდასთან მიდგმულ საწოლზე დაჯდა და დავიწყეთ საუბარი. ვუთხარი ჩემი ვინაობა, ზოგი რამ მასაც ვკითხე და დავთქვეით მეცადინეობის დღე და საათები;

ამ რამოდენიმე წლის წინედ შავი ზღვის სანაპიროზე ვისვენებდი და იქ დავიწყე ქართული ენის სწავლაო მითხრა. მასწავლებ-

ლად ვილაც ჩიქოვანი დამისახელა ქართული ასოები უკვე ვიცო, კითხვაც არ მეძნელება, „მე ქართულიც ვიცო დაუმატა ქართულად და თან დიდი შოთას ცნობილი ტაეპი წარმოთქვა ქართულადვე: „მიეც გლახაკთა საჭურჭლე ათავისუფლე მონები, მიღვეწიან, მომიგონებენ, დამლოცვენ მოვეგონები“. პავლო გრიგორიჩს ეს ტაეპი ძალიან უყვარდა და ხშირად იმეორებდა შემდეგშიდაც... თან ქართული დედა ენა და თავისი სავარჯიშო რვეული მაჩვენა. როგორც თვითონ მითხრა ქართულის გარდა ერთი და იმავე დროს სწავლობდა: ფრანგულ, სპარსულ, თურქულ და ირანულ ენებს. ასე რომ კვირაში მხოლოდ ორი დღე შემეძლო მასთან სამეცადინოდ მისვლა დილის თერთმეტი საათიდან პირველ საათამდე.

თავიდანვე მაკვირვებდა ამ კაცის რაღაც უჩვეულო მოქცევა, გელაპარაკებოდა დაბალ ხმაზე, თითქოს რაიმე საიდუმლოს განდობსო, მუდამ შენზე მზრუნველი შიშნარევი თვალებით მოგჩერებოდა, დიდი მორიდებით ხშირად ისწორებდა ხალათს და იფარავდა გაღეღილ გულს ახალგაზრდა ქალივით. მართლაც, რომ ქალური სინაზე და მორიდება ბევრი იყო მასში. მასთან ყოფნის დროს ისეთი გრძნობა მეუფლებოდა, თითქოს მეთვალყურე გყავს მოჩენილი, რომელსაც დავალებული აქვს შენზე მზრუნველობათქო. საუბარში წიგნსაცავი შევეუქმე, ხელად წამოდგა, რამოდენიმე მართლაც იშვიათად გამოცემული წიგნი გადმოიღო თაროდან, ქართველ მწერალთა თარგმანები ცალკე ეწყო, ისინი გადმოიღო, რამოდენიმე ფრანგული ქურნალი გადამიშალა სადაც მისი ლექსები იყო თარგმნილი.

— მე პარიზში ვიყავი ორი წლის წინათ, შარშან კი თურქეთშიო, მითხრა და აბრეშუმის ყდაში ჩასმული „ყურანი“ მაჩვენა. ეს წიგნი და ეს ხალათი მე რომ მაცვია, ჩემმა ბიძაშვილმა ჩამომიტანა შუა აზიიდან საჩუქრად. სამოქალაქო ომის დროს იქ იბრძოდნ და თან წამოეღო. მე წიგნი არ მენახა ასე ბრწყინვალედ გამოცემული. მოკლედ ჩემს მასპინძელს გამოცოცხლება დაეტყო და ენაწყლიანი გახდა შევატყვე რაღაც ძალდატანება ვრია მის მასპინძლობაში. მალე წამოსასვლელად მოვემზადე; დერეფანში რომ გამოვედი, იქვე კედელზე ტელეფონი შევამჩნიე ყოველ შემთხვევისათვის ტელეფონის ნომერი ვთხოვე. პავლო გრიგორიჩი წამოწითლდა სახეზე და დარცხვენით მითხრა: „რა ექნა, ძალიან მაწუხებენ ზარის ხმით და გამორთული მაქვსო“. როგორც შემ-

დეგ გავიგე, ზარში ჩატანებული ჰქონდა რამოდენიმედ გაკეცილი ქალაღდი და ზარის ხმა აქეთ არ გამოდიოდა, მხოლოდ თუ თვი-
თონ დასჭირდებოდა ამოიღებდა ქალაღდს და სადაც უნდა იქ და-
რეკავდა.

ეს ოინი რომ გავუგე, ძალზე შეწუხდა და დანაშაულზე წასწრე-
ბული ბავშვივით ტირილი კინალამ დაიწყო. კარებამდე მომაცილა
დავემშვიდობე. კიბეზე რომ ჩამოვდიოდი, უცებ კარი გამოაღო,
თავი გამოყო და მისი საყვარელი ტაეპი მომაცარა სხაპა-სხუპით:
„მიეც გლახაკთა საჭურჭლე, ათავისუფლე მონები“ და სხვა... ჩემი
შეხედულებით მაინც და მაინც უკმაყოფილო არ დამიტოვებია
ჩემი მასპინძელი.

როგორც შემდეგ გავეცანი, ბინა სამი ოთახისა და დამხარე
სათავსოებისაგან შესდგებოდა. პირველი ოთახი უკვე ავწერე, სა-
მუშაოდ ჰქონდა გამოყენებული. მის გვერდით მდებარე ოთახი,
უთუოდ დარბაზი იყო წინ აივნით ამ ოთახში სრულიად არავითარ
ავეჯი არ იდგა, იატაკზე მხოლოდ წიგნები ეყარა სხვადასხვა
ენაზე გამოცემული. წინა აივნიდან მოჩანდა ხევეებით დასერილი
შიშველი მინდორი, ხოლო კარგა მოშორებით წიწვოვანი ტყე.

დერეფანი ებჯინებოდა სამხრეთის ოთახს, რომელიც საწოლი
ოთახის მოვალეობას ასრულებდა. დასავლეთით კარგა მოზრდილი
სამზარეულო ეკრა ნავთქურით და ქურქლეულობით.

ამხელა ბინაში მარტო ცხოვრობდა, მახსოვს ერთხელ კი ჩამო-
უვიდა და თავის მშობლიურ ჩერნიგოვოს ოლქიდან, სადაც მისი
ღები და მგონი დედაც ცხოვრობდნენ.

* * *

დაიწყო გაკვეთილები, ჩემი მოწაფე მუყაითი და დიდი მეხ-
სიერების პატრონი აღმოჩნდა, ყოველ დავალებას პირნათლად
ასრულებდა და ახალ სიტყვას თუ კი დაიჭერდა — მორჩა, მერე
არ დააეიწყებოდა მალე ქართულად დაეიწყეთ საუბარი, რა თქმა
უნდა, არც ისე გამართულად.

ხშირად რომელიმე ახალ სიტყვას რომ აეუხსნიდი, წამოიძახებ-
და: — ეს სიტყვა ხომ სპარსულია, ეს თათრულია და სხვა... ასეთი
სიტყვებიდან მახსოვს „ოდა“ (სახლი) და ფანჯარა; ერთხელ მი-
თხრა — რუსული სიტყვა „Шамать“ ქართული „ჭამიდან“ არის

გადმოტანილიო. ტიჩინასთან სიარული შეუმჩნეველი არ დარჩათ მის მეზობლებს, თურმე საქმე იმაში იყო ჩემს გარდა მის ბინაში შემსვლელი თითქმის არავინ არ ენახათ; ისე კარჩაკეტილი ცხოვრობს, ვერავენ ვერ გაბედავს მასთან მისვლას და შეწუხებასო, განსაკუთრებით ქალები იყვნენ დაინტერესებული — როგორ ცხოვრობს, როგორ აქვს ოთახები მოწყობილიო და სხვა... მე ერთ წელზე მეტი დავდიოდი მასთან, დიდხანს ვრჩებოდი, მაგრამ მხოლოდ ორჯერ თუ სამჯერ მქონდა შემთხვევა ვინმეს შევხვედროდი. ერთხელ დონბასელი მუშა მწერალი ეწვია, ისიც ცოტა ხნით, მეორედ კი სამი უკრაინელი მწერალი ესტუმრა იტალიიდან ახლად დაბრუნებულები და კარგა ხანს დარჩნენ.

პავლო გრიგორიჩი განმარტოვებით ცხოვრობდა, ჩაიკეტებოდა თავისთვის და კითხულობდა ან წერდა.

ერთი უცნაური გასართობითაც იქცევდა თავს — როგორც მოგახსენეთ „ბუდინოვ სლოვო“ ქალაქის განაპირას იდგა, რომლის იქეთ ცარიელი მიწებები, ხევები და ტყე იწყებოდა, მთელი ეს მიდამო ავსებული იყო ყორნებით. გრიგორიჩმა შამოიჩვია თურმე რამოდენიმე ყორანი, დროგამოშვებით ყიდულობდა იმ დროს ძვირად და ძნელად საშოვარ ხორცს, დასჭრიდა ნაწილ-ნაწილად, ჩამოაწყობდა ფანჯრის გარეთა რაფაზე და უცქერდა როგორ მოფრინდებოდნენ ყორნები და დაუწყებდნენ ხორცს ჭამას, თუ აუცილებელი საქმე არ ჰქონდა ბინიდან არ გამოვიდოდა. დაღამების შემდეგ კი ქალაქში გავლა დიდ სირცხვილად მიაჩნდა.

ორი თუ სამი შეხვედრის შემდეგ კ. გამსახურდიაზე ჩამოვუგდე პავლო გრიგორიჩს საუბარი. მან მაშინვე გადმოიღო ლიტერატურული ენციკლოპედია მოძებნა „გამსახურდია“ და ღმერთო ჩემო! რა არ ეწერა შიგ, თუ რაიმე უარყოფითი კი ჰქონდა ან არ ჰქონდა ყველაფერი გამსახურდიაზე იყო მიწერილი, თუმცა ამ უარყოფითი მხარეებიდანაც გამოსჭვიოდა, რომ გამსახურდიას დიდი ხვედრითი წონა ჰქონდა ქართულ მწერლობაში.

გრიგორიჩმა აღმითქვა დახმარება თარგმნის საქმეში, მართლაც, რამდენიმე ხნის შემდეგ, როგორც ნამორაძემ გადმომცა უკრაინის გამომცემლობას დადებითად გადაეწყვიტა „დიონისეს ღიმილის“ თარგმნის საკითხი.

ეს ამბავი მაშინვე წერილით ვახარე გამსახურდიას, თან ვაცნობე ტიჩინას და მაქსიმ მაქსიმოჩ ლებედის მისამართები.

უკრაინის გამომცემლობის უფროსი იყო გვარად იალავოი, მის მოადგილედ მ. მ. ლებედი რომლის ხელში იყო ფაქტიურად მთელი გამომცემლობის საქმე. მეც ამ ლებედს გავეცანი ტიჩინას და ნამორაძის მეშვეობით. ამგვარად გაჩაღდა მიწერ-მოწერა გამსახურდიას, ტიჩინას, ნამორაძეს, ლებედის, იალავოის შორის.

თარგმნის საქმეც წინ წავიდა...

პავლო გრიგორიჩთან განუგარძობდი სიარულს, მისმა მორიდებულმა ბუნებამ ცოტა არ იყოს შემაფიქრინა, ხომ არ ვაწუხებ რაიმეთითქო და ნამორაძეს ვაკითხვინე;

— ძალიან კარგი ყმაწვილია, მე ძალზე მომწონს, ყოველთვის მახარებს მისი მოსვლა, მხოლოდ, საქმე ის არის, თამბაქოს ეწევა ოთახში და ყოველთვის თავატკიებულს მტოვებსო ეთქვა.

გამახსენდა — როგორც კი თამბაქოს მოწევას დავიწყებდი დგებოდა და „ფორტოჩკას“ ალებდა ხოლმე. ამის შემდეგ რომ მივედი მასთან მთელი ერთი საათი გავიდა თამბაქო არ მოეწიე. გრიგორიჩმა ოდნავ დარცხვენილი ღიმილით მითხრა:

— თქვენ უთუოდ ნამორაძემ გითხრათ რაიმე და იმიტომ არ სწევთ თუთუნს, მე ვიცი რომ მოწევა გინდათ, მოსწიეთო...

მე ვიუარე, მაგრამ რომ არ მომეშვა, აივანზე გავედი და იქ მოეწიე.

ამის შემდეგ თამბაქო არ მომიწევია... იმ ხანებში მეც დაინტერესებული ვიყავი ლიტერატურით. ეს შემამჩნია ტიჩინამ და ნელ-ნელა დამიწყო საუბრები ლიტერატურაზე, და ბოლოს იქამდე მივედი საათნახევარს მე რომ ვამეცადინებდი ქართულ ენაში, ერთ საათს ის შესაუბრებოდა ლიტერატურის საკითხებზე, განსაკუთრებით უკრაინის ლიტერატურაზე.

ჩვენი საუბრებისას რუსულ ლიტერატურიდან გარდა კლასიკოსებისა მხოლოდ ალექსანდრე ბლოკზე შეეძლო დაუსრულებლად ელაპარაკა და გადაპარბებული არ იქნება თუ ვიტყვი — ბლოკს ისე არ ახსენებდა, რომ არ აცრემლებულიყო. ერთხელ ისიც წარმოთქვა „დადუპეს საცოდავიო“. მეორე პოეტი რომელსაც სთვლიდა დიდ პოეტად და დიდ ტალანტის მქონედ ვ. ხლებნიკოვი გახლდათ; მაშინ ახალგაზრდობა გატაცებული ვიყავით სერგეი ესენინით. პავლო გრიგორიჩს რომ ვუხსენე, ასე თქვა: „კარგი პოეტია, მაგრამ ცოტა არაორგანიზებულიაო“. რას გულისხმობდა ამ „არაორგანიზებულში“ არ ვიცი. ეღუარდ ბაგრიცკიც შევახსენე თავისი „ფიქ-

რების ათანასეზე“-თი. „ჰო, ის ოდესელი ებრაელიაო“ მოკლედ მითხრა.

მე აღ. ბლოკს ძალიან სუსტად ვიცნობდი, ვიცოდი მხოლოდ მისი „თორმეტი“ ვ. ხლებნიკოვზე კი თითქმის წარმოდგენაც არ მქონდა...

მალე ისევ უკრაინის ლიტერატურაზე გადავედით; შემორჩენილი მამქეს ნაწილი იმ ჩანაწერებისა, რომელსაც მაშინ ვაწარმოებდი მეტად უგულისყუროდ, რადგან აზრადაც არ მომსვლია, რომ ოდესმე დამჭირდებოდა მათი გახსენება და მეხსიერებაში აღდგენა.

აი ეს ჩანაწერებიც ტიჩინას საუბრისა:

1929 წელი 12 ოქტომბერი. ზუსტად საიდან იწყება უკრაინის ლიტერატურა ჯერ დაუზუსტებელია, ვარაუდით საწყისად მეთექვსმეტე საუკუნეა მიღებული.

პირველი ნაწარმოები მე-XII საუკუნის მხატვრული ძეგლია „Слово о полку Игореве“. ამ ნაწარმოებს რუსები იჩემებენ.

მეთექვსმეტე საუკუნიდან ვხვდებით სხვადასხვა ქვეყნებიდან გადმოტანილ კულტურის ნაშთებს, არაბეთი, ეგვიპტე, საბერძნეთი, როცა ერს თავისი კულტურა არა აქვს, სხვისგან იტაცებს. მეთექვსმეტე საუკუნიდან იწყება აღორძინების ხანა:

1. ივან ვიშინსკი — საბერძნეთი XVII საუკუნე;
2. სკოვოროდა — მე-XVIII საუკუნე — ფილოსოფოსი და განმანათლებელი;
3. კოტლიარევსკი — „ენეიდა“.

შემდეგია:

4. არტემოვსკი,
5. კულიში,
6. შევჩენკო,
7. პანას მირნი ნამდვილი გვარი — ათანასე რუჩინკო,
8. კოტლიარევსკი — ასი წლის წინეთ — „ენეიდა“, გოგოლი — კოტლიარევსკი.

შემდეგ:

- ვასილ სტეფანიკ — გალიცია,
- მიხეილ კაციუბინსკი,
- კოლა ჩერნიავსკი,

ოლგა ბაბილიანკა (ბუკოვინა),
ლესია უკრაინკა,
ვინიჩეკო ოლეს (ემიგრანტები),
ტიჩინა,

შევჩენკო — სიზმარი ანდერძი, როგორც რუსთაველი, გოეტე,
შექსპირი, დანტე (კობზარი).

II ივან ფრანკო — გარდაიცვალა 1916 წელს როგორც ილია
კაეჭავაძე „მოპარული ბედნიერება“.

თეატრი კიევში მისი სახელობის (ციხე, სტატიები, მეცნიერულ-
ლი ნაშრომები, მწერალი, პოეტი („ზალატოი ობრუჩი“, „ზახარ
ბერკუტიდან“) მეცნიერული ნაშრომები პოლონურ და გერმანულ
ენებზე, დანარჩენი უკრაინულად.

„ბორისლავი იცინის“ — კინო.

1. პოემა — „მოსეი“;
2. პროზა — ბოა კონსტრიქტორ,
3. „ზახარ ბერკუტი“.

უკრაინის ლიტერატურის ისტორია:

„ქვის მტეხელები“;

„ამხანაგებს ციხიდან“ (ყველაფერი დაწერილია რუსულ ენაზე).

ჩემი მინაწერი: ფრანკოსთან ისე არ იგრძნობა უკრაინა რო-
გორც შევჩენკოსთან. საერთოდ მათი შედარება არ შეიძლება —
ფრანკო ფართოდ არის გაშლილი და ნაკლები სიღრმისაა. გ. ნამო-
რადემ მითხრა ფრანკო უფრო შიო არაგვისპირელს გავს ვიდრე
სხვა ქართველ მწერალსო. შევჩენკო მთელი არსებით უკრაინაა.

II ვასილ სტეფანიკი.

საუკეთესო ნაწარმოებია „გზა“ მინიატურისტია. (დიდი მეგობ-
რობა აქვს პოლონეთთან) გლეხური მწერალია. არა აქვს თავი და
ბოლო. ჩეხოვის თოფი: თუ პიესაში კედელზე თოფი კიდია, ის
უნდა გავარდესო.

პირველი იმპრესიონისტი სტეფანიკია.

შთაბეჭდილება.

ჩეხოვის ბოთლის ნატეხი სურათები ღრუბლებში „დუნაი
გროშ“, ექსპრესიონიზმი — როგორც თვითონ ხედავს.

ვიდე მოპასანის გავლენა.

ჩეხოვს ალბათ არ იცნობდა.

I იმპრესიონიზმი — ღრუბლიანი ხიდი კვიპაროსის ხე, ადამიანი —
თითქო ნაფლეთებიდან.

II ექსპრესიონიზმი — საგნების დალაგება საკუთარი თვალთა ხედ-
ვით გამრუდული მაგიდა, კუთხური კუნთები, ვადატეხილი ტანი.

ჩემი შენიშვნაა: სტეფანიკზე ბევრი მელაპარაკა
კაციუბინსკი

პირველად გლეხის იდეალიზაცია (ფურციეს გავლენა) ეგზოტიკა...
ბურჟუაზიული გაგება.

ეგზოტიკა „ფატა მორგანა“

„სიცილი“

„ის მოდის“

სახელმწიფო გამომცემლობა 1929 წელი:

„ტენი ზაბიტის პრედკოვ“.

როგორც ფსიქოლოგი გარდაიცვალა 1913 წელს.

ჩეხოვი და კაციუბინსკი.

ბოდეა გლალავს ადამიანს თუმცა კარგია ქალაქის და სოფლის
დაპირისპირება.

20 ოქტომბერი

ვინიჩენკო

კაციუბინსკის — სიღრმე,

ვინიჩენკო — საფართე.

გზა გლეხებიდან; სტეფანიკ — სუსტი პროტესტი; ვინიჩენკო რე-
ვოლუციონური, გზა სოციალური, კონტრასტები ბურჟუაზიის დე-
გენერაცია მორალი დიდი ხეა გაშლილი და გადამწყვეტ პასუხს ვერ
იძლევა ვერც ერთ პრობლემაზე. „ხოჩუ“, „სოლნეკნაია მაშინა“.

„კრასა ი სილა“.

დიდი განათლებული პიროვნებაა:

პირველია ნაციონალური საკითხი.

ჩქარობს. რა დიდი ნაკლია უამრავი პროდუქცია; გორკი, ანდ-
რეევი, კუპრინი სახელმწიფო კაცია და „ვოჟდ ნაციი“.

უკრაინის დამოუკიდებლობის დროს პრემიერ მინისტრია, გა-
საბჭოების შემდეგ ერთხანს რჩება უკრაინის მთავრობის შემად-
გენლობაში... მოითხოვთ პოლიტიკურში შეყვანა, არ შეიყვანეს.
წავიდა საზღვარგარეთ. ემიგრანტია, ჰყავს ებრაელი ქალი ცოლად
(ალბათ კარგად უვლისო).

ოლეს

დაბადებულია 1878 წელს — რევოლუცია...

22 ოქტომბერი

ლესია უკრაინკა

ჰლეჩი — ეგვიპტე — საქართველო... (ხონი, ქუთაისი, სურამი) და-
ბადებულია 1893 წელს, გარდაიცვალა 1913 წელს, სიმბოლისტი.

ლირიკიდან — დრამატიზმი. იცნობენ როგორც ლირიკოსს ბევ-
რისათვის გაუგებარია (ბლოკი, ხლებნიკოვი).

ხელოვნების მაღალი გაგება.

მაღალი სულის პატრონია.

დიდი კულტურის მქონე და უაღრესად განათლებული.

საუკეთესო ნაშრომები დაწერილი აქვს საქართველოში 1911 წელს
(ქუთაისი, ხონი, სურამი)

თარგმნილია ბევრ ენაზე

„ორგია“, „ვენეცია“, „ლისოვა პესნია“, „კასანდრა“.

დღემდე არსებულ ყველა პოეტებზე მაღალია.

ახლები:

1. ხვილევი
2. ბაქანი
3. პეტრო პანჩი და სხვები.

ჩემი მინაწერი. თავის თავზე არაფერს ამბობს. აქ წყდება ჩა-
ნაწერები... ეს როდი ნიშნავს ასე მოკლედ გვქონდა საუბარი,
თვითელ მწერალზე ხშირად ორ დღეს ულაპარაკია.

დიდად ვწუხვარ, რომ ძალზე უყურადღებოდ ვექცეოდი ამ სა-
უბრებს და ნაწილი ჩანაწერებისა უგზო-უკვლოდ დაგვარგე.

* * *

ორიოდე სიტყვა იმის შესახებ, თუ რა ატმოსფერო იყო იმ
დროს უკრაინაში განსაკუთრებით წამყვან ინტელიგენციას შორის.

ბრძოლა მეფის რუსეთის იმპერიაში შემავალ ერთა თვით-
გამორკვევისათვის თავის მოცულობით 38 მილიონიან უკრაინაში
იგრძნობოდა. უკრაინას სხვა ერებზე მეტი ხვედრითი წონა ჰქონდა
და წინააღმდეგობის გაწევაც მეტი შეეძლო.

ჩემთვის უცნობია 1917 წლამდე ეროვნული ბრძოლის გზა
უკრაინაში, მხოლოდ ეს ფაქტია, რომ იწყო თუ არა მსხვერვეა რუ-
სეთის ძირმომპალმა იმპერიამ — უკრაინამ მაშინვე დამოუკიდებ-

ლად გამოაცხადა თავი და გაემიჯნა რუსეთს; საფიქრებელია, რომ მუშაობა და მზადება ამისათვის მანამდეც წარმოებდა. დიდხანს არ დასცალდა უკრაინას დამოუკიდებლობის შენარჩუნება როგორც სხვა ერებს არ დასცალდა გარდა ფინელებისა; პოლონელებისა და ბალტიისპირეთის ქვეყნებისა, რომელთაც სულ სხვა ბედი ერგოთ.

„სამასტიინა უკრაინა“ დარჩა მხოლოდ როგორც მოგონება და სიზმარი, რაც მოსვენებას არ აძლევდა ნაციონალისტურად განწყობილ უკრაინელებს, ამას თან ერთვოდა საერთაშორისო ბურჟუაზიის ინტრიგები და გარედან თითქოს შეუმჩნეველი, მაგრამ შინაგანი ბრძოლა კი თანდათან ღვივდებოდა.

სხვა ერებთან შედარებით უკრაინული ეროვნული სახის შენარჩუნება უფრო რთულია ვიდრე საქართველოს ან სომხეთის და საერთოდ არა სლავიანური ერების. უკრაინულსა და რუსულს შორის ზღვარი მეტად მკრთალია და ზოგჯერ ძნელი გასარკვევეცაა სად იწყება უკრაინული და სად მთავრდება რუსული, ამიტომ იყო სწორედ, რომ ყველაფერში სჩანდა რუსულსა და უკრაინულს შორის გამიჯვნის ცდა.

უპირველეს ყოვლისა ამას ადვილად ამჩნევდა უცხო ადამიანი, ყველა კერძო თუ სახელმწიფო დაწესებულებას წარწერა აუცილებლად უკრაინულ ენაზე ჰქონდა გაკეთებული. საქმისწარმოება ყველა დაწესებულებაში უკრაინულად იყო, მთელ ქალაქში რუსულ ენას იშვიათად გაიგონებდი, იქამდე არაუკრაინული მოსახლეობაც იძულებული იყო უკრაინულად ელაპარაკა ასევე რომ შეკითხვით სავაჭრო ნოქარს რუსულ ენაზე, პასუხს არ გაგცემდათ. ასეთი მდგომარეობა იყო ყველგან და ყველაფერში, ამით გარდა ვერ ნახავდით ვერც ერთ დაწესებულებას, პირველ პლანზე ტარას შევჩენკოს სურათი რომ არ ყოფილიყო დაკიდებული. აქაიქ თუ შეამჩნევდით შევჩენკოსთან ერთად ჰარტიის ბელადების სურათებს. საქმე იქამდე მივიდა, რომ უკრაინულ სტუდენტების მოთხოვნით რამოდენიმე უმაღლეს სასწავლებელში მხოლოდ უკრაინულ ენაზე შემოიღეს მეცადინეობა, რამაც დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია არაუკრაინულ სტუდენტთა შორის.

მოსალოდნელი უსიამოვნების თავიდან აცილების მიზნით ინსტიტუტებში ისევ რუსულ ენაზე გადავიდნენ. ყოველივე ასეთები, რა თქმა უნდა, თავისთავად არ ხდებოდა, უთუოდ იყო ხალხი,

რომლებიც ხელს უწყობდნენ ამ არაჯანსაღი განწყობილების შექმნას უკრაინულ ხალხში. მათ შორის, როგორც მესმოდა, მთავარ როლს ასრულებდნენ იმ დროინდელი სახალხო განათლების კომისარი უკრაინის კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიუროს წევრი სკრაპნიკი და უკრაინის მწერალთა კავშირის თავმჯდომარე ხვილევი. ვფიქრობ ყველაფერი ეს კარგად იცოდნენ უკრაინის კომ. პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველმა მდივანმა კოსიორმა, მეორე მდივანმაც ლავრენტიმ (ლავრენტი ქართველიშვილმა, რომელიც გვარად „ლავრენტის“ ატარებდა) და უკრაინის ცაკის თავმჯდომარემ პეტროვსკიმ; მდგომარეობა თანდათან მწვევდებოდა, ნაციონალისტურად განწყობილი ინტელიგენცია მთელ რიგ შემთხვევაში დიად გამოდიოდა „მოსკოვის დაწოლის“ წინააღმდეგ, როგორც სიტყვით ისე პრესაში.

არ შეიძლება ყოველივე ეს მოსკოვს არ ცოდნოდა და თუ ერთგვარი წაყრუების პოლიტიკას ადგა, ანგარიშს უწევდა, როგორც ზემოდ აღვნიშნეთ, საერთაშორისო ბურჟუაზიის ინტრიგებს და თან ერიდებოდა თუნდაც მცირე ნაპერწკალს რაიმე ხანძარი არ მოყოლოდა. ამიტომ იყო საპირო შეთრევის პოლიტიკა და იმ მომენტის მოლოდინი, როდესაც ეს არაჯანსაღი ატმოსფერო გაიფანტებოდა უმტკივნეულოდ. არც სულ უყურადღებობა ვარგოდა და ამიტომაც ორჯერ იქნა უკრაინის დელეგაცია მოსკოვს მიწვეულრ საერთო ენის გამონახვისა და გაუგებრობის მოსპობის მიზნით.

მეორე დელეგაციაში, სხვებთან ერთად, პავლო ტიჩინაც ყოფილა.

დელეგაციაში ოც კაცამდე ვიყავითო, მომიყვა პავლო გრიგორინმა. მოსკოვში დიდი პატივით მიგვიღეს და კრემლში მიგვიწვიეს ი. ბ. სტალინთან შესახვედრად. ვზივართ ერთ-ერთ დარბაზში და ველოდებით სტალინის გამოსვლას არაუმეტეს ხუთი წუთის ლოდინისა, შემოვიდა სტალინი. ყველას გულთბილად მოგვესალმა, ოფიციალობა გვერდზე გადადო, დაჯდა, ყველანი ირგვლივ შემოგვისვა და ასე მეგობრულ ვითარებაში დავიწყეთ საუბარი. რა საკითხებზე ჰქონდათ საუბარი ყველა როდი დავიმახსოვრე, ზოგი მათგანი კი მაგონდება, მაგალითად:

- 1. ხალხური ეპოსი „სიმღერა იგორის ლაშქრობაზე“ უკრაინულია და არა რუსული.

2. გოგოლი და ჩეხოვი (მისი ნამდვილი გვარია „ჩეხ“ უკრაინელე-ბია და არა რუსები.)
3. უკრაინაში რუსული შრიფტის მაგიერ შემოღებული იქნეს ლათინური შრიფტი.
4. რუსეთის სახელგამის მიერ გამოცემულ გეოგრაფიულ ატლას-ში, სადაც ეროვნებები ფერებით არის აღნიშნული შორეულ აღმოსავლეთსა და ყუბანის გარკვეულ ადგილებში, უკრაინელები გაფერადებულია როგორც რუსები.
5. ადმინისტრაციულად დაყოფის დროს ქალაქი ტაგანროგი, ეს ჭეშმარიტად რუსული ქალაქი, უკრაინის რესპუბლიკაშია შეყვანილი და ჩერნიგოვის ოლქიდან ორი სუფთად უკრაინული რუსეთზეა მიკუთვნებული.
6. კიევში დადგმულ ბოგდან ხმელნიცკის ძეგლს მოსკოვისაკენ აქვს მიშვერილი ხელი. ძეგლი უნდა შებრუნდეს ისე, რომ ხელი ევროპისაკენ ჰქონდეს, ესე იგი კულტურის კერისაკენ. ი. ბ. სტალინს აღნიშნულ კითხვებზე დაახლოებით შემდეგი პასუხი გაუცია:
 1. „სიმღერა იგორის ლაშქრობაზე“ რომ უკრაინული ძეგლია, ეს არსად არ არის მოხსენებული და უკრაინელებს ამის დამტკიცება არ შეუძლიათ, ეს სადაო საკითხია და უპირატესობა რუსებს იმაში აქვთ, რომ ეს ძეგლი რამოდენიმე საუკუნეა რუსულად არის აღიარებული, ასე რომ ამ საკითხზე დავა არ მიმაჩნია საჭიროდ.
 2. გოგოლისა და ჩეხოვის გაუკრაინელება, რამდენიც არ უნდა ვეცადოთ, შეუძლებელია, როგორც პუშკინის ნეგრ პოეტად აღიარება, თუმცა წინაპარი ნეგრი ყოლია. რამდენიც არ უნდა ვიძახოთ: გოგოლი, პუშკინი, ლერმონტოვი, ჩეხოვი, ტოლსტოი რუსი მწერლები არ არიანო, ამით მე მგონი, მხოლოდ ხალხს გავაცინებთ.
 3. თუ დაასაბუთებთ, რომ ლათინური შრიფტი უფრო ახლოა უკრაინული ენისათვის თავისი აგებულობით ან ფონეტიკის მხრივ და სხვა რაიმე სახით, დიდი სიამოვნებით საწინააღმდეგო ვის რა ექნება, მაგრამ, დარწმუნებული ვარ, თქვენ ამას ვერ დაამტკიცებთ, რუსული და უკრაინული ენები ისე ახლო არიან ერთიმეორესთან.
 4. ამ საკითხზე ზედმეტია. ხვალვე იქნება მითითებული გადაისინჯოს გეოგრაფიული ატლასი და თუ იქ სამი თუ ოთხი წერტილი არ არის სწორედ შეფარდებული შეასწორონ.
 5. ეს საკითხი მე ძალზე მაკვირვებსო, უთქვამს ი. ბ. სტალინს, აქ უთუოდ უბრალო კაპრიზია, თორემ ვერ წარმომიდგენია თავის

ქვეყანაზე მზრუნველმა კაცმა ქალაქ ტავანროგზე უარი თქვა რა-
ღაც ორი სოფლის გამო. მე ვფიქრობ თქვენს მოთხოვნაზე რუსე-
ბი უარს არ იტყვიან, მაგრამ ვინ დარჩება მოგებულნი და ვინ წა-
გებულნი ეს თქვენ თვითონ განსაჯეთ.

6. ხმელნიცის ძეგლის შებრუნება არც თუ ცოტა თანხა დაჯდება.
დაუფიქრდით; ჯერჯერობით არც ისე მდიდრები ვართ, ხელგაშლილ
ცხოვრებას მივყოთ ხელი. შემდეგ გადავედით სხვა საკითხებზე,
ასე რომ თითქმის ორ საათზე მეტხანს გაგრძელდა ჩვენი საუბარიო.
პავლო გრიგორიჩმა ხაზგასმით აღნიშნა, ამხანაგ სტალინმა სა-
უბარში რამოდენიმეჯერ წარმოთქვა „ჩვენთან საქართველოში“
(У нас в Грузии) ასე და ასე ხდებაო.

მოსკოვზე მოგონებისას ასეთი კუროიზული ამბავიც მოაყო-
ლა. უკრაინელი სტუმრები რუს მწერლებს გერცენის სახელობის
სახლში მიუწვევიათ, როცა მისულან, იქვე შეხვედრიათ მთვრალი
პოეტი დემიან ბედნი, უკრაინელები რომ დაუნახავს წამოუძახია
„აი თქვენ ხახოლებოვო“ Ах, вы хохлы თქვენი დედაც ასე და
ისეო შეუუკრთხებია, მგონი ხელითაც წაწეულა საჩხუბრად. ეს ინ-
ციდენტი იმის მაჩვენებელია, უკრაინელთა საერთო განწყობილება
რუსებმაც კარგად იცოდნენ და დემიან ბედნიმ სიმთვრალის დროს
ვერ დამალა, რასაც სიფხიზლეში თითქოს არაფრად აგდებდა.

ასეთ ვითარებაში მყოფი უკრაინის ინტელიგენცია ერთგვარ
თანამგრძნობსა და მოკავშირეს ეძებდა.

დიდ გულთბილ დამოკიდებულებას იჩენდნენ ბელორუსიის მი-
მართ, რომელთა ინტელიგენციას უდგა სათავეში პოეტი იანკა კუ-
პალა, პოლონელებთან კი ვერ იყო მაინც და მაინც სახარბიელო
ურთიერთობა დასავლეთ უკრაინის გამო, რომელიც მიტაცებული
ქონდა პოლონეთს.

თუმცა იმ დროინდელ უკრაინის ინტელიგენციის მეტი ნაწილი
სკრიპნიკისა და ხვილევის გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული, თა-
ვისებურება ყველას ახასიათებდა, თავისი ინდივიდუალური სახე
ყველას გააჩნდა, ზოგი მარჯვნივ ექაჩებოდა და ზოგი მარცხნივ;
ხვილევის გადმოსროლილ ლოზუნგს „პირით ევროპისაკენ“
(Лицом к Европе) შეიძლება ვინმე თანაუგრძნობდა, მაგრამ მის
გამომკლავებას პიროვნებისათვის არასასურველი და სახიფათო
შედეგი შეეძლო მოყოლოდა, ტიჩინა თითქოს განზე იდგა. მისი
პოეზია ერთგვარ ზომიერებას გამოხატავდა; იმ დროინდელ ტიჩინა-

ზე არ შეიძლება თქმა, რომ ის პროლეტარული მწერალი იყო, მაგრამ რევოლუცია რომ მიღებული ჰქონდა და უფრო საბჭოთა ხელისუფლებისაკენ მიიწევდა, ეს ცხადი გახლდათ. ხელისუფლება ამას ხედავდა, ამიტომაც რაც შეიძლება პატივს სცემდნენ, როგორც ნიჭიერს, ჭკვიანსა და სასურველ პიროვნებას.

უკრაინის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი (რაც იმ დროს იშვიათ მოვლენას წარმოადგენდა), მთელი რიგი ჟურნალების და გამოცემების რედაქტორი, მგონი ორდენოსანიც იყო, თუმცა მის მკერდზე რაიმე ნიშანი არასოდეს არ შემიმჩნევია, გარდა უკრაინის ცაკის წევრობის ნიშნისა. საერთოდ არ უყვარდა თავის გამოჩენა, არასოდეს ტრამვაის წინა ვაგონში არ ავიდოდა „ხალხი დამინახავსო“ მეტყობდა ხოლმე, თითქოს ტრამვაის წინა ვაგონში ჯდომა სირცხვილი ყოფილიყო.

აი ასეთს ვიცნობდი პავლო გრიგორიჩს.

კარგად არ ვიცი რა იყო მიზეზი, ვამჩნევდი კი პავლო გრიგორიჩი თანდათან კარჩაკეტილად ხდებოდა, უმეტესად სახლში იჯდა, გარეთ გამოსვლას ერიდებოდა, გადაქარბებული არ იქნება თუ ვიტყვი, რომ ერთადერთი ადამიანი რომელსაც ღებულობდა ბინაზე მე ვიყავი.

მატერიალურად, ვფიქრობ, უზრუნველყოფილი იყო და არ უჭირდა, უბედურება ის იყო, მარტოდ ცხოვრობდა, საჭიროების დროსაც რიგში ჩადგომა მას არ შეეძლო.

დიდი უხერხულობა იგრძნო ერთ დილას ერთი ბუღკი და ორი კვერცხი რომ მივუტანე, შეწუხდა, თუმცა ჭამაზე უარი არ უთქვამს.

— პავლო გრიგორიჩ! რა არის მთელი დღეები არ გამოდიხარ ბინიდან, უთუოდ სწერთ რამესთქო — შევეკითხე.

— წერით ძალიან ცოტას ვწერ. მე სასულიერო სემინარია მაქვს დამთავრებული, მინდა ლექსების მაგიერ ლოცვების წერა დავიწყოვო მიპასუხა, რამდენადაც ვიცოდი ტიჩინა იმ დროს მუშაობდა პოემა: „სკოვოროდაზე“. სკოვოროდა როგორც ცნობილია მე-XVIII საუკუნის დიდი მოაზროვნე და პოეტი იყო.

— დიდი ქართველი პოეტი დავით გურამიშვილი და სკოვოროდა ერთ დროს ცხოვრობდნენ, უდაოა ერთმანეთს იცნობდნენ და

შეც მინდა ჩემს პოემაში ისინი ერთმანეთს შევახვედროვო, მი-
თხრა.

ერთ დღეს შევეხვეწე მიაშბეთ რაიმე უკრაინის ისტორიის შე-
სახებ, მე არაფერი არ ვიცი, გარდა სკოლაში გავლილი რუსეთის
ისტორიისა, სადაც გაკვრით არის ნახსენები კიევისა და პოლტა-
ვის შესახებთქო.

მეორე დღესვე გამგზავნა ისტორიის დიდ მკოდნე ჯვარად ხვე-
ლიასთან.

საინტერესო იყო, როგორ მიმასწავლა ხველიას ბინა:

— წახვალ ამა და ამ ნომერ ტრამვაით, ამ ადგილზე ჩამოხტე-
ბი, იქ დიდი ხე დგას, კუთხეში სახლია, მიხვალ სადარბაზო შე-
სასვლელთან, გაიგონებ პრიმუსის ხმას და იქ დააკაქუნეო“. ყვე-
ლაფერი გასაგები იყო ჩემთვის, მხოლოდ ის ვერ გავიგე, რომ
აუცილებლად უნდა გამეგონა პრიმუსის ხმა. ხომ შეიძლებოდა
პრიმუსი არ ჰქონოდა ანთებული იმ კაცს.

მეორე დღესვე წავედი, მივადექი ბინას და ჰოი, საკვირველე-
ზე! დერეფანში მართლა ისმოდა პრიმუსის ხმა.

ხველია ბინაში დამხვდა, დიდათ გაეხარდა პავლო ტიჩინას
წარგზავნილი რომ ვიყავი და მისვლის მიზეზი გაიგო, მიუხედავად
იმისა, ორ საათზე მეტი მესაუბრა უკრაინის ისტორიაზე, ახალი
არაფერი გამიგია.

თავიდან ბოლომდე გაიმეორა ჩემთვის უკვე ცნობილი რუსე-
თის ისტორია და მარწმუნებდა — ეს უკრაინის ისტორიაა და არა
რუსეთისო.

ბოლოს მაჩუქა მის მიერ ესპანურიდან თარგმნილი რამოდენი-
მე წიგნი და გამომისტუმრა.

* * *

გაზეთებიდან გავიგე ხარკოვში მოწვეული იყო პროლეტარულ
მწერალთა მსოფლიო საერთაშორისო კონგრესი.

ერთ დღეს ტიჩინას მაგიდაზე ამ კონგრესზე მისაწვევი ბარათი
შევნიშნე.

- პავლო გრიგორიჩ კონგრესზე დადიხართ? — შევეკითხე.
- ჯერ ერთხელაც არ ვყოფილვარო — მიპასუხა.
- რატომ?! გავიკვირვე მე — იქ ხომ მთელი მსოფლიოდან

არიან ჩამოსული პოეტები, მწერლები, ნუთუ არ გაინტერესდებიან მათი ნახვა!

— ო, მე ვიცნობ უმეტესობას, ვიცი ვინც არიან, უფრო მეტი მათგანი რუსეთიდან გაქცეული ებრაელია, მე არ ვფიქრობ წასვლას, არ მცალია, თუ გინდა ამ ბარათით შენ დაესწარი კონგრესსო შემომთავაზა. ჩემს სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა, ბარათი გამოვართვი და გავსწიე ბლაკიტნის სახელობის სახლისაკენ, სადაც მიმდინარეობდა კონგრესი. ჩემდა სასიხარულოდ შესასვლელ კარებთან მაქსს ლებედი იდგა, რომელიც მთავარი ადმინისტრატორის როლს ასრულებდა.

საერთაშორისო თავყრილობას პირველად ვესწრებოდი. ამიტომ დიდათ გამაკვირვა ჩემთვის უჩვეულო ამბავმა: სხდომის მიმდინარეობის დროს დარბაზის ყველა კარები ღია იყო: შედიოდნენ და გამოდიოდნენ ვისაც სურდა, ზოგი წიგნს ან გაზეთს კითხულობდა, ზოგს ეძინა, ზოგი კი მადიანად ილუქმებოდა, ვიფიქრე, უთუოდ შესვენებაათქო, მაგრამ ჩემს შეცდომას მალე მიეხვდი, როცა ყრილობის პრეზიდიუმში უნგრელი მწერალი ბელა ილეშის თავმჯდომარეობით თავის ადგილზე იჯდა და ორატორი იოჰანეს ბეხერი აღგზნებული პათოსით ამბობდა თავის სიტყვას. მაქს ლებედს რომ ვუთხარი ჩემი გაკვირვება, ღიმილით მითხრა — საზღვარგარეთელებმა არ იციან ჩვენებური დისციპლინა კრების მსვლელობის დროსო, ისინი როგორც მოესურვებათ ისე იქცევიან, უნდათ ისმენენ, უნდათ კითხულობენ, უნდათ გარეთ გავლენო. ლებედის შემწეობით ბევრი მწერლის ვინაობა გავიგე: ფადეევი, კატაევი, ბელა ილეში, იოჰანეს ბეხერი, ჰემინგუეი, ლუი არაგონი, ინგლისელი, იტალიელი, იაპონელები და სხვები, რომელთა გვარები სამწუხაროდ მაშინ არ ჩაეიწერე და ახლა არ მახსოვს.

მომეწონა ჰემინგუეი, ვაეკაცური და ატლეტური შესახედაობა ჰქონდა, ფერადკანიანი რომ არ ყოფილიყო, ქართული გეგონებოდათ. გამაკვირვა იაპონელების სახის ყვითელმა ფერმა, ბლომად იყვნენ სხვა ფერადკანიანებიც.

- უკრაინელები სად არიან? — ვეკითხები მაქს ლებედს.
- ჰმ, უკრაინელები, არიან კი, რამოდენიმე ამხანაგი, ზოგი ვერ მოვიდა — მპასუხობს.
- ვერ მოვიდნენ თუ არ მოვიდნენ?
- რა მოგახსენოთ...

— ქართველები არ არიან? არ ვეშვები ლებედს.

— ქართველები პ. ქიქოძის მეთაურობით ქვედა სართულში არიან და კონგრესის რეზოლუციას ადგენენო, მპასუხობს.

მე ქართველი დელეგატები არ მინახავს, რომელიღაც ოთახში იყვნენ ჩაკეტილი.

ბეხერის შემდეგ ფრანგულ ენაზე ილაპარაკა ლუი არაგონმა, მხოლოდ როცა მოხსენების შემდეგ ლუი არაგონმა მშვენივრად გამართული რუსული ენით დაუწყო საუბარი რუსებს, გამახსენდა პავლო გრიგორიჩის სიტყვები „უმეტესობა მათგანი რუსეთიდან გაქცეული ებრაელიაო“. შემდეგ წამოდგა სამხედრო ფორმაში, თავზე „ბუდიონოვკით“ ბელა ილეში, ჭერ ფრანგულ ენაზე და შემდეგ კი რუსულ ენაზე თარგმნა ანრი ბარბიუსის მოლოცვის დებეშა კონგრესისადმი და მობოდიშება ავადმყოფობის გამო ვერ ვესწრებო. ილაპარაკეს სხვებმაც, მთავარ საკითხად დღის წესრიგში იდგა „ის კი არა საიდან მოდიხარ, არამედ სად მიდიხარ“-ო.

როგორც ვიცი საკითხი გადაიჭრა „მთავარია სად მიდიხარ“-ის სასარგებლოდ.

რამდენიმე დღით სასწავლებლიდან დამითხოვეს, მეც ვისარგებლე ამით და საქართველოში გამოვიქეცი. თბილისის სადგურში კონსტანტინე გამსახურდია დამხვდა, მას სასიხარულო ამბები ჩამოვუტანე მისი თარგმანის შესახებ. მქონდა სხვა დავალებებიც. ნამორაძის, ცაგარელის და ლებედის მიერ, ამიტომ ორი დღე მომიწია დარჩენა თბილისში და ვერ წავედი დასავლეთ საქართველოში სადაც ცოლშვილი მელოდა. ამ ორ დღეს ბატონი კონსტანტინეს სტუმარი ვიყავი.

პირველად ვესტუმრეთ მწერალ მიხეილ ჯავახიშვილს ელბაქიძის დაღმართზე, ბინაზე დაგვხვდა, გადავეცი ორი წიგნი: „მართალი აბდულაჰ“ და „ყბაჩამ დაიგვიანა“. თარგმნილი უკრაინულ ენაზე. რომლებიც ნამორაძემ გამომატანა. მოვუყუვეი „კვაპი კვაპანტირაძის“ თარგმანის შესახებ. ცაგარელის მიერ და სხვა. ბატონი მიხეილი ძალზე კმაყოფილი დარჩა და მადლობის ნიშნად აიღო ორი ეგზემპლარი ახლად გამოცემული წიგნისა „გივი შა-

დური“ ერთი კონსტანტინეს უძღვნა წარწერით „ტაბუს ავტორსო“ და მეორე მე მომცა წარწერით: „გრიგორ ვაშაკიძეს ავტორისაგან. მ. ჭავჭავიძე იყო თან დაატანა: „არ მიყვარს წიგნის გაჩუქება მას შემდეგ, რაც ჩემს კარგ ნაცნობს ვაჩუქე ჩემი წიგნი და რამოდენიმე ხნის შემდეგ ეს წიგნი ბაზარში ვნახე, ვილაცხა ხელზე ყიდდაო“. ტყვილა როდი იციან თქმა — რაიმეს ცუდად არ უნდა დააძახოვო. პატივცემულ მიხეილის ნაჩუქარ წიგნს სასოებით ვინახავდი, მე არ გამიგია ისე, მეზობლის ქალს წაეღო წასაკითხად, ქალს ქმრისთვის გადაუცია, ქმარს საიდაც მატარებლით უმგზავრია და წიგნი ვაგონში დარჩენია, ასე და ამგვარად ახლა ბატონი მიხეილის დაბედება, წიგნი უგზოუკვლოდ დაიკარგა.

მიხეილიდან პოეტ ალექსანდრე აბაშელთან მივედი. ისიც ბინაზე დაგვხვდა. ჩამოვეუტანე ამბავი მისი ჯერ კიდევ დაუმთავრებელი რომანი „ქალი სარკეში“-ს უკრაინულად თარგმნის განზრახვის შესახებ; როგორც მახსოვს აბაშელმა ექვის ქვეშ დააყენა რომანის დამთავრების საკითხი, ასე რომ გარკვეული პასუხი ვერ მივიღე. აბაშელიდან მწერალთა კავშირში წამიყვანა კონსტანტინემ პავლო იაშვილის და ელიზბარ პოლომორდვინოვის (ზედგინძის) სანახავად. პაოლო იაშვილის „ფერადი ბუმბები“ უკვე გამოცემული იყო უკრაინულ ენაზე და მოსაგვარებელი იყო ჰონორარის გადმორიცხვის საკითხი. პოლომორდვინოვს კი ხელშეკრულება ჩამოვეუტანე მისი რომანი „ვერცხლის ქამარის“ თარგმანზე რაც იმ საღამოსვე გადავეცი. პავლო იაშვილი კი იმ საღამოს მწერალთა კავშირში არ მოსულა და არც მინახავს. სამაგიეროდ კონსტანტინემ ნიკოლო მიწიშვილი გამაცნო და კარგა ხანს ვისაუბრეთ ქართულ-უკრაინული ნაწარმოებთა თარგმნისა და გამოცემის შემდგომ განვითარებაზე.

მალე ხარკოვში დავბრუნდი და განვავრძე მეცადინეობა. ბალონ კონსტანტინეს ჩემს გარდა მიმოწერა ჰქონდა ტიჩინასთან, ნამორაძესთან და გამოცემლობასთან და როდესაც თარგმნის საქმემ რეალური სახე მიიღო გადაწყვიტა ხარკოვში ჩამოსვლა, რაც წერილით მაცნობა. 1930 წლის 3 ივლისის წერილში მწერდა „ცოტა დავბრკოლდი ზოგი უფულობით, ზოგი უდროობით, გამოვალ ტფილისიდან 9 ან 10 ამ თვეს შესაძლოა მანამდისაც, მატარებლების ნომერს და გასვლის დღეს გაცნობებ დეპეშითო“. მართ-

ლაც არ გასულა დიდი ხანი და დეპეშაც მივიღე: („მოვდივარ თორმეტში კურიერი მატარებლით“).

კონსტანტინეს დეპეშა იმ დღესვე გავაცანი ტიჩინას. „მეც წამოვალ სადგურშიო“, მითხრა. ჩამოსვლის დღის საღამოს გრიგორიჩს მივაკითხე ბინაზე და რკ. სადგურისაკენ ერთად წამოვედი. შეხვედრის ამბავი გრიგორიჩმა უთუოდ სხვასაც უთხრა, რაც საკმარისი იყო მატარებელს ხუთი ექვსი კაცი დახვედროდა კონსტანტინეს შესახვედრად.

დიდად გახარებული ვიყავი, რომ ასეთ შეხვედრას ვუწყობდით ჩვენს სტუმარს.

წვიმიანი საღამო იყო, ცოტა კიდეც ციოდა. ლოდინი დიდხანს არ დაგვეჭირდა, ნახევარ საათში მატარებელი მოვიდა, დაუწყვეთ ძებნა ჩვენს სტუმარს, საქმე ის იყო, გამსახურდიას ჩემს გარდა სახეზე არაფერი არ იცნობდა. მეც დავრბივარ მატარებლის ერთი თავიდან მეორეზე. ხალხი უკვე გადმოდის, გამსახურდია არ სჩანს, ვდგევარ და შევცქერი ვაგონებს. უკაცრავად ბრძანდებოდეთ ძალიან! ჩვენ საერთო ვაგონებს ვუყურებთ ჩვენი სტუმარი კი მოადგა საერთაშორისო ვაგონის ჩამოსასვლელს, უკან მუშას ჩემოდანი მოაქვს, ევროპულად მორთული დიდი ბრიტანეთის ელჩივით ჩამობრძანდა ძირს. რა თქმა უნდა ყოველივე ეს მესიამოვნა, ვიცოდი რა მისი ეკონომიური მდგომარეობა ასეთ ამბავს არ მოველოდი. მაგრამ ქართველი რის ქართველია, თუ მისი მარიფათი არ გამოამყვანა! როგორც მერე მითხრა, სამგზავრო ფული ქრისტეფორე რაჭველიშვილისაგან ესესხნა და ისე წამოსულიყო. მისალმება-გაცნობას რამოდენიმე წუთი მოანდომეს, როგორც შევატყვე, სტუმარმა უკრაინელებზე კარგი შთაბეჭდილება დატოვა და არც სტუმარი დარჩენილა უკმაყოფილო, რომელსაც უკრაინის ინტელიგენციის ნაღები შეეგება.

გავედით სადგურიდან — ტიჩინა, გამსახურდია და მე ერთ მანქანაში (ტაქსში) ჩავჯექით. დანარჩენები ცალკე წავიდნენ. შეხვედრა მეორე დღისათვის დანიშნეს მწერალთა კავშირის სახლში. გამსახურდიასათვის წინასწარ მქონდა ბინა მიჩენილი ნამორაძესთან. (თვითონ ნამორაძე შუა აზიაში იყო წასული) წინააღმდეგ შემთხვევაში შემძლეო ჩემთან წამეყვანა სტუდენტთა საერთო საცხოვრებელში, რადგან სასტუმროზე ზედმეტი იყო ლაპარაკი ისე იყო გადატვირთული ხარკოვი.

ტიჩინას ბინა თითქმის ქალაქგარეთ მდებარეობდა, ამიტომ დაფიქსიცირებული იყო ის მიგვეყვანა სახლში და მერე წავსულიყავით ნამორაძესთან ასე ეს მეტრამდე მივუახლოვდით ტიჩინას ბინას და ისეთ ლაფში ჩავვარდით წინ წასვლა შეუძლებელი შეიქმნა ტიჩინა გადმოვიდა მანქანიდან და იძულებული იყო ფეხით წასულიყო. წასვლისას დააპირა ფულის გადახდა რაც ჩვენ არ ვქენით; შოფერმა „ხათრი“ ჩვენ გაგვიწია, ერთი ჩაილაპარაკა „Ну ладно“ და მანქანა შემობრუნა ტიჩინა შემდეგში დიდად განიცდიდა ამ: „ნუ ლადნო“-ს უთუოდ შოფერს მთვრალი ვეგონე და იმიტომ მასეო. მოკლედ დიდი გულნატკენი იყო ამ შემთხვევით. გამსახურდია ერთ კვირაზე მეტხანს დარჩა ხარკოვში, ნამორაძის ოჯახში მხოლოდ ერთი ღამე გაათია და გადავიდა უკრაინაში მცხოვრებ სამსონ კარტოზიას ბინაში, რომელსაც თურმე კარგად იცნობდა თბილისიდან.

სამსონ კარტოზია ერთ დროს საქართველოს რესპუბლიკის პროკურორი ყოფილა, რაღაც პარტიული დანაშაულის გამო უკრაინაში გაესახლებინათ, იყო უკრაინის მეტალურგიის წარმოების უფროსი, უკრაინის პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრი და ერთ კაცს ევადა ოთხი დიდი ოთახი. ერთი ბატარა დეტალი მინდა აღვნიშნო კარტოზიას შესახებ: როგორც შეხედულობით ისე შინაარსითაც ნამდვილი ევროპული ყაიდის კაცი ჩანდა, კულტურული, განათლებული და მჭერმეტყველი, მეტად კარგ შთაბეჭდილებას სტოვებდა. ერთხელ გამოალო გარდერობის კარები და ჩოხა ახალუხი გვაჩვენა — თურმე დასვენების დღეს დილიდანვე გამოეწყობოდა ჩოხა-ახალუხში, ქუჩაში გასვლას ერიდებოდა, ჩაიკეტავდა კარებს და იყო საღამომდე ასე მორთული.

მგონი ცოლს გაყროდა და ოთხი თუ ხუთი ბავშვი ცოლისათვის დაეტოვებინა თბილისში, ბავშვებს ძალზე გულდაწყვეტით იგონებდა, მათი სურათი მაგიდაზე ედო პირველ პლანზე და სულ რომ ეცქირა მათთვის ის უნდოდა. კონსტანტინეს ჩამოსვლის მესამე დღეს უკრაინელებმა იმ დროის ყველაზე პირველ ხარისხოვან რესტორან „კრასნაიაში“ მოაწყვეს ვახშამი. დამსწრეთაგან მახსოვს: პავლო ტიჩინა, მიკოლა ბაქანი, სტეფანე მელნიკი, თეატრ „ბერეზელის“ დამაარსებელი და მთავარი რეჟისორი ლეს კურბასი, უკრაინის გამომცემლობის უფროსის მოადგილე მაქსიმე ლებედი,

ოპერის თეატრის დირექტორი რომლის გვარი არ მახსოვს და პოლონეთიდან სტუმრად ჩამოსული მწერალი ბობინსკი.

ცოტა ხანში ვახშმის გაწყობას შეუდგნენ, ერთ-ერთი ოფიციალური განსაკუთრებულ ყურადღებას გვაქცევდა გამსახურდიას და მე, ბოლოს ვეღარ მოითმინა და მორიდებით მკითხა კონსტანტინეზე „გამსახურდია ხომ არ ბრძანდებო“; როგორც შემდეგ გამოირკვა აბაშის რაიონიდან იყო თურმე, კონსტანტინეს უფროსი ძმა ალექსანდრე და მე ერთად ვართ გაზრდილიო, დიდი ხანია ხარკოვში ვარ: „ჩარჩენილიო“ და განა მარტო ის იყო „ჩარჩენილი“ დანარჩენი ოფიციალტები და სამზარეულოს მომუშავენი თითქმის ყველა აბაშელი გამოდგა. რესტორან „კრასნაია“-ში უმეტესად საზღვარგარეთელები სადილობდნენ, მათთვის ცალკე იყო კუთხე გამოყოფილი წარწერით: „უცხოელთათვის“ო აღსანიშნავია, რომ თუ ამ კუთხეში არ იყო თავისუფალი, სხვა მაგიდაზე, თუნდაც ერთი საბჭოთა მოქალაქე მჯდარიყო უცხოელი არ დაჯდებოდა და უცდიდა მაგიდის გათავისუფლებას.

უცხოელთა შორის უმეტესობა გერმანელები იყვნენ, სამთო საქმის სპეციალისტები. იყვნენ, აგრეთვე, ინგლისელები, ამერიკელები და იაპონელებიც. ყველა ამათ ემსახურებოდნენ აბაშელი მეგრელები და სხაპა-სხუბით ესაუბრებოდნენ თავთავიანთ ენაზე რომელი ჭურის უცხოელიც არ უნდა ყოფილიყო.

დაიწყო ვახშამი, მე კონსტანტინეს და მელნიკს შუა ვიჯექი. საუბარი უმთავრესად რუსულ — უკრაინულ ენაზე მიდიოდა, პოლონელ სტუმარს კი გერმანულად ესაუბრებოდნენ აქ კი კონსტანტინე თავის სტიქიაში გრძნობდა თავს, მას ხომ გერმანიაში ჰქონდა უმაღლესი სასწავლებელი დამთავრებული. თამადა როგორც ყოველთვის, მაქს ლებედი იყო. არყით სავსე გრაფინები ერთი მეორეს მოსდევდა და მალე თავისი ძალაც გვიჩვენა. თანდათან ალაპარაკდნენ მაგიდის წევრები. თვალწინ მიდგას მაქს ლებედი თავის ბუმბერაზ ტანით, დიდი წარსულის მქონე და საქმის კაცი. მეტ სახელად „ბატკო“ს ეძახიან, მართლაც რო „ბატკო“ა უკრაინის მწერლებისათვის, ისე ზრუნავს მათზე, თუმცა უკრაინის გამომცემლობის უფროსი იალავოია, ფაქტიურად მაქს ლებედი განაგებს ყველაფერს.

ძალზე ტკბილად იგონებს საქართველოს და უფრო ტკბილად

ჩვენს მსახიობ ქალს ვერიკო ანჯაფარიძეს, მეორე ვახლდათ მიკო-
ლა ბაეანი. დღეს, როგორც ცნობილია, მიკოლა ბაეანი ერთ-ერთი
საუკეთესო პოეტი საბჭოთა უკრაინის და ამავე დროს მთავრო-
ბის თავმჯდომარის მოადგილეცაა. სამამულო ომის დროს იარა-
ღით ხელში იბრძოდა გერმანელი ოკუპანტების წინააღმდეგ, პირ-
ველმა თარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“ და სხვა ქართული მხატვრული
ნაწარმოებები უკრაინულ ენაზე და სხვა... იმ დროს კი სულ სხვა
იყო. შედარებით ახალგაზრდას, თითქოს არ ჰქონდა გარკვეული
გზა ლიტერატურაში. საქმე ის იყო, რომ ბაეანი მოდიოდა ფუტუ-
რიზმიდან, ცალი ფეხი თუ საბჭოთა ლიტერატურაში ედგა, მე-
ორეთი ძველ გარემოცვაში იყო; უდაოდ ნიჭიერი და ტალანტის
მქონე პოეტის ორთავე ფეხებით საბჭოთა ნიადაგზე გადმოყვანა,
რა თქმა უნდა, სასურველი იყო საბჭოთა ხელისუფლებისათვის.
ინტელიგენციის ძველი განწყობილება იმსხვრეოდა. სკრიპნიკი-
სა და ხვილევის იდეებს შეერყა ნიადაგი და საბოლოოდ ორთავე
თვითმკვლევობამდე მიიყვანა.

ერთმაც მოიკლა თავი და მეორემაც...

შედარებით მყარ მდგომარეობაში აღმოჩნდა პავლო ტიჩინა,
რომელზედაც მიჩნეობული იყო გაურკვეველ მდგომარეობაში მყო-
ფი ნაწილი ინტელიგენციისა, მათ შორის მიკოლა ბაეანიც.

ვახშამი ჩინებული იყო, ბევრი კარგი სიტყვა ითქვა, საკმაო
არაყიცი დაილია (ღვინოს არ ვსვამდით) და ღამის სამ საათზე და-
ვიშალენით. გასახდელთან კონსტანტინეს ხანჯალი ამოაღებინეს
ქარქაშიდან (მას ჩოხა ახალუხი ეცვა) და სათითაოდ დიდი ინტე-
რესით გასინჯა ყველამ, მეორე დღისათვის ბლაკანტინის სახელო-
ბის სახლში დათქვეს შეხვედრა;

კონსტანტინე სამსონ კარტოზიას ბინაში წავიდა და მე ჩემს სა-
ერთო საცხოვრებელში.

მეორე დღეს ბლაკანტინის სახლში მოეყარათ თავი, სურათიც
გადაეღოთ, ეს სურათია გამსახურდიას ნარკვევს „უკრაინის თემი-
დი“ს რომ აქვს თანდართული. საღამოს სასწავლებლიდან რომ გავ-
თავისუფლდი, ჩემი აჩემებით პავლო ტიჩინა, კონსტანტინე გამსა-
ხურდია, მაქს ლებედი, მელნიკი და მე ქართველების სამწვადე
„ვენა“-ში წავედიოთ.

ორიოდე სიტყვა სამწვადე „ვესნაზე“.

დიმიტრევის ქუჩის ბოლოში ბლაგოვეშჩენსკის ბაზრის ახლოს ქართველებს ჰქონდათ გახსნილი სამწვადე „ვესნა“. რომელსაც განაგებდნენ ვასილ პეტროვიჩი და ფადეიჩი.

ვასილ პეტროვიჩი გვარად მეტრეველი, რაჭველი იყო რევოლუციამდე მხარეთულად უმუშავია სხვა და სხვა რესტორანში როგორც რუსეთში, ისე უკრაინაში. სამოქალაქო ომის დროს დიდძალი ქონება შეუძენია (ამბობენ ოქროები აქვსო) ჩარჩენილა ხარკოვში და აქამდე არ ენახა მისი სამშობლო რაჭა, რაზედაც დიდად იწყევტდა გულს. ცოლშვილი არ ყავდა, ასე უთვისტომოდ მყოფს გაუღია ეს დუქანი და მისი ოცნება იყო მოსწრებოდა თავის საყვარელი რაჭის ნახვას. მიუხედავად იმისა ამდენ ხანს ვინ იცის რამდენი სხვა და სხვა რაჭულის ხალხში ტრიალებდა თავისი კუთხური სახე შინც ჰქონდა შენარჩუნებული და გუშინდელი ჩამოსული გეგონებოდათ რაჭიდან მისი კომპანიონი ფადეიჩიც ქართველი იყო ქუთაისიდან, შესახედად წარმოსადევნი ვაჟაკანი, ჰკვიანი, დინჯი და წესიერი. წინათ მასაც დიდი საქმე ჰქონდა მოსკოვში, მგონი განთქმული რესტორანი „მედვედი“-ს ერთ-ერთი მებატრონეც ყოფილა. როცა ნების პერიოდი დამთავრდა, მოსკოვში კერძო ვაჭრობის საქმე ცუდად წასულა — მასაც მიუტოვებია მოსკოვი (ვინ იცის რა მიზეზით) და ხარკოვში გადმოუნაცვლებია.

ამ ორი პიროვნების ირგვლივ თავმოყრილი იყვნენ საქართველოდან გადახვეწილი ქართველები, რომელთა გადახვეწის მიზეზს ძნელად თუ გაიგებდა კაცი „საქმე შემხვდაო“ გიბასუხებდნენ ხოლმე და რა საქმე შეხვდა ეს არავინ იცოდა. მახსენდება ვინმე გოგუაძე ბათუმიდან, სალუქვაძე ლანჩხუთიდან, ღვინერია ქუთაისიდან და სხვა... თითქოს გოგუაძეს აჭარელი შემოაკვდაო, სალუქვაძემ ფოსტა გაძარცვაო, ამათ გარდა კიდევ იყვნენ მხარეთულის დამხარე, მაგიდაზე მიმტანი და სხვები, უმეტესად ბნელი წარსულით მოცულნი.

ფადეიჩი ჰკვიანი კაცი იყო და მისი ყველას ერიდებოდა, საცოდავ ვასილ პეტროვიჩს კი ნამდვილად აბუჩად იგდებდნენ და ამასხარავებდნენ. შემოუსხდებოდნენ მაგიდას, შუაში ჩადგამდნენ წელს ზევით გაშიშვლებულ ვასილ პეტროვიჩის სურათს და იძახდ-

ნენ „ვა, რა ვაჟაკია, რა ყოფილაო“ და სხვა. ამ სურათში ვასილ პეტროვიჩი მოჭიდავე კოსტა მაისურაძეს უფრო გავდა, ვიდრე თავის თავს. ორ დღე-ღამეს რომ ესვათ ღვინო, ვასილ პეტროვიჩის და მისი ნათესავების სადღეგრძელოს წარმოთქვამდნენ მხოლოდ.

პატივმოყვარე ვასილ პატროვიჩი ყველას მადლობას უხდოდა და მოდიოდა მის ხარჯზე საჭმელ-სასმელი. ასე ხდებოდა თითქმის ყოველ დღე და ასე ირჩენდა თავს ეს მუქთახორა ხალხი. დუქანი ოფიციალურად მხოლოდ სამწუხადე იყო, უალკოგოლო სასმელებით, მაგრამ, აბა, ქართველები რაღად ერქვათ თუ ას ლიტრამდე არაყის გაყიდვას ვერ მოახერხებდნენ დღეში!

მთელმა ხარკოვმა იცოდა ამ პატარა გვერდზე წაფერდილი დუქნის არსებობა.

სწორედ აქ „ვესნაში“ მოვედით ჩვენც პურის საჭმელად“ ჩვენმა უცვლელმა თამადამ მაქს ლებედმა თავი არ დაიშურა, აქეთ დამხდურმა ქართველებმა გამოიჩინეს თავის მარიფათი და იცოცხლეთ ჩვენ იქ „პური ვკამეთ“ ბევრი ღვინო დაილია და ბევრი სიტყვა ითქვა; ლებედს ჩვენი ვერიკო მოაგონდა, მეტად სასაცილო იყო ამხელა კორპუსის კაცი როგორ ღაპა-ღუპით ყრიდა ცრემლებს.

* * *

ერთი კვირა გავიდა პავლო გრიგორიჩთან არ ვყოფილვარ, თავისუფალ დროს კონსტანტინეს დავსდევდი. ვაი იმ დღეს, თუ კონსტანტინე ჩოხა ახალუხში იქნებოდა მორთული: ღმერთო ჩემო, სად გაჩნდებოდა ამდენი ბავშვი! აგვედევნებოდნენ უკან და ეხვეწებოდნენ კონსტანტინეს „Дядя покажи Кинжал“-ო (ძია გვაჩვენე ხანჯალიო) საშველს რომ არ მოგვეცემდნენ კონსტანტინეც იძულებული ხდებოდა შუა ქუჩაში ამოეღო ხანჯალი და ეჩვენებინა ცნობისმოყვარე ბავშვებისათვის. ერთ თბილ და წყნარ საღამოს კონსტანტინემ და მე ერთ-ერთ ბაღში (მეტალურგების ბაღს ეძახდნენ) გავისეირნეთ, კარგახანს დავრჩით ბაღში. ასე, თორმეტი საათი იჩქებოდა დაწყებული, გადმოღმა გადმოვედით და კაფეში შევედით ყავის დასალევად, ყავაც მოგვიტანეს ცოტა მოსქელო ჭიქებით „ამ უშნო ჭიქებით ყავას როგორ დავლევ“-ო. დაიჩემა კონსტანტინემ. ბევრი ვეხვერწე — რა გეკლიაუზება, თითო ჭიქა

დავლით და წავიდეთ, ქვა ააგდო და თავი შეუშვირა, არა და არაო; მეტი რა გზა იყო ავდექით და წამოვედით. მივადექით მეორე კაფეც დაკეტილი აღმოჩნდა, რადგან მთავრობის დადგენილებით თორმეტ საათზე ყველა კაფე და სასადილო იკეტებოდა. (გარდა რესტორნებისა). ვიკადრეთ „უშნო ჭიქებიან“ კაფეში დაბრუნება, ისიც დაკეტილი დაგვხვდა. რა უნდა გვექნა — მშვირები წავედით სახლებში დასაწოლად.

* * *

წიგნის გამომცემლობასთან, რომ მოაგვარა საქმეები, კონსტანტინე კიევს გაემგზავრა, საიდანაც ხუთი დღის შემდეგ დაბრუნდა. იქ გაცნობოდა კიეველ მწერლებს, რომელთაც დიდებული პატივი ეცათ, განსაკუთრებით მადლიერი იყო მწერალი გერვიცის, რომელთანაც ბარათი ჰქონდა გატანებული ტიჩინასაგან. ბევრი რამ ენახა, ბევრი რამ განეცადა, რაც აღწერილია „უკრაინის თემიდი“-ში, მოკლედ დიდი კმაყოფილი დაბრუნდა, დაბრუნების შემდეგ ხარკოვში დარჩა სამი თუ ოთხი დღე, პირადად გაეცნო შუა აზიიდან ახლად დაბრუნებულ გიორგი ნამორაძეს და მეორე დღის 12 საათზე ეტლით წამოვედით კარტოზიას ბინიდან რკ. გზის სადგურისაკენ.

გასაცილებლად არავინ მოსულა, რადგან წინა საღამოს მოუწყვეს გამომშვიდობება.

კონსტანტინე კარგ ხასიათზე იყო „თბილისში რომ ჩავალ ვალებს გავისტუმრებ და ქალი უნდა შევირთოვო“ თქვა. სამგზავრო ბილეთი წინა დღეს ჰქონდა მელნიკს შეძენილი ხარკოვიდან — მინერალურ წყლებამდე, „აუცილებლად სამხედრო გზით უნდა წავიდე მინერალურ წყლებიდან თბილისამდე“-ო დაიჩემა კონსტანტინემ. მოვედით სადგურში, დავსხედით რკ. გზის პირველი კლასის რესტორანში და საუბრე შევეუკვეთეთ, მატარებელი საცაა უნდა მოვიდეს. — ამ დროს მოდის ჩვენთან ვიღაც სამოქალაქო ტანსაცმელში გამოწყობილი ახალგაზრდა და გვეუბნება ერთი წუთით წამობრძანდით ჩემთანო.

— თქვენ ვინ ბრძანდებით?! — შევეკითხეთ.

— რკ. გზის ჩეკას უფროსი რწმუნებული ვარო, გვითხრა და საბუთიც ამოიღო.

ვაი ამ შავ ღღეს! ხათაბალა თუ გინდა ეს არის! მეტი რა...
იყო, წაყვევით რკ. გზის ჩეკაში. ჩვენმა მიმყვანმა მაშინვე დატო-
ვა ოთახი და სადღაც წავიდა. მორიგემ რომ მოათავა ვიღაც ქალ-
თან დავა ჩვენ მოგვიბრუნდა.

— ვინ ხართ, თქვენი საბუთები...

მე გავუწოდე ჩემი სტუდენტობის მოწმობა, კონსტანტინემ პას-
პორტი და საქართველოს მწერალთა კავშირის ცნობა, რომ „მწე-
რალი კონსტანტინე გამსახურდია მივლინებულია ხარკოვსა და მირ-
გოროდში ქართველ მწერალ დავით გურამიშვილის საფლავის აღ-
გილის დასადგენათ“-ო.

— მაჩვენეთ ხანჯლის და თოფის ტარების ნებართვაო არ გვეშ-
ვებოდა მორიგე. რაღაც საეშმაკოდ კონსტანტინეს ჩოხა ახალუხი
ეცვა, და ზედ ხანჯალი ერთყა თან ქრისტეფორე რაჭველიშვილი
შეხვეწოდა „თუ ფული აიღო და სადმე შეხედე გეკო მიყიდევ“,
კონსტანტინესაც ეყიდა და ხელჩანთიდან ლულა მოჩანდა.

— როცა კაცი ჩოხა ახალუხშია მორთული, ხანჯლის ნებართვა
არ სჭირდება ხოლო გეკო თოფის შეძენა ყველაზე ნებადართუ-
ლიაო, შეეკამათა კონსტანტინე მაგრამ ამაოდ, ჩვენი არგუმენტე-
ბი ერთ ყურში შეუშვა მორიგემ და მეორეში გამოუშვა. ამასობა-
ში მატარებელიც ჩამოდგა... მეორე ზარიც მისცეს, ჩვენ ხვეწნასა
და მუდარაზე გადავედით.

უკანასკნელ წუთს „წადითო“ გვითხრა მორიგემ, ჩვენც ბარგ-
აკიდებულებმა სირბილით მივაშურეთ ჩვენს ვაგონს, ჩვენდა იღბ-
ლად მივუსწარიტ, ბარგი ვაგონის ტამბურში შევყარეთ და მატა-
რებელიც დაიძრა. კონსტანტინე ვაგონის კარებს მოადგა და ამის
თქმა მოასწრო: „ინგლისელები ბედნიერი ხალხია, ყოველ ინგლი-
სელს პასპორტში უწერია ამ პასპორტის წარმომდგენის შეურაცხ-
ყოფის მიმყენებელი პასუხს აგებს დიდი ბრიტანეთის არმიისა და
ფლოტის წინაშეო“. მატარებელი წავიდა...

მესამე ღღეს ეს დეპეშა მივიღე: (ჩავედი გკოცნი კონსტანტი-
ნე) დეპეშას წერილიც მოყვა საღაც მწერდა: „გზაში კარგად
ვიმგზავრე. გეკო დავხსენი მერმე მშვიდობა იყო. ერთი ძმა პი-
რის ზიარება მოდიოდა იმავე ვაგონით, ძლიერ დამიმეგობრდა და
დაინტერესდა თუ ვინ ვარ (მისი სტილია“)ო.

ვინ იცის იქნებ განგებ გაყვა ვინმე? კონსტანტინე მინერალურ
წყლებში არ ჩამომხდარა, პირდაპირ ბაქოდან შემოვლით ჩასულა
თბილისში.

1930 წელს ხარკოვში ჩამოვიდა მარჯანიშვილის სახელობის თეატრი თვითონ კოტე მარჯანიშვილის ხელმძღვანელობით. ჩამოსვლამდე ერთი კვირით ადრე ვახეთებმა ასტეხეს ერთი აურ-ზაური „მარჯანიშვილი მოდისო“. საქართველოში ჩამოსვლამდე მარჯანიშვილს უკრაინაში უმუშავია და ბევრი უკრაინელი ახლოს იცნობდა.

ჩამოსვლის დღეს რკ. გზის სადგურზე რამოდენიმე ათეულმა დამხვდურმა მოიყარა თავი. თბილისი — მოსკოვის მატარებელი ქშენით შემოვიდა სადგურში, ყველას თვალები ვაგონებისკენაა მიპყრობილი და აი, გამოჩნდა ვაგონიდან ჩამომავალი მარჯანიშვილის ჭალარა თავი ყველაზე უმაღლეს კურბასი გაექანა მისკენ და ვაგონიდან ჩამოსვლაც არ აცალა ისე გადაეხვია მოკლე მისალმებისა და სიტყვების შემდეგ სურათები გადაიღეს და მანქანებით გაემგზავრნენ სტუმრებისათვის განკუთვნილ ბინისაკენ. მეტად თბილი შეხვედრა იყო, მსახიობები ყვავილებით ავესეს, უკრავდა მუსიკა. დიდად კმაყოფილები და ნასიამოვნები დავიშალენით.

დაიწყო წარმოდგენები თეატრ „ბერეზილში“ როგორც მახსოვს დაიდგა კ. კალაძის „როგორ“ პ. კაკაბაძის „ყვარყვარე თუთაბერი“ გუცკოვის — „ურიელ აკოსტა“ და შექსპირის „ჰამლეტი“ ურიელ აკოსტას და ჰამლეტის როლს ასრულებდა უშანგი ჩხეიძე, რომელსაც განცვიფრებაში მოჰყავდა მაყურებელი. მართალია, ტიჩინა საერთოდ თეატრში ნაკლებად დადიოდა, მაგრამ მარჯანიშვილის დადგმებს არ დაკლებია და ძალიანაც მოსწონდა, დაუფიწყარია უკანასკნელი გამოსათხოვარი საღამო. წარმოდგენილი იყო თითო მოქმედება ზემოთ აღნიშნული პიესებიდან.

დარბაზი მაყურებელს ვერ იტევდა. მთავრობის ლოჯაში ისხდნენ მთავრობის წევრები — პეტროვსკი, ძმები კოსიორები, ლავრენტი (ქართველიშვილი) და სხვა. გადიოდა ყვარყვარე თუთაბერის ერთ-ერთი მოქმედება. ყველა წარმოდგენა, რა თქმა უნდა, ქართულ ენაზე გადიოდა. ლავრენტი კვდებოდა სიცილით (ის ზომ სამტრედელი იყო) სხვები ინსტიკტურად იცინოდნენ და საშველს არ აძლევდნენ ლავრენტის გადაგვითარგმნეო. ორი თუ სამი მოქმედების შემდეგ მოხდა ორი დიდი თეატრის შეხვედრა — მარჯანიშვილისა და ბერეზილის. სცენა ცარიელია ერთი მხრიდან გამოდის კოტე მარჯანიშვილი, რომელსაც პირველ რიგში მოყვებიან

ელენე დონაური, ვერიკო ანჯაფარიძე, ცეცილია წუწუნავა, სუსანი
გი ჩხეიძე, ალექსანდრე ყორჯოლიანი და სხვები. მეორე მხრიდან
გამოდის ლეს კურბასი თავისი მსახიობებით. შუა სცენაზე შეხედ-
ნენ ერთმანეთს, ხელი ჩამოართვეს და ორი ქალბატონი რეჟისორი გა-
დაეხვივნენ ერთმანეთს. ძნელი წარმოსადგენია თუ რა ამბავი
ატყდა დარბაზში კინალამ სკამები დაამტვრიეს მაყურებლებმა, ზო-
გიერთ მანდილოსანს ისტერია მოუვიდა მეტისმეტი გრძნობები-
საგან.

მე პავლო გრიგორიჩს ვადევნებდი თვალს, მას ხომ ქართული
საკმაოდ ესმოდა, სიამოვნებისაგან ტუჩები აუთამაშდა და თვალზე
ცრემლი მოადგა... მთელი ხარკოვი მეტად ნასიამოვნები დარჩა
ამ თეატრის გასტროლებით.

დიდი ხანი არ გასულა, რუსთაველის სახელობის თეატრიც ჩა-
მოვიდა გასტროლებზე სანდრო ახმეტელის მეთაურობით. ისეთი
შეხვედრები არ ყოფილა როგორც მარჯანიშვილზე, თუმცა ყველა
სპექტაკლზე გაჭედილი იყო თეატრი ხალხით.

პავლო გრიგორიჩი უკლებლივ ესწრებოდა ყველა წარმოდგე-
ნას, ძალიან აქებდა დადგმებს და განსაკუთრებით თეატრის რეჟი-
სორს სანდრო ახმეტელს. შემოდგომაზე კიევის ფრანკოს სახე-
ლობის თეატრი ჩამოვიდა საგასტროლოდ.

— აუცილებლად წადი, ნახეო, მირჩია ტიჩინამ, მეც წავედი,
გადიოდა პიესა „В степях Украины“ მეორე მოქმედებაზე ტიჩი-
ნაც მოვიდა მე ყოველთვის პრესის ლოქაში მქონდა უფასო აღგი-
ლი ტიჩინას და მაქს ლებედის წყალობით.

ტიჩინამ ორ მოქმედებას უცქირა და შეუმჩნევლად წავიდა
სახლში. მეორე დღეს მკითხა როგორ მოგეწონათ, მე შევაქე რო-
გორც პიესა, ისე დადგმა. სიმართლე გითხრათ, არც პიესა და არც
დადგმა მაინც და მაინც არ მომწონებია. იმავე შემოდგომაზე სა-
ზღვარგარეთის გასტროლებიდან დაბრუნდა უკრაინის სახალხო
კაპელა „დუშკა“. ეს კი აუცილებლად უნდა ვნახოთო სთქვა გრი-
გორიჩმა და ჩვენც წავედით. კონცერტი იგივე ბერეზილის შენო-
ბაში გადიოდა. პრესის ლოქაში სხვა თანამშრომლებთან ერთად
ვისხედით ტიჩინა, მელნიკი და მე. უნდა გენახათ ტიჩინას აღფრ-
თოვანება კონცერტის მოსმენისას. სხვების შეუმჩნევლად ვინ
იცის რამდენჯერ მომქაჩა ტანსაცმელზე. როდესაც ტკბილი უკრა-
ინული მელიოღია უმაღლეს წერტილს აღწევდა...

საშვიდნოემბროდ დნებროჰისის მშენებლობაზე წაგვიყვანეს შთელი კურსი, დავათვალეერთ როგორც მშენებლობა, ისე უკრანის ისტორიული ადგილები: კუნძული „სიჩი“, „ხარტიცა“ საიდანაც კაზაკებმა წერილი მიწერეს ოსმალეთის სულთანს (რეპინის სურათი) ხარკოვში დავბრუნდით, თავისუფალი დრო კიდევ მრჩებოდა, საქართველოში წამოსვლა არ ღირდა (მაშინ მატარებლები თბილისში ბაქოს შემოვლით დადიოდნენ), გადავწყვიტე მოსკოვის ნახვა, რომელიც არ მქონდა ნანახი. ჩემი სურვილი პავლო გრიგორიჩს გადაეცანი, გრიგორიჩმა აზრი არ მომიწონა და მოსკოვის ნაცვლად კიევის ნახვა მირჩია მეც დავთანხმდი და მესამე დღეს უკვე კიევში ვიყავი.

* * *

ბინა სასტუმროში დავიკავე და იმ საღამოსვე გადავეყარე კიევში მცხოვრებ ქართველებს. ქართველები საქართველოში ვერ ვრიგდებით ერთმანეთში, თორემ მის ფარგლებს გარეთ სულში ვიძვრნთ ერთი-მეორეს. მეც დიდი პატივით მომეპყრნენ, იმავე საღამოს აღმოსავლეთის ერების სახლი გამაცვენეს (Дом народов Востока) სადაც თავს იყრიდნენ აღმოსავლეთის ხალხი: ქართველები, სომხები, აისორები, აზერბაიჯანლები და სხვა. სახლის თავმჯდომარედ იყო ექიმი ოქროპირიძე პასუხისმგებელ მდივნად კი კოლია გოგორიშვილი. ყოველ საქმეს ქართველები მეთაურობდნენ და ხელმძღვანელობდნენ. სახლისათვის გამოყოფილი ჰქონდათ რამოდენიმე ოთახი, ჰქონდათ საუცხოვო ბიბლიოთეკა ქართული წიგნებით.

ოქროპირიძე მეტად მშვიდი და წყნარი ადამიანი ჩანდა, გოგორიშვილი სულ სხვა ტიპის კაცი იყო: ჩოხა-ახალუხში მორთული, მაუხერით წელზე, დიდი მოქეიფე და მომლხენი, კიევის ქუჩებში ისე დადიოდა, თითქოს თავის მშობლიურ ჭიათურაში ყოფილიყოს; როგორც თქვეს, მგონი პრალაშიც ყოფილა ერთ დროს გაგზავნილი რაღაც საგანგებო დავალებით, მაგრამ არაფერი არ გაუკეთებია ქეიფისა და ფულის ფლანგვის მეტიო. ყოველ შემთხვევაში ხელისუფლება ანგარიშს უწევდა და ბევრ რაიმეს უთმობდა.

არ შემიძლია არ მოვიხსენიო ვინმე გველესიანი, დიდად კეთილშობილი და განათლებული ადამიანი. ის სასადილოს გამგედ მუშა-

ობდა, ზედვე ეტყობოდა ეს მისი საქმე არ იყო და თავს აფარებდა.
ტიჩინას სარეკომენდაციო წერილი არ დამპირებია, ქართველი
სტუდენტობის წყალობით ადვილად გავერკვიე ქალაქის მდებარე-
ობაში და მთელ დღეებს ქალაქის დათვალიერებას ვანდომებდი.
არ დამიტოვებია არც ერთი მუზეუმი, სამხატვრო გალერეა, კიევო
პეჩორის ლავრა, ძეგლები და მოედნები. სალამოს აღმოსავლეთის
სახლში ვიყრიდით თავს.

რამოდენიმე დღის შემდეგ 7 ნოემბრის დღესასწაული იყო-
აღმოსავლეთის სახლი დემონსტრაციაზე ცალკე გამოვიდა. წინ, რა
თქმა უნდა, ქართველები იდგნენ, შემდეგ აისორები, სომხები,
თათრები და სხვა. თითქმის ყველანი ნაციონალურ ტანსაცმელში
იყვნენ მორთული. წინამძღოლი ჩოხა ახალუხში გამოწყობილი
კოლია გოგორიშვილი იყო.

გამოვედით აღმოსავლეთის სახლიდან, მივუახლოვდით ოპერის
თეატრს, გავედით ფუნდუკლევის ქუჩაზე, საიდანაც მოგვადგა
ქალაქის კომენტანტი, ხელი აუღო გოგორიშვილს და წინადადება
მისცა დავშლილიყავით. საქმე შემდეგში იყო, სწორედ ამ ქუჩაზე
იწყო შემხვედრ კოლონებმა სვლა, როგორც კი ჩვენ გავგისწორ-
დებოდნენ, მთელი კოლონა ჩერდებოდა და პირდაღებული შემო-
გვცქეროდა ამ უცნაურად მორთულ ხალხს. უკანიდან ხალხი აწ-
ვებოდა, იქმნებოდა არევ-დარევა და უწესრიგობა, სწორედ ამი-
ტომ გადაეწყვიტა ჩვენი კოლონის დაშლა. მეტი რა ჯანი იყო,
შემოვბრუნდით უკან და მივედით აღმოსავლეთის ერების სახლ-
თან და რამოდენიმე ეტლით გავსწიეთ ექიმ ნემსაძის ბინისაკენ,
რომლის ეზოში მივეუსხედით საგანგებოდ გაშლილ მაგიდებს, თა-
მადად გოგორიშვილი ავირჩიეთ და შევუდექით ქეიფს და მოლ-
ხენას.

იმ დამეს ვბრუნდებოდი ხარკოვში. გამომაცილეს რამოდენიმე
ქართველმა სტუდენტმა რკ. გზის სადგურამდე. სადგურში სამსონ
კარტოზიას შევხვდი, ხარკოვში მოდიოდა, ცოტა ღვინოგადაკრუ-
ლიც გახლდათ. მეორე დილას ერთ-ერთ სადგურში გაზეთები ვი-
ყიდე, ერთ მათგანში პავლო გრიგორიჩის ლექსი იყო დაბეჭდილი,
ლექსი ეხებოდა იმ დროს დასავლეთ უკრაინელებსა და პოლონე-
ლებს შორის მომხდარ კონფლიქტს ქალაქ ლოვოვი.

კიევიდან დაბრუნებისას დავწერე: „ჩემი შეხედულებანი უკ-
რაინაზე“. დაწერილი ტიჩინას წავუღე წასაკითხად და რადგან

სახლში არ დამხვდა, მის კარებზე დაკიდულ საფოსტო ყუთში ჩა-
უტუშე, სამი დღის შემდეგ რომ შევხვდი, წერილი კარგაო მითხრა,
მაგრამ არ არის სასურველი ასეთი თამამი გამოთქმებით, ვფიქრობ,
არ მოეწონა ჩემი ასეთი სითამამე...

მაგონდება ასეთი შემთხვევა: ერთ საღამოს ცოტა ღვინოგა-
დაკრულმა მივაკითხე ბინაზე, სახლში დამხვდა.

— აბა, პავლო გრიგორიჩ ჩაიცივით ტანზე და წამოდით ჩემ-
თან — ვუთხარი.

— სად?! მეკითხება შეშინებული.

— წამოდით, ერთ ადგილზე მივდივარ, არ ვეშვები. ადგა, ტანთ
ჩაიცვა და გამომყვა, გზაში ვუთხარი, რომ სამწუადე „ვესნაში“
ეპატიებდი. ოღნავ გაიღმა. ტრამვაის მისაბმელის უკანა ასასე-
ლელით დმიტრევის ქუჩამდე მივედი, იქიდან კი ფეხით ავუყუ-
ვეით, გზად სასტუმრო „იუჟენი“-სთან გავიარეთ, პავლო გრიგორი-
ჩი სასტუმროს პირდაპირ შეჩერდა და გულდაწყევით თქვა: „დი-
დი ხანი არ არის მას შემდეგ, რაც უკრაინაში ამერიკელი მწერალი
თეოდორ დრაიზერი ჩამოვიდა, ამ სასტუმროში ჰქონდა ბინა, რა-
მოდენიმე დღე დარჩა, მაგრამ, რატომღაც, არც ერთ უკრაინელ
მწერალს არ დართეს ნება დრაიზერს შეხვედროდაო“. დრაიზერი
ამ-ქამად მსოფლიოში ყველაზე დიდი მწერალია, გირჩევთ აუცი-
ლებლად გაეცნოთ მის ნაწარმოებებსო...

„ვესნაში“ დიდხანს არ დავრჩენილვართ, გრიგორიჩს სამიკიტ-
ნო ეჯავრებოდა და არაყიც არ უყვარდა...

* * *

ბატონმა კონსტანტინემ მატერიალურად ცოტა რომ გაიმავრა
წელი, მოსკოვში დააპირა წასვლა ხარკოვის გავლით. დაუხშირა
ამის შესახებ წერილების მოწერას. „ფრთხილად უთხარი (ტიჩი-
ნას) უკრაინაში აპირებს ჩამოსვლასთქო“ მწერდა.

საერთო მდგომარეობა კი თანდათან უარესდებოდა, როგორც
ზემოთ ვთქვი, სკრიპნიკმა და ხვილევიმ თვითმკვლევლობით დაამ-
თაურეს სიცოცხლე, კიევში დააპატიმრეს გერვიცი. უკვე დაპბერა
1937 წლის სიომ მთელ საბჭოთა კავშირში.

უთვლიდი კონსტანტინეს: საშინელი ამინდებია, ქარია, წვიმე-

ბი, ცივა და ნუ ჩამოხვალთქო, არ ვიცი მიმიხვდა თუ არა — მართლაც არ ჩამოსულა.

მოკლე ხანში მეც საბოლოოდ გამოვეშურე სამშობლოში. დავემშვიდობე ყველას. ცაგარელს, ნამორაძეს, პავლო გრიგორიჩს, რომელიც ძალიან თბილად გამომეთხოვა, შემპირდა წერილებს ხშირად მომწერდა და საქართველოში რომ ჩამოვიდოდა უდაოდ შემხვდებოდა, მაგრამ სინამდვილეში ეგრე როდი მოხდა, ერთი წერილი მომწერა (ისიც დავკარგე) რომელშიც გულის ტკივილს აღნიშნავდა: ჩემს მიერ გაგზავნილ ჟურნალ „დროშაში“ სადაც მისი ლექსი „Вітер з України“ თარგმანი იყო დაბეჭდილი ტაეპის ბოლოში ორჯერ უნდა ყოფილიყო „ქარი“ აქ კი ერთხელ ეწერა. თარგმანი ეკუთვნოდა კონსტანტინე გამსახურდიას.

გადიოდა წლები.

მართალია მე და ტიჩინას ბევრი არაფერი გვქონდა საერთო, მაგრამ ჩემს მეხსიერებაში მაინც ტრიალებდა მოგონება მასთან გატარებული დღეებისა და ვინ იცის, იქნება ტიჩინაც მიგონებდა ხანდისხანს.

ჩემი ცხოვრების გზა სულ სხვა მიმართულებით წავიდა და ტიჩინას სულ სხვა გზა ჰქონდა. ხშირად მესმოდა აღმავლობის შესახებ და ერთხელ შორს, ერთ მიყრუებულ რკ. გზის სადგურში გაკრულ ვაზეთ „პრავდაში“ ამოვიკითხე პავლო ტიჩინა კომუნისტური პარტიის წევრი გახდაო. მიკოლა ბაჟანი კი პარტიზანულ რაზმებს ხელმძღვანელობდა იარაღით ხელში.

როგორც შემდეგში გავიგე პავლო გრიგორიჩი რამოდენიმეჯერ ყოფილა საქართველოში, მაგრამ არ მინახავს. მოკლედ დამთავრდა ჩვენი ურთიერთობა და ჩვენი გზები სამუდამოდ დაცილდნენ ერთი მეორეს.

დამრჩა მხოლოდ ტკბილი მოგონება ამ შესანიშნავ ადამიანზე და მისი ორი წიგნი მისივე სამახსოვრო წარწერით.

* * *

საქართველოში რომ მოვდიოდი, ჩრდილოეთ კავკასიაში პალტო მომპარეს, ზამთარში დავრჩი უპალტოოდ. თბილისში კონსტანტინეს მივაკითხე, რომელსაც აღმოაჩნდა რაღაც ფრაკის მაგვარი პალ-

ტო და ის მათხოვა. მეც ჩავეცი მეტი რა გზა მქონდა. იქვე გავ-
ცანი პოეტი ხარტონ ვარდოშვილი, სხვათა შორის კონსტანტინეს-
თან სხვა და სხვა დროს ვამიცვნია გერონტი ქიქოძე წარმოსადეგი
ქართველი ვაჟკაცი, პოეტი კონსტანტინე ჭიჭინაძე, მწერალი თედო
სახოკია, რომლის გაცნობის დროს გამსახურდიამ მითხრა: „პა-
ტივცემული თედო ბერად არის ნაყურთხი და ამ ქრისტეს მოცი-
ქულმა წარყვნა ქართველი ერი — ქართულად სთარგმნა ბოკაჩიოს
ყოვლად უწმინდური წიგნი“ „დეკამერიონი“ო.

იმ დღესვე წავედი დასავლეთ საქართველოში, სადაც ჩემი ოჯა-
ხი ცხოვრობდა (ს. დიდი ჯიხაიში). მალე ხაშურში ჩავედი. დავიწყე
ისევ რკ. გზაზე მუშაობა და იშვიათად თუ ჩავიდოდი თბილისში.
არც დიდი მიმოწერა მქონდა გამსახურდიასთან. მას თავისი გზა
ჰქონდა და მე ჩემი. „მავრმა სიტქვა თავისი სიტყვა, მავრს შეუძ-
ლია წასვლაო“. მაგონდებოდა შექსპირის ნათქვამი. მეც ნელ-ნელა
წაველი. 1937 წელმა ათი წლით მომაცილა სამშობლოს. უკან დაბ-
რუნების შემდეგ მხოლოდ ორჯერ შევხვდი გამსახურდიას, უკა-
ნასკნელად ქუჩაში შემხვდა, მიმიპატიჟა გალის ქუჩაზე „კოლხურ
კოშკში“. ამავსო საყვედურებით, რომ დავივიწყე და სხვა, მაგრამ
რატომღაც ვერ მივედი მასთან... ასე და ამგვარად დამთავრდა
უკრაინის ეპოპეა ჩემს ცხოვრებაში...

გო ლო თ ხ მ ა

თითქმის ნახევარი საუკუნეა გულში ვატარებდი მოგონებებს ამ
ორ ბუმბერაზ ადამიანზე.

და ბოლოს დავასკვნენი:

შეუძლებელია მეოცე საუკუნის პირველი ნახევრის ლიტერა-
ტურის ისტორიამ გვერდი აუაროს ისეთ მოღვაწეებს, როგორც
იყვნენ ქართველი მწერალი კონსტანტინე გამსახურდია და უკრა-
ინელი პოეტი პავლო ტიჩინა; როგორც მათი ნაშრომების განხილ-
ვა, ისე პირადი ცხოვრება ღრმა შესწავლას მოითხოვს, და დარწ-
მუნებული ვარ, ადრე თუ გვიან ამ საქმეს ხელს მოკიდებენ ჩვენი
მკვლევარები და ლიტერატურის მცოდნეები.

კაცობრიობის ისტორიამ საკმაოდ ბევრი მაგალითი იცის უაღრესად მნიშვნელოვანი საქმე, სულ მცირე და უბრალო შემთხვევით რომ გარკვეულა და ამოხსნილა, იქნებ ეს მცირე მოგონება დაეხმაროს მომავალ მკვლევარებს თავის ეპოქის ორი დიდი ადამიანის ცხოვრებისა და შემოქმედების გაშუქებაში.

ამას მომავალი დაგვანახებს.

ზრიგოლ ვაშაყიძე 1977 წელი.

გაბრიელ ჯაბუშანურის მოგონებები და უცნობი ლექსები

გაბრიელ ჯაბუშანურის „მოგონებათა ფურცლები (პოეტის ჩანაწერები)“ დაწერილია ლილლოში, 1957 წელს, ნიკა აგიაშვილის თხოვნით, რომელიც იმავე წელს, პირად წერილში ატყობინებდა გაბრიელს, რომ ჟურნალ „ჩვენი თაობის“ პოეტებზე, განსაკუთრებით მირზასა და ლადოზე მოგონების დაწერას აპირებდა და ამ საქმეში მასაც დახმარებას სთხოვდა. ამის პასუხად გ. ჯაბუშანური იწყებს თავისი წარსულის მოგონებას 1925 წლიდან, როცა 11 წლისა მამამ თბილისში ჩამოიყვანა და მთიელთა საბავშვო სახლში მიაბარა.

მირზა გელოვანსა და ლადო ასათიანს გაბრიელ ჯაბუშანურმა სპეციალური წერილი მიუძღვნა: „მწერლობაში მოვიდნენ მირზა და ლადო“¹. ისინი „მოგონებათა ფურცლებშიც“ არიან ნახსენები, მაგრამ უფრო ეპიზოდურად. „მოგონებათა ფურცლებში“ ძირითადად საუბარია იმ გარემოზე, რომელშიც გ. ჯაბუშანურს უხდებოდა ყოფნა: მთიელთა საბავშვო სახლი თბილისში, №-1 საცდელ-საჩვენებელი შრომის სკოლა, უნივერსიტეტის ფილოლოგიური ფაკულტეტის დასავლეთ ევროპის ენებისა და ლიტერატურის სექცია, უნივერსიტეტში თუ მწერალთა კავშირში გამართული ლიტერატურული დისკუსიები... აი, ის ატმოსფერო, რომელშიც გ. ჯაბუშანური ყალიბდებოდა, როგორც პოეტი და როგორც პიროვნება.

პოეტურ ნიჭს ლიტერატურული გემოვნებაც სჭირდება. ამას გ. ჯაბუშანური კარგად გრძნობდა, სერიოზულად მუშაობდა თავის თავზე და ყოველთვის შესწევდა უნარი, კრიტიკულად განეხილა თავისი შემოქმედება.

საინტერესოა გ. ჯაბუშანურის შეხედულება XIX და XX სს-ის ქართველ მწერლებზე.

საყურადღებოა, რომ 1957 წ. დაწერილ ამ მოგონებებში გ. ჯაბუშანური ძალიან პატიოსნად, მართალი კაცის გონებით აფასებს 1936—1939 წწ. შავბნელ პერიოდს.

¹ იხ. „ლიტერატურის მატთან“ №—7—8, 1982 წ.

„მოგონებათა ფურცლებში“ მოთხრობილი ამბები მოიცავს 1925—1939 წლებს. მასში ნახსენებ გმირთა გალერეა საკმაოდ დიდია. ახსენებს რა საზოგადოებისათვის ნაცნობ თუ უცნობ პიროვნებებს, გაბრიელ ჯაბუშანური იქვე განმარტავს თუ საიდან იცნობს და რა დამოკიდებულებაშია მათთან.

„მოგონებები“ დაწერილია საერთო რვეულში, ლამაზი, ხელით, კარგი ქართული ენით.

სევდიანი განწყობა, რომლითაც მთავრდება გ. ჯაბუშანურის „მოგონებათა ფურცლები“, გრძელდება მის ლექსებში, რომლებსაც ამჟამად ვაქვეყნებთ. ისინი დაწერილია 40-იან წლებში. ამ ლექსებში ნაკლებად გამოკრთის იმედის სხივი, რომელზეც წინა „ლიტერატურის მატრიანეში“ (1985 წ.) ვწერდით... პოეტის განწყობილება თანდათან ტრაგიკულ და დროისეულ იერს იძენს.

გთავაზობთ გაბრიელ ჯაბუშანურის „მოგონებათა ფურცლებს“ („პოეტის ჩანაწერებს“) მცირეოდენი შემოკლებებით და გამოუქვეყნებელ ლექსებს.

რუსუდან ზანტურიშვილი

24 ივლისი 1957 წელი დიღლი.

... 1934 წლის ივნისში დავამთავრე საშუალო სასწავლებელი. საბუთები მაშინვე ჩვენს უნივერსიტეტში შევიტანე და მისაღები გამოცდებიც ჩავაბარე. თბილისში 1925 წლიდან ვცხოვრობდი; ამ წლის შემოდგომაზე მამამ ჩამომიყვანა არხოტიდან ქალაქში. თერთმეტი წლის ვიყავი. მიმიღეს მთიელთა საბავშვო სახლში. ეს საბავშვო სახლი 1924 წლიდან არსებობდა და იქ მხოლოდ და მხოლოდ მთიელ ბავშვებს იღებდნენ: ქისტებს (პანკისიდან), ხევსურებს, სვანებს, მოხევეებს, ფშავლებს და სხვა...

... თავიდანვე პირველ საცდელ-საჩვენებელ შრომის სკოლაში ვსწავლობდი (ასე ერქვა მაშინ ახლანდელ პირველ სკოლას). ჩვენი სკოლა სანიმუშო იყო ყოველმხრივ, მთელ თბილისში, სკოლის გამგედ დიდი ხნის განმავლობაში მუშაობდა მიხეილ ზანდუკელი. ბედაგოგიური პერსონალიც შერჩეული იყო. თითქმის ყველა ჩვენი მასწავლებელი რაიმე წიგნის თუ სახელმძღვანელოს ავტორი იყო. ო, ამ სკოლისგან მე დიდად ვარ დავალბებული და თუ დღეს მე რამეს წარმოვადგენ ცხოვრებაში, ამაში დიდი ამაგი ჩვენს საყვარელ სკოლას მიუძღვის.

... 1932 წლიდან ჩვენი სკოლა საადმინისტრაციულ ტექნიკუმად გადაკეთდა. ასე იყო მაშინ: ყველა საშუალო სკოლები ტექნიკუმად გადააკეთეს, — კადრები იყო საჭირო. ყველაფერი შეიცვალა სკოლაში. მიხეილ ზანდუკელი უნივერსიტეტში მუშაობდა უკვე, სიკო ვაჩნაძეც მგონი, იქ წავიდა სამუშაოდ, დავით დონდუასაც ველარსად ვხვდავდი....

... 1933 წლის შემოდგომაზე თბილისში, აქა იქ, გახსნეს მოზრდილთა ათწლეულები — სამეურნეო ანგარიშზე. ჩემთვის გზა გახსნილი იყო: მე საშუალება მეძლეოდა დამეტოვებინა ტექნიკუმი და საშუალო სკოლის მეათე კლასში დამეწყო სწავლა.

... მე განცხადება მაინც დავწერე. ეს განცხადება რაჟდენ გვეტაძემ, მისი შვილის და ჩემი განუყრელი ამხანაგის, რამაზ გვეტაძის, განცხადებასთან ერთად, შეიტანა სკოლის დირექციაში. ათწლეულში მიგვიღეს. ჩემს სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა. ათწლეულში ქართულ ენასა და ლიტერატურას გვასწავლიდა ქსენია

სიხარულიძე. ის მაშინაც მუშაობდა ფოლკლორის მასალებზე. შენ, მისი დავალებით, მაშინ ჩავწერე ორიოდ ხევესურული საბავშვო თამაშობა. ეს მასალები მერე ქსენიამ „საბავშვო ფოლკლორში“ გამოაქვეყნა...

... შენ ძალიან კარგად გეხსოვება, ძმაო ნიკა, რომ მაშინდელი ლიტერატურული ცნობებმა ბობოქარი და სისხლჭარბი იყო, შეხლა-შემოხლებით, ლიტერატურულ დაჯგუფებათა ურთიერთ-ბრძოლით, დაუსრულებელი კამათით და დისკუსიებით. ის არ ვავ-და ახლანდელ მდორე და უნიათო, ერთფეროვან ჩვენს ლიტერატურულ ატმოსფეროს. ჰოდა, მაშინაც უნივერსიტეტის კლუბში ასეთი ცხარე კამათი იყო. მაშინ მე მეხუთე კლასის მოსწავლე ვი-ყავი. ახლა აღარ მახსოვს ვინ რას ამბობდა, ალბათ რთულ საკე-თხეზე მსჯელობდნენ და მე ბევრი რამ არც გამეგებოდა მათი ნათქვამისა. მაგონდება: სიტყვას ამბობდა რომელიღაც მწერალი, ყვიროდა, ცხარობდა. ერთბაშად პირდაპირ აუდიტორიიდან პლა-ტონ ქიქოძე ავარდა კლუბის სცენაზე, ხელი ჰკრა მოკამათეს და თვითონ დაიწყო გაცხარებით ლაპარაკი: მახსოვს: იმ დისკუსიაზე გამოვიდა ვანლერ დაისელიც. ის უნივერსიტეტის პოეტი იყო. ჩოფურა, ჭორფლიანი, მელოტი შუბლით. მე წაკითხული მქონდა მისი წიგნები „გუშინ და ხვალ“ (ლექსები). ისე ხმამაღლა ყვი-როდა, რომ კლუბის ჭერი ზრიალებდა. ეკამათებოდა პროლეტ-პოეტებს...

... 1929 წლის შემოდგომაზე ჩვენი საბავშვო სახლი თბილისიდან კოჯორში გადაიტანეს და იქ სხვა საბავშვო ახალშენებს შეუერთ-თეს...

... იქ ჩვენთან ერთად, აგრეთვე მეექვსე კლასში, სწავლობდა კოტე ხიმშიაშვილი...

... კოტე გამხდარი, სულ თეთრი, თითქოს უსისხლო, ნაზი აგე-ბულები წყნარი და მორცხვი ბიჭი იყო. სწავლით კარგად სწავ-ლობდა, საბავშვო ახალშენის ბავშვებთან რაიმე ახალი ურთიერთო-ბა არ ჰქონდა...

... მე და კოტე მაინც მეგობრები ვიყავით. მეც კარგად ვსწავ-ლობდი, წესიერი ბავშვი ვიყავი, ლექსებს კანტიკუნტად მაინც კიდევ ვწერდი, თუმცა ისე აღარ, როგორც თბილისში...

... იმავე ხანებში მე — თბილისს დანატრებულმა, ჩემს თბი-ლისელ სკოლის ამხანაგებს, მეექვსე ჯგუფელებს, მივწერე წერი-

ლი, სად ვწერდი თუ როგორ მენატრებიან ისინი და როგორ გამიმ-
ნელდა თბილისის გარეშე ცხოვრება. ესეც ჩემთვის ერთერთი სა-
შუალება იყო სათბილისო სევდა-დარდის უკუსაყრელად. ჩემ-
თვის სრულიად მოულოდნელად წერილმა, თურმე, ჩემს თანაჯგუ-
ფელებზე დიდი გავლენა მოახდინა. ჩემი თბილისელი მეგობარი
თანაჯგუფელები: გივი გაბლიანი (ეგნატე გაბლიანის ვაჟი), ენია
სტურუა (ვანო სტურუას ქალიშვილი, რობერტ სტურუას და, თინა
ლევია (შამშეს ქალიშვილი) და ზურაბ მიქელაძე მწერდნენ ჯგუ-
ფურ საპასუხო წერილს, სადაც მაცნობებდნენ, რომ ჩემმა ბარათ-
მა, სათანადო რეაქცია გამოიწვია. წერილი ჯგუფისათვის, გაკვეთი-
ლის დროს, წაუკითხავს დავით დონდუას. კითხვა რომ დაასრულა
თვალეებში ცრემლი დაუბრწყინდა დავით დონდუასო, — მწერდ-
ნენ ამხანაგები. მაშინვე ამდგარიყო გაკვეთილიდან მთელი ჯგუფი
და დავითის მეთაურობით განათლების სახალხო კომისარიატში
წავიდნენ თურმე. იქ დაპირებოდნენ, რომ გაბრიელს ისევ თბი-
ლისში გადმოვიყვანთო. რასაკვირველია დაპირება დაპირებად
დარჩა. ეს ქალაქში ჩემი გადმოყვანის საქმე ისევ ჩვენმა აღმზ-
რდელმა ფაფალა გარდაფხაძე-ქიქოძისამ მოახერხა 1930 წლის
თებერვალში, რისთვისაც მე მისი მარად ენითუთქმელად მადლო-
ბელი ვარ და ასეთი დავრჩები მთელი ჩემი სიცოცხლის ეამად...

... 1931—32 სასწავლო წლის განმავლობაში ჩვენს ჯგუფს ქარ-
თულ ენასა და ლიტერატურას გვასწავლიდა ვარლამ თოფურია.
ის ჩვენთან უნივერსიტეტიდან მოვიდა და რაღაც წმინდა პედა-
გოგიკური გამიზნულობით უნდოდა ერთი წელიწადი საშუალო
სკოლაში ემუშავა. იგი რა თქმა უნდა, პარალელურად ჩვენს უნი-
ვერსიტეტშიც მუშაობდა. ვ. თოფურია მაშინ დოცენტი იყო და
უკვე დაწერილი ჰქონდა სადოქტორო შრომა სევანური ენის შესა-
ხებ. მე და პატივცემული მეცნიერი იმთავითვე დავმეგობრდით.
იმ ხანებში პროფ. აკ. შანიძემ გამოსცა სქელტანიანი ნაშრომი
„ხალხური პოეზია“ (ტ. I. ხევსურული). ვარლამმა ეს წიგნი მომი-
ტანა და დამავალა შენიშვნები გამეკეთებინა წიგნის იმ მასალებ-
ზე, რაც აკაკი შანიძის მიერ იყო ჩაწერილი და კომენტირებული.
ასეთი შენიშვნები მე გავაკეთე და ვარლამმა ჩემი „რეცენზია“
აკ. შანიძეს წაუღო. ჩემი კრიტიკული წერილი შანიძეს მოსწონე-
ბოდა და ეთქვა: კიდევაც გააკეთოს ამავე წიგნზე მსგავსი შენიშ-
ვნებიო. მე ასეთი შენიშვნები წიგნის სხვა მასალებზე აღარ გამი-
კეთებია...

...ერთხელ ჩვენი, მეშვიდე ჯგუფი (მაშინ კლასს ჯგუფს ეძახდნენ), ვარლამ თოფურიაშვილს სტამბის დასათვალისწინებლად წავიყვანა. ეს იყო 1931 წლის შემოდგომაზე. სტამბის მუშები ვარლამს კარგად იცნობდნენ (ეს სტამბაც მგონი ახლაც იმავე ადგილას არსებობს — საჯარო ბიბლიოთეკის წინ, მასწავლებლის სახლის ქვემო სართულში). იქ მე თოფურიაშვილს ვამაცნო სტამბის მუშა ხევისური. მისი გვარი მგონი არაბული იყო. ახალმა ნაცნობმა დიდი შრიფტით ააწყო ჩემი სახელი და გვარი და საბეჭდო დაზგაზე რამდენიმე ცალად დაბეჭდა. ეს ანაბეჭდები ხევისურმა მე მისახსოვრა; ბავშვით მიხაროდა, როცა ვუყურებდი ქალღმერთს დაბეჭდილ ჩემს გვარსა და სახელს. ეს გრძნობა ალბათ წიგნის ავტორობის მაძიებელთა საერთო სენია ლიტერატურული მუშაობის დაწყების პირველ ხანებში. სტამბის დათვალისწინების შემდეგ ვარლამმა წინადადება მომცა დამეწერა ლექსი სტამბის მუშებზე. ჩემი გრაფომანიის ამბავი მან, რასაკირველია, იცოდა. ლექსი დავწერე. იგი ურბოლიტიკური გამოვიდა; ასეთ ლექსებს წერდნენ მაშინ პროლეტმწერლები და მეც მათ ვბაძავდი. მე მაშინ ვერც კი წარმომედგინა თუ სხვაფრთვ წერა შეიძლებოდა. თავისუფალ თემებზე დაწერილი „უიდეო“ ლექსები შეცდომად მიმაჩნდა. ატმოსფერო იყო ასეთი და მეც ასეთ ატმოსფეროში ვიზრდებოდი. ჩემს „სტამბის მუშებს“ (ასე ერქვა ლექსს), თურმე, ვარლამი მასწავლებელთა შეკრებაზე კითხულობდა, დღესაც არ ვიცი: რისთვის სჭირდებოდა ეს.

იმავე 1931 წლის შემოდგომაზე რამდენიმე ჩემი ლექსი ფრიდონ ნაროუშვილს წავუღლე გასასინჯად. ლექსები ძალიან სუსტი იყო. ახლა რომ ვიკონებ ამას მრცხენია. ფრ. ნაროუშვილს ვიცნობდი და აი საიდან: იმ წლის ზაფხულში, როგორც ყოველთვის წლის ამ დროს, არხოტში ვიყავი. საზაფხულო არდადეგებს შინ ვატარებდი. ხატში ვიყავით, — ათენგენობის დღესასწაული იყო. შუადღისას კოკისპირული თქეში წამოვიდა, მაგრამ მალე გადაიღარა. ციოდა, ასეა მთაში წვიმის შემდეგ. საღამოვდებოდა, როცა სოფლისკენ მომავალ გზაზე ვიღაც უცხო ხალხი გამოჩნდა. მივეგებეთ. ბარელები იყვნენ წვიმისაგან თავიდან ფეხებამდე დასველებულნი და საცოდავად მობუზულნი — სიცივისაგან. ფრ. ნარო-

უშვილს მე შორიდან სახეზე ვიცნობდი თბილისშივე. იმ დროს არხოტში იყო ლადო ბალიაურიც. ის მუშფაყში სწავლობდა და ქალაქში ნაცნობობა ჰქონდა ფრინდონთან, ნაროუშვილი თვითონ ყოფილი მუშფაყელი იყო მგონი. გამოვემცნაურეთ ურთიერთს. ყველა მოსული სახლებში წავიყვანეთ და ბინა მიეუჩინეთ. ეს იყო კულტბრიგადა თბილისიდან. ამ ბრიგადამ არხოტელებს უჩვენა კინოფილმი „ელისო“, გაითამაშა რამდენიმე მცირე ფორმის პიესა-ვოდვეილი და საუბრებიც ჩაატარა მოსახლეობაში. ბრიგადა გამოგზავნილი იყო განათლების სახალხო კომისარიატისაგან. ფრ. ნაროუშვილი იმ ხანებში თურმე განსახკომის ინსტრუქტორად მუშაობდა. იმ ღამეს ჩვენს ერთ სოფელს — მიხა ოჩიაურს „ღამისთევა“ ჰქონდა. ეს ასე ვიცით: როცა ხატში რაიმე რელიგიური დღესასწაულია (იმ დროს ათენგენობა იყო) რომელიმე ოჯახი, თავისი სურვილით, რა თქმა უნდა, გაამზადებს სასმელს — ლუდს, არაყს, საკლავებს. რომელი ხატების „სტუმრობაც“ უნდა (არხოტში რამდენიმე ხატია, ხატს თავისი დროშები აქვს.) იმ ხატების დროშებს მასპინძლის ბანზე დააბრძანებენ, საკლავებს დაჰკლავენ და იწყება ღრეობა მთელი ღამის განმავლობაში და მეორე დღესაც. ამას ჰქვია ღამის თევა. მე და ლადომ ფრიდონი ამ „ღამისთევაში“ წავიყვანეთ. სხვები არ წამოვიდნენ, დალილნი !და დატანჯულნი იყვნენ. როგორც იცი, ძმად ნიკა, ფრიდონი „ნыл выпить не дурак“. ხალხი ბევრი იყო, შუა ცეცხლი გვენთო ჭერხოში და ვსვამდით. ნაროუშვილი დათვრა, თანამეინახეებს დაუძმაკაცდა, ლექსებს ამბობდა, ყვიროდა და ყოველნიარად ბაძავდა მთვრალ ხევსურებს. ბოლოს მათ ფერხული ჩააბეს და ყვირილით გარშემო უვლიდნენ ცეცხლს. ნამდვილად პირველყოფილ ადამიანებს ჰგავდნენ. საქმე უკვე ფარსის ხასიათს იღებდა და ჩვენ, მე და ლადომ, ფრიდონი სახლში წამოვიყვანეთ. კულტლაშქრობის სხვა მონაწილეთაგან აღსანიშნავი იყვნენ დედა-შვილი მარიჯან და დოდო ალექსიძეები. დოდოს მე აღრევე ვიცნობდი: იგი ჩვენი სკოლის უფროს კლასებში სწავლობდა და ის იყო დაამთავრა საშუალო სასწავლებელი. სკოლაში დოდო რეჟისორობდა, მსახიობობდა და მწერლობდა კიდევ დოდო მარჯანიძის ფსევდონიმიით. ის სკოლაში გამართულ საღამოებზე გამოდიოდა საკუთარი ლექსების კითხვით. მან სკოლის სცენაზე დადგა თავისივე პიესა 905 წლის რევოლუციის შესახებ და აგრეთვე კარლო კალაძის „როგორ“. ამ პიესებში მთავარ რო-

ლებს ყოველთვის თვითონ ასრულებდა. რაც შეეხება მარიჯანს, მე იგი იმჟამად გავიცანი პირველად. კულტბრიგადის წევრები ჩვენთან რამდენიმე დღე დარჩნენ. მათ სხვადასხვა წიგნებიც დაარიგეს მოსახლეობაში. ფრიდონმა მე და ლადოს გვისახსოვრა თავისი წიგნის „პოლიტიკური პოეტის დეკლარაციის“ თითო ეგზემპლარი ავტორისეული წარწერით. მე იმჟამად არხოტში მქონდა წაღებული 1927 წლის „მნათობის“ ნომრები. ჟურნალის ერთ-ერთ ნომერში დაბეჭდილი იყო გალაქტიონის ასი ლექსი. ფრიდონმა დაუდევრად გადაფურცლა ჟურნალი და თვალი მოუხვდა გალაქტიონის ლექსს! „ვარ გენია რიმაწელი“. მან სახის მანჭვით წაიკითხა ეს ლექსი და თქვა: სისულელეა ამნაირი ლექსების წერაო. მაშინ პროლეტმწერლები ყოველივე არაპროლეტარულს სისულელეს უწოდებდნენ, მოდაში იყო დროის არაშესაფერისი ყოველი მხატვრული ნაწარმოების უარყოფა ხელალებით. ზოგიერთნი ასეთ რამეში უხეშობამდე მიდიოდნენ და ამით ამაყოფნენ კიდევ. ფრიდონი ამათგან ყველაზე მეტად იჩენდა მემარცხენეობას და უკიდურესობის ზღვარამდე აღწევდა. ის, მაგალითად, გრიგოლ ორბელიანს, ილიას, მხეცებს, სისხლისმსმელებს და ტირანებს უწოდებდა. ...

... უფრო გვიან, თბილისში ჩვენი შემდგომი შეხვედრების დროს ის მეუბნებოდა, რომ ის თავისი პოემით უკმაყოფილოა, რომ ეს პოემები ნაჩქარევი და დაუშუშავებელია...

... არხოტში დაწყებული ნაცნობობა მარიჯანთანაც განვაახლე. იმჟამად, სახელგამის დავალებით, ის თარგმნიდა გ. დემიდოვის წიგნს ხევსურეთზე. ეს წიგნი შეცდომებით იყო სავსე. მარიჯანი თარგმანს თავის კომენტარებს ურთავდა. ამ კომენტარებს მე ვაწერინებდი. მარიჯანმა მთხოვა მისთვის ჩემი ლექსები მეჩვენებინა. წავუღლე ხელნაწერის რვეული. იქაც სუსტი ლექსები იყო. პოეტი ქალის ოჯახში მე გავიცანი იოსებ გრიშაშვილი. იმ დროს მას ლექსებს არ უბეჭდავდნენ, „მემარჯვენედ“ იყო გამოცხადებული. ის ალბათ თავის გამოკვლევებს ჰყავდა ჩამჯდარი. ერთხელ სადილობის დროს მოვიდა მარიჯანთან. მიეგებნენ. სუფრაზე დასვეს. უმაღვე ფეხის ამბავი ჰკითხეს. ტრამვაიში ასვლისა თუ ჩამოსვლის დროს ეტკინა, თურმე, ფეხი. ...

... მეშვიდე ჯგუფში ვისწავლეთ არჩილ ჩაჩიბაიას მოთხრობა ცხრაასხუთი წლის რევოლუციის თემაზე. ვარლამ თოფურიაჩ ჩვე-

ნი ყურადღება გამახვილა მოთხრობის ზოგიერთ ადგილებზე და იმ დასკვნამდე მიგვიყვანა, რომ საჭიროა ამ ადგილების უფრო ნათლად გაგებისათვის ავტორისეული განმარტებები პირად საუბარში. მე და ერთი ჩემი ამხანაგი თანაჯგუფელი გაგვაგზავნა ვარლამმა მწერალთა კავშირში, რათა ჩაჩიბაია მოგვენახა და ზემოთაღნიშნული ადგილების უფრო ფართე ინტერპრეტაცია გვეთხოვა მისთვის. განმარტებები შემდეგ ჯგუფისთვის უნდა მოგვეხსენებინა. წავედით. მწერალთა კავშირის გზა მე უკვე კარგად ვიცოდი. ვღელავდით ათრთოლებულნი. შესასვლელ კართან დარაჯს ვკითხეთ ჩაჩიბაიას შესახებ. გაურკვეველი პასუხი მოგვცა, რაღაც ბუზღუნნი დაიწყო. დავიბენით, ველარც შესვლა გავებედეთ და უხერხულ მდგომარეობაში ჩავარდნილნი, დარცხვენილნი დავდიოდით მწერალთა სასახლის წინ ფილაქანზე. სასახლიდან ახალგაზრდა კაცი გამოვიდა. ჯერ შესასვლელ კარებთან გაჩერდა, მერე ჩვენთან მოვიდა და გვკითხა: ვინ გინდათო. ჩვენ ვუთხარით ვინც გვინდოდა. რადაო. ესეც აუუხსენით. მხოლოდ მაშინ გამოგვიცხადა, რომ იგი თვითონ იყო არჩილ ჩაჩიბაია და შიგნით შეგვიძღვა. დავსხედით. მე, გაწითლებულმა, დარცხვენილმა, ხელის ცახცახით ფანქარი და რვეული მოვიმარჯვე და არჩილმაც შეკითხვებზე პასუხი გავცვა, მე ახლა ვფიქრობ: ალბათ ვარლამმა არჩილ ჩაჩიბაიას წინდაწინვე შეატყობინა, რომ მასთან მოწაფეებს აგზავნიდა, თორემ რაღა მაინცდამაინც სწორედ ჩვენთვის საჭირო კაცი შეგვეფეთა იმ გაჭირვების უამად. 1932 წელს, საზაფხულო არდადეგების დაწყების წინა დღეებში ვარლამმა მომცა აკ. შანიძის რედაქციით გამოცემული ბესარიონ გაბურის „ხევსურული მასალები“ (ეს მასალები დაბეჭდილი იყო უნივერსიტეტის „წელიწადულში“). „მასალებს“ დართული ჰქონდა შანიძისავე ლექსიკონი, სადაც ხევსურული სიტყვები ლიტერატურული ქართულით იყო განმარტებული. ვარლამმა მე დამავალა ლექსიკონში მოთავსებული ხევსურული სიტყვები ხევსურული სიტყვებითვე განმმარტა არდადეგების დროს. იმ ზაფხულში მან წერილიც მომწერა არხოტში. მე მაშინ გავიგე რომ ვარლამი სოფელ ონტოფოდან იყო. საპასუხო წერილი მე ხევსურულ კილოზე მივწერე. დავალების შესასრულებლად ზაფხულის განმავლობაში არაფერი გამიკეთებია. ფრიად დაუდევარი და ზარმაცი ვიყავი იმ საქმეებში, რაც უშუალოდ მწერლობას არ ეხებოდა. ასეთივე დავრჩი დღემდე. თბილისში წამოსვლის წინ

ორი, სამი დღე ჩავუჭექ და სახელდახელოდ, მეტად უნიათოდ შევასრულე ვარლამის დავალება. როცა თბილისში მან გადაათვალიერა ჩემი ნამუშევარი, არაფერი მითხრა და წიგნი წაიღო. ალბათ დარწმუნდა, რომ ჩემგან ენათმეცნიერი არასოდეს არ გამოვიდოდა, რომ მე მოუტრჩენელად ვიყავი შეპყრობილი გრაფომანიის სენით. ...

... 1930 წლიდან მე სომხების ინტერნატში ვცხოვრობდი. კარგი ახალგაზრდები იყვნენ, მაგრამ მე მათთან საერთო მანც არაფერი მქონდა. საცხოვრებელში პურის საჭმელად და ღამის გასათევად მივდიოდი მხოლოდ. დანარჩენ დროს ჩემ სკოლის ამხანაგებთან: ბეჟან ბოლქვაძესთან (ძველი რევოლუციონერის, ვანო ბოლქვაძის შვილი) და რამაზ გვეტაძესთან (რაქდენის ვაჟი) ვატარებდი. ერთად ვმეცადინებოდით და ერთად ვერთობოდით. ერთმანეთთან ახლოც ვცხოვრობდით: მე ენგელსის ქუჩაზე, ბეჟანი აკ. წერეთლის, ხოლო რამაზი ლერმონტოვის ქუჩაზე...

... 1933 წლის ზაფხულში ჩვენი ოჯახი კახეთში გადასახლდა. ძალიან დაუდგრომელნი რამ იყვნენ ჩვენი მამა-ბიძანი: ჯერ კიდევ რევოლუციამდე, მათ თურმე მოშალეს დოვლათით სავსე ოჯახი, გაყიდეს მთელი ცხვარი და საქონელი და ვლადიკავკავში გადასახლდნენ. აბა, რა უნდა გაეკეთებინათ უსწავლელ ხევსურებს ქალაქში; რაც ფული მქონდათ ერთ წელიწადში შემოეხარჯათ თურმე და ისევ არხოტს დაუბრუნდნენ. მოუხდათ ცხოვრების ხელახლა დაწყება და შექმნა.

1917 წელს კახეთში გადასახლებულან კვლავ. მე მაშინ სამი წლისა თუ ვიქნებოდი. ძმებს კახეთში სამი თუ ოთხი წელიწადი უცხოვრიათ, არხოტიდან წაყვანილი მთელი შინაური პირუტყვი გასწყვეტიათ და ისევ არხოტს მოახლებიან. კახეთიდან არხოტში წამოსვლა მეც მახსოვს ბინდბანდად, მაშინ ექვსი-შვიდი წლის ბავშვი ვიყავი. 1933 წელს ჩვენ მეორედ გადავსახლდით არხოტიდან კახეთში; დავსახლდით იმავე სოფელში (სოფ. ინგეთი), სადაც პირველად გადასახლებულნი ვცხოვრობდით. სოფ. ინგეთი მაშინ თელავის რაიონში შედიოდა (ახლა ახმეტის რაიონს ეკუთვნის). კახეთში გადასახლების გამო ოჯახი გაჭირვებაში ჩავარდა. გადავწყვიტე: უნივერსიტეტში სწავლის გაგრძელებაზე დროებით უარი მეთქვა, ჰენსავე სოფელში ერთი წელიწადი მასწავლებლად მემუშავნა, რათა მატერიალურად დაქვეითებულ ოჯახს შევშველე-

ზოდი და 1935 წლის შემოდგომიდან შეედგომოდი უმაღლეს სსსრ
წავლებელში მეცადინეობას. ...

... ჩვენს სოფელში არსებობდა დაწყებითი სკოლა. მეც ამ სკოლაში დავიწყე მუშაობა გამგე-მასწავლებლად. სოფელი ქისტაურის საბჭოში შედიოდა და სასოფლო-საბჭოს ხუთი თუ ექვსი კილომეტრით ვიყავით დაშორებულნი, დაახლოებით ამდენივე მანძილი გვაშორებდა ახმეტას. ს. ინგეთში მთიდან გადმოსახლებული ფშაველები და ხევსურები ვცხოვრობდით. იგი ბარის სოფლად არ ჩაითვლებოდა, მაღლობზე იყო გაშენებული (როგორც ბარში ჩამოსახლებული ფშაველ-ხევსურთა ყველა სოფლები საერთოდ) და გზა ახმეტამდე თუ ქისტაურამდე სულ დაღმართზე მიდიოდა. კახეთში იმეამად არსებულ სოფლებში, რომლებშიც ფშაველ-ხევსურები სახლობდნენ, ეახი არსად არ ხარობდა, მათი მაღალი მდებარეობის გამო. მოსახლეობა ერთპიროვნულ მეურნეობას მისდევდა და ისევე, როგორც მთაში, უკულტუროდ ცხოვრობდა.

თბილისში წვითა და დაგვიტ შექენილ-დაგროვილი წიგნები სოფელში წავიღე. ჩემს ბიბლიოთეკაში ექვსასამდე წიგნი იყო რუსულ და ქართულ ენებზე. ...

... ბიბლიოთეკა თითქმის მთლიანად წმინდა ლიტერატურული ხასიათის წიგნებისაგან შესდგებოდა. თბილისს დაეშორდი, მაგრამ მასზე არ ვღარდობდი, მე ზომ შინ ვიყავი და წიგნებიც მქონდა. თბილისელ მეგობრებთან წერილობითი კავშირი არ გამიწყვეტიდა. მწერდნენ: ლადო ბალიაური, რეზო მარგიანი და სხვები.

საბავშვო ლექსები საკმაო რაოდენობით მქონდა დაწერილი. ბევრი მათგანი სხვადასხვა დროს დაბეჭდილი იყო ქართულ საბავშვო ჟურნალ-გაზეთებში. მე გადავწყვიტე ამ ლექსებიდან საბავშვო ლექსების წიგნი შემედგინა და მეცადა თბილისში ამ წიგნის გამოცემა. ...

... წიგნი მართლაც შევადგინე. მასალები ერთ საერთო რვეულში გადავწერე. მიმავალ მამას გავატანე, რათა ამ უკანასკნელს, ხელნაწერი რეზო მარგიანისათვის მიეტანა, ხოლო რეზო მარგო თომაძეს გადასცემდა ჩემს წიგნს, რომელსაც „ჩვენი პატაკი“ ერქვა. ლექსების უმრავლესობა, რა თქმა უნდა, სუსტი იყო თვით იმ დონესთან შედარებითაც, რა დონეზეც მაშინ ჩვენი საბჭოური საბავშვო ლიტერატურა იდგა. დიდი ხნის შემდეგ, 1953 წელს გა-

მოცემულ ჩემს საბავშვო ლექსების კრებულში „პატარა მთრეულ-
ბი“ იმ ლექსებიდან მხოლოდ ხუთი ლექსი შევიტანე, ისიც მათი
სათანადო გაშალაშინების შემდეგ. რასაკვირველია, „ჩვენი პატა-
კი“ არ გამოსულა. აღნიშნულ ხელნაწერთან ერთად მე რეზოს გა-
ვუგზავნე რამდენიმე ჩემი ახალი ლექსი. ეს იყო 1935 წელს. მაშინ
„ჩვენი თაობა“ გამოდიოდა. მართლაც, დასახელებული ჟურნალის
მეორე ნომერში დაიბეჭდა ჩემი ლექსი „ცხენი“. ამ ლექსით მე
პირველად შევალე დიდი ლიტერატურის კარები. იგივე 1935 წელი
მე მიმაჩნია შეგნებული შემოქმედებითი მუშაობის (Сознательное
творчество) დასაწყისად. ამ ხნიდან მე ლექსებს ვწერდი დასაბეჭ-
დად. „ცხენი“ გაესწორებინა რედაქციას და ისე დაებეჭდათ. სი-
ნამდვილეში ჟურნალის რედაქციამ დათვური სამსახური გამიწია:
ლექსი უსულგულოდ იყო „გასწორებული“. იმავე წელს ეს ლექსი
სამართლიანად გააკრიტიკა, მგონი, შალვა აფხაიძემ ჟურნალ „საბ-
ჭოთა ხელოვნებაში“. (იმ რეცენზიაში გარჩეული იყო ჟურნალ.
„ჩვენი თაობის“ 1935 წლის პირველი და მეორე ნომრები. კრიტი-
კა რედაქციის მიერ ნასწორებ სტრიქონებს შეეხო. მეორედ „ცხე-
ნი“ ახალგაზრდა მწერლების კრებულში დაიბეჭდა 1937 წელს. მე
აღვადგინე ლექსის ჩემეული ვარიანტი. ამ ლექსს შემდეგში უკავ-
შირებდნენ სერგეი ესენინის „Сорокоуст“-ს. სინამდვილეში მე,
იმ დროს, რუსულად ესენინის არც ერთი სტრიქონი არ მქონდა
წაკითხული, გარდა ქართულად ნათარგმნი ლექსებისა. რუსულ
ენაზე, მაშინ, მე უკვე ბევრს ვკითხულობდი. მოხიბლული ვიყავი
ლერმონტოვის პოემებით და „ჩვენი დროის გმირით“. გარდა „ვე-
ფხისტყაოსნისა“ ალბათ სხვა რომელიმე წიგნი იმდენჯერ განმე-
ორებით არ წამიკითხავს, რამდენჯერაც ლერმონტოვის „ჩვენი
დროის გმირი“. მე იგი თითქმის ზეპირად ვიცოდი. უფრო გვიან,
1936 წელს, უკვე თბილისში, მე „ლიტ. საქართველოსთვის“ გამიზ-
ნულ რეცენზიაში გავარჩიე ამ რომანის შალვა დადიანისეული
თარგმანი. შენიშვნებს, დედანთან თარგმანის შედარების დროს,
ზეპირად ვაკეთებდი. იქამად მე ლერმონტოვს პუშკინზე მალლა
ვაყენებდი. შემდეგ წლებში ლერმონტოვის ეს პრიმატი ნაწილობ-
რივ შემერყა, მაგრამ მე ახლაც მიჭირს ამ ორი მწერლიდან რომე-
ლიმესათვის შედარებითი უპირატესობის მიკუთვნება. ერთი რამ
მაინც მტკიცედ მწამს: ლერმონტოვს რომ პუშკინის ჰასაკამდე მაინც
მიეღწია, ის უცილოდ გაასწრებდა „რუსული პოეზიის მზეს“. და-

გაბრიელ ჯაბუშანური (გადაღებულია სოფ. არხოტში 1959 წ.).
ქვეყნდება პირველად

გაბრიელ ტაბუშანიური (გადაღებულია 1967 წ.)

წყებული 1934 წლიდან მე კანტიკუნტად ვთარგმნიდი ლერმონტოვის ლექსებსაც. ეს თარგმანები სუსტი იყო. რუსული ენის ბუნებას მე ჯერ კიდევ კარგად ვერ ვგრძნობდი, მაგრამ ლერმონტოვი საოცრად მიპყრობდა მაინც. ალბათ ეს ინტუიციის გამო იყო. ქართველი მწერლებიდან შოთას ვალმერთებდი. ბარათაშვილს ვერ ვგრძნობდი, ვერც გრიგოლ ორბელიანს. მიკვირდა ასე რატომ აქებდნენ მათ. საბას პროზის სიდიადეს ვერ ვწვდებოდი. რაღა თქმა უნდა ვაეა ძალიან მიყვარდა. მხოლოდ მიკვირდა: „ალუდა ქეთელაურის“, „სტუმარ-მასპინძლის“, „გველისმჭამელის“ და რჩეული პოემების ავტორს როგორ შეეძლო ეწერა „საწყალი მესტიორე“ და მსგავსი სხვა სუსტი პოემები; „მოლოდინის“, „წლის ყრის“, „არაგვის“, „ბაკურის“ და სხვა შედეგების გვერდით მდარე სიმღერა ლექსები; „ქუჩის“, „იას“, „ნუკრის ნაამბობის“, „მთანი მაღალნი“-ს და სხვათა გვერდით უგემური მოთხრობები, რომლებიც მის დიდ სახელს არ ეკადრებოდა. აკაკის ეპოსი და პროზა უფრო მომწონდა. ლექსები არა, ორიოდე ათეულის გარდა. ილიას ლექსები და პოემები მძიმედ და არა პოეტურად მიმაჩნდა „განდეგილისა“ და რამდენიმე ლექსის გამოკლებით, სამაგიეროდ მისი პროზით მოხობლული ვიყავი. ყაზბეგს, ეგნატეს, შიო არაგვისპირელს დიდის გატაცებით ვკითხულობდი. შემდეგ მე შევიგრძენი ბარათაშვილი და გრიგოლ ორბელიანი. დანარჩენ მწერლებზე თითქმის იგივე შეხედულება დამრჩა, რაც მაშინ მქონდა. საერთოდ ჩვენი კლასიკოსების ნაწერებში, იმისდა მიუხედავად, რომ ეს ნაწარმოებები დიდი მნიშვნელობისანი არიან და ჩვენი ეროვნული კულტურის საგანძურს წარმოადგენენ, ბევრი რამაა არამხატვრული, გაუმართავი, გულუბრყვილო და ნაჩქარევი (რა თქმა უნდა ამას ვამბობ თანამედროვე თვალთახედვით). ეს მოვლენა გასაგებიცაა: ისინი ყამირს ტეხდნენ. ამავე ხანის რუსულ ლიტერატურაში ასეთი რამ უფრო ნაკლებსაგრძნობია, მაგრამ მსგავს ნიმუშებს იქაც ვხვდებით (მე მხედველობაში მყავს დიდი მწერლები — ლიტერატურის კორიფეები.) ჩემთვის საოცარი და სასიამოვნო ის არის: ეს ჩრდილოვანი მხარეები მაინც ვერ შეეხნენ: შოთას, საბას, ბარათაშვილს, ვაჟას პოემებს, ილიას „განდეგილს“ და „ოთარაანთ ქვრივს“. ვერც პუშკინს, ლერმონტოვს, ტოლსტოის და რამდენიმე სხვა რუს მწერალს.

... ახლა მე მინდა რამდენიმე სიტყვა ვთქვა თანამედროვე ქართული მწერლებისადმი ჩემს იმ დროინდელ დამოკიდებულებაზე. დავიწყოთ თავიდან: ალექსანდრე აბაშელში მე ვგრძნობდი ლექსის დიდოსტატს, მაგრამ ის ცივი იყო და ჩემს გრძნობას არ ხვდებოდა. გრიგოლ და ირაკლი აბაშიძეთა ლექსებს სიყვარულით ვკითხულობდი, ორივეს ახასიათებდა გრძნობის უშუალობა, მათ შორის უფრო პირველს. ვასილ ბარნოვის პოეტურ პროზას დიდად ვაფასებდი. მე ახლაც მიკვირს, რომ მას ლექსები არა აქვს დაბეჭდილი. ქართული პოეტური პროზის დიდოსტატს კონსტანტინე გამსახურდიას, მაშინ ნაკლებად ვგრძნობდი, ალბათ ნაწილობრივ არც მესმოდა იგი. ცისფერ ყანწილებს და ფუტურისტებს თუმცა ვკითხულობდი, მაგრამ ვერ ვიგებდი მათ ნაწერებს, მაგრამ ჩემთვის ახლობელი უფრო სიმონ ჩიქოვანი იყო პოეზიაში (ის ბოლოხანებში მთის თემატიკაზეც წერდა), ხოლო პროზაში დემნა შენგელია. ვალერიან გაფრინდაშვილის ოფელიების, ორეულებისა და სარკეების არაფერი არ მესმოდა. გრძნობის უშუალობითა და სისხლქარბი ლექსებით ყველაზე უფრო მომწონდნენ ტიცთან ტაბიძე, ილ მოსაშვილი და გოგლა ლეონიძე. იოსებ გრიშაშვილს მაშინ იშვიათად ბეჭდავდნენ, ალბათ ის აღარც ან ცოტას წერდა ლექსებს. მისი წიგნები (ლექსებისა) არ გამოდიოდა. წაკითხული მქონდა მისი წინათ გამოცემული ორტომეული. იქ ბევრი რამ კარგი იყო. საერთოდ გრიშაშვილი მსუბუქი ხასიათის პოეტად მიმაჩნდა. როგორც პოეტური დოკუმენტი მე უფრო მომწონდა მისი „ექვსი ლექსი“. პაოლო იაშვილს მაშინ ჭერ კიდევ არ ჰქონდა გამოცემული ლექსების წიგნი. ჟურნალ-გაზეთებში დაბეჭდილი ლექსებით მე მასზე მთლიანი წარმოდგენის შემუშავება მიჭირდა. პროლეტარული მწერლებიდან მე ყველაზე უფრო მიზიდავდა კარლო კალაძე თავისი ფორმალური ექსპერიმენტებით და პატრიოტული ლექსებით. 1927 წელს გამოცემული „რჩეული ლექსები“ ძალიან კარგ წიგნად მიმაჩნდა. ამისდა მიუხედავად მე მაინც ვფიქრობდი, რომ იგი ფაქიზი სმენის პოეტი არ იყო. შემდეგში კარლო კალაძემ გამოაქვეყნა „უჩარდიონი“. ქართულ საბჭოთა პოეზიაში ეს პოემა მე მიმაჩნია დიდ მოვლენად და ახლაც მიჭირს დავუყენო მას გვერდით რომელიმე სხვა თანამედროვე ავტორის ეპიკური

ნაწარმოები. გიორგი კაჭახიძემ იმ ხანებში გამოსცა ლექსების პატარა წიგნი „ის უბანი და ის კარმიდამო“. ამაზე უკეთესი რამ მას მერე კაჭახიძეს აღარ გამოუქვეყნებია. კონსტანტინე ლორთქიფანიძის ლექსები მომწონდა. მისი „სტენკა რაზინი“ ზეპირად ვიცოდი. ვკითხულობდი მის პროზასაც. მაგრამ პროზის დარგში რასაც ამ ბოლო წლებში, განსაკუთრებით თმის წლებში და თმის შემდეგ ხანებში მიალწია, ის ძველი სათქმელადაც არ ღირს. კონსტანტინე ლორთქიფანიძე ამჟამად უდავოდ უახლესი ქართული პროზის დიდოსტატია. ნიკო ლორთქიფანიძის პროზას მე ისევე დიდად ვაფასებდი, როგორც ვასილ ბარნოვისას. აქაც ძალიან ბევრი რამ იყო ნამდვილად პოეტური. ალიო მაშაშვილს გვერდს ვერავენ ვერ აუქცევდა. მე მასში უფრო მიზიდავდა ლექსის ოსტატი ფორმალური თვალსაზრისით, მაშაშვილი ძალიან ფაქიზი სმენის პოეტი იყო. ვალაკტიონს მე ყოველთვის ვკითხულობდი, მაგრამ საფუძვლიანად ვერ ჩაეწვდი მას. ინტუიციით ვგრძნობდი რომ დიდი პოეტი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ რაღაც ბურუსში ვრჩებოდი ამ ლექსების კითხვისას. მე მაშინ არ შემეძლო მცოდნოდა, რომ სწორედ ეს ცისფერი ბურუსი წარმოადგენს ქეშმარიტ შემოქმედთა ნამდვილ დამახასიათებელ თვისებას, რომ მხოლოდ ის მაღალმხატვრული ნაწარმოებები უძლებენ დროის გამოცდას, რომელთაც სხვა, რაღაც ოდნავ დაბინდული ქვეტექსტიც გააჩნიათ. ამაშია სწორედ ვეფას პოემების მომზიბულელობა, ამიტომაც, რომ ვეფარაც ხანი გადის უფრო და უფრო დიდ მგოსნად სდგება ჩვენს წინაშე. ლეო ქიაჩელის პროზაზე, როგორც მაშინ ისე ახლაც ორი აზრი არ შეიძლება მქონოდა: ძალიან კარგია! მაინც „ალმასგირ კიბულანი“ მიმაჩნდა და მიმაჩნია ლ. ქიაჩელის მშვენიერი პროზის დამამშვენებელ მარგალიტად. იმ ხანებში რამდენიმე ლექსით ყურადღება მიიქცია გიორგი შატბერაშვილმა. მისი ლექსების პირველი წიგნი დიდს არაფერს წარმოადგენდა, მაგრამ „დასაწყისი განთიადისა“ და „წერილი ახალგაზრდებს“ როცა დაბეჭდა, მან ყურადღება მიიქცია, მასში ერთბაშად შესამჩნევი გახდა კარგი პოეტის მონაცემები. მალე გ. შატბერაშვილი ასპარეზიდან გაიყვანეს, მაგრამ როდესაც შემდეგ მწერლობას კვლავ დაუბრუნდა, ჩვენ ახლა ვხედავთ, რომ წინანდელი გუმანი გამართლდა: შატბერაშვილი უდავოდ ძალიან კარგი პოეტია. 1926 წელს არისტო ჭუმბაძემ გამოსცა მოთხრობების წიგნი „იღუმალი ძალა“. ამ

წიგნმა ჩემზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა. დიდის მოუთმენ-
ლობით ველოდი მის მორიგ წიგნს. ეს წიგნიც გამოვიდა: „ხუთი
ქიმი“ ერქვა. აქ მოთავსებულ ხუთ მოთხრობაში მე ველარ ვნახე
ის ცეცხლი, რაც ჭუმბაძის პირველ წიგნში ღვივოდა. მე ახლაც
გული მტკივა: ნუთუ ისე მალე ჩაქრა არისტო ჭუმბაძის იდუმალი
ძალა? ასევე შემძლია ვთქვა აკაკი პაპავაზე და ბასილ მელიქი-
შვილზე. ამ უკანასკნელმა ერთი მოთხრობა „არიფიონში“ დაბეჭდა
(„მკერდშებოლილი მერცხალი“), მგონი ორი მოთხრობა „მნათობ-
ში“. სკაოცრად თავისებური მანერა ჰქონდა წერისა, რაც მე მხიბ-
ლავდა, მაგრამ ბ. მელიქიშვილი ისევე უცბად გაქრა, როგორც
მოვიდა. ნეტავ რა ქნა, სად წავიდა, რა დაემართა? ეს კითხვები
მე დღესაც მაწუხებს. მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხრობებს მე ბავშ-
ვობიდანვე ვკითხულობდი. აღმზრდელები გვიშლიდნენ მისი ნა-
წარმოებების კითხვას, როგორც ჩვენი პასაკისათვის შეუფერებელ
რამეს. „თეთრი საყულო“ წიგნების შკაფის წინ მდგომმა გულის
ცახცახით წავიკითხე: — ყოველ წუთს ველოდი ბიბლიოთეკარი
აღმზრდელის გამოჩენას. თუ იმ რომანის კითხვაზე წამესწრო ვი-
ცოდი: ძალიან დამტუქსავდა. „ჯაყოს ხიზნების“ კითხვის დროს
მთელი დღე სახურავზე ვიყავი დამალული. 1935 წლისთვის, იმ
დროისათვის, სადამდისაც ამჟამად ჩემს თხრობაში ვარ შეჩერე-
ბული, მე მიხეილ ჯავახიშვილის ყველა გამოქვეყნებული წიგნი
მქონდა წაკითხული. უფრო მეტიც: როცა „არსენა მარაბდელი“
პირველად ცალკე წიგნად გამოიცა, მე აკაკი გაწერელიას დავაღე-
ბით, ერთერთ ლიტ. წრეში, სადაც ხელმძღვანელად აკაკი გაწერე-
ლია იყო და სადაც მე და ლადო ბალიაური დავდიოდით, წავიკი-
თხე ამ რომანის გარჩევა. ჩემი მაშინდელი ძირითადი დებულება
და შენიშვნები რომანის შესახებ გამოთქმული თითქმის მთლიანად
დაემთხვა უფრო გვიან ჩვენს ლიტერატურულ პრესასა თუ პერი-
ოდიკაში კრიტიკოსების მიერ გამოთქმულ მოსაზრებებს. მიხეილ
ჯავახიშვილს ჰქონდა საოცრად მახვილი თვალი დეტალების შემჩ-
ნევაში და იცოდა დამაინტერესებლად თხრობა. ამ ღირსებებით არ
შეიძლებოდა მე მოხიბლული არ ვყოფილიყავი. ერთი რამ მაინც
უნდა აღვნიშნო მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედებისადმი ჩემი
დამოკიდებულების შესახებ, რასაც მე იმხანებშიც განვიციდიდი
მისი ნაწერების კითხვის დროს და რაც ახლა სავსებით გარკვეულ
შეხედულებად ჩამოყალიბდა ჩემში: ეს იყო წმინდა ნატურალის-

ტური მიდგომა და დამოკიდებულება ასასახავი საგნებისა თუ მოვ-
ლენებისადმი. ეს მიდგომა ზოგჯერ პიკანტურობამდე მიდიოდა და
სახეებით არ ჰგავდა მაგალითად კონსტანტინე გამსახურდიას მა-
ლალ პოეტურ მიდგომას საგნებისადმი. კონსტანტინე გამსახურდია
მაშინაც კი, როცა კრიტიკულ მომენტებს ასახავს, არ დაბლდება
ჯავახიშვილისებურ ბანალობამდე და მაინც ინარჩუნებს გარკვეულ
სიმაღლეს და სიფაქიზეს, რაც მწერლისათვის აუცილებელია.
მიხეილ ჯავახიშვილს ჰქონდა საოცარი უნარი ჩვენს ცხოვრებაში
უარყოფითი ტიპების მონახვისა და მათი რელიეფურად გამო-
კვეთისა. ამაში მას მთელს უახლეს ქართულ მწერლობაში ბადა-
ლი ალბათ არცა ჰყავს. ის ყველაფერს დასცინოდა, თითქოს მისთ-
ვის წმინდა არაფერი არ იყო. მას არ შეეძლო თავისი ნაწარმო-
ებებისთვის, დადებითი გმირებისთვისაც კი, სატირის მსუბუქი
კბილი არ გაეკრა. მიხეილ ჯავახიშვილი თვით არსენასაც კი დასცი-
ნოდა (მსუბუქად რა თქმა უნდა) თავისი რომანის ზოგიერთ ად-
გილას. ორიოდ სიტყვა ტერენტი გრანელზე დამრჩა და ამით და-
ვამთავრებ საუბარს ჩემი დამოკიდებულების შესახებ იმდროინ-
დელი ქართველი მწერლების შემოქმედების მიმართ. გრანელს
ყველა იცნობდა. მას ყოველდღე შეხვდებოდით რუსთაველის
პროსპექტზე მიმავალს. გაცვეთილი, ჭუჭყიანი სამოსით, გაჩეჩი-
ლი, რბილი, უკან გადაყრილი თმით, მართლაც „დაუბანელი“
ის წყნარად მიდიოდა პროსპექტზე. გამვლელებს თითქოს ვერც
გრძნობდა, ის თითქოს სადღაც მაღლა სამყაროში იყო თავისი არ-
სებით, ფიქრებით, მზერით. სიარულის დროს ტანს არ არხევდა,
არც ხელებს იქნევდა, მიდიოდა, თითქოს მიცურავდა ტანგახევე-
ბული. მახსოვს ერთხელ პროსპექტზე ნიკო მაკალათიას (სერგი
მაკალათიას ძმა, ლადო ბალიაშურის სიძე, — დის ქმარი) შეხვდა.
დიდხანს იარეს ერთად, ილაპარაკეს. მე შორიდან ვუთვალთვალე-
დი. მერე ნიკო მაკალათიამ ფული მისცა. გრანელი თანამოსაუბ-
რეს უმაღლეს გაშორდა და ჩქარი ნაბიჯით რესტორანისაკენ გაეშუ-
რა. ის უკვე განწირული იყო ამქვეყნიური ცხოვრებისაგან. პოეზი-
ასა თუ კრიტიკაში მას ლანძღავდნენ, ლექსებს აღარსად უბეჭ-
დავდნენ, მხოლოდ იშვიათად ნიკოლო მიწიშვილი უთმობდა რამ-
დენიმე სტრიქონის ადგილს თავის ჟურნალში („ქართული მწერ-
ლობა“). სილიბისტრო თავართქილაძემ (ს. რემონიძე) 1926 წელს
გამოუცა ლექსების წიგნი (მესამე წიგნი) მე მის შემოქმედებას

ამ წიგნის გარდა კიდევ სხვა ორი ადრე გამოცემული წიგნითაც ვიცნობდი. ერთი, სულ რამდენიმე ფურცლიანი წიგნი გობრონ აგარელთან ერთად ჰქონდა გამოცემული, მეორე წიგნი იყო „სულიდან საფლავები“. გრანელის ლექსების მესამე წიგნს წამძღვარებული ჰქონდა პროზად დაწერილი საოცრად გრძნობიერი შესავალი. აქ იგი თავის სიკვდილზე წერდა. წიგნზე „სულიდან საფლავები“ იყო წარწერა: „ტერენტი გრანელი მოდის სისხლიანი საფლავიდან“. იქნებ ის იყო ქრისტე ეორედ მოსული. „Memento mori“ მე არ წამიკითხავს. ტერენტი გრანელის პოეზიის დაფასება (თუ არა გაბიაბრუება) მაშინ საჯაროდ არავის შეეძლო. ის კი აუცილებლად კარგი პოეტი იყო. მე ამჟამად მისი წიგნები აღარ მაქვს. ომამდევე ისინი ლადო ბალიაურს ვაჩუქე. ლადოს ტერენტი გრანელი ძალიან უყვარდა. იმ წიგნებიდან, რომლებითაც მე გრანელს ვიცნობდი, იგი ნაციონალურ პოეტად არ მახსოვს. ქართველური რამ მე მის ლექსებში არ ამომიკითხავს. თუ „Memento mori“-შიც ასევე იყო, ვერ ვიტყვი. მე მაინც მტკიცედ მჯერა, რომ გრანელი მეოცე საუკუნის ქართველ პოეტებში მონახავს თავის საუკეთესო ადგილს. ის აუცილებლად ჭეშმარიტი და საინტერესო პოეტი იყო. გამოქვეყნებულთა გარდა ალბათ მას სხვა ლექსებიც ჰქონდა. ერთხელ, ეს იყო 1928 წელს, გლეხთა სახლის წინ (ეს სახლი მოთავსებული იყო მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე, ვორონცოვის ხიდან) დავდიოდი. ველოდი ხევსურეთიდან ჩამოსულ ნათესავს. ტერენტი გრანელიც იქ დადიოდა. ალბათ შეამჩნია მისდამი ჩემი მოკრძალებული მზერა. დამეწია, უსიტყვოდ კისერში ხელი წამავლო. ოდნავ მანჯღრევდა. ასე მივდიოდით ერთხანს. მე გაწითლებული ვიყავი და ეთრთოდი იმის გამო, რომ პოეტის ხელის შეხება მეღირსა. მერე გრანელმა ხელი გამიშვა და განაგრძო ბოლთის ცემა. ალბათ ისიც ჩემსავით ვილაც სოფლელს ელოდა. ამის შემდეგ მე ისე ახლოს აღარასოდეს აღარ შევხვედრე ივარ ტერენტი გრანელს...

3 ივლისი 1957 წელი

1935 წლის ზაფხულში დაწვერე ლექსი „მოსავლის ძაბილი“. ეს ლექსი თელავის რაიონულმა გაზეთმა დაბეჭდა. ამის შემდეგ მე გავხდი ამ გაზეთის კორესპონდენტი. რედაქტორად არჩილ კოკი-

ლაშვილი მუშაობდა. მე ის დაბეჭდილ ლექსებში ჰონორარებს
მაძლევდა. ამავე წელს ჩვენს სოფელში ჩამოყალიბდა კოლმეურნე-
ობა. მასწავლებლობასთან ერთად კოლმეურნეობის მონაგარიშე-
ობაც შემითავსეს. კოლმეურნეობას ფაქტიურად მე ვუძღვებოდი.
იმ ზაფხულში სკოლის შესამოწმებლად ჩვენს სოფელში ამოვიდ-
ნენ თელავის რაიონული განათლების განყოფილების გამგე აკაკი
ქურდიანი და ქისტაურის შვიდწლიანი სკოლის დირექტორი. მო-
წაფეები შეგკრიბე. გამოსცადეს. კმაყოფილნი დარჩნენ, მხოლოდ
შენიშვნა მომცეს, როცა კლასში მოწაფეებთან მეცადინეობ, თამბა-
ქოს ნუ ეწევით. როცა მოწაფეების ცოდნას ვამოწმებდით, მე პა-
პიროსს ვეწეოდი, თურმე. რევიზორები შინ პურის საქმელად წა-
ვიყვანე. პურობას რომ მოვრჩით, ჩემი სტუმრები უკან წასასვლე-
ლად შეემზადნენ. მითხრეს: შენც ქისტაურში უნდა წამოხვიდე,
თათბირი გვექნებაო. ამ დროს ერთი ჩვენი სოფლელი გოგო მოვი-
და ჩემთან და თავის მამარში დამბატიყა. იმ დღეს ის ქალის
სოფელში მიჰყავდათ, სადაც ქორწილი უნდა გადაეხადათ. მე ვუ-
თხარი საპატარძლოს, რომ ქისტაურში უნდა წავსულიყავი. ქალმა
ტირილი დაიწყო (ხევსურეთში სასაქლოსათვის სასახელოა, რაც
მეტი მამრები — თავისიანები გაჰყვებიან სანეფოს ოჯახში.) ქალს
ჩემმა რევიზორებმაც დაუწყეს ახსნა, რომ ჩემი წასვლა აუცილე-
ბელი იყო. სასაქლომ უფრო მეტად გააბა ტირილი. მაშინ მე შინ
შევედი, ხანჯარი შემოვირტყი, სტუმრებთან ბოდიში მოვიხადე და
განვუცხადე, რომ ქორწილში მივდივარ მეტქი. წავიდნენ ნაწყენ-
ნი. ქორწილიდან რომ დავბრუნდი, მასწავლებლობიდან უკვე მოხს-
ნილი ვიყავი, ჩემი თვითნებობის გამო. მე განცხადება შევიტანე
რაიგანათლების განყოფილებაში და ცოდვა მოვიინაიე. აღმადგი-
ნეს, მხოლოდ მასწავლებელთა კონფერენციაზე განყოფილების
გამგემ აღნიშნა ზემოაღნიშნული საქციელი, ისე რომ მე კი არ და-
ვუსახელებივარ. იმავე ხანებში მასწავლებლები ბანაკებში გაგვი-
წვიეს საჯარისო ჩვევების შესასწავლად. იქ ორი თვე უნდა დავრ-
ჩენილიყავით (ივლისი, აგვისტო). მე თელავიდან „ლაგერების“
მაგიერად შინ წამოვედი და გზიდან სახუმარო ლექსი-წერილი მივ-
წერე განათლ. განყოფილების გამგის მოადგილეს აკაკი ქურდიანს,
სადაც ბანაკში წასვლაზე ზრდილობიან უარს ვამბობდი. მანევრმა
გასჭრა, ლექსი თურმე ძალიან მოეწონათ თელავში და თავი გამა-
ნებეს. ამის შემდეგ მე და აკაკი ქურდიანი დავმეგობრდით. ის

ძალიან ჰკვირავს და კულტურული კაცი იყო. ომის შემდეგ მან მწიკნების წერაც დაიწყო. ერთი მისი პიესა, როგორც გაზეთებში ვკითხულობდი, მგონი ზუგდიდის თეატრმა დადგა. იგი ერთხანს აფხაზეთის ასსრ განათლების მინისტრადაც მუშაობდა, ამ პოსტზე გარდაიცვალა იგი ამ რამდენიმე წლის წინათ. მისი ძმისწულია ახალგაზრდა პოეტი ემილ ქურდიანი...

... ასე მიდიოდა 1936 წელი. იმ ზაფხულში თელავში მოეწყო გაზეთ „კოლმეურნის ხმის“ მკითხველთა და კორესპონდენტთა კონფერენცია, სადაც მეც მივიღე მონაწილეობა. გამოვედიო სიტყვით. ეს სიტყვა და ერთი სხვა წერილი, იმის შესახებ თუ როგორ ვთანამშრომლობ გაზეთში, იქვე დაიბეჭდა ჩემს პორტრეტთან ერთად. კონფერენციაზე გავიცანი პოეტი ვასილ გორგაძე, რომელიც თბილისიდან იყო მოვლინებული კონფერენციაში მონაწილეობის მისაღებად. ვასომ ბევრი ძვირფასი რჩევა-დარიგება მომცა. ამის შემდეგ ჩვენ ხშირად ვწერდით ერთმანეთს წერილებს. მე მას გასასინჯად გავუგზავნე რამდენიმე ლექსი. ვასო გორგაძემ საპასუხო წერილში გაარჩია ეს ლექსები, გააკეთა ფრიად საყურადღებო შენიშვნები. მაქეზებდა, მაიმედებდა. კვლავ სექტემბერი ახლოვდებოდა, ახლა კი მტკიცედ გადავწყვიტე წავსულიყავი თბილისში და განმეგრძო სწავლა. აკაკი ქურდიანიმ განათლების თელავის რაიგანყოფილების სახელით დამიწერა მიმართვა — უნივერსიტეტის რექტორატის მიმართ, სადაც ზომაზე მეტად მაქებდა და დაბეჯითებით სთხოვდა რექტორატს უნივერსიტეტში მიველე. კარგი დახასიათება მომცა კოლმეურნეობამაც. სისკართან გაყრის გამო დანალვლიანებულს ბიჯი უკან მრჩებოდა. მაინც გამოვეგლიჯე სოფელს, თუმცა თბილისში სწავლის დაწყებიდან ერთი თვით გვიან ჩამოვედი. ო, მე ძალიან დაუდევარი ვიყავი. ასეთივე დავრჩი ახლაც. სწავლა ერთი თვის დაწყებული იყო, ჭგუფები დაკომპლექტებული. უნივერსიტეტის ადმინისტრაციას განუმარტე ჩემი მდგომარეობა. მქონდა თუ არა აღებულები აკადემიური შვებულება? არა. ჩემი საქმეები არქივში მოქებნეს. ყველაფერში მართალი ვიყავი, მხოლოდ აკადემიური შვებულების აღუღებლობა აქარწყლებდა ყველა შეღავათს. მითხრეს: როგორც გამონაკლისს, ნებას დაგრთავთ მისაღები გამოცდების ხელახლა ჩაბარებისას და თუ კარგ შედეგებს გვიჩვენებ, მიგიღებთო. ესეც შეღავათი იყო, მაგრამ ასე სახელდახელოდ გამოცდებზე გასვლა სისულელეს ნიშნავ-

და. ბოლო ჩასაბარებელი საგნების გამეორებას დრო სჭირდებოდა. დრო კი ამას არ ითმენდა. ჩემი კოლეგა პირველი კურსელები უკვე ერთი თვე იყო მეცადინეობდნენ და წინ მიდიოდნენ. საჭირო იყო საშუალების გამოძებნა. იმ წინა ხანებში განათლების სახალხო კომისრად დანიშნეს მალაქია ტოროშელიძე. მე მას პირადად არ ვიცნობდი, სამაგიეროდ მის შვილებს: ლეოს და სუსანას ადრინდნვე ვმეგობრობდი. ტოროშელიძეების ოჯახი ახლანდელ ლენინის მოედანთან სოლოლაკის (კიროვის) ქუჩაზე ცხოვრობდა. მე, რამაზ გვეტაძე და ბეჟან ბოლქვაძე ხშირად დავდიოდით ლეოსთან და სუსანასთან, ისინი მერვე სკოლაში სწავლობდნენ. და-ძმას ცალკე ოთახი ჰქონდათ. ჩვენ იქ ვიკრიბებოდით. მალაქია ჩვენთან არასოდეს არ შემოსულა. ის დატვირთული იყო თავისი საქმეებით. მას მაშინაც რაღაც დიდი პოსტი ეკავა. გაქირვებაში ჩავარდნილმა მე გადავწყვიტე საქართველოს სახალხო კომისარისთვის მიმემართა, ხოლო ხიდად მის შვილებთან ძველი მეგობრობა გამომეყენებინა. განცხადება დავწერე. კახეთიდან წამოღებული ქალაქლებიც ჩემს არხას ზედ დავეურთე და ვაკეში ტოროშელიძეების ახალი ბინის საძებნელად წავედი. მალაქიასთვის ახალი ცალკე სახლი (особняк) მიეცათ, როგორც სახალხო კომისარს შეეფერებოდა. ტოროშელიძეებთან ისეთ დროს წავედი, როცა მალაქია, ჩემი ვარაუდით, შინ არ უნდა ყოფილიყო: მე ჯერ მის შვილებს უნდა მოვლაპარაკებოდი, მათთვის კომისრის მიმართ დაწერილი განცხადება დამეტოვებინა და პასუხისთვის მეორე დღეს შემეველო. კომისართან პირისპირ შეხვედრა მე მაინცდამაინც არ მინდოდა. ასეც მოვიქცევი. ლეო და სუსანა ტოროშელიძეები დამპირდნენ, რომ გააკეთებდნენ ყველაფერს, რაც მათ შეეძლოთ. საერთოდ ისინი ძალიან კარგი ახალგაზრდები იყვნენ. მეორე დღეს, სწორედ იმავე დროს, როგორც გუშინ, დღის თორმეტ საათზე შევუარე ტოროშელიძეებს. და-ძმა შინ დამხვდა. მალაქიაც დაებარებინა: კომისარიატში მნახოსო. წავედი განათლების სახალხო კომისარიატში, კომენდატურაში მოვახსენე, რომ კომისრის მიერ დაბარებული ვიყავი; ეს ამბავი პირადად მდივანმა მალაქიას მოახსენა. შევედი კომისართან. ყასიდად შემომწყრა: რაღა სახლში მომაკითხე, დაწესებულება აქ არ იყო? რამდენჯერმე რაღაც იხუმრა ჩემს ხეესტურობაზე, მერე ქალი ვიღაც დაიბარა და საჭირო ქალაქის დაბეჭდვა უბრძანა. გამოვედი. ქალაქი დაბეჭდეს, მალაქიას ხელის

მოსაწერად შეუტანეს და მერე მე ჩამაბარეს. უნივერსიტეტის ტოროს, კარლო ორაგველიძეს წერდა მალაქია: მიიღეო. რაღა თქმა უნდა მიმიღეს ულაბარაკოდ და ჩამრიცხეს ფილოლოგიურ ფაკულტეტზე ქართული ენისა და ლიტერატურის სპეციალობაზე. ასეთი იყო ჩემი სურვილი. ამრიგად უნივერსიტეტში მოწყობის საქმე მოგვარდა და მე დავიწყე ლექციებზე სიარული. ჩვენი ჯგუფი დიდი იყო. სქარბობდა პროვინციებიდან ჩამოსული ახალგაზრდობა. დასავლეთ ევროპული ლიტერატურისა და ენების სექტორზე მოსწავლე ჩვენივე კურსის სტუდენტები თავისთან მიწვევდნენ: ერთერთი უცხო ენის ცოდნას მაინც გაიტან უნივერსიტეტიდანო. ეს მართალი იყო. მე გადავედი ამ სექტორზე და მეცადინეობა დავიწყე გერმანულ ჯგუფში. გერმანული ენის გაკვეთილები მე მიღებული მქონდა საშუალო სკოლაშივე. ასე რომ წერა-კითხვა მაინც ვიცოდი. ამიტომ ვარჩიე აღნიშნულ ჯგუფში სწავლა, რათა ჩემი აკადემიური ჩამორჩენა (გაცდენის გამო) ამხანაგებისაგან მეტისმეტად საგრძნობი არ ყოფილიყო. თავდადებული მეცადინეობით შევეუდექი გაცდენილის ანაზღაურებას, რათა დევწეოდი წინ წასულ თანაჯგუფელებს. სტუდენტთა ქალაქში-საცხოვრებლად ლადო ბალიაურმა არ გამიშვა. ლადოს ჰქონდა საკუთარი ოთახი და ორივემ იქ დავიწყეთ ცხოვრება. ეს ჩემთვის ფრიად ხელსაყრელი იყო. მე მაშინ პირველად გავიგე, რომ თურმე ლადო ბალიაურიც სამწერლო სენით იყო დაავადებული. მანამდე მისი არც ერთი სტრიქონი მე წაკითხული არა მქონდა. ლადო ჩემზე ერთი კურსით წინ იყო და სწავლობდა ქართული ენისა და ლიტერატურის განხრით. იმავე კურსზე, დასავლეთ ევროპული ენისა და ლიტერატურის სექციაზე, სწავლობდნენ: რეზო მარგინი, გიორგი ძიგვაშვილი, ალექსანდრე საჯაია, კოტე ხიმშიაშვილი და სხვები. ჩვენს სექტორზე მოსწავლე სტუდენტობა უმთავრესად თბილისიდან იყო, თანაც კულტურული ოჯახებიდან. თვით ახალგაზრდებიც ნაკითხნი, მცოდნენი და კულტურული სტუდენტები იყვნენ. მცირერიცხოვანი ვიყავით. ჩვენთან სწავლა უფრო ძნელი იყო. ჩვენი ჯგუფი მაგალითად 35 თუ 36 სტუდენტისაგან შესდგებოდა, ამ რიცხვში შეედითოდით ყველანი: მეინგლისურენიც, მეფრანგულენიც და მეგერმანულენიც. ჩვენს გერმანულ ქვეჯგუფში, ჩემთან ერთად სწავლობდნენ: შოთა რევიშვილი, გივი ჟვანია, ვახტანგ კუპრავა, ვახტანგ ბეწუკელი, ვახტანგ ქოჩორაძე და სხვები.

ინგლისურ ენას ეუფლებოდნენ: ვახტანგ ჭელიძე და უდროოდ გარდაცვლილი ვასო ლომიძე. ამ ხალხს, ძმამ ნიკა, შენ იცნობ ყველას, ან იცნობდი. როგორც მოგეხსენება, ისინი კაი ბიჭები იყვნენ და არიან ახლაც. ვინც ცოცხალია. ჩვენი სექციის ხალხს ერთმანეთთან მტკიცე მეგობრობა გვაკავშირებდა. ამ წრეში გატარებულ ოთხ წელიწადს ჩემი სტუდენტობისას მე მეტად ბედნიერ და ამავე დროს ჩემთვის ბევრის მომცემ წლებად ვთვლი.

5 ივლისი 1957 წელი

ძმამ ნიკა!

გადაწყვეტილია: ხვალ უნდა წამოვიდე ქალაქს. ვფიქრობ: თბილისში ყოფნის დღეებში კიდევ გავაკეთო შენთვის ჩანაწერები. ახლა იწყება ჩემი ცხოვრებისა და შემოქმედებითი მუშაობის ის მონაკვეთი, რომელიც შენ ამჟამად გაინტერესებს. როგორც ჩემი წინა ჩანაწერებიდან დაინახავ, მე შორიდან მოვყევი და გვაბიჭრიაშვილივით. საქმე იმაშია, რომ მე ხომ მაინც ოდესმე უნდა ჩამეწერა ეს ფრაგმენტები. მაშ, დეე ახლავე იყოს. იქნებ ხვალე ვკვდები, ხოლო ჩემს ავტობიოგრაფიულ ჩანაწერებს შენზე კარგი შემნახველი და გამომყენებელი ძნელად გამოუჩნდება.

კახეთიდან ოცდაათამდე ლექსი ჩამოვიტანე. ეს იყო უკანასკნელ ორ-სამ წელში დაწერილი ლექსები, ზოგიც თარგმანები იყო ლერმონტოვიდან. მათგან შემდეგში ოთხი-ხუთი თუ დაიბეჭდა, დანარჩენთა უმეტესობა სუსტი ლექსები იყო. ჩემი ამხანაგი დამწყები პოეტები მიკითხავდნენ ლექსებს. მათი მუშის ხარკი სჯობდა ჩემსას. მე ამან სერიოზულად დამაფიქრა, საჭირო იყო ჩემს შემოქმედებას უფრო მეტი პასუხისმგებლობით მოვკიდებოდი. ამ მხრივ ჩემზე განსაკუთრებით კეთილისმყოფელი გავლენა მოახდინა მირზა გელოვანის პრწყინვალე ლექსებმა, მას უკვე ამ დროს ბლომად ჰქონდა ასეთი ლექსები. 1936—37 წლებში მე მაინცდამაინც ბევრი არ მიწერია. არ მცალოდა: ძალიან ბევრს ვმუშაობდი გერმანული ენის დაუფლებაზე, თანაც ფრიადოსან სტუდენტად ვითვლებოდი და საჭირო იყო მაღალი აკადემიური მაჩვენებლების შენარჩუნება. „ჩვენი თაობა“ რეგულარულად არ გამოდიოდა, ქურნალის რედაქციის მუშაობა მოდუნებული იყო. კანტიკუნტად იმართებოდა დამწყები მწერლების საღამოები, სადაც ხშირად

შემთხვევითი ხალხი გამოდიოდა თავისი ჭაშნიკებით. ლიტერატურული ახალგაზრდობის გამოვლინებისა და ხელმძღვანელობის საქმე მინდობილი ჰქონდა პაოლო იაშვილს. ის ახალ ნაწარმოებთა კითხვა-განხილვის დროს დამწყებ მწერლებს გვაძლევდა უაღრესად საყურადღებო რჩევა-დარიგებებს და შენიშვნებს. ...

7 ოქტომბერი. 1958 წ. ს. მზისკირი.

... 1938 წელი მწერლების იმ ჯგუფისათვის, რომელთაც „ჩვენ თაობელებს“ გვეძახიან, უაღრესად მნიშვნელოვანი მიჯნაა ჩვენს შემოქმედებით ბიოგრაფიაში: ამ წლიდან, მას შემდეგ, რაც ეურნალს სათავეში ირაკლი აბაშიძე ჩაუდგა, დაიწყო „ჩვენ თაობელთა“ შემოსვლა, მიმაგრება და განმტკიცება დიდ ლიტერატურაში. ეურნალი, მგონი, 1934 წლიდანვე გამოდიოდა. აღსანიშნავია, რომ მასში გამართა თავისი პოეტური ხმა ისეთმა მნიშვნელოვანმა პოეტმა, როგორც გრიგოლ აბაშიძეა („ახალი წელი დაკარგული შაბათებით და სხვა.“) ...

... „ჩვენ თაობაში“, თავიდანვე, „ჩვენი თაობელებიც“ თანამშრომლობდნენ: გიორგი კალანდაძემ, რევაზ მარგიანმა, ალექსანდრე საჯიამ, დავით შამათაევამ, შალვა ამისულაშვილმა, მეც და სხვებმა 1938 წლამდეც დაებეჭდეთ ლექსები ეურნალში. ...

... წინა წლებში გამოვლინებული ახალგაზრდა მწერლების რიგი 1938 წელს შეივსო ისეთი ბევრისმეტყველი სახელებით, როგორცაა: ლადო ბალიაური, მირზა გელოვანი, ლადო ასათიანი, ლადო სულაბერიძე, იოსებ ნონეშვილი, გიორგი ძიგვაშვილი, ლადო ავალიანი. ანდრო თევზაძე, ანდრო ლომიძე, ალექო შენგელია და სხვები.

9 ოქტომბერი

... 1938 წლის მარტის ნომერში „ჩვენ თაობაში“ დაიბეჭდა ჩემი „არხოტული სიმღერები“. სულ ორი ლექსი იყო: „მწყემსები“ და „ხნალი“. კორექტურის მიზეზით პირველ ლექსს სათაური არ ჰქონდა და გამოდიოდა, თითქოს ამ ლექსს „არხოტული სიმღერები“ ერქვა; იქ კი მწყემსებზე იყო ლაპარაკი. ამ სადებიუტო მარცხმა გული მატკინა, მით უმეტეს, რომ ამაში ბრალი თვითონ არ მიმიძლოდა.

აქედან დაიწყო ჩემი სისტემატიური მუშაობა დიდ ლიტერატურაში. ამის შემდეგ ჩემი ლექსები თანდათანობით გამოჩნდნენ სხვა პერიოდულ გამოცემებშიც. აპრილში ფშავში, სოფ. შუაფხოში წავედი. წამლები წავუღე ნათლიაჩემის ქალს დედიკა ოჩიაურს. სოფელ შუაფხოდან ორწყალამდე ფეხით წამოვედი და ასევე ქვეითად დავადექი ფშავ-ხევსურეთის გზატკეცილსაც, იმ ვარაუდით, რომ ბარისახოდან გამოსული რომელიმე ავტომანქანა ადრე თუ გვიან მაინც დამეწვოდა. დიდხანს ვიარე ფეხით.. ფშავისხევი ათასფრად ყვაოდა, ახლადშეფოთილი ხეები ქარის ფრთებზე ირწყვოდნენ და გაღაღებულ სირთა ქრიაშულს ველარც არაგვის ომახიანი ხევილი ახშობდა. მოჯადოებულებით მივდიოდი და თითქოს ვეჯას ხმა მესმოდა „რა უდაბური ჭალაა, როგორ დიდრონი მთებია...“ მაშინ გავიანჯრე ლექსების ციკლი „არაგვიანი“ („სამი ძმა“, „ეთერი“, „ორწყალი“, „ელნათურები ხევსურის ქოხში“ და სხვა) ლექსის წერა კი, ბუნების მშვენიერებით დამთვრალს, იმეამად არ შემეძლო. საერთოდ ასე ვარ: გრძნობამოჭარბების დროს წერა არ შემეძლია, ლექსის გააზრებაც კი.

თიბათვეში საქართველოს უმაღლესი საბჭოს არჩევნები უნდა ჩატარებულყო. დიდი მზადება მიმდინარეობდა. ამ თარიღის აღსანიშნავად მე დავეწერე ლექსი „თმაშვეერცხლილი დეპუტატი“, რომელიც „ლიტერატურული საქართველოს“ მაისის ერთ-ერთ ნომერში დაიბეჭდა, ლექსი დატეხილი იყო. სტუდენტებს ეთქვათ: გაბრიელმა ლექსი ჰონორარისთვის დატეხაო. ეს არ იყო მართალი. ნაწარმოების აზრობრივი მხარე მოითხოვდა ლექსის დატეხას, მისი ათვისების გასაიოლებლად და იქ გატარებული იდეის ხაზგასასმელად:

... დაბადებითვე ხმა ჩამოგერთმევა,
იკითხე:
რისთვის?
და განგიმარტეს: —
ასე შეგქმნაო ამ ქვეყნად ლმერთმა! და სხვა.

მე მომხრე არა ვარ ლექსის დატეხის, — ისეთ უკიდურესობამდე, როგორც ამას მაიაკოვსკი შვრებოდა. ასე დატეხილი ლექსის კითხვა ძნელია: საძებნია რითმები, მით უმეტეს მაშინ, როცა ლექსში მეტრი დარღვეულია. ამიტომაც, მაიაკოვსკის ლექსი ძნელსა-

კითხავი, — მას ორჯერ წაკითხვა სჭირდება, რათა დაადგინო რით-
მები, მეტრი მის ლექსებში ძალიან ხშირად დაცული არაა და ეს
აძნელებს საქმეს, თანაც მაიაკოვსკი, როცა ლექსს კიბეებად
(лесенки) ალაგებს. იქ ეს დატეხა, უმეტესწილად, არ ხდება აზ-
რობრივი, რითმული თუ რითმის თავისებურებათა პრინციპით. ასე-
თი დატეხის სასარგებლოდ მე ვერაფერს ვიტყვი. მე მერჩინა:
ისეთი ლექსები მეწერა, რომელთაც დატეხა არ დასჭირდებოდათ,
მაგრამ ასეთი ლექსები ყოველთვის არ იწერება და არც შეიძლება
დაიწეროს, ამიტომ გარკვეულ შემთხვევებში აუცილებელია ლექ-
სი ქალაღზე დატეხილად იქნას ფიქსირებული.

ამ უკანასკნელი ორი წლის განმავლობაში მე ხელახლა დავაჯ-
გუფე, გავასწორე, გავაშალაშინე და სუფთად გადავწერე მთელი
ჩემი პოეტური პროდუქცია, რაც 1958 წლამდე მიწერია. ამან დი-
დი შრომა მოითხოვა, რადგან მასალა და სამუშაო რთული და დი-
დი მოცულობის იყო. ჩემი ლექსების ახლად რედაქტირებული
ვარიანტების გადაწერისას მე ყველგან დავიცავი ლექსთა დატე-
ხის ჩემებური პრინციპი და რადგან ამ დატეხის პრინციპს მე სე-
რიოზულ მნიშვნელობას ვანიჭებ ჩემს პოეტურ პრაქტიკაში, ამი-
ტომ მაგალითისათვის აქ მოვიყვან ერთერთი ხელთმოხვედრილი
ლექსის ჩემებურ ფიქსირებას.

და მ დ ო რ ი ბ ა

... და მე დამდორდი...
იმ პირველ დღეთა
ციებ-ცხელება
და
ღარ-აედარი,
სიშმაგე,
ხანაც:
უსასო სეედა
ჯაქრა
და აბლა,
ვით ნაზაეთარი
თერგი
ნათანგი
კლდოვან
ღარიალს

და
დიდ
მინდვრებზე
დავაცებულო, —
მშვიდი ვარ ისე-
თიქოს ღარია
ჩემთვის
და
გრძნობადაოკებული
მცდვიარ
დინჯი
და
უგრძნობელი,
საით?
არ ვიცი

და
 ცოდნაც არ მსურს...
 ჩამუქდა ჩემთვის წუთისოფელი, —
 აჲ
 მწარე
 წყენით
 ვივიწყებ
 წარსულს...
 აღარ ვქმნი შენზე,
 მზექალო,
 ლექსებს,
 მჩქეტარე
 ლექსებს, —
 ცეცხლად შეტყორცნილს...
 დღეს კაფიები პოემად შექცნენ: —
 დამეწყო:
 გრძნობის მდორე ებოსი...
 შენთან შეხვედრაც აღარ მსურს თითქოს,
 განდები...
 და თითქოს არაფერია...
 შენს გამხევებას მზერა არ ითხოვს, —
 მსითვის ქალი
 და
 არა ღერია
 ხარ,
 ახლა,
 მზექალო,
 და როგორც ხედავ:
 თითქოს შეწყება:
 გრძნობის ზამთარი...
 დიახ,
 დაემღორდი:
 იმ პირველ დღეთა
 გაქრა:
 სიშმავე
 და
 დარ-ავდარი...
 მღრღნის,
 როგორც მღილი.

ეს ჩემი კედომა,
 აღსასრულისკენ სვლა ესე ნელი,
 ეს:
 არა ბრწყინვა,
 არამედ კრთომა, —
 თვით ჩაქრობაზეც ყოფილა ძნელი...
 ასე ვარ ახლა,
 მხოლოდ
 ხანდახან
 კვლავ
 ძველი
 ძალით
 სურვილი შენი
 მიმოვიღის...
 შმაგთა ლეღღი დამდაღეს
 და ყალყზე ვდგები,
 ვით გიგი ცხენი...
 მვის ყალყზე ვდგები მძვინვარე მხევი...
 მაგრამ გამივლის გრძნობა ელდეღდა...
 გინახავს განა:
 მიმქრალი ცეცხლი
 იღლებს უცებ...
 და აელავ ნელდება...
 ანდა უზის სხივი უქანასკნელი,
 როდესაც მწვერვალს ემშვიდობება:
 აკოცებს კლდის ქიმს ამბორით მწველით
 და მალრიბეთში გადიოთღება...
 ო, მეც ასე ვარ,
 მზექალო — მზეთა —
 მზეო,
 მიკედება გელი — ლადარი...
 ... დიახ,
 დაემღორდი:
 იმ პირველ დღეთა
 გაქრა:
 სიშმავე
 და
 დარ-ავდარი...

6 სექტემბერი 1954 წელი.
 აფლი რკინისკრიანთა, ნახირში ყოფნისას.

რატომ არის ეს ლექსი ასე დატეხილი?

ლექსი ლოლიკურად თავიდან არ იწყება. იგი, რაღაც წინათ მომხდარის გაგრძელებას წარმოადგენს; ამიტომ პირველი სტრიქონი ცალკე უნდა გამოიყოს, — არ შეიძლება მთელი ტაეპის ერთად დაწერა: „და მე დავმდორდი... იმ პირველ დღეთა“. სასვენნი ნიშნები საქმეს ნაკლებად შევლის და ერთად დაწერილი ტაეპი ასე აღიქმება: „და მე დავმდორდი იმ პირველ დღეთა“, რაც უაზრობაა. ამიტომ აუცილებლად საჭიროა ტაეპის ასე გატეხა, როგორც ეს ლექსში მე მაქვს. ლექსის მეორე ტაეპიც დატეხილია, რადგან ნაწარმოები პოეტის სულის მინორულ აღსარებას წარმოადგენს და მეორე და მომდევნო ტაეპში გამოთქმული სულიერი მდგომარეობანი ხაზგასმული უნდა იქნას, ხოლო მეოთხე — უკანასკნელი ტაეპი კი თავისში თუმც ვაყურ, მაგრამ მაინც რითმას შეიცავს: — გაქრა — ახლა და ესაც უნდა იგრძნოს მკითხველმა. რაც შეეხება მეორე სტროფის პირველ ორ სტრიქონს, ისინი ერთმანეთს ერთმებთან კიდევ და ალიტერაციასაც შეიცავენ ბგერა განისას („თერგი — ნათანგი“), ხოლო მომდევნო სტრიქონები აგრეთვე შეიცავენ დონის ალიტერაციას („კლდოვან დარიალს და დიდ მინდვრებზე დავაკებული“). ამასაც ცალკე უნდა გამოყოფა და ასე მიდის მთელი ლექსი. თვით ნაწარმოებია ისეთი ხასიათისა, რომ წერის მანერას, სტილს და მეტრსა თუ რიტმს თვითონ კარნახობს, ეს კი ლექსის აუცილებლად დატეხას მოითხოვს; არის მასში დაუტეხავი ტაეპიც და ერთი ასეთივე სტროფიც. ეს ტაეპი და სტროფი დატეხას არ საჭიროებენ არც აზრობრივი და არც აკუსტიკური თვალსაზრისით, თუ რატომ, ეს იოლი მისახვედრია და აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებ. ტაეპთა დატეხისას მაიაკოვსკიც ძირითადად ამ პრინციპს ემყარებოდა, მაგრამ მას, როგორც ზე-ვითაც აღვნიშნე, გადაქარბებანი ჰქონდა, რაც მე სწორად არ მიმაჩნია.

10 ოპტომზები

1938 წლის შემოდგომაზე კომკავშირის 20 წლის თავი სრულდებოდა. ახალგაზრდა მწერლების ჟურნალი, ცხადია, ამ თარიღს გვერდს ვერ აუვლიდა და რედაქციამაც დაგვავალა საიუბილეო ნომრისათვის (სექტემბრის ნომერი) კომკავშირის ცხოვრებისა და ბრძოლის ამსახველი ნაწარმოებები დაგვეწერა.

... ტროცკისტ-ბუხარინელებს მაშინ დივერსანტებს, ხალხს მტრებს და ცხრაგზის წყევულ ქვეწარმავლებს უწოდებდნენ; პო-
 ეზიაში, პროზაში და განსაკუთრებით დრამატურგიაში იქმნებოდა
 მათდამი სიძულვილის აღმძვრელი ნაწარმოებები. ღირსშესანიშნავე
 რამ მაინც არავის რამე შეუქმნია — ამ თემაზე დაწერილი ლექ-
 სები და პოემები, მოთხრობები, ნოველები და რომანები, ტრაგე-
 დიები თუ დრამები, კინოფილმები თუ ხელოვნების სხვა
 დარგების ნაწარმოებები ერთფეროვანი და ულტრატენდენციური
 ხასიათისა იყო, მკითხველი ასეთ ნაწარმოებთა კითხვას რომ იწყებ-
 და, უკვე მაშინვე ნათელი იყო მისთვის თუ რას ამოიკითხავდა
 მათში და როგორ დასრულდებოდა მოთხრობა თუ რომანი, ლექ-
 სი თუ პიესა: ნიჭიერი მწერლები კიდევ რაღაცას ახერხებდნენ და
 თავი გაჰქონდათ, მაგრამ საშუალო მწერლებს ძალიან უჭირდათ:
 მათ მიერ სიძულვილის თემატიკაზე შექმნილი მხატვრული ფაქტე-
 ბი სიამის ტყუპებივით ჰგავდნენ ერთმანეთს. „ხალხის მტრებზე“
 არ წერა არ შეიძლებოდა და თუ მწერალი მათ შესახებ სდუმდა,
 მას ამგვარი დუმილი მტრობად ეთვლებოდა. ეს იყო მიზეზი უგე-
 მური, ნაძალადევი, ხალტურული „მარგალიტების“ მომრავლებისა.
 უკეთესი მდგომარეობა არც ნამდვილ ცხოვრებაში იყო. ჩხრეკა-
 დაპატიმრებას და სხვა რეპრესიებს ბოლო არ ჰქონდა. იჭერდნენ
 სულ უბრალო მიზეზისთვის, ხშირად ერთი გაუფრთხილებლად
 თქმული სიტყვისათვის, იჭერდნენ ეჭვის ნიადაგზე და ძალიან
 ბევრს სრულიად უდანაშაულოდაც, ჩეკის აგენტთა მიკერძო-
 ებული მითითების საფუძველზე. არავის შეეძლო დარწმუნებით
 ეთქვა, რომ ხვალ საკუთარ ოჯახში და არა ციხეში გაიღვიძებდა.
 იჭერდნენ ყველას: მუშას და გლეხს, ინტელიგენტს და მოსწავლეს,
 კომისარს და მწეხოვეს, ცეკას მდივანს და რიგით კომკავშირელს.
 1936—38 წლებში მარტო ჩვენი გერმანული ჯგუფის სამი მას-
 წავლებელი დააპატიმრეს და დაკარგეს. იჭერდნენ პროფესორებს,
 დოცენტებს, სტუდენტებს და სხვა. ლექციები ცდებოდა ლექტორ-
 თა უყოლობის გამო, ხოლო ვინც ლექციებს კითხულობდა, ზე-
 ბირად ლექციის კითხვას ვერ ბედავდა, ვაი თუ რამე ისეთი წამომც-
 დეს, რასაც ყველგან მომრავლებული ჩეკის აგენტები „პოლიტი-
 კურ სარჩულს“ დაუდებენო. ასეთი რამ ყოველდღე ხდებოდა.
 სტუდენტთა შეკრებილობაში სიტყვას ვერ იტყოდი, იმის შიშით,
 რომ ვინმე „აქტივისტს“ იგი სხვანაირად არ ეთარგმნა და შენთვის

ტროცკისტობა არ დაეწამებინა. მახსოვს ერთი ჩვენი კურსელი სტუდენტი (ქართულ სექციაზე სწავლობდა) ყურუა, რომელიც იკვებნიდა: შინსახკომში ასორმოცდაათი განცხადება მაქვს შეტანილიო. ასეთკაცობა პარტიულ სიფხიზლედ ითვლებოდა და რუსები, რომ იტყვიან *очень поощрялось*. მახსოვს: ერთხელ უნივერსიტეტის კლუბში ფილოლოგიური ფაკულტეტის სტუდენტთა საერთო კრება გვექონდა, რომელიც ჩვეულებრივად ხალხის მტრების გამოვლინებისა და უკვე გამოვლინებულთა საჯაროდ გაკიცხვისადმი იყო მიძღვნილი. ასეთი კრება-მიტინგები მაშინ ხშირად იმართებოდა. კრებაზე უნივერსიტეტის მაშინდელი რექტორი კიკნაძეც გვესწრებოდა. პრეზიდიუმის მაგიდას უსხდნენ პროფესორ-მასწავლებლები და ფაკულტეტის პარტიულ-კომკავშირული და პროფკავშირული ორგანიზაციების აქტივისტ ხელმძღვანელები. „ცხრაგზის წყეული გველებისა და წუნკალი ძაღლების — ხალხის მტრების“ „ლოცვა-კურთხევით“ გამოდიოდნენ პარტ-კომკ-პროფ-ორგები, სტუდენტები, კომკავშირელები, პარტიულები და უპარტიოები, ლექტორები, და რაც მთავარია საცოდავი უხერხულობის შთაბეჭდილებას ქმნიდა ისეთი მხცოვანი და პოლიტიკისაგან შორს მდგომი ჭაღარა სწავლულების გამოსვლები, როგორც იყვნენ: გიორგი ახვლედიანი და კორნელი კეკელიძე, ვარლამ თოფურიძე და აკაკი შანიძე, არნოლდ ჩიქობავა და სხვები. ეს ხალხი, რომელიც თავთავის საგნებში დიდად განსწავლული იყო, კათედრებიდან სტუდენტებით სავსე აუდიტორიებში ცეცხლს აფრქვევდა, ახლა, როცა მწვავე პოლიტიკურ საკითხზე უხდებოდა სიტყვის თქმა და „ხალხის მტრებისათვის“ წყევლა-კრულვისა და ლანძღავინების შეთვლა, შემაზრხენად საცოდავი და საოცრად უხერხული შესახედავი იყო. ამას ყველანი ვგრძნობდით და რა თქმა უნდა, ამას ყველაზე მეტად განიცდიდნენ და გრძნობდნენ თვით ჭაღარა ორატორები. მაგრამ სხვანაირად არ შეიძლებოდა. „ხალხის მტრების, ტროცკისტ-ბუხარინელი დივერსანტ-მავნებლების“ წინააღმდეგ ხმის ამოღებას უპირველეს ყოვლისა სავალდებულოდ იმათთვის ხდიდნენ, ვინც პოლიტიკისაგან, როგორც თავისი მდგომარეობით, ისე მოღვაწეობის ხასიათით, შედარებით შორს იდგა. ასე კარნახობდა პოლიტიკური სიფხიზლის მაშინდელი მეთოდი.

სხვათა შორის ჩემს მიერ ზევით აღწერილ კრებაზე კოტე ხიმაშვილის წინააღმდეგ აღიმალღეს ხმა: გამოვიდა რომელიღაც კომკავშირელი სტუდენტი და თავის სიტყვაში ხალხის მტერი უწოდა მას. კოტე, მთლად გაფითრებული, ბრაზისა და მოსალოდნელი შედეგისაგან თავდასაცავად გამოვიდა. ის ამბობდა: რომ ხალხის მტერი არ არის, რომ მის წინააღმდეგ ახლახან გამოსული ორატორის კომუნისტური-სიფხიზლის გამოვლინება საფუძველმოკლებულია.

იმავე კრებაზე მოხდა ერთი იმ დროისათვის დამახასიათებელი ინციდენტი: მე ზევით მოვიხსენიე „აქტივისტი“ სტუდენტი ანტონ ყურუა, რომელიც საჯაროდ აღიარებდა, რომ შინსახკომში შეჰქონდა „მამხილებელი“ განცხადებები. აი, ეს სტუდენტი ყურუა უცებ სცენაზე ავიდა, კრების პრეზიდიუმს მიუახლოვდა და თითის დაქნევით უნივერსიტეტის რექტორი კიკნაძე კულისებისაკენ გაიხმო. ეს გაუგონარი თავხედობა იყო: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორს, ხალხმრავალი კრების პრეზიდიუმიდან, სტუდენტთა თვალწინ, ყოვლად უნიჭო და უქნარა მისივე სტუდენტი კულისებში „სათათბიროდ“ იწვევდა და ისიც როგორ? ხელის დაქნევით! ამ ქესტის წრეგადასული უხამსობა ყველასათვის ცხადი იყო და მით უმეტეს თვით რექტორის გ. კიკნაძისათვის, მაგრამ რა უნდა ექნა? ყველამ იცოდა, რომ ყურუა ფართედ ცნობილი „ინფორმატორი“ იყო და მისი ამ საქციელის არა თუ გაკიცხვა, არამედ უგულყოფაც არ შეიძლებოდა, რადგან ასეთი მოქმედება იმავე ყურუას საკმარის საბაბს მისცემდა, რომ უნივერსიტეტის რექტორისათვის სიფხიზლის უქონლობა და თვით „ხალხის მტრების“ დამქაშობაც დაეწამებინა. სახეგაწითლებული და შეცბუნებული რექტორი ყურუასთან მივიდა, პრეზიდიუმის უკან, კულისებთან შეჩერდნენ და სტუდენტი რექტორს საიდუმლოდ რაღაცას მოახსენებდა. ლაპარაკს რომ მორჩნენ, რექტორი ისევ კრების თავმჯდომარის ადგილზე დაჯდა, მაგრამ ათი წუთი არ იყო გასული, რომ გათავხედებულმა ყურუამ გიორგი კიკნაძე კვლავ კულისებში გაიწვია. ეს კი მეტისმეტი იყო, დარბაზში ჩოჩქოლი შეიქმნა, მაგრამ რექტორი მაინც იძულებული იყო „აქტივისტის“ ნებას მიჰყოლოდა... აი, ასეთი ამბები ხდებოდა მაშინ. ამ ნიადაგზე ჩვენს

უნივერსიტეტს მოაშორეს ბევრი ღვაწლმოსილი მეცნიერი და მწერალი, გრიგოლ წერეთელი, კ. სალუქვაძე, ვახტანგ კოტეტიშვილი, სიმონ ყაუხჩიშვილი, შალვა ნუცუბიძე და მრავალი სხვა. ზოგიერთი მათგანი, მერე, ისევ დაუბრუნდა უნივერსიტეტს, როგორც, შეცდომით დაპატიმრებული, ხოლო უმრავლესობა სატუსალომ შეიწირა. აქვე შევნიშნავ, რომ რამდენიმე ხნის შემდეგ თვით ყურუაძე გააქრეს.

ასეთივე მდგომარეობა იყო მწერალთა წრეშიც. მწერალს, რომელსაც წინა დღეს „წამყვან“ საბჭოთა მწერლად ვიცნობდით, — მეორე დღეს, უკვე დაპატიმრებულს, ქვეყნის ლაფს თავს ასხამდნენ და ყოველნაირად ლანძღავდნენ ოფიციალურ ორგანოებში.

პაოლო იაშვილმა საკუთარი თავის ქალა და სისხლი მწერალთა კავშირის სასახლის ქერს შეახალა პროტესტის ნიშნად და ამრიგად თვითმკვლელობით დაამთავრა სიცოცხლე, ტიციან ტაბიძე და ნიკოლო მიწიშვილი უიმედოდ გაქრნენ და აღარც გამოჩენილან. არც ძველი კომუნისტი მწერლები დაინდვეს, — დაპატიმრებულ იქნენ: პავლე საყვარელიძე, რაჟდენ კალაძე, სევასტი თალაკვაძე, პეტრე სამსონიძე, კალე ფეოდოსიშვილი, ფრიდონ ნაროუშვილი, პლატონ ქიქოძე და ძალიან ბევრი სხვები, გარეთ დარჩენილნიც დღითიდღე დაპატიმრებას ელოდნენ. რაც არ უნდა ნიჭიერი და ღვაწლმოსილი ყოფილიყო კაცი, — საკმარისი იყო ლავრენტი ბერიას ერთი უბრალო სიტყვა, რომ მოუბრუნებლად დაეკარგათ. მაშინდელი რეპრესიების დროს ძალიან ბევრი ნიჭიერი და ღვაწლმოსილი, კულტურული და სამშობლოს დაუშრომელი მოამაგე გამოაკლდა საქართველოს და განა მართო საქართველოს? ყველგან ასე იყო. ეჭოვს რკინის სახალხო კომისარს და მტერთა დამთრგუნველს უწოდებდნენ. ასევე ბერიასაც. ყველაზე უფრო დასანანი და სავალალო ის იყო, რომ ამ დაპატიმრებულსა და სასიკვდილოდ განწირულ ხალხში ბევრი ისეთი ერია, რომელიც პოლიტიკას სულ არ ეხებოდა და მაშასადამე, სტალინისა და ტროცკისტებს შორის გამართულ სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლასთან არავითარი კავშირი არ ჰქონდა.

ლექსები

ღამეული ვედრება

ეს რა უკუნი დამეცა, ვვალაღებ ღამის ხიზანი
ნეტავი გათენდებოდეს, კარნი, გამეხვნან ცისანი,
თავს დამნათოდეს ცისკარი, დიდი აისის მისანი,
ამოიშართოს მნათობი — ცისა და მიწის მიზანი,
ბინდს გაეთხაროს სამარე, მკერდს დაეყარნენ მიწანი,
ჰიმნი ვთქვა სიხარულისა, საგანთიადო ნიშანი,
ნეტავი გამოჩნდებოდენ წვერები მალღის მთისანი,
ღმერთო, მისმინე ვედრება, ვაება ჩემი იცანი!!!

უთქმელი სიმღერები

ღმერთო, როგორ დახუთული გარემოა,
გადასწიეთ ზეცის თალი — ძირს დახრილი,
ეს საწუთრო კარ-დახშული გარემოა,
თუ უძირო ნაპრაღია პირგახსნილი?!...

სუნთქვა მიჭირს და ხმა ხორხში გამეხირა,
გზაც უვალი ყინულებით მოლიპულა,
ვდგავარ, როგორც ბერი მუხა-ნამეხარი
და უთქმელი სიმღერების ბოლი მბურავს...

მინდა ვჭექო ლექსი გულით მწველ სათქმელი,
მამხნევებენ მე მუზები — ასულები,
ან გამსრიხე შავი ღამის მძლე სარკველო,
ანდა სიტყვა მათქმევიწინე ნასურვები...

ღმერთო, როგორ დახუთული გარემოა,
გადასწიეთ ზეცის თალი ძირს დახრილი,

ეს საწუთრო კარდახშული გარემოა,
თუ უძირო ნაპრალია პირგახსნილი?!..

ისევ მარტო ვარ

ისევ მარტო ვარ... მარტო, ჩემს გულთან,
დღეს ყოველივეს ვიწყებ ბოლოდან
და ეს ცხოვრება ისე შემძულდა,
რომ სჯობდა გული სულ არ მქონოდა...

ირგვლივ აწვდილან მთები გორთში,
ნისლს რომ სთავაზობს ზეცა ჩითებად,
მინდა ავიდე ყველა გორაზე
და კლდეებს ვთხოვო მე, დამშვიდება...

მივდევ ბორძიკით დღეების მარხილს —
როგორც ქარავენს დევნილი მგზავრი;
თუმცე ეს სიცოცხლე იმდენად არ ღირს,
რომ მახლდეს მასზე ცრემლი და ჯაერი...

თითქოს მომხარეს უწყალო წლებმა,
დაჩლუნგდა გრძნობა, ფხაც მოვიკელი,
დავგმე ყოველი ამის მომსწრემან
და მაინც თავი ვერ მოვიკალი,

რადგან იმედის ნასახი მახლავს —
ამდენი სევდის უხმოდ ამტანი,
რომ ჩემს სიმღერებს ძველსა და ახალს
ერთ დროს ხმამაღლა იტყვიან მთანი!!!

გრიგალის უმადებ

გადაიარეს გრიგალებმა — დავრჩი წახრილი,
ვითაარ ვერხვი მაღალ მთაზე მარტოდ მოსული,
ვარ გათოშილი და ფიფქი მაქვს თავზე წაყრილი;
გადაიარეს გრიგალებმა, დავრჩი წახრილი.
წამომაცუნეთ, გადამბერტყეთ თოვლის არხილი,
ჩემო ლექსებო, თქვენ გამათბეთ თქვენი მმოსველი;
გადაიარეს გრიგალებმა, დავრჩი წახრილი,
ვითაარ ვერხვი მაღალ მთაზე მარტოდმოსული...

ვედრება მამულისადმი

როგორ შავი კაეშანი მომეცლო,
ველარ ვარჩევ ღამეა თუ დღე არი,
ხელი მომეც, მომეშველე, მამულო, —
მეც ვარ შენი ბედის თანაზიარი!!!
ბევრი რამ მაქვს ქვეყნად სასინანულო,
დამიმტკიცე, რომ მზე მართლა მზე არი,
ხელი მომეც, მომეშველე, მამულო,
მეც ვარ შენი სევდის თანაზიარი!!!
მითხარ: „შვილო, მარად ცრემლით ნამულო,
მოისმინე ახალ მეხთა ზრიალი!
ხელი მომეც, მომეშველე, მამულო, —
მეც ვარ შენი ბედის თანაზიარი!!!

თვითღამოზვიდება

სუყველაფერი ჩამოგერთვა: სატრფოც, სამშობლოც,
მაინც უკეთეს მომავალზე იყავ მლოცავი,
ევედრე უფალს, რომ გულითაც არ დაგაობლოს...
სულ ყველაფერი ჩამომერთვა: სატრფოც, სამშობლოც,

მოდის და, ეხლა, ესაუბრე, გაბრო, ამ შავ ლოდს, —
იქნება რამე შეგაგონოს ლოდმან ლოდსავე;
სუყველაფერი ჩამოგერთვა: სატრფოც, სამშობლოც,
მაინც უკეთეს მომავალზე იყავ მლოცავი.

ღვთიური ცეცხლი

„ო, ღმერთო, მჯერა — რაღაც ნაწილი
შენი ცეცხლისა ჩემში მარხია,
რომელიც, ზოგჯერ, ალადაწვდილი —
იელვებს — მძაფრად, რომ შემარხიოს.
მე ვბორგავ, ბინდში, გაფითრებული
და იმ ნაბოდვარს ფანქრის ნატეხით —
ვაწერ კედელზე, — ხელის ფათურით,
ოცნებითა და ფიქრით ნადალი...
რეკავს რიერაფი... ვით გაძარცული
კაცი და, იქნებ, თვით ნაკაცარი —
გულგაქურდული, ცარიელ სულით
ვარჩევ ღამეულ ნაწერს... ნაცარი
შთენილა ოდენ, წარსული ღამის
ღვთიური ცეცხლის, — და მიკვირს თვითონ —
ამ უცნაური გრძნობის მულამი
და სიტყვათწყობის მაღალი ხვითო.
ხშირად მწაღია, — ეჭვით დაცარულს —
ჩემს ღამეულ მეს გამოვეჯიბრო,
მაგრამ ამაოდ... — მე ნაკაცარი,
ერთ მკლე სტრიქონსაც ვერ ამოვშიფრავ...
და ვისმენ ლექსის, ჩემის, აღმართი —
თუ აამაღლებს გრძნობით — უხრწნელით, —
ეს შენ გეკუთვნის, ყოვლი, ო, ღმერთო —
მე ცარიელი, ოდენ, ჭურჭელი
ვარ და თან მჯერა: რაღაც ნაწილი
ღვთიური ცეცხლის, ჩემში, მარხია,
რომელიც, ზოგჯერ, ალად აწვდილი
იელვებს, მძაფრად, რომ შემარხიოს!!!

შავი ყომარი

სევდამ მომაშთო... რა ვუყო მერე,
მე მის წინ მუხლი არ მომიყრია,
ბედს ვეთამაშე შავი ყომარი
და წაგებული დღენი მიქრიან,
ჩვენი მსაჯული იყო ყორანი,
აწ ის ჩემი ცის ზენიტს მიჰკვრია,
ბედს ვეთამაშე შავი ყომარი, —
მე მოგებაზე არც მიფიქრია,
სევდამ მომაშთო... რა ვუყოთ მერე,
მე მის წინ მუხლი არ მომიყრია...

მყუდროების საღვური

მე, ისევ, სევდის სამოსს დავათრევე,
მოხვეული მაქვს ტანჯვა მერდინად,
დაიწყო წელი მეოცდაათე —
ბევრი ჩიხის და გზაჯვარედინის...
გადაიკარგენ, გაქრენ, უკვალოდ,
ახალგაზრდობის ოქროს დიღები, —
და კარგად ხედავ, ახლა, უფალო —
მიჩანს ქვეყანა, როგორც დიღეგი.
არიყრაეების არ რეკს საათი, —
მიილტვის, ზანტად, უამი — მედინი,
დავიწყვე წელი მეოცდაათე —
ბევრი ჩიხის და გზაჯვარედინის...
მთებო, თქვენც, წყაროდ ცრემლებს იღეკავთ,
უცვლელად გოდგათ ქვიშის სამხარი,
თუ თქვენც ქვეყანა გიჩანთ დიღეგად,
გადავიკარგოთ სადმე, სხვა მხარეს,
წავიდეთ, ვნახოთ ისეთი კუთხე,
არ იყოს კაცთა სისხლით ნაჰკურბი;
სადაც დაცლილა ცრემლების კათხა
და მყუდროების არის საღვური.

მირზა გელოვანის უცნობი ლექსები და როენა გელოვანის მოგონებები

მირზა გელოვანის პოეტური მემკვიდრეობის შესწავლა გარკვეულად ამოწურულად მიგვაჩნდა და მის ყველა ნაწარმოებს გამოქვეყნებულად ვთვლიდით, რომ უეცრად სასიამოვნო და მოულოდნელი ლიტერატურული ფაქტის წინაშე დავდექით: აღმოჩნდა მირზა გელოვანის გამოუქვეყნებელი ლექსები და პირადი წერილები...

ეს ის მასალაა, რის შესახებ მირზას დის, როენა გელოვანის მოგონებაში ვკითხულობთ: „მირზას ლექსებს ძალიან სათუთად უვლიდა რუსუდანი¹. ფრონტიდანაც მოგვდიოდა ლექსები, ძალიან ბევრი ლექსი გვქონდა მირზას ხელით დაწერილი. არა სჩანს ეს ლექსები...“

როგორც გამოირკვა, რუსუდანის სიკვდილის შემდეგ ეს ლექსები მოხვდა მირზას სახლ-მუზეუმში, თიანეთში. ამ გზით კი გადაეცა პოეტის უმცროს დას — როენა გელოვანს.

ქვემოთ გთავაზობთ მირზა გელოვანის რამდენიმე გამოუქვეყნებელ ლექსს და როენა გელოვანის დღემდე უცნობ მოგონებებს საკუთარ ოჯახსა და ძმაზე.

60-ლი ბინაწილი

¹ რუსუდანი — მირზა გელოვანის უფროსი და.

დალლილი ფრინველი

ნეტავ ვის შეეწიოს ეს ლოცვა საკვირველი,
ნეტავ ვინ დაიჩემოს ვერხვი შენთვის დახრილი,
ჩემს სახლს გადააფრინდა უბინაო ფრინველი,
აბუზული, სველი და საცოდავად დალლილი.
მეც გეძებდი წვიმაში, მაგრამ გზა ამერია,
ბევრ სახლს გადავუარე, შენსას მივუალერსე,
არ მელოდი, იფიქრე: მოჩვენება ბევრია,
ალბათ სხვას მიგამსგავსე, ალბათ გზა ამერია...

ზმანებული სინამდვილე

როს საყვარელ ფარდებიდან
ძილი შენს წამწამებს მოეპარება,
ზმანებული სინამდვილე გამიტაცებს შორს
და ნამდვილი ცისფერ ფარდებს მოეფარება.

*
* *

ფერი დაგკარგვია, რაზე გაეწამე,
მე ხომ შენს ორეულს საგულეს დავპირდი,
ეგ რა დაგმართია, მიცანი ლერწამო,
თორემ თუ ავტირდი, ველარ დამაწყნარებ.
გელოდი, დღეს ასე ფერმკრთალი რათა ხარ,

დაღლა რად ეტყობა თავთუხის წამწამებს,
იქნებ შენც წუხილი შეგბოჭავს ხანდახან
ან უმეგობრობა გაწვალებს.
ფერმკრთალო! ან იქნებ ყოველდღე იცვლები,
მე შენს სიახლოვეს ვნატრობ.
შენ ისე კარგი ხარ და გულს გეფიცები,
რომ დუმილისთვის გმადლობ.

ნისლები

დაბრუნდი, თუ გული გეწევია,
მე შენზე წუხილით ვივსები,
მარტოდ მყოფს ნისლები მეწვევია,
ნისლები, ნისლები, ნისლები.

ქაოსში პატარა მოვჩანვარ,
ბუნება გამთქვიფავს თავისში...
ძვირფასო, შენიდან შორსა ვარ,
ძვირფასო, წუხილით ავივსე.

მზე ციდან მზედ აღარ მიყურებს,
შენა ხარ ბუნების საყურე,
ასეთი არ მემახსოვრები,
დაბრუნდი, დაბრუნდი, დაბრუნდი.

მე შენზე წუხილით ვივსები,
ჩემ გზიდან სხვაგან არ გაბრუნდე...
ნისლები, ნისლები, ნისლები...

*
* *

მე ისევ მიყვარს შენი სახელი,
თუმცა კი სჯობდა, რომ არ მიყვარდეს,
არ მინდა ძილი და მოსვენება,
აღარც სიმღერა ან სწრაფვა მალლა,
რადგან ეგ სახეც ჩაესვენება
ამ ჩამუქებულ გორებს გადაღმა.
მაინც იელვებს ღამაში თვალი,
ლექსით, იერით, ცეცხლის მოდებით,
მოედევარ, მოსჩანს სინათლის ალი
და ღამით ქალაქს ვუახლოვდები.

1936 წ.

კიდევ ერთი თხოვნა

წასულხარ, მაინც აღარ მასვენებ,
ნუთუ, უშენოდ აღმართზე ავალ?
მოდი, პოეტად ნურსად მახსენებ,
ყველა პოეტობს, მე კი სულ სხვა ვარ.

1936 წ.

*
* *

ეხლა მე მინდა ჩავედინო ისეთი რამე
პოეტსაც არ ეპატიოს,
მერე მინდა დავიხრჩო თავი,
რომ მოხდეს კატაკლიზმი.

მე თანდათან ვსწავლობ უსიტყვო ლაპარაკს
ეს პოეტების საკუთარი საიდუმლოებაა,
გვითხულობ რაბინდრანატ თავორეს

ყოველ დღით

და ვაგინებ სიჭკვიანეს,
მაშინებს დღე და ღამის შეხვედრა.

ამ დროს ვსვამ ლუდს,

ჩემზე შეყვარებულ ლუდის გამყიდველ

ქალთან

ქართველობას რომ ნატრობს ჩემის გულისთვის...

მერე ნარიყალაზე

ხელში მიჭირავს გალაქტიონ ტაბიძის რჩეული ლექსები...

1936 წ.

სად გისწავლიათ თქვენ ამოდენა,
მე გაგეჰეციოთ შემაშინა თქვენმა გონებამ,
მაგრამ ცალ-ცალკე მეჩვენებით კაცის მოდელად,
ვინმე ახალი ედისონის გამოგონებად.
მე ვდგავარ მთაში, ცივ ღრუბლებში თავაწეული,
ია და ვარდი ჩავიქსოვე აწეწილ თმაში
და ზოგჯერ ქარი, ტყეში მტრულად შემოსეული,
ჩემს გვერდით ამსხვრევს მოხუც ხეებს, ხევი გრიანებს.
— და ის ხეები, მე ვგრძნობდი მაშინ,
ემსგავსებოდნენ უსახლკარო ადამიანებს...
გაგელვძება, ღამე ფშვინავს ჩაშავებული...
და ჰარბი გრძნობა გულში მაინც ვერ დაეტია...
კლდის თეთრი მკერდი ჩემთვის წმინდა პერგამენტია...
დასცქერი მწვანეს, ფარდაგივით დაბლა დაგდებულს,
ან ლოდს უეცრად მალლიდან რომ ჩამოგორდება.
შეხედავ მყინვარს, სითეთრისგან ალაპლაპებულს
და არასოდეს გოეტე არ მოგაგონდება.

ხელის ჩაქნება

თუმცა ეს გული გაგიკვეთია,
მე წავალ, და გზებს არ უჩანს ბოლო
ეს სულ ერთია, ჰო სულ ერთია
თუნდა დაიწვა, თუნდა იცხოვრო.

15/XII-36 წ.

ვახტანგ ბეწუკლიშვილს¹

იქნებ მოვედი გვიან ან აღრე,
არ ვიცი, შენ კი, როგორც ხელოვანს,
წინ დაგილაგებ ჯერ უთქმელ დარდებს,
გეტყვი, რაც სტკივა მირზა გელოვანს.

გეტყვი ნისლებით რამ მაზიარა,
ან რად დავიწყე დაქცევა გესლის,
რადგან ერთია ჩვენი იარა,
და ერთმანეთის წუხილი გვესმის.

გრძელა გზები, იქნებ დავეარდე,
მაინც იმწვანებს რჩეული მდგელო,
ოღონდ ყოველთვის ასე გიყვარდე,
ძმავ კეთილო და სასურველო.

იქნებ მოვედი გვიან ან
აღრე...
არ ვიცი, შენ კი, როგორც ხელოვანს,
წინ დაგილაგებ ჯერ უთქმელ დარდებს,
გეტყვი, რაც სტკივა მირზა გელოვანს...

¹ ვახტანგ ბეწუკლიშვილი — მწერალი ვახტანგ ბეწუკელი.

ლანდი ღირიჟორი

სოველი ჭინკა აკაკუნებს ოთახის კარებს. მწუხრის ლანდები
ჩემს პირდაპირ რჩებიან დიდხანს და კედელზე თრთიან,
თენებას წუთებად სთვლიან,
სანამ ცისკარი აღმოსავლეთს ააქანკალებს.
შებინდებისას შენზე დარდი უფრო მაწვალებს,
მაწუხებს ლანდი, დაცინვა რომ ღიმიად ატყვია.
მეტს ვერ ავიტან, აჩრდილს შუბლში მივახლი ტყვიას.
ვაი, წუხელაც ჩემ ბინამდე ჩუმიად მომდია,
ეიყავი მარტო და საკუთარ სისხლს ვეზიარე,
მუხლებზე მეწყო სხვა გულები, შენი კი არა.
მოდო, მაკმარე ეს წუხილი, ესე ვაება,
თვითონ იხილე ჩემი ლექსის აბურთაეება,
სიმღერა, სადაც შენი ლანდი ღირიჟორია.

1936 წ.

* * *

მივალ, მანქანა ჩემი კუბოა,
შენიდან სადღაც მიმასვენებენ,
იქნებ ეს წასვლა სასაუბროა,
იქნება სადმე კვლავ მახსენებენ.

მირზა გელოვანის დის რომანა გელოვანის
მოგონებები

(იბეჭედა მცირე შემოკლებით)

მამაჩემი იყო გედეონ ოტიას ძე გელოვანი, დედა — ევა იოსების ასული მაჩუროშვილი. ეცხოვრობდით დ. თიანეთში, დედა იყო თიანელი, გვარად ყოფილან გოგოლაურები. ძმები როცა გაყრილან და ცალ-ცალკე გასულან, გამხდარან მაჩუროშვილები, რადგან მაჩურო რქმევია დედის წინაპარს. პაპაჩემი იოსები, დედას მამა (სოსიკა) ყოფილა წარმოსადეგი, ლამაზი ვაჟკაცი. გულადი, შეუპოვარი და განთქმული თავისი ვაჟკაცობით და ნამდვილი კაცური კაცობით. სოსიკა პაპას ყოლია ცოლად ანა სამხარაულის ქალი ერწოდან, რომელიც მეც კარგად მახსოვს. ეყოლათ 11 შვილი და მათგან დარჩენილა მხოლოდ დედაჩემი. დედა ძალიან ნიჭიერი ქალი იყო, ბევრს კითხულობდა, იყო პოეტური ნიჭით დაჯილდოვებული. სწერდა ლექსებს და მოთხრობებს. სწერდა და ინახავდა ისე, რომ არავის აკითხებდა. ლექსები კი იბეჭდებოდა ჟურნალში „თეატრი და ცხოვრება“, რომელიც მე წამიკითხავს. სწერდა ასე — ევა გელოვანისა. ძალიან მჭერმეტყველი და ომახიანი ქალი იყო, ყველას გამკითხავი და შემბრალებელი, ჩვენი ოჯახი ბევრს დახმარებია და ბევრიც აღზრდილა ჩვენთან.

მამაც ძალიან კულტურული კაცი იყო, ჰქონდა სასულიერო სემინარია დამთავრებული. რუსულს კარგად ფლობდა. ისიც სწერდა წერილებს ჟურნალში „თეატრი და ცხოვრება“, რომლის რედაქტორი იყო იოსებ იმედაშვილი, მამას კარგი მეგობარი. მამა ჩადიოდა მათ ოჯახში, ისინიც მოდიოდნენ ჩვენთან. იოსების უფროსი ვაჟი შალვა, მახსოვს იყო ჩვენთან ერთ ზაფხულს. რუსუდანს ჩემ დას აჩუქა წიგნი ვ. ბარნოვის „ისინის ცისკარი“, რომელსაც გატაცებით ვკითხულობდით. დედას ყავდა 8 შვილი. ყველაზე უფროსი მე ვიყავი. შემდეგ ყავდა ვაჟი გოგია, რომელიც მოუკვდა, მესამე იყო რუსუდანი. ელიკო მოკვდა 8 წლისა, რაც საშინლად განვიცადეთ, იყო მეორე კლასში. შემდეგ ყავდა ტყუბუბი ვახტანგი და ვანო (ესენიც დაეხოცა). დედას მერე აღარ უნდოდა შვილი, იმდენი სიმწარე ნახა. მე და რუსუდანი დავრჩით. ძმა არა გვყავდა, მაგრამ გაჩნდა მირზა 1917 წელს. რეზო დავარქვე მე, ეს სახელი

ძალიან მომწონდა. მირზა დაიბადა ერწოში სოფ. ნაქალაქარში, იქ მამაჩემი გადაიყვანეს ერთი წლით სამუშაოდ, მეც სიზმარივით მახსოვს. მირზა რამდენიმე თვის იყო, რომ წავედით თიანეთში, ჩვენ სახლში და სულ იქ ვცხოვრობდით. მირზას შემდეგ: 1920 წელს დედას შეეძინა კიდევ ვაჟი თეიმურაზი (თემო). მამაჩემი, როგორც მამამ მითხრა, ყოფილა ჩამომავლობით სვანი. ცხოვრობდნენ ლეჩხუმში, მათი სოფელი ყოფილა სპათაგორი. პაპაჩემი დაობლებულა და ცხოვრობდა ბიძასთან, შემდეგ წამოსულა იქიდან და თელავში ყოფილა მღვდლად. შეურთავს ვარდისუბნელი ლიზა ჩიკვაძის ქალი. ყოლიათ 6 შვილი, 4 ვაჟი და 2 ქალი. მამაჩემი ყოფილა უფროსი. პაპაჩემს სახელი ოტია რქმევია და მღვდლად რომ ეკურთხა, კონსტანტინე უწოდებიათ. მამა ოტიას ძედ იწერებოდა, ზოგნი კონსტანტინეს ძედ და ასულად. ძალიან განვითარებული კაცი ყოფილა, ოჯახის მოყვარული, კეთილი, გულმართალი. ასეთი იყო მამაჩემიც. ჩვენ ყველანი კარგად ვსწავლობდით. უფრო გამოირჩეოდა სწავლაში რუსუდანი, შემდეგ მირზა. რუსუდანი ძალიან ნიჭიერი იყო, წერდა ლექსებს. რუსუდანიმა და მე თბილისში დავამთავრეთ საშუალო სასწავლებელი. მერე ვმასწავლებლობდით. რუსუდანი შევიდა უნივერსიტეტში და დაამთავრა ლიტერატურული ფაკულტეტი, რუსუდანთან ერთად სწავლობდნენ: პოეტი გრიგოლ აბაშიძე, სერგი ჭილაია, გიორგი კაჭახიძე, კაკო დევიძე, გიორგი ჯიბლაძე და სხვები. ეს თაობა ძალიან ნიჭიერი თაობა იყო. აღტაცებული მოდიოდა ხოლმე რუსუდანი სახლში, შანიძის, კეკელიძის, კოტეტიშვილის ლექციებიდან, ჩვენ გვიზიარებდა და გვიამბობდა ყველაფერს. მე დავამთავრე მეორე მუსიკ. ტექნიკუმი და სახელმწიფო კონსერვატორია 1941 წ. ვოკალური განხრით. 20 წელიწადი ვმღეროდი ოპერისა და ბალეტის თეატრში სოლისტად.

მირზას ლექსის წერის ნიჭი ადრე გამოაჩინდა. სულ პატარა იყო, 6 წლის, როცა დამიწერა ლექსი მიკიბულ-მოკიბული ასოებით. ვინახავდი იმ ლექსს, მერე ვახტანგ ბეწუყელმა გამომართვა და უკან აღარ დამიბრუნდა.

ქათამი რომ კრუხად ჯდება,
გამოსჩეკავს წიწილებს,
როენას რომ გაეაჯავრებ
ნეტა ვისთან მიჩივლებს?

ასე აწერდა ლექსს.

მირზა იყო ძალიან ცნობისმოყვარე, უშიშარი, პირდაპირი, კეთილი. იყო სუსტი ბავშვი, მაღალი, ლამაზი, ჰქონდა წაბლისფერი თმა, ლურჯი თვალები. რატომღაც თითქმის ყველანი სწერენ ჭერა იყო, რაც მართალი არ არის, ის გავდა დედას.

მირზა ძალიან ბევრს კითხულობდა, გასაოცარი მეხსიერება ჰქონდა. ზეპირად კითხულობდა ლექსს, პოემას, თუკი მოეწონებოდა. პირველ დაწყებითი სწავლა მიიღო თიანეთში და იქვე გააგრძელა სწავლა პედაგოგიურ ტექნიკუმში, რომელიც 1935 წელს დაამთავრა. რამდენიმე თვე მასწავლებლობდა სიმონიანთხევის საშუალო სკოლაში. შემდეგ გადმოვიდა თბილისში. მუშაობდა გამომცემლობა „ფედერაციაში“. შემდეგ აფხაზეთის ცენტრალური გაზეთის რედაქციაში, სოხუმში. მისი ლექსები იბეჭდებოდა ჟურნალ „ჩვენ თაობაში“.

მირზა ძალიან კეთილი და ამხანაგების მოყვარული იყო. თიანეთშიც ჩამოყავდა ამხანაგები. მახსოვს ზაფხულში ჩამოვიდნენ მირზა და კოტე ხიმშიაშვილი, რომელიც ძალიან ნიჭიერი მწერალი იყო. ადრე დაიღუპა. იყვნენ თიანეთში ირაკლი აბაშიძე, ელიზბარ ზედგენიძე, ნიკო ტატიშვილი, ესენი ყველანი მირზაზე წლოვანებით უფროსები იყვნენ, მაგრამ ისე ექცეოდნენ როგორც თანთან ტოლს.

მირზა ცხოვრობდა წყნეთის ქ. № 24-ში. პატარა გრძელი ოთახი ეკავა, შესასვლელი ჰქონდა ქუჩიდან და ეზოდანაც. ხშირად მოდიოდნენ მირზას ამხანაგები. მე მაშინ ოჯახით ვცხოვრობდი ნაკაშიძის ქ. № 12-ში და ჩემთანაც მოყავდა ამხანაგები: ალექო შენგელია, გიორგი კალანდაძე, ვახტანგ ბეწუყელი, ლადო ასათიანი, ლადო ბალიაური, გაბრიელ ჯაბუშანური, ალიოშა საჯაია და სხვები. მეც, როგორც შემეძლო, ვუმასპინძლდებოდი.

მახსოვს ერთხელ მირზამ მითხრა: ალიოშას უნდა კოსტუმში შეიკეროს, ბარემ მეც შევიკერავ და შენც უნდა გამომყვეო. ჩემ მეუღლესაც სთხოვა — შენ ნაცნობები გყავს და დაგვეხმარეო. კარგი საკოსტუმე ავარჩიოთ და კარგი შეგვიკერონო. ალიოშა მოვიდა ჩვენთან, და წავედით. რა დამავიწყებს იმ დღეს. მე შუაში მივდიოდი ისინი აქეთ-იქიდან მომყვებოდნენ. ორივე მაღალი, ლამაზი, თავაწეულები მიდიოდნენ ამაყად და გამვლელების ყურადღებას იპყრობდნენ. ისინი მაშინ იყვნენ 20 წლისანი. როცა ამას ვიგონებ ცხარე ცრემლებით ვტივარ ორივეს.

მე, დედა და მამა ვმღეროდით ხალხურ სიმღერებს, დედა მეორე ხმას, მე პირველს, მამა ბანს. დედა კარგად უკრავდა ჩონგურს, გიტარას. მამამ ყველა ხალხური სიმღერა იცოდა და მასწავლიდა. მღეროდა აღნიაშვილის გუნდში. ცეკვავდა თურმე კარგად.

1934 წელს თიანეთში ჯანმრთელობის განყოფილების გამგედ გამოგზავნეს ჩემი მეუღლის ბიძაშვილის ქმარი ილიკო ჭყონია. ისინი ცხოვრობდნენ ჩვენთან და ნელის¹ და მირზას მოეწონათ ერთმანეთი. მირზამ მას ბევრი ლექსი უძღვნა. „თეთრი მიწაც“ ნელისადმი მიძღვნილი, მირზა მაშინ 17 წლის იყო.

1939 წელს კი შოვში წავიდა მირზა დასასვენებლად და იქ გაიცნო ნინა ახვლედიანი, რომელსაც უძღვნა ლექსები. სურათებიც აქვთ ერთად გადაღებული. ჩამოსვლისას მიაშობო, რომ გაიცნო მშვენიერი გოგონა ნინა ახვლედიანი, რომ მოსწონდათ ერთმანეთი, რომ ნინას ქონდა მშვენიერი გრძელი ქერა თმები. ჩამოიტანა ნინას მოქსოვილი ხურჯინი, პატარა, ლამაზი, სადაც ნინას მოჭრილი თმა იდო. ის აღტაცებული ლაპარაკობდა, მითხრა გაგაცნობო. „იცი როენა, მე და ნინა რომ ერთად მივდიოდით, დამსვენებლები იძახოდნენ — რუსლან და ლუდმილა მოდიანო და ყველა აღტაცებული შემოგვეყურებდაო“. გამაცნო ნინა. მირზამ მოიყვანა თავის ოთახში, ორჯონიკიძის ქუჩაზე. შემდეგ ნინას შევხვდი საავადმყოფოში, სადაც მე და მისი დედა ერთად მოვხვდით, იქ გაიცნეს ნინამ და რუსუდანმა ერთმანეთი და დამეგობრდნენ. მირზა 1939 წ. ნოემბერში წავიდა ჯარში, ისე რომ მათ არ ეწერათ ერთმანეთს შეხვედროდნენ.

მირზა წყენეთის ქ. 24-დან გადავიდა ორჯონიკიძის ქ. № 18-ში 1936 წ. იქ უყიდეს ჩვენებმა ბინა და ცხოვრობდა ჯარში წასვლამდე. მახსოვს მირზამ გვიამბო: მე რომ გადავდიოდი, მეზობლები გამოსულიყვნენ ეზოში და მიყურებდნენ. გავიგონე ერთმანეთს ეუბნებოდნენ: პოეტია, პოეტიაო. მე კი ჩემი მაგიდით, ფეხმოტეხილი სკამით და ძველი „კრაოტით“ შევედი ეზოშიო. შემდეგ რასაკვირველია, ახლოს გაიცნეს და ყველას შეუყვარდა.

მახსოვს ლაბადა იყიდა მირზამ და ძალიან უხდებოდა. ერთ დღეს მოვიდა და ლაბადა აღარ ეცვა, ვუთხარი: რა უყავი, რატომ

¹ ნელი — ნელი ჭყონია.

არ გაცვია-მეთქი“. „როენა, არ გაჯავრდე, ამხანაგს ვაჩუქეო“.
„შენ რაღა უნდა ჩაიცვა-მეთქი?“ „მე არა მიშავს, კოსტუმი ჯერ
ახალი მაქვს და ვისაც მივეცი, იმას უკან დაკერებული შარვალი
აქვს და არც აქვს საშუალება იყიდოს რამეო“. ამხანაგების მოყვარული იყო. მირზას ზემო თიანეთში ყავდა ამხანაგი, არ მახსოვს
გვარი, მგონი დედისერთა იყო, მოკვდა და მირზამ ძალიან განიცადა,
და, შემდეგ იმ ამხანაგის დედას ჯარიდან ფულს უგზავნიდა.

1944 წელს მამა გარდაიცვალა. მახსოვს, დასაფლავების დღეს
წვიმდა. ხალხი ბლომად იყო. აივანზე ამოვიდნენ, მალე უნდა გა-
ესვენებინათ. მე და რუსუდანი ვტიროდით. დედას ხმით არ უტი-
რია, იჯდა ისე, მწუხარე. შვილებო, ნუ ტირითო — გვითხრა —
ქვეყნის შვილები იხოცებიან ომში, მამათქვენი მაინც ბედნიერია,
რომ აქ მოკვდა და თავის მიწა-წყალს მიებარაო. ესლა სირცხვილია
ტირილიო. ასეთი იყო დედა. ვიდრე გავასვენებდით ორი მერცხა-
ლი შემოფრინდა და მამას გულზე დააჯდა, რუსუდანმა დაატირა:
მამა შენი ბიჭები: მირზა და თემო მოგიფრინდნენო. ხალხი ქვითი-
ნებდა. ისხდნენ მერცხლები, იყურებოდნენ აქეთ-იქით და მერე
გაფრინდნენ.

ერთხელ მირზამ მიაშობო, რომ ის მუშაობდა გამომცემლობა
„ფედერაციაში“. ჩადიოდა წყენეთის ქუჩიდან, დაჯდებოდა ზემელ-
თან ტრამვაიში. ერთი გოგონა მხედებოდა ყოველთვისო, ერთ და
იმავე დროს მივდიოდით გაჩერებაზე და ვჯდებოდით ტრამვაიშიო,
არ ვიცნობდით, მაგრამ ყოველთვის შევხედავდით ერთმანეთს და
გავუღიმებდითო. ერთ დღეს მივედი გაჩერებაზე და ის იქ არ იყოო.
ვიყურე აქეთ-იქით, ველოდე და მერე ავედი ტრამვაიშიო. დავკარ-
გე ის გოგონა, გაჩერებაზე აღარ გამოჩნდა. ერთ დღესაც კვირა
დღე იყო და ზემელიდან ფეხით მივდიოდით. დავინახე მოასვენ-
ებდნენ ვიღაცას, უკრავდა სასულე ორკესტრი, რომელიც მე ძა-
ლიან მიყვარდა და ბევრჯერ უკან გავყოლივარ მიცვალებულს, რომ
ორკესტრისთვის მომესმინაო. ესლაც გავჩერდი, შევხედე კუბოს
და ელდა მეცა, ის გოგონა იწვა კუბოშიო. გავყევი ბოლომდის
გულდაწყვეტილი. თავჩაქინდრული მივდიოდი, მიყევი ბოლომ-
დის. დასაფლავეს, წავიდა ყველა და მე კი იქ ვიდექი საფლავთან
დიდხანს და მერე დავბრუნდი თვალებში ცრემლებმორეულიო.

მირზას ყავდა ძალიან კარგი მეგობრები. ვახტანგ ბეწუქელს და
მირზას ძალიან უყვარდათ ერთმანეთი. ვახტანგი იყო მამას მო-

ნათლული. სწავლობდა თიანეთში. ისა და მირზა ერთ კლასში იყვნენ. ვახტანგი ძალიან ხშირად იყო ჩვენთან, კითხულობდნენ წიგნებს. არჩევდნენ, კამათობდნენ, გამოსთქვამდნენ თავთავიანთ აზრს. ასე დარჩნენ ბოლომდის ერთმანეთის მოსიყვარულენი. შემდეგ მირზას ლექსების შეგროვებას, გამოცემას დიდი ამაგი დასდო ვახტანგმა. ჩვენ ოჯახთან ძალიან ახლოს იყო ვახტანგი. ჩვენი ჭირის და ლხინის გამზიარებელი იყო ყოველთვის. მშობლები რომ დამეხოცა და რუსუდანიც, ჩვენი ოჯახის ბურჯი და სიამაყე, ვახტანგი მხარში გვედგა, მაგრამ არც ვახტანგი შემრჩა... იმისი იმედი მქონდა ისე, როგორც მირზასი. შემდეგ 1974 წ. თემოც გამომეტალა ხელიდან, ასე დაერჩი მარტო ჩვენი ოჯახიდან. მირზას ყავდა კიდევ კარგი მეგობარი ილო კოჭლავეაშვილი. ერთად სწავლობდნენ. ცხოვრობდა ფშაველებში — არტნისკენ. ხშირად ჩამოდიოდა, გავიდიოდნენ, დაჯდებოდნენ ბაღში ხის ქვეშ და ლაპარაკით არ იღლებოდნენ. ერთად დაამთავრეს საშუალო სასწავლებელი. ისიც დაიღუპა ფრონტზე. და-ძმებს სურათი გვაქვს გადაღებული ილო კოჭლავეაშვილთან ერთად. ჩვენი ძმა იყო ისიც ვახტანგისავით.

მირზას ძალიან უყვარდა ჩხირკედელაობა. გაკვეთილებს რომ მორჩებოდა, ჩავიდიოდა ძირს, დერეფანში, სადაც თავისი ხელსაწყოები ჰქონდა და მთელი დღე აკაკუნებდა. აკეთებდა პატარა სკამებს, მაგიდებს, ტახტებს, ძალიან ერთობოდა და სადილის ჰამაც კი ავიწყდებოდა. დედაჩემი ეძახდა „ხურო იმერელს“... „ამოდი, ამოდი ხურო იმერელო, სადილის დროა“. ისიც მახსოვს დედას ეხვეწებოდა, პატარა წინსაფარი შემიკერეო. შეუკერა დედამ. შემოირტყამდა და მთელი დღე კაკუნი ისმოდა, ჩვენ დავცინოდით, აბა, გვაჩვენე რა გააკეთეო. დედაჩემი იტყოდა ხოლმე, ნამდვილი ღურგალი გამოვაო. საღამოთი წიგნებს კითხულობდა და პატარა ოთახში, სადაც იძინებდა, არავის გვიშვებდა. ჩვენ დავწევბოდით, ის კი კითხულობდა.

1939 წელს მოუწყვეს მწერალთა კლუბში ლიტერატურული საღამო და ამავე წლის ნოემბერში წავიდა ჯარში. შემდეგ დაიწყო ომი. იყო ბესარაბიაში, ხარკოვში, ლენინგრადში. 1944 წელს ბელორუსიაში, სადაც დაიღუპა 26./VI. — 1944 წ. მდინარე დასაველეთ დვინის გადალახვისას. დაკრძალულია ვიტებსკის ოლქის ბეშენკოვიჩის რაიონის სოფ. სანიკის საძმო სასაფლაოზე, სადაც აღმართულია ობელისკი. აქ 1952 წელს გადმოუსვენებიათ. მანამდის ყო-

ფილა დაკრძალული სოფ. სანიკის მახლობლად მდინარე დასავლეთ დვინასთან, ტყეში გზის პირას. დაუდვიათ საფლავზე ნიშანი და სურათი. სანიკში ჩავიდნენ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან 1980 ან 81 წელში და ჩაიტანეს მემორიალური დაფა, რომ მირზა პოეტია და სხვა... მისასვლელი და გარშემო გაუკეთებიათ. დაუყრიათ ქვიშა, აგური...

მირზას ლექსებს ძალიან სათუთად უვლიდა რუსუდანი. ფრონტიდანაც მოგვდიოდა ლექსები. ძალიან ბევრი ლექსი გვექონდა მირზას ხელით დაწერილი. არა სჩანს ის ლექსები, რა უყვეს არ ვიცო...

ვახტანგ ბეწუყელმა დიდი ამაგი დასდო მირზას. მან შეაგროვა ლექსები. მახსოვს, ჩვენთან მოვიდა და ჩემ მეუღლეს უთხრა: გამომეყვი, უნდა დავიაროთ მირზას ამხანაგებთან, ნაცნობებთან და იქნება უცნობი ლექსები ვიპოვოთო. იყვნენ რამდენიმე ადგილას, იყვნენ კ. მესხის ქ. № 8-ში და სხვაგან. მეც მითხრა ვახტანგიმ: „ყველგან მოიკითხე, მირზას ამხანაგებთან წადიო“.

ერთხელ მეუღლეს ჩემსას იონა ჭყონიას პუშკინის ქუჩაზე შეხვედრია პოეტი გიორგი კალანდაძე, რომელიც ადრე მოდიოდა ჩვენთან სახლში მირზასთან ერთად და ჩემი მეუღლე კარგად იცნობდა. ლაპარაკით აიარეს პუშკინის ქუჩაზე, ამ დროს დაუნახავთ გალაკტიონ ტაბიძე. გიორგი მისულა გალაკტიონთან და უთქვამს: „ბატონო გალაკტიონ, ვაიცანით მირზა გელოვანის სიძეო“. „მირზასი?“ — უთქვამს გალაკტიონს. ჩაუყვია კოსტუმის ჯიბეში ხელი და ამოუღია მირზას პირველი ლექსების წიგნი. (პატარა წითელი ყლით, გამოცემული 1954 წ.) „აი, ეს წიგნი უბით დამაქვსო...“

გრიგოლ რობაქიძის წერილები

დიდი ხანი არაა, რაც გრიგოლ რობაქიძის სახელი დაუბრუნდა ქართულ მწერლობას. დაიბეჭდა მრავალი წერილი, მოგონება, პუბლიკაცია, მაგრამ არქივებში ჯერ კიდევ ბევრია გამოუქვეყნებელი, უცნობი მასალა.

ლიტერატურის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში დაცულია გრიგოლ რობაქიძის ცხრა წერილი და რამდენიმე ნარკვევი, ნარკვევები 1988 წელს დაიბეჭდა ჟურნალ „საბჭოთა ხელოვნების“ ნომრებში. რაც შეეხება პირად ბარათებს, ისინი მწერალთა არქივებშია მოძიებული. სამის ადრესატია რუსი სიმბოლისტი ანდრეი ბელი (ბორის ბუგაევი). ლიტერატურის მუზეუმში ინახება წერილთა ფოტოასლები (დედნები — ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში). გამოქვეყნებულია გაზეთ „Молодежь Грузии“-ს 1988 წლის 21 იანვრის ნომერში, დანარჩენი 6 — გამოუქვეყნებელია.

პირველის ადრესატია სერგო კლდიაშვილი, მეორე წერილის — სანდრო შანშიაშვილი. სამი 1930 წელს გაგზავნილია თბილისიდან, მოსკოვში მცხოვრები ქართველი მწერლის შალვა სოსლანის სახელზე. შ. სოსლანის არქივში აღმოჩნდა 1930 წლის 25 ივლისით დათარიღებული პასუხის შავი პირიცი, რომელშიც საუბარია მოსკოვში ჩატარებული საკავშირო თეატრალური ოლიმპიადის შესახებ, მარჯანიშვილისა და რუსთაველის თეატრების წარმატებასა და გრ. რობაქიძის „ლამარას“ წარმოდგენის არნახულ გამარჯვებაზე.

ბოლო წერილი, რომელიც ცნობილი პედაგოგისა და საზოგადო მოღვაწის იპოლიტე ვართაგაეას არქივში აღმოჩნდა, გამოგზავნილია 1962 წელს-შვეიცარიიდან.

რუსუდან დაუშვილი

ქვიფასო სიგზო!

ძალიან ვაფასებ თქვენს დახმარებას, როცა ფული მასესხეთ. კიდევ მეტად ვაფასებ იმ გუნებას, რომელიც თქვენ დაატანეთ ამ სესხს. ამისათვის უფრო წუხვარ, რომ აქამდე ვერ დაგიბრუნეთ. ამას წინათ პაოლოს გამოველაპარაკე სრულიად შემთხვევით. პაოლომ მითხრა, სერგომ „დროშას“ უნდა მისცეს 30 მანეთი და ეს ფული შენ ჰონორარის ანგარიშში ჩაითვალოს. თუ თქვენ არ გეჭნებათ რაიმე საწინააღმდეგო, ამ რიგათ ვავასწორებთ ანარიშს. არ არის ჯენტლმენური, მაგრამ „გარემოებები“ და სხვა...

თჰვენი ზრიგოლ როგაჰიჰ

25 აპრ. 1925 წ.

ქვიფასო სანდრო!

1.8.1927 წ.

აი ამ წამს ასე მყავხარ წარმოდგენილი. სუფრა გაშლილია მალ-ლობზე, საიდანაც მოსჩანს ნისლივით გაწოლილი დიდი ველი ალაზნის, სუფრას მეგობრები უსხედან. შენ კახი ხარ, მასპინძელი, ავიმართავს ჯიხვი ხელში, მე მანდ არა ვარ — და შენ ჩემს სად-ღეგრძელოსაცა სვამ, იქნება ლექსი გადანრავნილი მუხის ტანით, ტოტებით, რკოებით, ფოთლებით. მე შენს ლექსს გავიგონებ შორეთში და გეტყვი მეც — მაგრამ მოაწევეს კი ჩემი ხმა? თუ არ მოაღწია, გამოიყვანეთ წითელი ცხენი გიყი თვალებითა და რისხვიანი ფლოქვებით შესვით ზე ვამეხ — ის გააჭენებს. ამ ჭენებაში იქნება ჩემი სიტყვა, ჩემი გული

შენი ზრიგოლ როგაჰიჰ

7.7.1930.

„მცირე თეატრიდან“ გამომიგზავნეს სიხარულის სიტყვები: ახალგაზრდებმა, ქართველებმა. გამომიგზავნეს იენისის 26, „ლამარას“ დადგმის შემდეგ. მათი სახელი და გვარი არაა აღნიშნული — (საერთო სიხარულის ცნობებისათვის შესაძლოა ეს ასეც სჯობდეს. თქვენ გეცოდინებათ (ან გაიგებთ) ვინ არიან. ვთხოვთ — ჩემი გახარებაც ამცნოთ მათ — ყველაზე უფრო დიდი სიხარული ჩემთვის ისაა, როცა ჩემით სხვა იხარებს. ბედნიერი ვარ ამ მხრით „ლამარას“ დიდი გამარჯვებით.

მხოლოდ ერთი რამ:

საჭიროა იცოდნენ მოსკოვშიაც: „ლამარა“ არ არის დრამატული გასცენიურება ხალხური თქმულებისა. უკანასკნელიდან (რომელიც ვიყავს „გველისმკამელს“ დაედო ფუძედ) „ლამარაში“ დამრჩა მხოლოდ მინდიას „მისნობა“ — და ისიც გადაკეთებული: „გველისმკამელში“ მინდია იძენს მისნობას გველის შეჭმით, „ლამარაში“ კი გველი ყურში ჩაუთქვამს მინდიას უცხოურ გუნებას, აგრეთვე: „გველისმკამელში“ მინდია ჰკარგავს (არა მთლიანად) ამავე ცოდნას სიყვარულში გახლებით, კიდევ: მინდია თავს იკლავს „გველისმკამელში“, „ლამარაში“ კი მინდიას თავის-თავი მსხვერპლად მიაქვს და მით იბრუნებს ნახევრად დაკარგულ მისნობას. ვიმეორებ: მისნობა დარჩა მხოლოდ „ლამარაში“ დანარჩენი კი სრულებით არ მოიპოვება ხალხურ თქმულებაში. ამას სინამდვილის აღდგენისათვის აღვნიშნავ, თორემ ისე ჩემთვის საამაყოცაა, თუ ინდივიდუალ-ქმნილს ხალხის ეპოსად ჰსახავენ (მაშასადამე ჩემ სიტყვას მიუღწევია „დიდი სტილისათვის“, საცა ვიწრო პიროვნული აღარც კი სჩანს)... მეორე შენიშვნა: დადგმაში გამოტოვებულია (არ ვიცი რად) თითქმის მთელი აქტი, საცა ვითარებულია ხასიათები: ლამარასი, თორღეისი, მინდიასი, რაიბულისა. პირადათ ჩემთვის ეს გამონატოვი ყველაზე უფრო გულისხმიერია „ლამარაში“...

დიმიტრი ჯანელიძეს ვერ ვუბასუხებ (ზომ გახსოვთ მისი წერილი, თქვენ რომ ჩამომიტანეთ შარშან?). ჯერ ერთი: მისამართი დამეკარგა [მისი წერილი „გველის პერანგზე“ შენახული მაქვს და იქ აღნიშნული არაა (ცალკე ქაღალდზე იყო)], მეორე და თავი-

დათავი: მისი წერილი ნამდვილი ღიერთამბია „გველის პერანგის“ მიმართ და ღიერთამბზე პასუხი ძნელია მეტად: ვიტყვი მხოლოდ: ავტორს დიდი გზნება ჰქონია სიტყვისა და „გუმანი“ (მიგნება), რას აკეთებს ამჟამად?..

სხვათა შორის „გველის პერანგის“ დიდი ლიტერატურული გამარჯვება ერგუნა გერმანიაში, ეხლა საფრანგეთშიაც იწყეს ქება (იხ. მარსელ ბრიონის წერილი „L'actualité littéraire“, „Les nouvelles Litteratures“.

მარტის 22, 1930).

იყავით კარგად!
თქვენი პატივისცემული
ზრიგოლ როზაქიმე

P. S. რას აკეთებთ?
რად არ დაბეჭდეთ თქვენი ნარკვევი.

პატივისცემული შალვა,

11.8.1930
კოჭორი

გმაღლობთ ბარათისათვის „დასკვნა“ დეპეშით გადმოსცეს ტფილისს: „ზარიაში“ წავიკითხე. სხვანაირად „დასკვნა“ ვერ გამართებოდა: „ლამარა“ არ არის „პირდაპირ—იდეოლოგიური“, ეს მეც ვიცი... — ნედლ მასალას თუ მომაწოდებთ, კარგი იქნება. მე ამჟამად კოჭორში ვარ. პირველ ენკენისთვიდან ტფილისში ვიქნები. თუ ბორჯომიდან შემოვივლით ჩემთან, დაგიმადლებთ... — ეხლა ორიოდე სიტყვა. თქვენ სწერთ: „ლამარა“ ლიტერატურულად არის დაწერილი და არა თეატრალურად, მეშინია „საერთო ადგილს“ არ აპყვეთ თეატრალობაში. ამისათვის მოკლედ ჩემი აზრი:

1. ჩემთვის პირადათ „ლამარა“ უფრო ლიტერატურული ნაწარმოებია ვიდრე თეატრალური.
2. მაგრამ აქედან სრულიად ის არ გამომდინარეობს, რომ იგი არ იყოს თეატრალური.

3. თეატრალური ნაწარმოებისათვის საჭიროა თეატრალური ექსპრესია.

4. თუ ამას მივიღებთ, მაშინ უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ სცენაზე დღიდან მისი არსებობისა არც ერთი პიესას, არც ორიგინალურს, არც გადმოკეთებულს, არც თარგმნილს (ზოგიერთი ამბობს მხოლოდ, რომ მართო „ლალატს“ შეუძლია გაედავოს) ასეთი დიდი შთაბეჭდილება რა გამოუწვევია. ეს არაა მართო ჩემი აზრი.

5. არა — თეატრალური ნაწარმოები კი ვერ გამოიწვევს თეატრალურ შთაბეჭდილებას.

მიუხედავად ამისა, მე ვიმეორებ: ჩემთვის პირადათ „ლამარა“ მიუხედავად ამისა უფრო ლიტერატურული ნაწარმოებია ვიდრე თეატრალური. ამ დაპირისპირებას: „ლიტერატურული — თეატრალური — მე თვეობით ვღებულობ. თუ „ლამარა“ უფრო „ლიტერატურული“ ხასიათის შთაბეჭდილებას სტოვებს, ეს მხოლოდ იმ გარემოების გამო, რომ იგი არაა დაწერილი თეატრალური ტრაფარეტის მიხედვით, კიდევ მეტი: იგი სულ სხვა პრინციპზეა აგებული, ვიდრე რომელიმე „პიესა“ თანადროული თუ გადასული, ეს პრინციპი არის — „სიმფონიური“, „პიესას“ არც ვუწოდებ მე მას (როცა „პიესად“ იხსენიებენ მას, მე თითქოს „გველის-მათრახი გადამკრეს, ისე ვგრძნობ ამას). „ლამარა“ — დრამატული ხორალია, კარგად გაუგია ერთ ამერიკელს იგი მოსკოვში, როცა მის დასახასიათებლად „Хорическая драма“ უხმარია (ის, ალბომი თეატრისა). ეს პრინციპი იგზნო ისეთმა დიდმა მწერალმა და თეატრისა და მუსიკის მცოდნემ და მკვლევარმა, როგორც არის რომენ როლან, იგი წერს ერთ კერძო წერილში, რომ ჩემმა ღრამების „მუსიკალურმა არქიტექტონიკამ იგი გააოცა“ (поразил). „მუსიკალური“ ამ შემთხვევაში „სიმფონიურია“ „ლონდას“ ხელოვნების შესახებ იგი პირდაპირ ამბობს „L'envoûtement magique“ (მაგიური ჯადოსნობა, магическое колдовство).

ვიმეორებ: ამას მისთვის გწერთ, რომ შიში მაქვს, თეატრალოგიის „საერთო ადგილს“ არ აპყვეთ! „ლიტერატურულია, მაგრამ თეატრალური არააო“, საერთოდ რომ იტყვიან (ეს მაშინ ითქმის მხოლოდ, თუ ნაწარმოები თეატრალურ ვერ ხმაურდება).

თქვენი ზრიგოლ როზაკიძე

P. S. ერთი წუთით არ იფიქროთ რომ აქ თავმოყვარეობის ამბავს სრულიად არა. ვიმეორებ: „პიესა“ მე შხამივით მეზარება, მე მსურს მხოლოდ იმის აღნიშვნა, რომ, როცა „ლამარა“ სცენაზე მიდის, მის ასახსნელად სხვა პრინციპია საჭირო.

* * *

პატივცემულო შალვა!

როგორ გეტყობათ, რომ ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ხართ! მერწმუნეთ, რეცენზიაში ხშირად ხდება ასეთი ამბები: გამოტოვება მოლაპარაკესი (ხშირად არა განზრახ). რაც შეეხება მოხსენებას, შეგიძლიათ „ხელოვნების სასახლეში“ წაიკითხოთ, მაგრამ ვეუბნობ, რომ რომელიმე ჩვენი თეატრი რამეში დააჯეროთ.

იყავით კარგად
თქვენი ბრ. როზაქიძე

16.10.30

1.5.1962
ქენეა

პატივცემულო ბატონო ივოლიტა!

გულმხურვალე სალამი შორეთიდგან! გავიგე: 90 წელი შეგსრულდებათ. გავიგე „ლიტერატურული გაზეთი“-თგან, საცა თქვენზე წერილია მოთავსებული და თანაც თქვენი სურათი. წერილი ძალიან მხვედრია. ვაკვირდები სურათს დამშვენებულ-ხართ მოხუცებულობაში. გიცნობდით: ვითარ ფესვმაგარ მუხას, ქართულს—მძლავრად გაშლილი მკლავებით გარემოს რომ ემთავრება. გეტყობათ, სურათზე გატყობთ; ჯერ კიდევ ფესვმაგარი ჩანხართ. 100 წლამდე უნდა იცოცხლოთ! „უნდა“ აქ „მინდა“-ს ნიშნავს. მჯერა

კიდევ; გასძლებთ მანამდე. მერმე კი ბიბლიურად გადახვალთ ამ
„წუთიერი“ სოფლითგან სამარადისოში. დიდი ინტერესით და გულ-
დასმით ვკითხულობ თქვენს მოგონებებს „მნათობში“. ბევრი რამ
გაგიკეთებიათ მშობლიურ ლიტერატურაში! აქა-იქ ტყვილად იმ-
დაბლებთ თავს.

იყავით მხნედ!
მარჯი საქართველოს!
თქვენი პატივისმცემელი

ზრიგოლ რობაქიძე

ნ ა რ კ ვ ე ვ ე ბ ი

გიორგი მარჯანიშვილი

ღაკით სარაჯიშვილის სახლი *

თბილისის ერთ-ერთ ძველ უბანში, სოლოლაკში, ი. მაჩაბლის ქ. № 13-ს (ყოფ. სერგის ქუჩა) დგას XX საუკუნის დასაწყისში აგებული სახცოვრებელი სახლი. იგი აშენებულია 1890—1900-იანი წლების ევროპაში მეტად პოპულარული მიმდინარეობის — მოდერნის რიგზე. მაგრამ ევროპული და რუსული ხუროთმოძღვრების მკვლევარი ამ შენობის მიმოხილვისას ნახავს მოდერნის თვალსაზრისით მრავალ მეტად უცნაურ ელემენტს. შენობა ქუჩაზე გამოდის მოდერნისათვის ტიპური ფასადით, რომლის აღნაგობაც, ერთი შეხედვით სიმეტრიულია. ცენტრი ხაზგასმულია დიდი ჭედური შესასვლელი კარით. მის თავზე მოთავსებული დაბალი, მაგრამ განიერი სამმაგი ფანჯრით, „ფრანგული“ აივნით დასრულებული თავისებური ლოჯიითა და მაღალი „გერმანული“ სახურავის არეში გამართული მრუდთარგოვანი პლასტიკური მოხაზულობის არქიტექტურული ელემენტით. ამ მძლავრ ცენტრალურ ღერძს ამახვილებს სართულების მიხედვით ცვალებად სახეებად დამუშავებული ერთგვარი ჩარჩო, რომელიც ხაზგასმულად დეკორატიული პლასტიკებისაგან არის შედგენილი. ცენტრალური ღერძის ზედა ნაწილში, კარტუშში, ჩაწერილია სახლის აშენების თარიღი 1905 წ. ცენტრალური ღერძის მიმართ სიმეტრიულად განლაგებულია მსგავსი მოყვანილობის თაღოვანი ფანჯრები სართულების მიხედვით დიფერენცირებული საპირეებით. ასევე სიმეტრი-

* გ. ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში დაცულია დ. სარაჯიშვილის სახლის სრულად ამსახველი ალბომი, შედგენილი დ. ნ. ერმაკოვის მიერ გადაღებული ფოტოებით. როგორც ჩანს, ალბომის შექმნა გამოწვეული იყო იმ მნიშვნელობით, რასაც თვით დ. სარაჯიშვილი ანიჭებდა ამ შენობას. ამდენად სახლის სტილისტურ-მხატვრული ანალიზი ჩვენის აზრით, იძლევა იმდროინდელ ქართული საზოგადოების ცნობიერების გასაღებს.

ულადაა განლაგებული სახურავზე გამომავალი ოთხი მანქანა. ფასადის აღწერილ „მკაცრ“ სიმეტრიას არღვევს ცენტრალური ღერძის მარჯვნივ, შენობის კიდეში არსებული გამავალი დიდი თაღოვანი კარიბჭე, რომლის გასაწონასწორებლად შენობის მარცხენა ნაწილი ქარბი დეკორითაა დატვირთული. მოდერნისათვის დამახასიათებელი ღიობთა მოძრავი ფორმები, სხვადასხვა ხასიათის გამოსახულებათა — ორნამენტული და სახვითი ფორმების თავისებური შერწყმა; კარ-სარკმელთა თაღები და საპირეები აგებული სხვადასხვა რადიუსისა და ზომის მრუდების მეშვეობით. სხვადასხვაგვარი ფაქტურის მქონე ელემენტთა დაპირისპირება, მოძრავი ნახატის შემქმნელი მსუბუქი ნაჭედი დეტალების სიჭარბე დიდად აცხოველებს შენობის სახეს.

მოდერნისათვის დამახასიათებელი ქუჩის ფასადთან შედარებით სრულიად სხვა სახეს ქმნის შენობის ეზოს მხარე. იგი მკაცრ სარკისებრ სიმეტრიაზეა აგებული. სახლის ძირითად კორპუსზე მიდგმულია აივანი, რომლის მეზონინით დასრულებული უდიდესი ცენტრალური ნაწილი დიდი მანძილით გამოწეულია წინ და მთელი კომპოზიციის დომინანტს წარმოადგეს. ცენტრალური ნაწილი ფაქტიურად არის ძირითადი კორპუსის მიმართ კუთხით დაყენებული ორსართულიანი მოცულობა, რომლის მთავარ მხატვრულ ელემენტად (ისევე როგორც მთელი ფასადისა), კედლის გლუვი, სადა სიბრტყეებისადმი დაპირისპირებული, მდიდრულად მორთული აივანი გვევლინება. ყურადღებას იპყრობს აივნის ელემენტთა სახეებიც; განსხვავებით ძველი თბილისური აივნების ტოსკანური ორდერისაგან აქ ახლებური მოყვანილობის საყრდენებია გამოყენებული. სვეტი ოთხკუთხაა და მასზე „ასხმულია“ ასევე სწორკუთხა ფორმები. ერთი „ასხმულ“ ფორმათაგანი აივნის ზღუდის თავზე უბრალო შესქელებას, ხოლო უფრო მცირე ზომის ფორმათა კომბინაცია სვეტების კაპიტელებს ჰქმნის. კაპიტელები მთავრდება მცირე ვოლუტებით. ყველა გეომეტრიული ფორმა ერთმანეთს მრუდით უკავშირდება. აივნის ზღუდისა და თაღების ნახატიც თავისებური სახეებითაა აგებული. ყოველი რიკული თხელი და მაღალი ფორმა თავის მხრივ შედგენილი სფერული და წაგრძელებული მრუდთარგოვანი ელემენტებისაგან. ყოველი ინტერკოლუმნიუმის შუაგულში, ზღუდის სათანადო მონაკვეთის ცენტრალურ არეში ქნარისებრი გამოსახულება არის მოთავსებუ-

ლი, ხოლო თაღნარის ზედა არეები ვერტიკალური ზოლებით და მათ მალლა მდებარე რიტმულად განმეორებადი მარტივი დეკორაციული ელემენტებითაა შემკული. აიენის საერთო გამომსახველობას აძლიერებს ქიმერების სახით გაფორმებული კრონშტეინების ბოლოები. ე. ი. ეზოს მხრიდან შენობა ფაქტიურად XX ს-ის ევროპის გამოგონებით ნაგებ თბილისურ სახლს წარმოადგენს.

მთავარი გასასვლელი შენობიდან ეზოში წარმოადგენს ეზოს დონიდან რამდენადმე აწეულ მცირე ტერასას, რომელიც ქვის ბალუსტრადით არის გამოყოფილი. ეზოს შემომფარგვლელი კედლის მხარეს, ტერასაზე აგებულია ქვის, მდიდრულად გაფორმებული წყარო.

თვით ეზოც საინტერესო იყო. იგი რეგულარული ბაღის თავისებურ მინიატურულ ნიმუშს წარმოადგენდა მოლსა და ხეებს შორის საგანგებოდ დაკვალული ბილიკებითა და მოუსვენარი, პლასტიური ფორმის აუზით, რომლის ცენტრშიც „პუტის“ მცირე ქანდაკება იყო აღმართული.

როგორც დავინახეთ, შენობის მთლიანი სახე მისი მხატვრულობა დაფუძნებულია „ევროპული“ და „თბილისური“ ფასადების კონტრასტზე. ასეთი ორბუნებოვნება კიდევ უფრო თავისებური სახით გამოვლინდა სახლის შიდა სივრცეებში.

ოთახები ძირითადად აგებულია მოდერნისათვის დამახასიათებელი ხასიათის ყველა წესის დაცვით. ხუროთმოძღარი კედლის სიბრტყეებს „შლის“ მაქსიმალური დეკორატივიზმამდე მიყვანილი ისეთი ელემენტების მეშვეობით, როგორიცაა პილასტრები და კედლის თაღები (ვესტიბიული). ამ ელემენტებისათვის ყოველგვარი ტექტონიკური შინაარსის გამოსაცლელად ხუროთმოძღვარმა გაათამაშა თვით პილასტრთა სიბრტყეები — დაადებლა მათი ცენტრალური არე, შეავსო იგი ორნამენტით (ვესტიბიული, ფასადი). კედლის თაღებს დაუპირისპირა კედელთა თაღოვანი, ნახევარწრიული და ელიფსური ნაყშით შევსებული სიბრტყეები, აქცია რა ამით კედლის თაღები ერთიანი დეკორატიული სისტემის ნაწილად. კედლებს ხუროთმოძღვარი ილუზორულად შლის სხვადასხვა ფაქტურის მქონე მასალების და მათი შეპირისპირების მეშვეობით. ხმარობს ისეთ მომქმედ საშუალებებსაც, როგორც არის სარკე, რომელიც ირეკლავს რა სხივებს „ამსხვრევს“ კედლის ზედაპირს. ოთახებში ვერ შევხვდებით მშვიდ, მთლიან სიბრტყეებს.

ვესტიბიულის შემდეგ არსებული, ტერასზე გამავალი ოთახის კედლები და ჭერი ვიწრო რელიეფური თამარის მეშვეობით ნაწვერდება თავისუფლად, ნერვიულად შემოხაზულ არეებად. ხუროთმოძღვარს არ უყვარს სწორი ხაზი. ერთგვარი გეომეტრიულობა ოთახში მხოლოდ პარკეტის ან ზოგჯერ შპალერის მარტივ ნახატს შემოაქვს. კარ-სარკმელთა კონსტრუქციებიც კი ნებიერად იზნიქებიან და ქმნიან მხოლოდდამხოლოდ ხუროთმოძღვრისა და დეკორატორის ფანტაზიის შესაბამის სურათებს. ყოველი დეტალი შექმნილია იმ ანგარიშით, რომ ოთახში მყოფი მოაქციოს მოუსვენარ, მოძრავ, მდიდრულად გაფორმებულ გარემოში და ოთახთა გადაწყვეტის მრავალფეროვანებით გაუღვიძოს ინტერესი მთელი სახლის მოსახლეველად. არქიტექტორი არ ჯერდება კედლის სიბრტყეთა „გათამაშებას“ და რამოდენიმე ოთახში ქმნის მძლავრ დეკორატიულ აქცენტებს საგანგებოდ გაფორმებული ბუხრების სახით. ბუხარი ან მოქცეულია კედელში სპეციალურად მისთვის ამოჭრილი დახრილზედაპირიანი ნახევარწრიული თალით დასრულებულ ნიშაში (კაბინეტი), ან წარმოადგენს დამოუკიდებელ, კედლის სიბრტყეზე მიდგმულ მოცულობას და ქცეულია სხვადასხვანაირად დატვირთული, სხვადასხვა ფაქტურისა და ფერის ელემენტების თამაში — შეპირისპირების ერთ-ერთი აქტიურ ნაწილად. საკუთრივ ბუხრებიც „ყრუ“ არეთა დეკორაციული დამუშავების წყალობით გამოყენებითი ხელოვნების იშვიათ ნიმუშებს წარმოადგენენ. ყოველივე ეს ეხება შენობის „ევროპიულ“ — ნაწილს. საყურადღებოა მისი მეორე — აღმოსავლური მხარეც, რომლის სახის განმსაზღვრელი ელემენტებიც სრულიად სხვა კულტურული რეგიონის — მაკმადიანური აღმოსავლეთის კუთვნილებას შეადგენს. საუბარია ერთ-ერთი ოთახის ჭერზე, რომლის კედლებთან გადაბმის ადგილიც სტალაქტიტური ფრიზით არის აღნიშნული. ფრიზს ზევიდან და ქვევიდან გაუყვება ნაირნაირი ორნამენტით დაფარული ზოლები. ორნამენტის აგებისას გამოყენებულია მსგავსი სახეების მრავალგზისი განმეორების ხერხი ანუ ე. წ. „დაუსრულებელი რაპორტი“. საკუთრივ ჭერიც სრულიად სხვაგვარია. თუ „ევროპიულ ოთახებში ჭერი არის ფონი სხვადასხვა სახის ორნამენტათვის, აქ ფონი პრაქტიკულად აღარაა, იმდენად მჭიდროდ არის იგი დაფარული ნაყვით. ორნამენტიც ხალიჩისებრია. რთულ ხლართში თანაბრად არის გაბნეული რამოდენიმე აქცენტი. განსხვავებულია იატაკის

ნახატიც. „ევროპულ“ ოთახთა იატაკების მკაფიო გეომეტრიული
დეკორი აქ იცვლება ნერვიული, ტეხილი და ერთის შეხედვით ნაკ-
ლებად ორგანიზებული სახეებით. ასევე აღმოსავლურ ასოციაცი-
ებს იწვევს ერთ-ერთი ოთახის ბუხრის თავზე მოთავსებული სარ-
კის შეისრული ფორმა და სააბაზანოში გამოყენებული დეკორა-
ტიული მოტივი. აქ სარკის გარშემო გამოყოფილია ელიფსური
მონახულობის მრუდით შემოფარგლული არე, რომელიც შევსებუ-
ლია „სტალაქტიტების“ მსგავსი ფორმებით.

როგორც ვხედავთ, შენობის მხატვრული სახის განმსაზღვრე-
ლი ნიშანი არის მისი ხაზგასმული „ორბუნებოვანება“ და ორფა-
სადიანობა, რაც არაა შემთხვევითი. სწორედ ამაში გამოიხატება
მცდელობა ადგილობრივი ტრადიციული თუ საუკუნეების მანძილ-
ზე გათავისებული ყოფის ცალკეული მხარეების, მოთხოვნილებე-
ბის, გემოვნების შეხამებისა რუსეთიდან შემოსულ „მოდასა“ თუ
თავზე მოხვეულ ფორმებთან. ორბუნებოვანება ერთის მხრივ გა-
მოვლინდა „თბილისურ-ევროპული“ ფასადების, ხოლო მეორეს
მხრივ „ევროპულ“ მარიენტალიზებული შიდა სივრცეების და-
პირსპირებაში. ეზოს მხატვრული გააზრება და აქედან გამომდი-
ნარე შენობის ორფასადიანობა არ ყოფილა გამონაკლისი თბილი-
სის ხუროთმოძღვრების ისტორიაში. ამის თვალსაჩინო დადასტუ-
რება XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან დამკვიდრებული შენო-
ბათა ტიპოლოგიურად მსგავსი გადაწყვეტა, რომელიც ჩამოყალიბ-
და და განვითარებული სახის ნიმუშები მოგვცა XIX—XX სს-თა
მიჯნაზე. ასეთი მიდგომის ერთ-ერთი საუკეთესო მაგალითია კოს-
ტავას ქ. № 12-ს მდებარე საცხოვრებელი სახლი, რომლის ქუჩაზე
გამომავალი ფასადი ეკლექტიკის ერთ-ერთ გამორჩეულ ნიმუშს
წარმოადგენს, ხოლო ეზოს მხარე არის ნაწილი ოდესღაც მაღალ-
მხატვრული ანსამბლისა. იგივე ტენდენცია შეიმჩნევა ლ. ქიაჩე-
ლის № 7 ა-ს მდებარე სახლში, არშაკუნისა და ქობულაშვილის
სახლში (დღევანდელი სამხატვრო აკადემიის შენობა) და სხვა. შე-
ნობათა ასეთი გადაწყვეტა დამახასიათებელია აღნიშნული ხა-
ნის საქართველოს სხვადასხვა მხარისათვისაც. მაგალითისათვის გა-
ვიხსენოთ დღეისათვის უკვე გავერანებული „გარიყულა“ თარხ-
ნიშვილების სახლი კასპის ახალქალაქში (XIX ს-ის 50-იანი წ.წ.
ბარიატინსკის მეფისნაცვლობის ხანა) ფასადები აქაც ევროპული
მოტივების უხვი გამოყენებით არის აგებული. კლასიციისტური ორ-

მაგი ორდერი, დიდი თაღოვანი კარ-სარკმლები და სამი რომელთაგანაც უდიდესი, სასახლეში შესასვლელ კართან ერთად აღნიშნავს ფასადის ცენტრალურ ღერძს, „მავეროპეიზებელი“ არქიტექტურის რიგში აყენებს ამ შენობას. მსგავსებას სარაჯიშვილის სახლთან აძლიერებს ისიც, რომ ორდერს აქაც გამოცლილი აქვს ტექტონურობა. პილასტრების შუა არე დადაბლებულია, რის მეშვეობითაც ნაწიერდება ფუსტი და იძენს ხაზგამსულად დეკორაციულ ელფერს. მეორე, გრძივი ფასადი უფრო „აქტიურია“. მასში დიდი ადგილი უჭირავს შემინულ ლოჯიას და პირველი სართულიც თითქმის მთელ სიგრძეზე თაღნართაა გახსნილი. საკმარისი იყო შევსულიყავით შენობაში, რომ წარმოგვიდგებოდა ერთის შეხედვით სრულიად სხვაგვარი ზამყარო. დიდი, ერთმანეთში უზარმაზარი თაღით გახსნილი ან მცირე, მოზღუდული ოთახებით, რომელთა ჭერი ან თაღოვანია ან სტალაქტიტური, ხოლო კედელთა სიბრტყეები დანაწევრებულია სტალაქტიტური თუ სადა ნიშნებით. თითქმის ყველა ოთახის კედლები ხალიჩისებრი ორნამენტითაა დაფარული. ოთახთა მოხატულობა იმდენად დამახასიათებელია სპარსული კულტურისათვის, რომ მის ერთ-ერთ უახლოეს პარალელად შეიძლება დღევანდელი აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე შექში არსებული ხანთა სასახლის მხატვრობა მივიჩნიოთ XVIII ს. მაგრამ მიუხედავად უეჭველი მსგავსებისა დიდი განსხვავებაც არსებობს საცხოვრებლის მოხატულობის ამ ორ ნიმუშს შორს. შექის ხანთა სასახლის ოთახთა დეკორი თანაბრად ავსებს მისთვის გამოყოფილ არეებს მაშინ, როდესაც „გარიყულას“ მომხატველები არჩევდნენ სარკისებრი სიმეტრიის წესით აგებულ კომპოზიციებს ნათლად გამოკვეთილი ცენტრითა და მის ორივე მხარეს გაშლილი, ცენტრალური აქცენტისადმი დამორჩილებული ორნამენტით. კიდევ მეტიც. ერთფეროთი ოთახის „აღმოსავლურობა“ მოხატულია მხოლოდ ჭერ-კედელთა გადაბმის ადგილას მოთავსებული სტალაქტიტური ფრიზით და ქალის გარშემო არსებული ნაყშით. სადა კედლები კი დეკორატიულია რიტმულად განმეორებადი მსხვილი ორნამენტით, რომლის ანალოგიასაც როკოკოს ხანის ევროპულ ხელოვნებაში თუ შევხედებით და მასში პლასტიკური, ამავე ხანისათვის დამახასიათებელი „რეალისტური“ ხერხებით გამოსახული ქალის ფიგურაა მოთავსებული.

ყველა ჩამოთვლილი შემთხვევა ერთიანი, კულტურული პრო-

ცესის ევროპა-აღმოსავლეთის კულტურული ექსპანსის პირობებში არქიტექტურის ადგილობრივი სახის ძიების შემუშავების სხვადასხვა საფეხურის მაგალითია. ძიებისა, რომელიც მსკველავს XIX საუკუნის მეორე ნახევარს და XX ს-ის დასაწყისს. აღწერილი მიდგომა, რომ ქართული კულტურის განვითარების შედეგი იყო, ცხადი გახდება ორი მოწმობის გახსენების შემდეგ. 1860-იანი წლების დამლევს პეტერბურგში სასწავლებლად ჩასულმა იაკობ მანსვეტაშვილმა დაიჭირა ბინა სახლში, რომლის აღნაგობამაც იგი გააოცა. მიემართო მას! „სალამოს ჟამი იყო, წავედი ბინის მოსანახად, ნებისა და ლიტეინის პროსპექტების კუთხეში ვიშოვე ოთახი, მეხუთე სართულში იყო და ეზოში ჰქონდა გადასახედი. გავიხედე და რა ვნახე: ეზო კი არ იყო, როგორც ჩვენში, არამედ ღრმა ჭა, ოთხივე კუთხივე მაღალი კედლებით შემოზღუდული“¹. იგივეს იმეორებს XIX—XX სს-თა რუსული ხუროთმოძღვრების მძვლევარი ვ. გ. ლისოვსკიც. ეხება რა ეკლექტიკის რიგის ხუროთმოძღვრებას იგი წერს შემდეგს: „კერძო მფლობელობაში მყოფი ნაკვეთების განაშენიანება მაქსიმალურად მკიდროვდებოდა. შიდა კვარტალური სივრცე ფაქტიურად არ ექცეოდა არქიტექტორის მხედველობის არეში; მთელი მისი ყურადღება გადატანილი იყო შენობათა მთავარ ფასადებზე, რომლებიც მათი მებატრონისათვის რეკლამის როლს ასრულებდნენ. ხუროთმოძღვრებამ მნიშვნელოვანწილად დაკარგა სივრცობრივი ხელოვნების თვისებები“². რუსულ ხუროთმოძღვრებაში ეზოს ყურადღება მიექცა მხოლოდ მოდერნის დამკვიდრებისას და ისიც გამოიხატა კურდონერის ტიპის ეზოს შექმნაში. იქმნებოდა ქუჩაში გახსნილი ეზოს (კურდონერის) გარშემო დაჯგუფებული შენობათა საცხოვრებელი კომპლექსები³. მაშინ, როდესაც თბილისში უპირატესობა მიენიჭა შიდა ეზოს, რომელიც ქუჩისაგან შენობის „ევროპული“ ფასადით იყო გამოიჯნული. როგორც ვხედავთ მიუხედავად გარეგნული მსგავსებისა, ქართული ხუროთმოძღვრება თავისი საკუთარი გზით ვითარდებოდა და საცხოვრებელი არქიტექტურის გამორჩეული ნიმუშები მკაფიოდ ინდივიდუალურ იერს ატარებდნენ. ეს თავისე-

¹ ი. მანსვეტაშვილი. მოგონებანი. ტფილისი 1936 წ. გვ. 30.
² В. Г. Лисовский «Особенности русской архитектуры конец XIX-на-
 ло в — XX века 1976 г. ст. 13.
³ იქვე გვ. 32.

ბურებაც თბილისური ხუროთმოძღვრების მრავალსაუკუნოვანი განვითარების ახალი საფეხური იყო მხოლოდ, რუსეთის გზით ევროპაში უშუალო გასვლის შედეგი. ამაში გვარწმუნებს XVII—XVIII სს-თა მასალებზე და ჩერნეცოვის ჩანახატებზე ასახული ქალაქის შედარება. XIX—XX სს. ტფილისთან. XVII—XIX სს. თბილისის ხუროთმოძღვრული წესებით ცოტად თუ ბევრად გაფორმებული შენობა არ წარმოადგენდა აღმოსავლეთისათვის ესოდენ დამახასიათებელ ყრუ კედლებით შემოსაზღვრულ სამყაროს, რომელშიაც შეღწევა არის საჭირო. არამედ ყოველი ნაგებობა გახსნილია თავებით, კარაპანითა თუ ბანით და ჩართულია გარემომცველ ლანდშაფტში. იგი არ ემიჯნება ბუნებას, არ ქმნის ხელოვნურად იზოლირებულ სამყაროს, არამედ ხშირად საცხოვრებელიდან გარდამავალი არქიტექტურული ფორმის მეშვეობით (ბანი, კარაპანი, აივანი) ერთვება გარემოცვაში. იქცევა მის ნაწილად. განსაკუთრებით თავისებურ და მხატვრულად დასრულებულ სახეს ეს მიდგომა იძენს XIX ს-ის შუა ხანებში. იგი ქმნის ქალაქს, რომელიც წარმოადგენს მთლიანად სახლებით, მათი საცხოვრებელი, სავაჭრო თუ სხვა სათავსებით, ქუჩაბანდებით, შუკებით, მოედნებით ერთიან, მხატვრულად განცდილი და ადამიანის მაშტაბზე დაფუძნებულ საცხოვრებელ გარემოს. აქ ზღვარი „კერძოსა“ და „საზოგადო სა-არსებო სივრცეებს შორის“ წაშლილია.

დაახლოებით XIX ს.—70-იანი წლებიდან თბილისმა სრულე-ბით განსხვავებული სახე მიიღო. ქალაქის ცენტრმა გადაინაცვლა იმ უბნებში, რომელთა სახეს ჰქმნიდა პეტერბურგში „უზენაესად აპრობირებული“ სანიმუშო და სავალდებულო პროექტების მიხედ-ვით აგებული შენობები. გაქრა დარბაზი, იშვიათობად იქცა თბი-ლისური სახლი, ქუჩა გაგანიერდა, გაიმიჯნა შენობა, როგორც სა-ცხოვრებელი და ქუჩა, რომელსაც მხოლოდ კომუნიკაციის ფუნქ-ცია დარჩა. მოქალაქე „შეიკეტა“ ევროპული ფასადის მიღმა შექმ-ნილ სამყაროში. შენობის ფასადი იქცა ერთგვარ ზღუდვად შენო-ბასა და მის გარემოს შორის. მაგრამ საქალაქო გარემოს „მოში-ნაურების“, „გაადამიანურების“ „გაყოფითების“ ტრადიცია იმდენ-ად ძლიერი აღმოჩნდა, რომ მან გააფორმა ქალაქის „მეორე“ სახე-ეზო თუ ეზოების სტრუქტურა, რომელიც ქალაქის საპარადო „ევროპული“ ფასადი — შირმის მიღმა ქმნის ძველებურ, ტრადიცი-ულ გარემოს. სწორედ ეზოში აისახა არქიტექტურულად გაფორ-

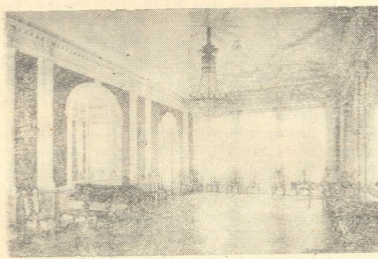
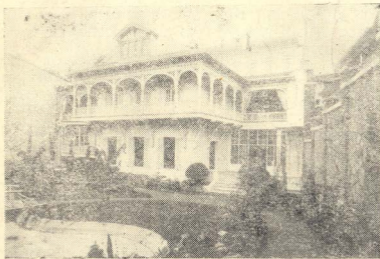
მებული გარემოს შექმნის ის სურვილი, რომელიც ამოძრავებდათ თბილისელთ XVII—XVIII საუკუნეებშიც. ეზო, მოზღვდული შენობათა კორპუსებით, იგებოდა ტრადიციული წესებით და ხშირად გადაბმული ან გახსნილი მომიჯნავე ეზოში იქცეოდა მეტად თავისებური სისტემის ნაწილად. ეზო, ისევე, როგორც წინათ, შემოსაღტიული იყო აივნებით. აივნების ცალკეული ელემენტების დამუშავებაც ტრადიციულ ხაზს აგრძელებდა. სწორედ ამ ტრადიციულ კალაპოტში მდებარეობს დ. სარაჯიშვილის სახლის (დღ. მწერალთა კავშირის შენობის) ხუროთმოძღვრებაც.

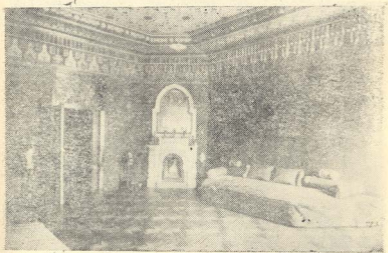
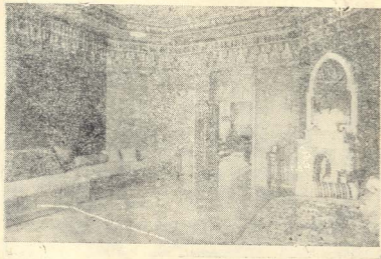
ეს ორადობა, ორბუნებოვნება სახლისა თუ ქალაქისა მთლიანად გამოვლინდა დ. სარაჯიშვილის სახლის მეორე მხარეშიც — ოთახთა გადაწყვეტის ხასიათში, „ორიენტალური“ და „ევროპული“ სივრცეების დაპირისპირებაში. ეს მოტივი, როგორც უკე აღინიშნა, ჯერ კიდევ XIX ს-ის შუა ხანებიდან მომდინარეობს და გაცილებით უფრო დიდი წარსულიც გააჩნია, მაგრამ სწორედ XX საუკუნის დასაწყისში იქცა იგი „არტისტული საზოგადოების“ ერთი ნაწილის მიერ ეროვნული ფორმის ძიების შეგნებულად შერჩეულ გზად. ამ გზას მიმართავდნენ ისეთი მოაზროვნე და ქართული კულტურის ისტორიის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი მხატვრები, როგორებიც იყვნენ დ. კაკაბაძე (მას იზიდავდა აღმოსავლური სიმბოლიკა), ლ. გუდიაშვილი (მისი შემოქმედების ერთ-ერთი წყარო იყო გვიანი შუასაუკუნეების ქართული მაირანიზებული მინიატურა), ვ. სიდამონ-ერისთავი (მოსკოვში სწავლისას და რამდენიმე ხანი მის შემდეგ განიცდიდა ნ. რერიხის, ე. ი. სახვითი ხელოვნების ენაზე ამეტყველებული ინდური მისტიკის ზეგავლენას) და ა. შ. ამ მიდგომამ იარსება დიდხანს და 1916 წელს ერთგვარი პოეტური დეკლარაციის სახეც მიიღო.

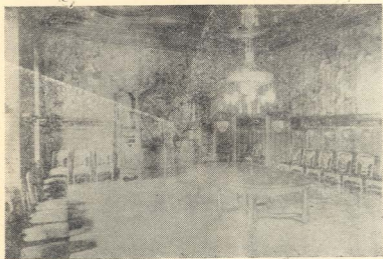
„გაფიზის ვარდი მე არუდონის
ჩაერგე ეაზაში.
ბესიკის ბაღში ვრგავ ბოდღერის
ბოროტ ყვავილებს
და რაც შემხვდება შემაჩერებს
შორეულ გზაში
ჩემს ღვრია ლექსში დაისვენებს
და დაიჩრდილებს“

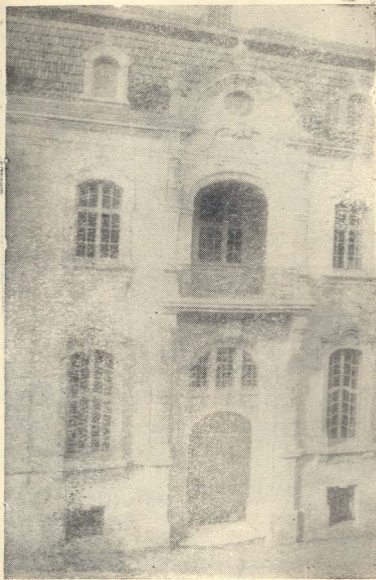
განაცხადა ტიცან ტაბიძემ ლექსში „L'art poetique“.

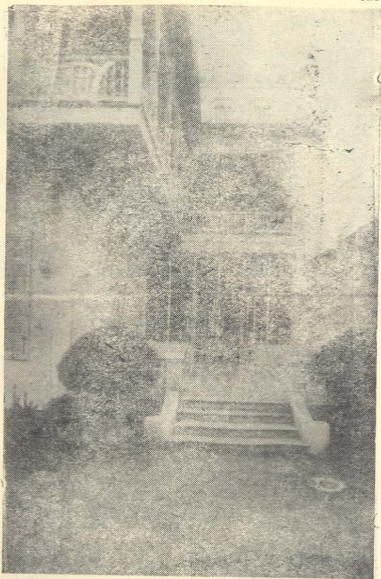
დავით სარაჯიშვილის სახლის ექსტერიერი და ინტერიერი

მწერალთა კავშირის დღევანდელი შენობა აიშენა საკუთრად ახალი დროის საქართველოს ერთ-ერთმა უდიდესმა კომერსანტმა, მეწარმემ, მეცენატმა და საზოგადო მოღვაწემ დავით ზაქარიას ძე სარაჯიშვილმა. ადამიანმა, ურომლისოდაც მოკიდებული გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან 1911 წლამდე, მისი გარდაცვალების წლამდე არც ერთი ეროვნული საქმე არ დაწყებულა და არ დასრულებულა. ადამიანმა, რომელიც აფინანსებდა უნივერსიტეტის მშენებლობას, ე. თაყაიშვილის ექსპედიციას ტაო-კლარჯეთში, იქნდა ხელნაწერებსა თუ მნიშვნელოვან ნაშთებს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებისათვის, რომლის სტიპენდიებზეც აღიზარდა ქართველი ინტელიგენციის მთელი თაობა. ადამიანმა, რომლის ანდერძმაც გულუხვობითა და ზუსტი მიზანდასახულობით, ეროვნული საქირებათა გააზრების სიღრმით შესძრა საზოგადოება. ადამიანმა, რომლის სიკვდილსაც გამოეხმაურა ქართული, სომხური, რუსული, გერმანული, პოლონური, ჩეხური, პრესა. ადამიანმა, რომელიც იქცა ქველმოქმედების სიმბოლოდ. ადამიანმა, რომელმაც თავისი სახლიც, ჩვენი კვლევის ობიექტიც უანდერძა საქართველოს დედაქალაქს მასში სამხატვრო გალერეისა თუ მუზეუმის გასამართავად. ამ მასშტაბის მოღვაწეს ჰქონდა საშუალება სანიმუშო სახლის აშენებისა და ააშენა კიდევ. მან გერმანიიდან მოიწვია ხუროთმოძღვარი კარლ ცაარი, თანაშემწეებად დაუყენა ოზეროვი, ტატიშჩევი და ი. მამაცაშვილი და სწორედ ამ, თუ შეიძლება ითქვას, „ნტერნაციონალური“ ჯგუფის რუღუნებით შეიქმნა შენობა, რომელშიც ახლებური დროის შესაფერი ფორმით განსხეულდა საერო ხუროთმოძღვრებაში გამოვლენილი და ახალი დროის ქართული კულტურისათვის მთლიანად ესოდენ დამახასიათებელი ტენდენცია. აქ უნებურა დგვახსენდება, ო. თუ-მანიანის სიტყვა:

„ძველი თბილისი რაღაც განსაკუთრებული, თავისებური სამყარო იყო, სადაც კავკასიის ხალხები ვაერთიანებული იყვნენ თავიანთი ყოფის დამახასიათებელი ყველა ნიშნითა და მანერით. აქ მათ შეჰქმნეს სხვადასხვა ხალხთა უაღრესად კოლორიტული და საინტერესო ნარევი.

რადგან ქართული სული იყო ამ ხალხთა ცხოვრების ტონის მიმცემი, ამიტომ ძველი თბილისი ერთმანეთისათვის უცხო ელემენტთა ეთნოგრაფიულ კრებულს კი არ წარმოადგენდა, არამედ იგი

ჰგავდა მხიარულ საქორწილო სუფრას, სადაც კავკასიის ხალხები და ტომები ნადიმზე იყვნენ მოწვეულნი“⁵.

ეს ფაქტი გვარწმუნებს იმაში, თუ რამდენად მართალი იყო გ. ასათიანი, როდესაც წერდა, რომ „საქართველოს სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი მისი საზღვრების სიმტკიცეს ემყარებოდა, ქართული კულტურის სიძლიერე და შეუვალობა მის ღია კარიბჭეებში იყო ყოველთვის... სწორედ საკუთარი ნიადაგისა და ფესვთა სიმაგრის ორგანული შეგრძნება იყო ის უტყუარი საბუთი, რომელიც უფლებას გვაძლევდა ესოდენ ფართოდ გავგელო ჩვენი სულიერი გალავნის ყველა კარი ისე, რომ სხვაში გათქვეფის ან საკუთარ სიმდიდრეთა განიავეების შიში არ გვექონოდა“⁶. დიახ, ქართული კულტურის სიძლიერის უამს ყველა კარი ღია იყო, მაგრამ ეს არ ნიშნავდა ებიგონობას, ვინაიდან ქართული ყოფა, სულიერი კულტურა, საზოგადოებრივი თუ კერძო საჭიროებები იმდენად გარდაქმნიდნენ შემოსულ, ქართთ, გარემოებებით მოტანილ თუ თავზე მოხვეულ ფორმებს, რომ მათგან მხოლოდ ცალკეული ნიშნები რჩებოდა. ხდებოდა მეტამორფოზა, იგი გარდაიქმნებოდა ახლებურ, მისი წარმომშობი ნიადაგისათვის უცხო ქმნილებად.

დ. სარაჯიშვილის სახლი ქართული კულტურის მნიშვნელოვანი ძეგლია. ამ შენობით შეიძლება გაიხსნას რიგი იმ თბილისურ და არა მხოლოდ თბილისურ ნაგებობათა, რომლებშიც გაცხადდა ამ ხანის ქართული კულტურის თავისებურებანი, საზოგადოების სულისკვეთება, ხოლო თვით შენობები გარეშე ფაქტორებისაგან დამოუკიდებლად სამშენებლო ხელოვნების მეტად საინტერესო და მხატვრულად ღირებულ ძეგლებს წარმოადგენენ.

⁵ ო. თუმანიანი, თხზულებათა კრებული, ერევანი 1951 ტ. IV. გვ. 236. ციტატა მოყვანილია ა. ბარნოვის წიგნიდან „ძველი თბილისის მუსიკოსები“ თბ., 1974, გვ. 7—8.

⁶ გ. ასათიანი. „სათავეებთან“ თბ., 1982 წ. გვ. 143.

მიქელ პატარიძის არქივი

შემოქმედის პირადი არქივის გაცნობა მოულოდნელ შთაბეჭდილებათა სიმრავლესთანაა დაკავშირებული. თვალწინ გაცხადდება ხოლმე ადამიანების პირადი ცხოვრებისა თუ შრომითი საქმიანობის ამსახველი დეტალები და მანამდე უცნობი, თითქოს ბუნდოვანი ფაქტებიც კი ახალ, განსხვავებულ ელფერს იძენენ. მთავარი ისაა, რომ თვით შემოქმედის პიროვნება წარმოჩინდება ბუნებრივად და შეუღლამაზებლად, რაც მკითხველი საზოგადოების დიდ ინტერესს იწვევს.

ამ თვალსაზრისით გვინდა განვიხილოთ მიქელ პატარიძის არქივი, რომელიც 1979 წელს შეემატა ლიტერატურის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდს¹.

არქივი მრავალრიცხოვანიც არის და მრავალფეროვანიც. ეს გასაგებია, რადგან მიქელ პატარიძემ, როგორც მთარგმნელმა, პოეტმა, ჟურნალისტმა და საზოგადო მოღვაწემ ღირსეული ადგილი დაიმკვიდრა XX საუკუნის ქართული მწერლობის ისტორიაში.

... დაიბადა 1895 წელს ქუთაისში. ქუთაისის რეალური სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ უმაღლესი განათლების მისაღებად გაემგზავრა პეტერბურგს, სადაც დაამთავრა პოლიტექნიკური ინსტიტუტი.

საქართველოში დაბრუნებისთანავე ხანგრძლივად და ნაყოფიერად იღვწოდა სამწერლო და საზოგადოებრივ ასპარეზზე. გარდაიცვალა 1959 წელს.

ასეთია მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები იმ მრავალმხრივი მოღვაწისა, რომელიც წლების მანძილზე დიდ სამსახურს უწევდა

¹ არქივს თან ახლავს მდიდარი ფოტო-მასალა (ნეგატივები), რომელიც ინახება მუზეუმის ოკონოგრაფიულ განყოფილებაში.

² დაცული ხელნაწერები განლაგებულია 20 საქალაქო და მოითვლის 500-მდე ხელნაწერ ერთეულს. არქივი წარმოდგენილია შემდეგი სახით: პოეზია; თარგმანი; ნარკვევები; პირადი წერილები; დოკუმენტები; და პერიოდული პრესა.

ეროვნულ კულტურას სამშობლოშიც და მის ფარგლებს გარეშეც. საქართველოს ინტელიგენციას მისი სახით ჰყავდა მსოფლიო ლიტერატურის, რუსული და ევროპული ენების შესანიშნავი მცოდნე, დიდად განათლებული პიროვნება, რომელმაც შესამჩნევად გაამდიდრა ჩვენი მწერლობა ლონგფელოს, პერედისა, ბოდლერის, რემბოს, პუშკინის, ახმატოვას, ესენინის და სხვათა პოეზიის თარგმანებით.

რაც შეეხება პოეტის ორიგინალურ პოეზიას, შეიძლება ითქვას, რომ იგი ნაკლებადაა ცნობილი მკითხველთა ფართო წრისათვის. „ახლობლები პირადი კონტაქტის მეშვეობით ეცნობოდნენ მის პოეზიას, ხოლო მკითხველი ხშირად წააწყდებოდა ჟურნალ-გაზეთებში გაფანტულ ლექსებს, რომლებსაც ხელს აწერდა მიქელ პატარიძე. შესაძლოა პრესის ფურცლებზე არც კი მოხვედრილა ის ლექსები, რომლებიც მის ნამდვილ პოეტურ ბუნებას გაამკლავებდა“, წერს მ. ხუციშვილი¹.

მ. პატარიძის შემოქმედებითი მოღვაწეობა მე-20 საუკუნის გარიჟრაჟს დაემთხვა. ადამიანთა ცნობიერებაში მეტად რთული გზით შემოჭრილმა ახალმა საუკუნემ თავისებური კვალი დააჩინა კულტურისა და ხელოვნების სხვადასხვა სფეროს. ამ პერიოდის პოეტურ ქმნილებათათვის დამახასიათებელია, როგორც სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნავდნენ ხოლმე, „უკიდურესი ინდივიდუალიზმი, პესიმიზმი, ცხოვრების უარყოფა და ა. შ.“ ცნობილია, თუ რამდენად არაობიექტურად ფასდებოდა ადამიანთა ასეთი განწყობილება ჩვენში ათეული წლების მანძილზე. დღეს კი ამ სიტყვებს ქეშმარიტი და სამარჯლიანი ახსნა მოეპოვებათ: უდავოა, რომ საუკუნის დასაწყისის მოვლენებმა — პირველი მსოფლიო და სამოქალაქო ომები, რევოლუციის წლები, გასაბჭოების პერიოდი — ადამიანთა ფსიქიკაზე ზოგადად, და სოციალურ-პოლიტიკურ თუ საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე დიდი გავლენა მოახდინეს; ჩაისახა დეპრესია. საქართველოში კი ყოველივე ამას თან დაერთო ღრმა ეროვნული ტკივილი, ქვეყნის დამოუკიდებლობისა და მეტად ხანმოკლე თავისუფლების დაკარგვით გამოწვეული; იმ თავისუფლებისა, რომელსაც საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში ელოდა „ჩუმის ნატურითა ქართველი“.

¹ მ. ხუციშვილი. „ჩემი სიმღერა არვის სმენია“ 1985 წ. გვ. 8.

... წარუშლელად შემორჩა თანამედროვეთა მეხსიერებას 1921 წლის 25 თებერვალი: ხელისუფლებისა და მთავრობისაგან მიტოვებული ქვეყანა; დაბნეული, თავზარდაცემული ხალხის სასოწარკვეთილება და მე-11 არმიის „საზეიმო მსვლელობა“... ყოველივე ეს არაერთ ქართველ პოეტს ჩაუნიშნავს უბის წიგნაკში. სამუდამოდ აღიბეჭდა ეს ფაქტი მიქელ პატარიძის გონებაშიც: ახალგაზრდა პოეტმა და ღირსეულმა მამულიშვილმა მაშინვე მკვეთრად გამოხატა თავისი პოზიცია აღნიშნული მოვლენისადმი. ლექსი „ტფილისი“ ამის ნამდვილი დადასტურებაა.

ტფილისი

იქნებ ჩვენი თბილისი ხეა,
ვევლამ დაესტოვოთ.

პაოლო იაშვილი

სამარისებურ სიჩუმეში სტოვებენ ქალაქს.

ტიციან ტაბიძე

ტფილისს უცქერის ისევ მარაბდა
და ბარბაცებდა ნაცრის ქუჩები
მწარე ტკივილით მოვიკუმშებით,
გასიზმრებულებს ჩრდილი გვფარავდა
.... ისევ მარაბდა?!

ქუჩის ღამებზე ვარ დღეს ჯვარცმული
და თვალებს ნისლავს ცრემლის აღმური.
აიონის ბჭესთან ლოცვის სადგური:
კვლავ ნუ ვიქნებით ბორკილჩაცმული,
.... დღეს ვარ ჯვარცმული.

ოხ! გლოვა და ცრემლი ჩუმი:
ვიხილეთ წამება ქართლის,
კრწანისის გმირებს ნუ-თუ კვლავ დავთვლიათ
როს გმირთა სისხლი წამოვა ჩუმი?!

..... ცრემლები ჩუმი

ობს! გამარჯვება დღეს ძვირფასია
და ჩვენ სიცოცხლეს ვაძიებთ ფასად,
ჰა, ქართველები მოვდივართ დასად,
ტფილისთან მტერი ვინ დაგვასია?!
.... დღეს გამარჯვება რა ძვირფასია.

ასე ერთიანად შეძრა პოეტის სულიერი სამყარო მშობელი ერის
ტრაგედიაში. ხაზგასმული მინორული ტონი იგრძნობა სხვა ლექსებ-
შიც. მოვიტანთ რამდენიმე მაგალითს.

წიგნა

მეორე დღეა წვიმს და გრილებს,
ვიღაც გვიგზავნის გრიგალის ლაშქარს,
ატირებული ღრუბლის თვალები
მეორე დღეა, რომ ვეღარ გაშრა.
მოედვა სივრცეს ცვრების კალია
და გადაჭამა ცის იალაღი
და ბნელმა ზეცამ — სხივის გალიამ
ააფრიალა შაეი ალამი.

ეს საკანია — ოთახი ჩემი,
აქ ძველ მოიტევებს ჩუმად ვლიდინებ.
ასე მგონია, ვერ გადადვრჩები
და ვერასოდეს ვერ გავილიმებ.

ქართული ღმერთი არ სწყალობს ტფილისს,
ტფილისი ისევ გადაგვირუსდა.
ჩვენ უძღურების ისევ ეგრძნობთ ტკივილს,
გვაწვალებს ისევ ბევრი იუდა.

¹ აღსანიშნავია, რომ ეს ლექსი და კიდევ რამდენიმე ხელნაწერი (მათ შო-
რის პოეტის დღიურიც) მუზეუმის სპეციალურ ფონდში ინახებოდა ვასაგები
მიზეზების გამო. დღეს მიზანშეწონილად ჩავთავლეთ მისი გამოქვეყნება.

ხელნაწერში სათაური ნაწილობრივ გადაშლილია. როგორც ჩანს, თავდაპირ-
ველად ეწერა „ტფილისი სისხლით დამთვრალი“.

ლექსები იბეჭდება თანამედროვე ორთოგრაფიული ნორმების დაცვით.

თვითონ ავხსენით დარიალს რაზა,
 მონურად ბევრჯერ მოვდრიკეთ მუხლი,
 აღარ გამოდგა ქართული რასა,
 [თვარა] ამ სკვითებს თავს რაზედ ვუხრით...

მ. პატარიძის ადრეულ ლექსებში გადმოცემული მძიმე განწყობილება არ გახლდათ უბრალოდ მელანქოლიის გამოხატვა. ეს იყო სულიერად გაძარცული და უმოწყალოდ გადათელილი ინტელიგენციის საპასუხო ამოძახილი, რაც ასე მკვეთრად და ხანგრძლივადაც კი ისმოდა მიქელ პატარიძის ლექსებში.

დაღონება

ქვრივის ნაბიჯით მოდის საღამო,
 გაშალა შავი და რბილი თმები,
 ნუ-თუ წარსულზე ცრემლი დავლვარო,
 ნუ-თუ ცრემლებით ისევე ვთბები?!
 წავიდა სხივი, დაიწვა, დაჰქრა,
 დარჩა ნაცარი, ბოლის ტრიალი,
 ეს ჩვეულება მაღონებს ახლა
 ვით ჭიანჭური და როიალი.

შენ იშკილიდან დავარდი, ძმარ?
 მესმის ყოველგნით კილვა, დაცინვა.
 ყასიდად ვყვირი, ვიციანი, ვდაობ,
 ისე კი გული მართლა გაცივდა.

სევდიანი განწყობილებისაა სხვა ლექსებიც „ტირილი პროსპექტზე“, „ემიგრანტი“, „შემოდგომა“¹.

მიუხედავად დიდი სულიერი ტრაგედიისა, პოეტის გაუტეხელი გული მომავალს იმედით შეჰყურებდა:

„ო, მომავალი მჯერა,
 მჯერა გრგვინვა და დარი.
 დღენი, რომელიც ჭერაც
 მთების გადაღმა არი“.

¹ 20—30-იან წლებში დაწერილი ლექსების ერთი ნაწილი ჩაწერილია ცალკეულ ფურცლებზე, ნაწილი კი დიდი ზომის საერთო რეველში, რომელიც სიძველისაგან მთლად გაყვითლებულია, ყდაც გაცურცილი აქვს.

მიქელ პატარაძე და კოლაე ნადირაძე

გიორგი მარტოვი

მიქელ პატარიძე მაღალი პოეტური სულის მატარებელი დათ. მას ღრმად ჰქონდა გააზრებული პოეზიისა და პოეტის უზენაესი დანიშნულება ქვეყნის წინაშე. ამ ერთხელ და სამუდამოდ გამოკვეთილ ხაზს იგი ბოლომდე და ერთგულად მიჰყვებოდა. ერთ უსათაურო ლექსში პოეტი გულისტკივილით ამბობს, რომ მას პოეზია წარმოდგენილი ჰქონდა „უცხო პრინცესად“, რომელსაც თავისი ამაღა ახლდა. მაგრამ მწარე ცხოვრებამ მოგონებად აქცია ეს ოცნება. ამ მოგონებას პოეტი განუყრელად უკავშირებს ეროვნულ პრობლემას:

მე პოეზია, უცხო პრინცესა
მიყვარდა გულით, მისი ამაღა
მახსოვდა პირველ ტრფიალის კვნესად
მოგონებამ რომ ვეღარ დამალა.

ო! რად მინდოდა ამ ქვეყნის მზერა
ან მზე, ან მთვარე, დღეწარმავალი
თუ საქართველო და ბედისწერა
იყო ცრემლი და სისხლი მრავალი.

არაერთი ლექსი დაწერილა პოეზიის რაობისადმი მიძღვნილი. ამ მიზნით შეიქმნა მ. პატარიძის „პოეზიაც“, რომელშიც ავტორმა შესანიშნავად გამოხატა მთელი თავისი მრწამსი პოეტისა და პოეზიის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ. მან ემოციურად დაგვისურათა ლექსის შექმნის რთული პროცესი („მუდამ ვყოყმანობ, მუდამ მაშინებს ლექსის დაწერა, ლექსის სტიქია, მოდიდებული რითმა მაშინებს, რომ შიგ ჩავსჭედო, რაც მიფიქრია“), პოეტი თითოეული სიტყვის, „ოცნებისა და სურვილის“ ლექსად ჩამოსხმას ლაღი ირმების სწრაფვას ადარებს, თუმცა იმასაც აღნიშნავს, რომ ზოგჯერ მხოლოდ „მოკლული ყვავილა“ შერჩება.

„გადავაქციე ჩემი არსება
დაუსრულებელ სიმღერის კვნესად,
ჩემი ფიქრის და ლექსის მსგავსება —
მიუწვდომელ და სანატრელ წესად“ — წერს იგი.

ლადი ოცნებისა და მწარე სინამდვილის დაპირისპირებაში ხე-
დავს პოეტი პოეზიის თავისებურებას. მაგრამ ოცნება ყოველთვის
არ წარმოდგება ლექსის სახით, რადგან „ფიქრებს ქამანდი ველარ
ეწევა“... და ამიტომაც, რომ ასე დანაწევრებით ამბობს იგი:

არ მეძინება, ის მეღანდება,
მისი მშვენიებით გული ივსება,
მაგრამ ოცნება ისე დადნება
ლექსად სიცოცხლე არ ელირსება, —

მ. პატარიძის შინაგანი დაძაბულობით აღსავსე ცხოვრებას მე-
ტად ლამაზსა და მოხდენილ იერს აძლევდა ალბინიზმი, რომელიც
მისი დიდი და სერიოზული გატაცების საგანი იყო. მაღალი მთების
სიყვარულმა ათქმევინა პოეტს ასეთი სიტყვები:

დამამცირებელს სიტყვას ვინ ბედავს
როცა გვერდით მყავს უშუბა, მყინვარი,
ვხედავ, აქედან როგორ იფეთქა
გუშინ რომ იყო სულ უჩინარი.
დაუძინარი მიყვარს ძახილი,
მთების მუდმივი სულისკვეთება;
მიყვარს, როდესაც ღრუბელწაყრილნი
ამინდს უწყებენ გადაკეთებას...

(„მწვერვალები“)

ამავე თემას ეხმაურება ლექსი „მყინვარწვერზე“, რომელიც
პოეტმა თავის მეგობარს, ცნობილ მთამსვლელს — სოსო ასლანი-
შვილს უძღვნა.

მაგრამ მ. პატარიძის მრავალმხრივი მოღაწეობის ქვაკუთხედი
მანც პოეზია იყო. დროებითი შესვენების შემდეგ, რაც გამოწვე-
ული იყო სხვადასხვა ექსპედიციაში მონაწილეობით, პოეტს ისევ
საწერი მაგიდისაკენ მიუწევდა გული. ლექსი „ჩემს მაგიდას“ მისი
ცხოვრების ამ ეპიზოდს მოგვავიწყებს. შეიძლება ითქვას, რომ ეს
ლექსი შინამობრუნებული პოეტის ლოცვას უფრო ჰგავს, მოგვყავს
ნაწყვეტი:

მე გავიბოდი და აი რატომ:
ქუჩა, მთა-ველი მეძახდა მუდამ
ახლა სხვა რამ მსურს ავიკვიატო
და გადავიქცე ბინდურ თალმუდად.
რომ აყვავილდეს ფიქრთა ბუჩქნარი,
სიტყვის სეტყვებით დავისეტყვები,
ნაგვიანევი შენსკენ ვიჩქარი
და არასოდეს არ გაგეყრები.

40—50-იანი წლები მ. პატარიძის შემოქმედებაში მეტად პროდუქტული იყო. ამ პერიოდში იწერებოდა ისტორიულ თემატიკაზე შექმნილ ლექსები¹. ჩვენი ქვეყნის ისტორიული წარსულისადმი თაყვანისცემა ბევრ ლექსში გამოხატა პოეტმა. იგი უმღეროდა საქართველოს, რომლის „პიტალო კარებს სდარაჯობდა თერგი და დარიალი“: ეტრფოდა და აქებდა ივერიას, რომელსაც

ჰყავდა შაირის დიდი მოგვები,
რომ დედა-მიწას მრავალერიანს
მათი ჰანგით და ცეცხლით მიეყვებით.
რომ ამირანმა, ქართველთა გმირმა,
აჯანყებათა ძველმა ოსტატმა,
გაათბო კაცი კოცონის პირად
როდესაც ღმერთებს ცეცხლი მოსტაცა.

პატრიოტულ თემაზე დაწერილ ლექსებს შორის ცალკე შეიძლება გამოვყოთ თბილისისა და ქუთაისისადმი მიძღვნილი ლექსები: პოეტი არ იშურებს ხატოვან გამოთქმებს და ასე ელოლიავენბა თბილის-ქალაქს:

დილით გიხილე თბილისო,
გეცვა ლაყვარდის ლაბადა,

¹ პარალელურად იქმნებოდა სოციალისტური აღმშენებლობის ამსახველი ლექსებიც. აღსანიშნავია, რომ თავის დროზე მ. პატარიძემ ისევე როგორც ყველა შემოქმედმა, ხარკი გადაუხადა ოქტომბრის რევოლუციის, საბჭოთა საქართველოსა და სამამულო ომის თემატიკას. არქივში დაცული ლექსები, გარდა ცალკეული ფურცლებისა, წარმოდგენილია რამდენიმე საერთო რვეულში.

ასეთი უცხო და ტურფა
ნეტავ რა დედამ დაგბადა.
მზემ სხივი გისამკაულა,
სხივის ლეჩაქი გეხურა,
მამადავითის მთიდანა
გადმოგვყურებდი მეფურად...

ქუთაისი და საერთოდ იმერეთი („ეს მწვანე ფერი უყვარს იმერეთს“ — მ. პ.) არაერთხელ ყოფილა პოეტის შთაგონების წყარო:

შენი ტრფობით გათანგული
სიჭაბუკე აღარ ჰქრება,
და რამდენჯერ დაჰკრავს გული
მე იმდენჯერ გეტყვი ქებას — ამბობს პოეტი ლექსში „ქუთაისი“.

მ. პატარიძეს ქუთაისთან ბავშვობაც აკავშირებდა და „ვერცხლ-შეპარული“ წლებიც. მისთვის ერთნაირად ძვირფასი იყო ბაგრატიის ნანგრევებიც და ჩიონის პირას მდგარი ერთი ჭადარიც, რომელსაც პოეტმა „ნიაგ-ქართა ლოტბარი“ შეარქვა („ერთს ჭადარს ქუთაისში“: „როცა ქუთაისს ვეწვევი, მუდამ განახლობ ჭადარო“.

არქივში დაცულ ხელნაწერთა შორის გარკვეული ადგილი უჭირავს მეუღლისა და შვილებისადმი მიძღვნილ ლექსებს.

პოეტის მეუღლე — ქეთევან ნემსაძე გახლდათ კეთილშობილი, განათლებული მანდილოსანი. მ. პატარიძემ არაერთი მგრძნობიარე სტრიქონი უძღვნა მას. ქეთევანი დაეადებულ იყო ტუბერკულოზით და წლების მანძილზე აბასთუმანში მკურნალობდა. იქ იყვნენ მათი შვილებიც — რამაზი და რუსუდანი. პოეტს კი თბილისში უხდებოდა ცხოვრება და მოღვაწეობა და აქედან ეხმიანებოდა მათ ლექსებითა და ბარათებით.

ერთ უსათაურო ლექსს წარწერილი აქვს: — „ქეთოს მოლოდინში დაწერილი. ქ. სოხუმი. სასტუმრო რიცა“

ყოველდღე ვეძებ, ყოველდღე ველი
და საღამომდე იმედი ბეუტავს,
როს გაწითლდება ზვირთების ველი

და მზე წამწამებს ნელ-ნელა [ხუჭავს]
და მოლოდინი როდესაც დამღლის,
შევხედავ ჩემს თავს სარკის მინაში,
მთვარე ფანჯარას უცინის მაღლით
სხივი ხმაურით მოდის ბინაში
და რადგან მინდა მქონდეს იმედი
დღეს სიცრუეა, კარგია ძლიერ...
ვამკობ მაგიდას ნაყიდ იებით
და სახეს ვაძლევ ღიმილის იერს...

ხოლო ლექსის „მატარებელთან“ დასასრულს ვკითხულობთ:

„ჩემო ქეთევან! ეს ლექსი საბოლოო შალაშინს მოითხოვს, შენ გიგზავნი ნაადრევად, რადგან მინდა რამე გამოგიგზავნო, დანარჩენები გრძელია და ვერ მოვასწრებ. ველი შენს წერილს. გკოცნი მრავალს და ნახად ჩემო ქეთევან. შენი მიქელი“.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ქალბატონი ქეთევანი, ღირსეული მეუღლე და მეგობარი, მ. პატარიძის პოეტურ კმნილებათა პირველი მესაიდუმლეც იყო. შემონახულია პატარა ბარათი: „ჩემო საყვარელო ქეთო! მე მინდა გადავთარგმნო „ევგენი ონეგინი“. ამას დასჭირდება ერთი წლის სისტემატური მუშაობა. მომწერე შენი აზრი“.

დავასახელებ საბავშვო ლექსებსაც. ესენია: „საპნის ბუშტები“, „ბურთი“, „ლალა და თრითინა“. ამ უკანასკნელის მხატვრული გაფორმება ეკუთვნის სახელოვან ქართველ მხატვარს ელენე ახვლედიანს [გამოიცა 1955 წელს]. მასში აღწერილია პოეტის შვილების — რამაზისა და ლალას გასეირნება ტყეში და ლალას „უჩვეულო“ სიზმარი.

ნაზი მშობლიური სიყვარულის გამომხატველია ერთი უსათაურო ლექსი, სადაც პოეტი ამბობს:

სახლში შემოვლენ ბავშვები —
ჩემი დაისის სინათლე,
ჩემი უკვდავი სიცოცხლე,
ჩემი ცხოვრების სიმართლე.

აჩქევში დაცულ სხვადასხვა სახის ჩანაწერთა შორის ყურადღებას იპყრობს იმერული ფოლკლორის ერთი ნიმუში:

„— ქალი მოვიდა ქალთან:

— ცხრილი მათხოვეო.

— ოცი შვილი არ მომიყვდეს, ცხრილი არ მქონდესო. გეფიცები
ესარიონს, ბესარიონს, ირაკლის და ილარიონს, დაფის, დაირას,
როსტომს, ტაირას, ჭაბიტონს, ჭიპიტონას, გულთანს, მიკიტონას,
ანანუჩკას, ბანანუჩკას, წუპიას, მაროს, იპოლიტეს, პოლიფასტეს,
სევასტის და ვანოს“.

* * *

მიქელ პატარიძეს, როგორც მთარგმნელს, გამორჩეული ადგილი
უჭირავს ქართულ ლიტერატურაში.

პირველ რიგში შევეხებით პერედიას „ტროფეებს“, რომელიც
20—30-იან წლებში ითარგმნა. ეს თარგმანი არქივში წარმოდგე-
ნილია ორ საერთო რვეულში (26795—1) უფრო სწორად, ერთი
მათგანია დიდი ზომის აკინძული საქალაღდე, რომელსაც ავტო-
რის ხელით ყდაზე აწერია: „ხ. პერედია საბერძნეთი და სიცილია.
პერაკლე და კენტავრები. 1925-დან—1928“ წ. აქ მოთავსებულია
31 სონეტი: „დავიწყება“, „ნესიუს“, „აფროდიტას დაბადება“.
„იასონი და მედეა“... და სხვა.

ენისუხ

მე მაგონდება: ჩემი ძმები ყველა რომ მგავდა,
ჩემი ცხოვრება, ბედნიერი და უზრუნველი,
მთა თესალიის — სამფლობელო შემობურჯილი,
ნაკადებით რომ აგრილებდა ოქროსფერ გავას.

იქ ვიზრდებოდი ნაზი, ლალი, მზით სავსე ჰავა
ფანტავდა ფაფარს, ნესტოები ფეთქდნენ შუილით,
მხოლოდ ფაშატი ეპირელი ვნების წყურვილით
ატეხდა ზოგჯერ მიყუჩებულ გრძნობათა დავას...

მას შემდეგ ნდობა არ მასვენებს, მწვაავს ვნების ალი,
როცა სტიმფალელ მშვილდოსანის ტრფიალით მთვრალი
მკლავზე აღერსით მოდიმარი მეუღლე ვნახე.
სასტიკი ღმერთის მოგონებას ვუგზავნი კრულვას

მან გაზაფხულზე, როცა სისხლი თქოებს არხევს,
კაცური ტრფობა თავს დამაცხრო ატეხილ ურას.

1928 წელი. თებერვალი. ტფილისი

არქივში ინახება მცირე ზომის მუყაოს ქალაღზე გაკეთებული ჩანაწერი — „1933 წ. 11 აპრილს წავიკითხე ჰერედიას სონეტები (25 სონეტი) ხელოვანთა სასახლეში. დამესწრო 25—30 კაცი. აზრი გამოსთქვეს: ნიკო ლორთქიფანიძემ, ტიციან ტაბიძემ, ვალერიან გაფრინდაშვილმა, რაჟდენ გვეტაძემ, ესაკია ლეომ, გრიშაშვილმა. საერთოდ შომიწონეს. კითხვას თავმჯდომარეობდა რაჟდენ გვეტაძე, რომლის ინიციატივით მოეწყო ეს საღამო.

14 მაისს 1933 წ. დაიბეჭდა „სალ. გაზ“. ოთხი სონეტი; აგრეთვე რაჟდენ გვეტაძის ინიციატივით.

1934 წ. „მნათობის“ № 1 დაიბეჭდა 6 სონეტი; „არწივის დაღუპვა“ „ნიმფების ბანაობა“. „ნეს“. „მკედარი ქალაქი“, „ტრებიან“, „სამური“.

1935 წ. დაიბეჭდა „ჩვენ თაობაში“ 5 სონეტი..¹
მეორე რეველში, რომელსაც მუქი წითელი ფერის ყდა აქვს, მოთავსებულია 29 სონეტი: „ძველ ხიღზე“, „ძველი ჭავჭავიანი“, „კლავდი პოპელინს“, „მინანქარი“. და სხვ.

¹ პოეტს შემოუნახავს ლიტერატურული გაზეთის ამონაჰერი, რომელშიც დაბეჭდილია ოთხი სონეტი: „სტიმფალი“, „ანტონიო და კლეოპატრა“, „თერმოლონი“, „მიცელაბულის ვედრება“. რამდენიმე სიტყვა ჩასწორებულია ავტორის ბეჭდით.

სონეტებს წამძღვარებული აქვს წინასიტყვაობა:

„ეროვნებით ესპანელ კონკვისტადორების ჩამომავალს, ფრანგულ ენაზე მწერალ პოეტს ზოზე მარია დე-ერედის (1804—1905 წ.) მკვიდრი და საპატიო ადგილი უჭირავს საფრანგეთის თანამედროვე პოეზიაში. იგი პარნასელთა სკოლას ეკუთვნის. ოცდაათი წლის ბეჭითი მეცნიერული და მხატვრული მუშაობის შემდეგ მან დასტოვა სონეტების კრებული, რომელსაც „ტროფეები“ უწოდა ერდიას სონეტები სთარგმნა მიქელ პატარიძემ, რომელმაც რამდენიმე მათგანი წაიკითხა ქართველ მწერალთა წრეში. იმ ქართველ პოეტების დასკვნით, რომლებიც იცნობენ ერედის პოეზიას, მ. პატარიძის თარგმანი დაახლოებით მკაფიო წარმოდგენას იძლევა სონეტის ამ დიდი ოსტატის შემოქმედებაზე“.

ასე გამოეხმაურა თავდაპირველად პრესა მ. პატარიძის თარგმანს.

საინტერესოა თვით მ. პატარიძის აზრი, თუ როგორ თარგმნიდა იგი ჰერედიას სახელგანთქმულ „ტროფეებს“: „ქართულ თარგმანში მკაცრად ვიცავდი ფრანგული სონეტის თავისებურებებს. გადმოცემულია ვაჟური და ქალური რითმების შეთანხმება, გარდა რამდენიმე ტერცინისა, არსად არ გამირიოთმავს ორ და სამმარცვლიანი სიტყვები. მე მიზნად ვისახავდი თავიდან ამეცილებინა ავტორის ტექსტისადმი თვითნებური დამოკიდებულება: არასოდეს არ ვცვლიდი აზრს და იდეას, მხოლოდ არც სიტყვა-სიტყვითი თარგმანის მომხრე ვყოფილვარ, ქართული ბგერებისა და წინადადებების ღირსება არსად შემილახავს შეგნებულად, ხოლო უნებლიე შეცდომისაგან არავინ არის დაზღვეული.

ჰერედიას თითოეული ლექსი მეტად შემეჭიდრობებულია, მისი კითხვა საჭიროა ნელა და განმეორებით. ქართული სონეტები, ჩემი აზრით, უფრო გამჭვირვალეა და ეს ცოდვა ჩავიდინე განზრახ“ (1936 წ.)¹.

ხოზე მარია დე ჰერედიას „ტროფეები“ მეორედ გამოიცა 1971 წელს (გამომცემლობა „ნაკადული“). ამ გამოცემას ახლავს თამაზ ჩხენკელის ბოლოსიტყვაობა „ტროფეები“ ქართულად“, სადაც ავტორი წერს შემდეგს: „მიქელ პატარიძის თარგმანი ჰერედიას პოეზიით გატაცებისა და ინდივიდუალური წვდომის ერთუზიანობით არის აღბეჭდილი. თარგმანში მაქსიმალურად არის გამჟღავნებული ოცდაათიანი წლების ქართული სპოეზიისათვის ნიშანდობლივი მხატვრული ძიებებისა და ფორმალური სრულყოფისაკენ სწრაფვის სული, რომელიც ლექსიკური, ფრაზობრივი-ინტონაციური და ფერწერულ-პლასტიკური შესაძლებლობების გაღრმავების გეზით იყო მომართული.

სამართლიანად აღნიშნავენ, რომ ჰერედიას ფილიგრანული სონეტების უცხო ენაზე გახმიანება მხოლოდ დიდი პოეტური ტალანტით დაჯილდოებულ ოსტატს ხელეწიფება. ეს განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ქართველი მთარგმნელის მიმართ, ვინაიდან კლასიკური სონეტის ქართულად თარგმნა სპეციფიკური სიძნელეების გადალახვას გულისხმობს...“ (გვ. 156).

გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ როგორც „ტროფე-

¹ ხოზე მარია დე ჰერედია. ტროფეები. შესავალი. 1936 წ. არქივში ტექსტის ხელნაწერი არ ინახება დაცულია ლეკონტ დე ლილის ბიოგრაფიის ნაწევები. (ჰერედიამ „ტროფეები“ ლეკონტ დე ლილს უძღვნა).

ებმა“ მოუტანეს ჰერედისას მსოფლიო აღიარება, ასევე მისმა ქართულმა თარგმანმა დაუმკვიდრა მ. პატარაძეს მალალბროფესიონალური მთარგმნელის საპატიო სახელი.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ჰენრი ლონგფელოს დიდი ეპიკური ტილოს „სიმღერა ჰაიავატაზე“ — თარგმანი.

ჰაიავატა — მე-15 საუკუნის ისტორიული პიროვნება (ნაწარმოების ფინალში მოქმედება გადატანილია მე-17 საუკუნეში) ინდიელ იროკეზთა ერთ-ერთი ბელადი იყო. მან გააერთიანა რამდენიმე ტომი და მშვიდობიანი ურთიერთობა დაამყარა მათ შორის.

რუსულ ლიტერატურაში ჯერ კიდევ გასულ საუკუნეში დაინტერესდნენ „ჰაიავატას“ თარგმნით. (მიხაილოვსკი, ბუნინი), ხოლო საქართველოში პირველი თარგმანი გამოვიდა 1938 წელს გ. გაჩეჩილაძისა და მ. პატარაძის ავტორობით (1964 წესს გამოიცა ოთარ ჭილაძის თარგმანი).

როგორც პოეტის დღიურიდან ირკვევა, „ჰაიავატას“ თარგმანზე მუშაობა დაკავშირებული ყოფილა სერიოზულ ინციდენტთან. მოგვყავს ამონაწერი დღიურიდან:

27. III. ¹ ჩატარდა ჩემი და გაჩეჩილაძის თარგმანის კითხვა.

მოულოდნელად გამოაცხადეს დავით კასრაძეც ², რომელსაც რამდენიმე წლის წინათ უთარგმნია ჰაიავატის სიმღერა.

ჩემი ეჭვით, ეს ვალერიან გაფრინდაშვილის ოინია და აი რატომ: შარშან ზაფხულზე მე შევეუთანხმდი გ. გაჩეჩილაძეს ³, რომ ერთად გვეთარგმნა ლონგფელოს „ჰაიავატა“. როცა სამუშაოს ნაწილი შევასრულეთ და სახელგამს წარვუდგინეთ, მაშინ გამოირკვა, რომ თარგმანის შესრულება მინდობილი ჰქონია ვალერიან გაფრინდაშვილს.

ლიდა გასვიანმა ⁴, ანიკო ღვინიაშვილმა ⁵ და აკაკი რეხვიაშვილმა ⁶ დანიშნეს ჩვენი თარგმანის განხილვა. თუ არ ვცდები,

¹ იგულისხმება 1935 წელი.

² დავით კასრაძე — მწერალი — 1885—1965.

³ გივი გაჩეჩილაძე — მწერალი, მთარგმნელი — 1914—1974.

⁴ ლიდა გასვიანი — სახელგამის უფროსი, დაიღუპა 1937 წელს.

⁵ ანიკო ღვინიაშვილი — ლიტერატურათმცოდნე — 1904—1981

⁶ აკაკი რეხვიაშვილი — განაგებდა საბავშვო ლიტერატურას, დაიღუპა 1937 წელს.

შევიკრიბეთ ლიდა გასვიანის ბინაზე, სადაც ჩვენ კითხვას დაესმენენ; თინა გველესიანი, ანიკო ღვინიაშვილი, კონსტანტინე გამსახურდია, და გასვიანის ქალი. ჩვენ ვკითხულობდით და ისინი აღარებდნენ რუსულ და ინგლისურ ტექსტს. თარგმანი მოიწონეს. დაგვიდევს ხელშეკრულება. როცა ეს გაიგო ვალერიანმა, საშინლად გაბრაზდა და შეურაცხყოფაც კი მოგვაყენა. ის მოითხოვდა ჩვენი თარგმანის სახელგამიდან წაღებას.

ჩვენ მოვითხოვეთ, რომ მასაც წარმოედგინა და უკეთესისათვის მიეცათ უპირატესობა. ვალერიანმა, როგორც სახელმწიფოებრივმა პოეტმა, ეს იუყადრისა, განსაკუთრებით განრისხებით გაფრინდაშვილი მოეპყრო გივის.

რადგან ვალერიანს გადათარგმნილი არ ჰქონდა „ჰაიავატას“ არც ერთი სტრიქონი, ჩვენ მისი პრეტენზია მართებულად ვერ ჩავთვალეთ.

რამოდენიმე კვირა გაფრინდაშვილი ძლიერ გაბუტული იყო, მერე მოლბა და შემირიგდა. ცოტა მოიბოღიშა კიდევ.

— არა, მე უსათუოდ გავცხარდი და კარგი ჰქენით, რომ თქვენ გადათარგმნეთო. მე უსათუოდ დავაგვიანებდი ამის გაკეთებასო.

როცა საკითხი მიდგა „ჰაიავატას“ საჯარო წაკითხვაზე, აქ თავი იჩინა მესამე თარგმანმა, დავით კასრაძის მიერ შესრულებულმა. შეიძლება მე ვცდები, მაგრამ მე მგონია, კასრაძის გამომზეურება ვალერიანმა მოაწყო, როგორც მთარგმნელობითი სექციის თავმჯდომარემ.

სალამო, რომელიც დავაგვიანებით დაიწყო, გახსნა კონსტანტინე გამსახურდიამ, როგორც გამოცემის რედაქტორმა; ილაპარაკა ჯერ ლონგფელოზე...

შემდეგ გვიმ წაიკითხა, შემდეგ მე და კასრაძემ. საერთოდ, თარგმანი კარგად დაახასიათეს. უსათუოდ ცდილობდნენ გივი გაჩეჩილაძის გამოჩენას. მის მხარეზე იყო აუდიტორიაც. მოეწვია ამხანაგები. თუ არ ვცდები, მე უკეთ წავიკითხე და უკეთ გამოვედი, რაც დაამოწმა ჩემმა ცოლმა (ეს, რასაკვირველია მედიის კულის მოწმობას ჰგავს)“.

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ მ. პატარიძე „ჰაიავატას“ თარგმანზე მუშაობდა უშუალოდ ექსპედიციის დროსაც. ამის შესახებ ვკითხულობთ სოსო ასლანიშვილის წერილში, რომელიც მან გამოუგზავნა მიქელს 1934 წლის შემოდგომაზე: „დაამთავრე თუ არა

შენი თარგმანი — ლონგფელოს ჰაიავატას სიმღერა, რომელსაც უშბის ძირას წარმატებით თარგმნიდი“ — წერდა ასლანიშვილი.

არქივში დაცულია რუსული და ევროპული ლიტერატურის სხვადასხვა ეპოქის წარმომადგენელთა თარგმანები: ა. პუშკინის („ძუნწი რაინდი“, „ზღვისადმი“, „კავკასიონი“). მ. ლერმონტოვის („პიტალო“, „ხანჯალი“, „ულანის ცოლი“), კ. ბალმონტის („უმეტყველება“, „თოვლის ფიფქი“...), ა. ახმატოვას („შეშფოთება“), უიტმენის („სიმღერა თავის თავზე“), შ. ბოდლერის („სპლინი“, „შემოდგომა“), პ. ვერლენის („ოცნებაშეჩვეული“, „თავისმკვლელი“...) ა. მიცკევიჩის („დანაიდები“, „ნემანს...“) და სხვათა ლექსები.

ხელნაწერთა შორის დიდი ადგილი უჭირავს მაიაკოვსკის პოეზიის თარგმანებს. აღიარებულია, რომ მიქელ პატარიძე ვლადიმერ მაიაკოვსკის პოეზიის ერთ-ერთი უპირველესი, ყველაზე ნაყოფიერი და თანამიმდევრული მთარგმნელია.

თავის დროზე სამართლიანად იყო აღნიშნული, რომ მაიაკოვსკის ნოვატორული ფორმებითა და ლექსიკით დაწერილი პოემებისა და ლექსების თარგმნა მ. პატარიძისაგან მოითხოვდა უდიდეს ენერჯიას, გამოცდილების მაქსიმუმსა და ყველა შესაძლებლობის მობილიზებას.

არქივში დაცულია თარგმნილი პოემები — „ომი და ზავი“, „ვ. ი. ლენინი“, „150000“; „ამის შესახებ“, „კარგია“, „აბანო“ (ეს უკანასკნელი დაცულია ბეჭდური სახით) და ლექსები: „ექვსი მონაზონი“, „ბროდვეი“, „ქალიშვილი დაფულვორტი“ (2 ვარიანტად), „ნიუ-იორკის ცათამბჯენები ჭრილში“ (2 ვარიანტად), „პარიზელი ქალი“, „პატარა, მაგრამ კარგი“ (26794-1-V).

ეს თარგმანები მოთავსებულია სხვადასხვა ზომის სართო რვეულეებსა და ბლოკნოტებში. თვალს ხვდება გადათარგმნილი სტროფების სხვადასხვა ვარიანტი, ფურცლის ბოლოში ან გვერდზე მიწერილი გართმული სიტყვები...

*
* *

არქივის პროზაული ნაწილი ძირითადად შედგება ნარკვევებისაგან: „ოქროს ვერძი“ (მოთხრობა-ნარკვევი), „ბესარიონ გრიგოლის ძე ბელინსკი“, „ალექსანდრე ყაზბეგი“, „გასული საუკუნის

არქიტექტურა თბილისში“, „ნავეებით ზესტაფონიდან ფოთამდე“, „ჭიათურა“, „ჩვენი ბუნებრივი სიმდიდრენი“, „საირმე“, „სისხლი, ჩიყვი, წყალსადენი“, „სოლანლული“ (26796-II-X.)

„ოქროს ვერძი“ დაწერილია პატარა რვეულის ფურცლებზე (12 გვ). მოთხრობა-ნარკვევი (თუ შეიძლება ასე ეწოდოს) ეხება ოქროს მაძიებელთა ცხოვრებას. მოთხრობილია თითქმის ფანტასტიკური ამბავი — გეოლოგთა დაღუპვა და დაღუპულად ცნობილთა გამოჩენა ნაწარმოებში. აღწერილია სვანეთში ოქროს მოპოვების წესი (დაბოლოება აკლია, იქვე არის სხვა ფურცელიც, რომელზეც „ოქროს ვერძის“ სიუჟეტის მიხედვით გაკეთებული პიესის ნაწყვეტია. ნახსენებია იგივე მოქმედი პირები).

ნარკვევის მომდევნო გვერდზე ავტორს ჩაუწერია სულემან რუსტამის ლექსის „ჩაპავეი“ — თარგმანი (2 ფ) გამოქვეყნებულია 1935, „საბჭ. აპარა“, 3 ივნ.).

„ბესარიონ გრიგოლის ძე ბელინსკი“ 20 გვერდს მოიცავს. ნარკვევში განხილულია გასული საუკუნის 30—40-იანი წლების საზოგადოებრივი და რევოლუციური აზროვნების განვითარების ეტაპები. დაყოფილია ქვეთავებად. ყურადღება გამახვილებულია ბელინსკის თხზულებებზე: „ლიტერატურული ოცნებანი“ და „წერილი გოგოლისადმი“.

ნარკვევში ბელინსკი დახასიათებულია როგორც რევოლუციონერი კრიტიკოსი და თავისი ქვეყნის დიდი პატრიოტი.

აღსანიშნავია, რომ არქივში ინახება ბელინსკისადმი მიძღვნილი ლექსიც.

მოტანილია ციტატები ჩერნიშევსკის, დობროლუბოვის, ლენინის შრომებიდან. განსაკუთრებით ნიშანდობლივია რუსი კრიტიკოსის ავტორისეული შეფასება: „... ჩაკვის, პეჩორინის, ონგინის, ბორის გოდუნოვის, ჩიჩიკოვის სახეები, დაბატული შესანიშნავი მხატვრების ფუნჯით, განუყრელად დაკავშირებულია ჩვენს ცნობიერებაში იმასთან, თუ როგორ გამოკვეთა ისინი ბელინსკის გენიალურმა კალამმა... მაღალი იდეურობა და პრინციპულობა, რომელმაც არ იცის რა არის კომპრომისი... მგზნებარე შეურიგებლობა ხალხის მტრებისადმი და მამობრივი ფრთხილი დამოკიდებულება ყველაფრისადმი, რაც არის და იბადება ლიტერატურაში, ახალი, ფასეული, ნიჭიერი — აი, რა უნდა ისწავლონ ბელინსკიდან ჩვენმა კრიტიკოსებმა“. (გვ. 17).

„ალექსანდრე ყაზბეგი“ — ნარკვევში ხაზგასმული სიყვარული
არის აღწერილი ყაზბეგის მთა, დარიალის ხეობა, განხილულია
მწერლის ბიოგრაფია (მოსკოვში სწავლის პერიოდი); მისი შემოქ-
მედების შესანიშნავი ნიმუშები: „ელგუჯა“, „ხევისბერი გოჩა“,
„მოძღვარი“.

„ვაჟა-ფშაველა და ყაზბეგი“ — ეს ორი ბუმბერაზი მწერალი
შემოვიდნენ ქართულ ლიტერატურაში ჩვენი ქვეყნის მთიანეთი-
დან — წერს მ. პატარიძე. მათ თავისებური სტილი და სურნელება
შემოიტანეს ქართულ მრავალსაუკუნოვან და მრავალფეროვან ლი-
ტერატურაში. ეს სტილი უაღრესად კაცობრიულია და მასთან
ეროვნული...“ (გვ. 12).

ერთ-ერთ გვერდზე ასეთი ჩანაწერია:

1. ყაზბეგი და ქართული თეატრი
1. არსენა
2. დილა ქორწილის შემდეგ
3. აღმზრდელნი
4. ერთი უბედურთაგანი
5. კონსტანტინე ბატონიშვილი

და მრავალი თარგმნილი პიესა
პირველი წარმოდგენა 13.V—1880 წ.

2. ყაზბეგი და ხალხური შემოქმედება
3. ყაზბეგი და ქართული პრესა.

ვფიქრობთ ეს მომავლისთვის ჩაფიქრებული ფუნდამენტური
თხზულების გეგმა უნდა იყოს...¹

„სისხლი, ჩიყვი, წყალსადენი“ (8 გვ) დატულია ბექდური სახით.
ნარკვევს დასასრული აკლია.

დასაწყისში საუბარი ეხება მთაში გავრცელებული სისხლის
აღების ტრადიციას. ნარკვევი მთლიანად ეძღვნება სოსო ასლა-
ნიშვილის მიერ ჩატარებულ გამოკვლევას სვანეთის სოფლებში
ჩიყვის გავრცელებასთან დაკავშირებით. ირკვევა, რომ 1930 წელს.
ექიმთა სრულიად საკავშირო ყრილობაზე ს. ასლანიშვილის მიერ
საფუძვლიანი მოხსენების შემდეგ ერთხმად აღინიშნა და დადგინ-

¹ ნარკვევში აღნიშნულია, რომ 1948 წლის 25 სექტემბერს ქართველ მთა-
მსვლეთა დიდმა ჯგუფმა ყვავილებით შეამკო ყაზბეგის საფლავი და იალბუჯზე
მიიტანა იერიში.

და კიდევ სვანეთში ჩიყვის გაჩენის მიზეზი — უმარილო, მყინვარული წყლით სარგებლობა.

ნარკვევში აღწერილია, თუ როგორ გაიყვანეს წყაროს წყალსადენი 1933 წლის 7 ნოემბერს თვით ს. ასლანიშვილის ხელმძღვანელობით.

„ნავეებით ზესტაფონიდან ფოთამდე“ (6 ფ).

ეს ნაკრვევი ერთ-ერთი ექსპედიციის ჩანაწერია.

ნარკვევი კარგად იკითხება, არც იუმორი აკლია და მხატვრული თვალსაზრითაც საინტერესოა. მოვუსმინოთ ავტორს:

„ჩვენი ნავეები თავისუფლად მიცურავენ ყვირილის შავ ტალღებზე... დახეული ღრუბლებიდან გამოანათა მზემ და მდინარის ნაპირები ნაწვიმარზე კიდევ უფრო აკრიალდა და გაბრწყინდა. ჩვენი ქარავეანი საერთო გაკვირვებას იწვევს. მწყემსი ბიჭები და გოგონები ნაპირ-ნაპირ მოგვსდევენ და გაკვირვებით გვითვალთვლებენ... მალე მივუახლოვდით სვირის ახალხიდს, რომელიც ოთხ მალალ არხიტექტურულ ბურჯზე მოხდენილად არის გაკიდული... ამხანაგებზე ხიდი დიდ შთაბეჭდილებას სტოვებს. მაგრამ გაცილებით მეტი შთაბეჭდილება დასტოვა ამ ხიდმა თავის დროზე თვით სვირელებზე“... რადგან როგორც ავტორი სწერს, ამ ხიდით თერჯოლის, ჩხარისა და სოფლების მცხოვრებნი უკავშირდებოდნენ რკინიგზას.

„... მივუახლოვდით ხიდს. ხიდზე რამდენიმე გლეხი შეჩერდა და ბატარა ხნის შემდეგ გაკვირვებული კითხვა მოგვესმა:

— ვინა ხართ, კაცო თქვე, ანგლია თუ იაპონია?

— თერჯოლელი ვარ, კაცო, თერჯოლელი — ვუბასუხებ მე...

... გზაში ხან ერთი ნავეი დაწინაურდება, ხან მეორე... ვცდილობთ ერთმანეთი არ დავეკარგოთ მხედველობიდან და ხმა მივაწვდინოთ. ყველას წამოღებული გვაქვს სასტვენები და გზა-გზა ვეჩვევით ნიშნებით საუბარს“.

სამწუხაროდ, აქ წყდება თხრობა. ჩვენ აღარ ვიცით შემდგომში როგორ წარიმართა მოგზაურობა ფოთამდე...

„ჭიათურა“ (11 ფ).

„ამ მიყრუებულ და მივარდნილ კუთხეში გასული საუკუნის 70—80-იან წლებში გაჩნდნენ გეოლოგები და მაშინ დაიბადა დღევანდელი ჭიათურა, — წერს ავტორი.

ნარკვევში განხილულია მარგანეცის აღმოჩენის შედეგად განახ-

ლებული ჭიათურის ცხოვრება. დათარიღებულია 1940 წლის 5 მარტით.

„ჩვენი ბუნებრივი სიმდიდრენი“ (18 გვ.):

ავტორი აღწერს მაიაკოვსკის რაიონის ბუნებას, მკვეთრად და გადაჭრით აყენებს ბუნებრივ სიმდიდრეთა დაცვის საკითხს.

ისტორიულ ექსკურსს სცვლის ადგილის გეოგრაფიული აღწერა. მოცემულია რაიონის ეკონომიური და დემოგრაფიული მდგომარეობის საინტერესო ანალიზი. მ. პატარიძე დიდ გულისტკივილს გამოთქვამს მოსახლეობისაგან დაცარიელებული სოფლების — ლიანთხას, ჩირგვეთის, რუდულას ღელის, სიმონეთისა და სხვათა გამო. „მხედლეობაში მისაღებია ის გარემოება, რომ მაიაკოვსკის მთიანეთი ნაწილი საუკეთესო პირობებს იძლევა აქ საკურორტო მშენებლობის განვითარებისათვის. — აღნიშნავს ავტორი. — ისეთი წყლები, როგორცაა საირმე, ზეკარი, ნიკაბეთი, ჩირგვეთის ცხელი წყაროები და სხვა, ახლო მომავალში ცნობილ კურორტებად გადაიქცევიან. ხოლო კურორტების მახლობლად საჭირო იქნება სოფლები ამ კურორტების მოსამარაგებლად... მაიაკოვსკის მთიანეთის სოფლების აღდგენა, როგორც ეკონომიური, ისე დემოგრაფიული თვალსაზრისით, ჩვენ აუცილებლად მიგვაჩნია“ (გვ. 9).

„საირმე (17 ფ.) — წარმოადგენს ავტორის მორიგი მოგზაურობის აღწერას. აქ ორგანულადაა შერწყმული ერთმანეთთან საირმის წარსული და აწმყო. ვკითხულობთ და თითქოს ჩვენც ავტორთან ერთად „სტუდებეკერით“ მივუყვებით საირმის გზას, ვეცნობით იმერეთის თვალწარმტაც ბუნებას და ამასთან დიდი სინანული გვიპყრობს ნარკვევის იმ ნაწილის წაკითხვისას, სადაც ნასოფლარებზეა საუბარი. „ნასოფლარების რაოდენობა მთიან ნაწილში ძნელი აღსარიცხვია, სანამ არ ჩატარდება ამ მხარის დეტალური გამოკვლევა, — წერს მ. პატარიძე. — ტყის მცველები, მოხუცები და რაიონის მონადირენი ერთხმად ადასტურებენ მრავალი ძველი სოფლების ნანგრევთა არსებობას მაიაკოვსკის რაიონის მთიანეთში. მოსახლეობა სტოვებს მთას და გზატკეცილებისა და რკინიგზის მახლობლად სახლდება... მაგრამ რაიონის მთიანეთში სოფლების გაქრობის მთავარი მიზეზი უნდა იყოს 1812—14 წლებში გავრცელებული შავი ჭირი, რომელიც ახალციხიდან შემოვიდა იმერეთში და ეს მესხეთის მოსაზღვრე რაიონი დააზარალა. როგორც ჩანს, მრავალი სოფელი სრულებით ამოვარდა და მას შემ-

დღე გადის 130 წელი და მათი აღორძინება აღარ მოხდა. კარგი იქნებოდა, რომ ამ მხარის შესასწავლად სათანადო ორგანიზაციები გამოპყოფდნენ სპეციალისტების ჯგუფს, რომელიც შეისწავლის მთელ რაიონს. პირველ რიგში ეს საქმე ქუთაისის მუზეუმის კომპეტენტად უნდა ვალიაროთ“.

მგზავრობისას მწერლის დაკვირვებულ თვალს ისიც შეუშინებია, რომ „ერთ ადგილას ნაწისქვილევი არის. წისქვილის ქვის შუაგულში ნაძვი ამოსულა, გაზრდილა, ნახერტი ამოუვსია და დოლაბი ზევით, რამდენიმე მეტრის სიმაღლეზე აუტანია...“

მართლაც, უჩვეულო სანახავია...

ნარკვევში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი საირმის გზის გაყვანას. შთამბეჭდავად არის გადმოცემული ეს გრანდიოზული პროცესი: „დღე და ღამ არ წყდება საირმისაკენ სურსათისა და „საომარი“ მასალის მიწოდება, ჩვენი მანქანა ნელა მიჰყვება ციცაბო კლდეზე ამოჭრილ გზის ზონარს. ჩვენ ყურადღებით ვათვალიერებთ ადამიანის ხელისა და გონების ნამოქმედერს. აი, მთის ნაკადზე კოხტად გადმოუსროლიათ ხიდი, აგერ პატარა ხევიდან ჩამონადენი ნაკადისათვის ამოცემენტებული ორმო-ჯამი გაუკეთებიათ და ნაკადის წყალი გზის ქვეშ რკინა-ბეტონის მილით წაბლარის ხევში ვარდება. მანსაღეთის ზევით გაუჭრიათ კლდე და გზის პირას ნაბრალის თავზე გუშაგევით გადამგარ დიდრონი ლოდებისაგან აგებული უსწორმასწორო პირამიდა, რომლის ერთი შეხვედრა საკმარისია, რომ ერთხელ და სამუდამოდ დაიმანსოვროთ, აი ტინი კლდე ასეული მეტრის მანძილზე გაჭრილი და გარღვეული ამონალის აფეთქებითა და შემდეგ წერაქვის ფოლადით გათლილი. აი კიდევ კლდე. ორად გააბილი; მარცხნივ 5 სართულის სიმაღლეზე სვეტივით ამართულ კლდეს ახურავს ოდნავ გადაგდებულმა ქუდი, რომელზეც დიდრონი ნაძვია ამოსული“ (გვ. 7—8).

უაღრესად საყურადღებოა ნარკვევი — „გასული საუკუნის არქიტექტურა თბილისში“. მასში სადღეისო პრობლემაზეა საუბარი. ესაა ძველი თბილისის რეკონსტრუქცია-რეგენერაცია. ავტორი დიდ ყურადღებას უთმობს ძველი უბნების მხატვრულ-ესთეტიკური მხარის დაცვისა და შენარჩუნების საკითხს.

„გასული საუკუნის მიწურულში მე-30-ჯერ დაანგირეს ტფილი“

სი“ — ასე იწყებს ავტორი. შემდეგ მსჯელობა ვითარდება ქართული სტილის შესახებ ხუროთმოძღვრებაში. მ. პატარიძე გულისტკივილით აღნიშნავს, რომ ქართული სტილი თითქმის აღარ გვაქვს. მიზეზთაგან უპირველესად დასახელებულია ისტორიული ბედუკუდმართობანი, რის გამოც დაინგრა უძველესი ქართული შენობები, სასახლეები, ხოლო მოგვიანებით XIX საუკუნის 70-იან წლებში შრეწველობისა და ვაჭრობის განვითარებამ გამოიწვია მოსახლეობის სწრაფი ზრდა, რასაც მოჰყვა კიდევ თბილისში „უზარმაზარი სახლების“ (მ. პ.) შენება. ასე თანდათან დაიკარგა ქართული სტილი. მაგრამ რადგან მისი ელემენტები ჯერ კიდევ შემორჩათ ციხე-კოშკებს, გალავნებს, ქალაქისა და სოფლის მოჩუქურთმებულ სახლებს („ჩუქურთმა — ქართული სტილის მნიშვნელოვანი ატრიბუტია“ — მ. პ.), ავტორი სწორე დმათი შესწავლისა და აღდგენისაკენ მოგვიწოდებს.

საგულისხმოა ის ნაწილი, სადაც აღნიშნულია მეფის რუსეთის დიქტატორული ძალის შესახებ ქალაქის არქიტექტურული იერის შეცვლასთან დაკავშირებით:

„უკვე XIX საუკუნის პირველ წლებშივე აშენდა ტფილისში შტაბის შენობა და შემდეგ სემინარია. იქ, სადაც თავდებოდა ქალაქი და ეხლანდელი პუშკინის ქუჩას მიჰყვებოდა მისი ძველი კედლები, ასე ბარბაროსულად დანგრეული, აღიმართა შტაბის ვეებერთელა კოლონები. ეს შენობა რუსეთის იმპერიალიზმის ძლიერებას ღალადებდა. ის იყო მისი პროპაგანდისტი“. ხელნაწერი შედგება 7 ფურცლისაგან (დაწერილია მცირე ზომის ფურცლებზე. ახლავს 6 ფოტოსურათი) გამოქვეყნებულია „ლიტ. გაზეთში“ 1934 წ. 6 ნოემბერს სათაურით — „არქიტექტურის გზები“.

არქივში დაცულ სხვადასხვა თემატიკაზე დაწერილ საგაზეთო სტატიათა შორის (უმეტესი ნაწილი დაცულია ბეჭდური სახით) გამოირჩევა „კაცის ლანდი ღრუბელზე“¹ (ინახება გაზეთის ამონაჭერი), რომელიც გვამცნობს მიქელ პატარიძისა და მისი მეგობარი ალპინისტების მიერ ბროვენის მოვლენის „აღმოჩენის“ ფაქტს. მოუხსინოთ ავტორს:

„... ჩვენ საკმაოდ დაღლილები ვიყავით, როცა მყინვარწვერიდან ჩამოსულებმა ბალახოვან ფერდობზე შევისვენეთ. შორს, ქვევით

¹ სტატია დაიბეჭდა „ტურისტის“ ფსევდონიმით.

მოსჩანდა თერგის ხეობის სიღრმე, მის უკან შავად აღმართული ქედები, ბინოს წვერი და ყურიო.

მთისშუა წელზე ღრუბლების უწყესრიგო ჯარი იყო გაწყობილი. ამ ღრუბლებს ზევით მწვერვალები ამაყად ამართულიყვნენ და თავზე მათ ეხურათ მაღალი ღრუბლები. ჩვენ თვალწინ ნათლად მოჩანდა ღრუბლების ორი იარუსი. ღრუბლების პირველი იარუსის ქვევით და ზევით სრულებით მოწმენდილი იყო.

ყველა ერთმანეთს ვუზიარებდით ჩვენ აღტაცებას, ჩვენ წინ გადაშლილ იშვიათ სანახაობის შესახებ, ერთი ჩვენთაგანი წამოიჭრა და ხელების ქნევით უძახოდა ჩამორჩენილ ამხანაგს, რომ ისიც მოსულიყო ჩვენთან და დამტკბარიყო ამ სანახაობით.

ყველამ გაკვირვებით შეამჩნია, რომ რაღაც უცნაური ლანდი გამოჩნდა ღრუბელზე და თითქოს ჩვენ ამხანაგს აჯავრებდა. ჩამორჩენილი ამხანაგი მალე შემოგვიერთდა. ჩვენ ახლა უფრო გაკვირდით, როცა ცხადად დავინახეთ, რომ ღრუბლებზე გამოჩნდა მომავალი ამხანაგის ლანდი, თითქოს ოჩოფეხებზე შემდგარი.

რომ დავრწმუნებულიყავით ამ მოვლენის სინამდვილეში, ჩვენ მრავალნაირი მოძრაობები შევასრულეთ და საბოლოოდ დავრწმუნდით, რომ ღრუბლებზე ნამდვილად ჩვენი ლანდები მოჩანდა, სასაცილო, როგორც კარგად შესრულებული კარიკატურა.

ეს მოვლენა ჩვენმა ჯგუფმა დიდის ამბით ჩაწერა. გვეგონა, რომ ჩვენ პირველებმა აღმოვაჩინეთ ეს „სასწაული“. სამწუხაროდ, გამოირკვა, რომ ის უკვე აღმოეჩინა ჩვენზე ბევრად ადრე ბროვენს, და მეცნიერებაში ცნობილია ბროვენის მოვლენით.

ჩვენ დამოუკიდებლად აღმოვაჩინეთ უკვე ცნობილი მოვლენა, ამითაც კმაყოფილები დავრჩით“¹.

¹ არქივში ინახება სტამბური წესით დაბეჭდილი, აკინძული — „Промышленность Тифлиса“, მასში აღწერილია თბილისის მნიშვნელოვანი სამრეწველო საწარმოები 20-იან წლებში და ნახვენებია მათი განვითარების საფეხურები.

ნარკვევი დაზიანებულია, რამდენიმე ადგილას ფურცლები ამოხეულია. (სულ 117 ფურც. ზომა 17×12,5).

ვტიკრობთ, ეს საინტერესო ნაშრომი დიდ დახმარებას გაუწევს სპეციალისტებს.

გამოჩენილ ადამიანთა არქივების გაცნობისას განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ეპისტოლარული ნაწილი, რადგან სწორედ აქ მკლავნდება ავტორისა და ადრესატის მორალური სახე.

ამ მხრივ გამონაკლისს არც მიქელ პატარიძის არქივი წარმოადგენს. ზერელედაც რომ გადავავლოთ თვალი დაცულ წერილებს, დავინახავთ, თუ რამდენად მასშტაბური იყო მისი მოღვაწეობისა და ქველმოქმედების სფერო, როგორი ფართო ნაცნობ-მეგობართა წრე, და ჩვენს თვალწინ თანდათან გამოიკვეთება მ. პატარიძის კეთილშობილებითა და სისადავით აღსავსე პიროვნული პორტრეტი.

არქივში 130-ზე მეტი წერილია. მათი უმრავლესობა ლიტერატურული ხასიათსაა. დაწერილია სხვადასხვა დროს. ყველაზე ადრინდელი დათარიღებულია 1932—33 წლებით. ეს გახლავთ კოლაუ ნადირაძის წერილები.

... კოლაუ ნადირაძე და მიქელ პატარიძე ლექსმა დაამეგობრა 1932 წლის შემოდგომაზე. ბევრი რამ ჰქონდათ მათ საერთო — ქუთათურობა, მშობელი ერის ისტორიული წარსულისადმი დაუოკებელი სიყვარული და პატივისცემა, ფრანგული ენისა და ფრანგული პოეზიის ღრმა ცოდნა, კაცთმოყვარეობა...

ერთ პატარა ფერწასულ ბარათზე მელნით დაწერილია ორსტროფიანი ლექსი:

შენ წადი, ვიცი და აღარ მოხვალ,
მაინც ჩემთან ხარ და მაინც გიმზერ,
მესაუბრება ამ გულის ოხვრა
და მეკითხება ცრემლების მიზეზს.
ვიცი, ჩვენ აწი ვივლით ცალ-ცალკე,
გულს სინანული ორივეს გვივებს
და ვიტყვი, როცა ცრემლები წაგვლეს
ნეტავ დაბრუნდეს წარსული ისევ.

იქვე ასეთი მინაწერიცაა: „1930, აგვისტო, დედაქალაქი, დაწერილია ახ. კომ. რედაქციაში და მიეძღვნა კ. ნადირაძეს. მისი საპასუხო ლექსი დაიწერა იმავე დროს და იმავე საათში“.

ასე დაიწყო „შემოდგომის დიალოგები“ (როგორც თავად უწოდეს).

„ერთი წლის წინათ ჩვენ მივმართეთ ერთმანეთს ორი პატარა მოულოდნელი ლექსით — წერდა კოლაუ ნადირაძე მიქელს 1933 წლის 18 დეკემბერს, — ერთი წლის წინათ, საერთო მარტოობის და სევდების დღეებში, რომელთაც მხოლოდ ჩვენი მეგობრობის და ხელოვნების სიყვარული ანელებდა თავის სითბოთი, ჩვენ დაგვებადა, ძვირფასო მეგობარო, ეს იდეა, უკეთ რომ ვთქვათ, სურვილი, რომ ამ მკაცრი საუკუნის გრიალში გვეთქვა ჩვენი ხმით რამოდენიმე სიმღერა ერთმანეთის გასაგონად და კეთილშობილი რწმენით, რომ შევძლებდით გამოგვეთქვა ის, რაც ასე გვალეღვებს ჩვენ, რაც მართლა აწვალებს ჩვენს მოუსვენარ, ცოტათი დაღლილ ფიქრს...

... უკვე ერთი წელია, რაც მივიღე შენი მომართვა და შენი პირველი ლექსი, ჩემი დუმილი ამ ხნის განმავლობაში შეუწყნარებელი დანაშაული იქნებოდა, რომ მე არ მაიმედოვნებდეს რწმენა, რომ ეს დრო ტყუილად არ დაკარგულა, რომ თვითვე დღე არ ყოფილიყოს გამსჭვალული ფიქრით ამის შესახებ და იმედით, როგორმე მოვმზადებულებიყავი ამ საპასუხისმგებლო და მაღალ მიზნისათვის.

ახლა ეს თითქოს შევძელი. ამ წლის განმავლობაში არაფერი არ შეცვლილა ჩვენში: საქართველოს სიყვარული, ჩვენი მეგობრობა, აღამიანისადმი სიბრალული, ჩვენი თაყვანისცემა მშვენიერებისა და ხელოვნების წინაშე — იგივეა. მხოლოდ რამოდენიმე ვერცხლი შეემატა ჩვენს თმებს, და შთაგონებამ ცეცხლით გაიარა ჩვენს გულში...

და თუ მართალია ბარბე¹, რომ „გრძნობებს ზოგჯერ თავიანთი ბედი აქვთ“ — მომეცი ნება, ძვირფასო მეგობარო, მეც დავიჯერო ეს და ვიფიქრო, რომ ამ გრძნობების და უანგარო სიყვარულის ბედი არ იქნება ისეთი მკაცრი და ულმობელი, როგორც ყოველთვის...“ (26797-4).

ამის შემდეგ მიქელ პატარიძეს გაუკეთებია ასეთი ჩანაწერი: „გულშინ წავიკითხე კოლაუს პირველი ბარათი... და გული აღტაცებით და შიშით ამევსო. ჩემ წინ აღიმართა ბნელი ღამის, ცივი ზეცის და ჩემი ცხოვრების საიდუმლოება. ყველაფერი განსაკუთრებული და ენით გამოუთქმელი ტკივილით სცემს გულს. სად არის

¹ ბარბე დორევილი — ფრანგი მწერალი (1898 — 1889).

ძალა, ვზიდო გულში ქაოტიურად ატირებული სიმღერები. სოციალიზმი შევასხა მათ და ვსთქვა: ხელთათმანი ჩემ მიერ იყო გადაგდებული და ის აიღეს იშვიათ იერით და გაბედულებით, რომ შემემძლოს ლოცვა, ვიტყოდ: ღმერთო, ამიდგი დაბმული ენა, მართალია, ერთი კაცი—გულის მეგობარი მისმენს, მაგრამ თითქოს მილიონიან აუდიტორიის წინაშე ვიდგე და გედის სიმღერას ვამბობდე“.

ხოლო კოლაუსადმი გაგზავნილ ბარათში, აი რას ვკითხულობთ: „ხელთათმანი გადაგდებულია და ის იშვიათი იერით და გამბედაობით ავიღეთ. შენი „სკრიაბინის ეტიუდი“ ჩემი სიხარული და ტანჯვაა. მიხარია, რომ ამ მარტოობის ხანაში მე მოვისმენ მეგობრის ხმას და ეს ხმა არა მარტო ჩემთვის იქნება ძვირფასი. მიხარია, რომ გულწრფელი და სიყალბეს მოკლებული ხმა, შეუძლებელი საერთოდ. ჩვენთვის შესაძლებელი შეიქმნა. მტანჯავს მასთან ერთად ეს სიმღერა, თადგან ყოველდღიურ წვრილმანებში ჩაფლულმა ისევ მაღლა ავიხედე და თავხარდაცემული დაერჩი. რამდენი ხანი გასულა და ჩვეულებად გადაქცეული იმედი ყველაზე დიდი მირაჟი აღმოჩნდა. შენ უღმობელი დასტაქარივით გაუსვი დანა იმ წყლულს და გაჰკვეთე. ერთხელ კიდევ ვრწმუნდები, რომ ჩვენი გულები თანაბრად ფეთქენ. მიიღეს ეს ჩემი გამოძახილი იმ კმაყოფილებით, რომ შენ მიერ ნაჩვენები გამოსავალი მეც გავამართლე. და თუ ოდესმე იტყოდენ, რომ ყველა გზები რომში მიდის, ჩვენ ახლა ვთქვათ, რომ ყველა გზები საშუალო სიმშვიდეკ მოედანზე იყრიან თავს.“

შენი მიქელ პატარიძე“.

საოცარი ელევანტურობის იერი ახლავს ამ ბარათებს...

ამის შემდეგ ათი წელიც არ გასულა, რომ ბევრი რამ შეიცვალა. კოლაუ ნადირაძე ისევ ქუთაისში ცხოვრობდა... მაგრამ მეგობართან გამოგზავნილ ბარათებში აღარ იგრძნობოდა ძველებური პოეტური სურნელი... საქმე იმაშია, რომ კ. ნადირაძე მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა ბინის სიციფროვის გამო და დახმარებას სთხოვდა მეგობარს.

ძნელია აუღელვებლად ამ ბარათების წაკითხვა...

„ჩემი მდგომარეობა მეტად გართულდა და აუტანელი შეიქნა. როგორც გაიგებდი ერთ — პირველ ოთახში შემასახლეს მე, ხოლო მეორეში „დროებით დასტოვეს“ ლორთქიფანიძე მთელი მისი

ბარგით“ — წერდა შეწუხებული კოლაუ მეგობარს 1941 წლის 20 თებერვალს. — ... მდგომარეობა შეიქნა აბსოლუტურად აუტანელი. არც მოსვენება, არც ძილი, არც მინიმალურად მუშაობისათვის საჭირო პირობები აღარ არსებობს. ჩემი ოჯახი გადაიქცა ქუჩად დემონსტრაციულად, იმისათვის რომ ყველმხრივ შემაფიქროვონ, დათარგმობენ ჩემს ოთახში ლორთქიფანიძის ოჯახის წევრები და მათი ნათესავეები და ნაცნობები... მსჯელობის ყოველგვარი უნარი დამეკარგა — მე უკვე აღარაფერი მესმის, აღარაფერი ვიცი, ვგრძნობ, მხოლოდ რომ ვარ შეტრაცხოფილი, გათელილი...

ძმად მიქელ, ვენდობი შენს ნათელ გონებას და სინდისს მოიპოქმედე ისე, როგორც შენი ჭკუა გასჭრის. ეგების აღმოჩნდნენ მანდ ისეთი ამხანაგები — ადამიანები, რომელნიც მოისურვებენ ჩემთვის დახმარების გაწევას და შენთან ერთად დამოუკიდებელივ გაირჩებიან ჩემთვის...“

იმავე წლის აპრილში გაგზავნილი ბარათიდან ვგებულობთ, რომ ბინის საკითხი კოლაუ ნადირაძის სასარგებლოდ გადაწყდა. „ამრიგად ბოლო მოეღო ტანჯვისა და წამების ეპოპეას...“

— ძვირფასო მიქელ, ამ გამარჯვებაში შენ დიდი როლი ითამაშე და მიიღე ჩემგან ენით გამოუთქმელი, უღრმესი მადლობა... ... ლერმონტოვზე გაორკეცებული და გაათკეცებული ენერგიით ვმუშაობ და ამ დღეებში მთლიანად დავამთავრებ. რა კარგს იზამ, რომ ერთი დღით მაინც ჩამოხვიდოდე!.. ჩამოგვიტანე შენი მეგობრობა და სიყვარული, როგორც სანატრელი საჩუქარი... გამოგზავნილმა ფულმა სულზე მომისწრო...“

კოლაუ ნადირაძემ კარგად იცოდა, რომ არც მისი მეგობრის მდგომარეობა იყო სახარბიელო. სამამულო ომი უკვე დაწყებული იყო... დაძაბულ შემოქმედებითს მუშაობასთან ერთად ყოველდღიური ოჯახური საზრუნავი — მეუღლის ავადმყოფობა, ბავშვების მოვლა-პატრონობა მიქელისაგან დიდ ენერგიასა და გამძლეობას მოითხოვდა. „როგორ ხარ? — იწერებოდა კოლაუ — ... ჯარში გაწვევა ხომ არ გეხება? სულ იმაზე ვფიქრობ. როგორ გამოარკვიე ქეთოს აბასთუმანში გაგზავნის საქმე?...“

როგორ არის შე საწყალო შენი „ფინანსისტიკა?“ ვაითუ ისე ცუდათ, როგორც ჩემი! სამაგიეროთ ალბათ, ისევ მხნეთ ხარ, როგორც მე.

(1941 წელი, 29 აგვისტო. ქუთაისი)“.

იმ დროისათვის მიქელის ნაძალადევი სიმხნევე გასაოცარი და სამაგალითოც კი იყო, რადგან მეუღლის ჯანმრთელობა დღითი დღე უარესდებოდა¹. პოეტი ენით გამოუთქმელ ტანჯვას განიცდიდა. მაგრამ მიუხედავად ამისა, იგი მაინც ენერგიულად აგრძელებდა ლიტერატურულ მუშაობას. მიქელთან გაგზავნილ ბარათებში მეგობრები ყოველთვის ინტერესდებოდნენ ქეთევანის ჯანმრთელობით. თავად ქეთევანიც ლებულობდა აბასთუმანში წერილებს.

არქივში დაცულია ორი ასეთი წერილი (რუსულ ენაზე) დათარიღებული 1936 წლით. წერილები საქმიანი ხასიათისაა. მათი ავტორები არიან ნ. მეტონიძე და ს. ქობულაძე.

ნ. მეტონიძის წერილი საყურადღებოა იმით, რომ მასში მოხსენიებულია ჩვენი სახელოვანი მსახიობი აკაკი ხორავა, რომელსაც ერთ-ერთ ოჯახში ყოფნისას ჩვეული ოსტატობით წაუკითხავს ადგილები გერმანიისა და დონ-ჟუანის მონოლოგებიდან. იქვე ექსპრომტიც გამოუთქვამთ:

В такую тему смахав в'ехав
В уме я подвожу баланс.
Хорава, Станиславский, Чехов...
Ей муза! Живо реверанс...»

ზოლო მერე წერილში, რომლის ავტორია ცნობილი ქართველი მხატვარი სერგო ქობულაძე, საუბარია აბასთუმანში მომხდარი ინციდენტის შესახებ.

ერთ-ერთი მხატვარი (გვარი აღნიშნული არ არის) პლაგიატობას სწამებდა ს. ქობულაძეს: Он.. демонстрировал Вам репродукции, с которых якобы срисована иллюстрация К. Борс. коже...“

— წერდა ამ ფაქტით აღშფოთებული ს. ქობულაძე ქეთევანს და იძულებული იყო თავის მართლებას შედგომოდა:

«Я надеюсь, что остальные мои иллюстрации и вообще мои работы, которые я надеюсь сделать лучше — в конце концов убедят Абастуманского «авторитета», что продукты моей работы результат моего собственного труда».

Относительно же стиля — все иллюстрации К. «Б. К.» бу-

¹ ქეთევანი გარდაიცვალა 1942 წელს. მოგვიანებით დედის ტრაგიკული ბედი გაიზიარა ქალიშვილმა — რუსუდანმა, რომელსაც პოეტი უწოდებდა „გიშერს, დაკარგული დედის ნამდვილ ასლს“ (ლექსი „სანის ბუშტები“).

დუტ трактоваться в стиле живописи (потому что я иллюстрирую вещи XII века), но отнюдь не путём срисовання.

А пока передайте от меня тому Абастуманскому художнику, что он слишком погорячился и в случае если мне удастся доказать обратное его утверждениям, что я вправе назвать этот поступок подлым...»

...სერგო კლდიაშვილის წერილი პირადი მეგობრობის შესახებ ნიმუშად შეიძლება ჩაითვალოს. მასში გარკვევით ჩანს ერთდროულად ორივე მხარის — წერილის ავტორისა და ადრესატის პატიოსანი, მართალი ბუნება; სამწუხაროდ, ამასთან ერთად იგრძნობა, შემოქმედთათვის ესოდენ დამახასიათებელი, მატერიალური უსახსრობის არსებობაც.

წერილი მოგვაქვს მთლიანად:

„ჩემო მიქელ!

რატომღაც მგონია, რომ იაკინთე ლისაშვილთან კონფლიქტებში ჩვენს მეგობრობაზედაც იმოქმედა და შენი მხრიდან ჩრდილი ჩამოწვა. თუ ეს ასეა, ძალიან სამწუხაროა ჩემთვის. ბიჭო, რა შუაში ხარ შენ? როგორც წარსულში, როცა შენ გამომცემლობაში არ მუშაობდი, ისე ახლაც გიყურებ იმ მეგობრად, რომლის დაკარგვა ყოველთვის სამძიმო იქნება ჩემთვის. თუ ხანდახან ჩემი უტაკტობით გაჯავრებული ყოფილხარ, დამიჯერე რომ არც თითონ მე ვყოფილვარ კმაყოფილი. დარწმუნებული ვარ, შენც იცი, რომ ერთი წუთითაც არასოდეს მიფიქრია, თითქო შენი მიზეზითაც გაწვალებული ვიყო. შენ ნუ იქნები ჩემზე ნაწყენი და გამომცემლობას ორივესი ჩვენი ჰირი და სატკივარი წაუღია...

მიუხედავად იმისა, რომ ჩემი გული წმინდაა შენდამი, მაინც ვერ ვხედავ ამ საქმეებზე პირადად გელაპარაკო. ასე მგონია, რომ ნაწყენი ხარ ჩემზე. შენ მეტად თავაზიანი კაცი ხარ და არ დამანახვებ ამას.

ახლა მინდა ერთხელ და უკანასკნელად მოგმართო შემდეგი თხოვნით. შენ დამპირდი, რომ მოახერხებ ერთბაშად მომცე მოთხოვნების ჰონორარი. არ გეგონოს, რომ ფულს ვეხარბები. მე მინდა, მხოლოდ თუნდაც ერთი თვე მოსვენებით დაეჯდე ოთახში და წაწვიო ჩემი სამუშაოები. მომკლა ყოველდღე ფულის ძებნამ, ყოველდღე ბუკნისტებში თრევათ და წიგნების გაყიდვამ. წიგნებიც მენანება და ასე ბრიყვულად დაკარგული დროც.

მომეხმარე ჩემო მიქელ, მომეცი შესაძლებლობა თუნდაც ერთი თვე დამწვიდებით ვიმუშავო. რამდენ საქმეს გავაკეთებ ერთ თვეში. შენც გაგიხარდება, ჩემო მიქელ. ჩემში წინათ დიდი ხალისი იყო, ცხოვრებას ვეხარებოდი, ახლა კი ამაზე მდგომარეობამ უარი მათქმევინა. აღარაფერი მინდა, ყველაფერი დავთმე; შემრჩა მხოლოდ სურვილი საოცარი მუშაობის. მაგრამ საუბედუროდ ვერას-გზით ვერ ვახერხებ ამას. მეგობარი ხარ ჩემი, ვიცი, ვამიგებ და ამიტომაც, რომ გაწუხებ, იმ დღის შემდეგ, როცა დაპირება მომეცი, ხალისი და იმედი მომეცა, რომ შეეძლებ მუშაობას და გავაკეთებ ჩემ საქმეს. თუ ესეც წამერთვა, რალა ვქნა მაშინ!

ნუ გეწყინება ჩემო მიქელ, თუ მოგაბეზრე თავი. ვადმომცა).

„შენი სერგო კლდიაშვილი“

(ქვემოთ მ. პატარიძეს ფანქრით მიუწერია: 16.II. 34 წელი. წერილის წაკითხვისას უნებლიეთ გვაგონდება დავით კლდიაშვილის სტილი...

როგორც უკვე აღინიშნა, მ. პატარიძის ბიოგრაფიაში დიდი ადგილი უჭირავს სპორტულ ცხოვრებას¹, კერძოდ ალპინიზმს. სწორედ ამ კუთხით აღინიშნება მისი მეგობრობა სოსო (იოსებ) ასლანიშვილთან, რომელიც ერთდროულად იყო ექიმი-ენდოკრინოლოგი, მთამსვლელიც და პოეტიც. მათი მეგობრობა კიდევ უფრო განმტკიცდა უშმაზე ექსპედიციის დროს. ცნობილია, რომ ს. ასლანიშვილი, გარდა იმისა, რომ სწავლობდა საქართველოს მთიან რაიონებში (ზემო სვანეთი, მთარაჭა, აჭარა) ენდემური ჩიყვის გავრცელებას, მონაწილეობდა ალ. დიდებულის ხელმძღვანელობით მოწყობილ პირველ ექსპედიციაში მყინვარწვევრზე (1923 წ.) ამ ექსპედიციამ გ. ნიკოლაძის ექსპედიციასთან ერთად საფუძველი ჩაუყარა საბჭოთა ალპინიზმის განვითარებას.

ჩვენს წინაშეა ს. ასლანიშვილის 5 წერილი. პირველი დათარიღებულია 1934 წლის 25.IX-ით. გამოგზავნილია ბეჩოვან (ზემო სვანეთი).

¹ 1939 წელს გამოვიდა „ფიზკულტურული მუშაობა სკოლაში“, რუსული გამოცემიდან გადმოკეთებული მ. პატარიძის მიერ. ეს წიგნი წლების მანძილზე დიდ დახმარებას უწევდა სკოლების, პედსასწავლებლებისა და ფიზკულტურის ფაკულტეტის მოსწავლე-ახალგაზრდობას.

„საყვარელო ძმად მიქელ“

მომენტარა შენთან ბაასი, მით უმეტეს, რომ ირგვლივ ახლა, აქ, ზეჩოში ყველაფერი მიწყნარებულია, ხალხიც არავინ მოდის და სოფლებში მარტო სიმინდილა და რჩა ასალები, მაგრამ ამ საბოლოო საქმეს სევანები მეორეხარისხოვნად სთვლიან და თანდათან აკეთებენ. მეც ვეხმარები მათ და თანაც ჩემს მუშაობასაც ვაწარმოებ. ეწერ, ცხადია, შრომებსაც. მოხსენება „უშბის მწვერვალისაკენ“ თითქმის ერთიორად შევავსე, ძალიან კარგი ახალი ცნობები ჩაუმატე, ფრიად მნიშვნელოვანი ჩვენი მთამსვლელური ისტორიისათვის. დაბეჭდვას ჯერ არ შევდგომივარ...

ეს ერთი კვირაა გატაცებული ვარ სრულიად საკავშირო საბჭოთა მწერლების პირველი ყრილობის მიმდინარეობით, რადგან ტფილისის და მოსკოვის გაზეთები ყრილობის პერიოდის მხოლოდ ახლა მომივიდა. ყრილობა მთლიანად დავამუშავე...“ (გვ. 1).

შემდეგ ვრცლად არის მიმოხილული მწერალთა საკავშირო ყრილობაზე ს. ეულის, მ. ტოროშელიძის, კულიკის, გორკის („მწერლების პაპაშა“-ს ს. ა.) გამოსვლები... „ჩემო მიქელ — განაგრძობს ს. ასლანიშვილი — მე მგონი არ მოგაწყინე. ამას იმისთვის გწერ, რომ თუ გახსოვს, უშბის ძირში, გულის ყინვართან 2800 მეტრის სიმაღლეზე ექსპედიციის პირველ ბანაკში რომ ვიჯექით და ტფილისის „სარია ვოსტოკას“ ვკითხულობდით, იქ ისე იყო მოყვანილი პირველი ცნობები ტოროშელიძის მოხსენების შესახებ, რომ ორივემ ერთად დავიძახეთ „ჩაფლავდა, ალბათ, ტოროშელიძის მოხსენება“ და წარმოიდგინე, „იზვესტია“ და ჩვენი „კომუნისტის“ წაკითხვის შემდეგ პირდაპირ აღფრთოვანებაში მოვედი. ერთი სიტყვით. საქართველოს მოხსენება ცენტრში იყო ყრილობაზე.

შემდეგ წერილში ს. ასლანიშვილი აცნობებს, რომ უგზავნის თავის ორივე წიგნს, რომლებიც სევანეთში დაუბეჭდავს. „ამას გარდა, — განაგრძობს იგი — სევანებს მოაქვთ ჩემთან ლექსები... ერთი მათგანი შენი წერილის გავლენითაა დაწერილი. სათაური აქვს „უშბის გასაბჭოება“.

„თითქოს გაიცნო უშბამ სტუმრები:
ეს ვინლა არის? თქვენ, პატარიძე?
მომილოცნია ეს პირველობა,
განსაკუთრებით თქვენ, ჭაფარიძე“.

აქვე დავსძენთ, რომ ს. ასლანიშვილის შესახებ ცნობას ვხვდებით ირინე მიქელაძის წერილშიც (1935 წ. 25.VII) „გუშინ აქ უკვე გავიგეთ, თითქოს ასლანიშვილის ჯგუფმა ჯუთას ხეობაში იპოვა თვითმფრინავი. რა ვიცი, რამდენად მართალია“.

... დანარჩენი 3 ღია ბარათი უკვე მოგვიანებით დაიწერა 40—50-იან წლებში, 1948 წელს ს. ასლანიშვილი გაგრაში ისვენებდა და იქიდან შეეხმიანა ძველ მეგობარს, უკვე მაიაკოვსკის სახლ-მუზეუმის დირექტორს. ხოლო 1950—53 წლების ბარათები კი საახალწლო მისალოცი ბარათებია.

აქვე გვინდა აღვნიშნოთ ერთი წერილი, რომლის ავტორია სახელოვანი ალბინისტი ალიოშა ჯაფარიძე. დაწერილი უნდა იყოს 1936 წელს. იგი მიქელს ულოცავს ალბიური კლუბის დაარსებას¹. (ამავე დროს აცნობებს მიღებული ტრავმის შესახებ: მას მოეყინა ორივე ფეხი ექსპედიციის დროს და ახლა ქ. ფერგანის საავადმყოფოდან სწერდა წერილს): „გილოცავ ამ დიდ მოვლენას საქ. ალბინიზმის ისტორიაში, ყველას ჩვენს ძმა-ბიჭებს და განსაკუთრებით შენ და ზოგიერთებს (სოსო, კაკო და სხვები) როგორც ძველ მეკირისუფლეს და ენთუზიასტს ამ საქმისას“.

განსაკუთრებით აღნიშვნის ღირსია სპორტული საზოგადოება „შევარდენი“, რომლის ჩამოყალიბებასა და შემდგომ მუშაობაში მ. პატარიძეს დიდი ღვაწლი მიუძღვის. ცნობილია, რომ „შევარდენის“ „მესვეური იყო გიორგი ნიკოლაძე“².

მასთან ერთად ქმნიდა მიქელ პატარიძე ქართულ სპორტულ ტერმინოლოგიას. 1922 წელს ეურნალ „შევარდენში“ მ. პატარიძემ გამოაქვეყნა წერილი, რომელშიც ასახულებდა ქართული ტერმინოლოგიის (სიტყვას „ტერმინოლოგია“ მიუსადაგეს ქართული „სახელსახებ“) შექმნის მნიშვნელობასა და აუცილებლობაზე. ეს წერილი მაღალი პატრიოტული შემართებითაა დაწერილი. ვფიქ-

¹ მიქელ პატარიძე ითვლება საქართველოს გეოგრაფიული საზოგადოებისა და ალბური კლუბის ერთ-ერთ დამარსებლად.

² არქივში დაცულია გ. ნიკოლაძის ნაშრომი ფრანგულ ენაზე გამოცემული 1928 წ. პარიზში, საფრანგეთის მეც. აკ. მიერ. გ. ნიკოლაძე იყო ავტორი ორიგინალური კონსტრუქციის ვამომთვლელი მანქანის პროექტისა, რომელმაც დიდი მოწონება დაიმსახურა. ნაშრომს თხელი ცისფერი ყდა აქვს. ყდაზე წარწერილია ქართულად „ძვირფას მიქელ პატარიძეს ავტორისაგან“.

რობთ, იგი დააინტერესებს მკითხველ საზოგადოებას. (მოგვეყვება სრული სახით)

§ 5. ყველა შევარდენი, როგორც ბუღეში, ისე გარეთ, ვალდებულია იყოს თავაზიანი და ზრდილი, როგორც ურთერთ შორის, ისე კერძო მოქალაქეთა მიმართ. სახათ მიღებულნი და დამტკიცებული ტანსაცმელში მყოფ შევარდენს, ან შევარდენის ნიშნით გულზე სასტიკად ეკრძალებათ ყველა სამიკიტნოებში, საქეიფო სარდაფებში, ტრაქტირებში, ცუდი რეპუტაციის სასადილოებში, შანტანში და სხვა ამგვარ დაწესებულებებში. § 7. სასტიკად აკრძალულია, სადაც არ უნდა იყოს, სიმთვრალე...

2. აღსანიშნავია, რომ მ. პატარიძემ ლექსი უძღვნა თამარ ნიკოლაძეს („თამარ ნიკოლაძეს“), რომელიც როგორც პოეტი წერს, „შევარდენის ყაბახს მაყურებლად აღარ დასჯერდა“) და საზოგადოების აქტიურ წევრად ითვლებოდა. იმავე პერიოდში შეიქმნა „ისნის შევარდენების სიმღერა“;

„შევარდენებო, ჩვენი დროშა
იცოდეთ, რომ ქართულია
და დამცველად მზეჭაბუკნი
თავდადებით გარს უვლიან“.

3. ერთ-ერთი ხელნაწერის გვერდით მხარეზე ჩამოწერილია სპორტული ტერმინები: განფერხ, შლიფერხ, ტაიჭი და სხვ.

4. არქივში ინახება ჟურნალის პირველი ნომერი (რედაქტორი ს. ასლანიშვილი, სარედაქციო კოლეგია: გიორგი ეგნატაშვილი, თამარ ნიკოლაძე, მ. პატარიძე, ივ. მაჭავარიანი. ჟურნალის გარეკანი შევარდენის გამოსახულებით, გაფორმებულია სიღამონ-ერისთავის მიერ.

„შევარდენი და ქართული სახალსახება“

ცნობილია, რომ დედა ენა საუკეთესო და აუცილებელი საშუალებაა მოზარდი თაობის ზნეობრივ და გონებრივ განვითარებისათვის.

შენიშვნა: 1 აქვეა შევარდენის შინაგანაწესი, რომელიც შედგება 7 პარაგრაფისაგან...

ეს ჭეშმარიტება ყველას მიერ საკმაოდ შეგნებული, საქართველოში ურცხვად იყო გათვლილი.

რაოდენი ზარალი მიაყენეს ამით 100 წლის განმავლობაში ჩვენს ხალხს აბა ვინ დათვლის. შედეგები დედა-ენის უარყოფისა თითქმის ყოველ დარგს ჩვენი განვითარებისას საშინელ და დამბარკოლებელ სიმძიმედ დააწვა. ქართული შევარდენი სხვა ქართულ დაწესებულებებთან შედარებით უკეთეს პირობებში იყო, რადგან სახელსახება ჩვენთვის სახმარებლად საჭირო, აღრიდნად გვექონდა და მზადებული. დაკვირვებამ, ხმარებამ და შედარებამ დაგვარწმუნა, რომ ჩვენი სახელსახება სხვისაზე უკეთესი თუ არა, ნაკლები მაინც არ არის.

მოსალოდნელი იყო, რომ ის იოლად და მალე უცხო სახელსახებათა გროვას საბოლოოდ განდევნიდა. მაგრამ ჩვენდა საუბედუროდ, 100 წლის განმავლობაში ძალდატანებით ჩაგრული ქართული ენა ახლაც ხშირად იჩაგრება, ტყვილად არ ჩაუვლია აღზრდის დროს ჩვენი ენის დავიწყებას. მიუხედავად იმისა, რომ ქართული სახელსახება ყველა წევრისათვის ხელმისაწვდომია და რომ მისი საშუალებით ჩვენ შეგვიძლია ყოველგვარი ბრძანება გავცეთ, აღწუხებით ვარჯიშთა ნაირობა ყველა იარაღზე, მაინც ბევრი უცხო ენას მიმართავს ხოლმე. ამნაირად ქართულ ენას აკლდება ვარჯიში, ხმარება, რაც ყოველ ენისათვის გამშვენნიერების და გამდიდრების წყაროა. მასთან იჩაგრება ქართული ბუნება, აზრი, რადგან უცხო ენის საშუალებით ქართველი ნაკლებ ითვისებს, რაც შესათვისებელია. ძმებო, ჩვენ ვინც ჯანმრთელობას ვიძენთ, წესმორჩილებას ვითვისებთ და თავდადების აზრს ვეჩვენებთ, სამშობლოს საკეთილდღეოდ, მთელი ჩვენი გონებით, უნდა ვაწარმოოთ ქართული ენის ვარჯიში.

ისე, როგორც ყოველი თქვენგანი ღონეს — სისხარტეს და ნაკვთთა მოქნილობას იძენს ვარჯიშობით, სწორედ ასევე ყოველი თქვენგანი უნდა ცდილობდეს ქართული სახელსახების ხშირი ხმარებით შეითვისოს ენის ცოდნა და მასთან გაამშვენნიეროს იგი: მხოლოდ ხშირი და მრავლის მიერ ენის ხმარება მოიტანს შესაფერ ნაყოფს. მაშ, მომავალ ქართველო ახალგაზრდა შევარდნებო, რომელთა მიზანია პატარა საქართველოს ძლიერება და სიმტკიცე, ისეთ დონემდის ავიყვანოთ ცოდნა ჩვენი, აქამდი დაჩაგრული ენისა, რომ მისი მშვენნიერება გვესმოდეს და ეს ენა გახდეს ჩვენი აზრე-

ბის და გრძნობების მეტყველი. ნუ დაივიწყებთ, ქართული ენით დაიწერა „ვეფხისტყაოსანი“. (გვ. 18. „შეგარდენი.“).

მთამსვლეთა შორის მ. პატარიძეს ჰყავდა კიდევ ერთი მეგობარი — ეს იყო იაგორ კახალიაშვილი; მყინვარწვერზე პირველი ასვლის მამაცი გამყოლი, უშბის ექსპედიციის მონაწილე. წერდა ლექსებს (1933 წ. გამოიცა მისი ლექსთა კრებული) ერთ-ერთ წერილში სწორედ მათზეა საუბარი. (დაცულია 3 წერილი, დაუთარიღებელი, ვფიქრობთ, დაწერილი უნდა იყოს 30-იან წლებში).

... შაპრუხ ჩარკვიანი ოჯახის ახლობელი იყო, მიქელისა და კოლაუს ძველი მეგობარი. იგი ხშირად ატყობინებდა მიქელს მშობლების ჯანმრთელობის ამბავს. ერთ-ერთ წერილში თავისი მძიმე მდგომარეობის შესახებაც წერს და სთხოვს „დაუჩქაროს ფულის საქმე“...

ირკვევა ისიც, რომ შაპრუხ ჩარკვიანს მიქელის თხოვნითა და დავალებით შეუგროვებია თანამედროვეთა მოგონებები მაიაკოვსკის შესახებ. ჩამოთვლილი არიან: პლატონ წულუკიძე, კოლაუ ნადირაძე, გიგუცა გაგუა, ლადო ჯაფარიძე, შალვა ხუსკივაძე, შალვა მოსიძე (1954 წ. 25. III). შ. ჩარკვიანი შეახსენებს აგრეთვე ანდრიაძის ოჯახში არსებული ვ. მაიაკოვსკის საწოლის შესახებ, რომლის შექმნასაც მუზეუმისთვის ჯერ კიდევ აღრე ჰქონდა გადაწყვეტილი მიქელს.

.. საუბარი შეეხო ვ. მაიაკოვსკის მუზეუმს. აქ უკვე ბევრის თქმა შეიძლება. ცნობილია, რომ მიქელ პატარიძემ დიდი ამაგი დასდო არა მარტო მაიაკოვსკის პოეზიის თარგმნას, არამედ მაიაკოვსკის სახლ-მუზეუმსაც ბაღდადში, რომელსაც ძველებური, მაცოცხლებელი იერი მოჰფინა, სათავეში ჩაუდგა და დიდხანს ხელმძღვანელობდა კიდევც.

იმერეთში, საქართველოს ლამაზ პროვინციაში გაატარა თავისი სიცოცხლისა და შემოქმედების ბოლო წლები თბილისის ინტელექტუალურ ელიტას მოწყვეტილმა მიქელ პატარიძემ. წლების მანძილზე აოცებდა და ხიბლავდა იგი საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა კუთხიდან და საზღვარგარეთიდან ჩამოსულ სტუმრებს თავისი ერუდიციით...

მადლიერებისა და პატივისცემის გრძნობით აღსავსე საქმიან წერილებს უგზავნიდნენ მას გ. კოშარიოვიჩი, ლ. ძგობინსკაია (მოსკოვიდან), ვ. კარტალიოვა, პრეობრაჟენსკაია (ლენინგრადიდან),

ვ. გორძიაუსკასი (ვილნიუსიდან), ნ. ტიხონოვი (სოხუმიდან), პუტინი (პეტროპოლისიდან), პუპერტი (მოსკოვიდან) და ა. შ.

არქივში დიდი ადგილი უჭირავს ლუდმილა მაიაკოვსკაიას (პოეტის და), ალექსანდრა ეზერსკაიას (მოსკოვის ვ. მაიაკოვსკის სახელობის ბიბლიოთეკა — მუზეუმის დირექტორი) და ირინა უსპენსკაიას (სამუზეუმო ფონდების განყოფილების გამგის) მიმორწერას მ. პატარიძესთან. სულ 23 წერილია.

ეს ბარათები დააინტერესებს ყველას, ვისთვისაც ძვირფასია მაიაკოვსკის სახელი და შემოქმედება. ამასთან ერთად ისინი ნათელი დადასტურებაა იმ კეთილშობილური ხიბლისა, რომელიც მუდამ თან ახლდა მიქელ პატარიძეს ადამიანებთან პირადი ურთიერთობის დროს.

ალექსანდრა ეზერსკაიას პირველი წერილი დათარიღებულია 1949 წლით. ამ დროს მიქელის ოჯახი სასოწარკვეთილი იყო ბავშვის გარდაცვალების გამო. მორალურად განადგურებულ მამას თანაუგრძნობდა ყველა ახლობელი და ნაცნობი.

ალექსანდრა ეზერსკაია ღრმა თანაგრძნობას გამოხატავს¹ და ცდილობს შორიდან სიტყვით მაინც გაამხნეოს მიქელი, რომელიც არა მარტო სანიმუშო კოლეგა იყო მისი, არამედ კეთილი და ჰკვიანი მეგობარიც.

დიდი ყურადღება აქვს დათმობილი მაიაკოვსკის სახლ-მუზეუმის კეთილმოწყობის საქმეს. ა. ეზერსკაია ერთგან მოკრძალებით შეახსენებს მუზეუმის საექსპოზიციო მასალების განლაგების თავისებულ გეგმას და შემდეგ დასძენს: Конечно, ваша память гениальная и вы должно быть запомнили, о чем мы говорили.

ირინა უსპენსკაიას ბარათებში ამოვიკითხავთ ბევრი მოსკოველი ლიტერატორისა და მწერლის სახელს. ამ თვალსაზრისით გვინდა გამოვყოთ 1951 წლის მ ნოემბრით დათარიღებული წერილი, რომელშიც ვრცლად არის მოთხრობილი 1950 წლის იანვარში მოსკოვში გახმაურებული ლიტერატურული ინციდენტისა (ლიპოვსკის პიესასთან დაკავშირებით) და პერცოვის წიგნის „მაიაკოვსკის“ განხილვის შესახებ.

¹ ეზერსკაია წერს: «Подрастет и женится Ваш сын, и будет у Вас тогда чудесная внучка, черноглазая лялька...»

მიქელ პატარიძის შვილიშვილი — ლელა პატარიძე მუშაობს საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტში.

ვ. თ. პერცოვის წიგნი „მაიაკოვსკი“¹ — მსოფლიო ლიტერატურის ინსტიტუტის მიერ წარდგენილი იყო სტალინურ პრემიაზე. წერილიდან ირკვევა, რომ განხილვას ესწრებოდა საკავშირო მწერალთა კავშირის პირველი მდივანი ა. სურკოვი. გაიმართა კამათი. უსპენსკაია წერს:

«Против этой книги выступили С. Кирсанов, В. Катаян, К. Котов (из «Ком. правды»), В. Шкловский и Л. В. Пат. Венгров назвал все раннее до октябрьское творчество Маяковского буржуазно-реакционным... Самое курьёзное, что Перцов обвинил Л. В. в организованной группировке с Катаяном?! Вы представляете, как это бы восприняла Л. В.; Если для других это литературоведческая дискуссия, то для неё это личная тяжёлая драма...»

და ბოლოს, შევეხებით თვით ლუდმილა ვლადიმერის ასულ მაიაკოვსკის წერილებს.

პოეტის და ბალდადის ხშირი სტუმარი იყო. მას ახლო მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა მიქელთან და მთელ მის ოჯახთან (ქალბატონი ნინო — მ. პატარაძის მეუღლე ხშირად ღებულობდა წერილებს მუზეუმის თანამშრომლებისაგან მოსკოვიდან). მაგრამ მიუხედავად ამისა, მისი წერილები თავშეკავებული, მოკრძალებული ხასიათისაა. მიმართვაც ასეთია:

«Многоуважаемый Микел Абесаломович!..»

ერთ-ერთ წერილში, რომელსაც დასაწყისი აკლია, ლუდმილა მაიაკოვსკაია გულისტივილს გამოთქვამს იმ ადამიანების მიმართ, რომლებიც სათანადო ყურადღებას ვერ იჩენენ მისი ძმის შემოქმედების მიმართ. საუბარი ეხება მის საქმიან კონტაქტებს გამომცემლობა „მერანთან“. მოხსენიებულია მარკ ზლატკინი, რუსული განყოფილების მთავარი რედაქტორი. ცნობილია, რომ პოეტის დამ თავისი წიგნი — „Пережитое“ — გამოსცა თბილისში 1957 წ.

¹ ვიქტორ ოსიპის ძე პერცოვი — მაიაკოვსკის ყოფილი თანამშრომელი, „ЛЕФ“-სა „НОВЫЙ ЛЕФ“-ში, მისი ცხოვრებისა და შემოქმედების კეთილსინდისიერი მკვლევარი. ცნობილია, რომ მისი მონოგრაფიის „Маяковский. Жизнь и творчество“ განხილვა (1950 წ.) — გახდა ოთხი დანტერესებული დაჯგუფების მიკერძოების მსხვერპლი. 1. კირსანოვი, 2. შკლოვსკი, 3. კატაიანი, 4. ლუდა მაიაკოვსკაია. ამ წიგნის შესახებ კომპეტენტური აზრი გამოითქვა ლევ ტიმოფეევის მიერ 1951 წ. — „Ценная книга о Маяковском“ მაგრამ რეცენზია წიგნის განხილვის შემდეგ გამოქვეყნდა და ამდენად, დაგვიანებული აღმოჩნდა ვ. პერცოვინათვის.

აი, რას ვკითხულობთ წერილში:

«Все исследователи, начиная с Перцова, использовали мои сообщения о юношеской жизни, письма, знакомства с людьми, которые окружали Володю, а когда мне стало нужно писать об этом, то материал оказался устаревшим...»

ლ. შაიაკოვსკაია აცნობებს, რომ მოსკოვის მოზარდ მაყურებელთა თეატრში იდგმებოდა პიესა „Они знали Маяковского“ იგი უნდა დაედგათ აგრეთვე სტანისლავსკის სახელობის თეატრშიც.

ერცლად არის საუბარი პიბინაშვილის ფილმის შესახებ:

«В настоящее время готовится большая и интересная работа в связи с постановкой Пипинашвили картины «Маяковский в Грузии» (заглавие ещё не определилось). Пипинашвили пока здесь — ищет актёров, проводит подготовку, собирает материалы...»

ფილმზე მუშაობისას ლ. შაიაკოვსკაია კონსულტანტად იყო მიწვეული, წერილში აღიწერია ისიც, რომ „Москвичи возражают по поводу революц. периода, считают, что его нужно подтянуть до 1905 г. и сильно возражают против конца, где фигурирует футуризм. Надо еще поработать над сценарием“...

ლუდმილა შაიაკოვსკაიასათვის ბაღდადის მუზეუმის არსებობას სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა. ამასთან მისთვის ნათელი გახლდათ ისიც, რომ მუზეუმის ესოდენ პოპულარული სახელი მიქელ პატარიძის დაუღალავი შოლვაწეობის შედეგი იყო¹. და ალბათ ამიტომაც დედის სურვილის თანახმად, მან 1951 წელს შეიძინა ავტომანქანა „პობედა“ და მუზეუმს გადასცა სარგებლობისათვის, ხოლო 1955 წელს ეს მანქანა პირადად მ. პატარიძეს უსახსოვრა². ეს იყო თავისებური სამადლობელი შაიაკოვსკების ოჯახის მხრიდან, ოჯახისა, რომლის პატივსა და დიდებას თექვსმეტი წლის განმავლობაში ერთგულად და თავდადებით ემსახურებოდა პოეტი.

1959 წელს მ. პატარიძემ გამოსცა სახლ-მუზეუმის მეგზური,

¹ «Лучший лектор и пропагандист творчества Маяковского в Грузии» — ასეთ შეფასებას აძლევდა მიქელის შრომას ლ. შაიაკოვსკაია.

² არქივში ინახება ორი დოკუმენტი, რომლებშიც ფიქსირებულია ავტომანქანის ჩუქება. ხელს აწერენ ლ. შაიაკოვსკაიასთან ერთად მოსკოვის შაიაკოვსკის სახელობის მუზეუმის დირექტორი — ა. ეზერსკაია და ფონდების განყოფილების გამგე — ი. უსპენსკაია.

რომლის ერთ-ერთ გვერდზე ლუდმილა მიაიკოვსკაიას ფოტოგრაფიაა ჩართული.

... აქვე გვინდა მოვიხსენიოთ ცნობილი მწერლის ა. ვ. ფევრალსკის რამდენიმე წერილი, რომლებიც გამოგზავნილია 1951—55 წლებში. ცნობილია, რომ ამ პერიოდში იგი მუშაობდა წიგნზე „Театр Руставели“, (ამასთან დაკავშირებით ავტორს უსაუბრია შალვა დადიანთან); გამოსცა „Из выступления Маяковского“. ამ უკანასკნელზე მუშაობის დროს მან თხოვნით მიმართა მ. პატარიძეს, როგორც ვ. მიაიკოვსკის ცხოვრებისა და შემოქმედების ღრმად მცოდნეს, გამოეგზავნა მისთვის საჭირო მასალები. კერძოდ, პიპინაშვილსა და გოგოძეს (ფილმის სცენარის ავტორები) უცნობებიათ, რომ მიაიკოვსკის მუხუხუმში ინახებოდა ი. ჭავჭავაძის „კაკო ყაჩაღის“ ინსცენირების ჩანაწერები („კაკო ყაჩაღი“ — ლამაზი ქართული ასოებით არის დაწერილი) ქართულ ენაზე თარგმანის გარეშე.

ეს ჩანაწერი საინტერესო იყო იმდენად, რამდენადაც ინსცენირება მოეწყო ბალდადში „при содействии В. К. Маяковского (პოეტის მამა — ნ. ვ.) группой кутаисских актеров и любителей в 1905 — 1906 гг.

1954 წლის ზაფხულში სოხუმში დასასვენებლად ჩამოსული ფევრალსკი მ. პატარიძეს სწერდა, რომ დაგეგმილი ჰქონდა ქუთაისსა და წყალტუბოში ლექციების ჩატარება („მოგონებები მიაიკოვსკიზე“, „მიაიკოვსკის დრამატურგია“) მოგვიანებით კი მოსკოვიდან ატყობინებდა სატირის თეატრის მიერ „ბაღლინჯოს“ ბრწყინვალედ განხორციელებული დადგმის შესახებ და სთხოვდა ენახა იგი სეზონის ბოლომდე.

მიქელ პატარიძეს ხშირად უხდებოდა მგზავრობა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში სამუხუფეშო საქმეებთან დაკავშირებით¹. ასე რომ ზოგჯერ მეგობრებს უძინელდებოდათ კიდევ ბალდადში მისი ნახვა. ამის კარგი მაგალითია მწერლის — მამია ასათიანის საყვედურნარევი მეგობრული წერილი:

„გეძებ და ვერ მიპოვნეხარ, საყვარელო მეგობარო. დაფრინავ

¹ არქივში დაცულია საპატიო სიგელი მ. პატარიძის სახელზე — მოსახლეობაში კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის მოწყობასა და ჩატარებაში ინიციატივის გამოჩენისა და აქტიური მონაწილეობისათვის. 23 თებერვალი 1953 წ.

მთასა და ველებში, ეძებ ნექტარს ამ ცხოვრებისას, ხშირად ეწაფები მას და მეგობრები კი გაეწილება. არ ვარგა, საყვარელო მეგობარო, არ ვარგა. იცოდე საოლქო გამომცემლობა არის პარასკევს 19 ა/თვეს ან ორშაბათს 21-ს შევხვდებით ჩვენი ოლქის ხელმძღვანელს ამხ. მ. კ. ბალაეაძეს. რასაკვირველია, ბევრ საკითხებს ველით. ამ დღეებში შენ აქ აუცილებლად უნდა იყო. ეს არის ოფიციალური და სარწმუნო ვერსია. არის აზრი, რომ შემოქმედებით მივლინებაში გაგვაგზავნიან... მაშ ასე, გელით, ჩამოდი და დაგვაშვენე.

გვხვდება ისეთი წერილებიც, რომელთა ავტორები სთხოვენ და ზოგჯერ „მოითხოვენ“ კიდევ დაეინებოთ მხოლოდ შეხვედრას. მიზეზი დასახელებული არ არის. აღნიშნულია „აუცილებელი საქმე“, ხოლო მთავარი სათქმელი, ალბათ, მერე ითქმებოდა. მოვუსმინოთ ერთ-ერთ მათგანს:.. „გული მწყდება, რომ ამოდენა ხნის განმავლობაში ჩვენსა ერთხელაც ვერ შემოიარეთ... ორჯელ ღია ბარათიც კი მოგწერე.

საქმე მქონდა ცოტა.

ნუთუ სხვიმინდულათ აღარ გხვდება ქუთაისში ჩამოსვლა?! არ მინდა ჩემი რაიმე დავალებით შენს ისედაც დიდ საქმეს ხელი შეუშალო...

თუ მოკლე ხანში შეგხვდეს აქ ჩამოსვლა, ჩემი უნახავი ნუ გარუნდება. და თუ ქუთაისში საქმე არ გექნება: — ფიქრობდე, რომ ჯერ ვერ ჩამოხვალ, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, გთხოვ, ჩამოხვიდე პირადად ჩემს თაობაზე, ერთი ან ორი დღით, თუ ვიმეორებ, შენ ამითი საქმე არ წაგიხთება, ე. ი. გექნება დრო. ამით მე შენგან დიდად დავალებული ვიქნები...“

ამ წერილის წაკითხვამ, ალბათ, თავის დროზე, ადრესატსაც მოჰგვარა უწყინარი ღიმილი. მსგავსი შინაარსისაა სხვა წერილებიც.

არქივში დაცულია (პირადი ხასიათის წერილებთან ერთად) მოსაწვევი ბარათები, მილოცვები. მათ შორის ორიგინალობით გამოირჩევა ცნობილი მებაღის მიხეილ მამულაშვილის მიერ გამოგზავნილი პატარა ბარათი. ქალაღზე დაკრულია ორი ფერდაკარგული ყვავილი. წარწერილია ხუთი სიტყვა: „გილოცავთ ახალ წელს. გისურვებთ ჯანმრთელობას“.

თუ ზედმიწევნით გავიაზრებთ მიქელ პატარიძის მდიდარ და შრავალფეროვან შემოქმედებას, სავსებით ნათელი გახდება ჩვენი საზოგადოების გულწრფელი გულისტკივილი ამ თვალსაჩინო მოღვაწის ჯეროვნად დაუფასებლობის გამო. მხედველობაში მაქვს ის ფაქტი, რომ დღემდე არ არის გამოცემული მ. პატარიძის რჩეული, რითაც ქართველმა მკითხველმა უდაოდ ბევრი დაჰკარგა.

არქივი კი ნამდვილად გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ ეს ხარვეზი შეივსოს და მზის სინათლეზე გამოიფინოს პოეტის ნაწერები.

1995 წელს შესრულდება 100 წლისთავი პოეტისა და მთარგმნელის დაბადებიდან. საიუბილეო თარიღთან დაკავშირებით განზრახული გვაქვს რჩეული ერთტომეულის, გამოცემა, რომელშიც წარმოდგენილი იქნება მ. პატარიძის პოეზია — ორიგინალურიც და თარგმნილიც: ჟურნალისტური წერილები, ნარკვევები; ეპისტოლარული მემკვიდრეობა; საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ამსახველი მასალები. ამასთან ერთად, გარკვეული ადგილი დაეთმობა ქართველ მეცნიერთა და ლიტერატორთა შეხედულებებს, მოგონებებს პოეტის მოღვაწეობასთან დაკავშირებით. მუზეუმში დაცული ფოტო-მასალის გამოქვეყნებაც, ვფიქრობთ, კიდევ უფრო გაამდიდრებს ჩვენს წარმოდგენას მიქელ პატარიძის შესახებ¹.

¹ არქივი დავამუშავეთ 1985 წელს, აღწერილობა ჩატარდა 1987 წელს. მალე დასრულდება მისი კატალოგიზაცია. რაც შეეხება წინამდებარე ნაშრომს, იგი მომზადებულია ხასიათისა და ამდენად, მას მკითხველი საზოგადოებისათვის არქივის სრული სახით მიწოდების პრეტენზია არ გააჩნია.

ვანლერ დაისელის არქივი

ვანლერ დაისელის (ივანე ბაბუაძე) ლიტერატურული რეპუტაცია ჩვენი საუკუნის 20-იან წლებში ჩამოყალიბდა, რითაც თავისთავად გამოირიცხა იმ დროისათვის სრულიად უცხო გემოვნების ტრაფარეტი, მაგრამ მისი შემოქმედების ზუსტი ფასეულობის დადგენა გარკვეული დროით გადაიდო.

ათეული წლების მანძილზე მყარად არსებულმა ოფიციალურმა ლიტერატურულმა შაბლონმა, უკვე შემდეგ ამ პოეტზე მასალების სიმცირემ, საბოლოოდ კი რეაბილიტაციის გარეშე დარჩენილმა თვითმკვლელობამ 1937 წელს, ვანლერ დაისელის სახელი დავიწყებასთან გააიგივა.

პოეტის დაპატიმრების დღეს მთელი არქივი დაუწვია მის მეუღლეს, ვინმე სირანუშ ტერიანს. გადარჩენილი მასალები აღმოჩნდა დედის ოჯახში და 1962 წელს ლიტერატურულ მუზეუმს გადასცა პოეტის ძმამ გ. ბაბუაძემ.

თუკი ვანლერ დაისელის შემოქმედებას მისივე თანამედროვე განწყობილებებისა და აზროვნების არეალში მოვაქცევთ, ლიტერატურულ გემოვნებას და თვალსაწიერსაც ამავე საზომით გავუზომავთ, დავინახავთ, უსამართლოდ მიეიწყებულ მშვენიერ ნაწილს მთელისას, იმ დიდი, დღემდე შეუვსებელი მთლიანობის, რასაც შეიძლება პირობითად საუკუნის დასაწყისის ნოვატორული მწერლობა ეუწოდოთ.

10-იანი, 20-იანი წლების თბილისის ლიტერატურული ცხოვრება დაგვიანებული ექსპერიმენტების გამო (იგულისხმება ძირითადად პარიზის, ციურინის, მილანის, პეტერბურგის სკოლათა გამოცდილებების ქართულ ნიადაგზე გადმონერგვის ცდები), ევროპის ფარულ კომპლექსს ატარებდა. მოდერნის სხვადასხვა გამოხატულებებსა და განუწყვეტლად ცვალებადი ავანგარდისტული პროცესების გვერდით, რომელთაც ხშირად არაადეკვატური სახე-

ლები ერქმეოდათ, არსებობდა ქართველ პოეტთა კიდევ ერთი ჯგუფება; კიდევ ერთი „იზმი“ საქართველოში—„სომნამბულიზმი“. „სომნამბულების“ ჯგუფის ლიდერი და თეორეტიკოსი გახლდათ ვ. დაისელი.

„სომნამბულისტთა“ ისევე, როგორც საერთოდ ქართული ლიტერატურული მოდერნის იდეოლოგია, სოციალურ საკითხებთან არ ყოფილა დაკავშირებული. პოზიცია თავიდანვე გაირკვა, როცა გაზეთი „ბარიკადი“ წერდა: „საქართველოში მოდერნიზმში მოცემულია ერთი ფორმა, წმინდა ესთეტიური, უმთავრესად სინთეტური“. თვით ქართველ ფუტურისტთა სოციალურ საკითხებთან მიახლოების ცდებიც (რუსი ფუტურისტების, განსაკუთრებით ვ. მაიაკოვსკის გავლენით) საბოლოოდ მაინც ესთეტიკური რევოლუციით მთავრდებოდა.

„სომნამბულები“ თავიანთ დეკლარაციებში აცხადებდნენ: „ჩვენი ორგანო ძირითადად აპოლიტიკურია. ვიწამეთ აპოლიტიკა პოეზიაში, როგორც უმაღლესი წერტილი საზოგადოების სულის. გადატეხილი ხერხემალი იყო ჩვენთვის დაქველებული მსოფლიო“...

(გავიხსენოთ „პოეზიის გადატეხილი ხერხემალი“ ქართველ მოდერნისტთა განაცხადში და ვრ. რობაქიძის „ქვეყნის ბედი გადავტეხო მე ხერხემალზე“...)

„მხოლოდ ფიქრის და სიტყვის დეკორაცია“ — აცხადებს „სომნამბულების“ დეკლარაცია, თუმც თავად ვანლერ დაისელი არ ქადაგებს ხელოვნების სრულ ავტონომიურობას: „პოეზია მთავარი არტერიაა საზოგადოების სულის“...

ეს აზრობრივი ანალოგია ტ. ტაბიძის სიტყვებისა, რომ „საქართველოში ცა და მიწა არასოდეს არ გაყრილან“, ვ. გაფრინდაშვილთან ასე ყალიბდება: „პოეზია 1922 წელს მეტი სიხარულით და მადლობით ესალმება რეალურ ქვეყანას. პოეტები ბრუნდებიან ელისეის მინდვრებიდან, პოეზიის ელიზიუმიდან და როგორც ელვა-აზარი ითბობენ თავიანთ გაყინულ სხეულს სინამდვილის მზეზე. ეს არის დაბრუნება მიწასთან“.

„Memento Mori“ — წერს ვ. დაისელი — არის მგლოვიარე სიმღერა სათუთი სულის იმ „წუმპეზე“, რომელსაც მიწა ეწოდება“... თუმცა მას ტ. გრანელის მისტიკური ხაზი საკუთარ შემოქმედებით აუცილებლობად არ გადაუქცევია. მისივე ჩანაწერებში ვკითხულობთ: „მყინვარის სისპეტაკე და სიმაღლე ქართული სი-

შალის და სისპეტაკის სიმბოლოა. ხიდის გადება მიწასა და ცას შორის“.

„სომნამბულების“ ჯგუფის განაცხადი პოეზიას „კაცობრიობის სპეტაკ მოთხოვნილებას“ უკავშირებს, როგორც „ყოველი არსის გულუბრყვილო ამოძახილს და ეპოქალურ ქარტეხილის ნერვს“.

იგივე ეპოქას „სომნამბულების“ განაცხადიდან ერთი წლით ადრე კონსტანტინე გამსახურდია „მითოსს მოკლებულ დროს“ უწოდებს, რომ „მწვავე ტკივილები ახალი ღმერთის შობით უნდა იქნეს გამოსყიდული“.

„ახალი ღმერთის“ ძიების პარალელურად „ყანწელები“ კმნიან „ახალ მითოლოგიას“ და ქართული მწერლობის ხაზს მითის ძიებას უკავშირებენ.

ვ. დაისელის პოეზიაშიც შემოდინ მითიური სახელები, წარსულის აჩრდილები და კონტრასტის წესით მონაცვლეობენ დაღუპული ვეფხვის მრავალმხრივ დაშიფრული სიმბოლო, აპოკალიფსი და ნერონი, უცნობი ქალწული, ტიგროსის და ეფფრატის მითიური ფესვები, ეფემერული ორეულების მასკარადი. „მიცურავს გული სურვილებში, როგორც კატარღა“ და ელოდება „მომავლის იმედების უცხო ანგელოსს“.

„მომავალი“, „გარდატეხა“, „განახლება“, „თვითმკვლელობა პოეზიაში“, „ბალდახინები ძველი მსოფლიოსთვის“ — ფიგურირებს „სომნამბულების“ დეკლარაციაში.

ვ. დაისელის თანამედროვე ლიტერატურული გარემოც „რალაც ახალის“ და „ნგრევის“ ენთუზიაზმით არის ნიშანდობლივი.

არის მოლოდინი შეუცნობელი აუცილებლობის.

ლ. ქიაჩელი: „თანამედროვე ევროპის სული იმ საზღვრამდე არის მისული, რომლის აქეთ ამოწურულია ყოველი „ხოლო იქით კი იწყება მეუფება შეუცნობელის უფსკრულისა“.

გრ. რობაქიძე: „სამყარო ინგრევა. არის ნგრევა უაღრესად კოსმიური თუ მარტო ოდენ სოციალური, ეს ბოლოს და ბოლოს შეცნობის ინტენსივობის საკითხია“.

პ. იაშვილი: „ვადიდებთ დამსხვრევის მშვენიერებას“.

ვ. დაისელი: „ჩვენ გამოვალთ კბილებჩამტვრეული, დახავსებული კულტურის ფრონტზე“...

მომავალი ხელოვნების ესთეტიკური იდეალი ვ. დაისელმა „ინტერპლანეტარულ და უტოპიურ ხილვებს“ დაუკავშირა.

„სომნამბულები“ მოდიან ახალი ბგერებით — ვკითხულობთ დეკლარაციაში — სახე იშლება ნულიდან. განდობა ფიქრადი ხედვის. პოეზია ათროლოების, პოეზია სულის, პოეზია ყველაფერში, პოეზია — ადამიანი. სომნამბულური ხილვა გაოგნებული ყოფის, ფხიზელი სიზმარი და ნატვრადი სურვილების ესთეტიკური ფიქსაცია“...

ვ. დაისელის ლექსების მნიშვნელოვანი ნაწილი (არის გამოუქვეყნებელიც) რამდენადმე განსხვავდება ჯგუფური მანიფესტის მოთხოვნებისაგან. ნიშანდობლივია მანერული ტონით მკითხველთან დისტანციური საუბრის კულტურა:

„... მე მოქანცული და გადაცვლილი
ყველაფერს ვეძახი — პლანეტების ცრემლი...
ბებერ მსოფლიოს სტკივა მუცელი...
მე თქვენ ვერ მხედავთ, სამწუხაროა.
თქვენ მოღუშული ქარში დადიხართ
და სიკვდილს ჰყიდით ქრიზანთემებად...
უმანკობა მაინც კუბოა
მარადი ძილი წითელ სიზმარში...
სარკის ჩრდილების მოლურჯო წვიმა
სარკოფაგების ყვითელ თვალებში
ეს დინამიკაც უმოძრაოა
და უფერული წუთის გარეშე...
სიზმრების სკივრი, ვნების მარაო...
და ყველაფერი სასაცილოა
და მაინც საბრალო, საბრალო, საბრალო...
... ვინ დასთვლის წუთებს რომელიც იყო...“

ვ. დაისელის არქივში დაცულია რამდენიმე აფიშა, როგორც 20-იანი წლების თბილისის ლიტერატურული ცხოვრების კოლორიტული ფურცლები.

1925 წელი. 30 ივნისს რუსთაველის თეატრის პირდაპირ ქართველ ახალგაზრდა ხელოვანთა ეურნალ „სომნამბულების“ სასარგებლოდ იმართება დიდი ესთეტიკური საღამო. სიტყვებით გამოდიან გრიგოლ რობაქიძე და კონსტანტინე კაპანელი.

1924 წელი. წითელი არმიისა და ფლოტის სახლში იმართებოდა დიდი ლიტერატურული საღამო. მომხსენებელი — მიხეილ ჯავახიშვილი. გამოდიან: ვ. გაფრინდაშვილი, ი. გრიშაშვილი, ვ. დაისელი, გ. ლეონიძე, ტ. გრანელი, კ. ნადირაძე, ტ. ტაბიძე, ს. ჩიქოვანი...

აფიშები იუწყებოდა, რომ ვ. დაისელი საჯარო დისპუტებით გამოდის სხვადასხვა ქალაქებში... თემატიკა მრავალფეროვანია: „თანამედროვე ქართული ხელოვნების პროფილები“, „ხელოვნება, როგორც ასეთი“, „ფორმისა და შინაარსის პრობლემა“, „ქართული ხელოვნების მიღწევები“...

ვ. დაისელი ქართულ ლიტერატურაში ნოვაციის ცდებს შეხვდა როგორც ისტორიულ გარდუვალობას.

სიმბოლიზმის „პირველი ხაზების გახსნა“ მიიღო, როგორც ზოგადად ნოვატორული, არაკულტურგერული მომენტი და არა „როგორც „პრიმატი“ როგორის რაზე“ (ტ. ტაბიძე) და თავის ჩანაწერებში ცისფერყანწელთა თეორიული სკოლა გარკვეულად გაითვალისწინა: „სიმბოლიზმის ჯადოსნური ცეცხლის ალი მოედო ძველ შაბლონურ პოეზიას. დაიწყო ჩქარი რენესანსი ხელოვნებისა, რომელზეც სწრაფი გაქანებით იბნევა ბრილიანტებით შემოსილი ლანდები და წითელი რაშების თეთრი ზმანება. ამიერიდან ჩვენ აღარ შეგვაწუხებს ძველი დახავსებული პოეზიის მკრთალი ფერები...“

მოდერნისტული ხელოვნების ერთ-ერთი ძირითადი კითხვა: „ფორმა თუ შინაარსი?“ ვ. დაისელმა თავის ჩანაწერებში პუნქტურად ჩამოაყალიბა. სავარაუდოა, რომ ეს გახლავთ ფრაგმენტები დაკარგული ნაშრომის გეგმისა.

„ფორმის ხელოვნება... ფორმის პრიორიტეტი... ნაწარმოების ღირსება განისაზღვრება ფორმით... ლამაზია მხოლოდ ფორმა... სილამაზე ბუნებაში და სილამაზე ხელოვნებაში“...

ჩანაწერებში სილამაზის გაგება ხშირად ფილოსოფიური ქვეტექსტით იკითხება. მაგალითად, ბუნების მშვენიერის და ხელოვნების მშვენიერის დაპირისპირება. დაისელის აზრით „მშვენიერება ფორმა“.

ამ აზრის მრავალწახნაგოვან გაგებას, იდეის განსხვავებულად აგებულ კონსტრუქციას, საუკუნის დასაწყისში განსაკუთრებით პოპულარულ მშენებლის ესთეტიკასთან დაეძებნება პარალელი, სადაც სტილის გაგება ფორმის გაგებას უახლოვდება.

БАКИНСКИЙ ГРУЗИНСКИЙ ТЕАТР

Во вторник 31 января

устроивается 2-ой литературный

ПРОЩАЛЬНЫЙ ВЕЧЕР

ПОЭТА ГРУЗИИ

ВАНЛЕР ДАИСЕЛИ

В программе доклад на тему:

„Искусство и его задачи“

(Современное груз. искусство).

Вопросы и прехия по докладу

участие могут принять все из публики.

III Стихи

участвуют местные грузин. художественные силы.

Почет. председатель вечера *А. Довгододзе*.

● Начало в 8 часеи. ● Билеты от 25 коп. до 1 руб. ●

Администраторы: *Р. Джаши, А. Пункарадзе.*

Бак. № 117, 7-й этаж, ул. Д. Гоголя, Гого Трудиника. Бак. Карт-посталка

ვანლერ დაისელის საღამოს აფიშა ქ. ბაქოს ქართულ თეატრში 1921 წ.

(„თუკი ხელოვნება კულტურის სიმბოლოა, მისი სულის მთლიანობა ანუ გამოხატულებაა სტილი“ ო. შპენგლერი).

მოდერნისტა შემოქმედებაში, უფრო მეტად კი მათ თეორიებსა და ტრაქტატებში, სილამაზე არ არის საგანში დაკონკრეტებული, არამედ ზეგრაძობითი, ტრანსადენტალური ფენომენის აბსტრაქტული ერთიანობაა.

როდესაც დაისელი სილამაზის ზოგად კატეგორიებზე ლაპარაკობს ხშირად მოიხსენიებს ოსკარ უაილდს: „უაილდის თეორია, რომ ცხოვრებაზე ხელოვნება და ლიტერატურა ახდენს გავლენას“....

ვ. დაისელის პოემას „მზის სისხლი“ უაილდის სიტყვები აქვს ეპიგრაფად: „ჩემთვის მშვენიერება ეს სასწაულთა სასწაულია“...

დორიან გრეის სახელიც გრ. რობაქიძისადმი მიძღვნილ ლექსშიც არ უნდა იყოს შემთხვევითი:

„დღესაც წირვების კომანდორია
მოხუცი ზარი ძველი სიონის,
სწვავ პოეზიას და სანდომიანს
ქართულ სისხლსა და ექსპრესიონიზმს
გრიგოლ! იყვარებ, როგორც დორიან...“

ვ. დაისელის ჩანაწერებში ვკითხულობთ: „ქართული სული ვერ ეგუება თეატრალობას“.

საპირისპიროდ გავიხსენოთ ტ. ტაბიძე: „ქართველ კაცს უყვარს თეატრალიზაცია ცხოვრების. ქართველ ხალხში ცხოვრობს უკვდავი აქტიორული სული. იმას უნდა მუდამ სხვა იყოს“.

დაისელის აზრით ქართული ისტორიული სინამდვილე თეატრთან მიმსგავსებულია დრამატიზმით და უფრო ანტითეატრია.

„საქართველო თვით თეატრია, რომლის სცენაზე საუკუნეები თამაშობენ დაუსრულებელ ტრაგედიას... ქართული სული საუკუნეთა მანძილზე იცნობს ბრძოლის ესთეტიკას... „ფიცის“ ცერემონიალში ინთქმებოდა ქართული სულის ესთეტიკური გაქანება“...

თეატრის სიმბოლური ხატი მოდერნისტულ ხელოვნებაში სხვად ქცევის, მარადიული განახლების სიმბოლოა.

თუკი თეატრის ცნებას ქართველი პოეტები წმინდა ეროვნულ

პროფილში ხედავდნენ, მალარმესეული „ოცნებისა და სინამდვილის თატრი“ უფრო კოსმოპოლიტური ფენომენია, როცა შექსპირის დრამა კარგად ერგება „დღევანდელ მიზანსცენებს“. „ესაა პარიზის ატმოსფეროსათვის დამახასიათებელი აზროვნება, რომელშიც არსებობს ელსენორი და როგორც ფილოსოფოსის ენა იტყოდა, ფრანგული თეატრის დაბნეულობა“ (ს. მალარმე).

ქურნალ — „H₂SO₄“-ის აზრით, რაც თავისთავად ქართველ ფუტურისტთა პოზიციას გამოხატავს, „ქართული თეატრი არ არის თემა. საერთოდ თეატრი არსებული სტრუქტურით, წარმოადგენს ნიღბების ნიღბს. ის სრულიად შორდება ცხოვრებას და აკეთებს ნაბიჯს აბსტრაქციისაკენ. ამასთან, როგორც დახურულ მოვლენას, აქვს პრეტენზია სიმბოლიზმის პატენტისა... ამ გაგებით საზღვრავდა ევრეინოვი თეატრს და საერთოდ ნიღბების მოვლენას. შემდეგ ეს გაიმეორა ტ. ტაბიძემ, როდესაც მოინდომა სიმბოლიზმის თეატრალურ ფილოსოფიად გამოცხადება... ამ მტკიცებაში გამოაშკარავდა სრული გაუგებრობა თეატრის და ნიღბის“...

ვ. დაისელის სტრიქონიც ოდნავ პათეტიურ, თეატრალურ ელერადობას მიიღებდა პიროვნული თვითამყოფადობის დაღიო რომ არ იყოს დაცული:

„ვანლერ! გრძნობები ჰამლეტებია,
ვანლერ! ლექსები ვეღარ გიძლებენ!“...

ვ. დაისელი: „ქართული სული ვერ ეგუება თეატრალობას“ — ეს გარეგნულად თითქოს ტ. ტაბიძის სიტყვების ანტითეზაა, მაგრამ ერთი და იგივე ქვეტექსტის მატარებელია. ამ გზით, ვ. დაისელი უახლოვდება არა ფუტურისმს, არამედ სიმბოლიზმის ორიენტაციას, რადგან აქ მთავარი თეატრის არა კონკრეტული, არამედ სიმბოლურ-ალეგორიული კულტია, მარადიული განახლების სიმბოლო, სადაც ქართული სიტყვის განახლებისათვის გამოდიან „ოქროთი შემოსილი განახლების აქტიორები უსხივო ხალხის წინაშე“ (პ. იაშვილი).

რაც შეეხება „სომნამბულიზმის“ თეორიებს, ამ ავანგარდისტული პოზისადმი ვ. დაისელის დამოკიდებულება ავტორონიაში გამოიხატა: „თორმეტი მუხლი ჩვენი წესდების (იგულისხმება „სომნამბულების მანიფესტის 12 მუხლი) არის თორმეტი სახარება

მგლის თავზე“. ავტორონიას თან ახლავს წინათგარნობაც: „ღრტა აუქციონი აზროვნების — შეიძინეთ თვითმკვლევლობა, დავმარცხდებით უთუოდ“...

ევროპული ორიენტაცია ვ. დაისელის დღემდე გამოუქვეყნებელ ლიტერატურულ ჩანაწერებში ანალიტიკურ-ესეისტური ფორმით არის წარმოდგენილი:

...„XIX ს. ევროპაში ჩაისახა ლიტერატურული მიმდინარეობა — რომანტიზმი — მსოფლიო პესიმიზმი, მსოფლიო სევდა. რომ გავიგოთ რა არის რომანტიზმი, საჭიროა ვიცოდეთ ევროპის მდგომარეობა იმ დროს.

...ენციკლოპედისტები ამბობენ, რომ გონების მიხედვით შეიძლება დავამყაროთ იდეალური საზოგადოებრივი ცხოვრება (რაციონალიზმი, განათლებული აბსოლუტიზმი)...

ევროპას რევოლუცია პირდებოდა ძმობას, ერთობას, თავისუფლებას, ვერც ერთმა, ვერც მეორემ იმედები ვერ გაამართლა.

სასტიკმა რეაქციამ, რომელიც რევოლუციას მოჰყვა, გამოიწვია ინდეფერენტიზმი პოლიტიკური და სოციალური საკითხების მიმართ. აღამიანის აზროვნება მიუბრუნდა შედარებით უმნიშვნელო საკითხებს და წმინდა ხელოვნებას.

ვინც დიდი გონების იყო, სრულ უიმედობას მიეცა. აქედან წარმოიშვა ორი ნაკადი: რომანტიზმი და პესიმიზმი.

მთავარი დამახასიათებელი რომანტიკული მსოფლმხედველობისა არის უკიდურესი სუბიექტივიზმი... აქედან გამომდინარეობს შეხედულება პოეტზე, მხატვრულ ფორმაზე, პოლიტიკურ და სოციალურ საკითხებზე...

პოეტი უნდა იყოს პოეტი და არა მეცნიერი... სინამდვილის შესწავლას რომანტიკოსები არ რსცნობდნენ. სინამდვილე იმდენად სწამდათ, რამდენადაც ის მათზე შთაბეჭდილებას ახდენდა, ქმნიდნენ პოეტურ წარმოდგენას ამ სინამდვილეზე... რელიგიაზე ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდათ. „რელიგია არის მსოფლიოს პასიური ჰვრეტა“ — ამბობდნენ ისინი. აქედან დაიწყო რეაქციონური კათოლიციზმით გატაცება“.

(მოგვიანებით ვ. დაისელი გაიზიარებს რემი დე გურმონის მოსაზრებას, რომ „სიმბოლიზმი არის სახეშეცვლილი რომანტიზმი“).

მსოფლიო ლიტერატურის განვითარების მთლიანი ჯაჭვი, რო-

გორც ეროვნულ მწერლობისა და მსოფლშეგრძნებისათვის აღორძინებული „მესიანისტური იდეა“ („მესიანისტურ იდეას საბუთი არ სჭირდება. იგი ემყარება განსაკუთრებულობის რწმენას“. ა. ბაქრაძე), თანამედროვე ქართულ სინამდვილეში განსხვავებული ფორმით გადმონერგილ რენესანსულ იდეალებთან ერთად ვ. დაისელის ესთეტიკურ მიმღეობას და მხატვრულ მეთოდს აყალიბებს, რაც მისი ორიგინალური პოეტიკით, ესეისტურ ჩანაწერებში კოსტილის კომპაქტურობით და ინტელექტუალური ძიებებით გამოიხატა.

ფრაგმენტი გამოუქვეყნებელი წერილიდან დ. გურამიშვილზე: „დავითი ჩვენს მწერლობას ეცხადება „გურამიანი“, რომლითაც მოცემულია მისი პოეზია შემდეგი სახეობით: „ეროვნულ-დიდაქტიკური, ისტორიული, ავტობიოგრაფიული, რელიგიური. აქ მოცხადებულია მისი მხატვრული გზნება და პოეტიკა. მასში ბევრია ორიგინალური სინოცივრის და ქმედითი სიცოცხლე, საქართველოს ისტორიულად ნამდვილი სახე...“

სწავლა მოსწავლეთა, სწავლა და უსწავლელობა და სახეები... აქ ერთგვარი ფილოსოფიური გახედვაც არის ნიციშეს ანალებივით... შემდეგ რელიგიური ხასიათის პოეზია... დავითს აწვალებს რელიგიური ფანატიზმი და მისტიკა... ლექსის ტექნიკა და ენა იშვიათად მხატვრულია. არ არის არც მხოლოდ რელიგია და არც მხოლოდ დიდაქტიკა. აქ წმიდა ხელოვნებასთან გვაქვს საქმე“.

ქართული ლიტერატურის განვითარების ფონზე ვ. დაისელი უკიდურესი კატეგორიულობით, კრიტიკულად უდგება თანამედროვე მწერლობის პოტენციალურ შესაძლებლობებს:

„არა სიმბოლიზმი, არა პესიმიზმი, არა ფუტურიზმი ანუ აბსტრაქციონიზმი!—აცხადებს ვ. დაისელი — სასფლაო მორწყულია დეზინფექციური სითხით H₂SO₄, პროფანული ბითუროლოგია და ლემები, სპეცების ყავახანა „ცისფერი ყანწები“ და დანარჩენი წვრილფეხა „პოეტები“, „პოეტების“ სახარაზო სახელოსნო — პროლემაფია. მუშკორები ვერ შექმნიან პროლეტარულ კულტურას...ყველა ხლამი და დომხალი არ შეიძლება მივიღოთ პროლეტარულ პოეზიად“...

ამ განცხადებიდან ძალან ცოტა ხნის მერე ვ. დაისელი გამო-

ცხადდება „ღეზინფორმატორად“. მის „დაღუბულ ვეფხვის ბაღში“ კი მავნე ნაციონალისტურ იდეებს დაინახვენ და იწყება პოეტის განსხვავებული და ხანმოკლე ცხოვრება.

... 1930 წელი. წერილი არხანგელსკიდან. ტერენტი გრანელს: „... მე სამშობლოდან მომქონდა აუწერელი წამება, მძიმე გრძნობა და მწვავე განცდები, გადასახლებით გამოწვეული, არა მარტო გადასახლებით, არამედ ჩვენი ქართული სინამდვილის წვდომით, ამ ნიადაგთან ვრგძნობდი გულს გაერთიანებულს და ტკივილი ამ დიდი საგნის ჩემშიდაც იწვევდა ყოველთვის ტკივილს“...

ეს მარადი ტკივილი გამორჩეულად ორგანული იყო ვ. დაისელის პოეზიისთვის:

„... დგება ღამეების ისევ შავი წვიმა,
სადაც სიყვარულში გული დაისილა,
დედა-საქართველო, მსხვერპლად შეიწირე
მზეში შეღებილი ვანლერ დაისელი...“

ლიტერატურის ისტორიას შემორჩა პოეტის უკვე ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად ქცეული წიგნები: „მზის სისხლი“, „გული და დღეები“, „ლივილა“, „გუშინ და ხვალ“, რაც მუზეუმში დაცულ ვრცელ არქივთან ერთად არსებითად მნიშვნელოვანი ფასეულობის — ვანლერ დაისელის შემოქმედების წინაშე გვაყენებს...

ქვემოთ ვბეჭდავთ კონსტანტინე გამსახურდიას უცნობ წერილს ვანლერ დაისელისადმი. (კ. გამსახურდიას და ვ. დაისელის სახელები ამ წერილის დაწერიდან რამდენიმე წლის შემდეგ ისევ შეხედებიან ერთმანეთს, როდესაც „დამკვრელური გაზეთი“ ბიბლიოთეკების წმენდაზე აღიმალლებს ხმას. გაზეთი კატეგორიულად მოითხოვს სხვა წიგნებთან ერთად ბიბლიოთეკებიდან ამოიღონ „დიონისოს ღიმილი“, „ვიღაც კალმის მოყვარულის „ლივილა“ და „გუშინ და ხვალ“...).

„უცნობო მეგობარო! თფილისი, 1926, იანვარი.

თქვენი წრფელი გრძნობით გაყდენთილი ბარათისათვის დიდი მადლობა.

მე უკვე სამიოდე წელია, რაც სავსებით გადავეჩვიე კერძო ბარათების წერას. ამიტომაც დიდხანს ვდღუმიდი. კერძო ბარათი,

განსაკუთრებით, როგორც თქვენი წერილი იყო, ეს პოეტური ნაწარმოებია თავისთავად და ასეთი რამის დაწერას სათანადო განწყობილება უნდა. ორიოდ მეგობარი კიდევ დარჩენილი მყავს ევროპაში; მაგრამ ამ გარემოების წყალობით მიწერ-მოწერა შეწყვეტილი მაქვს... თქვენ ალბათ შორეულად მაინც გეცოდინებათ, რომ დიდი მწუხარების ზონებში მიხდება სუნთქვა...

ისე გადიან თვეები, წლები, რომ ჩემს გულში ისევე იშვიათად ჩამოანათებს სიხარული, როგორც თქვენს საკანში სხივი ოქროვანი...

ცოდვია ტუსადისთვის — ისიც პოეტური ბუნების ადამიანი-სათვის, ასეთი ბარათის მოწერა, მაგრამ მე არ შემიძლია გულწრფელობას ვუღალატო... გარწმუნებთ, მე პირადად ციხეში ძლიერ კარგად ვისვენებდი.

პარადოქსად ან პოზიორობად თუ არ ჩამომართმევთ, მე გეტყვი: ისე უღმერთოდ ვიტანჯები სივრცეებში ხეტიალით, რომ საპყრობილეში ვგრძნობდი ერთგვარ დაოკებას. ან განა დიდის მასშტაბით აღებული მთელი ქვეყანა საპყრობილე არ არის? განა ჩვენი სული მატერიის რეალის ბრჭყალებში არ ჰკუთავს?

მაგრამ ამ ცხოვრებას მცირეოდენი რეზიგნაცია ესაჭიროება და ჩვენ უნდა მოვიგონოთ, უკეთუ იგი არ მოგვეპოვება...

მე მგონია, ეს მცირეოდენი რეზიგნაცია ხელოვნებაშია დანთქმული... მაგრამ თქვენი თქმისა არ იყოს, ხელოვნება, როგორც ყოველივე პოეტობა ამ ქვეყანაზე უთუოდ ჯვარის ტვირთვია, სულ ერთია, ეს საქართველოში ისევე, როგორც მთელს ხმელეთზე.

ამ გოლგოთას მაყურებელი მრავალი ჰყავს, მაგრამ მასზე ამსვლელი ძლიერ ცოტა. მოხალისეები მას არ აკლია, მაგრამ თქვენ იცით, მოხალისეებს არასოდეს მოუგიათ ომი.

ეს არის მთავარი, რომ შემოქმედმა დიდი ფლუიდები მწუხარების უნდა მიიღოს და შეისუნთქოს. ალბათ ეს ფლუიდები ჩვენს არსებაში მოთავსებულ „ქიმიურ ლაბორატორიაში“ გადადნება და მისი შორეული არილი იძლევა სიხარულის უკულმა გადამტყდარ სხივებს: ამიტომაც არ მებრალებით, რომ ამ მწუხარების მიღება გჭირიათ, რომ ხელოვნების ქურუმად ემზადებით, როგორც სჩანს...

ახლა, რაც შეეხება „დიონისოს ღიმილის“ კინორომანად გადაკეთებას. მეც მგონია, რომ ეს რომანი კინოსთვის გამოსადგი იქ-

ნება... თქვენ დასწერეთ სცენარი და მე მოველაპარაკები ალ. წუ-
წუნავას, თქვენგან ნახსენებ რეჟისორს. მე მას არ ვიცნობ. თუ
საჭირო იქნება, მოველაპარაკები. მთავარია, სცენარის დაწერა.
დანარჩენები მე რაც შემეძლება, ყველაფერს ვცდი. მიიღეთ ჩვენგან
მადლობა ასეთი დიდი და წრფელი თანაგრძნობისათვის.

თამარი კონსტანტინე ბაშაზურდია“.

ვლადიმერ მაჩაიძის არქივიდან

(1951—1977)

„ის, რაც განადგურდა, არ განმეორდება და რაც განმეორდა, არ განადგურდება“... (ვ. მაჩაიძე).

ის რაციონალური ხაზი, რომელსაც ოცდაოთხი წლის ვლადიმერ მაჩაიძე გეთავაზობს, ჯერ კიდევ თითქმის ინტუიციურ დონეზე მდგომი, ბოლომდე გაუთვითცნობიერებელი ემოციური მოდელია, რაც მას და მის გარშემო არსებულს ერთ განზომილებაში აქცევს და ყველა შესაძლო ჭეშმარიტება ერთ სუბიექტურ ჭეშმარიტებამდე დაჰყავს...

... და შენი სახის დარღვეული პროპორციები,
ეთ შენი სულის შერყეული წონასწორობა,
გულწრფელი ფერი უსასრულო შარავანდედად
გადადიოდა მცენარეთა უკვდავებაში —

— იქიდან ლექსში...

ასე თანდათან იკვეთება გზის ნამდვილი და სწორი დასაწყისი — საკუთარი არსებობიდან გადასვლა საგანთა არსში, რომლებიც შემდგომ შემეცნების და განზოგადების ობიექტები ხდებიან. ეს გზა, რომელიც ბუნებრივად და აგრეთვე რთულად დაიწყო, გაუთვალისწინებელ წინააღმდეგობებს წააწყდა:

საშინელია — ანგელოზის გინდოდა თარგმნა
და კეთილი სატანა თარგმნე...

„არ არსებობს წამი, რომლის შეჩერება გულით გინდოდეს. თვითონ სიკვდილი არ არსებობს და დახატვა მისი, ამ ლექსის დახატვას ნიშნავს:

ჩემო პეპლების მადევიარო პატარა ბიჭო,
რომელ იღუმალ ქვეყანაში შესდიე პეპლებს...

(აქ ვ. მაჩაიძეს გაუხსენებია მეთვრამეტე საუკუნის იაპონელი პოეტი ქალის ტი-იონის სტრიქონები).

ჩანაწერები ვ. მაჩაიძის არქივიდან და ლექსები, რომელსაც „საკუთარი სულის თარიღებს“ უწოდებს, ტრაგიკული ბედის კომპონენტის — პათოსის გარეშეა დაწერილი. არსებული ტრაგიზმი კი დიდი სულიერი ენერგიით გაწონასწორებული, უკიდურეს ფორმებსაც პოულობს და ჯერ დაუძლეველ სირთულეს და სრულყოფილებას დიდი შინაგანი დაძაბულობით უახლოვდება.

„გაბედვა კადნიერებას გაუთანაბრდება, ამ უცაბედი აზრების სათაურად „ფიქრები ხელოვნებაზე“ რომ ვახსენო. „ყოველმა ადამიანმა უნდა იფიქროს თავისი „ფიქრები ხელოვნებაზე“... ადამიანის აზრი — ეს უკვე მშვენიერებაა... მითუმეტეს მშვენიერი აზრი...“

აზრის დახატვა კი შეუძლებელია... აზრი ხატია, ორიგინალია და მისი რეპროდუქცია წმინდა გრძნობების შეურაცხყოფაა... არტიზმი? არტიზმი ქანდაკების საფლავზე დაგდებული ყვავილია, რომელიც კვდება უხმოდ, უტრემლოდ, უშიშრად“...

შინაგანი არტიზმი ვლადიმერ მაჩაიძის პოეტურ სამყაროში ზომიერ, უსამკაულო ფორმებს ღებულობს, იმ სამყაროში, სადაც მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „არასდროს იტანჯებიან საპარადო ფორმით საგნები“.

„ნუ მივცემთ სიყვარულს ფორმას, უფორმობაა ძალის უმაღლესი გამოვლინება, ცვალებადობაა მისი ქეშმარიტი სახე... ძალა კი ნამდვილი სიყვარულის ძალა, თვითონვე ერთადერთი ფორმა ბედნიერების, რომელიც ასე მემეტება თქვენთვის...“

„... და არის წესრიგი ქაოსის უყუნი
და უწესრიგობა მისი დაშინება“...

რა არის წესრიგი ან უწესრიგობა; სად მთავრდება ქაოსი და სად იწყება ფორმა, თუ ქაოსშიც კონკრეტული ფორმაა ნაგულისხმები, რა მანძილია „იმ დასასრულიდან ამ დასასრულამდე“ — ამ კითხვებს ახალგაზრდა პოეტის დაბნეული და დაძაბული მზერა აუღებელ კედელთან მიჰყავს, „სად დალურსმული საარკმლები არ იღებიან“.

„ბედნიერებს ხელოვნება არ ესაჭიროებათ“, — მიაწერს შემდგომ თავის უსისტემო ჩანაწერებს ვ. მაჩაიძე. იქვე ვკითხულობთ: „რა არის სინდისი?...“ და საილუსტრაციოდ მოყვანილია მაგალითები. თუ როგორი ქვეტექსტით უარყვეს სინდისის ცნება ნიცშემ და ფროიდმა... „სინდისის წარმოშობამდე არსებობდა მხოლოდ ქვეცნობიერი. სინდისი გახდა ცნობიერების მიზეზი და დაიცვა კიდევ იგი ქვეცნობიერების თავდასხმისაგან. მსოფლიო გონის განვითარება ცნობიერების განვითარებაა.

სინდისი სიკვდილიას შიშის ნიადაგზე აღმოცენდა. პირველ მკვლელობამდე სიკვდილი ჩვეულებრივი მოვლენა იყო: როგორც დაბადება ან ცხოვრება. არ არსებობდა არავითარი შიში და არა მარტო შიში, არამედ თვით სიკვდილიც. პირველი მკვლელია ფაქტიურად სიკვდილის შემქმნელი (შემოქმედი). მოკვლის შიში სიკვდილის შიშად იქცა და აიძულა მკვლელები (ძმები) მოეგონებინათ თავდაცვის შემდეგი საშუალება: არ შეიძლება მკვლელობა და არც ის, რაც მკვლელობას იწვევს — ეს არის ზუსტად სინდისი.

აკრძალვამ დანაშაულის გრძნობა ანუ ცოდვა დატოვა მტანჯველად, რომლისგანაც თავის დასალწევად მონანიება იყო საჭირო. მონანიება კი უკვე რელიგიის ერთ-ერთი საფუძველია და გააღმერთეს (ჩემი აზრით) არა მოკლული მამა, არამედ ის დრო, როდესაც დანაშაული და სიკვდილის შიში არ არსებობდა.

ამ დროს ქვეცნობიერი მოქმედებდა და იწვევდა დანაშაულს, რადგან სინდისს ზნეობრივი საფუძველი არ გააჩნდა და მხოლოდ შიშზე იყო დაფუძნებული.

დროთა განმავლობაში ადამიანებმა სინდისი შეიყვარეს და როგორღაც მიხვდნენ — ქვეცნობიერი იწვევდა მკვლელობას ანუ სიკვდილს. სინდისი და რელიგია აყვავდა და მივიღეთ მათი განვითარების უმაღლესი ფორმა — სახელმწიფო, საზოგადოება, სადაც კანონები მათზეა დაყრდნობილი.

მაგრამ პიტლერიც ხშირად იდგა მხსნელის პოზაში... რაც უფრო იკიდებდა ფეხს სინდისი ადამიანებში, იმდენად ძლიერდებოდა ბრძოლა ცნობიერს და ქვეცნობიერს შორის, რაც ომების სახით გამოვლინდა, რადგან სხვადასხვა საზოგადოებაში სინდისის სხვადასხვა გაგებები შეიქმნა. ასე გაიარა ადამიანმა მრავალი ფორმაცია და მოვიდა დღემდე, ოღონდ ძალიან შერყეული ფსიქიკით.

ფროიდმა სცადა ეს ყველაფერი აეხსნა და კაცობრიობა განწი-

რულად ჩათვალა. ფროიდმა ინდივიდები განკურნა და ნორმალური საზოგადოება დაააგადმყოფა...

კაცობრიობა განწირული არ არის.

ფსიქოანალიტიკური მეთოდის საშუალებით ქვეცნობიერი განიწმინდება დამლუბველი ფსიქიკური ენერჯის მქონე იმპულსებისაგან. ცენზორი მიიღებს ამ იმპულსებს, განმუხტავს და გაატარებს ცნობიერებაში ჩვეულებრივი ბუნებრივი იდეების სახით. ასე ნელ-ნელა დაიცლება ქვეცნობიერი იმპულსებისგან და ბოლოს მოისპობა კიდევ. დაბრუნდება დაკარგული მთლიანობა, სადაც ისე გაგებულ სინდისს ადგილი არ ექნება. ე. ი. ქვეცნობიერი მთლიანობა, იქცევა ცნობიერ მთლიანობად...

პირველყოფილი მდგომარეობა შეუცნობადი გონების ბედნიერება იყო — ეს კი შეცნობადი გონებისაა და შეცნობა ხომ ისედაც დიდი ბედნიერებაა, მითუმეტეს ბედნიერების შეცნობა ეს იქნება ხანა, როდესაც ადამიანი იმ პირველ ხანას — ბავშვობაში ჩადენილ სისულელესავით სიამოვნებით მოიგონებს...

კაცობრიობას სჭირდება ფსიქოანალიტიკოსი!“

ვ. მაჩაიძის სულიერი ენერჯია მთლიანად რწმენისაკენ იყო მიმართული. ურწმუნობა პრიმიტიულობის ერთ-ერთ გამოხატულებად მიაჩნდა. წერდა: „მე ისიც არ მწამს, რომ არ მწამს“...

„სახის დარღვეული პროპორციები“ და ტკივილების ფსად გასვლა საკუთარი თავიდან იმედის შერყეულ, მაგრამ მუდმივ განცდას ითავსებდა: „და თრთის, როგორც რეკლამების წყება, გადარჩენას შეჩვეული ფიქრი“...

თუ რა გადარჩენა იგულისხმება კონკრეტულად, ლექსების ფონზეა უფრო ადვილად სახილველი, სადაც პოეტი თავს უფრო თავისუფალი სხვა რეალობაში გრძნობს, სიმბოლურ რეალობაში, აქ საგნები უფრო დიდი სიზუსტით უახლოვდებიან თავის ნამდვილ მნიშვნელობას.

ვ. მაჩაიძის აზროვნების ფორმა გამორიცხვის წესია. ესთეტიკური სისტემა ნაწილობრივ ჩამოუყალიბებელი, ფრაზა გამოკვეთილი, ზუსტი. გამოხატვის საშუალებები მაქსიმალურად ლაკონური, იშვიათად ხმარობს პუნქტუაციურ თუ აზრობრივ მრავალწერტილს. ცდილობს მოიტანოს გარკვეული მთლიანობა და ერთი უკიდურესობიდან მეორეზე გადაიტანოს. დაპირისპირების მეთოდით სურს დაიცვას გარკვეული სიზუსტე. არ ტოვებს ადგილს

ვლადიმერ მაჩაიძე (გალაუბრულია 1975 წ.)

უემოციო, მოდუნებული კონტაქტებისათვის, რასაც „მრავალწერტილის მოჩვენებით თავისუფლებას“ უწოდებს.

ვლადიმერ მაჩაიძე არ მოსულა „თავისი ბავშვობიდან“, რომ ბიოგრაფიული ბუნდოვანება ბავშვური სახის ნაკვთების გაურკვეველობას მივაწეროთ. პირიქით, მისი ზედმეტი კატეგორიულობაც ასაკისთვის შეუფერებელ შემგუებლობას და თვითგვემას ითავსებს:

„ქეშმარიტება საშინელი უცნობია... აღამიანი! კი ვინც თვითმკვლელობით ამთავრებს სიცოცხლეს, დაბადებით თვითმკვლელობა“...

სულიერი და ფიზიკური სიკვდილის აპოლოგია, ხშირად მოულოდნელად და უბანიკოდ გათავისებული, წამყვანი თემაა ვ. მაჩაიძის შემოქმედებაში.

„ხელოვნება თავისი სურვილით აღის კოცონზე. კოცონი კი უმალლესი სახეა ხელოვნების. ნუთუ ცეცხლის წამკიდებელი აუცილებელია. ნუთუ საჭიროა ტერენტი გრანელივით საკუთარმა აღმა დაგწვას? თუ ყელაფერ ამაში ჟამის ეყვანის დამცინავი ჟინია მხოლოდ და ეს ცხოვრება განსხვისებაა — დედინაცვალია თავიდან პოვნის სიხარულის?! ნუთუ მეც ამიტომ ვწერ?“...

ვ. მაჩაიძე თავის შემოქმედებაში რამდენიმეჯერ მოიხსენიებს ტერენტი გრანელს. თუმცა ამ უკანასკნელის კლასიკურ ჰარმონიასთან, მისტიური სიმშვიდით გაჭერებულ ტკივილთან მხოლოდ დაქინებული კითხვა „რაღაც მესამის“ შესახებ აკავშირებს.

ამ ჰერეთ, იმ ჰერეთ ძმებ იუვენს *

უწინდელ დროში აქ ძველი საქართველო ყოფილა და ძველი ჰერეთი. სულ პირვანდელ ქართველებს აქ უცხოვრიათ. ისინი თვრამეტი ძმანი ყოფილან. ეს ადგილი ედემის ბაღივით ლამაზი ყოფილა. მუდმივად, ზამთარ-ზაფხულ ჰყვავოდა თურმე... რა ნადირი, რა ფრინველი გინდოდა, რომ შიგ არ იყო. ძვირფასი წყაროები მოჩუხჩუხებდნენ მთებიდან — თუ გინდოდა, ცივა, თუ გინდ თბილი. მტერს ქართველების კარგი ცხოვრება შეშურებია და მის ამოსაგდებად ჯარი გამოუგზავნია. ჯარს ეს ქვეყანა აუკლია, ხალხი დაუხოცია. ვინც გადარჩენილა, ცოცხლად დაუმარხავს. ფრინველი და ნადირი ამოუწყვეტია, ტყე გაუკაფავს, ძვირფასი წყაროები დაუშრია.

თვრამეტი ძმიდან ერთი წყება ძმები გაქცეულან და იქ, სადაც ახლა საქართველოა, ახალი ჰერეთი აუშენებიათ. თავისი ქვეყანა ოთხივე კუთხით ჯებირებით შემოუფარგლავთ ისე, რომ შიგ ჩიტიც

* როგორც ლიტერატურის მუზეუმში, ისე აკადემიასა, უნივერსიტეტსა და სახ. ბიბლიოთეკაში, ასევე, ქართული ხალხური შემოქმედების ტომეულებში მასალების გაცნობამ დაგვარწმუნა, რომ ინგილოური თქმულებები და ლეგენდები (ალარ ვლპარაკობ უკვე პოეზიასა და მუსიკალურ ფოლკლორზე), ძალიან ცოტა გადარჩენილა. ინგილო ხალხს იმ უმძიმესი ტრაგედიის შედეგად, რომელსაც მან ძირითადად მეჩვიდმეტე საუკუნიდან მოყოლებული, ვეღარ დაადწია თავი, ალარ შერჩა ძალა თავისი მწუხარება და ტკივილი პოეზიის ან სიმღერის ენით გამოხატა. მით უფრო მეტი ფასი ედება ამ ჩანაწერებს. აქ ძირითადად, მხოლოდ ლეგენდები და გადმოცემებია; ისიც ძალიან ძუნწად. ამ ლეგენდებიდან და გადმოცემებიდან ზოგი მათგანი შესაძლოა მკითხველისათვის ნაცნობი იყოს. შესაძლოა ისინი ზ. ედილისა და მ. ჯანაშვილის წიგნებშიც წაუკითხავთ; მაგრამ ეს წიგნები უკვე კარგა ხანია ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობადაა ქცეული... ზოლო, საინგილოსადმი ინტერესი თანდათან იზრდება. ამიტომ, ვფიქრობთ, მათი ისევ გამოქვეყნება არა მხოლოდ შესაძლებელი, აუცილებელიცაა.

ვერ ჩაფრინდებოდა. ამ ძმებიდან ერთი ვერ გაქცეულა და ტყვე
დამალულა. ომი გათავებულა, შემდეგ გამოსულა. იმისათვის მტერს
ხელი არ უხლია და მორჯულებული — „პენგილავ“ უწოდებია.
შემდეგ ის გამრავლებულა და თავისი ქვეყნისათვის — დუნიასათ-
ვის — საინგილო უწოდებია. იმ ახალ პერეთსა და ძველ პერეთს
შორის მუდამ ტკბილი ძმობა ყოფილა. იმ პერეთის მეფეები ომში
წასვლისას გზად მუდამ ამ პერეთზე გამოივლიდნენ. თავის უფროს
ძმას ნახავდნენ და თავს დაალოცვინებდნენ. იმ პერეთ, ამ პერეთ
ხალხები ჭირსა და ლხინში მუდამ ერთად იყვნეს, ძმებ იყვნეს.

ინგლისური თქმულება

საინგილო და ინგილოური ფოლკლორი ალექსანდრა ჩხენკელის ჩანაწერებში

რაცა ტანჯულა ეს ქვეყანა, ტანჯვად ეყოფა,
მოეცი ძალი დაგრდომილსა კვლავ აღდგომისა,
სახელოვანი განუახლე წარსულთ დღეთ ყოფნა,
მამა-პაპური სული, გული მოჰმადლე შვილსა.

ილია ჰავეკავაძე

არც თუ ისე ხშირად, მაგრამ ზოგჯერ მაინც, როცა წიგნის მალაზიაში ჩვენთვის უცნობის ადამიანების შესახებ პატარა მონოგრაფები ჩნდება, უმეტესწილად, გულგრილად შევავლებთ თვალს და არც გადავშლით.

ამ ადამიანებს კი დიდი საქვეყნო საქმე უკეთებიან... უკეთებიან უპრეტენზიოდ, უანგაროდ — უღვაწიანთ, უშრომიანთ, მრავალი ტკივილი და დარდი შეუგრძენიანთ, მრავალი რამ გადაურჩენიანთ.

მაგრამ მხოლოდ მონოგრაფიები? მათ შესახებ უამრავი მასალა ინახება ჩვენს ინსტიტუტებსა და მუზეუმებში, მაგრამ იშვიათად, რომ ვინმე უცნობი ადამიანის ცხოვრებამ დააინტერესოს. ეს მასალები კი ელიან თავიანთ მკვლევარს, პატრონს, მოამაგეს. ისინი იმსახურებენ ამას. ყოველივე ეს ხომ ჩვენი ქვეყნის წარსულის ფურცლებია — მართალი, კეთილი, ერთგული...

ბევრი ასეთი ნაშრომი ინახება გიორგი ლეონიძის სახელობის საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურის მუზეუმის მდიდარ ფონდში. ერთ-ერთი ასეთი უსათუოდ საინტერესო და საყურადღებო ალექსანდრა ჩხენკელის არქივია.

ალექსანდრა ჩხენკელი გახლდათ იმ მოღვაწეთაგანი, რომელთა ცხოვრების გაცნობა ჩვენში უსათუოდ პატივისცემას იწვევს. იგი იყო მწერალიც, ჟურნალისტიც, პედაგოგიც. წლების მანძილზე მუშაობდა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში, ბეჭდავდა მოთხრობებს, კორესპონდენციებს, სტატიებს... მშობლიურ ენასა და ლიტერატურას ასწავლიდა ბავშვებს — ჯერ გორის რაიონში, შემდეგ საინგილოში. როგორც მისი ჩანაწერებიდან ვგებულობთ, თავისი ცხოვრების ყველაზე მნიშვნელოვან პერიოდად ალ. ჩხენკელს სწორედ საინგილოში მოღვაწეობის წლები მიაჩნდა.

„მე ბედნიერება მქონდა ვყოფილიყავი ამ კუთხეში ქართულ
ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლად ომის წლებში, როდესაც
ხელისუფლებამ მიგვაველინა აქ მასწავლებლები ქართულ სკოლაში
სამუშაოდ. ინგილო ხალხის მდიდარი წარსულის შესწავლამ, მათ
სულიერ სამყაროზე და ყოფა-ცხოვრებაზე დაკვირვებამ შთამაგო-
ნა დამეწერა რამდენიმე მოთხრობა“ — წერს იგი. ეს მოთხრობები,
რა თქმა უნდა, საინტერესოა. მათში ასახულია ინგილო ხალხის
ყოფა-ცხოვრება, ხასიათი, სული, მაგრამ ამჯერად გვინდა, შეძლე-
ბისდავარად, ჩავეხედოთ მისი ცხოვრების წიგნში და იმ დიდ
ღვაწლზე მოვიტხროთ, რომლითაც ალექსანდრა ჩხენკელმა საქარ-
თველოს შემოუნახა ინგილოური თქმულებები და გადმოცემები.

საინგილოს ისტორია, მისი მდებარეობა, ტაძრები, მდინარეები,
ეთნოგრაფიული ყოფა, ფოლკლორი, თუ სხვა მრავალი, სხვებსაც
რამდენჯერმე აუწერიათ, რომელთა შორის პირველ რიგში, მოსე
ჯანაშვილი, ზაქარია ედილი, ნიკო ნადირაშვილი, კოტე ტარტარა-
შვილი და კიდევ სხვანი უნდა ვახსენოთ. ფასდაუდებელია მათი
ღვაწლი ამ კუთხის წინაშე. რაც შეეხება ალექსანდრა ჩხენკელს,
მისი ჩანაწერები ხშირად ლიტერატურულადაა გადამუშავებული.
(ეს სხვებთანაც შეინიშნება). ამის მთავარი მიზეზი, ალბათ,
ინგილოური დიალექტია, რომლიდანაც თარგმნის დროს, რო-
გორც ჩანს, მისი პირველყოფილი მეტყველების თავისებურება
დარღვეულა. მიუხედავად ამისა, ისინი მაინც არ ჰკარგავენ მიმ-
ზიდველობას დ აუმეტესად, თავისი თხრობის ხასიათით სინამდვი-
ლეში მომხდარი, ცოცხალი, ნამდვილი ამბის შთაბეჭდილებას ტო-
ვებენ.

თითქმის ყველა სოფელს, სადაც კი ამ ჩანაწერების ავტორი
ყოფილა მძიმე ნაჭრილობევად ჰქონდა შემორჩენილი მტრისაგან
მიყენებული მოუშუშარი ტკივილი. ეს ზოგჯერ თვით სოფლის სა-
ხელში გამოხატულა, ზოგჯერ ციხე-ტაძართა ნანგრევებში მთვლე-
მარე ლეგენდებში, ზოგჯერ—ხალხში დარჩენილ გადმოცემებში.

ალათემური, ლალაფაშა, ემურჯანლო იმ მტრის სარდლების
სახელები ყოფილა, რომელთაც დიდი „ღვაწლი“ მიუძღოდათ ამ
კუთხის დაქცევაში. ეს მათი სახსოვარია. სადაც ისინი დაიბანა-
კებდნენ, იმ ადგილს მათი სახელი ერქმეოდა.

ალათემური... ამ სოფლის მკვიდრნი მწუხარებით უამბობდნენ
ა. ჩხენკელს: „ჩვენ ყველანი ქართველები ვართ, მაგრამ მტერმა

ძალით დაგვაკარგია სარწმუნოება. ნამდვილად კი ქრისტეს ღმერთს ვიყავით. აღდგომას, შობას, ჩუმიად ვითენებდით. ამისათვის ჩვენ გექონდა წმიდა ადგილები ამოჩემებული დაბურულ ტყეში და იქ მივულოცავდით ერთმანეთს დღესასწაულს. იქ ვეტყოდით: „ქრისტე აღდგა“. იქვე ვაწყობდით გეგმებს, თუ როგორ უნდა დავსხმოდით მტერს თავზე. ამ ადგილებს წმიდა ადგილებს ვუწოდებდით და იქიდან არავის შეეძლო რამეს გამოტანა. თუ ღობე დაირღვეოდა, მივიდოდით და უჩუმრად შევაკეთებდით“.

მაგრამ დრომ თავისი ქნა და ამჯერად საინგილოში მხოლოდ რამდენიმე ქართული სოფელია დარჩენილი. ეს სოფლები საინგილოს სამ — კახის, ზაქათალისა და ბელაქნის რაიონებშია გაფანტული.

კახიდან რომ აღმოსავლეთით წახვიდეთ, ექვსიოდე კილომეტრის მანძილზე მიხვალთ ერთ პატარა სოფელში. ამ სოფელს ელისუს უწოდებენ. იგი გაშენებულია მთის ძირას, მდინარე ქურმუხის ვიწრო ხეობაში.

ძველად ამ სოფელში ცხოვრობდნენ ქრისტიანი ქართველები. ახლა იგი დალესტნის ლეკებითა და მაჰმადიანი ქართველებითაა დასახლებული. აქვე არის კლდეში გამოკრილი მაღალი ხიდი, — ქვის თალიანი, უბურჯო. ქვეშ ღრიალით გადმოჰქუხს მდინარე ქურმუხი. გადმოცემით, ეს ხიდი აუშენებია თამარ მეფეს. მას თამარის ხიდს უწოდებენ.

სოფელი ელისუ საინგილოს სულთნების სატახტო სოფელი იყო.

აი, როგორი თქმულება ჩაუწერია ა. ჩხენკელს ამ სოფლის წარსულიდან: „დაახლოებით სამნახევარი საუკუნის წინ ამ სოფელში ცხოვრობდა საინგილოს სულთანი ალიბეგ ვახვახიშვილი. როდესაც სპარსეთის მბრძანებელს შაჰ-აბაზს განუზრახავს საქართველოს დაპყრობა-დამონება, ვახვახიშვილი წარმდგარა მის წინაშე, მიუღია მაჰმადიანური სარწმუნოება, შაჰ-აბაზისთვის ერთგულება შეუფიცავს და დახმარება აღუთქვამს. შაჰ-აბაზს მისთვის სულთნობა უბოძებია. ამის შემდეგ სპარსეთის ჯარი ზედიზედ ორჯერ შემოსევია საქართველოს. ქართველი ხალხი მკერდით დახვერდრია მტრის ლაშქარს, მაგრამ რას გააწყობდა, როდესაც იგი ათჯერ და ოცჯერ ჭარბობდა ქართველებისას.“

თავდაპირველად მტრის ლაშქარი, როგროც სანაპირო ქვეყანას,

გაღმა მხარეს — საინგილოს დატაკებია, ხალხი ამოუწყვეტია, სოფელი გადაუწვავს... ვინც გადარჩენილა, სპარსეთში — გალანს, მანანდარანს და სხვა ადგილებში გადაუსახლებია.

მაშინ განადგურებულა გაღმა მხარის ისეთი დიდი, ხალხმრავალი სოფლები, როგორც იყო ლოქართი, ჯინიხი, კატეხი, ფიფინეთი და სხვა მრავალი. ამის შემდეგ მტრის ჯარს ადვილად გაუკვლევია გზა კახეთისა და ქართლისაკენ. ალიბეგ ვახვახიშვილი ამ ომის დროს მტრის ჯარებში ერია და მუსრს ავლებდა ქართველ ხალხს.

ომი რომ დამთავრებულა და სპარსელების ჯარი უკან გაბრუნებულა, საინგილოს მიწა-წყალზე აქა-იქ კვლავ გამოჩენილან ლანდაღქცეული ადამიანები, რომელთაც ომის დროს უძღურების გამო ტყვისთვის შეუფარებიათ თავი. შაჰ-აბაზის ხანები ამ ადამიანებს სიკვდილით სჯიდნენ, თუ ისინი არ მიიღებდნენ მაჰმადიანურ რჯულს. სიკვდილის შიშით შეპყრობილი ზოგი მათგანი მართლაც გადადიოდა მტრის სარწმუნოებაზე.

ქართველ ხალხს მოღალატე ალიბეგ ვახვახიშვილის დასჯა სწყუროდა და ამისათვის შესაფერის დროს ელოდა. ეს დროც დადგა. მოკვდა თუ არა ირანის მბრძანებელი — ვერაგი შაჰ-აბაზი, ხალხმა გადაწყვიტა შური ეძია ვახვახიშვილზე. ამ მიზნით მეფე თეიმურაზმა შეპყარა მცირე რაზმი და გაგზავნა საინგილოში. რაზმის ხელმძღვანელობა ზურაბ ერისთავს მიანდო. მაგრამ არც ისე იოლი იყო ვახვახიშვილის დამარცხება. მას წინასწარ ჰქონდა გათვალისწინებული მდგომარეობა და ისეთი თავშესაფარი მონახა, რომ იქ მტერს ადვილად არ მიესვლებოდა. სოფელი სარიბაში, სადაც ის იყო დაბანაკებული, ისეთ ციციბო კლდესთან ვიწრო ხეობაშია, რომ იქ ერთ მეომარს შეუძლია ოც და მეტ თავდამსხმელს გაუმკლავდეს. საჭირო იყო რაიმე ხერხის გამოძებნა. გასცდა თუ არა სოფელ ელისუს ქართველთა რაზმი, ზურაბმა ბრძანება გასცა, ჩამომხდარიყვნენ ცხენებიდან და ქვეითად ევლოთ. სულ ორი-ოდე კილომეტრიდა იყო დარჩენილი სოფელ სარიბაშამდე, მაგრამ მეტად ძნელი და მიუდგომელი. მათ უნდა ევლოთ ბნელ ღამეში უცნობი, ვიწრო ხეობის გავლით, კლდის პირას. სოფელს ღრმა ძილით ეძინა. არსაიდან ისმოდა ჩამიჩუმბი. მეომრები თავგამოდებით მიიწევდნენ წინ. მიდიოდნენ ფეხაკრფით. მალე მათ მიაღწიეს სარიბაშს და ისე სწრაფად და უჩუმრად დაიკავეს სანგრები

და ჯებირები, რომ სოფლის მეფეარ ქოფაყებსაც არ გაუგიათ. ალიბეგი თავისი ამალით ჩიტივით მოიმწყვდიეს.

უცებ გაისმა საოცარი ყიყინა. მეომრები შევარდნებივით შეიპრნენ მტრის ბანაკში. მტერი დაიბნა. რამდენიმე წუთს გაგრძელდა ეს ხელჩართული ბრძოლა. ხოლო როდესაც ინათა, ალიბეგ ვახეახიშვილის მოკვეთილი თავი მთის ფერდობზე მიგორავდა.

გამარჯვებული, გახარებული ქართველთა რაზმი დიდი ნადავლით დაბრუნდა უკან. ასე დასაჯა ხალხმა სამშობლოს მოღალატე და ლექსიც გამოუთქვა:

თავი მოსჭრეს ალიბეგსა, შეუძახეს იყავ აგრე,

ვით გმართებდა შექმნილიყავ, შაჰ-აბაზის შენ მოსაგრე!

საგულისხმოა, რომ ეს ამბავი ლექსად აღწერა არჩილ მეფემ თავის „არჩილიანში“.

ბევრი ასეთი, უაღრესად დიდი ტკივილითა და ამაღლევებელი ამბებით საესეა საინგილოს მიწა-წყალი, რომლის ფერფლწყაყრილ წარსულიდან ამ თქმულებებს დავიწყებისათვის მხოლოდ მცირეოდენი გამოუგლეჯიათ... ისიც უმეტესად, მოხუცების ხსოვნაში თვლემდა, როცა ალექსანდრა ჩხენკელმა მათი ჩაწერა და გაცოცხლება სცადა.

როგორ შეიძლება აუღლევებლად წაიკითხო ან მოისმინო „ათასი კაცის შესანდობარი“, „შვიდი ძმა“, „მზეთუნახავი ქალი და ოქროს მამალი“ და სხვ.

„ათასი კაცის შესანდობარი“ ასე დაუწყია მთხრობელს: „ეს ნამდვილი ამბავია. მოულოდნელად დაესხა საინგილოს თავს სპარსეთის ჯარი. ეს თავდასხმა ყველა წინანდელზე უფრო სასტიკი და უღმობელი იყო. მტერმა ააწიოკა, მოაოხრა ქვეყანა, ამოხოცა ხალხი. არ დაინდო არავინ, ბავშვი თუ ქალი, მოხუცი თუ ახალგაზრდა. გადაწვა სოფელი, გაიტაცა სარჩო-საბადებელი, საქონელი მსხვილფეხა თუ წვრილფეხა, ყოველგვარი ხელმოსაკიდი ქონება. გაისმა კენესა-ტირილი კიდით კიდემდე. ხალხი, ვინც მოასწრო, მთაში გაიქცა და დაბურულ ტყეს შეაფარა თავი...“ და ჩვენ ვიცით, რა დიდი სიმართლე ისმის ამ უბრალო გლეხის ნაამბობში. შემდეგ ეს გადმოცემა გვიამბობს ათასი ქართველი ვაჟკაცის გმირული აღსასრულის ამბავს. მათ გადაწყვიტეს შებრძოლებოდნენ მტერს, რათა ქვეყანა დაღუპვისაგან ეხსნათ. და აი, დათქმულდროს, უმთავარო ღამეს, მუხისა და კაკლის ხეებით დაბურულ ადგი-

ლას შეიკრიბნენ. მებრძოლები დინჯად ბჭობდნენ. უხუცესი თავის გვერდზე მყოფს ჩუმად ეტყოდა სიტყვას. ის კიდევ, ამავე წუთს გადასცემდა მეორეს და ამნაირად, ეს ნათქვამი მოივლიდა ათას კაცს. ბოლოს ისევ უხუცესს გამოჰქონდა დასკვნა. დილით ადრე უნდა დასხმოდნენ თავს მტერს. მაგრამ ვილაც ჯუჯა ქონდრის კაცმა გასცა ეს შეთქმულება და ურიცხვი მტრის ლაშქარი შემოერთყა მათ. ბევრი ზარალი ნახა ამ უთანასწორო ბრძოლაში მტერმა, მაგრამ ბოლოს მაინც... როცა მზემ გამოანათა, ათასი ვაჟკაცი უსუსლოდ იწვა ველზე.

გავიდა ხანი... ხალხმა ცოტა მოიბრუნა სული და იმ გმირულად დაღუპული ვაჟკაცებისათვის გააქეთა აკლდამა. იქვე ათასკოკიანი ქვევრი აიტანეს და ძმათა სასაფლაოს გვერდით ჩაფლეს. ამ ქვევრში ყოველ შემოდგომას თითოეული კომლი ვალდებული იყო ჩაესხა თითო კოკა ღვინო. ასე ივსებოდა ქვევრი, ხოლო, როდესაც სოფელი ჭირნახულს დააბინავებდა და ყველაფერი მიწყნარდებოდა, ღვინობისთვის ათ რიცხვში მთელი სოფელი ადიოდა იმ მთაზე, სადაც აკლდამა იყო. მოხდიდნენ ქვევრს და სვამდნენ ათასი ქართველი ვაჟკაცის შესანდობარს.

ათასკოკიანი ქვევრი და ქართველი ვაჟკაცების აკლდამა მათი ძვლებით ახლაც არის, თურმე, უღუმბაშის მთაზე — კასრის საყდრის მახლობლად.

ბევრი გადმოცემა და თქმულება ხშირად საქართველოს სხვა კუთხეების გადმოცემებსა და თქმულებებში პოულობს მსგავსებას. ეს, ალბათ, ერთნაირი ბედის, ერთი სულისა და ყოფის ანარეკლია. სანიმუშოდ გავიხსენებთ თქმულებას შვიდ ძმაზე, რომელთაგან ექვსი გმირულად შეეწირა სამშობლოს, ერთი კი, უმცროსი, ცხელი პურიითა და თაფლით შეეგება მტერს. დედამ, როცა თავისი საყვარელი შვილის სილაჩრე და ლალატი გაიგო, შეჰკვილა: — ვაი, ჩემო ცოცხლად დამარხულო შვილოო და სასოწარკვეთილებით კოშკის ქონგურიდან გადმოეშვა.

საინტერესო გადმოცემაა, პარალელი ძველ ქართულ ფოლკლორში ეძებნება... ფოლკლორშიც და ლიტერატურაშიც. გაიხსენეთ აკაკის ლექსი „ქართველი ქალი...“ — არა ვსტირი იმ ორ შვილსა, ომში მოკლულს გმირულადო, ვიგლოვ ცოცხლად დარჩენილსა, უპატრონოდ, ვირულადო.

ა. ჩხენკელს აქვს გადმოცემა „წერეთლიანთ თახთას“ (წერეთ-

ლიანთ ტახტის) შესახებ, რომელიც, თურმე, ბელაქნის მტკნარ
ყოფილა. იქ ძველად წერეთლებს უცხოვრიათ, მაგრამ როცა საინ-
გილოში ქრისტიანობა ამოვარდნილა, ისინი აყრილან და იმერეთ-
ში გადახვეწილან. ამ ამბავს თემურ-ლენგის შემოსევას უკავში-
რებს ეურნალ „მოგზაურში“ გამოქვეყნებული სტატიის ავტორი:
„ოდეს მოვიდა ლანგ-თემური და აიძულა მუნებურითა გამაჰმადი-
ანება, ამათ (წერეთლებმა) დაუტყვეს ადგილი თვისი და მოვიდ-
ნენ იმერეთს, მეფის ბაგრატის დროს 1399 წ. და მან მიიღო პატი-
ვით, მისცა საჩხერე და უწოდა თავად და აწცა არიან მუნ ქამიდ-
გან აქამომდე. გიორგი მეფისაგან 1708 წ. შეიქმნენ უმეტეს წარ-
ჩინებულნი“. (ეურნალი „მოგზაური“ № 4, 1901 წ. გვ. 375) ამავე
ცნობას იმეორებს ნიკო ნადირაშვილიც.

ძნე, როგორც საქართველოს სხვა კუთხეებში, აქაც ხშირად
გაიგონებთ თქმულებებს, გადმოცემებს, ლეგენდებს რუსთაველზე
და განსაკუთრებით, თამარზე. მრავალი ციხის, ტაძრის, ხიდისა
თუ სოფლის აშენებას თამარის სახელს მიაწერენ. ხოლო, რუსთა-
ველი ჰერეთის მთავარი იყო.

აქ უხვადაა ძველი ქართული სოფლების ნანგრევები, რომლე-
ბიც იავარქმნილია მტრის შემოსევების შედეგად. ზოგ მათგანში
დღეს ლეკები ცხოვრობენ. ზოგი კი ისევ ნანგრევებად არის დარ-
ჩენილი. ერთი მათგანია სოფელი გულუქვი-ვარდოვანი. იგი მთის
ფერდობზე ყოფილა გაშენებული და მთლიანად ვარდებით და-
ფარული. დღეს აქ არის სვეტიცხოვლის ეკლესიისა და სასახლის
ნანგრევები. ინგილოები გეტყვიან, რომ ეს იყო თამარ მეფის სა-
სახლე.

ან კიდევ: — სოფელი შოთავარი. ინგილოები ამბობენ, რომ ეს
იყო შოთა რუსთაველის სოფელი, იგი აქ იჯდა და თავისი ვეფხის-
ტყაოსანს წერდაო. ამის შესახებ გადმოცემები და თქმულებები
ჩაუწერია ალექსანდრა ჩხენკელსაც.

„შოთა კუპრი, იგივე შოთა რუსთაველი დიდხანს ცხოვრობდა
საინგილოში. გამიგონია, იგი ამ ქვეყნის უფროსი იყო. ახლაც
არის მისი სახელობის სოფელი — შოთავარი, მაგრამ ლეკები და
სომხები ცხოვრობენ. შოთა რუსთაველმა დაწერა ვეფხისტყა-
ოსანი და მიართვა თამარ დედოფალს. თამარ დედოფალმა მას
ციხე-ქალაქი აუშენა. ეს ციხე-ქალაქი სულ ყვავილებით იყო სავ-
სე და მას ქალაქი-ბაღნარი ერქვა.

ამ გადმოცემებთან ერთად, განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ინგილოური ლეგენდები და თქმულებები, რომლებშიც ხალხის სულია შენახული. უშუალო ცხოვრების, ხალხის ყოფის, მისი რწმენისა და იმედის ანარეკლია ეს ლეგენდები და თქმულებები, რომელთა შორის განსაკუთრებით საინტერესოდ მიგვაჩნია „თქმულება მაჰმადიანი ვაჟისა და ინგილო ქალის შესახებ“. ინგილო ხალხის ტრადედია ყველაზე მწვავედ მაინც იმაში გამოიხატა, რომ მტერმა ირანში გადასახლებულთა გარდა ინგილოების უმრავლესობა თვით თავის მიწაზე გაამაჰმადიანა, რამაც თანდათან გათიშა ერთად მცხოვრები, საუკუნეთა მანძილზე ერთად მომდინარე ერთი სისხლით, ერთი ტკივილითა და მრწამსით აღსავსე მათი ქართული სული. მოუშუშებელი და ღრმა იყო ჭრილობა, რომელიც მათ მიაყენეს. და აი, ხალხის ოცნებაში, მის ხსოვნასა და ნატვრაში ისახება ამ ტკივილით სავსე მშვენიერი თქმულება მაჰმადიანი ვაჟისა და ქრისტიანი ქალის სიყვარულზე, რომელიც ვინ იცის, იქნებ ნამდვილ ამბავზეცაა აგებული.

მოვიტანთ მთლიანად:

„გაჰირდა, მეტად გაჰირდა წყლის არხის გაყვანა მდინარიდან ქურმუხის წმიდა გიორგის საყდრამდე. ვერვინ იღო თავს მთის დაქანებულ ფერდობზე ეკალბარდებში წყლის არხის გათხრა. უწყლოდ კი ძალიან ძნელი იყო. არც არა რაიმე მცენარე ხარობდა, სოფლელებსაც ძალზე აწუხებდა წყურვილი, ვის არ თხოვეს, ვის არ დააეაღეს, მაგრამ ამაოდ.

ბოლოს გამოჩნდა ერთი მაჰმადიანი ვაჟი და განაცხადა:

მე გამოვიყვან წყლის არხს ქურმუხის წმ. გიორგის საყდრამდე, თუ საყდრის მსახური მღვდელი ხუციშვილი თავის ქალიშვილს ცოლად მომათხოვებსო.

მღვდლის ერთადერთ ქალს ყამარს, დიდი ხნიდან ყვარობდა ვაჟი. ქალსაც ბევრჯერ დაუნახია ვაჟი და ისიც შორიდან ეტრფოდა, მაგრამ აბა, როგორ გაბედავდა ამის გამხელას. იმ დროს ინგილო ქალებს როდი ათხოვებდნენ მაჰმადიანებზე.

ორნიც მშვენიერები კი იყვნენ. ვაჟი იყო ახოვანი, მოხდენილი, ბრგე ვაჟაკი; ქალი კიდევ ტანკენარი, პირიმისა.

მღვდელი შეწუხდა ვაჟის სიტყვების გაგონებაზე, მაგრამ იქვე დაამშვიდეს:

— სულ ერთია, ეგ არხს ვერ გამოიყვანს და შენი ქალიც დედა მაჰმადიანის ცოლობასო.

მაგრამ უსახდროდ შეყვარებულმა ვაჟმა თავი არ დაიზოგა. იგი მუშაობდა დღისით, ღამით და წუთიწუთზე მოელოდა არხის დამთავრებას. ქალიც თავის ეზოდან უჭვრეტდა ვაჟის თავგადაკლულ მუშაობას და სულსწრაფით მოელოდა სატრფოსთან შეყრას.

ერთ დღით მღვდელი გამოვიდა გარეთ. გაიხედა საყდრისაკენ და დაინახა, რომ არხის დამთავრებას ბევრი არ უკლდა.

ელდა, ეცა, შემოიკრა შუბლზე ხელი და დაიყვირა:

— ვაი ჩემს დღეს, ვაი ჩემს მოსწრებას, ეს რა მომივიდა, ჩემი ქალი ქრისტიანია და მაჰმადიანს როგორ უნდა მივათხოვო.

ამ დროს გამოცხადდა მღვდელთან ერთი დედაბერი და უთხრა:

— მე ავაცდენ შენს ქალს მაჰმადიანის ცოლობას, თუ ისე მოიქცევი, როგორც დაგარიგებო.

მაცდური იყო ბებერი, ეშმაკის კერძი, წელში მოხრილი დადიოდა. კუდიანს ეძახდნენ სოფელში. მან ურჩია მღვდელს:

— სამ დღეს დამალე შენი ქალი სახლში, ისე, რომ მზის სინათლე არ დაინახოს. დაუმალე ცხვრებს ბატკნები და ძროხებს — ხბორები, შემდეგ გამოუშვი და დანარჩენი მე ვიციო.

მღვდელს ჰკუთხა დაუჯდა დედაბრის რჩევა და ასეც მოიქცა. სამი დღის შემდეგ დარიგებისამებრ გამოუშა დამწყვდეული საქონელი. ეზოში ატყდა ერთი ზრიალ-ზრიალი, ბლავილი, პეტელი. ბატკნები და ხბორები ეძებდნენ თავიანთ დედებს, ძროხები და ცხვრები კიდევ თავიანთ შვილებს.

მღვდლის ეზოში იწყეს ამ დროს ლავაშების კობა. შემკრთალი, შეშინებული ვაჟი ბარზე დაყრდნობილი გასკქეროდა მღვდლის ეზოს.

ამ დროს გამოცხადდა მასთან დედაბერი, მიუტანა ლავაში და ზორცი, როგორც ინგილოებმა იციან მიცვალებულზე.

— რა ამბავია, რა ზირალ-ზრიალია მღვდლის ეზოში? — შესძახა ვაჟმა დედაბერს შორიდანვე.

— რაღა რა ამბავია, შე ბედშავო, არ იცი, რომ შენი ყამარ-ქალი ავად იყო ეს სამ დღეს და უკვე სული დალია... — უპასუხა დედაბერმა.

— ვაი ჩემს უბედურ დღეს. ეგ რა გავიგონე, რაღად მინდა

აწი უმისოდ სიცოცხლო, — შესძახა ვაჟმა, აავდო წერაქვი ძალ-
ლა, შეუშვირა თავი და იქვე მოიკლა.

ვაჟი დამარხეს თავისივე ხელით გათხრილ არხის პირას. ქალ-
მა იდარდა ვაჟის სიკვდილი, დასნეულდა, ჩავარდა ლოგინად და
გარდაიცვალა. წაიღეს და ისიც იქ დაასაფლავეს, ვაჟის მახლობ-
ლად. არხის მეორე მხარეს.

გავიდა დრო, მოკვდა კუდიანი დედაბერიც და ისიც იმ ახალ-
გაზრდა ქალ-ვაჟს შორის ჩაფლეს, შიგ არხში.

ამბობენ: ყოველ გაზაფხულზე, რა რომ ბუნება ილიძებს, ვაჟის
საფლავზე ამოდის თეთრი ვარდი, ქალისაზე წითელი... ვარდები
იშლებიან და მიიწვევენ ერთმანეთისაკენ; მაგრამ დედაბრის საფ-
ლავზე ამოსული ძეძვი და ეკალი დგება მათ შორის და არ აძლევს
ერთმანეთთან მიახლოების საშუალებას“.

არავინ იცის, რა რეალური ამბავი უდევს საფუძვლად ამ თქმუ-
ლებას, ერთი კი ცხადია, დაუმთავრებელი არხი, თურმე, დღესაც
ჩანს ქურუმების წმიდა გიორგისკენ მიმავალ მთის ფერდობზე.

თვით ალექსანდრა ჩხენკელის ჩანაწერებში ამ თქმულების რამ-
დენიმე ვარიანტი არსებობს. მათში განსაკუთრებულ ყურადღებას
იპყრობს მაჰმადიანი ვაჟი, სადაც ის „თათრად“ იხსენიება. მაგრამ
თათრებს ხშირად ჩვენში მაჰმადიან ქართველებსაც ეძახდნენ. რა
თქმა უნდა, ეს ასეც რომ არ იყოს, ამ მშვენიერ თქმულებას თავისი
სილამაზე მაინც ექნებოდა. ჩვენ ვიცით კავკასიის მთიანეთში მო-
არული მრავალი ფოლკლორული სიუჟეტი, რომელიც გვიამბობს
ქრისტიანი ქალისადმი სხვა ეროვნების მაჰმადიანი ვაჟის სიყვა-
რულზე, რომელიც ისე მძაფრია, რომ ხშირად უძლიერესი რელი-
გიური წეს-ჩვეულების საზღვრებსაც კი გადალახავს.

თვით ამ თქმულებაშიც ხომ ყველაზე მძაფრად ისევ სიყვარუ-
ლის ტკივილია გამოხატული.

საყურადღებოა, რომ თქმულება ახლოს დგას ქართულ ხალ-
ხურ „ეთერიანთან“, განსაკუთრებით მურმანის თემასთან. ოღონდ
აქ ქალ-ვაჟის გამთიშველ ძალად ავსული, კუდიანი დედაბერია
გამოყვანილი, რომელსაც ბოროტების გარდა სხვა არაფერი ამოძ-
რავებს, იქ კი, ამესალომისა და ეთერის გათიშვა ისევ კუდიანის
საშუალებით, მაგრამ სიყვარულის ნიდაგზე ხდება. ფინალიც
თითქმის ისეთივეა როგორც „ეთერიანში“.

ბევრი თქმულება და ლეგენდაა საინგილოში ქალის სიფაქიზე-
სა, მის მოკრძალებასა თუ ერთგულებაზე.

თუნდაც მხოლოდ გადმოცემების მიხედვითაც იგრძნობთ, რა
დიდ კდემამოსილებას ავალებს ქალს ინგილოური წესი. ამ თემა-
ზე მრავალი მშვენიერი და პოეტური ლეგენდა არსებობს, რომელ-
თაგან უსათუოდ საინტერესოა, „როგორ გაჩნდა ქვეყანაზე ოფო-
ფი“ და „კუი ბაკანა“.

თურმე პატარძალი თმას ივარცხნიდა და ქმრის მოლოდინში
ნახევარი თვის მთვარესავით ჰქონდა სახე გაბადრულ-გასხივოსნე-
ბული. ამ დროს მამამთილმა შეასწრო თვალი... ქალს შერცხვა და
ინატრა: ნეტავ, აქედან გამაფრინაო. იმავე წუთს ფრთები გამოეს-
ხა, სავარცხელი კი თმებში გაჩრილი შერჩა, რომელსაც დღესაც
ატარებს ოფოფი“.

„... პატარძალი ტანს იბანდა, თურმე, თავის ოთახში. ამ დროს
დედამთილმა შეალო კარები. ქალს შერცხვა და მიწაზე გაწვა.
ზურგზე, კი ჭეჯიმი წაიფარა. იმავე წუთს იგი კულ იქცა და ზურგ-
ზე ჭეჯიმი შერჩა, რომელსაც დღემდე ატარებს, როგორც სასჯელს
ურცხვობისათვის“.

ძალზე საინტერესო თქმულებები და ლეგენდები არსებობს
ტაძრებზე, იმ დიდ, კეთილ და მრისხანე ძალაზე, რომელიც ხატსა
და წმიდანებს აქვთ...

აი, რას გვიამბობენ ეს თქმულებები თუ ლეგენდები.

„... ერთხელ, თურმე, ქურმუხის წმიდა გიორგის საყდრისაკენ
ერთი თათარი თავის აქლემებით მიდიოდა. მან მოინდომა წმ. გი-
ორგის გამასხარავება. ამოიყვანა უბიდან მკბენარი, დააკლა ქვაზე
და თქვა: აი, ეს შემომიწირავს წმ. გიორგი, შენთვისო. თათარი
იმავე წუთს იმ ქვასავით იქცა და მისი აქლემებიც გაქვავდნენ.
ახლა, როდესაც ამ საყდრისკენ მიმავალ ბილიკს მიჰყვებით, ამ
აქლემების მსგავსი ლოდები მართლაც ყრია ორივე მხარეს“.

ხალხს ღრმად სწამს ქურმუხის წმიდა გიორგის სასწაულებრი-
ვი ძალა. ამიტომ მრავალი ლეგენდა შექმნა მასზე. ერთიც მზეთ-
უნახავი ინგილო ქალისა და ოქროს მამლის ლეგენდაა.

„... ძველად საინგილოში ცხოვრობდა ერთი სახელოვანი ვაჟა-
ცი. მთელ დუნიაზე განთქმული იყო მისი სახელი. ვერავინ ჯობ-
ნიდა ვერც ნადირობაში, ვერც ჭიდაობაში და ვერც სხვა სავაჟ-
კაცო საქმეებში. ამის გამო ხალხმა მას ასლანი-ლომი შეარქვა.“

მაგრამ ასლანი მარტო ამისათვის როდი უყვარდა ხალხს. იგი მუდამ მკერდით ხვდებოდა სამშობლოს მიწა-წყალზე შემოსულ მტერს. სულ მცირე, ათი-თხუთმეტი კაცისაგან შემდგარი რაზმით ასლანი მუსრს ავლებდა მტრის მრავალრიცხოვან ჯარს. მიადგებოდა თუ არ მტრის ჯარი ქურმუხის ვიწრო ხეობას, რკინის ქიშკარს რომ უხმობდნენ ინგილოები, ასლანი იქ გაჩნდებოდა იმ წამსვე თავისი რაზმით და ისე დააწიოკებდა, როგორც ფარეხში შევარდნილმა მგელმა იცის ცხვრების დაწიოკება.

ვინ მოთვლის რამდენჯერ გადაურჩენია ასლანს ქვეყანა, თავისი მიწა-წყალი განადგურებისაგან. ამიტომ მტერსაც ჯავრი ჰქონდა ასლანისა და შემთხვევას ეძებდა მის მოსასპობად.

ასლანიც, რა თქმა უნდა, ფხიზლად იყო. დადიოდა ტყე-ღრეში, თუ ეძინა შინ, მუდამ იარაღში იყო ჩამჯდარი, სულთ ხორცამდე არაფერი გააჩნდა ასლანს, გარდა ერთი კოშკისა. იგი არც ხნავდა, არც თესავდა, ომის დროს მტრის ნადავლით ირჩენდა თავს, მშვიდობიანობისას კი—ნადირობით, მაგრამ ასლანი ყველა მდიდარზე უფრო მდიდრად თვლიდა თავს იმისი გამო, რომ ჰყავდა მზეთუნახავი ასული—მანიყე. მანიყე მთელი დღის განმავლობაში კოშკში ჰყავდა ჩაკეტილი ასლანს, მტერს რომ არ მისვლოდა მისი სილამაზის ამბავი და არ მოეტაცა. ხოლო, როცა ბინდი დაეცემოდა მიწას და მთის გადაღმა ბადრი მთვარე ამოყოფდა თავს, კოშკის კარები იღებოდა, მანიყე გარეთ გამოდიოდა, მთვარის შუქზე გაშლიდა დალაღებს და იწყებდა თმის ვარცხნას.

მანიყეს ერთი მამალი ჰყავდა. ამ მამალს ბიბილო, ნისკარტი, კუდი და დეზები ოქროსი ჰქონდა. იგი მთელი დღე-ღამის განმავლობაში თვლემდა, მაგრამ რა რომ მტერი მიუახლოვდებოდა საზღვარს, მამალი იღვიძებდა. მოყვებოდა ყვილს. მას მიბაძვდნენ სხვა მამლებიც და აყივლდებოდნენ. ამ ხმაურზე ხალხი გროვდებოდა და მიდიოდა მტრის დასახვედრად.

მანიყეს თან გამოჰყავდა ღამით ეს მამალი და სანამ თმებს ივარცხნიდა მთვარის შუქზე, მამალი მანიყეს მხრებზე იჯდა.

ერთხელ ხალხს ღრეობა ჰქონდა. ღრეობის შემდეგ ღრმა ძილით დაეძინათ და მამლის ყვილი ვერ გაიგეს. მტრის ჯარი ადვილად გამოსცდა საზღვარს და ქვეყანა ააოხრა. ასლანმაც ვერაფერი გაიგო. მას მკვდარივით ჩასძინებოდა თავის კოშკის ზღურბლზე. მტრის ჯარისკაცებმა მიაგნეს და თავი მოჰკვეთეს მძინარეს. კოშ-

კი გატეხეს და შიგ შევიდნენ. იქ საკმაოდ ბნელოდა, მაგრამ მანძილზე ნიყეს სახე სხივებს აფრქვევდა და იქაურობას ანათებდა. განცვიფრებულმა მტრებმა წუთით თვალები დახუჭეს, შემდეგ ისევ გაახილეს და ერთმანეთს გადახედეს.

მსგავსი სილამაზე არასდროს ენახათ, ისინი ერთმანეთს ეკითხებოდნენ: რა არის ეს, მოჩვენება, თუ სიზმარიო. ბოლოს როცა დარწმუნდნენ, რომ იგი ადამიანი იყო, მზეთუნახავი ქალწული, გადაწყვიტეს, ტყვედ წაეყვანათ და თავიანთი მეფისათვის საჩუქრად მიერთმიათ. როდესაც ეს მანიყემ გაიგო, გული წაუვიდა, მაგრამ მალე მოვიდა გონს, წამოდგა და ასე მოახსენა მათ:

ვიცი, ჩემი უცხო ქვეყანაში წაყვანა გსურთ. ბევრ ჩემ ტოლ ქალს შესურდებოდა ჩემი ბედნიერება და სანამ ამას შეასრულებდეთ, ერთი სათხოვარი მაქვს... დიდი ხანია ქურმუხის წმიდა გიორგის აღთქმა მივეცი, ეს მამალი ზვარაყად შევწირო, მაგრამ ვერ იქნა და ვერ მოვახერხე. ახლა, ამ ბოლო დროს მამალი დასწეულდა; დღე და ღამე თვლემს, ველარც ყვილით ყვივის. ვიდრე იგი მოკვდებოდეს და მეც მისი დარდი გულში ხინჯად ჩამრჩებოდეს, მინდა ეს აღთქმა შევასრულო და შემდეგ დამშვიდებულმა დაეტოვო ჩემი შეყენის მიწა-წყალი. მუხლმოდრეკით გვედრებით, მაჩუქეთ სულ მცირე დრო, სანამ ამ მამალს ქურმუხის წმიდა გიორგის საყდარზე ავიყვანდე და უკან დავბრუნდებოდეთ.

მეომრებმა ერთმანეთს შეხედეს, ითათბირეს, და დასტური მისცეს. მანიყემ აიყვანა მამალი, გამოხვია კალთაში და ქურმუხის წმიდა გიორგის საყდრის ვიწრო ბილიკს შეუყვია. მიდიოდა მანიყე და ფიქრობდა, თუ მართლა ის მიწიერია ბედად, რომ ჩემი ქვეყნის მტერმა ფეხშევმ გათელოს ჩემი ჩიქილა, ათიათასჯერ მიჯობს, დავიმარხო ცოცხლად ჩემს მიწა-წყალზე, სადაც ჩემი წინაპრების ძეგლებია ჩაყრილიო.

ამ ფიქრებით მიიღწია ქურმუხის წმიდა გიორგის საყდარს, მიიხედ-მოიხედა, არავინ იყო. სამარისებური სიჩუმე სუფევდა. მანიყემ მღვიმეს შეავლო თვალი.

ნეტავ ახლა ეს მღვიმე გაიხსნას და თან ჩამიტანოსო, ინატრა მან და ის იყო, მამალი უნდა გაეფრინა და თვითონ კლდეზე გადაშვებულყო, რომ ქურმუხის წმიდა გიორგის საყდრის ქვეშ დატანებული მღვიმე გაიხსნა. მანიყე და მისი ოქროს მამალი შიგ

შეიმაღლნენ და მღვიმის კარებიც მაშინვე მიიხურა. მტრის ჯარისკაცები ქვევით უცდიდნენ მანიყეს. დიდხანს უცადეს, ბევრი ბეს, მაგრამ ვერსად აღმოაჩინეს. შემდეგ მიანგრ-მოანგრის ქურმუხის წმიდა გიორგის საყდარი და განრისხებულნი დაბრუნდნენ უკან.

ასე დაიკვა მანიყემ თავისი სინდისი და სიფაქიზე წაბილწვისაგან...

თუ ჩვენ გადავურჩით მტრის ურდოებს და დღემდე მოვიტანეთ ჩვენი ერის წმიდათაწმიდა, ეს მანიყეს წყალობით არისო, ამბობენ საინგილოში და თან დასძენენ:

დღესაც, შულამე რომ გახდება, მღვიმის კარები იღება. ოქროს მამალი გამოფრინდება და ყვილს იწყებს. მას აპყვებიან შთელი ქვეყნის მამლები და აყივლდებიან; ხოლო, მანიყე ამ დროს დიდ ლოდზე ზის და მთვარის შუქზე თავის ოქროს დალალებს ივარცხნისო.

ამ ლეგენდის რამდენიმე ვარიანტი არსებოს, სადაც მანიყეს ნაცვლად ზოგჯერ მარიამ დედოფალია გამოყვანილი. „ერთხელ მარიამ დედოფალი მღვიმიდან გამოვიდა, გაიშალა თმები და დაიწყო ვარცხნა. ამ დროს მოეპარა მას თათარი და დალალი მოსჭრა. მარიამ დედაფალი შევიდა მღვიმეში და მას შემდეგ აღარ გამოსულა“... არსებობს ისეთი ვარიანტიც, სადაც თათარი მარიამ დედოფალს ვერ სჭრის დალალს.

საერთოდ კი, დალალის მოჭრა ძალის დაკარგვას ნიშნავს და შესაძლოა, იგი ამ კუთხეში ქრისტიანობის დაკარგვის სიმბოლური ნიშანი იყოს, რომელიც ასე თავისებურად და შეფარვულად ხალხის მხატვრულ აზროვნებაში გამოიხატა.

ეს გადმოცემები და ლეგენდები, რომელიც ინგილოებმა თავიანთ ხსოვნაში შემოინახეს და დღემდე მოგვიტანეს, გვიამბობენ ამ მრავალნათნაჯი ხალხის პოეტურ, შემოქმედ სულზე, მათ ოცნებასა და ნატვრაზე... მათ იმედზე, უკეთესისაკენ სწრაფვასა და რწმენაზე, რომ ოქროს მამალი, რომელიც ყოველ ღამით ქურმუხის წმიდა გიორგის საყდრის მღვიმიდან ამოდის, საბოლოოდ აუწყებს მათ ნანატრ მშვიდობას.

მოსე ჯანაშვილი

მთაწმიდის პანთეონში, იქ სადაც ჩვენი ერის რჩეული შვილები განისვენებენ, არის ერთი საფლავი. ქვაზე წარწერა გვამცნობს, რომ აქ მარხია მოსე ჯანაშვილი. დაბადებული 1855 წელს, გარდაცვლილი 1934-ში. ინგილო-ქართველთა დმი, მათი ტყვილისა და მოუშუშარი იარის თანაზიარობის ნიშნად აიტანა ქართველმა საზოგადოებამ მისი ნეშთი მთაწმიდაზე.

მოსე ჯანაშვილი გახლდათ ქართული უნივერსიტეტის პროფესორი, ისტორიკოსი, ლიტერატორი, პედაგოგი, ნუმისმატი, ენათმეცნიერი, არქეოლოგიის მკვლევარი, ავტორი წიგნებისა — „საქართველოს მოკლე ისტორია“ (რომელიც იყო საქართველოს ისტორიის პირველი სახელმძღვანელო), „საქართველოს დედაქალაქი თბილისი“, „გიორგი სააკაძე და მისი დრო“, „მონღოლები საქართველოში“, „საქართველოს საეკლესიო ისტორია“, „ისტორია მართლმადიდებელი ეკლესიისა“ და სხვ. ავტორი ლექსიკონების სახით შეკრებილი და გაანალიზებული შრომებისა — „ქართულ-მეგრულ-სვანური“, „დიდი ქართული“, „ქართული ანბანის წარმოშობა“, „რუსთაველი“, „ძველი ქართული მწერლობა“ და მრავალი სხვა... რვაასზე მეტი შრომა გამოუქვეყნებია მას¹. უზომოდ ნაღვაწს, ყოველივე ამის პარალელურად, ბევრი წერილი თუ გამოკვლევა უძღვნია, აგრეთვე, თავისი მრავალნატიანი კუთხისათვის. მარტო მისი „საინგილოს“ გახსენებაც კმარა. ეს წიგნი აბსოლუტურად უნიკალურ მასალებს შეიცავს და რაც დრო გადის, თანდათან ძვირფასი ხდება საინგილოს ისტორიითა თუ ყოფით, მისი ფოლკლორით დაინტერესებულ პირთათვის. უდიდესი ამაგი დასდო მოსე ჯანაშვილმა ინგილო-ქართველთა ფოლკლორული

¹ ამ ნაშრომების მეცნიერული ღონე დღეისათვის იქნებ ყველასათვის მისაღები და უკრიტიკოდ გასაზიარებელი არ იყოს, მაგრამ თავის დროზე მათ თავიანთი მისია შეასრულეს. როცა მოსე ჯანაშვილი გამოვიდა სამოღვაწეო ასპარეზზე, მეცნიერების თითქმის ყველა დარგში კადრების ნაკლებობა იყო. ამიტომაც ერის მოამავე აღამაინებს, რომელთა რიცხვში უსათუოდ ისიც იხსენიება, ერთდროულად თითქმის ყველაფერზე უხდებოდით წერა და მუშაობა. მაშინ არ იყო ეგრეთწოდებული „ეიწრო“ საპეციალობები. მკვლევარის ერთდროული ყველაფერს თანაბარი ძალით ვერ სწევდებოდა... ამ ასპექტში უნდა განვიხილოთ მოსე ჯანაშვილის მეშვეილობა.

მასალების შეგროვების საქმეს. მის მიერ შეკრებილი და კომუნისტურული ინგილოური თქმულება-გადმოცემანი, ლეგენდები და ზღაპრები უხვადაა გაპნეული გასული საუკუნის მიწურულისა და მეოცე საუკუნის პირველი სამი ათეული წლების ქართულ-რუსულ ჟურნალ-გაზეთებში. ცხადია, დღემდე არავინ ცდილა ამ მასალებით დაინტერესებულყო, ჟურნალ-გაზეთებიდან ამოეკრიბა, სხვათა ჩანაწერებთან შეედარებ-შეეჭვებინა და ინგილოთა პოეტური ნააზრევი ცალკე წიგნად შეეკრა. ეს ალბათ, ერთი კეთილი საქმე იქნებოდა, რომელიც ქართველ ერს თავისი მრავალნატიანი კუთხის — საინგილოს ფოლკლორს უფრო კარგად გააცნობდა, მის პოეტურ სულში უკეთ ჩაახედებდა, თვით ინგილო-ქართველებს კი გულს გაუთბობდა, ახალსა და ძველს უფრო თვალნათლივ დაანახებდა; ხოლო, რაც შეეხება მკვლევარებს, მათაც ბევრ დახმარებას გაუწევდა. ინგილოური ფოლკლორის თითქმის ყველა ნიმუში, რომელიც კი სხვებს ჩაუწერიათ, სხვადასხვა ვარიაციებითა და ზოგჯერ სხვადასხვა გააზრებით გვხვდება მოსე ჯანაშვილთან. პირდაპირ გასაოცარია, არცერთი მნიშვნელოვანი ნაწარმოები არ გამოჩენია მას. შესაძლოა, ხალხში იმიტომ დარჩა დღემდე ეს გადმოცემები, რომ ისინი თავის დროზე გამოაქვეყნეს. ყველაზე მეტი ამაგი ამ საქმეში მოსე ჯანაშვილს მიუძღვის.

მრავალმხრივ საინტერესოა მის მიერ შეკრებილი ფოლკლორული მასალა. მას არა მხოლოდ უგროვებია იგი, არამედ ანალიტიკური თვლით ჩაუხედავს ხალხის სულში, მის ეთნოგრაფიაში, მეცნიერულად შეუსწავლია და ზოგად ქართულ ხასიათთან და ბუნებასთან შეუჭვრებია. ინგილოთა ტრაგიკული ბედის საფუძველზე უცხო ტომთა მიერ მათზე თავსმოხვეული გავლენისა და სინთეზის შედეგად შემუშავებულ ყოფით წესებზე დაკვირვების შედეგად საინტერესო დასკვნები ჩამოუყალიბებია. ყოველივე ეს ცოდნითა და პატიოსნებით აღუწერია თავის წიგნში. მისი ჩანაწერების, საერთოდ, მისი არქივის დიდი ნაწილი ამჟამად საქართველოს ლიტერატურული მუზეუმის ფონდშია. ყურადღებას იქცევს ეს ჩანაწერები, რომელთა გარკვეული ნაწილი ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული გადმოცემების საფუძველზეა დამყარებული, მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი:

მოსე ჯანაშვილს ბევრი უფიქრია თავისი კუთხის — საინგილოს სახელის წარმომავლობაზე. მას სწორად არ მიუჩნევია ცნობილი

განმარტება: **საინგილო — იენგილავ** ე. ი. ახლად მორჯულებული...
 „ინგილო — იენგილო. ამ სახელს ჩვენ და ჩვენს შემდეგ სხვე-
 ბიც ხსნიდნენ თათრული სიტყვიდან ჰენგი — მერმე, ჰენგილა, —
 მერმის, ჰენგილიდან — ხელახლა ინგილო, ვითომ ხელახლა მოქ-
 ცეული, გადარჯულებულით. ესრეთი ახსნა, ცოტა არ იყოს, აჩ-
 ქარებულთა. ჯერ ერთი, რომ აქაურ ზოფელსაც ჰქვია იენგიანი და
 არა იენგილო და მეორეც, როგორც ზემოთ ითქვა, ბევრი აქაური
 სახელი იგეთივითა, როგორც იმერეთში, უმეტესად სამეგრელო-
 აფხაზეთში... აქაურს უმთავრეს მდინარესა და სამეგრელოს
 უპირველესს მდინარეს ერთი და იგივე სახელი ჰქვიათ: ეგრის-
 წყალი, ანუ ეგრი-აგრი (იგივე ენგური — ინგური და ინგირი, მეგრ
 გამოთქმა).

ყველა ამის გამო „ინგილო“ ჩვენ მიგვაჩნია იმავე ინგირად,
 ე. ი. ეგრელად ანუ იმ ხალხად, რომელსაც ბერძნის მწერლები
 (ს. ქრ. წ.) იხსენიებენ ფოთ-სამეგრელოს მოსახლედ და უწოდებენ
 იენიოხად, ე. ი. „მეტელედ“, „მეჰუნედ“. შესაძლებელია, ნაბუ-
 ქუდურ-ასასისა და სხვა მტარვალების მიერ მთელის ხალხების
 ცნობილ აყრა-დაყრის დროს ეს იენიოხები გადმოტყორცნილ ყო-
 ფილიყენენ დღევანდელს საინგილოში და აქ თავისი თავდაპირვე-
 ლი სახელი მიეკუთვნებინოთ ღანუხ-განუხისთვის, ნუხისთვის
 (-ნოხ-პატო-ნუხ პატო) და სოფ. იენვიანისთვის და თვითონაც
 სახელი იენიოხი გადასცვიოდეთ იენგილოდ — ინგილოდ.

ესეთი ჩვენი მოსაზრება მით უმეტეს ჭკუაზე ახლოა, რომ სა-
 ინგილოში დღესაც სიტყვა იენგა ნიშნავს ცხენოსან ქალს, რომე-
 ლიც მაყრიონით სხვა იენგებთან ერთად მიდის პატარძლის (პატას)
 მოსაყვანად. ძველი ჰუნები — ჰუნეთი ადვილად გადაიქცეოდა —
 ნუხად, ღანუხად, იენგელ, იენგილოდ (შეადარეთ ჰუნე და მერე
 უანაგირ — უნაგირი და — მეგრ. ონაგერი. სვან. ჰუნგირ) ასეა
 თუ ისე, იენგიანი (სოფ.) უნდა ნიშნავდეს საიენგებოს, საამორძ-
 ლო-საამაზონკო ქვეყანას“.

შესაძლოა ასეც იყოს. სიტყვათა ეტიმოლოგიური ძიებანი და
 აქედან გამომდინარე, ხშირად მართლაც საინტერესო მეცნიერული
 დასკვნები მოულოდნელი არ არის ისეთი მკვლევარისათვის, რო-
 გორიც მოსე ჯანაშვილია. ამ თვალსაზრისით მას სხვაც ბევრი
 მნიშვნელოვანი გამოკვლევა შეუქმნია.

ძვირფასი ცნობები შემოგვინახა მოსე ჯანაშვილმა საინგილო-

ში არსებული (მათგან ბევრი დღეს უკვე აღარაა) ქართული ტარების შესახებ. ამ ტარების კედლებთან თუ ნანგრევებში მის დროსაც თვლემდნენ ხალხური თქმულება-გადმოცემანი, რომელნიც ამ კუთხის ხალხის რწმენასა და მამულისათვის თავდადებაზე, ურთიერთსიყვარულსა და ოჯახის სიწმიდეზე მოგვითბობენ. მას ყველა ეს თქმულება-გადმოცემანი ჩაუწერია და დავიწყებისათვის გამოუტაცნია. მის ხელნაწერებსა და წიგნში „საინგილო“ ეს თქმულება-გადმოცემანი ზოგჯერ მხოლოდ ორიოდ სიტყვითაა ნახსენები, საჭიროებისდა მიხედვით... მაგრამ ყველა მათგანი სხვადასხვა დროს თავისი მთლიანი სახით გამოუქვეყნებია.

მოვიყვანო რამდენიმე მაგალითს:

... კასრის საყდარი ააშენა არჩილ მეფემ... 1718 წ. იყო მცირე, მაგრამ დაინგრა. მის ეზოში არის უზარმაზარი ქვევრი, რომელსაც გვერდიდამ მღვიმე აქვს გაკეთებული. მთელი ეს ეზო წარმოადგენს მცირე ტაფობს საყარაულე-კასრის საყდრის ფერდობზე. დანგრეული ეკლესია განაახლა მღვდელმა მიხეილ ყულოშვილმა. ეკლესია დიდებულად გადმოჰყურებს არა თუ მთელს სოფელს, არამედ, მთელს მის წინ მდებარე საინგილოსაც ალაზნამდე და მას იქითაც შავ მთამდე და დედოფლის წყარომდე. მთის ძირში კი არის სოფლის სასაფლაო, რომელსაც ჰქვია (სანების სამაროვანი“. (სანება — სამება, რადგან კასრი სამების საყდარი ყოფილა). კასრის საყდრის ეზოში მყოფ ქვევრის შესახებ ადგილობრივი გადმოცემა ამბობს ამას: ქვევრში 1000 ჩაფი ღვინო ისხმოდაო ყოველ წლივ, ე. ი. კომლზე თითო ჩაფი. შემოდგომაზე მოიტანდნენ, გაავსებდნენ და დაკრძალავდნენ. კვირაძალობას (კვირაცხოვლობას) კი ყველანი მოვიდოდნენ სალოცავად სანოვაგით. ახდიდნენ და იზიარებდნენ ერთად ძმურადო. (გადმოცემის ერთი ვარიანტი „ათასი კაცის შესანდობრის“ სათაურით ჩვენ უკვე განვიხილეთ ა. ჩხენკელის ჩანაწერებში).

მრავალი გამოცემა, თქმულება თუ ლეგენდა შემორჩენილა ქურმუხის წმიდა გიორგის საყდრის შესახებ. „ამ სალოცავის პატივი აქ ისე ძლიერია, რომ ინგილო საკლავს ისე არ დაჰკლავს, რომ ღმერთის შემდეგ არ ახსენოს ქურმუხის საყდარი, „შენ შეგუწყალ“-ო.

ბილიკის ქვემო ფერდობზე ჰყრია დიდრონი კონცხები. ეს აქლემები არიან. ურწმუნო მეაქლემეს გაუქვავდნენო.

მრავალ თქმულებათა შორის, არის ასეთი: „ქურმუხის საყდრის
კარიბირიდამ თუთია (წმიდა მიწა) რომ იქონიო და წყალში ნალე-
სი დალიო, გარგებს და სნეულება ვერ შეგაწუხებს“.

... ქურმუხის საყდრისკენ მიდის მთა-მთა ფართო ბილიკი. მის
შესახებ არსებობს მრავალი თქმულება, შიგ საყდარში (კლდეში)
არისო მღვიმე, რომელშიც იმყოფება ოქროს მამალი. ის რომ და-
იყვილებს, მაშინ სხვა მამლებიც გაიგებენ შუალამეაო და ყივილს
მორთავენო...

„ყუმი. აქ ყოფილა დიდებული ტაძარი. ახლა ნანგრევებია:
გადმოცემით ყუმის ქვედა ნაწილი ჯანაშვილების კუთვნილება ყო-
ფილა. შაჰ-აბაზი რომ მოსულა, შეიდი ძმა ჯანაშვილი შებრძოლე-
ბია. ექვსი დახოცილა, მეშვიდე შერმაზანი კი ტყვედ ჩავანდილა.
იგი სიკვდილისაგან წახურელ კამაზ-ოლის გადაურჩენია. შაჰ-
აბაზისთვის უთქვამს: მაგის მეტი ჯანაშვილი აღარ გადარჩა. ნუ
მოკლავო. რა უნარი აქვსო, უკითხავს მტარვალს. მთელს შენს
ლაშქარს ლაეაშითა და თაფლით დააძღობს, ისეთი შემძლებელიაო,
მართლაც გამასპინძლებია. შაჰს აღარ მოუკლავს. ოღონდ, თავა-
დობის ღირსება მოუშლია. (ეს გადმოცემა ზ. ედილის ჩანაწერებ-
შიცაა, ოღონდ იქ უფრო მძაფრი სიუჟეტებით... როგორც ჩანს,
იგი დასდებია საფუძვლად აკაკის ლექსსაც „შაჰ-აბაზი და ქართვე-
ლი ქალი“. მოლაღატე შვილის საქციელით თავზარდაცემული დე-
დის ტრაგედიაა გადმოცემული მასში).

განსაკუთრებით სათაყვანო სალოცავად მიაჩნიათ ინგილოებს
„ხუციანთ ოთხთავი“. გადმოცემით ხუციშვილების წინაპარი
მღვდელი ყოფილა. აქედან მოდის მათი გვარი. ლეკთა მტარვალო-
ბის დროს, როგორც ყველა ინგილოს, გარეგნულად ხუციშვილებ-
საც მიუღიათ მაჰმადიანობა, მაგრამ ქრისტეს სარწმუნოება არ
დაუტოვებიათ. ფარულად უსრულებიათ ყოველი ქრისტიანებრივი
წეს-რიგი, ულოცნიათ ქურმუხის წმ. გიორგი და ხუციანთ ოთხთა-
ვი. ხუციშვილებს კრძალვით შეუნახავთ ყოველი სამღვდლო ნივ-
თი და სახარება.

„როდესაც ამ მშვენიერს ქვეყანაში უფლობდნენ ლეკნი და
მტარვლობდნენ ელისეს სულთანნი, „ხუციანთ ოთხთავი“ იყო
ერთადერთი ნათესაყუდელი აქაურ ქრისტიანებისა. იგი იყო მათი
ნუგეშინისმცემელი, მათი სასოება და სულიერი მკურნალი. მის
თაყვანისსაცემად ინგილონი დიდის კრძალვით იკრიბებოდნენ ხუ-

ციანთ ოჯახში. აქ ანთებდნენ სანთელს, აკმევდნენ საკმეველს და ლმობიერებით ითხოვდნენ შველას და შემწეობას.

... ხუციანთ ოთხთავის გამოა უმთავრესად, რომ ეს განაპირა კუთხე სრულიად არ მოსწყდა საქართველოს და დაიცვა თავისი ხალხოსნობა — ქართველობა, თავისი ენა, რჯული. მის გამოვეა, რომ ლექთა ძალმომრეობამ ვერ დაჩაგრა ეს ერთი მუჭა ხალხი და ინგილო ისევ დაშთა ქართველად.

ამგვარი დიდი დამსახურება აქვს „ხუციანთ ოთხთავს“ ქართველების წინაშე და ამიტომაც იგი ღირსია ყურადღებისაო, — წერს მოსე ჯანაშვილი...

ქრისტიანობა, სამშობლოს სიყვარულისა და ეროვნულობის სინონიმი იყო ქართველთათვის მუდამ... მისმა სულმა საესებით მიიღო და შეითვისა ქრისტეს მცნება, ამიტომაც ეცვა ჯვარს იგი ქრისტესთვის.

მოსე ჯანაშვილსაც ინგილოთა გადარჩენის ერთ-ერთ უტყუარ ფაქტორად ქრისტიანული სარწმუნოების შენარჩუნება მიაჩნია. თვით მას ბევრი უღვაწნია ძველი ქართული ლიტერატურის ქრისტიანულ ტრადიციათა თუ მართლმადიდებლობის ისტორიის საკითხებზე. ყოველივე ამის პარალელურად საკმარისია დავასახელოთ „საქართველოს საეკლესიო მუზეუმი“, რომლის გახსნის ინიციატორი და წლების მანძილზე, თითქმის სიცოცხლის დასასრულამდე მისი ხელმძღვანელი თვითონ იყო... ამ მუზეუმმა ქართული კულტურისათვის ბევრი უძვირფასესი განძი გადაარჩინა და შეინახა და ყოველივე ამის მოამაგე მოსე ჯანაშვილი გახლდათ.

თავის წიგნში „საინგილო“ (გვ. 19). მოსე ჯანაშვილი წერს: „მაჰმადიანად დარჩენილები დღეს უკვე თითქმის უარყოფენ თავიანთ ქართველობას, ირთავენ თათრისა და ლეკის ქალებს, რომ რა არის, ენაც მალე დაივიწყონ. მხოლოდ ასეთი უარყოფა თავის თავისა ცოტათი შეაჩერა ეხლახან აჭარიდან მოსულმა ქართველმა მოლამ. მან ყველას ჩააგონაო, იწერებიან, რომ ჩვენ ქართველები ვართ და მხოლოდ რჯულით მაჰმადიანებიო. ჩვენ ჩვენის ქართველობით და ქართული ენით კიდევ უნდა ვიამაყოთო“, ეს მაშინ, როცა ინგილოებს ემუქრებოდნენ, გაგწყვეტთ, თუ არ გაათათრდებითო.

ეთნოგრაფიულ ცნობებში, რომელსაც მკვლევარი გვაწვდის,

საგულისხმოა ერთი რამ... თვით მუსულმან ინგილოთა ყოფაში ისე-
ვაა შემორჩენილი ქრისტიანული წესები.

ამ მხრივ ძალზე საინტერესოა მიცვალებულის დამარხვისა და
მისი გლოვის რიტუალები.

„... გარდაცვალებისთანავე იმავე წამს შვილი მშობლის თბილს
გვამს „ასწორებს“, პირალმა აწვენს, გულზე ჯვარედინად მკლავებს
უწყობს, ფეხებს ერთმანეთზე უკრავს, რომ აქეთ-იქით არ გადა-
იზნიქნენ, თვალებს „უხუქავს“, რომ ღია არ დარჩეს, თავით ერთ
არაწ ღვინოს, ერთ ჯამ ხორბალს, ერთ ჯამ წყალს და ტანთსაცმელს
ულავებს და ამ ჯამზე ერთსა თუ სამს სანთელს უნთებს. სულთ-
მობრძავ დედაკაცს კი ხელში ერთ კით კედს (ძაფს) უდებენ.

სიკვდილზე იტყვიან, კაცის სული პეპელას მიაქვსო.

.. ინგილოებმა საფლავებზე გასვლა მარიამობის მარხვის გახს-
ნილების მეორე ან მეოთხე დღეს იციან. ამ დღეს მთელი სოფელი
შასაფლაოზე იკრიბება. საინტერესოა, რომ საკმეველს, როგორც
სუფრაზე, ისე საფლავზე ქალები აკმევენ...

... ყოველი გვარი თავის მკვდარს ცალკე საგვარეულოში იმიტომ
მარხავს, საზოგადო სასაფლაოზე, რომ საიქიო თავისებურად აქვს
წარმოდგენილი. იქაური მოსახლენი, როგორც აქ, გორებად (გვა-
რებად) დაყოფილნი არიანო. ყოველი გორი ერთ ოჯახს წარმოად-
გენსო. ამიტომაც კაცის შორს, უცხო ქვეყანაში გარდაცვალება და
დამარხვა ინგილოს დიდ უბედურებად მიაჩნია. ყოველ გორს იქ
თავისი უფროსი ჰყავს, ყოველ ოჯახს, აგრეთვე, — თავისი. იქ
მკვდრები სადილ-ვახშამზე გვარ-გვარეულად დალაგდებიან. ყველა
გვარის წინ სუფრაზე ისა ჰშლია, რითაც ცოცხლები იხსენიებენ.
ის ხალხი იქ გახარებულია, რომელსაც აქაურები არ ივიწყებენ,
ხშირ-ხშირად იგონებენ, უბედურად მოწყენითა და ყელ-გადაგდე-
ბულად ისინი არიან, რომელსაც აქაური ნათესაეები სიღარიბისა
გამო ვერ იხსენებენ. ამისთანა კაცი საზოგადო მარაქაში ვერ ერე-
ვა. ერთმანეთისთვის ლუკმის მიწვდენა და განაწილება იქ არ არის.
ქვის უკან განმარტობით ზის ამისთანა კაცი, ყელი გადაუგდია
და ჩივის: მშვიერი ვარ, ნათესაეებმა არ გამომიგზავნეს რაო (არ
მომიხსენიესო). სანოვავე მკვდრების წინ თუმცა ბევრი ჰშლია,
მაგრამ ისინი არ შჰამენ. მხოლოდ ჰვრეტით (ხილვით) ძღებიან და
მით გზას მიდიან...”

როგორ ენათესაება ეს ჩვეულებები და გადმოცემები ზოგად

ქართულ ტრადიციას... თვით იმ სუფრას, ან საკურთხს, რომელსაც ჩვენი ხალხი საუკუნეების განმავლობაში მიცვალებულთა პატივსაცემად და მათი სულის საოხად აკეთებდა და დღესაც ხშირად აკეთებს... ისე როგორც საინგილოში, საქართველოს სხვა კუთხეებშიც ამის გამო სხვადასხვა ხასიათის გადმოცემები ცოცხლობს, ერთიც ასეთია...

სუფრაზე, როცა მიცვალებულის შესანდობარი ითქმება, იგი ყველამ უსათუოდ ბოლომდე უნდა დალიოს, რადგან ამით საიქიოში, მიცვალებულის სასმელი სურა ივსება... ხოლო ვისიც აქ დაუღვევლი რჩება, იქაც ცარიელია... რა ჰქნას საწყალმა, დადის ერთი მკვდრიდან მეორესთან და სთხოვს, ცოტა ღვინო ჩამომისხითო, მაგრამ ზედმეტი ჯერ არავისა აქვს და რომც ჰქონდეს, მიცემა არ შეუძლია...“ ასეთი გადმოცემა ბევრია, ისე, როგორც ბევრია გადმოცემა, ვთქვათ, მკვდრის საიქიოდან დაბრუნების შესახებ.

... ერთ ქალს ელაპარაკნა: „იმ დუნიაში წავედიო, ყველანი ტყბილ მასლათ-საუბარში იყვნენო. ვნახე, პაპა, ბებია, ბიძები, ძმები, ძმისწულები. ჩემი პატარა ძმა პაპას გულში აეკრა და ეთამაშებოდა. უცბად სამხიარულო ნალარა დაუკრეს. ყვიროდნენ: პატარძალი მოჰყავთო. მთელი ხალხი გავიდა სეირის საყურებლად. მეც წაველი. ვნახეთ ციპკუებიანთ (გვარია საინგილოში) ქალი მოჰყავთ, მაშინ ჩემმა ბებიამ მითხრა: „შენ რაი გინდა აქ. ჯერ შენ დრო არ არს, წაი, წაი, ილათია. ხელ მკრა, გამმაგდა. იქ კა ლამაზა დახატული სახლებ-ოთახებ არის, ზეი მუდამ ანათებს“.

ამასაც ამბობენ, სამოთხის კარზე კუპრის ტბა არისო. ზედ ხილია გადებული. მართალნი მარდად გადიან და სამოთხეში შედიან, ცოდვილნი შიგ ცვივიან და საუკუნო ცეცხლში იტანჯებიან. ცოდვილისა და კეთილის გამოსაცნობად მიჯნაზედ სასწორია გამართული, სამოთხისა და ჯოჯოხეთის პატრონი სწონავს, რომელი თვალის დაიწვეს, ის ჯოჯოხეთში წავა, რომელიც აიწვეს, ის სამოთხეში. მართლებს იქ ყორულები აქვთ, იქ მწვანედ ბიბინებს ყანა, იქვე სძოვენ ყოჩები. ვენახები და ხილი ბევრია. ყანა იმ პურისა ამოსდით, რომელსაც გარდაცვალების ჟამს თავით დაუდგამენ. ყოჩები ისინი არიან, რომელთაც ცოცხლები უკვლენ.

ერთი-ორი წლის ყმაწვილს საკმეველი არ ერგება. საიქიოს

ერთი რძის ტბა არის. იმის შუაში თეთრად გაფოთლილი ხე დგას. ამ ხეზედ სხედან ეს ნორჩი ბალები, ყივყივებენ, იცინიან, როცა კი მოჰშივათ, ხე ჩაწეება ტბის პირამდე, ყმაწვილები დაეწაფებიან, რძით გაძლებიან და ხე ისევ აიმართება. ასე ატარებენ დროს ყოველ დღე. ისინი უტოდნი არიან და სამხრეთში ნეტარებენ“.

ეს გადმოცემები და შეხედულებები ერთნაირია ყველგან, მთელს საქართველოში... თვით მოსე ჯანაშვილს ამის საილუსტრაციოდ და შესადაარებლად მოჰყავს ერთი ქართული ლექსი:

მიველ და ვნახე სამოთხის სახე,
ედემსა გარე შემოვუარე:
ოთხგი წყარო დის, ოთხის მხრით მიდის,
მითი მოირწყვის ყოველი არე —
სიზმრითა ვნახე ედემი აღმოსავლეთის თავშიო:
არის მზე, არის მთოვარე, მრავალ ვარსკვლავი ცაშიო,
მივდივარ სანუკვარადა წმინდა ედემის ბაღშიო.
მოველ და ხეხილთ გადვხედე: ჩარიგებულა რიგშიო,
ზოგი მწიფს, ზოგი ყვავილობს, ზოგსა მკუხენი ასხია:
ერთი რამ კუბრის ტბა არის აქედან მოსავალშია.
ზედ წვრილი ბეწვის ხიდი ძევს, ვინ გადაზომავს თვალშია!
მართალნი მარდად გადიან და მკვიდრდებიან ბაღშია!
ცოდვილნი დაბლა ცვივიან, იღუპებიან ტბაშია.

ძალზე საინტერესო გადმოცემები არსებობს „ფინთობის“ ჩამდენი კაცის „გახორტაგების“ (გაცოცხლების) შესახებ. სადაც ზოგი ღორადაც იქცევა... ერთი ღორი მოვკალი, წინა ფეხის მაჯაზედ ქალის სალტა ჰქონდაო. მაგრამ გახორტაგდება მხოლოდ ლეკი და არა ქრისტიანი. მუხტარ-აღა გაცოცხლებულიყო, შინ მისულიყო, ცოლს ეცნა და ყვირილი დაეწყო. შეყრილიყვნენ მოლები და სოფლელები და ისევ სასაფლაოზე გაეცილებინათ და ეთქვათ: „შენ ადგილი ჰეგი, აღარ გამოხუდე“... გაცოცხლებული ცოცხალ კაცს არ ერჩის, პირველად რომ გამოვა საფლავიდან, კაცს ჰგავს, მცირე ბალანი აქვს. მერე კი ბანჯგელიანი გახდება და რასმე ცხოველს დაემგვანება.

ყველა ეს აღწერილობა და რწმენა, რომ გარდაცვალებულის სული პეპლად იქცევაო, რომ მკვდარი ცხოველად დაბრუნდებაო,

პარალელს სხვადასხვა ხალხების ეთნოგრაფიულ ყოფასა, შეხედულებებსა და რწმენაში პოულობს...

მსგავსი შეხედულებები უძველეს წარსულში საქართველოს სხვა კუთხეებშიაც ყოფილა და მკვდართა გვამების უხრწნელად შენახვაც სცოდნიათ. ამას ცხადყოფენ არა თუ ზემოთ აღნიშნული ხალხური გადმოცემანი, არამედ თვით ქართულს ენაში დარჩენილი სიტყვებიც: „განსვენება (გან-სვენება), გარდაცვალება (გარდა-ცვალება), მიძინება (მი-ძინება). ეს სიტყვები გვიჩვენებენ, რომ ინგილო-ქართველთა წარმოდგენით, მკვდრები საიქიოს სანეტარო სვენებასა და მიძინებაში არიან და სააქაო ჭირ-ვარამი საიქიო სამარადისო ნეტარება-განცხრომად გარდასცვლიათ.

საინტერესო მასალები შეუგროვებია მოსე ჯანაშვილს ხალხში არსებულ გადმოცემებზე ალისა და მაჯლაჯუნების შესახებაც. ეს გადმოცემები ძირითადად ისეთივეა, როგორიც ყველგან, საქართველოში.

... ალი გრძელ-თმიანი, ლამაზი ქალია. იგი მინდორსა და ველებზე, ან წყლის პირებში იმყოფება. ცხენზედ ჯდება და ჭენება უყვარს: შეჯდება ცხენზე და ფაფარს ისე აუწეწავს, რომ კაცი ველარაფრით დაუვარცხნის, ცხენზედ პირუტყულმა ჯდება. ცხენზედ ალი ბევრს უნახავს, ალი თუ როგორმე კაცმა დაიჭირა და ერთი თმა გამოავლიჯა, თავის სიცოცხლეში მისი ყმა იქნება და რასაც მოისურვებს, აუსრულებსო... ზუსტად ასეთივე გადმოცემებით ალიზე (ჭინკებზე) მაგალითად, სავსეა გურიის მდინარეთა სანაპიროები... ისინი ისე ძლიერი და ემოციურია, რომ აღამიანებს განსაკუთრებით მოხუცებს, მზის ჩასვლის შემდეგ ზშირად დღესაც ჰზარავთ მდინარის პირას მარტოდ დარჩენა.

მაჯლაჯუნას კაცის სახე აქვს. ვინც პირადმა დაწვება, იმას ისე დააწვება, რომ სულს შეუგუბებს და დაახრჩობს. მაჯლაჯუნასაც და ალსაც ღვთისა ეშინიანო. და კაცმა წმიდა გიორგი ან ღმერთი უნდა ახსენოს და პირჯვარი გადაიწეროს, რომ მავნე მაშინათვე გადაიკარგებაო...

არანაკლებ საინტერესოა ინგილოთა შეხედულებები ამა თუ იმ უბედურების თუ ავისმომასწავებლობის დასაძლევად...

რამდენიმე მაგალითი:

კუჭკუ (გუგული) რომ დაჰხეჩო, უნაწილო არ უნდა იყო, ერთი

ლუკმა პური მაინც უნდა ინაწილო. მის „კუჭკუს“ პირველად გაიგებ, უნდა მიაძახო „კუჭკუ, დაგხეჩ“.

შერცხალს დასძლევ, თუ ღვინო შეგვისვამს ან ძმარი და ძმრის წნილი გიგემნია.

კუნკურაი (გვრიტი, ღვია) დაიძლევ, თუ ფეტვის ამოსული ჭევილი გინახავს.

თუთა-ბალიას (ბიჭო-გოგია) დაძლევ, ახალი ყველით უნდა. თუთა-ბალია პატარძალი ყოფილა. ერთხელ ტანი უბანია. ამ დროს მამამთილი მოულოდნელად და უცაბედად პატარძალს საბანებელთან მისწრებია. პატარძალს შერცხვენია და ღვთისთვის უთხოვნია: ღმერთო, მამამთილს როგორღა ვეჩვენო, ფრინველად მაინც მაჭკიეო, ღმერთსაც შეუშემენია და თუთა-ბალიად უჭკევია. ამიტომაც თუთა-ბალიას ყვითელი ბუმბული ასხია. რადგან პატარძლები ყვითელ პერანგს იცმენო. თუთა-ბალია იმითომ ჰქვიან, რომ როდესაც მოფრინდება, იძახის: თუთა-ბალო, მოიწიე (მოიწიე, დამწიფდიო).

ჰოპოპის დასაძლევად — თავის დაბანაა საჭირო. თუ თავდაუბანელ-დაუფარცხნელი ჰნახე, დაძლეული ხარ. ესეც პატარძალი ყოფილა და ბანაობის დროს მაზლს მიუსწრია. პატარძალს შერცხვენია და ფრინველობა უნატრია და ჰოპოპად ჰქეულა. საწყალს თავში სავარცხელი ისევე დარჩენია.

ლუკის დასაძლევად აღდგომის საღამოს ღორის ხორცი უნდა დაძლეო და გააფურთხო. ღორის ხორცდაუღეჭავი რომ ლუკმა გნახოს, დაძლეული ხარ. ხორცის დამღეჭავები პირველად ლუკს თავში სავარცხელი ისევე დარჩენია.

გურგურის (ქუხილის) ხმას პირველად რომ გაიგებ, უნდა გაპგორდე.

ჰელვას (ელვას) რომ დაინახავ, რკინას უნდა კბილები დაადგა. თორეს (მთვარე) დანახვაზე ფეხზე უნდა წამოდგე და მოუწრუწუნო (სამჯერ).

მთვარეს დაქერაში მთვარე რომ დაბნელდება, თოფების სროლას იწყებენ. მთვარე გველესაშს შეუპყრია და თოფებით აშინებენ, რომ მანათობელი ქვეყნისა იხსნან იმის პირიდან.

მიწი-დანძრევაში (მიწის ძვრა) იტყვიან, კარგი მოსავალი არ იქნება ჭირი, და ომი ატყდებაო.

მასკულია ჩუმუარდნაში (ვარსკვლავი რომ მოსწყდება), აგრეთ-

ვე ომს, ქვეყნის უბედურებას იტყვიან. ხანდახან ვარსკვლავი ერთი მხრიდან მოსწყდება და მეორე მხრისაკენ გადაივლის. ამაზე იტყვიან: მავან საყდრიდამ მავანისაკენ ანგელოზი გადაფრინდაო.

მსგავსი ჩანაწერებით სავსეა მოსე ჯანაშვილის რვეულები და წიგნები... ბევრი მათ შორის იმდენად ძველია, რომ დღეს ჭირს მათი ახსნა... ზოგი ჩვეულება საქართველოს სხვა კუთხეებშიც ზუსტად ისევე გვხვდება, როგორც აქ. (მაგ. მთვარის, ვარსკვლავის, მიწისძვრისა და სხვა მოვლენათა შესახებ გადმოცემები).

საინტერესოა, რომ ინგილოები უდიდესი მოწიწებითა და შიშით არიან განმსჭვალულნი ძველ გადაშენებულ საყდრების ეზოებში დაშთენილ წმიდა ხეების წინაშე — „ერ წკირ რომ მოვჭრაოთ, გოგიწყრებაე“.

.... ახალი წლის ღამეა. სიწყნარეა. არ ძინავთ მხოლოდ სახლის პატრონს და მოხუც ქალებს. აი, მოხუცი ქალი მორჩა თავის საქმეს. ადგნენ ორივენი და ჩუმად მოვიდნენ მძინარე ყმაწვილებთან. მკლავები საბნიდან გამოუღეს და მაჯებზე დართული ძაფი შემოუტარეს. გაკვანძეს და მოშორდნენ. ძაფი შემოახვიეს დედაბოძსაც, თუნგსაც და ყოველსავე სხვა ჭურჭელსაც.

ეს ძაფი მოგვაგონებს რგოლს, რომელიც ძველთაგანვე ცნობილია, როგორც ღვთის დაუსაბამობისა და ერთარსობის სიმბოლო. ამ ჩვეულებით ინგილო გამოსთქვამს თავის სურვილს, რომ ერთარსებამა და დაუსაბამო ღმერთმა ოჯახის ყოველნი წევრნი და ყოველივე მათი ქონება ახალ წელიწადს შეინახოს მთლიანად, დაუზიანებლად და დაურღვევლად. ამ ჩვეულებას ინგილონი თათრობაშიაც დიდხანს მტკიცედ ასრულებდნენ. ძაფის რგოლს სამ დღემდის არ შეიხსნიდნენ.

ბევრი ამ ჩვეულებათაგან უკვე დაგიწყებულია, ახალმა ცხოვრებამ შესცვალა და გარდაქმნა მათი როგორც ყოფითი, ისევე სულიერი სამყარო, მაგრამ საინგილოს ისტორიის, მისი კულტურისა და საერთოდ ცხოვრების შესასწავლად, მის ზოგად ქართულ ხასიათთან შესაჯერებლად ამ ჩანაწერებს უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ... ისინი ამ კუთხის ხალხის მხატვრული ნააზრევის ნამსხვრევა, მაგრამ მაინც უაღრესად საინტერესოა.

ინგილოთა შორის ყველაზე დიდ დღესასწაულად აღდგომა ითვლება. ამ დღეს მარტო ქრისტიანები კი არა, თვით მუსულმანი

ქართველებიც განსაკუთრებით აღნიშნავენ, წერს მოსე ჯანაშვილი.

შზადება იწყება ვნების პარასკევიდან. წითლად ღებავენ კვერცხებს და სამხთო საჭმელ-სასმელით (მხოლოდ მამაკაცები) სასაფლაოზე გადიან. ერთად, ძმურად იხსენიებენ მკვდრების სულებს. შეღებილ კვერცხებს ინახავენ აღდგომისათვის. აღდგომის დღეს, მამლის ყვილისას, მთელი სახლობა იღვიძებს და პირს იხსნილებს ღორის ხორციით. გაღეჭავენ ერთ ნამცეც ღორის ხორცს, გამოაფურთხებენ და იტყვიან — „ლეკო დაგზენ“. ამ სიტყვებს აღდგომის შემდგომ იმეორებენ მაშინაც, როცა პირველად დაინახავენ ლეკს, ან მაჰმადიანს საერთოდ. ეს ჩვეულება ერთხელ კიდევ უსვამს ხაზს იმ მოუშუშარ ტკივილსა და საშინელებას, რაც შაჰ-აბაზის წყალობით ლეკთა დაუსრულებელ თარეშს მოჰყვა ამ კუთხეში. მთელი ორი საუკუნის მანძილზე ინგილოსათვის უფრო შემზარავი და უფრო საშიში სიტყვა, ვიდრე „ლეკია“, არ არსებობდა.

დილით ყველა ახალი ტანისამოსით იმოსება. თავს იყრიან სახლის აღმოსავლეთ კუთხეში, ანთებენ სანთლებს და ღმერთსა და ქურმუხის წმიდა გიორგის ევედრებიან „გახსნილებას (აღდგომას) მუდამ დოგასწარ“ (დაგვასწარიო).

შემდეგ ჰკლავენ „სამხტოს“, ყოჩს, ბატკანს, ან მამალ-ვარიას (წვრილფეხა მამლებსა და სადედლე ვარიებს). ხონჩაზე დაალაგებენ სხვადასხვა საჭმელს და მიდიან საგვარეულო საყდრებზე სალოცავად. ეს საყდრები (ვინაიდან ტაძრები ან აღარ არსებობს, ან არ ანებებენ იქ მისვლას) მაღალი ხეების ჭგუფებია. ხშირად აქ აღარც ჩანს ძველი შენობის კვალი. ხეებს ქვეშ სადმე დევს ქვა (ფშავ-ხევსურების ნიშის მსგავსი), მასზე დაანთებენ სანთლებს, აკმევენ საკმეველს და შეევედრებიან ღმერთს მხურვალედ. შემდეგ ამ საყდრებს დაუკლავენ სამხთოებს, ერთად ისამხრებენ ნათესაეები (გვარეულობა) და თავიანთ სახლებში წავლენ. სადილობის შემდეგ ნათესაეები და ნაცნობები ერთმანეთს ულოცავენ აღდგომას. „ქრისტე აღსდგა! — ქეშმარიტად!“ — აქ არ იციან. მის მაგივრად ერთუერთს ეგებებიან სიტყვებით — მოგილოცავ გახსნილებას! ახლაც მაჰმადიანად დაშთენილი ინგილოები შიგა და შიგ ასრულებენ ხსენებულ წესებს — წერს მ. ჯანაშვილი.

ისე როგორც საქართველოს სხვა კუთხეებში, საინგილოშიც

ყოფილა სამონადირეო ფოლკლორი, თუმცა ცოტა, მაგრამ მასწავლებლებმა შეიმორჩენილა აქ ხალხის ნააზრევნი მონადირეთა ცხოვრებისა და ნადირთ პატრონი ღვთაების შესახებ. მოსე ჭანაშვილის ჩანაწერებში არის ერთი თქმულება, რომელსაც „ნადირთ პატრონი“ ჰქვია.

... ვინ არ იცის, რომ ნადირებსაც თავიანთი პატრონი ჰყავთ, რომ ნადირებმაც იციან ნათესაობა...

ერთხელ მონადირეს შველი მოუყვავს, გაუტყავებია და მწვადები შეუწვავს. ღამით ღამაში, მაღალი, თეთრი მამაკაცი მოსულა, დამჯდარა ცეცხლთან. მონადირეს სუფრასთან მიუწვევია. კაცს არაფერი არ აუღია. მერე გამქარალა... მონადირე მიმხვდარა, ეს ნადირთპატრონი რომ იყო და შეწუხებულა.

მერე ახალგაზრდა, ღამაში ქალი მოსულა... მონადირეს მოჰხვევია... ბოლოს დასაძინებლად დაწოლილან. მონადირეს უფიქრია, ეს უბრალო ვინმე არ იქნებო. დადარაჯებია. მართლაც, ქალს თოფის მოპარვა სდომებია. თურმე პატარძალი მონადირეებს თოფს ჰპარავს, ჰკლავს, თოფებს კი ინახავს... ამას ყველაფერი გაუგია, ქალისთვის თმა შეუტყრია და ძალა წაუერთმევია... ეს თქმულება კავკასიის ხალხებში, უფრო კი სვანეთში გავრცელებული მონადირული ეპოსის ერთგვარი ვარიანტია. იგი საინტერესოა სწორედ იმ ნათესაური ხაზით, რომელიც საქართველოს ამ ორი კუთხის ხალხის მხატვრულ აზროვნებას ნადირთ პატრონი ღვთაების მიტიურ საწყისთან აკავშირებს.

გამოვეყნეთ კიდევ ერთ ზღაპარს „პარ რაიმი (ე. ი. ყველაფრის) ენის მცოდნე კაცი“.

„... კაცი თურმე გზაზე მიდიოდა, დაინახა შავ გველებს დაუჭერიათ ერთი თეთრი გველი და აწამებენ. აუღია ქვა და ერთი შავი გველისთვის უსროლია. მას კუდი მოსწყვეტია. სხვებს შესინებიათ და გაქცეულან. თეთრი გველი მისულა კაცთან და უთქვამს — მე გველთა ხელმწიფის ქალი ვარ. რადგან შენ გადამარჩინე, წამოდი ჩემს მშობლებთან, ისინი სიმდიდრეს შემოგთავაზებენ, შენ უთხარი, არაფერი არ მინდა, მხოლოდ ყბაში ჩამაფურთხე თქვა (ჩამაყუტეო). მივიდნენ ხელმწიფესთან და უთხრეს ყველაფერი. ხელმწიფემ მოიხმო რაც ქვეყანაზე გველები იყო, სუყველა. კუდმოგლეჯილი გველი დაიმალა და არ მოვიდა. ბოლოს

იზოვეს, მოიყვანეს და იქვე მოჰკლეს. კაცს კი უამრავი სიმბოლო
შეაძლიეს, მაგრამ მან უარი თქვა.

— მე მხოლოდ ის მინდა, ყბაში ჩამაყუტოთო.

ხელმწიფე შეწუხებულა. ეს ალბათ ჩემმა ქალმა გასწავლა, თო-
რემ შენ საიდან გეცოდინებოდაო. ჩაუყუტა ყბაში და უთხრა:

— ერ მინამს არ გააჩავო შენ თავზე მანასულ-მანაკედომ, თუ
არ, მაშინვე მოკვდებიო.

კაცი გამოვიდა თუ არა გარეთ, ნახა, რომ რაც ღუნიზე რამეა,
ყელას ენა ესმის, გზის აქეთ ბალახები ლაპარაკობენ, გზით იქით
ხეები, ბუჩქები ჩურჩულებენ, პეპლებს ბუზებს, კალიებს, ყველას
ენა ჰქონია. ძროხები არეულან, ერთმანეთს ეძახიან, ბლავიან,
მოდრილობენ, ცხენები ხეიხეინებენ, ფრინველები ერთმანეთს
უმღერიან, უყვიან, კურკურაი კრ-კრ-ს იძახის, გუგული თავის
კაფე-თესეს მოჰყოლია, მოლაღური თუთა-ბალს აზის, გაჰკივის
თუთა-ბალია მოიწიო“. ყაპყაბი ყაპყაბებს, ოფოფი ოფოფს ეძახის,
წყლები მიდიან, ხუვიან, წიკწიკებენ, ხმაურობენ, ხევში ქვებს ახ-
რიალებენ, ლაპარაკობენ. თევზები წყლიდან ამოდიან, ჭიჭყინე-
ბენ. რამდენი უნდა მოვთვალო. ყველა თავის ენაზე ლაპარაკობს,
მასლაათობს, ზრახავს და ყველა თავის ენაზე ნათქვამი ესმის კაცს.
გაშტერდა. შინ რომ მივიდა, დედაკაცს არაფერი არ უთხრა.

გავიდა ცოტა ხანი. ერთ დღეს ქალმა უთხრა, დედაანთსა გამა-
ცილეო.

კვიციანი ცხენი შეკაზმა, ზედ შესხდნენ და წავიდნენ. გზაზე
კვიცი უკან დარჩა. სამყურა ბალახი მოსძოვა, შეაგვიანდა. ბოლოს
კვიცმა დაიხეიხეინა, დედას დაუძახა. ისიც გამოეხმაურა. ამ ხეი-
ხეინზე კაცს გაეცინა.

— რა გაცინებსო, — ჰკითხა ქალმა.

კაცმა არ უთხრა. ქალი არ მოეშვა.

— თუ არ მეტყვი, გაგეყრებიო, დაიჩემა.

— კარგი, კი გეტყვი, მაგრამ იცოდე, მაშინვე მოკვდები,
კვიცი და დედამისი ამას ეუბნებოდნენ ერთმანეთს:

— დედა, მომიცადე, ვეღარ გეწევი, უკან დაერჩიო.

— პატარა ჩქარა მოხვიდე გასაქრობელო. ფეხები ხომ არ ჩაგ-
ტეხია. ორი ზედ ამკიდებია, ერთიც მუცელშია, მაინც მივდივარ
და გზას ვამოკლებ, შენ კი შენს თავსაც ვერ ატარებო.

ეს რომ თქვა, კაცი მაშინვე მოკვდა, რადგან გველის ხელმწიფის ანდერძი არ შეინახა“.

ეს ლეგენდა — ზღაპარი გვახსენებს ვაჟა-ფშაველას „გველის მკამელს“. იგი საინტერესოა თუნდაც იმიტომ, რომ ხალხური წყარო, რომლითაც ვაჟა-ფშაველამ ისარგებლა, მარტო ფშავეში არ ყოფილა გავრცელებული. თვით ლეგენდა კი, ადამიანის მიერ სიბრძნის მოპოვებისა, უაღრესად ძველია და თავის საწყის ძირებს კაცობრიობისა აკვანთან მდგომი ხალხიდან იღებს, რომელთა შორის ქართველთა წინაპრებიც არიან.

ამბობენ, მთელს საქართველოში საინგილო ერთადერთი კუთხეა, სადაც სიმღერა არ იციანო... გაოცებას იწვევს ეს აზრი, როგორ შეიძლება ხალხი არ მღეროდესო, ამბობენ. ბედუკულმართი ყოფის შედეგია, ალბათ, ეს... მოსე ჯანაშვილსაც ძალზე ცოტა ჩაუწერია ინგილოური სიმღერა, თუ ლექსის ნიმუში. შეიძლება ითქვას, თვით მის წიგნში „საინგილო“, ერთადერთი ლექს-სიმღერაა ჩაწერილი... ისიც აკვნის ნანა.

„აქაური ნანას სიტყვებს ძალზე გულმოსაყლავი და მწუხარე კილო აქვს. ბევრჯერ მომისმენია ინგილოური ნანა და ყოველთვის ამ ქვეყნის ბედშავი წარსული თვალწინ წარმომდგომია, მომგონებია დრო შაჰ-აბაზისა, მფლობელობა და ბატონობა ჭარ-ბელაქნელებისა, ელისუს სულთნისა, ლეკებისა და სხვ. ერთის სიტყვით, ის დრონი, როცა ძლიერსა და ხალხით სავსე ჰერეთს მტრები სისხლის წვიმას აწვიმებდნენ, ხალხს სტყვევნიდნენ და ჟლეტავდნენ. მართალია, აქაური ნანა სიტყვებითა და შინაარსით ფრიად მარტივი და ლარიბია, მაგრამ მაგივრად კილოსა და ჰანგის მიხედვით კი თავზარდამცემია და როგორც ვსთქვით, მწუხარებით სავსე. ამ მცირე ლექსის ჰანგით ხალხს გამოუხატავს თავისი ბედშავი ყოფა-მდგომარეობა, სიმძიმე თვისის უღლისა. აი, თვით სიტყვები აქაური ნანასი, რომელსაც უფრო ბებრები დამღერიან:

დაი-დაი, შულო, დაი!
ჩემო გულო, დაი!
დაიზან შულო, დაი!
დაიქენ, თოლო, დაი!
შენამ შემოგვევლებ!
ტკბილად დაიზან, დაი,

ჟანიპ ჭირიმენ,
ვაჟკაც გახდ, დაი,
ღუშმან ბევრ გყავ, დაი!
საქმეი ბოლ გოქ, დაი!
შენ რუმ გაიზდები, დაი!
ხანქალს მოგცემ, დაი!
მამულს მოუარ,
შემოამაგრ, დაი,
დაი, დაი, დაი, დაი, დაი!

„მამულს მოუარ, შემოამაგრ, დაი“, აი, ის უმთავრესი ტკივილი, რომელიც ინგილო ქართველთა გულშია ჩაღეჭილი... ამ მწუხარე და სევდიან აკვნის ნანაში გამოუხატავს ხალხს მომავლის იმედი და სიყვარული მისი...

ჟანიპ ჭირიმენ,
ვაჟკაც გახდ, დაი....

ინგილოთა თქმულება-გადმოცემანი თუ ლეგენდები, რომელიც მოსე ჟანაშვილს ჩაუწერია, სავსეა სამშობლო მიწის სიყვარულითა და მისთვის თავგანწირული, სამკვედრო-სასიცოცხლო ბრძოლებით... ტკივილით, ცრემლით... ამალღებული გრძნობით... ერთი ასეთი ლეგენდა რომელსაც „დიდი ხორეშანა“¹ ჰქვია, ქართველი ქალის მართლაც საოცარ თავგანწირვასა და სიყვარულზე მოგვითხრობს.

„... მეჩვიდმეტე საუკუნის დამდეგს შაჰ-აბაზ I შემოვიდა საქართველოში. ააოხრა ეს მშვენიერი ქვეყანა. კახეთიდან მრავალი მკვიდრი აპყარა და წაასხა სპარსეთს. კახეთს მმართველად დაუნიშნა ალავერდი-ხანი. ქართველთ დაადო ხარკი და ამასთანავე ბრძანება გასცა, რომ ამიერიდგან საქართველოს მეფე უსათუოდ ყოფილიყო მალიარებელი მაჰმადის სარწმუნოებისა. ხარჯს გარდა,

¹ ეს ლეგენდა, როგორც მოსე ჟანაშვილი აღნიშნავს, მოხსენიებული აქვს, აგრეთვე ვ. პოტტოს თავის თხზ. „Кавказская война“-ს პირველი ტომის მეორე ნაწილში. იგი თავისი შინაარსით უშუალოდ ინგილოთა ცხოვრებას არ გადმოსცემს, მაგრამ შაჰ-აბაზის დროს ეხება. ხოლო შაჰ-აბაზის რისხვამ ყველაზე მეტად თავისი კვალი სწორედ საინგილოს და კახეთს დააჩნია... თავისი პირვანდელი გაგებით კი საინგილო იგივე კახეთის ნაწილია.

ქართველთ თთვე და თთვე შაჰისთვის უნდა მიერთმნიათ ორმოცულნი ორმოცულნი უმშვენიერესნი ქალნი. ამ ქალებს შაჰი ზოგს თვითონ ინარჩუნებდა, ზოგს — კი უფეშქაშებდა ხოლმე თავის დიდებულთ. მაგრამ ალავერდი-ხანს თავის ხელმწიფისაგან მიღებული საჩუქარი ეცოტავებოდა და თვითონაც კახეთში აწიოყებდა ხალხს და იტაცებდა ლამაზ ქალებს. ეს ალავერდი-ხანი წინამძღვრობდა ყოზილ-ბაშთა ცხენოსან ჯარს და დაბანაკებული იყო ქალაქ თელავის ახლოს. ყოველ დღე იგი ქორ-მეძებრებით სანადიროდ წავიდოდა ხოლმე და საღამოზე კი დროს ატარებდა თავის კარავში.

ერთხელ შაჰ-აბაზთან მივიდა საქართველოს მეფის წარგზავნილი მალალი, ტანადი, ლამაზი ახალგაზრდა თავადი ქართლისა და „ლომსა ერანისტანისა“ მთავარი ხილით სავსე კალათა.

— ძალიან მშვენიერია, — ბრძანა ხელმწიფემ. მერმე აიღო ერთი წითელი ვაშლი, შესჭამა იგი. კურკები კი ხელის გულზე გამოჰყარა და უბრძანა მიერთმნიათ შუბი. შუბი დასცა ნიადავს, კურკებიც გადმოაბნია. მიუბრუნდა ქართლელ თავადს და უთხრა:

— სალამი მოახსენე შენს მეფესა და უთხარი, რომ მანამ ამ კურკებით წალკოტი არ გაშენდება და მე იმ წალკოტის ხეხილის ნაყოფს არ ვივგებ, მანამ თქვენის ქვეყნიდან არ გამოვალ. იქ შეძინავს უფრო მშვიდობიანად, მინამ აქ, სპარსეთში.

— ბატონი ბრძანდებით, უპასუხა თავადმა, რომელიც შაჰის სახლიდამ გამოვიდა ფრიად შეწუხებული ასეთის დამცირებისა გამო თვისის მეფისა და საყვარელ სამშობლოსა. ამ დროს მოუვიდა შემდეგი ფიქრი: „გავწირავ ჩემს საყვარელს, ჩემს მშვენიერს ხორეშანას... მამული უფრო ძვირფასია“.

ამ თავადს ერქვა შიო. მისი მამულ-დედული მდებარეობდა ქართლ-კახეთის მიჯნაზე, იგი იყო ქართლელი, ცოლი კი — ხორეშანა კახელი ჰყავდა. ისინი სულ ორი-სამი თვის შეუღლებულნი იყვნენ.

ამ დროს ქართლის მეფე თავადებითა და ჯარით იდგა მცხეთის ახლოს. თუმცა მეფე დამარცხებული იყო და შაჰის ერთგულებას და მორჩილებას აცხადებდა, მაგრამ ეს მორჩილება გარეგნული იყო. ნამდვილად კი იგი ემზადებოდა მტრისათვის სამაგიერო გადაეხადა. ძლიერი სამღვდლოება, დიდებულნი და გლეხნი ერთმანეთს ჰფიცავდნენ ქვეყნისთვის თავდადებას.

ამ მდგომარეობაში იყო საქართველო, როცა შიო მივიდა სახლში და ხორეშანას შესძახა:

— იხსენ სამშობლო!

— რას ბრძანებ, ბატონო, უძღურმა დედაცაა როგორ იხსნას სამშობლო, როდესაც უძლიერესნი თავადნიც, შეკრებილნი მეფესთან მცხეთის ახლოს ვერ ახერხებენ ამას.

— იქ, სადაც არაგვი არაგვიანი ერევა ხმოვანსა და შფოთიანს მტკვარსა, იქ შეკრებილა ქართველთ ლაშქარი. ეს უკანასკნელი ძალაა, მეტი აღარსად არი, და ეს ძალაც ფრიად მცირეა, ერთი მუჭა. ყიზილბაშთა რიცხვი კი უთვალავია. ჩვენ რას ვუზამთ ასეთ ძალას? პატიოსნად თუ თავს შევკლავთ, თორემ სხვა არა გამოგვარა. მაგრამ ეს მსხვერპლი რას უშველის სამშობლოს? ხოლო იცოდე, საცა ვაჟკაცი თავადნი ვერას მოაგვარებენ, იქ სუსტ დედაცაცს ბევრი შეეძლება, მკლავის ძალით კი არა, შეყვარებულის გულის გრძნობით შესწირე თავი. საღამოს ვარსკვლავიდან დილის ცისკრამდე შენი სიყვარული დაუთმე კახეთის ხანს ალავერდის... საშიშარია ქართველთათვის არა უფროსი ურდო შაჰისა მისი ურიცხვის ჯარითა, არამედ ხანი ალავერდისა. თუ იგი განუდგა შაჰსა — საქართველო განთავისუფლდება. მხოლოდ შენ, მარტო შენ შესძლებ ამას. შესძლებ არა ღონით, არამედ შენის თავის გაწირვით! დაგვიდა ჟამი უმაგალითო, განუსაზღვრელისა და განუზომელის მსხვერპლისა, რომელიც მხოლოდ სამშობლოს სიყვარულს შეუძლია მოგკითხოს...

საკვირველ, გასაოცებელ იყვნენ სიტყვანი მისნი. სიტყვანი, რომელთ მაგვარი ჯერ მსოფლიოს არა ჰსმენია. და ხორეშანამ შეიგნო სიდიადე მსხვერპლისა.

და აი, სულ მალე, შემდგომ ამისა ხორეშანა ალავერდელი ხანის ბანაკში მიდის. იგი შეწუხებულია. თრთის... ალავერდი—ხანი წინასწარ მეტყველის მაჰმადის წვერს ფიცულობს, ხორეშანასთანა მშვენნიერება არსად მინახავსო. იგი შეწუხებულია, რადგან იცის, იმ მსხვერპლს ვერ გაიღებს, რასაც სთხოვს ქართველი ქალი. შაჰის ლალატს ვერა და ვერ იტვირთებს. ასე დაღამდა მეორე დღეც. შუალმისას კი ხანი იძულებული შეიქნა დასთანხმებოდა. ხორეშანამ მოითხოვა ფიცი. ალავერდი—ხანმა მაჰმადის წვერი დაიფიცა.

დილით შაჰისგან შეკრიკი მოვიდა — ქართველთ ლაშქარი გამოვიდა მცხეთიდან და საჩქაროდ მომეშველეო.

ალავერდიმ ბრძანება გასცა დაეჭედნათ ცხენები და შაჰის შროსაშველებლად მომზადებულიყვნენ... ფიცი აღარც კი გახსენებია. ხორეშანამ გადაწყვიტა, იმავე ღამეს თავი გაეგდებინებია მოლა-ლატისათვის, მაგრამ როცა ამ გადაწყვეტილების აღსრულების უამი დადგა, ხორეშანას ჩაეძინა, ძილში გამოეცხადა ერთი ღრმად მოხუცი კაცი, თეთრთმიანი, მწირის სამოსლით მოსული, ბრწყინვალე და მშვიდობიანის სახისა. მან აღმართა ხელნი და აკურთხა ხორეშანა.

— უტევე შენს განძრახულებას, შენ, უკეთესი ასულო ივერი-ოსავ! ნუ მოჰკლავ ალავერდი-ხანს, რამეთუ იგი მოწოდებულ არს მოსახდენად დიდი საქმისა, მისი სიცოცხლე იხსნის სამშობლოს, აღადგენს ნგრეულ-ნაოხარს სავანეს, რომელსაც მე დავსტირი მრავალსა უამსა. შენს მიძიმესა და დიდს მსხვერპლს გააბრწყინებებს კურთხევა ეკლესიისა. დილით აცნობე ხანსა, რომ შენ გასურს იგემო ხორცი მისი ნანადირევისა.

დილით ხორეშანამ ხანს მოახსენა — მსურს ვჰამო შენ მიერ მოკლული ჭეირნის მწვადიო. მაშინვე გაიცა ბრძანება და მთელი ამაღა მონადირეთა წავიდა წმიდა გიორგის სავანისაკენ... უამრავი ნადირ-ფრინველი დახოცეს. აი, ალავერდი—ხანის მიმინო გამოედევნა კაკებებსა, მაგრამ ისე ზარმაცად, უნდობლად, რომ კაკებები შორს გაფრინდნენ. ალავერდი აღელდა, გაასპიტდა... შემოჰკრა თავის ბედაურს და უტევედა მიმინოს. ამ დროს კი კარგა მოშორებით ალაზნის პირას მუხლებზედ იდგა განდევილი და ლოცულობდა სამშობლოს ხსნისათვის მტერთაგან. მიმინო კიდევ ეწეოდა კაკაბს. აი, ბრწყალები გაშალა, ნისკარტიც მოამზადა თავის მსხვერპლის ჩასაკრავად, მაგრამ დახე განგებას. კაკაბი უცბად მოტრიალდა, დაეშვა ძირს და შეეფარა მლოცავ მწირ-ბერის კალთებქვეშ.

ალავერდიმ ცხენი მიაჭენა და ბერს დაუყვირა:

— გამოაფრთხე კაკაბი!

განდევილმა ლოცვა არ შესწყვიტა.

— შენ გეუბნები, გამოაფრთხე!..

განდევილი ისევ ლოცულობდა.

— მაშ მე ყურსაც არ მათხოვებ, ამაყო გიაურო? — დაიღრი-ალა ხანმა და ხანჯალი იშიშვლა. მაგრამ მოხვდა თუ არა იგი მო-

ხუცის თეთრ წვერსა, მყის შეიმუსრა. ხანი კი ცხენიდან ჩამფეხვალა და და ხელი, რომელშიც ხანჯლის ტარი ეჭირა, შეახმა.

განდევილი ისევ ლოცულობდა.

სასწაულით ზარდაცემული ხანი მუხლებზე დაეცა...

— მაპატიე ცოდვები, მომირჩინე ხელი და ვამსახურებ მას ქრისტიანთათვის.

განდევლის კურთხევამ განკურნა მისი ხელი და სხივი სარწმუნოებისა მოეფინა ალავერდის ბნელსა და აქამომდე უგრძობელს გულსა¹.

დაიწყო სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა. გამოჩნდა ალავერდი— ხანის მხედრობაც. იგი თვითონ მოუძღვება ჯარს... მოდის პირდაპირ ქართველებზე... მოუახლოვდა კიდეც... მაგრამ უეცრად პირი იბრუნა და ქართველებთან ერთად ყიზილბაშებს დაერია. სპარსელები იძლიენენ და გაიქცნენ.

ამ ბრძოლაში თავადი შიო მოჰკლეს. მის გვამთან ვაეჟურად გამოწყობილი იდგა ხორეშანა და ცრემლს ღვრიდა. იგიც ქართველ ვაეკაცებთან ერთად სამშობლოს გადასარჩენად იბრძოდა. სასიკვდილოდ დაიჭრა ალავერდიც და სულ რამდენიმე დღეს-ღა იცოცხლა. სიკვდილის წინ მოინათლა. მოკვდა ქრისტიანად და ხორეშანას მეორე ქმრად. მთელი თავისი ქონება კი წმ. გიორგის (ალავერდის) ტაძარს უანდერძა, რათა კვლავ აღედგინათ იგი. ხორეშანა აღიკვეცა მოლოზნად, რათა მწირობაში გამოესყიდა თავისი უმაგალითო, დიდი, მაგრამ ცოდვის გზით დაგვირგვინებული ღვაწლი“.

მთხრობელი დასძენს:

„არა ყოფილა და არცა იქნება ისეთი საყვარელი შვილი მამულისა, როგორც იყო ქართლელი თავადი შიო. არა ყოფილა და არც იქნება ისეთი საყვარელი ცოლი, როგორც იყო კახელი ხორეშანაო...“

ეს მშვენიერი, ამაღლებელი და დრამატიზმით სავსე ნაწარმოები თანაბრად ეხება, როგორც მთელს აღმოსავლეთ საქართველოს, ისე საინგილოსაც... ამიტომაც ყოფილა იგი გავრცელებული კახსა და ალიბეგლოში...

¹ ხანისა და განდევლის ეპიზოდი დიდი ასურელი მამის დავით გარეჯელის ერთ-ერთი სასწაულის ვარიანტია.

* * *

ღარიბია ლიტერატურა, რომელიც მოსე ჯანაშვილის ღვაწლს თუნდაც სქემატურად გავგაცნობდა. მან, როგორც მეცნიერმა, მკვლევარმა, მწერალმა, პედაგოგმა თავისი ტვირთი გულგაუტეხლად ზიდა და ქართულ საზოგადო საქმეს თვალსაჩინო სამსახური გაუწია. მძიმე პირობებში უხდებოდა მოღვაწეობა... ყველაფერი გასაკეთებელი იყო მაშინ და ისიც ყველაფერს აკეთებდა, ყველაფერზე წუხდა, ყველაფერზე წერდა.

„შენ ერთი იმათგანი ხარ, ვინაც ქართული მეტყველების ხაზით პირნათლად იმუშავე და უღარესად მძიმე პირობებში შესამჩნევი კვალი დააჩინე შენს მიერ არჩეულ გზას.

ამ მხრივ შენი ნაღვაწი და ნაამაგარი იმისთანა და იმოდენაა, რომ ერთი მოდგმისთვის კმა არს, რომ იტვირთოს...“ — ასე მიუმართავს მოსე ჯანაშვილისთვის ვუკოლ ბერიძეს მისი დაბადების 75 და მოღვაწეობის 35 წლის იუბილეზე...

აქვეა მისი სიტყვაც:

„... კიდევ მსურს სამსახური ქართველი საზოგადოებისათვის, კიდევ მსურს გავიყვება მასში უკეთეს გრძნობებისა, კიდევ მსურს მის ქირ-ვარამს მტლად დავედო...“

* * *

ინგილო ქართველთადმი, მათი ტკივლისა და მოუშუშარი იარის თანაზიარობის ნიშნად აიყვანა ჩვენმა მოაზროვნე საზოგადოებამ იგი მთაწმიდაზე. და ღლეს, იქ, სადაც განისვენებენ ქართული აზრის დიდნი მნათობნი, დიდნი მამანი ჩვენნი, არავის უკვირს და ეუტხოვება ერთი საფლავიც, რომელზედაც აწერია: „მოსე ჯანაშვილი“.

რვეულის შიგა ყდაზე მიკრულია შუახანს გადაცილებული, თმაშეთეთრებული კაცის სურათი. ერთგვარი ბავშვური გულუბრყვილობითა და სიწმიდით გვიყურებს მისი ნათელი თვალები... ერთგვარი სევდაც მოჩანს მათში... ეს ზაქარია ედილია.

„ზაქარია ედილი (ედილაშვილი) დაიბადა 1873 წელს. სოფელ ბრეთში (ახლანდელი ქარელის რ-ნი,—1956), საზოგადო მოღვაწე, პუბლიცისტი, პროფესიით ექიმი-ვეტერინარი. სწავლობდა თბილისის სასულიერო სემინარიაში. უმაღლესი ტარტუს ვეტერინარულ ინსტიტუტში დაამთავრა. 1901 წელს დაბრუნდა კავკასიაში. მუშაობდა ზანგეზურის, ეჩმიადინის, ნახიჭევანის, სოხუმის მაზრებში, 1907—17 წლებში საინგილოში. დაინტერესებული იყო საქართველოს ისტორიით. მუშაობდა რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის საკითხებზე...“

ქართული ენციკლოპედია. ტ. II. გვ. 27

სიტყვა „დაინტერესებული“ ვფიქრობთ, ამ შემთხვევაში, ვერ გამოხატავს იმ შინაარსს, იმ აზრს, რომელიც ამ უპრეტენზიო, მაგრამ თავისი ქვეყნის ბედზე თავდაუზოგავად მზრუნველი, უაღრესად კეთილშობილი ადამიანის ცხოვრებისა თუ ღვაწლის შესახებ უნდა ითქვას. ზაქარია ედილი დაინტერესებული არ ყოფილა საქართველოს ისტორიით. ეს მისი უდიდესი ტკივილი, მისი ბედი იყო. პროფესიით ექიმ-ვეტერინარმა თავისი შეგნებული ცხოვრების უმთავრესი ნაწილი სამშობლოზე და კერძოდ, საინგილოზე ზრუნვას მოანდომა. საკმაოდ ბევრიც გააყვთა. რომ არაფერი ვთქვათ ისეთ ნაშრომებზე, როგორიცაა „ვახტანგ მეფე და პეტრე დიდი“, „საქართველო“ და სხვა, საილუსტრაციოდ მის მიერ საინგილოზე დაწერილი წიგნის გახსენებაც კმარა. წიგნი 1947 წელს გამოვიდა, მაგრამ მიუხედავად საკმაოდ დიდი დროის ვასვლისა, დღესაც სამაგიდოა მათთვის, ვინც საქართველოს ამ მრავალნატიან-ჯი კუთხით დაინტერესებულია.

ჩვენი არ შევცხებით ამ წიგნს... ჩვენი მიზანი საქართველოს ლი-

ტერატურის მუზეუმის საცავებში იმ არსებული მასალების გაცნობაა, რომელიც მას ინგილოებთან უშუალო ურთიერთობის ნიშნად შეუკრებიან. მათი უმეტესი ნაწილი უცნობია მკითხველისათვის.

ესაა ერთად შეკრებილი რამდენიმე სასკოლო რვეული, რომელსაც საერთო სათაურად „ინგილოური ფოლკლორი“ აწერია. მასში ფოლკლორული მასალების გარდა ავტორის ნაწარმოებებიცაა შესული; უფრო ზუსტად, საინგილოს თემაზე შექმნილი მოთხრობები, რომელთაც, ძირითადად, ნამდვილი ამბავი უდევს საფუძვლად. ავტორს ისინი მოთხრობებად იმიტომ აუკინძავს, უფიქრია, ამით უფრო შთამბეჭდავს გახდიდა იმ მწვავე და ტრაგიკულ ამბებს, რომელთა მოსმენას შეუძრავს და შეურყვინია მთელი მისი არსება. ეს ამბები, ეს გადმოცემები ისევ ცოცხლობს ინგილოქართველთა ხსოვნაში. ზაქარია ედილს მათთვის მხოლოდ ლიტერატურული სახე მიუცია. ბევრი მათგანი თავის დროზე ჟურნალ-გაზეთებშიც გამოუქვეყნებია. მხატვრული თვალსაზრისით, ცხადია, ამ მოთხრობებს ლიტერატურაში კვალი არ დაუტოვებიათ, მაგრამ მათში ძალზე მწვავეადაა აღწერილი ამ კუთხის ხალხის ტკივილი, მისი ავბედითი ცხოვრება.

ყველაზე მძიმე ჭრილობა, რომელიც ვერა და ვერ მოშუშდა, შაჰ-აბაზის ნახმლევს აჩნია საინგილოში. თვით ლეკების დაუნდობელი თარეშიც შაჰ-აბაზის „წყალობა“ იყო...

საუკუნეთა მანძილზე ერთი მიწისა და ერთი რწმენის ხალხი — ლეკები და ქართველები ერთად ებრძოდნენ გარემომდგარ მტერს. მათ მიწაზე დღესაც დგას ქრისტიანობის მაუწყებელი შესანიშნავი ქართული ტაძრები, სადაც ერთად ლოცულობდნენ და ავედრებდნენ ქვეყნის შემოქმედს ნანატრ მშვიდობას... მაგრამ მას შემდეგ, რაც ნებით თუ უნებლიედ, შიშით თუ სასყიდლით ლეკები მაჰმადის რჯულზე მოაქციეს, ყველაფერი აირია. შაჰ-აბაზი და მისი მემკვიდრენი უხვად ასაჩუქრებდნენ იმ ლეკებს, ვინც მეტ ქართველს მოჰკლავდა, ან დაიმონებდა... ეს იყო ისტორიის მრუდე გაკვეთილი, რომლის შედეგი მხოლოდ ორნახევარი საუკუნის შემდეგ უნდა დაგვენახა ჩვენც და მათაც, ვინც დღეს დაღესტნის მიწაზე ცხოვრობს... მათი საშუალებით შაჰ-აბაზი საქართველოსკენ გზის გაკვლევას ცდილობდა. საბოლოოდაც მათი საშუალებით შესძლო მან საინგილოს ჩამოშორება საქართველოსაგან...

ქართული სინამდვილე, ცხადია, საინგილოშიც, და კერძოდ, ხალხის სულშიც კპოვებდა თავის ასახვას, განსაკუთრებით ფოლკლორში. რაგინდ დამონებულიც არ უნდა იყოს ხალხი, არ შეიძლება მასში არ ღვიოდეს სულის პოეტური საწყისები, მისი სიკეთე, რომელიც ზოგჯერ პოეზიითა და სიმღერით გამოიხატება, ზოგჯერ ზღაპრებითა და თქმულებებით.

შედარებით ცოტაა საინგილოში სიმღერა და ლექსი, მაგრამ საკმაო რაოდენობით მოიპოვება ზღაპარი, თქმულება, გადმოცემები... მათგან ბევრი ზოგადქართული ხასიათისაა. საერთოდ კი, უფრო მეტად, ადგილობრივი ტკივილებისა და წყლულების შედეგადაა შექმნილი.

ამ გადმოცემებსა და ლეგენდებში ასახულია ინგილო-ქართველთა ყოფა, ზნე-ჩვეულებანი, ტკივილი, ცხოვრება... ბევრი რამ ზოგადქართული ტრადიციისა მათ უკვე დავიწყებული ჰქონდათ ჯერ კიდევ იმ პერიოდში, როცა ზაქარია ედილი იყო იქ. ზოგი რამ თავისებურად შეერწყა ახალს, არაქართულს, არაქრისტიანულს. საინტერესოა მათზე დაკვირვება. ერთი, რაც განსაკუთრებით იგრძნობა, არაქართული სახელებია — ჰაზირა, აბდულა, ახმედა, ჰაჯიბეგა, არზუმანა... ეს წმინდა თათრული სახელები წარსულის ბედუკულმართობის სახსოვრად აჩნია ინგილო ქართველთა ყოფას... აქა-იქ კი, ქართული სახელებიც ჰქვიათ... ნინო, თინია, ნანა, მარიამი (ქართული და ქრისტიანული).

ამ გადმოცემებითა და ამბებით ჩვენ შეგვიძლია დავაკვირდეთ მაშინდელი საინგილოს სოფლის ცხოვრებას, ქალის მდგომარეობას ოჯახში, მამაკაცის უფლებებს, მათ ჩაცმულობებს, ზნეს, ჩვევებს, ქორწილის და გლოვის, უმცროს-უფროსობის ტრადიციებს, რწმუნის რიტუალებს და სხვ. გავეცნოთ მის მთასა და ბარს, მცენარეულს, მდინარეებს, ცხოველთა და ფრინველთა სამყაროს, დი-ალექტს... ზაქარია ედილს წლების მანძილზე საშუალება ჰქონდა, ახლოს დაკვირვებოდა ყოველივე ამას. ეს ზღვა მასალა, რომელიც მან აქ შეაგროვა, შემდეგ კი სხვათა ნააზრევსა და ნაწერებს მეცნიერულად შეადარ-შეაჯერა, ბოლოს ცალკე წიგნადაც გამოსცა. ამ წიგნში უამრავი უაღრესად საინტერესო და, შეიძლება ითქვას, უნიკალური მასალაა თავმოყრილი.

„მდიდარია და თვალწარმტაცი ბუნება საინგილოსი. მოსალოდნელი იყო, რომ ასეთი ბუნების შვილნი დიდი მოტრფიალენი უნდა

ყოფილიყვენ ლალის ცხოვრებისა. სიმღერას, შაირს, ლექსთა თქმას დიდი ადგილი უნდა სჭეროდა მათს ცხოვრებაში. მაგრამ საუბედუროდ, არაფერს ასეთს არ ვხედავთ; ინგილო არცა მღერის და არც შაირისა და ლექსის თქმას ეწყობა, მთელი საინგილო რომ დაიაროთ, ერთს ადგილობრივ ლექსს ვერ გაიგონებთ, ერთს სიმღერას ვერ მოისმენთ, ისე გაივლის ქორწილი, ან სხვა რამ წვეულება-დღესასწაული, რომ ერთი უბრალო შემოძახილიც კი ვერ გაგიგონიათ, მდუმარებს ინგილო, პირი მოუკუშია“, — წერს ზ. ედილი... ამასვე აღნიშნავენ მ. ჯანაშვილი, ა. ჩხენკელი და სხვანი, ვისაც ამ კუთხეში ყოფნა და ხალხის ყოფაზე დაკვირვების საშუალება ჰქონია. რა უნდა იყოს ამის მიზეზიო, კითხულობს ედილი და თვითონვე პასუხობს.

„თვით ინგილონი ამ გარემოებას ასე ხსნიან: — ჩვენი წარსული მეტად შეებნელი იყოთ. იმდენი ჭირ-ვარამი გამოვიარეთ, რატომ სულ არ აღვიგავეთ დედამიწის ზურგიდან. ამისთანა გარემოებაში, როცა დღემუდამ მარტო ფიზიკური არსებობის შენარჩუნებისათვის ვიბრძოდით, რა გვემღერებოდაო, მთელს საინგილოში მარტო სამად სამი ლექსი ვიპოვე, რომელნიც ძალზე პრიმიტიულად გამოიყურებიან და მაჩვენებელნი არიან ადამიანის გაღვიძებულ წყობილსიტყვაობისადმი მოთხოვნილებისა, რომელსაც ჯერ კიდევ ვერ უპოვნია შესაფერისი ფორმა რომელიმე პოეტური მიმართულებისა“.

აი, ეს ლექსი, რომელიც ამ სიტყვების ავტორს ჩაუწერია:

ინგილოური ნანა

დაპზინა შულო დაპ!
კობტა ეანი დაპ!
ჩემო გულო დაპ!
ჩემო სულო დაპ!
ეაეკაც გახდ დაპ!
დუშმან ბევრ გყავ დაპ!
შენ რომ გაიზდები დაპ!
ხანჯალს მოგცემ დაპ
მამულს მოარ დაპ
შეშთა მაგარ დაპ.

მეორე ლექსს კოტიანობის დროს წამოიძახებდნენ.

კოტი, კოტი, კოტმატი
კოტის სალამი მიეცით კიპი, კიპი!
დღეს მოგვეცით ფქვილი,
ხვალ გამოვა მზეო, კიპი კიპი!
ბევრს თუ მოგვცემთ, ვაჟი გეყოლებათ,
კოტას თუ მოგვცემთ ქალი გაგიჩნდებათ,
ისიც აკვანში გაგიხდებათ კიპი, კიპი!
ჩვენ მშვიდობით, თქვენ გამარჯვებით.

ამ ლექს-სიმღერების მხატვრული ღირებულება მართლაც და-
შალია, მაგრამ შინაარსობრივად ინტერესმოკლებული არცერთი
არაა. განსაკუთრებით ამაღლებულია პირველი, რომელშიც დედა
თავის ჩვილს სინაზით დამღერის და აკვანშივე მამულის სიყვა-
რულს ჩაავონებს.

ჩემო გულო დაჰ
ჩემო სულო დაჰ...
...
დუშმან ბევრ გყავ დაჰ...
შენ რომ გაიზრდები, დაჰ...
ხანჯალს მოგცემ დაჰ...
მამულს მოუარე დაჰ...

მეორე ლექსი წმინდა რიტუალური ხასიათისაა და ინგილოთა
ცხოვრების დეტალებს გვიხსნის...

რაც შეეხება მესამე ლექსს — „ბელურა ჩიტის მოთქმა“, ამის
შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი...

ლექსები არ ჩანს, მაგრამ „სამაგიეროდ საინგილოს ფოლკლო-
რი მდიდარია მშვენიერი, შინაარსიანის ლეგენდებით და ნაწილობ-
რივ ზღაპრებით“ — შენიშნავს ზაქარია ედილი.

თავისი ქვეყნის მოჭირნახულე, უანგარო მოღვაწეს ეს ლეგენ-
დები და ზღაპრებიც ჩაუწერია... სულ რამდენიმე ზღაპარია... „დე-
დინაცვალი და გერები“, „ქაჩალი“, „მელია, ხეკაცუნა და ყვავივი“,
„ბებერი მგელი“, „ლომი და კაცი“, „ბელურა ჩიტი“. ყველა მათ-

ვანი ზოგადქართული ხასიათისაა... მათი ვარიანტები უხვად მრავლდება ქართულ ზღაპრებსა და იგავებში... ახლა ძნელია თქმა, რომელია მათი პირველი წყარო, მაგრამ ცხადია, ისინი ისე გავრცელებული ყოფილა, ამ კუთხეში, რომ დღემდე იციან და ჰყვებიან... ზოგი მათგანი სულხან-საბას იგავებსაც გვახსენებს. მაგალითად „ლომი და კაცი“, „ბებერი მგელი“, „მელია, ხეკაცუნა და ყვავი“.

არც შინაარსით და არც აღნაგობით, აგრეთვე, არც მხატვრული თვალსაზრისით ისინი განსაკუთრებულ ინტერესს არ იწვევენ. ყველა ცნობილია. რაც შეეხება „ბელურა ჩიტს“, (მასაც მრავალი პარალელი მოეძებნება ქართულ ზღაპრებში). იგი ხსნის ზემოთხსენებული ლექსის „ბელურა ჩიტის მოთქმა ერთ ზღაპარში“, — შინაარსს.

„იყო და არა იყო რა. იყო ერთი ბელურა ჩიტი. შემოჯდა ეკალიან ჩირვვზე და ფეხში ეკალი შეერჭო, მიფრინდა ერთ ეზოში. იქ პურსა ზელდა დედაბერი, მაგრამ თონის გასახურებლად ფიჩხი არ გააჩნდა. დედაბერმა გამოაძრო ეკალი. ბელურამ მადლობა გადაუხადა, თან სთხოვა: მე ცხრა მთას იქით ძალიან საჩქარო საქმე მაქვს, უნდა გავფრინდე და გთხოვ, ჩემს დაბრუნებამდე ეს ეკალი შემინახეო.“

გაფრინდა ბელურა ჩიტი. დედაბერმა ეკალი აიღო, იმითი თონე გაახურა და მშვენიერი პურები გამოაცხო.

მალე ბელურაც დაბრუნდა და ეკალი სთხოვა.
— შენი ეკალით თონე გავახურე და პური გამოვაცხეო, — მიუგო დედაბერმა.

— ან ჩემი ეკალი, ან სამაგიერო ხუთი პური მომეციო, — უთხრა ბელურამ.

ბებერს სხვა რა გზა ჰქონდა და მისცა ხუთი პური. ბელურამ პურები წაიღო და გზას გაუდგა. უცებ ხედავს, მინდორში მწყემსები საქონლის ნაკელს ფშვნიან, პურის მაგიერად რძით სავსე ჯამში ჰყრიან და სჭამენ.

— იი, თქვე უმზგავსოებო, რასა შევებით... ადამიანმა პური უნდა ჭამოს და არა ნაკელი. მე ცხრა მთას იქით საჩქარო საქმეზე მივდივარ, ამ პურებს დაგიტოვებთ, შემინახეთ და როცა დავბრუნდები, ერთად ესჭამოთო.

მწყემსებმა პური დაიტოვეს, ველარ მოითმინეს და მთლად შე-
კამეს.

დაბრუნდა ბელურა ჩიტი და თავისი პურები რომ ველარ ნახა,
გაბრაზდა:

— ან ჩემი პურები, ან ხუთი ცხვარი მომეცითო, — თქვა.

რალა უნდა ექნათ, მისცეს ხუთი ცხვარი. ბელურამ გაირეკა
ცხვრები და წავიდა. ბევრი იარა თუ ცოტა იარა, მიადგა ერთ
სახლს, სადაც გაჩაღებული ქორწილი იყო, მაგრამ სტუმრების
გასამასპინძლებლად ცხვრის ხორცი არ ჰქონდათ.

— მასპინძელო, მე ცხრა შთას იქით მივდივარ, საჩქარო საქ-
მე მაქვს. თუ კაცი ხარ, ეს ხუთი ყოჩი შემინახე, — სთხოვა ბე-
ლურამ და წავიდა. მასპინძელმა ველარ მოითმინა, ცხვრები დაკლა
და სტუმრებს გაუმასპინძლა. ანასობაში ბელურაც დაბრუნდა.

— როგორ თუ ჩემი ცხვრები დაჰკალით. მგელმაც კი იცის
ანაბრის შენახვა და თქვენ რალა დაგემართათ. ან ჩემი ცხვრები
მომეცით, ან პატარძალი უნდა წავიყვანოო.

რალა უნდა ექნათ, მისცეს პატარძალი. წავიდა ბელურა, მიჰ-
ყავს პატარძალი. იარა, იარა და მიადგა ერთ ტყეს. ხედავს ერთი
კაცი შემჯდარა ხეზე და უკრავს ჩონგურს. ბელურას ძალიან მო-
ეწონა ჩონგური. კაცს უთხრა, ცოტა ხნით მათხოვეო... ისე გა-
იტაცა დაკვრამ, რომ ვერც კი გაიგო, კაცმა როგორ მოჰკიდა ხე-
ლი პატარძალს და წაიყვანა. ბოლოს მიიხედ-მოიხედა და ნახა,
რომ იქ აღარავინ იყო. ძალიან დაღონდა. ჯავრიანად შეფრინდა
ხის წვერზე და დაიწყო სიმღერა:

ეკალ მივეც, პურ გუმუარ,
წინტლი წინტლ, წინ!
პურ მივეც, ყოჩ გუმუარ,
წინტლი, წინტლ, წინ!
ყოჩ მივეც, პატარძალ გუმუართ,
წინტლი, წინტ, წინ!
პატარძალში ჩონგური გუმუართ,
წინტლი, წინტლ წინ!

ამ სიტყვებზე ჩონგური ჩამოუვარდა, ქვაზე დაეცა და დაიმსხ-
ვრა. ცარიელი ბელურა კი ცხრა შთას იქით გაფრინდა.

ეს ზღაპარი იმითაცაა საინტერესო, რომ მასში არის სიმღერა, არის ჩონგური, რომელზედაც კაცი დამღერის... ეს კი ძალზე იშვიათი შემთხვევააო. აღნიშნავს ზ. ედილი. შესაძლოა ეს ზღაპარი ბევრად ადრინდელიც იყოს... შაჰ-აბაზის პერიოდამდე შექმნილიც. მას უსათუოდ დაჰკრავს სიძველის იერი. მასში ჯადოსნური ზღაპრის ელემენტებიცაა: — ერთი ეკლით დედაბერმა პურები გამოაცხო. ბელურამ ხუთი პური წაიღო, შემდეგ ხუთი ცხვარი გაირეკა, შემდეგ პატარძალი წაიყვანა, შემდეგ ჩონგურზე დაკვრაც დაიწყო...

საინტერესოდ ხსნის ხალხი ამა თუ იმ ადგილისა, თუ სოფლის სახელებს, მათ ეტიმოლოგიას. ზაქარია ედილის ჩანაწერებში ამ მხრივაც ბევრი მნიშვნელოვანი მასალაა.

... ძველად ალაზანი თურმე ტბა იყო... ტბას ირგვლივ შირაქის გორაკები და კავკასიონის მთაგრეხილი ერტყა... ხალხი კი ტბის ირგვლივ სახლობდა... მაგრამ დროდადრო ტბა თანდათან მატულობდა და მოსახლეობას საფრთხეს უქადდა. მოსახლეობა შიშით ზევით და ზევით მიიწევდა, მაგრამ ტბაც ფეხდაფეხ მისდევდა. ბოლოს გადაწყვიტეს კალაპოტი გაეჭრათ და გზა მიეცათ... აიღეს დიდი გოგრა, ჩააგდეს ტბის შუაგულში და როცა წყლის ტალღებმა იგი ქოროღლის კონცხის ახლოს გამორიყეს, ხალხმა მაშინვე არხის თხრა დაიწყო. წყალი არხზე გადმოსცდა... ძირს კლდიანი ნიადაგი დახვდა, დაეჯახა და ჩქრილით გადაევლო ზედ... ტბა თანდათან დაპატარავდა.. ბოლოს სულ გაქრა და მშვიდ მდინარედ გადაიქცა. ტბის ადგილზე მშვენიერი ატეხილი ტალღები გაიზარდა... ალაზანი კი დღესაც დინჯად მიიზღაზნება მის კალაპოტში“.

„... შაჰ-აბაზმა მთლად მოაოხრა საინგილოს სოფლები. საბრალო ინგილოები აჰყარეს და ირანს წაასხეს. ზოგიც მთებში და შორეულ სოფლებში გაიხიზნა. მღვდელი ზაქარია კი ტყეში გაიხიზნა. წაიღო სახარება და სხვა საკვთო წიგნი... იცდიდა, ეგებ, ინგილოები ისევ დაბრუნდნენო. ბოლოს ჩამოვიდა თავის სოფელში. მთლად მოოხრებული ნახა ყველაფერი. გული ჩაწყდა, მაგრამ მაინც დაიწყო კარ-მიდამოს მოწყობა და ეკლესიის მოვლა. უსათუოდ მოვლენო, ფიქრობდა. ჯვარი ქრისტესი არ გასწირავს ქვეყანასო. მოვიდნენ, მაგრამ თათრები და ლეკები. ინგილოები არ ჩანდენ. ტანჯვით გაუძლო ამ ელდა-

საც. უცხო თესლის მომრავლებამ ვერ გასტეხა და ვერ ჩააქრო მისი იმედი. ისევ ისე შრომობდა და ეკლესიის სიწმიდეს მოამეთ უნახავდა. ლოდინში სიბერემ ჩამოსთოვა, წელში მოიხარა... ისე მოკვდა, ნატერის ასრულებას ვერ მოესწრო... სიკვდილის წინ მეზობელ ლეკებს ანდერძად დაუტოვა:

— ეს ადგილი ქართველების წმიდა ადგილია — ხელი არავინ ახლოთო... დიდი დრო გავიდა მას შემდეგ... წავიდა შაჰ-აბაზი, წავიდნენ მისი აბორგებული, მოთარეშე, მრისხანე ურდოები... ბოლოს კი... თითქმის ორი საუკუნის შემდეგ, სწორედ იქ, სადაც ზაქარიას კარ-მიდამო, ანუ ზაქარიას თალა იყო, ააშენეს ეკლესია... დააჩსდა ქალაქი და მის სახსოვრად „ზაქარიას თალა“, ანუ „ზაქათალა“ უწოდეს. და... თუ არ ხედავდა, გრძნობდა, ამას ზაქარიას სული...“

ზაქარია ედიღს თავისი თვალთ უნახავს, შეუსწავლია და აღუწერია საინგილოს მიწა-წყალზე არსებული ეკლესია-მონასტრები და ციხე-კოშკები (ისე, როგორც საინგილოს ისტორია, მისი ეთნოგრაფია, ბუნება, კულტურა, ამ ტაძართა და ციხე-კოშკების მდგომარეობა, მათთან დაკავშირებული გადმოცემებიც დაწვრილებით აღწერილია მის წიგნში „საინგილო“). ხშირად ჩამონგრეული და ფრესკებჩამორეცხილი, ხშირად მხოლოდ ნაეკლესიარი და მათ ირგვლივ მიმოფანტული ქართულწარწერებიანი ქვები, აგრეთვე, სახლების ნანგრევები გვამცნობენ, რომ აქ ძველად სიცოცხლე დუღდა და ძალუმად ისმოდა ქართული მაჯისცემა. ახლა, უმეტესწილად, ამ მიდამოებში უცხო ტომის ხალხი სახლობსო, აღნიშნავს იგი. ტაძრები კი მაინც არსებობს. მტერს სალოცავების დანგრევისა ეშინოდა. ასეთი შემთხვევებიც ყოფილა, თათრები ქართულ ტაძარში სალოცავად შესულან, მაგალითად, ქურმუხის წმიდა გიორგის ტაძარში...

მან შემოგვინახა ცნობები ისეთ ციხე-ტაძართა შესახებ, როგორებიცაა ბელაქნის ძველი საგანე, — (სადაც მოღვაწეობდნენ პიმენ სალოსი და ანტონ ნაოხრებლიძე), კავკასიის კედელი, რომელიც კარგა მანძილზე ბარალელურად მისდევდა მთელ საინგილოში გაჭიმულ დიდ შარავზას, კუმის დიდი ეკლესია, რომელიც ლეკებს 1915 წელს მის თვალწინ დაუნგრევიათ და მისი ქვები საკუთარი სახლების ასაშენებლად წაუღიათ.

სწორედ ამ გარემოებას აუძულებია ზ. ედიღი მიტოვებული

ქართული ძეგლები შემოეცლო, აღენუსხა, შეესწავლა და დაწვრილებით აღეწერა.

ეს ცნობები ამჟამად ნამდვილად ფასდაუდებელია, მით უმეტეს, რომ ბევრი იმ ძეგლთაგანი დღეს უკვე აღარ არსებობს... მოვიტანთ რამდენიმე მაგალითს:

... სოფელ გილიუქში, ანუ ვარდოვანში (ეს სოფელი ისტორიული სოფელია, იგი არაერთხელაა მოხსენიებული საქართველოს მატრიანეში. უკანასკნელად აქ 1706 წელს მომხდარ ბრძოლაში კახეთის მეფე იმამყული ხანი (დავით მეფე) საშინლად დამარცხდა. მას შემდეგ ქართველობა გაქრა ამ სოფელში, აზერბაიჯანიდან გადმოსულმა მულალებმა დაიჭირეს იგი). სოფლის სამხრეთით იყო ერთი (იქნებ ახლაცაა) პატარა ეკლესია, ჩვეულებრივი ქართული ტიპისა. აქ, დაბადების მეორმოცე დღეს მაჰმადიან დედებს, როგორც ზ. ედილი წერს, თავიანთი ბავშვები მოჰყავდათ (როგორც ვარდოვანიდან, ისე სხვა მახლობელი სოფლებიდანაც) და ეკლესიაში აბანავებდნენ, იმ რწმენით, რომ აქ განბანილი ბავშვი უფრო ჯანსაღი და მაგარი აგებულებისა იქნებაო. მოჰყავდათ ავადმყოფი ბავშვებიც. ბანაობა ასე ხდებოდა: შიგ ეკლესიაში დაანთებდნენ ცეცხლს, გაათბობდნენ წყალს და ბანდნენ ბავშვებს. შემდეგ გრძელ ცოცხებს წაუყიდებდნენ ცეცხლს და დასწავდნენ, განაბან წყალს, იქვე, ორმოში ჩააქცევდნენ.

ზ. ედილი ამ ჩვეულებას ასე ხსნის:

„როცა ლეკთა თარეში მივინვარებდა საინგილოში და ხალხს მოლები ძალით ათათრებდნენ, ქალები მაინც თავისას არ იშლიდნენ და ფარულად, უმღვდელოდ ნათლავდნენ ბავშვებს. მით უმეტეს, რომ თვით ტიპიკონითაც ქალებს, ზოგიერთ შემთხვევაში, ამის უფლება აქვთ. ცოცხებს კი ალბათ, სანთლის მაგივრად ანთებდნენ...“

ზოგიერთ სოფელში სამი ეკლესია მდგარა.

საინტერესოა ზ. ედილის ჩანაწერი კასრის საყდრის ეზოში არსებულ ქვევრზე; თვით ეკლესია მერვე საუკუნეში აუშენებია მეფე არჩილს და ამით ქრისტიანობისათვის მტკიცე საფუძველი ჩაუყრია.

ძველად ამ ეკლესიასთან დიდი დღესასწაული სცოდნიათ. აქ იყრიდა თავს მთელი საინგილო. მოდიოდნენ შორეული სოფლებიდანაც. ამ დღესასწაულისათვის საგანგებოდ გამართული უზარ-

მზარეო ქვევრი ზ. ედილის დროსაც ყოფილა ეკლესიის ეზოში. ქვევრს სიდიდის გამო ერთ მზარეს საგანგებო ონკანი ჰქონია გაკეთებული. საზედაშო მთელს სოფელს მოჰქონდა, ყოველ გვარეულობასა და ოჯახს. კაკში მაშინ ათასზე მეტი მეკომური ყოფილა, თითო მეკომურს არანაკლები ექვსი ჩარეჟისა უნდა მოეტანა აღდგომის მესამე დღეს, სამებობას, ეკლესიის დღესასწაულზე, მოხდიდნენ ქვევრს, ზ. ედილი გულისტკივილით წერს: „დღეს ეს ქვევრი უპატრონოდ არის მიტოვებული და ნახევრად ქვევრით არის ამოვსებული. მცხოვრებნი ამბობენ, ასი ჩაფი ღვინო ჩადიოდაო“.

ზ. ედილი, ცხადია, გვერდს ვერ აუვლიდა სოფელ კაკში არსებულ ისეთ უნიკალურ ძეგლს, როგორც იყო „ხუციანთ ოთხთავი“ და „კრებული“, რომელიც შეიცავს ლოცვანს, ზადიკს, სამოციქულოს, ეამნს... ამ წიგნის არშიაზე მას ამოუკითხავს წარწერა: „ღმერთო, შეიწყალე ფრიად ცოდვილი იოსებ დიაკონი, უღირსი. უფალო ღმერთო, შეიწყალე ყოვლად უღირსი, ამ წიგნების მჩხიბავი ლავრენტი მონაზონი, „ჯვარი მამის“ აღმზღელი ბერი“.

აქვე უნახავს მას ძვირფასი საეკლესიო ნივთები: — ბარძიმფეშხუმი, სანაწილე და სხვა.

აი, კიდევ რამდენიმე გადმოცემა...

... ბელაქანში, სოფლის ბოლოს, სახნავი მამულების შუაში ეულად მდგარა ერთი მომცრო, კოხტა ეკლესია, რომელსაც ლეკები „ნურ-ქილისას, ანუ მადლის ეკლესიას ეძახდნენ.. ეკლესიის გვერდით მშვენიერი წყარო ყოფილა. ხალხის თქმით, ძველ დროში ამ წყაროს წყლით ბერი ავადმყოფი იკურნებოდა, მაგრამ რაც ეკლესიაში ქრისტიანული ღვთის ვედრება შედგა, სამკურნალო თვისებაც დაჰკარგა წყაროთ.

საინტერესო გადმოცემა ჩაუწერია ინგილოთა მთავარი სალოცავის, ქურმუხის წმ. გიორგის ეკლესიაზე. უძველესი ნაშთი ამ ეკლესიისა არის უზარმაზარი მოგრძო ლოდია. ეს ლოდი იმდენად დიდი ყოფილა, რომ ზევიდან მასზე პატარა ეკლესია აუგიათ. მისი საძირკველი და კედლების ნანგრევები დღესაც მოჩანს. ხალხის გადმოცემით, ლოდი შიგნით გაქვავებულია და ხატები ასვენია, ხოლო კარები წმ. გიორგის ისე დაუქოლავს, რომ აღარ აჩნია, მხოლოდ წელიწადში ერთხელ, აღდგომა დღეს, მარიამ დედა (ღვთიშობელი) აღებს ხოლმე კარებს, გამოდის გარეთ და ოქროს სავარცხლით ნაწნავებს ივარცხნისო. ამავე დროს გამოფრინდება

ხოლმე შიგნიდან ოქროს მამალი და ყვივს იწყებს. მას ბანდო
ლევან მახლობელი სოფლის მამლები. ერთხელ, აღდგომა ღამეს,
როცა ჩვეულებისამებრ, გამოვიდა ღვთისმობელი და ნაწნავების
ვარცხნა დაიწყო, ერთმა თათარმა შეამჩნია, მიეპარა და დაჭერა
მოუნდომა, მაგრამ მაშინვე ხელი გაუშეშდა, ღვთისმობელი კი გა-
მოქვაბულში შებრუნდა და კარები დახშო. თათარი შეევედრა
ღვთისმობელსა და წმ. გიორგის: შემინდეთო. განიკურნა და ქრის-
ტიანობა მიიღო.

ამ ლევანდის რამდენადმე შეცვლილი ვარიანტი ალ. ჩხენკელის
ჩანაწერებშიცაა. ეს ჩანაწერი თავისი უშუალობითა და თხრობის
ლაკონურობით, ვფიქრობთ, უფრო ადრინდელიცაა და უფრო სა-
ინტერესოც. (ოქროს მამალი, ოქროს სავარცხელი, მარიამ ღვთი-
შობელი და მისი სასწაულები მის სიძველეზე მიუთითებს).

ქურმუხის წმიდა გიორგისა და მისი სასწაულებრივი ძალის
შესახებ ბევრი გადმოცემა თუ ლევანდა არსებობს... ხალხი, თურ-
მე, უფრო მეტად იმ უზარმაზარ კლდეს უნთებდა სანთელს, სა-
დაც უდიერად მოქცევის გამო წმიდა გიორგიმ გზად მიმავალი
ურწმუნო ვაჭარი თავის აქლემიანად გააქვავა.

ქურმუხის წმიდა გიორგის ეკლესიაში ქრისტიანებთან ერთად
მაჰმადიანებიც ღოცულობდნენ.

უნდა ითქვას, რომ ზაქარია ედილთან ხშირად ვხედებით ისეთი
გადმოცემებისა და ლევანდების ჩანაწერებს, როგორებიც უკვე
ვნახეთ ალ. ჩხენკელის არქივში. ზ. ედილი უფრო ადრე იყო სა-
ინგილოში. იგი კარგად იცნობდა იმ ინგილო მოხუცებს, რომელ-
თაც ალ. ჩხენკელი ვერ მოესწრო, მაგრამ როგორც ჩანს, ეს გად-
მოცემები და ლევანდები ისე მოარული ყოფილა, რომ იგი მის
შემდგომ თაობასაც კარგად სცოდნია. საინტერესოა მათი შედა-
რება...

ლევანდა „ინგილო ქალი და მაჰმადიანი ვაჟი“... ზ. ედილთან
ამ ლევანდას „წითელი და თეთრი ვარდი“ ჰქვია. შინაარსი ორი-
ვე ჩანაწერში თითქმის ერთმანეთს მიჰყვება. ალ. ჩხენკელს ამ
ლევანდის რამდენიმე ვარიანტი (მცირეოდენი ცვლილებით) ჩა-
უწერია, სადაც ვაჟი მაჰმადიანია. ეროვნება მითითებული არაა.
აქ ვაჟი ხანია (მოსე ჯანაშვილის ჩანაწერებშიც ასეა). ხანს
მღვდლისათვის ქალის ხელი უთხოვია. მღვდლისავე სურვილით,

ქურმუხის წმ. გიორგის ეკლესიისაკენ არხი გაუყვანია. ახლა მშენ-
ლია, თქმა, რომელი ვერსია უფრო ზუსტია, მაგრამ ეს ლამაზი და
პოეტური ნაწარმოები თავისი შინაარსითაც და ფორმითაც ისე
მიმზიდველია, რომ იგი განსაკუთრებული ყურადღებისა და გამო-
ჩინების ღირსია.

მეორე ნაწარმოები, რომელიც ორივე ჩანაწერში გვხვდება,
არის განდევილი“. იგი მიმზიდველია თავისი პოეტურობითა და
ამაღლებული, ლამაზი სიყვარულით. სოფლის ამო შურისა და
ღვარძლის უმიზეზო მსხვერპლია განდევილი ვაჟი, რომელიც
გასცლია ადამიანების სამყოფს და თავის გულისსწორსა და პატა-
რა ვაჟთან ერთად ერთს უღრან ხეობასთან აღმართულ კოშკში
ცხოვრობს. ლალათით ჰკლავენ ადამიანები ვაჟს. ქალი კი, რომე-
ლიც კოშკიდან ხედავს ამას, თავზარდაცემული შეჰკვივლებს:

— კაცი მოკვდეს, ქალი დარჩეს, ობოლს როგორ უპატრონო-
სო და ბავშვიანად უფსკრულში გადაეშვება. მდინარე ახჩაის ტალ-
ღები შთანთქავს მათ. მას შემდეგ მთა კვნესის, ტირის... განსაკუთ-
რებით ღამ-ღამობით ისმის აქ გოდება. ხალხს ეშინიან ტილად
დარჩენილის კოშკისა და ახლოს არ ეკარება.

ალ. ჩხენკელის ჩანაწერში ამ თქმულებას „მონადირის ცოლი“
ჰქვია. ვაჟს კი თოლაი. თოლაი დიდკაცებს ებრძოდა და ღარიბებს
ეხმარებოდა. (ედილთან იგი საერთოდ, გაურბის ადამიანებს და
განდევილია. ამიტომაც შეშურდათ მისი და მოჰკლეს). ორივე ჩა-
ნაწერის სიუჟეტი და იდეური არსი თავის პარალელს ქართულ
მწერლობაში პოულობს. ორივე ნაწარმოები ლამაზია.

მესამე ჩანაწერია, „თამარ დედოფალი და შაჰ-აბაზი“ (ალ. ჩხენ-
კელთან „ქეთევან დედოფალი“).

შაჰ-აბაზს თავის საბრძანებელში მისწვდა თამარის — „ფერი
ხანუმის“ — (იგივე ქეთევანი) თვალშეუღვამი სილამაზის ამბავი...
ახლოს არ გაიკარა დედოფალმა ირანის მბრძანებელი და უარი
თქვა მის ცოლობაზე. შაჰ-აბაზმა გადაწყვიტა შესეოდა საინგილოს
და ძალით ჩაეგდო ხელში დედოფალი... მაგრამ ქართველებმა
უკუაქციეს მტრის ურიცხვი ლაშქარი. მაშინ შაჰ-აბაზმა განიზრა-
ხა, თუნდაც ერთხელ, თვალით მაინც ენახა თამარი. შეიმოსა ქვა-
ბების მკალავის ტანსაცმლით და სასახლის კარზე მივიდა. ქვაბე-
ბი მოკალა და როცა საღამოს ინგილოთა ჩვეულების თანახმად

თავგამოდებული ფლავით სინი გამოიტანეს, დედოფალი შემოვიდა და იგი მართლაც მზეს ჰგავდა. თამარმა მაშინვე შენიშნა, რომ მექვაბურები ჩვეულებისამებრ, ნაპირიდან კი არ ქამდნენ ფლავს, არამედ, შუაგულიდან იღებდნენ...

— თქვენ ისე იქცევით, როგორც შაჰ-აბაზი. იმის მაგივრად, რომ ნაპირიდან დაიწყოს ომი, პირდაპირ შუაგულს მისდგომია და ისე იბრძვისო, თქვა თამარმა. აბა, რა იცოდა, რომ მის წინ ნამდვილი შაჰ-აბაზი იჯდა. როცა გაიგო, უკვე გვიან იყო... მტერმა ბრძოლის გეგმა გამოსცვალა და ქართველთა ჯარიც დამარცხდა. თამარი სოფელ ჩარდახლის სიმაგრეებში შეიკეტა... ახლა ჩარდახლის ციხეს შეესია შაჰ-აბაზი... ქართველები მედგრად იცავდნენ თავის დედოფალს, მაგრამ ქალის ნაზმა გულმა ვეღარ გაუძლო ასეთ მსხვერპლს. ღამით, როცა მთვარის შუქი ეფინა ყველაფერს, ციხის ფრიალოზე ავიდა და შაჰ-აბაზს გადმოსძახა:

„გულქვა მტარვალო აღმოსავლეთისაჲ! იცოდე, მტკიცე და შეუვალია ქართველთა დედოფლის გადაწყვეტილება და როგორც არ უნდა ეცადო, მას შენ ხელში ცოცხლად ვერ ჩაიგდებ“—იგი ამ სიტყვებთან ერთად ძირს გადმოეშვა და თავისი ჯარის წინ უსულოდ დაეცა. ამ ამბავმა თუმცა შესწარა, მაგრამ უფრო მკაცრად შეჰკრა ქართველთა ლაშქარი... ისინი თავგანწირულებით შეესივნენ სპარსელებს და უკუაქციეს...

ალ. ჩხენკელის ჩანაწერში დედოფალი შაჰ-აბაზის წასვლის შემდეგ მიხვდება, ვინ იყო იგი. მდევარსაც გააყოლებს, მაგრამ ვეღარ დაეწვია... ბოლოს კი, ცუდი მეთვალყურეობისათვის საზღვრის მცველს დასჯის.

განსაკუთრებით საინტერესო მაინც ლეგენდებია. ყველა ამ ლეგენდას, რომელიც ზაქარია ედილს ჩაუწერია, სამშობლოს ტკივილი უდევს საფუძვლად; სულ რამდენიმეა, მაგრამ ყველა ამალელებელი და მხატვრული თვალსაზრისითაც საყურადღებოა. ყველა ამბავი, ყველა ტრაგედია თითქმის მხოლოდ შაჰ-აბაზსა და მის დროს უკავშირდება, თითქოს მანამდე არაფერი არ მომხდარა. თითქოს შაჰ-აბაზი ახლაც ცოცხალია. ორნახევარი საუკუნე კი არ გვაშორებს მას, თითქოს ახლახან იყო ყოველივე... ისე მძიმე და მოუშუშარია ის ტრაგედია.

... სპარსელებთან ერთ-ერთი ბრძოლის დროს ციხის მცველს, ღამით მშვენიერი ქალი გამოეცხადა და სიყვარულს ჰპირდება...

— რა მაგარი ციხე გქონიათ, რა მედგრად იბრძვით, როგორ უძლებთ ამდენ მტერს, ან რატომ შიმშილით არ იხოცებითო, — ეკითხება მისი სილამაზით თავბრუდახვეულ მცველს. ბოლოს ციხის საიდუმლოსაც დასტყუებს და ქრება.

მტერი ამის შემდეგ იოლად აიღებს ციხეს, ამოხოცავს ხალხს, ყველაფერს დაანგრევს და წავა...

— თუ ჩვენთანაა არ გაგვცა, სხვას არ შეიძლება სცოდნოდა ციხის საიდუმლო. აღმოვაჩინოთ მოლალატე და მომავალ თაობას ამგვარი უბედურება თავიდან ავაცდინოთო, — ბჰობენ უხუცესი ადამიანები... ხალხი კი საგონებელს მისცემია. ციხის მცველი ვეღარ უძლებს ამდენ ტანჯვას და წინ წამოდგება. მოლალატე და გამცემი მე ვარო. წამიერი სიჩუმის შემდეგ უეცრად შემზარავი ხმაური მოიცავს ყოველივეს და სულ რამდენიმე წუთში იმ ადგილზე, სადაც ციხის მცველი იდგა, ქვების გორა ჩნდება. მას შემდეგ ამ გორასთან ისე არ გაივლიდნენ, ზიზღის ნიშნად რომ არ მიეფურთხებინათ... თვით ადგილსაც ასე ჰქვია: „ფურთხი მოლალატეს“. თორფახყალა კი (მიწის ციხე) თუმცა დაღვრემილი და დაშლილი, მაგრამ ისევ დგას მდინარე ალაზნის პირას და მდუმარედ ჩაპყურებს თავისი წარსულის ტკივილს... (ამ ნაწარმოების კითხვის დროს შეუძლებელია არ გაგვახსენდეს ალ. სუმბათაშვილის პიესა „ლალატი“, ალ. ყაზბეგის „ხევისბერი გოჩა“, ანაც, აკაკის „ბაშიაჩუკი“. ისიც განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ აკაკის ნაწარმოებებს არც თუ ისე იშვიათად ეძებნებათ პარალელი ინგილოურ ფოლკლორში).

გადმოცემებსა და ლეგენდებში, რომელიც ზ. ედილმა შემოგვინახა, საკმაოდ მნიშვნელოვანი ადგილი ქალების თავგანწირვისა და გმირობის ამაღელვებელ ამბებს უჭირავს. ერთი „ქალთა ციხეა“, ეს უაღრესად მძაფრი, ღრმად ემოციური ნაწარმოები შეუძლებელია აუღელვებლად წაიკითხო, ან მოისმინო... იგი იმდენად ძლიერია, რომ უსათუოდ ნიჭიერი მწერლის კალამს მოეღის, მოეღის ლიტერატურულ განზოგადებას.

ჩვენ ამ ლეგენდას მთლიანად მოვიტანთ...

(რატომ ბობოქრობს გიში)

შორს, იქ სადაც საქართველოს ძველი ისტორიული საზღვარი თავდება და გიყმაიე მდინარე გიში თავპირის მტვრევით მიღრი-
ალებს, მთის პატარა მიუვალს ქიმიდან კარგა მოზრდილი ციხე-
კოშკი ამაყად გამოიციკირება, რომელსაც ქალთა ციხეს ეძახიან.
ძველს დროში ამ ხეობაში ქართველთა ცხოვრება სდუღდა და
ვადმოდიოდა, აქ იყო საქართველოს განაპირა ქვეყნის, ჰერეთის
შუაგული, აქ ისხდნენ მისი ერისთავნი და მმართველ-განმგებელ-
ნი. აქ ხალხს მწყემსავდა დიდი მწიგნობარი, დავით აღმაშენებლის-
გან დანიშნულ-გამწესებული. ძლიერი იყო მაშინ ჰერეთი და არა-
ვისი შიში არ ჰქონდა.

მაგრამ დრონი იცვალნენ. გაქრა ჰერეთის სიხარულისა და შვე-
ბის დღენი, ჰერეთი დასუსტდა და მუსულმანთა სათარეშო მოედ-
ნად გადაიქცა. რაც დრო ვადიოდა, მონღოლები ძლიერდებოდნენ
და მედგრად აწვებოდნენ საქართველოს ამ განაპირა კუთხეს.
ხალხი უკან-უკან იწევდა და მდინარე გიშის მიუვალ ხეობას და
მთა-კლდეს ეხიზნებოდა. მთელი ჰერეთი იქ იყრიდა თავს. მტერი
დიდი ლაშქრით წამოვიდა. ხალხმა ყველაფერი წინასწარ გაით-
ვალისწინა და ცოლ-შვილი მიუვალ ციხეში შეხიზნა და გაამაგ-
რა. თვითონ კი სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლისათვის მოემზადა;
მტერს ხეობის ვიწრო გასავალი ჰქონდა ჩაკეტილი. დაიწყო თავ-
განწირული ბრძოლა, ქართველები ლომებივით იბრძოდნენ, მაგ-
რამ რას ვახდებოდნენ ურიცხვ მტერთან. ყველანი მამულსა და
სამშობლოს შეეწირნენ. ერთიც აღარ წამოსულა ცოცხალი.

გამარჯვებული მტერი ყიეინით შეესია ციხეს. ქვემოდან შეს-
ძახეს იქ გამაგრებულ ქალებს:

— დაგვენდით, თორემ სულ ერთიანად ამოგულეტთო.

ციხიდან არავითარი ხმა არ ისმოდა, იფიქრეს, შიგ არავინ არ
არისო და დაიწყეს ბჭობა, როგორ ასულიყვენ ციხეზე. თათრები
თხებივით გაიბაწრნენ და აუყვენ ციხის ბილიყებს. ამ დროს ცი-
ხის ამბრაზურებზე თოფის ლულები გამოჩნდა და თვალის დახამ-
ხამებაზე იგრიალა. მტერს თავგზა დაებნა, აირია, გვამები ტყაპა-
ტყუპით ცვიოდნენ ძირს. რამდენჯერაც ავიდნენ ბილიკზე, იმდენ-

ჯერ მოიგეს ქალებმა; მტერმა უზომო ზარალი ნახა. დიდხანს იბრძოლეს მათ. დიდძალი მტერი გაელიტეს. მტერმა თვით ციხის ცხვირწინ აღმართა საფარი და თოფები დაუშინა ციხეს.

ციხე ხმას არ იღებდა. ბოლოს რაღაც არაჩვეულებრივი ჩოჩქოლი ატყდა ციხეში. ქალებს ტყვია-წამალი შემოაკლდათ.

— გავწყდეთ, მაგრამ მტერს არ ჩაუფვარდეთ ხელში! — გაიძახოდნენ ისინი და თანდათან გადაეშენენ მდინარე გიშის თვალუწყდენ უფსკრულში. საშინელი და გულშემზარავი იყო ეს სურათი. ცვიოდნენ ბავშვებით, გადახტომის წინ ყველა პირჯვარს იწერდა... ეს იყო არაჩვეულებრივი თავგანწირვა სამშობლოსათვის, რაკი სხვა გზით მისი ხსნა აღარ შეეძლოთ, მტერი მაინც არ გაახარეს. შემზარავი, მაგრამ ამაღლებულად ლამაზი იყო ეს უმიძმესი წუთები.

უფსკრულში ყველაფერი იღუწებოდა, იმხერგოდა, ცოცხალი აღარავინ ჩანდა. აივსო მდინარე, წითლად შეიღება მისი პიტალო მთის ნაწური ცრემლები, შეტბორდა, შედგა, გასავალი აღარსად ჰქონდა. ადამიანთა დაღუპული სხეულები, მათი საცხოვრებელი, ყველაფერი ერთმანეთში აირია, თვით მდინარე გიშიც შეჰზარა ამოდენა საცოდაობამ. ბოლოს ერთბაშად მოზვავდა ქვიშა-ლამი, გადაეფარა ზევიდან დახოცილებს, თავის წიაღში გაუთხარა საუკუნო სამარე და კვალად არაჩვეულებრივად აბობოქრებული, ღვართქაფად ქცეული ზღვასავით ერთბაშად წამოვიდა... დაეტაკა ხეობის ბოლოს დაბანაკებულ მტრის სადგომს და მთლად წააქა, წაიღო.

მას შემდეგ აღარ მოუსვენია მდინარე გიშს. მუდამ აფთარი და უნდობია. ყოველ გაზაფხულზე, მოვა თუ არა ის დრო, როცა მტერმა უწყალოდ ამოწყვიტა ამ ხეობის მკვიდრნი, აბობოქრებული, მრისხანედ მოედება ხოლმე ხეობას. იტაცებს, აოხრებს იქაურობას და თან მოაქვს ყველაფერი, რაც კი წინ დახვდება. მისგან მოსვენება არა აქვს გიშის ახალ მობინადრეებს.

ქალთა ციხე კი დღესაც ამაყად გადმოჰყურებს გიშის ხეობას“.

ასეთი მძიმე ტრაგიზმითაა სავსე ეს ლეგენდები და გადმოცემები... ძალიან მძიმე ტრაგიზმით. ერთი მშვიდი წამიც არ ანათებს მათში, ერთი მცირე სიხარულიც არ ფეტქავს. თითქოს არასოდეს დაუსვენია ამ ხალხს... თითქოს მხოლოდ გაბმული ტანჯვა და სიცოცხლის შენარჩუნებისათვის ბრძოლა ყოფილა მისი ცხოვრება.

ალარ ახსოვდათ წარსულის დიდნი საქმენი... ჰერეთის ერის ვართა, ერის მოამაგეთა, ერის შეილთა საქმენი საერონი, საეკლესიონი, საგმირონი... რუსთაველის სამშობლოობას რომ იჩემებდნენ... პირველი ქართველები ჩვენ ვიყავით, ჩვენგან განივრცო და გამრავლდა ქართველთა ვვარტომიო, რომ ამბობდნენ. მწიგნობრობის დიდი კერა რომ იყო, შიგა საქართველოში მტერს რომ არ უშვებდა აროდეს. შაჰ-აბაზის მრისხანე მახვილს შეეწირა ყოველივე და დარჩა მხოლოდ ტკივილი, ისეთი მძიმე და მოუშუშარი, მთლიანად რომ ჩაჰკლა შემოქმედი სული. მაგრამ არა, ამ გადმოცემებსა და ლეგენდებში, თუმცა ზოგჯერ გულუბყვილოდ, მაგრამ მაინც ღვივის მცირეოდენი ნაპერწკალი, „ნაშთი ძველი დიდებისა“, ღვივის იმედი და რწმენა... თვით იმ მწუხარე ამბებში, რომელიც მკაცრი სინამდვილის თავისებური მხატვრული განზოგადებით შეუქმნია ხალხს, იგრძნობა ერის სული და სურვილი, როგორმე, რაღაც იქნებ ნამდვილი, ან იქნებ გამოგონილი, მაგრამ მაინც სასურველი მიზეზი მოუძებნონ მთელ რიგ ტრაგიკულ ამბებს... (გავიხსენოთ მაგალათიდა „თამარ დედოფალი და შაჰ-აბაზი“... ხალხი ამ უთანასწორო ბრძოლაში დამარცხებას მხოლოდ მტრის ლაშქრის სიმრავლითა და სისასტიკით კი არ ხსნის, არამედ დედოფლის უნებური შეცდომითაც. ან კიდევ... ციხის აღებას, მცველის გაუფრთხილებლობას რომ მიაწერს და სხვ.).

აი, სწორედ ეს მცირეოდენად მბეუტავი, ტკივილიანი და სიყვარულიანი ნათელი აძლევს ერის სულს არსებობის ძალას... გაზაფხულიც ყოველ წელიწადს მოდის... მოდის ბავშვის უმანკო ღიმილით, მისი დაუოკებელი სწრაფვით სიცოცხლისაკენ. და რაკი ეს სწრაფვა, ეს განახლება, ეს აღორძინება სიცოცხლისა ნამდვილი და გარდუვალია, გარდუვალია იმედიც... გარდუვალია რწმენაც. ამ იმედის გადარჩენის, აღარგადაგვარების, აღარმოსპობის სიმბოლოდ კი მათ სულში ისევ ქართული და სინათლიანი სამყარო მოდის.

უმძაფრესი, სულის შემძვრელი ტრაგიზმითაა სავსე ლეგენდა „თავების ციხე“, მაგრამ იგი ამავე დროს, მაინც სავსეა ქართული და სინათლიანი იმედითაც.

მეორედ მოსვლას მოგაგონებდათ შაჰ-აბაზის შემოსევა საინგილოში. მთელი ქვეყანა ცეცხლში იყო გახვეული, იწვოდა სოფლები, სახლ-კარი, ბალ-ვენახები.

სოფელ ფიფანის ახლოს დაბანაკებულ შაჰ-აბაზის მხედრობას თან ახლდა 40 000 ტყვე ინგილო. მას სურდა მათი ნეშტისაგან ძეგლი აეგო. ძეგლი არაჩვეულებრივი, უმაგალითო. გადაწყვეტილი ჰქონდა თავებისგან ციხე აეშენებინა და მით უკვდავეყო თავისი სახელი და დიდება.

თქვა და აასრულა კიდევ. მალე მდინარე ფიფანი მოწმე გახდა იმის ჩვეულებრივის ბარბაროსობისა. მისი სპეტაკი ზვრები წითლად შეიღება. ქალათები მარჯვედ იქნევდნენ ცულებს, სისხლი ღვარად მოდიოდა, სხეული წყალს მიჰქონდა და უფსკრულში უთხრიდა სამარეს. სისხლში გასვრილი თავები გროვაგროვად მოჰქონდათ მდინარის ნაპირზე აღმართულ პატარა გორაკზე, სადაც შაჰ-აბაზის კალატოზები არაჩვეულებრივ ციხეს აშენებდნენ. თავები ქვის მაგივრობას სწევდნენ, ცრემლები და სისხლი ხალხისა, კირის მაგივრობას. წყება-წყებათ მიჰყავდათ ტყვეები. აგერ მოიყვანეს კიდევ ახალი წყება. მათ წინ უძლოდა ასწლოვანი მოხუცი ბერი ბელაქნის ღვთისმშობლის საფანისა.

მოვიდა, მაგრამ ვილაიების წინ კი არ გაჩერდა, პირდაპირ შაჰ-აბაზისაკენ გაემართა, მდაბლად დაუკრა თავი, წელში გასწორდა და გაბედულად მოახსენა.

— იკმარე შაჰ-აბაზო, ამდენი უდანაშაულო ხალხის სისხლი, ღმერთო გადღეგრძელებს და ჭანსალს გამყოფებს.

— დიდებულ მბრძანებელს ირანისას ვინ ჰკადრებს მაგოდენ კანდიერებას?.. — დაიღრიალა შაჰ-აბაზმა, ქალათნო, როგორ გამოგეპარათ ეს უსყულო ნადირი. ჩქარა, თავი მოჰკვეთეთ და მაგის გვამი ძაღლებს გადაუგდეთ!

მოხუცი კინწისკვრით წინ გაიგდეს, შეუტრეს ხელ-ფეხი, დასცეს დედამიწაზე და ცული დაუშინეს, მაგრამ ამაოდ. გარკინებული სხეული მოხუცისა ნაფოტსავით ისვროდა ცულსა და მოხუცი უვნებელი რჩებოდა. მრისხანებდა შაჰ-აბაზი, კბილებს აკრაჰუნებდა, დორბლებს ყრიდა. ბრძანება გასცა, ცულები გაეხურებინათ და ისე დაეშინათ მოხუცისათვის.

დაუშინეს გახურებული ცულები და თავი სხეულს გაპყარეს. გახარებულმა ჯალათმა სტაცა მოხუცის თავს ხელი და კალატონს მოუბრუნინა კედელში ჩასატანებლად. თავი სხეულს გაპყარეს, მაგრამ შაპ-აბაზმა წადილს ვერ მიაღწია. კედელში ჩატანებული თავი არ გაჩერდა. თვალები ცისკენ აღმართა, გრძელი წვერი შეარხია და ხმამაღლივ ლოცვას მოჰყვა. ყველა მიწყნარდა, სმენად გადაიქცა და საჩქაროდ კედელში ჩატანებული მოხუცის თავს მიაჩერდა. მოხუცის თავმა ლოცვა გაათავა. ტოკვა დაიწყო და სამჯერ გადმოსძახა:

„იკმარე ჯალათო! გახსოვდეს, რომ მაღლა ზეცაში შენზედ მაღალი და ძლიერი ღმერთია და მაგდენი უდანაშაულო ხალხის ტანჯვას და სისხლისღვრას არ შეგარჩენს“.

ცა მოიქეშა, ატყდა ჭექა-ქუხილი, შეიძრა მიწა, ჯალათებს ცულები დასცვივდათ. ტყვეებს შეკრულ-შებოქილი ხელები გაეხსნათ, ნახევრად აშენებული ციხე ჩამოიქცა. შაპ-აბაზი შედრკა, შედრწუნდა, ბუნებისა და მოხუცის მრისხანებამ შიში დაჰბადა მის გაქვევებულ გულში, მოღბა და ფიცხელი ბრძანება გასცა:

— გაანთავისუფლეთ ყველა ტყვე და ნება მიეცით დაუბრუნდნენ თავიანთ სახლ-კარსა და მამულს.

გადარჩა საინგილო სულ ამოვარდნას. ტყვეები ცას ეწივნენ და მაღლი შესწირეს თავიანთ მხსნელს ბერსა და ის ადგილი, სადაც სხვებთან ერთად ისიც შაპ-აბაზის მტარვალებს შეეწირა, წმიდა ადგილად ჩასთვალა ხალხმა. მას შემდეგ ბევრმა დრომ გაიარა, კიდევ ბევრმა ჭექა-ქუხილმა გადაუქროლა საინგილოს, მაგრამ ხალხის ხსოვნაში ღრმად შეჭრილი მოხუცი ბერის ამბავი დღესაც არ აღმოფხვრილა მათი გულიდან.

* * *

სურათიდან შუახანს გადაცილებული, თმაშევერცხლილი კაცის ბავშვურად გულუბრყვილო და წმინდა თვალები იცქირება. ეს ზაქარია ედილია.

შემოქმედი სულისაგან მთლიანად დაცლილი და იმედგადაწურული იყო საინგილო, როცა იგი ჩამოვიდა იქ. რა შეეძლო მას

სიყვარულისა და ერთგულების გარდა? ძალიან ცოტაც და ძალიან ბევრიც. და მან გააყეთა ეს ძალიან ცოტა და ძალიან ბევრი.

დღესაც სამაგიდო წიგნია მისი „საინვილო“ მათთვის, ვინც ამ კუთხის ბედით, წარსულითა და საერთოდ, ცხოვრებით დაინტერესებულა...

არანაკლებ მნიშვნელოვანია ეს ჩანაწერებიც.

მასალები ქართული ემიგრაციის ცხოვრებიდან

შალვა ამირეჯიბის მოგონებები

1943 წელს საფრანგეთის ქართულ ემიგრაციას კიდევ ერთი ღირსეული სახელი გამოაქლდა — შალვა ამირეჯიბი. ვის კოლორიტულ პიროვნებაშიც გაერთიანებული იყო რომანტიკოსი პოეტი და ნიჭიერი პუბლიცისტი, ფოლკლორისტი და შთამბეჭდავი ორატორი და, რაც მთავარია, ქართული ეროვნული გენისა და სულის გადარჩენისათვის, ეროვნული თვითმყოფადობისათვის თავდადებული მებრძოლი და მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოღვაწე.

შ. ამირეჯიბი შედიოდა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მთავარ კომიტეტში და საქართველოს დამოუკიდებლობის ხანმოკლე პერიოდში ეროვნული საბჭოსა და დამფუძნებელი კრების წევრი გახლდათ.

მოგონებები, რომლებსაც ამჯერად გთავაზობთ, მემუარული ხასიათისაა. საინტერესოა იმითაც, რომ მოხსენიებულია მრავალი პიროვნება, რომელთაც პირდაპირი თუ არაპირდაპირი კავშირი ჰქონდათ ქართულ ემიგრანტულ წრეებთან და ვის შესახებაც ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორიაში ერთობ მწირი ცნობები მოიპოვება.

შალვა ამირეჯიბი ემიგრაციაში წავიდა 1924 წელს, იმ პერიოდში, როდესაც ქაქუცა ჩოლოყაშვილმა თავისი შეფიცულების რაზმით დატოვა სამშობლო. მარშრუტებიც ემთხვევა ერთმანეთს (სტამბოლში ჩასულ შალვა ამირეჯიბს მოახსენეს, რომ ამ გზაზე ორი კვირის წინ გაიარა ქ. ჩოლოყაშვილმა).

ქართული ემიგრაცია და პოლიტიკური ვითარება ქართულ ემიგრაციაში მოგონებათა ძირითადი ლაიტმოტივია, რასაც განზოგადებას და მნიშვნელობას ანიჭებს ავტორის საკუთარი პოზიცია და დამოკიდებულება მოვლენებისადმი.

ციალა ზაზნიძე

ხოფა-სტამბული-ნეპოლი

გათავდა ჩვენი ფეხით ხეტიალი და მოვედით ხოფაში. ექიმი იოსებ ცინცაძე, ჩვენი მთავრობის „წარმომადგენელი“ იქ აღარ იყო. ჩვენ მისმა მოადგილემ კეჭალმაძემ ჩაგვიბარა. „ქრისტიან მუჰაჯირების“, ესე იგი, ჩვენი გემზე აყვანისა და სტამბულში გასტუმრების საქმეში კეჭალმაძეს ერთი „მუსულმანი ემიგრანტი“ ეხმარებოდა — გვარად ჭყონია, კაცი, რომელიც მე ადრე, დაახლოვებით ჭერ კიდე 1921 წელს, ბათუმში მინახავს და რომელიც იმ დასს ეკუთვნოდა, ვინც ბათუმიდგან ოსმალეთში და ოსმალეთიდან ბათუმში სიარულში ლევენ თავის წუთისოფელს და რომელთა რიცხვი ასე მრავალია ჩვენს სამუსულმანო საქართველოში.

მეორე დღეს გემზედ აგვიყვანეს, მაგრამ ჩვენამდე ოთხასი ხარი და ძროხა ჩასხეს შიგ. ამრიგად ოთხასი სული საქონელი და ცხრა ემიგრანტი — ჩვენი ბინა „ტრიუმფი“ იყო. ასე ჩავუარეთ ანატოლიის ნაპირებს, საშინელ უამინდობაში, გემის რყევით, გულის რევით და გაუთავებელი თავბრუთი. ბოსფორში მხოლოდ მეთხუთმეტე დღეს შევედით. სოლიკო ზალდასტანიშვილს უკვე პირველ ემიგრანტობის დროს 1921 წელს ჰქონდა ნანახი მისი მშვენიერი ნაპირები და სცდილობდა ჩემთვისაც მოეწონებინა ისინი. მე ისე ვიყავი ამ უსიამოვნო მგზავრობით მოქანცული, რომ ვერ ვამჩნევდი რა საუცხოვო და ქვეყნად ერთადერთ ნაკადზედ მისცურავდა ჩვენი თავმოსაბეზრებელი გემი თავისი ოთხასი ხარით და ცხრა ემიგრანტით! ჩავიარეთ ანატოლიისა და რუმელის ციხეები, სასახლენი და აქა-იქ შეჩეთები, რომელთა მინარეტები გამჭვირვალე ჰაერში ლოცვებით იფანტებიან, ბოლოს ეს ზღაპრული „დოღმა ბალჩეც“ და შევედით „ოქროს რქაში“.

სტამბულის ეს მშვენება და სიამაყე ცარიელი იყო. ჩვენი ოთხასი ხარის უბრალო, მაგრამ ნამდვილი რქა უფრო მეტი ღირდა ამ დროს, ვიდრე ეს მარად ქებული და დღეს ცარიელი „ოქროს რქის“ ნავსადგური.

— სად არის ევროპა? სად არიან მათი გემები? — ვკითხულობ გულში.

— ევროპა წავიდა. სტამბულიდგან ყველანი წავიდნენ. წავიდა სულთანი, წავიდა ხალიფა, წავიდა თვით გაზი მუსტაფა კელმალიც! სტამბული ეხლა იმ სახლს ჰგავს, სადაც ეს არის ეხლა დიდი წვეულება ან ქელეხი იყო. სტუმრები წავიდნენ, მასპინძლებიც სამზარეულოში შევიდნენ და ჭურჭელს რეცხავენ. მუსტაფაც, როგორც მასპინძელი, დღეს ამ ჭურჭელს რეცხავს სამზარეულოში. მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ ეს სამზარეულო სტამბულში კი არ არის, არამედ შორეულ ანგორაში.

ევროპის გემთა აფრები დღეს პირეეში ფრიალებენ, ოდესღაც თურქებმა დასცეს ბერძნების კონსტანტინოპოლი, დღეს ან ხვალ ბერძნები დასცემენ თურქების სტამბულს! სტამბულის მთელი აღებ-მიცემობა დღეს პირეეში არის გადასული...

ჩვენი გემი ზედ ბაქანზე არის მისული. ველით როდის გამოჩნდებიან სტამბულელი ქართველი ემიგრანტები, რადგანაც ჩვენი ხოფათგან წამოსვლის ამბავი მათ უკვე იციან.

პირველმან ივანე ჭავჭავანიძემ გვინახულა. საქართველოს რესპუბლიკის რომელიღაც მინისტრის ამხანაგია! ჩვენ გვიკვირდა, რომ გემიდან ჩამოსვლის ნება არ მოგვეცეს. გვეუბნებიან, ბარგის გასაჩხრეკათ გამოვიდეთ.

— რას ეძებენ? — ვეკითხები ქართველებს, რომლებიც აქ დაგვხვდნენ.

— თამბაქოს!

თამბაქო, რა თქმა უნდა, ჩვენ დიდი ხანია ჯიბეებში გვაქვს, სადაც ფრანგებს არ ჩაუხედნიათ, ჩვენი ბარგი კი ბაყისათვის არაფერს საყურადღებოს არ წარმოადგენს. გათავდა ჩხრეკის პროცედურა, გაგვიშინჯეს პასპორტებიც და ნავსადგურიდგან ქალაქში მივიღივართ, მიგვიყვანეს ბარაკებში. ამ ბარაკებში გაიარა რუსეთის მთელმა ემიგრაციამ, ქართველობამ, ორი კვირით ჩვენზედ აღრე ქაქუცა ჩოლოყაშვილმა თავისი შეფიცულებით, გუშინ კიდევ, ვიღაცებმა, დღეს ჩვენ და ხვალ სხვები გამოივლიან.

მაგრამ აი, ერთი შეფიცულთაგანი — ლელო ჩიჭოვანი! მე ის არ მინახავს ერწოს ტყეების შემდეგ, სადაც ჩვენ ერთმანეთს დავშორდით. ჩვენი პირველი საუბარი ქაქუცა ჩოლოყაშვილის, სპირიდონ ჭავჭავაძის და მისი შეფიცულების გარშემოა. ისინი უკვე პარიზში არიან.

მოდის კალე ქავთარაძე, რომელიც აგვისტოს დღეებში გური-

აში ხელმძღვანელობდა აჯანყებას. თურმე ჩვენ გვიცდის — შენ და ზალდასტანიშვილს. ასახელებს სხვა პირებსაც, რომლებიც აგრეთვე საქართველოში უნდა ჩამოსულიყვნენ, მაგრამ როდისღა?

— თქვენ გინდოდათ ჩვენთან მოსვლა და ჩვენი შველა მაგრამ დაგასწართ და ჩვენ მოვედიოთ თქვენთან. შეგვიძლია ჩვენ თქვენი რითიმე შველა?

ვეკითხები მე.

— ხუმრობ! — მეუბნება გენერალი.

— დიახ! ვხუმრობ... როგორ ბრძანდები ბატონო გიორგი? როგორც ბევრ ქართველს, მაზნიაშვილი მეც მიყვარდა. უკანასკნელად 1923 წელს ენახე. ის იყო მეტეხიდგან გამოუშვებს და დამიბარა. ჩვენი შეხვედრა გიორგი წინამძღვრიშვილმა მოაწყო. შეგვყარა და თვითონ დაგვტოვა, ეს მოხდა ნიკოლოზის ქუჩაზედ, სალამოს ცხრა საათზედ. ვილაპარაკეთ. მერე სახლშიაც შევხვდით ერთმანეთს, სპარსეთში მიდიოდა და ჩვენ დასტურს ელოდა. მაგრამ დღეს რომ სტამბულში შევხვდებოდი და ისიც საქართველოსაკენ მომავალს, არ ველოდი.

გვინახულა ბ. კ. გვარჯალაძემაც. ესეც მინისტრია წარსულში. აწყოშიც ჩვენი „წარმომადგენელი“ სტამბულში, კარგად აცვია. მაგონდება რუსული ანდაზა: по платью встречают, по уму прощаются! მაგრამ გვარჯალაძეს კარგად არ ვიცნობ. მაგონდება მხოლოდ ერთი ამბავი: ეს იყო 1918 წელს. ქართლში, კახეთში, იმერეთის ზოგიერთ ნაწილებში სოფლის ტერორი დაიწყო. ხოცავდნენ თავად-აზნაურობას. ტერორმა განსაკუთრებით ქართლში მიიღო უდიერი, შეიძლება ითქვას, უღვთო ხასიათი. ხოცავდნენ მამაკაცებს, ქალებს, მოხუცებს და ბავშვებს. ჟღერდნენ მთელ ოჯახებს. ქარელში ამოწყვეტეს მთელი ოჯახი თავადის ციციშვილებისა კაციან-ქალიანად. სახლში, სადაც დახოცილთა გვამები ეყარნენ ძაღლები შერეკეს და კარები გამოუტეტეს. ასე გაატარეს ძაღლებმა მკვდრებს შორის რამდენიმე დღე, მაგრამ თავიანთ ყოფილ პატრონების ხორცს პირი არ დააკარეს.

ამ ამბავმა საზოგადოება აღაშფოთა. მთელ ამ ტერორს საზოგადოებრივი აზრი მენშევიკურ აგიტატორებს აბრალებდა.

ამის გამო, გაზეთ „საქართველოში“ პატარა წერილები მოვითავსე, სადაც ვწერდი: თუ ადამიანები არ გეცოდებათ, ძაღლები

მაინც შეიცოდეთ მეტქი! მეორე დღეს ასობით ნაცნობი ხელს
შართმევდა, ნიშნად თანაგრძნობისა...

ამავე გარემოებამ აიძულა თავადი კონსტანტინე აფხაზი, პარ-
ლამენტში შეკითხვა შეეტანა. „თუ თავად აზნაურობას დამოუკიდებ-
ელ საქართველოში აღარ გვეცხოვრება, მთავრობამ ეს აშკარად
გვითხრას, ჩვენ მაშინ ავიყრებით საქართველოდგან?“-ო.—ეკითხე-
ბოდა კეთილშობილი აფხაზი მთავრობას.

დებუტატთა ადგილებიდან ბ-ნი გვარჯალაძე წამოდგა და ტრი-
ბუნისაკენ გაეშურა. მან წარმოთქვა მრისხანე სიტყვა და სხვათა
შორის შემდეგიც: ყოველივე ეს არის შურისძიება იმ დანაშაული-
სათვის, რომელიც მიუძღვის ისტორიულად როგორც დახოცილე-
ბის, ისე საზოგადოთ თავადაზნაურობის წინაპრებს „მასების“ წი-
ნაშე!..

პარლამენტში, რომლის 130 წევრში ასოცი წევრი სოციალისტი
იყო, ამ ცინიკურ განცხადებას აღშფოთება არ გამოუწვევია. ხმა-
ურობდა მხოლოდ ათი ნაციონალისტი დებუტატი. თვით თავად
აფხაზმა კი, ამის შემდეგ ხელი აიღო პარლამენტის წევრობაზედ
და კრებაზედ აღარ დადიოდა.

ამის შემდეგ გვარჯალაძის კარიერა უზრუნველყოფილი იყო.
იყო სხვადასხვა სამინისტროში და სულ ბოლოს გარეშე საქმეთა
მინისტრის ამხანაგად.

ბ-ნმა გვარჯალაძემ ცალკე გამიხმო. ჩვენი საუბარი თითქოს
კონფიდენციალურია.

— თქვენ ჩასვლას პარიზში მოუთმენლად ელიან, — მეუბ-
ბა ის.

- ვინ?
- მთავრობა!
- ბიჭოს! ვფიქრობ ჩემთვის და ვეკითხები:
- რათ?

— როგორც საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის
წევრმა ნამდვილი ინფორმაცია თქვენ უნდა ჩაუტანოთ. ატმოსფე-
რა იქ მეტად სულის შემხუთავია. აჯანყების მოწყობის ბრალს
მთავრობას ადებენ.

— მთავრობას ჩვენცა ვდებთ ბრალს. მაგრამ არა იმაში, რომ
აჯანყება მან მოაწყო. აჯანყება ჩვენი, იქაურების მოწყობილია!

არამედ იმაში, რომ არაფრით არ დაგვეხმარა. საყურადღებოა მანც, აქაურები რაღაში სდებენ ბრალს?

— ჩახვალთ და იქ გაიგებთ!

პასუხი ბრძნულია. მაგრამ გავიგებ, თუ გამაგებინებენ?!

მე ვეუბნები რომ ჩვენ, ჩამოსულები, მთავრობას დავიცავთ. აჯანყების მოწყობაში ვისიმეს გამტყუნება თვით აჯანყების გამტყუნებას უდრის.

ესეც ჩვენი ჯილდო! ჩვენი, აჯანყებულთა, დახოცილთა და დამარცხებულთა, — ვფიქრობ მე.

გვარჯალაძე შემშვიდობება. ბოლოს ჩვენებიც მოდიან: დავით ვაჩნაძე და ალექსანდრე ასათიანი, შემდეგ ჩემი ნათესავი ირაკლი ერისთავი და ივანე ანდრონიკაშვილი.

დავით ვაჩნაძე და ალექსანდრე ასათიანი გვიამბობენ, რომ აჯანყების „მთავარ მიზეზად ჩვენ გვასახელებენ“. ვაჩნაძეს იმისთვის, რომ მან შეგვატყობინა, ვითომ იარაღით დატვირთული გემი უნდა მოსულიყო საქართველოში, ასათიანს — რომ მას დიდი ხანია მოწერილი ჰქონდა საქართველოში ხიდები და რკინიგზები აგვეფეთქებინა.

მე და ზალდასტანიშვილს არაფერი გვესმის.

— ეს არის გვარჯალაძემ სთქვა, რომ აჯანყების ბრალს მთავრობას ადებენო, — ვეუბნები მე.

— დიახ. მაგრამ რადგანაც ამ ბრალის აღება არც მთავრობასა სურს, არც სხვა ვინმეს, ვილაცამ ბრძნულად გადაწყვიტა, რომ მთელი ბრალი ისევ ჩვენ დაგვდონ, ე. ი. ეროვნულ დემოკრატიას.

ამ რიგად, დაწვრილებითი საუბრის შედეგ ჩვენთვის გამოირკვა, რომ თუ აჯანყება გამარჯვებული გამოვიდოდა თავის ზღვა-სისხლიდგან, მის პასუხისმგებლობას ყველა სიხარულით იკისრებდა. თუ არა, იმისი მომწყობი არსადა სჩანდა. მე ჩემ თავად გავიფიქრე და ამაში ბევრი სხვაც დამეთანხმება, რომ საქართველოსათვის აღსრულებულთათვის, დაღვრილ სისხლისა და მიწაწაუყრელ საფლავებისათვის, საქართველოს სახელისა და იმისი მომავალი ისტორიისათვის საჭიროა, რომ ეს პასუხისმგებლობა ისევ აჯანყების მონაწილეთ იკისრონ.

მეორე დღეს იტალიურ გემზედ გადაგვსხეს. ამ დღის განმკარგულებელი მხნე და ვაჟკაცური მამა შალვა ვარდიძე იყო. ბილეთები და ცოტა სავზაო ფული მან გადმოგვცა. მასთან ერთად

გემზედ სიმონ მდივანიც მოვიდა. ისიც მეუბნება „ერთხელ დევ“, რომ ყველაფერი იმაზედ იქნება დამოკიდებული, თუ რა ინფორმაციას ჩავიტან. საბერძნეთის ნაპირებს დამე გაუარეთ. მხოლოდ დილით დავინახეთ მორეის ნახევარკუნძულის ქიმი და მასაც მალე დავშორდით. მშვიდობით საბერძნეთო! წელიწადის დროისა და უამილობის გამო ჩვენ ვერ დავინახეთ ვერც ელადის კურთხეული მიწა, ვერც ელადის განთქმული ცა! მაგრამ იტალიისაყენ მივსცურავთ. იქნებ იტალიის ცა მაინცა ვნახოთ! ის ადგილი, სადაც აპენინის ნახევარ კუნძული სიცილიას თავისი ჩექმის წვერით ეალერსება—დამე გავსცურეთ, ბაქანზედ ვდგევართ და ხმელეთის ნაპირებზე გაბმით დანთებულ სინათლეებს ვუყურებთ, რაიცა, ღამის გამო, ძალიან ახლო გვეჩვენება. რა არის? რეჯიო, მესხინა, თუ არც ერთი?! მალე ჩვენს თვალში ეს სინათლეებიც ჰქრებიან. გარშემო შავი უკუნეთი მეფდება და ჩვენც ისევ ტრიუმში ჩავდივართ. მე მარწმუნებენ, რომ ეს ტრიუმი არ არის და მესამე კლასია. საბუთი? საწოლები დგას. რადგანაც ჩემს სიცოცხლეში გემზედ მხოლოდ ერთხელ ვყოფილვარ და ისიც ბათუმშიდგან ფოთამდე — მე ნეკსა ვკაკვავ!

ღილა მზიანი დაგვიდგა. ცაც სუფთაა, ნეაპოლისაყენ მივდივართ. გვეუბნებიან რომ ნასადილევის შემდეგ განთქმულ ქალაქში ვიქნებით. დღეს თავს კარგადა ვგრძნობ და ნეაპოლის ნახვა მაზარებს. გავცურეთ კაპრიც და ნეაპოლის ყურეში ვართ, ვხედავთ როგორ ხრჩოლავს ვეზუვი. კამპანელლას კონცხის ეს შესახვევი, სადაც სორენტო ძევს, მეტად ღამაზია. ზედ ბევრი მზის სხივი ეფრქვევა და გავიწყდება რომ ქრისტეს შობის თვე არის. ეუვლით ამ მშვენიერ ნაპირებს და ბოლოს ნეაპოლის ნავთსადგურში შევდივართ.

ჩვენი ნეაპოლში მოსვლა იმითი არის შესანიშნავი, რომ, ხოფას შემდეგ, ეს პირველი ნავთსადგურია, სადაც გემიდან ჩამოსვლისა და ქალაქში გავლის ნებას გვაძლევენ. გამოჩნდა ერთი ებრაელი, რომელიც სასადილოში წაყვანას გვპირდება და ჩვენც მივდივართ: მე, სოლიკო, ელისე, მიხეილ მიხეილიჩი, ასე ვადიდებდით გზაში და მერეც ნაღაშეილს და ესე სარჯველამძეს.

ავვისტოს დღეების შემდეგ, რომლის დროს საქართველოს ტყეებს საფუძვლიანათ გავეცანი, ტფილისში დაბრუნებისა და იქ მალულობის შემდეგ, აჭარის ტყეებში გამწარებულ ხეტიალისა, მა-

რადიდისა, ბოჩხასი, ართვინისა, ხოფასი და თვით სტამბულის¹ შემდეგ, ნეაპოლის ნაპირი ის პირველი ადგილი იყო სადაც შეცა და ყველამ ჩვენ პირველად ამოვისუნთქეთ თავისუფლად. რესტორანი, სადაც ჩვენ ებრაელმა შეგვიყვანა პატარა იტალიური *osteria*¹ — არის. სუფრას გარს ვუსხდებით და სულ მალე კარგად დაბრაწულ ხორცის ნაჭრებს გვირიგებენ. რა თქმა უნდა თავისი ლაზათებით, ესე იგი ნამდვილი იტალიურის, თუ ნამდვილი ნეაპოლიტანურის სპაგეტით, თავისი აუცილებელი პარმეზანით და პომიდორის „მაშარაფით“. ჩვენი სუფრის გამრიგე — ჩვენი ებრაელი ჩვენზედ ნაკლებ არ იღმურძლება. მადაზედაც კარგზედ არის და გუნებაზედაც! მაგრამ რაღაცა მაინც ხელს მიშლის, *Asti spumanti*² მოვითხოვო და ჩვენი პირველი განთავისუფლება და მოქალაქეობის უფლების მიღება იტალიის საუკეთესო ღვინით ვიდღესასწაულოთ!

ესვამთ ჩვეულებრივ *Cianti*³-ს — რომელიც იტალიურ გემზედ აუარებელი დავლიეთ, როგორც ზღვის ავადმყოფობის „უებარი“ წამალი. მე ამას განსაკუთრებით ვიგონებ, რადგან საქართველოში, სადაც ღვინოს უსაბაბოთაც ბევრს ეახლებიან, ასეთი „უწმინდური“ საბაბით ღვინო არასოდეს არ დამიღვია. გაბედეთ და დააჯერეთ ქართველი კაცი, რომ გულის რევის უებარი წამალი ღვინოა, როცა ქართლოსიდან მოყოლებული, ჩვენში ყველა ბავშვმა იცის, რომ გულის რევა სწორედ ღვინოს შემდეგ მოდის. ამას გარდა თვით ღვინის სმის საბაბიც ჩვენში უფრო სხვაა და „ამაღლებულიც“.

„ყმაწვილებო, ჭერ ვუსურვოთ
ჩვენს სამშობლოს დღეგრძელება
მერე თასი გამევსუროთ,
ღვინო უკეთ შეგვერგება!
ასე უთხრათ, საქართველო,
აღსდეგ, გახდი კვლავ თავხედი,
არა არს რა უსაშველო,
ყმაწვილებო, ალავერდი!

¹ მოსასვენებელი ადგილსამყოფელი ქალაქისგან მოშორებით (იტალ.).

² იტალიური ღვინო.

³ იტალიური სასმელი.

გვასწავლიდა დაუვიწყარი მამია გურიელი. ასე ჩატენა ისტორიისა ერთ პატარა თასში, რომელიც ამ ბოლო დროს ვერცხლისად აღარ იყო და რომელშიც არც ღვინო იყო ხოლმე მუდამ თავანკარი — მარტო საქართველოში შეიძლება.

თუმცა გამოტეხილი უნდა ვსთქვა, რომ ჩვენი სადილი იტალიურ დუქანში ისე გათავდა, რომ ეს ამაღლებული საბაბი ორიოდეჭიქა ღვინის დაღვეისა სულ მიგვაფიწყდა — ჩვენ არ დაგვიღვია არც საქართველოს სადღეგრძელო, მით უმეტეს არც იტალიისა! დუქნიდგან გამოვდივართ. საღამოს მერვე საათია. ჩვენი ჩიჩერონე გვიჩვენებს რომ მთავარ ქუჩაზედ გავიაროთ. მივდივართ.

— რა შენობაა?

ვეკითხებით ჩვენს გამყოლს, როცა წინ უშველებელი, ძველი იტალიურ სტილზე აგებული შენობა წამოგვეჭიმა.

— უნივერსიტეტი! სამი წლის შემდეგ რვაასი წლისა გახდება. გვეუბნება ჩვენი ჩიჩერონე.

მაგრამ ისე დათენთილი ვართ მგზავრობით, რომ არც ეს განცხადება ახდენს ჩვენზედ ჯეროვან შთაბეჭდილებას. ქუჩაშიაც ცივა. ქალაქის დათვალიერება დილისათვის გადავდეთ და გემზედ ვბრუნდებით.

მეორე დღეს გემიდგან ადრე ჩამოვდივართ. ჩვენი გემი ნაშუადღევის ორ საათზე სტოვებს ნეაპოლს და ქალაქის დათვალიერება უნდა მოვასწროთ. ჩვენმა გუშინდელმა ჩიჩერონემ ჩვენი მოძებნა დღეს აღარ ინება. მიხვდა რომ ჩვენ ის მგზავრები არა ვართ, რომელსაც კაცი რამეს გამოჩვენებდა. რამდენიმე საათის შემდეგ, ნეაპოლის ქუჩებში ხეტიალის დროს, ოდნავ მოვკარი თვალი, რომ ჩვენი გუშინდელი სუფრის გამრიგე სხვა ვილაციებს მიუძღოდა. მაგრამ ესენი უკვე ნამდვილი ტურისტები იყვნენ. ამრიგად ქალაქის დასათვალიერებლად მარტონი მივდივართ. მე იმასაც კი ვფიქრობ, რომ ვისაც საბჭოთა საქართველოში უცხოვრია, მას არსად არავითარი გამყოლი არა სჭირია, ისე გაგწვრთნა ბოლშევიკურმა ჩეკამ ადგილის ორიენტაციაში, ქუჩების ლაბირინტში თავის მალვისა და იქიდგან თავის დაძვრენის საქმეში.

მაგრამ ჩვენ არა გვეყავს არა მარტო გიდი, ჩვენ არა გვაქვს გზის მაჩვენებელიც. ჩვენ არ ვიცით სად არის გამთქმული Castell

Nouvo! ანუ უფრო მეტად შესანიშნავი tempoio di Virgilio და ნეაპოლიც ისე დაეტოვეთ ესენი არ გვინახავს, მაგრამ უბრალო აღლოთი ქალაქის იმ ნაწილში გავჩნდით, სადაც არიან: Piazza del Plebiscito: S. Francescodi Paola³ მეფის სასახლე თეატრი-ს — კარლო და ვალლერია უმბერტო:

მგზავრისთვის, რომელიც ნეაპოლს „ათვალიერებს“ ეს ცოტაა, ან სულ არაფერი! ჰერცუგლანუმისა და პომპეას ნახვისათვის ხომ არც გვცალიან, რადგან საამისო დრო არა გვაქვს.

ნეაპოლი, როგორც ჯერ კიდევ სკოლის ასაკიდანაც ვიცით, პირველად ბერძენ კოლონილისტებისაგან დასახელდებული, შემდეგში ძველი რომის ერთი შესანიშნავი ქალაქთაგანი იყოს და ეს მზიბლავდა თავისი ბუნებისა და თავისი ისტორიისა არც ერთ ეპოხაში არ დაუქარგავს. მისი გარემო ეხლაც ავგუსტოსის ეპოხის დიდების ნაშთებით არის სავსე და გაყდენთილი. წარსულში ის ვირგილიუსის საფლავია, შუა საუკუნეებში ტორკვატო ტასოს აკვანი, ხელოვნების ახალ ისტორიაში სალვატორ როზას სამშობლო, ხოლო ჩვენს დროში ბენიტო მუსოლინის შესანიშნავ რომზედ გალაშქრების „გამოსავალი წერტილი“.

დროა გემზედ დავბრუნდეთ. ამ რივად ნეაპოლში ჩვენ ახალს ვერაფერს გავეცანით და ბევრი ისეთი რამეც ვერ ვნახეთ, რაზედაც უწინ მაინც გვსმენოდა, ჩვენ ჭაბუკობის ხანაში, როცა სკოლებში ლათინურს ჯერ კიდევ ასწავლიდნენ... ჩვენ ბედი არა გვქონდა და ჩვენ ვერ გავიგონეთ ნეაპოლიტანური სიმღერაც კი... ისე დაეტოვეთ ეს მშვენიერი ქალაქი და მისი შემოგარენი!.. ნეაპოლო, მშვიდობით.

ჩვენში ცოტა სხვანაირად ამბობენ! ჩვენში ამბობენ „ზესტაფონო, მშვიდობით“.

¹ ციხე-სიმაგრე ქალაქ ნეაპოლში.

² ვირჯილიოს ტაძარი ქალაქ ნეაპოლში.

³ პლემბიტოსა და ფრანჩესკო+დი+პაოლას მოედნები. ქ. ნეაპოლში.

გზა ნეაპოლიდგან მარსელამდე მშვიდად გავიარეთ. დღეები მზიანია, ზღვა წყნარი. მივსცურავთ კორსიკის ნაპირებზედ. არც ის სილამაზეა, არც ის სითბო, რომელიც ნეაპოლში დავსტოვეთ. კორსიკის ნაპირები (ყოველ შემთხვევაში ის, რომელსაც ჩვენ ვუცქერთ) შედარებით უტყუარია და თავისი თეთრის მიწით საბერძნეთის ნაპირებს უფრო გვაგონებს. მიუხედავად ამისა, დიდ ხანს ვუყურებთ ნაპოლეონის სამშობლოს. უცნაურია, რომ ნაპოლეონი არტილერიის ლეიტენენტი იყო და არა მეზღვაური! ევროპის ისტორია სხვანაირად წარიმართებოდა, ნაპოლეონი რომ მეზღვაური ყოფილიყო და ნელსონი ქვეითთა ჯარის ოფიცერი. მაგრამ კორსიკა საზოგადოთ არ იძლევა მეზღვაურებს. შემდეგში, საფრანგეთში დიდის ხნით ცხოვრებამ დაგვანახვა, რომ საუკეთესო ნაწილი პარიზის პოლიციისა კორსიკანელებისგან შესდგება და კორსიკელია თვით პარიზის პრეფექტი. სახელგანთქმული ბ-ნი შიაპიც. მაგრამ კორსიკელთა ნიჭი რომ მარტო ადმინისტრაციული ასპარეზით არ არის შემოფარგლული, ამის საუცხოვო მაგალითს მორო-ჯიაფერი და კამპინჩი იძლევიან. ეს სახელგანთქმული პარიზელი ადვოკატებიც კორსიკელები არიან.

მიუხედავად ამისა კორსიკის ბედი სახარბიელო არ არის. ეს კუნძული გენუამ მეთვრამეტე საუკუნეში დაუთმო საფრანგეთს. ამ ამბავს თავისი ისტორიაც კი აქვს. კორსიკელები თავისი დამოუკიდებლობისათვის იბრძოდნენ. საფრანგეთი კი ეუბნებოდა და დღესაც ეუბნება: შენ ნაპოლეონი გყავს? მე ეგ იმპორტორათ გამომადგება! გადმოდე აქეთ! შენი შიაპიც მე მომეცი, შენი კამპინჩიც!

ასეთი პატარა კუნძულები (პატარა ერებიც!) პატარა წყაროებს გვაგონებენ. საუკუნოებით შეგვიძლიან იქიდგან კამკამა წყალი სვა, მაგრამ დიდ მდინარეთ ვერასოდეს ვერ იქცევიან.

როგორ მინდა რომ ჩვენი გემი ამ პატარა კუნძულთან გაჩერდეს. როგორ მინდა მისი შემორბენა, მისი ზედაპირის დასუნთქვა, რომელმაც, წარსული საუკუნის დასაწყისში, ასეთის კაცურის ვულკანით ამოხეტქა, ევროპის ცა გაანათა და ისევ მიწყნარდა! მაგრამ ჩვენი გემი საოცარის გულგრილობით უვლის კორსიკას და შერე სულ შორდება მას.

მარსელში 25 ქრისტესშობის თვეს მოვედით. დღეს ოცდამეორე დღეა, როცა ხოფათგან წამოვედით და მას აქეთ სულ ზღვაში ვართ.

ანგარიშით მარსელშიც უნდა დაგვზდნენ.

გემზედ ამოდის ერთი ჭარბად შავგვრემანი კაცი, მიგვითვალა და გემიდან ჩამოგვსხა. შვეად აცვია, ილიაში საესე პორტფელი შჩრია. ყველას ისე ელაპარაკება როგორც თავის საქმის მცოდნე და სახელადაც monsieur Georges ჰქვია.

მუსიო ყორეს თქვენი მოწონებული შეტაკებაც კი მოუხდა საბაჟოს მოხელეებთან ჩვენი გულისათვის. ფრანგებმა დასთმეს და „გამარჯვებული“ მუსიო ყორჟია!

ვინ არის ეს მუსიე ყორჟი!

მეუბნებან: სასტუმრო „ორიანტის“ კომისსიონერი და თარჯიმანი ტფილისში! მაგონდება. არ ვიცი აისორია, თუ ლევანტინელი. ტფილისში მართლა მინახავს. საქართველოდგან ჩვენზედ ადრეა წამოსული და დღეს მარსელში ჩვენი მთავრობის „წარმომადგენელია“.

ხუმრობა იქით იყოს და საქართველო ძალიან ხმაურობს ევროპაში. მარტო ეს რადა ღირს; რომ „წარმომადგენელი“ ყველგან არს, სადაც კი ემიგრანტ ქართველს მისვლა უხდება. ჩვენი შთაბეჭდილება ისეთია, რომ ჩვენ მუსსიო ყორჟი კი არ გვღებულობს, თვით საფრანგეთი. მაგრამ მუსსიო ყორჟს რომ ჩვენი გულისათვის ბევრი მაგარი სიტყვა მოხვდა ფრანგებისაგან — აინუნშიაც არ მოგვდის!

საბაჟოში მივყევართ. გვეუბნებიან რომ ჩვენ მარსელმადე არსად არ გადმოგვიშვებენ. მაგრამ როდესაც არც ჩვენ მინისტრს მისცეს გემზედ ამოსვლის ნება, ამან კი მართლა დაგვალონა. ვილა ვართ ჩვენ, აჯანყების გამირები, თუ ამ ოთხასი ხარის ფილოსოფიური დამატება, რათა ჩვენ თავად და ამ ოთხასი ხარის მაგივრად მხოლოდ ამ ქვეყნიური ამაოების შესახებ ვიფიქროთ?

მაგრამ ქართველი მინისტრი მხნე არის, მიუხედავათ აღკრძალვისა ის მაინც ახერხებს გემის კიბეზედ ამოსვლას, მაგრამ ბაქანზედ მაინც არ უშვებენ. კიბილგან გვესალმება. ერთმანეთს ხელს ვართმევთ.

— რა გაკლიათ, რა მოგიტანოთ? საკმელი?

მე ვთხოვ რომ ერთი პერანგი მომიტანონ. სხვები სხვას ეუბ-

ნებიან. ჭავჭავიძე მიდის და რამდენიმე ხნის შემდეგ გემზედ მის-
გან გამოგზავნილი ამანათები ჩნდება.

ბოლოს და ბოლოს ნებათვით მოხდა თუ არა, არ ვიცი, მაგრამ
ქართველები მაინც ახერხებენ გემზედ ამოსვლას. მოდის გენერალი
შაზნიაშვილი. ჩემთვის მოულოდნელია მისი აქ ყოფნა, მაგრამ
სასიამოვნოა მისი ნახვა. ვკოცნით ერთმანეთს, ვჯდებით, ვლაპა-
რაკობთ, მაგრამ რაზედ? თურმე საქართველოში მოდიოდა აჯან-
ყებაში ჩასარევალი!

ვარშავაში. ტრიუმფირაბტი. კიდეც საერთო ფრონტი. ნ. რამიშვილი

ვარშავაში ნოე რამიშვილი დამხვდა. მე თითონაც არ ველო-
დი — ისე გაუხარდა ჩემი ნახვა. გადავეხვიეთ. ამან კიდევაც გა-
მაოცა, რადგან ასეთი სანტიმენტალობა მას ჩვეულებად არა ჰქონ-
და. იქვე იყო გენერალი ზახარიაძეც, რომელმაც აგრეთვე სიხა-
რული გამოსთქვა ჩემი ჩამოსვლის გამო. როდესაც გენერალი წა-
ვიდა და მარტო დავრჩით, რამიშვილმა კარები ჩაკეტა და დაიწყო:
ჯერ მიამბო რა შეტაკება ჰქონდა ბნ ჰ-სთან და როგორ მოიქცა
მასთან. მე მოუწონე საქციელი. ამ ინციდენტით ფრიად აღელ-
ვებული იყო. მაგრამ რაკი ეს ამბავი შერიგებით ვათავებულებო,
რამიშვილის მთავარი საზრუნავი საკითხი სხვა აღმოჩნდა.

— პარიზში საქმე ცუდათ არის — სთქვა მან. ჩვენს პარტიაში
განხეთქილებაა, თქვენი პარტია ფრონტიდგან გასვლას აპირებს.
თვით ფრონტშიაც საქმე რიგზედ არ არის. გეგეშკორი, ჩხენკელი,
ფირცხალავა, გობეჩია ფრონტის ხალხია. ვის რა უნდა — ვერ გა-
იგებ?! მდგომარეობა ისეთია, რომ სამინილა დავრჩით...

მე ყურები ვცქვიტე.

— ვინ?

— მე, თქვენა და მდივანი!

სთქვა კატეგორიულად რამიშვილმა იმ ხმითა და იმ ქესტიკუ-
ლაციით, რომელიც მას ჰქონდა.

— უორდანია? — ვეკითხები გაოცებული და გაოგნებულიც,
რადგან, როგორც ჩვენი პარტიის ფრონტიდგან გასვლა, აგრეთვე
ისიც რომ მარტო ჩვენ „სამზედ“ ჩამოიწმინდა ცა და ქვეყანა —

წარმოუდგენელი და მოულოდნელი იყო ჩემთვის, და რამიშვილ-
მაც დაუყოვნებლივ მიპასუხა:

— ხომ იცით რა ყალთაბანდია ჟორდანიას?

ამ სიტყვებმა არ გამაოცეს, რადგან ასეთი რამ წინეთაც მქონ-
და მისგან გაგონილი. ჰქონდა რამიშვილს ჩემთვის ნათქვამი. არ
ვიცი რა იყო ნამდვილი მიზეზი იმისა, რომ რამიშვილი ასე უტყე-
როდა ჟორდანიას. უნდობლობა ეროვნულ საკითხში, თუ პირადი
ანგარიში? ვინაიდან, ჩემის პირადი შთაბეჭდილებით, რამი-
შვილი, რომელსაც ქართული სოციალ-დემოკრატიის მომავალ ბე-
ლადათ მოჰქონდა თავი, ისე უნდა ყოფილიყო განწყობილი ჟორ-
დანიასთან, როგორც ენერგიული და უკვე საკმაოდ მომწიფებული
მემკვიდრე ხანდაზმულ და საკმაოდ დრო მოკმულ მეფის მიმართ.
ჟორდანია მას მობეზრებული ჰყავდა. მაგრამ ანგარიშს უწევდა,
როგორც მთავრობის თავმჯდომარეს და პარტიის მეთაურს. გან-
საკუთრებით ამ უკანასკნელ გარემოებას ჰქონდა მნიშვნელობა.
და ეს აიხსნება იმითი, რომ თითონ რამიშვილიც განსაკუთრებუ-
ლად პარტიის კაცი იყო. მას სხვა არავითარი კულტურა არა ჰქონ-
და. პიროვნება თავისი თუ სხვისი მისთვის არ არსებობდა. ჟორ-
დანია იმიტომ იყო საჭირო და ავტორიტეტული მისთვის, რომ
მისი სახელი პარტიასთან იყო გადაბმული. თუმცა ისიც არა ერ-
თხელ უთქვამს ჩემთვის, რომ პარტიის ნამდვილი ბელადი მუდამ
სილიბისტრო ჯიბლაძე იყო და არა ჟორდანიას. ეს უკანასკნელი
გარემოებაც იმისი მაჩვენებელია, რომ რამიშვილს ჟორდანიასავე
არ ედო გული.

მე ვუპასუხე:

— ასეთი ტრიუმვირატი ვერ უნდგება. თქვენ იცით რა ძვირად
მიღირს მე ის, რომ თქვენ მხარს გიჭერთ. ამან პარტია ამიჯანყა,
ძველ მეგობრებს წამკიდა და თითონ პარტიაც ემიგრაციაში გაპ-
ყო. თქვენ უნდა იცოდეთ რაოდენად აუტანელია ჩემთვის ეს ამ-
ბავი. მაგრამ ჩემი დღევანდელი შეგნება ისეთია, რომ ამას მაინც
ესჩადი. ჩვენი ქართული საქმისათვის მე ასე ესჯი. კიდევ ვპოულობ
სიტყვასა და საბუთს დაეაჯერო ეს უკმაყოფილო ხალხი რომ ჩემი
საქციელი არც ისე უზნეოა. მაგრამ რა სიტყვითა და საბუთით გა-
ვამართლო ის გარემოება იმავე ჩემი მეგობრების წინაშე, როდეს-
საც ამ ტრიუმვირატიში მდივანი შემოგყავთ. ამ კაცს ნაციონალის-

ტებში არავითარი მოწონება არა აქვს. მგონია საკუთარ ამხანაგებ-საც ნაკლებ მოსწონთ.

— რა დააშავა?

— მე შემძლიან მის სამ თავგადასავალზედ მივითითოთ. გახსოვთ მისი სიტყვა, რომელიც მან წარმოსთქვა პარლამენტში, როგორც პარლამენტის თავმჯდომარის ამხანაგმა, ისეთ შესანიშნავ წუთში, როდესაც საქართველოში ინგლისელები შემოდიოდნენ.

— მან ეს სიტყვა ქართველი ერის სახელით წარმოსთქვა, პირადათ მისი ამ სიტყვაში არაფერი იყო!

— მით უარესი! ასეთი სიტყვის თქმა კაცს მხოლოდ თავისი სახელით შეუძლიან და არა ერის სახელით. გახსოვთ მერე მისი ელჩობა ერევანში. მგონია ისე იყო, რომ საქართველოს ელჩს ტფილისიდან შეატყობინეს — წამოდი, სომხეთმა ომი გამოგვიცხადაო! მით უფრო სკანდალური იყო მისი ელჩობა ანგორაში, სადაც იმავე დროს რუსეთის ელჩად მისი ღვიძლი ძმა ბუდუ მდივანი იყო. ის გარწმუნებდათ მაშინ რომ საქართველო-რუსეთს შორის მოსალოდნელ ომში ოსმალეთი ჩვენთან იქნებოდა. გამოვიდა კი ისე, რომ რუსეთიცა და ოსმალეთიც ჩვენს წინააღმდეგ იყვნენ ერთად.

— ასევე მსჯელობს რევავ გაბაშვილიც?

— რა თქმა უნდა! ნუ თუ სხვანაირად მსჯელობა შესაძლებელია. თქვენ იტყვიან, რომ ეს წარსულში იყო. მაგრამ მდივანი არც ამის შემდეგ გახდა ნამდვილი დიპლომატი. 1925 თუ 1926 წელს თქვენ ის ბნ. გვარჯალაძის მაგივრად სტამბულში დასტოვეთ ჩვენ საიდუმლო ელჩათ. მან ისე აგვირია იქ საქმენი, რომ ოცდახუთი დღე პოლიციას ჰყავდა დატუსაღებული და ისე დასტოვა ოსმალეთი. თქვენ იტყვიან, რომ ეს ბოლშევიკებისგან მოწყობილი საქმე იყო, რომ იმისი გამოდევნა ბოლშევიკებმა მოითხოვეს. იქნება! მაგრამ ოსმალელებს მხოლოდ გაუხარდათ ეს გარემოება, ისე იყვნენ მდივანზედ გულმოსულნი. მაგრამ დღეს არც ეს ამბავია ახალი. დღევანდელი ახალი ამბავი მდივანის შესახებ აი რა არის:

და აქ მე უამბე რამიშვილს, მორალურად რა აუტანელ გარემოებაში დაბტოვა მე მდივანმა სტამბულში თავისი წამოსვლის შემდეგ.

რამიშვილი გაფითრდა. ამ ამბის შესახებ აქამდე არაფერი

იცოდა, თუმცა არც მოულოდნელი უნდა ყოფილიყო მისთვის რადგან სიბრაზისაგან თავი ვეღარ შეიკავა და სთქვა:

— რამდენჯერ მითქვამს, რომ განსაკუთრებით ასეთ საქმეში ყოფილიყო ფრთხილად? და აქ ერთი მაგრად შეუტურთხა.

ეს საქმე მისთვის სხვანაირად იყო საწყენი. ერთი—არსებითად, რადგანაც ასეთი რამ, რამდენადაც მე წარმოდგენილი მაქვს, თითონ მას არასოდეს არ ემართებოდა. მეორე — რომ ასეთი საიღუმლო და თანაც ასე არა სასიამოვნო მეც ვიცოდი, მეც, რომელსაც თუმცა რამიშვილთან კარგი დამოკიდებულება მქონდა, მაგრამ მაინც უცხო კაცი ვიყავ.

რამიშვილს ერთი თვისება ჰქონდა. როდესაც მის რომელიმე აზრს, ან განზრახვას მოწონება არა ჰქონდა, დროებით მას თავს ანებებდა. ეს კარგი ტექტიკაა. მაგრამ მე არ მახსოვს მაგალითი, რომ თავის აზრზედ საბოლოოდ როდისმე უარი ეთქვას. ასე იყო ეხლაც. მას კარგად ესმოდა, რომ დღეს ვერას დიდებით ვერ დამარწმუნებდა, რომ მდივანი ასე საჭირო იყო ჩვენის საქმისათვის. ამიტომ ვარშავაში მდივნის შესახებ აღარაფერი უთქვამს. მაგრამ მერე ვნახავთ, რომ მდივანს ისევე დაუბრუნდა.

— რა გაეწყობა. მდივანზედ აღარ ელაპარაკობ. მაგრამ თქვენ კი უსათუოდ პარიზში უნდა გამოიყვეთ. სთქვა მან როცა სიბრაზემ გაუარა და სახეზეც ფითრი მოშორდა.

— სტამბული?

— სტამბულში იქიდგან წახვალთ. მთავარი ეხლა პარიზია. ყველაფერი თავზედ გვენგრევა. ირაკლი წერეთელსა და თქვენებს ერთად მოაქვთ იერიში. ჩვენ გადაწყვეტილი გვაქვს წერეთელი ინტერნაციონალიდგან გამოვიყვანოთ. თქვენ-თქვენი პარტიის გამაგრებას უნდა შეუდგეთ.

ჩემი ფრონტში ყოფნის დროს მე დავრწმუნდი, რომ სიტყვა „გამაგრება“ რომელიც ჟორდანიას და რამიშვილს მუდამ პირზედ ეკერათ, არსებითად დანგრევას ნიშნავდა. „გამაგრება“ ნიშნავდა ისეთი რამის ჩადენას, რომელსაც პარტიაში აზრის აღკრძალვა და ორგანიზაციის დაფუშვა უნდა მოჰყოლოდა. ასე ჩადიოდნენ თავის პარტიაში, მით უმეტეს ასე ფიქრობდნენ ჩვენი პარტის შესახებ.

მთელი ეს ლაპარაკი ჩემი ჩამოსვლის პირველ დღესვე მოხდა. ამის შემდეგ თითქმის სამი კვირა დაეყავით ვარშავაში და ჩვენს კავკასიურ და ქართულ საქმეებს ვარიგედებით. ჩვენი მეგობრები

ჩემი პარიზში წასვლის წინააღმდეგი იყვნენ და მოითხოვდნენ, მაშინვე პირდაპირ სტამბულში დაებრუნებულყავ. მაგრამ რადგანაც მე თითონაც ფრიად მაინტერესებდა რა ხდებოდა პარიზში და მეტადრე ჩვენს პარტიაში. განსაკუთრებით კი ის, თუ რამ წარმოშვა ასე ანაზღაურებად ჩვენი პარტიის ფრონტიდგან გამოსვლის საკითხი, მე არამც თუ გადაწყვეტილი მქონდა წავსულიყავ, არამედ პირადათაც დამეცვა ჩემი იქ წასვლის აუცილებლობა.

ვარშავის ქართული კოლონიის საქმე მუდამ არეული იყო. მე ეს ვიცოდი ჯერ პარიზში, მერე ადგილობრივ გავეცანი თვით ვარშავაში და ხალხი უკმაყოფილო დამხვდა ეხლაც, ნახევარ წლის შემდეგ.

სწორე ვითარების წარმოსადგენათ საქირთა პოლონეთში მყოფი ქართული ემიგრაცია ორად გაიყოს. ერთს წარმოადგენს ქართული ოფიცრობა, პოლონეთის ჯარში მყოფი, ჯამაგირით, ესე იგი პიროვნულად და ოჯახურად ისე მოწყობილი, როგორც თვით პოლონელი ოფიცრები. ქართველი ოფიცრობა პოლონურ ჯარში და პოლონურ საზოგადოებაში კარგად არის მიღებული და ბედის სამდურავი არ ეთქმის. ამას გეტყვით ყოველი ქართველი ოფიცერი პოლონეთში მყოფი. მაშასადამე მათ შორის ადგილი არა აქვს იმ უკმაყოფილებას და სიანჩხლეს, რომელიც გამეფებულია საზოგადოთ ემიგრაციაში და რომელიც ლუკმა პურის შოვნის შიმშილ ფიზიკური მუშაობით არის გამოწვეული.

სულ სხვაა მეორე ჯგუფი პოლონეთში მყოფ ქართული ემიგრაციისა, რომელიც „ქართული კომიტეტის“ გარშემო იყრის თავს, შესდგება მთავრობის მომხრეებისაგან და რომლის ერთად ერთი საგანი „პოლიტიკაა“.

ამ უბედურებასაც მოეველებოდა რამ, რადგან ქართველ ოფიცრობას თავისთვის შეეძლო ყოფნა, ქართული „პოლიტიკის“ ხალხს კიდევ თავისთვის. რა აქვთ, კაცმა რომ სთქვას, საერთო ოფიცრობას, რომელიც თავისი სამსახურით ყელთამდევ სავეს, და ქართულ „კომიტეტს“, უსაქმო ხალხს, რომელსაც ქართველი ოფიცრებისათვის გასაკეთებელიც კი არაფერი აქვს. მაგრამ მაგარი ის არის, რომ გენერალი ზაქარიაძე, რომელიც ბნ. ქორდანის მთავრობის მიერ ამ ოფიცრობის „სულისა და ხორცის“ მცველად არის დანიშნული ამ „ქართული კომიტეტის“ ერთი მთავარი ქაზრაკთაგა-

ნია და „პოლიტიკაც“ ამ ოფიცერთა შორის მას შეაქვს. გენერალი ზაქარიაძე მთავრობის ყურ-მოჭრილი ყმაა.

ჩვენ რომ ემიგრაციაში ერთი კაცი გვმეთაურობდეს, თუნდაც იგივე ბ-ნი ყორდანი, როგორც საქართველოს უზენაესი წარმომადგენელი, ერთი კაცის გარშემო თავის მოყრა ადვილი იქნებოდა. ვინაიდან დამტკიცებულად უნდა ჩაითვალოს და საქართველოში უკვე ასე იყო, რომ პარტიათა მორიგება ადვილი საქმეა, მაგრამ ემიგრაციაში მთავრობა „გამართული“ წამოვიდა. არ არის ევროპაში ქალაქი, სადაც კი სამი ქართველი ემიგრანტი ცხოვრობს, რომ ამ სამში ერთი მაინც ან „ფინანსთა მინისტრის ამხანაგი“ არ იყოს, ან „შინაგან საქმეთა სამინისტროს დირექტორი“ ან სულ უკანასკნელი რომელიმე მაზრის ერთობის „თავმჯდომარე“. მთავრობის მახლობელ წრეს საქართველოს აი ეს გამაბადნიერებელი ხალხი შეადგენს. ასეთივე არიან მისი უმთავრესი აგენტები სხვა და სხვა მთავრობათა წინაშე. საზოგადოებრივ აზრს და პოლიტიკურ იდეალს ემიგრაციაში მყოფ მთავრობას აი ეს ყოფილი მოხელენი თუ ქმნიან.

მაგრამ სწორედ ეს ხალხია, რომ დანარჩენ ემიგრაციისაგან ასე საფუძვლიანად განირჩევა. რადგანაც დამოუკიდებელ საქართველოში თითქმის სავალდებულოდ იყო მიღებული, რომ ხელისუფლებას განსაკუთრებულად უძკუო ხალხისაგან ადგენდნენ. ამ ხალხს ერთი რამ დაემართათ: ემიგრაციაში მათ წამოჰყვათ არა დამოუკიდებელი საქართველოს რომანტიზმი, არამედ ქართული ხელისუფლების რომანტიზმი. მათი იდეალია არა დამოუკიდებელი საქართველო საზოგადოთ, არამედ ისეთი დამოუკიდებელი საქართველო, სადაც შინაგან საქმეთა მინისტრად მაგალითად ისევ რამიშვილი იქნება, ხოლო მის დირექტორად, ვსთქვათ, ლომთათიძე! თუ, ეს ასე არ მოხდა მაშინ დამოუკიდებლობაც არ უნდათ. აი, ეს ხალხია უმთავრესად მთავრობას რომ ზურგს უმაგრებს, ემიგრაციას ყველგან ორადა ჰყოფს, მეტრძოლად და პატრიოტად. მარტო თავისი თავი მიაჩნია და მეორე ნახევარს მოლაღატედ აცხადებს.

გენერალი ზაქარიაძე, მთელი თავისი წარსულით და აწმყო მოღვაწეობით ამ წრის კაცია. პოლონეთში მან აუტანელი მდგომარეობა შეჰქმნა. ის რომ ქართველ ოფიცრობას არ უყვარს — ახია! კაცი, რომელიც სამი წლის განმავლობაში ქართულ მთავარ შტაბს

უფროსობდა და ჩვენში რომ იტყვიან თვალის დაუხამხამებლად წააგო არა მარტო ომი, არამედ ჩვენი დამოუკიდებლობაც, ქართული ოფიცრისათვის საყვარელი უფროსი ვერ იქნება.

მაგრამ არა მარტო ქართველი ოფიცრებისა, არა მარტო ქართული ემიგრაციის, არამედ საერთო დღევანდელი ჩვენი ტრადიციის არის, რომ სამოქალაქო ზნეობისა და მამულიშვილური სათნოების მასწავლებლად სწორედ ეს დამნაშავე და ბრალეული ხალხი გამოდის. უბრალოებს სწორედ ეს ბრალეულები ასამართლებენ.

ეს მთავრობა და ეს მისი აგენტები ოთხი წელიწადი უვლიდნენ და მართავდნენ ქართველ ერს, რამდენი იყო მათ მოლაწეობაში შეცდომა, უცოდინარობა, რეგვენობა, უკანონობასა და პირდაპირ დანაშაულობაზედ რომ არაფერი ვსთქვათ? განა მოსაგონარი, შესასწორებელი, შესანანებელი, სარევიზიო ცოტა არის? ჩვენ ვცხოვრობთ ისეთ დროს როდესაც მთელი განათლებული კაცობრიობა გასული წლების მოსაგონარით, კრიტიკით. შეფასებით, მსჯავრით და შენანებით იოხებს ვულს. ერების, მის მეთაურთა, მათ საქმეთა ამ შეფასებაში გამოსქვივის სწორედ ადამიანის მარადი და უშკნობი სურვილი მის მიერ ჩადენილის მოგონებისა, შესწავლისა და შეფასებისა. ეს არის დიდი სკოლა სულისა, პიროვნების, ისტორიისა... მაგრამ აბა თუ ამდენ ქართველ პრეზიდენტებში, მინისტრებში, მინისტრის ამხანაგებში, ელჩებში, მთავრობის ყურ-მოჭრილ გენერლებში, ბატონ დირექტორებში და ხელისუფლების სხვა მალალ და დაბალ კოკროჭინებში ერთ რომელიმეს წასცდა და ერთხელაც არის სინანულის სიტყვა სთქვა, ერთხელაც არის სინდისის ანგარიში წარუდგინა ქართველს ერს. პირიქით, ეს ხალხი თავის წარსულს ისე მალავს, როგორც ქურდი მონაპარს, როგორც დამნაშავე ჩადენილს და შეტევაზედაც თითონ გადმოდის. არიქა! არავინ დაგვასწროს, ბრალდება ჩვენ თითონ წარუდგინოთ!.. მოკლედ რომ მოვსჭრათ ჩვენი დამოუკიდებლობა ზომ შეიტყაპუნეს, ამ ხალხს ფიცი აქვს დადებული, რომ დანაშაულიც შეიტყაპუნოს და მასზედ არც სხვას ათქმევინოს რამე.

ასეა პარიზში, ასეა ბერლინში, ასეა პრაგაში და ყველგან სადაც კი ქართველი ემიგრაცია ცხოვრობს, მაგრამ განსაკუთრებით ასეა ვარშავაში. იმის გამო რომ ქართველი ოფიცრობა პოლონეთის ჯარში მსახურობს, მთავრობის აგენტების უზნეობამ უკანასკნელ მიჯნას უწია. ემიგრანტს, რომელიც მაგალითად პარიზში

ცხოვრობს და რენოს ან პეტოს ქარხნებში მუშაობს, ქორითა
 ცილისწამებით ადვილად ვერას დააკლებ. მაგრამ რა ქნას პოლო-
 ნეთის ჯარში მოსამსახურე ქართველმა ოფიცერმა, რომელზედაც
 დღიდან პოლონეთში ჩასვლისა, სისტემატურად ერთი და იგივე
 ცილისწამება ვრცელდება: ან თითონ არის რუსული მონარქისტულ-
 ლი ორგანიზაციის წევრი, ან სულ უკანასკელი ცოლი ჰყავს რუსი!
 მაშასადამე, მშვიდობით არა მარტო პირადო პატიოსნებავე, არა-
 მედ სახლობისაც! თქვენ წარმოიდგინეთ ესლა როგორი უნდა ყო-
 ფილიყო ქართველი ოფიცრის მდგომარეობა ასეთ დაუნდობელ
 და არა ქართულ ცილისწამების დროს, ამ ქართველ ოფიცრებს რომ
 მათი პოლონელი ამხანაგები და მათი სამხედრო მთავრობა კარ-
 გად არ იცნობდეს!

ამ ჩამოსვლისას ვარშავაში, მე და პოლკოვნიკი ნ. კანდელაკი.
 რომელსაც ჩემი ნახვა არ უნდოდა იმ მოსაზრებით, რომ მე რა-
 მიშვილთან ვთანამშრომლობ, შევრიგდით და ჩემთვის საგანგებო
 სადილიც კი გამართა, რომელსაც თხუთმეტამდე ქართველი ოფი-
 ცერი დაესწრო. ბაასი და კამათი, რა თქმა უნდა იმავე ოფიცერთა
 საკითხის გარშემო იყო. სიტყვა სხვათა შორის პორუჩიკ ალექსან-
 დრე ყიფიანზედაც ჩამოვარდა და მითხრეს, რომ ყიფიანი ისევე
 „გადასახლებულია“.

პორუჩიკი ყიფიანი რა თქმა უნდა რუსული მონარქისტული
 ორგანიზაციის წევრი არ არის და არც ცოლიანია, რომ ცოლი რუსი
 ჰყავდეს. მაგრამ როგორც განსვენებულ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის
 სკოლის ამხანაგი და ესლაც მისი თანამოაზრე, გენერალ ზაქარია-
 აძის მოთხოვნილებით ვარშავიდან ლუბლინში იქმნა გადაყვა-
 ნილი.

მე გადავსწყვიტე მესარგებლნა იმ გარემოებით რომ რამიშვილს
 ჩემი თავი დღეს ძვირად უღირდა და ჩემის მხრით ამის საკომპენ-
 საციოთ აფიცერთა საკითხის და კერძოდ პორ. ყიფიანის საქმე
 მომეგვარებინა.

რამიშვილი სიამოვნებით დამთანხმდა.

— მე ყველაფერზედ მზათა ვარ. სთქვით თქვენი გეგმა!

— ჩემი გეგმა ის არის, რომ გენერალი ზახარიაძე სულ ჩამო-
 ვაშოროთ ქართველ ოფიცერთა მზრუნველობის საქმეს. საჭიროა
 სხვა კაცის დანიშვნა.

— ვინ არის ეს სხვა კაცი?

— მე ვიცი მხოლოდ ზოგიერთი ოფიცრის აზრი და არა უკვე ლასი. მე მგონია ასეთად პოლკოვნიკი თავადი ნიკოლოზ ვაჩნაძე გამოდგებოდა.

— პოლკოვნიკ ვაჩნაძის საწინააღმდეგო მე არაფერი მაქვს. მაგრამ თქვენ არ იცით, რომ საქმე უფრო რთულია ვიდრე მარტო ერთი გენერალ ზაქარიაძის ამ საქმიდან ჩამოშორება. არ ვარგა სალაყაიაც.

— სალაყაია? — გავიოცე მე.

— სალაყაიაც! ისიც უნდა გამოვსცვალოთ. სუსტია. დონდღეა. არავის მოსწონს.

— რა თქმა უნდა ეგ საკითხი პარიზში გადასწყდება?

— ალბათ. ოფიცერთა საკითხიც, ერთის სიტყვით, მე დიდი მოსურნე ვარ რომ ოფიცერთა შორის მშვიდობა ჩამოვარდეს.

— მაშ ყიფიანის საქმეც მოგვარდება?

ჩაუბრთე მე.

— ყიფიანის?

— დიახ. ყიფიანი გადასახლებულია. მე მიმაჩნია აღმაშფოთებელ და ყოველივე ეტიკას მოკლებულად, როდესაც ჩვენი მთავრობა ისეთ ქართველზედაც ავრცელებს თავის სანქციებს, რომელიც სხვა მთავრობის ხელქვეით მსახურებს, ყიფიანის გადაყვანა, რაიცა, არც თითონ ყიფიანს უთხოვნია, არც მის სამხედრო უფროსობას მოსვლია აზრად — სასჯელია! მე გეკითხები ეხლა, რას უნდა ფიქრობდეს პოლონეთის ჯარის უფროსობა ჩვენზედ, როდესაც ვასჯევენებთ ისეთ ოფიცერს, რომელსაც პოლონეთის წინაშე არავითარი დანაშაული არ მიუძღვის და პირიქით წარჩინებული ოფიცერია? მე ეს სამარცხვინოდ მიმაჩნია.

რამიშვილმა არაფერი მიბასუხა. მან იცოდა რომ მე მას სინიღისის მიხედვით უჭერდი მხარს და მწარე სიმართლე ბევრჯელ მითქვამს პირში.

მე გადავეცი ოფიცრობას, რომ მათი საკითხი პარიზში რადიკალურად იქნებოდა გადაჭრილი და ჩემი პარიზში წასვლის დღეც მოვიდა. მაგრამ პარიზში რამიშვილზედ ერთი დღით გვიან მომიხდა წასვლა. ჩემს გასაცლილებლად თითქმის ვარშავაში მყოფი ყველა ქართველი ოფიცერი მოვიდა. ჩემი ვაგონის კორიდორი ჩვენ ქართველებს გვეჭირა. ვლაპარაკობდით ქართულად. იმ პოლონელებისათვის, რომლებიც ჩემთან ერთად ამ ვაგონში ისხდნენ და

რომლებმაც შესაძლებელია არც კი იცოდნენ რომ ასეთ უცხო
ენაზედ მოლაპარაკე პოლონეთის ოფიცერი მარტო ქართველი, პო-
ლონეთის ჯარში, დღეს სამოცამდე მაინც იყო. — ასეთი უჩვეულო
სცენა, რა თქმა უნდა ზედმეტად სასერიო იქნებოდა.

მე კი... ამ ოფიცრების შემაცქერელი იმ გამძლე ქართულ მხარ-
ბეჭზედ ვფიქრობდი, რომელსაც ვინ იცის ვისი მუნდირი არ უტა-
რებია, მოყოლებული ინდოეთის დედაქალაქ შახჯანაბადიდგან, სა-
დაც თექვსმეტი წლის პატარა კახი სამხედრო სასწაულებს ახდენ-
და და გათავებული „ემშაკის ხილით“ აღპებში. სადაც განთქმული
სუვოროვი პეტრე ბაგრატიონს ეუბნებოდა:

— წადი, წადი კნიაზ პეტრე, თავი კუდს არ უცდისო.

ემიგრაციაში და მეტადრე ისეთ ღარიბში, როგორც ქართუ-
ლი ემიგრაცია არის, ყველაზედ თავსატეხი საკითხი ფულის საკი-
თხია. როგორ „აქეთ“ პოლიტიკა რომ ლუკმა პურიცა სჭამო —
ყველა ემიგრაციის ნამდვილი ისტორია ეს არის!

ჩვენმა მთავრობამ ეს საკითხი მეტად ბრძნულად გადასწყვიტა.
აილო და თავის პარტიის ყველა ცოტად თუ მეტად მნიშვნელოვანი
პირი მთავრობის „მუშაყებათ“ გამოაცხადა. ეს იმას ნიშნავდა, რომ
ამდენი უსაქმო ხალხის „პური არსობისათვის“ მთავრობას უნდა
ეზრუნა. მაგრამ ეს ბედნიერება ჩვენი პარტიისათვის მიუწოდომე-
ლი შეიქმნა. ჩვენ ვერას დიდებით ვერ მოვახერხეთ რომ საერთო
მუშაობისათვის აუცილებელი 6—8 ეროვნულ-დემოკრატი მთავ-
რობას თავის პენსიაზედ „აეყვანა“. მთელს პარტიაში სამი ეროვნულ-
დემოკრატი თუ ლებულობდა მთავრობის დახმარებას. ორი
წარმომადგენელი საერთო ფრონტში და ერთიც ექვ. თაყაიშვილი,
როგორც დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის ამხანაგი. მთელი
ჩვენი „საერთო“ მუშაობის დანარჩენი აპარატი მენშევიკების
ხელში იყო. მთავრობის ასეთს დესპოტიზმს სხვა არა ხელსაყ-
რელი შედეგიც ჰქონდა. გამოდიოდა რომ მთელი ჩვენი საქმე უცხო-
ეთში ამ მენშევიკური ხელით კეთდებოდა. მაშასადამე ყველას
უნდა ეფიქრა, შინაურსაც და გარეულსაც და მეტადრე გარეულს,
რომ საქართველოში არც პარტია არსებობდა მენშევიკურის

გარდა, არც კაცი — ამ მამბუზარი ხალხის თვინიერი. ჩვენ პარტიან
ეს უსივებდა გულს...

მთავრობა ამას არავეითარ ანგარიშს არ უწევდა. ჩემი ფული,
ჩემი პარტია, ჩემი კაცი — აი მისი დევიზი! იგი აქაც ისევე ზევიდ-
გან დაჰყურებდა ემიგრაციის არა სოციალისტურ ნაწილს და საზო-
გადოთ ქართული პოლიტიკის შინაარსის არა სოციალისტურ
„მხარეს“ როგორც საქართველოში. ეს დიდი რეგვენობა იყო, ვი-
ნაიდგან მთავრობა საქართველოთგან დამარცხებული წამოვიდა.
მისი ამბიციები აქ მაინც უნდა შენელებულიყო. მაგრამ მთავრო-
ბას ისე ეჭირა თავი, თითქოს წაგებულ კი არ მოსულიყო, აქ, არა-
მედ რათა ახლა ევროპა დაეპყრო საქართველოსათვის.

მიუხედავად ამისა, სტამბულში გამგზავრების წინ, ერთხელ
კიდევ ველაპარაკე რამიშვილს, რომ რაღაი საერთო ფრონტი არსე-
ბობდა და ეროვნული დემოკრატიაც შიგ იყო, საქმის ინტერესი და
ფრონტში სიმშვიდე მოითხოვდა, რომ ამ ფრონტში ცოტა მეტ
ეროვნულ-დემოკრატს ემუშავა.

მე რომ პარიზში დაებრუნდი მდგომარეობა უკეთესი არ იყო
და ყველაფერში ემჩნეოდა რომ უფრო უნდა გაუარესებულიყო.

ჩემი აქ არ ყოფნის დროს საქმეთა საერთო ვითარებას პარტი-
ის წინაშე ორი საკითხი დაესვა: პარტიული გაერთიანება და ფრონ-
ტიდგან გამოსვლა, თუ აქ მუშაობის წესრიგი შეცვლილი არ იქ-
ნებოდა.

პირველი საკითხი შინა-პარტიული იყო, ხრონიკული და კედია-
ასათიანის ჯგუფთან გაერთიანებას ეხებოდა. ამ საკითხმა ბევრი
იარა, ბევრი სისხლი გვიფუჭა, მაგრამ მარწმუნებდნენ, რომ ეხლა
კი საბოლოოდ უნდა გადაჭრილიყო.

სულ სხვა იყო მეორე საკითხი, თუ პირველი პარტიის გაერთი-
ანებას გულისხმობდა, მეორე ფრონტის დამლას მოასწავებდა. ეს
ორი დებულება რომ ერთი მეორისაგან ყოფილიყო წარმოშობილი,
გამოტეხილი უნდა ითქვას, რომ პარტიის გაერთიანების გულისათ-
ვის საერთო ფრონტის დაშლის უფლება პარტიას არა ჰქონდა.
მაგრამ ისინი სხვა და სხვა საკითხები იყვნენ, სხვა და სხვა დროს
წამოყენებული, სხვა და სხვა მიზნებით გამსჭვალული და მე მგო-
ნია ერთი მეორეზედ დამოკიდებული არ იყო. ვამბობ „მგონია“
იმიტომ რომ, როცა ეს ორი საკითხი ერთმანეთს გვერდში ამო-
უდგა, მე პარიზში არ ვყოფილვარ. როდესაც 1925 წელს საბო-

ლოვოდ გამოირკვა, რომ საერთო ფრონტის შედგენას წინააღმდეგობა უდგას, ყორდანიამ მიმიწვია და ჩვენ შორის დაახლოვებით ასეთი ლაპარაკი გაიბა:

— ახლა კი შეგვიძლიან ერთმანეთს მივულოცოთ, რომ საერთო ფრონტი შესდგება. დაიწყო მან. — პირადათ მე დიდი კმაყოფილი ვარ, რომ მთავრობაში სწორეთ თქვენ შემოდიხართ. თქვენ ისეთი საქმის მონაწილე იყავით და ბელშევიკებთან შერიგების გზაც ისე სამუდამოთა გაქვთ ჩამოჭრილი, რომ ჩვენი ერთმანეთისაგან დაშორება შეუძლებელია. მაგრამ ამასთანავე მთელი სიმართლევ უნდა გითხრათ. თქვენ შემოდიხართ ისეთ მთავრობაში, რომელშიაც ყველა მისი ყოფილი წევრიც კი არ იღებს მონაწილეობას თქვენ კი მთავრობის წევრი ძველათაც არ ყოფილხართ. როგორცა ხედავთ, ეს სულ ახალი საქმეა ჩვენს პრაქტიკაში და არ დაგიმაღლავთ, რომ ჩვენი პარტია გადაჭრით ამისი წინააღმდეგია. მიუხედავათ ამისა, ჩვენ მაინც მოვდივართ ამაზედ და თქვენ მთავრობაში შემოსვლა საშიშად არ მიგვაჩნია. მაგრამ საშიში იქნება და საქმის დიდათ მავნებელიც თუ ერთხელ შემოსული, ერთ მშვენიერ დღეს ისევ გახვალთ მთავრობიდან. ეს იქნებოდა მთავრობის ერთხელ და სამუდამოთ დანჯღრევა. თქვენ უნდა გარანტია მოგვცეთ, რომ ასეთ რამეს ადგილი არ ექნება.

როგორც ხედავთ ყორდანიასაგან დასმული კითხვა არც უბრალო იყო, არც უადგილო, მაგრამ ვის უნდა მიეცა ეს გარანტია? მე თუ პარტიას? ასეთი საკითხის გადასაჭრელად პარტიისაგან არავითარი ინსტრუქცია არა მქონდა და პასუხიც მხოლოდ ჩემთავად გავეცი:

— საერთო ფრონტის სტატუსი ისეთია, რომ მთავრობაში მე პარტია მგზავნის. უნდა დამეთანხმოთ, რომ ვისაც გაგზავნის უფლება აქვს, შეუძლებელია უკან გაწვევის უფლებაც არ ჰქონდეს. კიდევაც რომ მოხდეს, რო მერთ მშვენიერ დღეს უკან დამიბარონ, ეს გარემოება ფრონტიდან გასვლა მაინც არ იქნება. რათგან პარტიას სხვისი გამოგზავნა შეუძლიან ჩემს მაგივრად.

— ჩვენის შეხედულებით არც ეგ არის შესაძლებელი. ჩვენ არა ვართ ნორმალური მთავრობა, რომ შესაძლებელი იყვეს მისი საერთო ან ნაწილობრივი კრიზისები. პარტიამ გარანტია უნდა მოგვცეს, რომ ამ კრიზისების პოლიტიკას არ დაადგება.

— მე შემიძლიან მხოლოდ ის მოგახსენოთ, რომ ამ ყამათ,

როცა ფრონტის სტატუსი ახალი დაწერილია, შეუძლებელია პარტიის პოლიტიკაზედ ფიქრობდეს. რაც შემეხება პირადათ მე, მე ძალიან კარგად მესმის რასაცა ბრძანებთ და ამისთანა რამეს ჩემთავად ხელს არ შეუწყობ.

დანარჩენი ჩვენი ლაბარაკი აზრების ვარიაცია იყო. შეიძლება ითქვას რომ ჩვენ შორის დადებული ხელშეკრულების „საიდუმლო“ ფუნქციები ეს იყო.

მე არ ვიცი არსებობს თუ არა ქვეყნად ისეთი ხელშეკრულება, რომელიც არ დარღვეულიყოს. ერთი ასეთი ხელშეკრულების ამბავი ილია ჭავჭავაძემაც დაგვიხატა, როდესაც ლუარსაბისა და დარეჯანის მზითვის პირობა ზედ ქორწილის დღეს და შიგ ეკლესიაში იქმნა ჩაშლილი. ჩვენმა ხელშეკრულებამ ცოტა ამაზედ მეტი გასტანა. ორი წლის შემდეგ მე ვიყავი მთავრობიდგან გამოწვეული და ჩემს მაგივრად რევან გაბაშვილი გაიგზავნა. ოთხი წლის შემდეგ მთელი პარტია გამოდიოდა, თუ მთავრობა მემორანდუმის მთავარ მუხლებს არ გაიზიარებდა.

როგორი იყო ეს მემორანდუმი?

ჩემის აზრით, ყველაზედ კარგი მემორანდუმი ის არის, რომელიც ჯერ არ დაწერილა. მაგრამ ადამიანები მემორანდუმებს მაინცასწერენ და ჩვენმა პარტიამაც დასწერა. გამოტეხილი უნდა ითქვას, რომ ჩვენი განცხადება ცუდათ იყო შედგენილი. მაგრამ ნათქვამია: *reci quand potui.*¹

ამ მემორანდუმზე, მენშევიკებმა შემდეგში სასაცილოდ აგვიგდეს გიორგი გვაზავას ბედნიერი თანადიმილებით, რა თქმა უნდა, და იმ ლაზათებით მან რომ იცის. მაგრამ რამდენიმე თვის შემდეგ თითონ მენშევიკებმა წარადგინეს მეორე ინტერნაციონალში ისეთი მემორანდუმი. რომ იქ, მარნის პირად, სადაც იმ ქამად ჩვენა ვსცხოვრობდით, მეტის სიცილისაგან ფერდები ჩაგვწყდა.

მე განუცხადე ჩემს მეგობრებს რომ საერთო ფრონტიდგან გამოსვლა ფრიად ანაზღეულათ იყო განზრახული. ასეთი გამოსვლის მთავარი სისუსტე ის იყო, რომ მას არაფერი ამბავი, გართულება ან სახელდახელო მიზეზი წინ არ უსწრებდა. მემორანდუმში ლაბარაკი იყო ისეთ საგნებზედ, რომელიც ახალს არაფერს წარმოადგენდა და მთავრობასთან ჩვენს ხრონიკულ დავას შეეხებოდა. ეს არა

¹ გააკეთე, რაც შეგიძლია (იტალიური ანდაზა).

კმაროდა, რომ ან აქ ემიგრაციაში, ან იქ საქართველოში, ჩვენს გამოსვლას სათანადო შთაბეჭდილება შეექმნა.

რას იზავ? ცხოვრებაში ისეა მიღებული რომ შფოთისა და ომის მუდმივ მიზეზების გარდა სულ პატარა „Casus belli“-იც არსებობს რომელიც ომის ბოლოში თითქმის აღარავის ახსოვს, მაგრამ ურომლისოდ არც ერთი ომი არ იწყება, აი ეს აუცილებელი Casus belli აკლდა ჩვენს განზრახვას.

მე ურჩიე ჩემს მეგობრებს ცოტა კიდევ შეგვეცადა და მართლაც! ჩვენ რომ ჩვენი ფრონტიდგან გამოსვლა თუნდაც იმ დროისათვის შეგვეფარდებინა, როცა ქართველმა მენშევიკებმა მეორე ინტერნაციონალში თავისი ქებული მემორანდუმი წარადგინეს, ჩვენ ერთი ორად წინ ვიქნებოდით.

ასე მესმოდა ჩვენი საქმე, როდესაც კომიტეტში შემდეგი საკითხი დამისვეს:

— როგორ მოიქცევი შენ, მიუხედავად შენის მსჯელობისა, თუ პარტიამ ფრონტიდგან გამოსვლა დაადგინა?

— თუ მიუხედავად ასეთის საბუთებისა პარტია საერთო ფრონტიდან მაინც გამოვა, მე პარტიასთან ვიქნები!

ვუპასუხე მე.

— ესე იგი?

— მე გამოვალ ფრონტიდგან!

საკითხის ამნაირად დაყენებას ის მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ ჩვენს კომიტეტში უკვე იყვნენ ისეთი წევრები, რომლებიც ფრონტიდგან გამოსვლის აზრს არ იზიარებდნენ და ფრონტში დარჩენოდნენ, პარტიას რომ ფრონტიდგან გამოსვლაც დაედგინა, კომიტეტს წინასწარ სურდა ვაეგო, მე როგორღა მოვიქცეოდი? სხვანაირათ რომ ითქვას, ამ საკითხში პარტია მეც უნდობლათ მიცქეროდა.

ამ ფრონტის მომხრე წევრებს ეკუთვნოდნენ სხვათა შორის გიორგი გვაზავაც, რომელიც რათა თავისი ასეთი პოზიცია უფრო შემოემტკიცებინა და კომიტეტის დადგენილებათაგანაც თავისუფალი ყოფილიყო — სულ გასულიყო კომიტეტიდგან.

მაგრამ გიორგი გვაზავას საკითხი გაცილებით უფრო რთული იყო და უფრო მეტ განმარტებას მოითხოვს.

¹ ლათინური გამოთქმა.

გვაზავა პარტიაში არ უყვარდათ, მიუხედავად იმისა ფრონტში იქნებოდა პარტია თუ ფრონტის გარეშე. ამიტომ პარტიაში მუდამ იყო ისეთი შეხედულება რომ მის ნაცვლად ფრონტში სხვა გავაზავანათ. ვიდრე მე პარიზში ვიყავი, ყოველთვის ვარწმუნებდი ჩემს მეგობრებს ასეთი ზომისათვის არ მიემართნათ. ეს აიხსნება ჩემი ერთგვარი კონსერვატორული ბუნებით და არა იმიტით, რა თქმა უნდა რომ ფრონტში გვაზავას თავი ჭეროვანად ეჭირა. ჩემს ცდას ის შედეგი მოჰქონდა, რომ გვაზავა ეროვნულ ცენტრში რჩებოდა, თუმცა მე არ მახსოვს რომ გვაზავას ერთხელაც არის ეს ეგრძნოს და ჩვენს შინა-პარტიულ შეხლა-შემოხლაში სამაგიერო მადლით ეზღოს. მაგრამ ჩემი სტამბულში ყოფნის დროს, როდესაც გვაზავას მოსარჩლე, აღარა ჰყავდა, იგი გადააყენეს და ეს ამბავი ოფიციალურად ცენტრსაც აცნობეს.

როგორ მოიქცა გვაზავა? დაემორჩილა კომიტეტის დადგენილებას? გვაზავა ფრიად ჰკვიანურად გაისარჯა. კომიტეტიდან გავიდა და ფრონტში დაჩრჩა. გვაზავამ ამ რიგად პარტიის მანდატი შეიტყაპუნა. მაგრამ რადგანაც მანდატის ასეთი შეტყაპუნება მთავრობისა და თვით ცენტრის მოუწონებლად შეუძლებელი იყო, სხვა ფრიად საყურადღებო რამეც გამოაშკარავდა. გამოირკვა რომ ეროვნული ფრონტის სტატუსი, რომელიც ფორმალურადაც და არსებითაც პარტიული მანდატების საფუძველზედ იყო აგებული. ყველაზე ადრე თითონ მთავრობამ დაარღვია. მან აიყვანა კაცი, რომელიც პარტიას აღარ წარმოადგენდა.

ჩვენს წრეებში ეს ურიგო ამბავი, სრულის საფუძველით, ისე იქმნა გაგებული, როგორც *Caup d'Etat*¹ მემორანდუმის საპასუხოდ მთავრობის მიერ ჩვენს პარტიაში მოწყობილი.

ეროვნული ფრონტის დაგორება აქედან დაიწყო. პრინციპი შელახულ იქმნა. სამაგიეროდ ძალაში „კომბინაციები“ შევიდნენ. ქვევითა ვნახავთ, რომ ამ კომბინაციით ჩემი შემოვლაც უნდოდათ.

ჩემი ჩამოსვლის მეორე თუ მესამე დღეს ლეგაციაში შევიარე. ეს იყო ერთგვარი „დამოწმება“ იმისი, რომ მე პარიზში ვიყავი. ხუთი წუთის შემდეგ, ზემო სართულითგან, არ ვიცი ჩხენკელის კაბინეტიდან, თუ კანდელაკის ოთახითგან ხალხმა დაიწყო ჩამოსვლა. ეტყობოდა, რომ მთავრობის ან მენშევიკური ბიუროს კრებას

¹ სახელმწიფო ვადატრიალება (ფრანგ.).

ჰქონდა ადვილი. ყველას ვიცნობ და ვესალმები. ჩამოდის სწავლა შორის ევგენი გეგეჰკორი, მაგრამ წარმოიდგინეთ ჩემი გაოცება, როცა ჩემს სალამზედ გეგეჰკორმა მარტო ხელი გამომიწოდა და ჩუმად ჩამიარა. არც ეს ჩვენებური „როგორა ხარ?“, არც ეს ასეთ შემთხვევაში აუცილებელი „როდის ჩამოხვედი?.. ეს მით უფრო საოცარი იყო ჩემთვის, რომ მე და გეგეჰკორი მეგობრულად ვიყავით. შემძლიან დავიტრაბახო კიდევ, რომ კომპლიმენტიც ბევრი გამიგონია მისგან...

მაგრამ რა თქმა უნდა ეს კომპლიმენტები უფრო ჩემს წერილებს ეხებოდა. ვიდრე ჩემს პოლიტიკურ პრესტიჟს. ჩემს პოლიტიკურ უნარზედ გეგეჰკორი დიდის შეხედულებისა არ უნდა ყოფილიყო და ერთხელ კიდევაც მითხრა: შალვა, პოლიტიკა შენი საქმე არ არის. თუ დავბრუნდით შენ უნდა კულტურულ მოღვაწეობას შეუდგე. მაგალითად თეატრის დირექტორობას...

მართლაც! ვის შეუძლია დაიქადოს რომ კარგი პოლიტიკოსია! მაგრამ ერთი რამ მეც ვიცი. ორაგული რომ გემრიელი იყოს, ქვაბში უნდა ჩასდო, რადგან წყალში ყველა თევზი ერთნაირად უგემურია. ჩვენ ორში გეგეჰკორი უკვე იღო ქვაბში, მე — ჯერ არა! ამას იმიტომ ვამბობ, რომ სამინისტრო უნარიანობაზედ ლაპარაკი ამ რიგად ჩემი უფრო უპრიანი იყო. განა მის წარსულ მინისტრობაზედ უფრო ადვილი არ იყო ლაპარაკი, ვიდრე ჩემს მომავალ დირექტორობაზედ? მაგრამ მე ეს არცა მწყენია, არც მიპასუხნია.

მაგრამ რაკი სიტყვამ მოიტანა, ისიც უნდა ითქვას, რომ ჩემ მაგივრად და მგონია ბევრის მაგივრადაც გეგეჰკორს დავით სხირტლაძემ გასცა პასუხი.

ერთხელ Café de Berrg-ში სადაც ყავა მხოლოდ ოდნავათ არის გემრიელი და ისიც იმიტომ რომ ჭიქა სამი ფრანკი ღირს, ჩვეულებრივ მუსაიფის რიგში და კარგი გუნების დროს, გეგეჰკორმა უთხრა სხირტლაძეს:

— აფსუსს, რომ გამოცდილება გვიან მოდის! ისეთ ძალასა ვგრძნობ ამ ეჟამად ჩემში, რომ ევროპის არც ერთი სახელმწიფოს მართვა არ გამიძნელდებოდა!

— დიახ! — მიუგო მუდამ დინჯმა და მუდამ აუჩქარებელმა სხირტლაძემ — სამი დღის წინეთ იოსებ გობეჩიაც მაგას მეუბნებოდა!..

და აი, ეს მუდამ მართლა, სიმპატიური ევგენი გეგეჰკორი ასე

დამხვდა! რაშიგან ვართ? და ეს ჩემთვის მოულოდნელი ამბავი, იქავე, კ. კანდელაკის ოთახში, დავით შარაშიძემ განმიმარტა, აგრეთვე ჩემმა მეგობარმა, რომელთანაც ერთი ჭიქა ღვინის დაღვევა, რუსთაველზედ ბაასი, ძველი ტფილისისა და საქართველოს მოგონება ჩემთვის მუდამ ნამდვილ სიამოვნებას წარმოადგენდა.

ის რაც გეგეტკორმა პანტომიმით მაგრძნობინა, დავით შარაშიძემ სიტყვებით მომითვალა.

— რამიშვილს იმიტომ უჭერ მხარს, რომ ფულს ის გაძღვეს! მითხრა შარაშიძემ დაუნდობლად და დაუზოგველათ. მე შურდულივით გამოვარდი ლეგაციითგან. იმ დღეს თავად იური ფაღავასთან ვიყავი და ეს ამბავი უამბე. განა სირცხვილი არ უნდა ყოფილიყო ჩემთვის, რომ თვით მენშევიკებიც კი ასე ფიქრობდნენ ჩემს შესახებ?

რამიშვილი მაშინ ისევ ლევილში სცხოვრობდა და ჩვენც *Porte d'Orleans*¹ დავნიშნეთ ჩვენი პაემნები. რამიშვილის წინაშე, მართლა, განსაკუთრებულ მდგომარეობაში ჩავვარდი. ვახსოვთ ილია ჭავჭავაძის ლექსი:

„როს საშველად მოწვეულმა
წაგვიჭირა თოკი ყელში!..“

კაცმა საშველად წამომიყვანა და საქმე კი როგორ შეტრიალდა! მაგრამ პირადათ მე აქ არაფერ შუაში ვიყავი და ყველაფერი მზადამხვდა, ამიტომ მე სრულებით მოურიდებლად აუხსენი, როგორც იყო საქმე. მე უთხარი, რომ პარტია მართლა გამოვიდოდა ფრონტიდგან, თუ მორიგება შეუძლებელი გახდებოდა. უთხარი ისიც, რომ, ამ შემთხვევაში ვერც მე დავანებებდი თავს პარტიას, თუმცა ფრონტიდგან გამოსვლის აზრს არ ვიზიარებდი.

— თქვენც?

მკითხა მან აშკარად შეწუხებულმა.

— დიახ! შეუძლებელია, რომ ჩვენ პარტია ასე ვაჭუცმაცოთ. გვაზავასთან მე სხვა ეროვნულ-დემოკრატიას ვერ შევექმნი. კაცმა რომა სთქვას, მას პარტია არც უნდა. გვაზავა ისეთი კაცია, საქმე რომ გაუჭირდება, იძახის მე პარტია-პურტია არა მრწამს, მე დამ-

¹ ორლუანის კართან (იტალ.).

ფუძნებელ კრების წევრი ვარ. საქართველოს კანონიერი წარმომადგენელი მთავრობა და დამფუძნებელი კრებაა და არა პარტიებიო. მოგწონთ თქვენ ეს აზრი?

— გვაზავა ერთი არ არის!

— მე არ ვიცი საბოლოოთ ვინ იქნება მასთან. ვიცი რომ ჯერ თაყაიშვილია. გვაზავა ისე აყენებს საკითხს, რომ თაყაიშვილი, რა თქმა უნდა მასთან იქნება. მაგრამ რაც უნდა იყოს დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის ამხანაგი და მისი წევრი ან წევრები ერთია, პარტია კიდევ სხვაა. მე ვიცი, რომ რაკი მთავრობას პარტიებთან არაფერი გაუდის, დამფუძნებელ კრების ემანაცია სურს შექმნას ემიგრაციაში. იქნება ეს თქვენი პარტიისათვის ხელსაყრელია, რადგან დამფუძნებელი კრების წევრობა და მენშევიკობა ჩვენში თითქმის სინონიმებია. მაგრამ, შეუძლებელია რომ ეს ჩვენ პარტიასაც მოსწონდეს. ჩვენს პარტიას დამფუძნებელ კრებაში ცოტა წარმომადგენელი ჰყავდა და ფრაქცია როგორც ფრაქცია პარტიაში დიდ როლს არასოდეს არა თამაშობდა. ჩვენში მნიშვნელობა მხოლოდ მთავარ კომიტეტს აქვს. მოკლედ, მე მინდა ვსთქვა, რომ ეროვნულ-დემოკრატია და სოციალ-დემოკრატია ერთი და იგივე არ არის. დასასრულ, რადგან ამ კომბინაციით მთავრობას მხოლოდ სასურველი პირების შემოკრება სურს თავის გარშემო, რა კონსტიტუციური საშუალებით შეგიძლიანთ თაყაიშვილი, გვაზავა და მე დაგვაშორეთ კედლის, ასათიანს და ქარუმიძეს, რომლებიც აგრეთვე დამფუძნებელი კრების წევრები არიან და რომელთანაც თქვენ მუშაობას უფროთხით?

— მაშ რა ვქნათ? შეჰქმენით ისეთი ეროვნულ-დემოკრატიული კომიტეტი, რომელსაც მთავრობასთან მუშაობა შეეძლოს!

სთქვა რამიშვილმა.

ასეთი მსჯელობა სავსებით ეთვისებოდა მის მუდმივ მეთოდებს და მე მგონია ასე ფიქრობდა არა მარტო ჩვენი პარტიის შესახებ, არამედ საკუთარი პარტიისაც.

— მაგას მე ხელს არ მოვკიდებ! — უპასუხე მე.

— მაშ გვაზავა ინახულეთ.

— გვაზავამ უკვე დამიბარა, მაგრამ მე არა ვნახავ გვაზავას, ვიდრე არ განაცხადებს, რომ კომიტეტში ბრუნდება. მე რომ 1924 წლის ბოლოში ჩამოვედი, გვაზავას საცეკვაო დარბაზი ჰქონდა და მიდინეტებს ამხიარულებდა. მიუხედავად იმისა, რომ აგვისტოს

დღეებში სილაჩრე გასწია, მე მაინც ჩვენს მუშაობაში ჩავრიე. დღეს კი ისე გვექცევა — თხა რომ გასუქდა და მგელს შექმა დაუპირა. ჩვენ შესაძლებელია მართლა დავშორდეთ ერთმანეთს. ისიც ცხადია რომ ჩვენი თავი მით არა ნაკლებ საჭირო იქნება თქვენთვის. მაგრამ ეს არა ნიშნავს რომ ეროვნულ-დემოკრატიას, მის შეუბღალავ დროშას და მის მამაც ხალხს ბ-ნი გვაზავები ამჯობინოთ. უკეთესია დავშორდეთ ერთმანეთს, თუ მორიგება ამ ქამად შეუძლებელია. და მერე ნამდვილად და პატიოსნათ შევრიგდეთ.

ახლა რამიშვილის ჯერი დადგა.

— თქვენ პარტიასთან საქმის დაჭერა ძნელია — დაიწყო მან. თქვენ არა გყავთ ნამდვილი ლიდერი და მუდამ დაშლილები ხართ. ვის რა უნდა — ვერ გაიგებ, ვინ ამბობს! გვაზავა არ ვარგა. ესე იგი გვაზავა მხოლოდ ცოტა რამეში ვარგა და არა მთავარში. განა ჩვენ კი არ გვესმის, რომ როცა უცხო პარტიის წარმომადგენელი ყველაფერში ასე გვეთანხმება, ეს მხოლოდ გვამცირებს ოპოზიციის თვალში! ჩემის აზრით ჩვენი საქმე მაშინ გაფუჭდა, როცა თქვენ გაგიყვანეს მთავრობიდან. მე რომ მაშინ აქ ვყოფილიყავი ეს არას გზით არ მოხდებოდა. მაგრამ თქვენ რევაზ გაბაშვილმა შეგცვალათ და მის სახით მეორე უკიდურესობასთანა გვაქვს საქმე. მისი კრიტიკა კრიტიკა აღარ არის. ის გვეცემს. ყოველ ჩვენ ნათქვამს უბის წიგნაკში იწერს — ვის გაუგონია. ის გვიქმნის ისეთ ატმოსფეროს, როცა გულისდებიან ისეთი ადამიანებიც, როგორც აკაკი ჩხენკელია. წარმოგიდგენიათ თქვენ — აკაკი ჩხენკელი! ეს არარაობა რომელიც მანამდე კრინტს ვერა სძრავდა. ამითი სარგებლობენ გეგეჰკორი, გობეჩია, ფირცხალავაც კი, უმრავლესობა იქითკენ არის და მთავრობაში ისეთი ამბავია, რომ ზედღიზედ ორი საკითხიც ვერ გადაგვიწყვეტია. ასეთი რამ აუტანელია. რევაზ გაბაშვილს ჩვენთან მუშაობა არ შეუძლიან. აი ახლაც, მან წარმოგვიდგინა მემორანდუმი, სადაც მთელი ჩვენი საიდუმლო ფარდა ახდილია. ეს შეუძლებელია! ეს შეუძლებელია! ჩვენ მას არასოდეს არ განვიხილავთ.

— მაგრამ ეგეც ხომ შეუძლებელია რომ მემორანდუმი არ განვიხილოთ!...

— რამდენი ხანია ირაკლე წერეთელი სცდილობს ზოგი ჩვენი საიდუმლო გაიგოს და ვერ მოახერხა. გაბაშვილმა ერთის კალმის მოსმით სთქვა ყველაფერი. ეს დოკუმენტი უნდა დაიხიოს!

— ვინ დაიჯერებს მერე, რომ დოკუმენტი დახიეთ იმიტომ, ^{ეროვნულ-დემოკრატიული} ^{რევოლუციური} ^{მარტალიცა} ^{სტეჟა} ^{და} ^{არა} ^{იმიტომ} ^{რომ} ^{გაბა-} ^{შვილმა} ^{ამ} ^{დოკუმენტში} ^{სხვა} ^{ბევრი} ^{მარტალიცა} ^{სტეჟა}. ან რას წარმოადგენს ის საიდუმლო, რომელზედაც თქვენ ლაპარაკობთ. ბოლოს და ბოლოს გაბაშვილმა ეს საიდუმლო თქვენ გითხრათ მთავრობას და არა სხვას. მემორანდუმი უნდა განიხილოს. ეს ერთად ერთი საშუალებაა, რომ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიაც დაშოშმინდეს და მთავრობაშიც სიწყნარე და სამუშაო ატმოსფერო შეიქმნას.

ქართული ემიგრანტების წერილები
სარა მერაბიშვილთან

„ლიტერატურის მატეანის“ რედაქცია გთავაზობთ ახალ ციკლს
„ქართული ემიგრაციის ცხოვრებიდან“...

მასალები, რომლებზეც წლების განმავლობაში ძნელად მიგვიწვ-
დებოდა ხელი, საინტერესო იქნება არა მხოლოდ ისტორიული თვალ-
საზრისით, არამედ ვფიქრობთ, მხატვრული ღირებულებითაც. ეს
ეპისტოლარული მემკვიდრეობა, დღიურის ხასიათის ჩანაწერები,
თუ ფრაგმენტული მოგონებანი ახალი მხრით დაგვანახებს ქართ-
ველ ემიგრანტთა ცხოვრებასა და შემოქმედებას. ცნობილია, რომ
ამ მასალის დიდი ნაწილი დროთა განმავლობაში უყურადღებობის
გამო დაიფანტა.

ამჟამად შემოგთავაზებთ აკაკი და თამარ პაპაევების, მზია პაპაე-
ვიშვილის, ვიქტორ ნოზაძის, ლიდა ნოზაძის, მიხეილ კვალიაშვი-
ლის, ავთანდილ მერაბიშვილისა და მიტო ანანიაშვილის წერილებს
შიწერილს თბილისელი ქალბატონის, ექიმ — სარა მერაბიშვილი-
სადმი.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს კერძო ხასიათის წერილებია და და-
წერილია 1959—64 წლებში, რაც იმდროინდელ საფოსტო ცენზურ-
რასაც ითვალისწინებს, მათში მაინც გამოიხატა ის საზოგადოებრი-
ვი საქმიანობა, რასაც ქართველი ემიგრანტები ეწეოდნენ საზღვარ-
გარეთ. კერძოდ, ბუენოს-აირესში, მადრიდში, პონანში და ევრო-
პის სხვა ქალაქებში.

ქართული ემიგრაციის ეს წრე, ძირითადად, ვიქტორ ნოზაძის
გარშემო იყო შემოკრებილი და უმეტეს წილად მისი შემოქმედების
გამოცემის და პოპულარიზაციის საქმით იყო დაკავებული.

მნიშვნელოვანია აგრეთვე პირად წერილებში ასახული აკაკი
და თამარ პაპაევების ლიტერატურული საქმიანობაც, რომლებიც
ცდილობდნენ არ ჩამორჩენოდნენ იმ ლიტერატურულ თუ კულ-
ტურულ პროცესებს, რაც მათ სამშობლოში მიმდინარეობდა; ეც-
ნობოდნენ ქართულ პრესას და ლიტერატურას, რაზეც კი ხელი
მიუწვდებოდათ და გამოთქვამდნენ თავიანთ აზრს და პოზიციას.

ერთგან თამარ პაპაეა წერს: „როგორ ვეწაფოდით სწავლას, რომ
ჩვენ მშობელ დედა-საქართველოს რითიმე დავხმარებოდით, მაგ-

რამ უკულმართი პირობები დიდ სისასტიკეს იჩენდა, ჩვენს ახალ-გაზრდულ გატაცებას ცივი ყინულით აზრობდა...

და ჩვენც შორეულ ქვეყნებში ვაფარებდით თავს უნივერსიტეტებს...! რადგან საქართველო თურმე ამისათვის „მომწიფებული“ არ იყო, საკმაო მასალები არ გააჩნდა?!“.

ეს სტრიქონები მათი საერთო განწყობილებების გამომხატველია.

ჩვენი აზრით წინამდებარე წერილები ლიტერატურის ისტორიკოსთა ყურადღებას დაიმსახურებს და ინტერესს მოკლებული არ იქნება ფართო საზოგადოებისათვის.

P. S. წერილები იბეჭდება მცირეოდენი შემოკლებით.

ლ ა ლ ი ც ო მ ა ი ა

აკაკი პაპავა

ბ უ ე ნ ო ს-ა ი რ ე ს

14-III-61

დ. პ. და ძვირფასო ქ-ნო სარა

ესეცაა მივიღეთ ჩილედან წერილი, რომლითაც თქვენი ძმა და ჩვენი მეგობარი ავთანდილი¹ გვატყობინებს, რომ საქ. სსრ აკადემიის მომსახურეს, თუ წევრს სურვილი გამოუთქვამს ჩვენი წიგნის („მარიამ უკანასკნელი დედოფალი საქართველოსი“) და რამდენიმე სხვა წიგნების თამარისა „დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში“ (სათურით) — მიღების.

ჩვენ ეს წიგნები განმეორებით გადმოვუგზავნეთ საქ. აკადემიის ბიბლიოთეკას, ს. სახ. უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკას, რუსთაველის სახელობის ქართ. ლიტერ. ისტორიის ინსტიტუტს, „სახელგამს“, „საბჭოთა საქ“. გამომცემლობას, „მნათობის“ და სხვა რედაქციებს. წიგნები დაზღვევით გადმოიგზავნა და არა გვეგონია დაკარგუ-

¹ ავთანდილი — ავთანდილ მერაბიშვილი, სარა მერაბიშვილის ძმა, ვისი უშუალო ფინანსური დახმარებით ემიგრანტთა ეს წრე ახერხებდა თავიანთი წიგნების პუბლიკაციას.

ლიყოს. ევროპა-ამერიკის წიგნთსაცავებს და კერძო პირებს დაუგზავნეთ, აქ მხოლოდ ორიოდღა დაგვრჩა...

მიუხედავად ამისა, რაკი საქართ. მეცნიერების მუშაებმა ეს ჩვენი მცირედი ნარკვევები ღირსეულ ქართველ ქალებზე ასე თუ ისე ყურადღების ღირსი გახადეს, ჩვენ, რასაკვირველია, მზადა ვართ ამ უკანასკნელ ეგზემპლიარებსაც შეველიოთ და სიამოვნებით მოგაწვდით ცალკე, ჩვეულებრ. ფოსტით, დაზღვევით თითო ან ორ-ორ ეგზემპლიარს იმ წიგნებისას, რაც კიდევ დაგვრჩენია არქივში.

წიგნებს დააგვიანდება, რადგან ჩვეულებრ. ფოსტით მიიღებთ. (ავიონით მეტად ძვირი ჯდება).

მაშ, ასე ქ-ნო სარა. მიიღეთ ჩვენი გულითადი მოკითხვა და საუკეთესო სურვილები. მოგვეკითხეთ ყველა ნაცნობ-მეგობრები, ვისაც კიდევ გახსოვართ და მდაბალი სალამი მათ, ვინც ასეთის გულმხურვალებით ემსახურება ჩვენი ქვეყნის მდიდარი წარსულის კვლევა-ძიებას.

თქვნი ერთგული
თამარ და აკაკი პაპავა.

ძვირფასო ქ-ნო სარა

11.-V-64

დიდ ბოდის ვიხდი წინასწარ, მაგრამ ერთის თხოვნით ისევ უნდა შეგაწუხოთ. იქნებ ვინმე დამეხმაროს და მიშოვნოს „ქართ. ცხოვრებ-ის“ მეორე ტომი, სვ. ყაუხჩიშვილის რედაქციით და კომენტარებით. მან გამომიგზავნა I ტომი, მაგრამ ამჟამად ერთი შრომა მაქვს და მჭირდება სწორედ მეორე ტომი („უამთა აღმწერელი“), მაქვს ექვთ. თაყაიშვილის მიერ მოძღვნილი „მარია“ მისეული „ქართ. ცხ.“, მაგრამ მინდა შევადარო პრ. სვ. ყაუხჩიშვილის რედაქციას. (იქმებ ვიპოვო იმის განმარტება, რაც ამჟამად მაინტერესებს).

თქვენის მეშვეობით იქნებ დამეხმაროთ ბ. გაიოზი¹, ბ. შალვა²,

¹ ბ. გაიოზი — გაიოზ იოსების ძე იმედაშვილი 1906... ქართველი ლიტერატურათმცოდნე ფილოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი.

² ბ. შალვა — შალვა ასათიანი.

ბ. პლატონი³ ან თედო⁴ თუ სხვას არ ექნეს იქნებ სვიმონის ტომიც მიძღვნას.

გაზეთების ამონაჭრები დიდის ინტერესით წავეციოთხეთ. შემდეგ თუ დაიწერა კიდევ რამე, ან კრისტომ თუ უპასუხა?

კიდევ დიდი მადლობა და გულითადი მოკითხვა ავთანდილისაგან. ამ ბოლოს არაფერი ვიცი. ვწერ დღეს სასწრაფოდ.

იყავით სულ კარგად ყველა თქვენთანებით. დორპატში დიდი და კარგი ბიბლიოთეკა დავტოვეთ ნეტავ თუ გადარჩა. დიდის ინტერესით ველი იმ დროის სურათებს და ცნობებს ბიბლიოთეკაზე და არქივზე. დაწვრილებით გამოგკითხავდენ ალბათ ბ. პლატონი და თედო.

დავშთები თქვენი აკ. პ-ვა.

თ ა მ ა რ პ ა პ ა ვ ა

Bs. As

IV-26-61

პატივემულო და ძვირფასო ქ-ნო სარა

თქვენი სიყვარულით სავსე წერილი მივიღე და დიდათ გმადლობთ ამდენი წრფელი გრძნობებისათვის...

რაც შეეხება წიგნების გამოგზავნის საკითხს, როგორც გწერდით, ჩვენც და გამომცემელმაც მრავალჯერ გადმოგვზავნეთ, მაგრამ უმეტესმა ნაწილმა დანიშნულებას, სამწუხაროდ, ვერ მიაღწია. ახლა კი იმედი გვაქვს, წიგნები აღარ იკარგება; გთხოვთ გვაცნობთ — თუ დროზე მიიღეთ.

სხვა ახალი წიგნები, სამწუხაროდ არა გვაქვს.

მე და აკაკის გვაქვს დამზადებული ნარკვევები ქსნის საერისთაოზე, აგრეთვე მონოგრაფია დარეჯან ბატონიშვილზე (არჩილ მეფის ასულზე), რომლის შესავალი ჩრდ. ამერ. „კრებულში“ გამოქვეყნდა და ეკატერინა — სამეგრ. დედოფალზე, მაგრამ ვინ

³ ბ. პლატონი — პლატონ კვიციანი.

⁴ ბ. თედო — თედორე (თედო) მალაქიას ძე ბეგიაშვილი (1892—1970) ფილოლოგი, პედაგოგი, ფოლკლორისტი.

იცის როდის და როგორ მოხერხდება მათი გამოქვეყნება. აგრეთვე აკაკის შრომა „რუსეთის კარი და ქართ. დიპლომატია მე-18 ს.“ და ჩემი „მოგონებანი ომის წლებიდან“ უცდიან გამოცემას, რაც ასე გაძნელებულია ჩვენს პირობებში. ვიკტორი თუ კარგად იქმნა, ნელ-ნელა ოდესმე აგვიწყობს.

მაშინ იმ ახლებსაც სიამოვნებით მოგაწვდით თქვენცა და სხვებსაც, ვისაც საამისო ინტერსი აქვს. (ბიბლიოთეკებსაც).

რაც შეეხება ჩვენს თხოვნას, არ გვინდა დიდათ შეგაწუხოთ, მაგრამ თუ თქვენ მოახერხებთ და გვიშოვით ლ. გოთუას „გმირთა ვარამის“ მესამე ტომს და კ. გამსახურდიას „დავით აღმაშენებლის“ მესამე წიგნს, დიდათ დაგვაძალეზთ. ჩვენი მეგობარი კ. გამსახურდია სიყვარულით მოგვიკითხეთ და თუ წიგნი აქვს, გადმოგცემთ ჩვენთვის. ისეც იმედი გვაქვს ძველი ქართ. მწერლები არ დაგვივიწყებენ და მათ უკანასკნელ ნაწარმოებს მოგვაწვდიან. („მნათობი“, „საბჭოთა ხელოვნება“, „დროშა“, „სალიტ. გაზ.“, რეგულარ. გვაწვდის).

მამ ასე ძვირფასო ქ. სარა, მიიღეთ ჩვენი გულითადი სალამი, იყავით მარად ჯანმრთელად და გამარჯვებით თქვენის ძვირფასი ოჯახით.

თქვენი ერთგული თამარი.

P. S. სახსოვრად გიგზავნით ჩვენს უკანასკნელ სურათს ოთახში გადაღებულს.

ძვირფასო ქ-ნო სარა, ბს.-აირეს. 18-7-61

მივიღე თქვენი 4 ამ თვის წერილი....

დიდი მადლობა ყველა ამისათვის ქ-ნო სარა და უფრო მეტი მადლობა იმ წარუშლელი და ტკბილ მოგონებისათვის, რაც თქვენმა წერილმა აღძრეს და კვლავ განმიახლეს დაუვიწყარი, სამშობლოს სურნელოვან ვარდებით განვლილი, „ღღენი ჩვენის ცხოვრებისა“....

რამდენი აღტაცება, იმედები და იდეალიზმი იყო ამ გზაზე...

როგორ ვეწაფებოდით სწავლას, რომ ჩვენ მშობელ დედა-საქართველოს — რითიმე დავხმარებოდით, მაგრამ უკულმართი პირო-

ბები დიდ სისასტიკეს იჩენდა, — ჩვენს ახალგაზრდულ გატაცებას ცივი ყინულით აზრობდა... და ჩვენც შორეულ ქვეყნებში ვაფარებდით თავს უნივერსიტეტებს...! რადგან საქართველო თურმე ამისთვის „მომწიფებული“ არ იყო, საკმაო მასალები არ გააჩნდა(!).

დღეს კი ჩვენი, მეცნიერები, აკადემია და უნივერსიტეტი ქვეყანას აოცებს, ჩვენი საამაყო ნაშთები დღის სინათლეზე გამოაქვს.

ჰო, მაშინ ჩვენ ჩრდილოეთის უნივერსიტეტში ვსწავლობდით, დორბატის, (იურევის) ძველ კედლებს ვაფარებდით თავს. ბევრი კარგი და წარმატცი დღეები გადამეშალა თვალწინ და იქაური ქართველობა გამიცოცხლა თქვენმა წერილმა...

თქვენ მიერ გაღვიძებულმა მოგონებამ სცენაზე ჩემი მუშაობის შესახებ, ბევრი რამ გამიცოცხლა იმ დროიდან... ეს იყო პირველი საფეხურები დღეს უკვე ძღვევამოსილ ქართულ თეატრის ისტორიისა. მოკრძალებით, მაგრამ გულწრფელად და უანგაროდ ვეველებოდით მას თავს და მიგვქონდა სიყვარულით ვისაც კი რა გაგვაჩნდა; და თუ ეს ჩვენი პატარა სამსახური ცდავიწყებული არ იქნება, ესეც ეყოფა ლამაზ გვირგვინად ჩვენს გაჭაღარავებულ თავს...

„ლიტ. გაზ“, სადაც კონსტანტინეს იუბილეა აღნიშნული, ჯერ არ მოგვსვლია. ჩვენის სულით და გულით მანდ ვართ, მასთან ამ დღეს ვულოცავთ ჩვენც მისი მადლიანი კალმის დიდ გამარჯვებას. ჩვენი ეპოქის „კონსტანტინეს მარჯვენამაც“ ხომ ააგო ახალი „სვეტიცხოველი“... ძველი, მაგრამ „ცხოველი“ მეგობრები მას ეხვევიან და მარად მასთან დარჩებიან...

ქ-ნო სარა, თუ შეხვდეთ ბატონ ლევანს¹ გთხოვთ მას მიუძღვნათ სიყვარულით დიდი მადლობა; მადლობა მისი დიდი და ყოველის მხრივ შესანიშნავი ნაშრომისათვის, რომლითაც მან გახსნა ძველი საქართველოს უხვი საუნჯენი და მის განძებს გვაზიარა; ვინც ნამდვილი ქართველია და ვისაც ესმის მისი ეროვნული წარსულის სურნელება, ის დიდხანს ვერ მოაშორებს თვალს ამ ჩუქურთმებს...

ჩვენ სისტემატიურათ მოგვდის „დროშა“, „საბჭოთა ხელოვნე-

¹ ლევანი — ლევან გოთუა.

ბა“, „ლიტ. გაზეთი“ და „მნათობი“, ამგვარად ჩვენი ქვეყნის ბეზს და მის ხელოვნება-მწერლობას მოწყვეტილი არა ვართ. სხვა-თა შორის, დიდათ მოგვეწონა ოტია იოსელიანის „ვარსკვლავთ-ცენა“ (მნათობი 1961. 1, 2, 3 და 4) ავტორ გვატყობინებს სადა და გულწრფელი თხრობით, ღრმა ფილოსოფიური განცდების უბ-რალე ხერხით გადმოცემით. აკაკი მას დიდ მომავალს უჭადის...

ალექს. ბეტაშვილის¹ ლექსებიც დიდის ყურადღებით წავიკი-თხეთ, მოგვეწონა ძალიან. აკაკი, როგორც ძველი კრიტიკოსი, რომელიც მუდამ მკაცრი იყო, ამბობს, რომ ავტორი უდავოთ ნიჭი-ერია, მაგრამ, მის ბევრ ლექსს გულწრფელობა აკლია, რაც ხელო-ვანისთვის მთავარიაო; ლექსები, რომლებიც უშუალო განცდას გად-მოგვცემს, ძალიან სადა და ნამდვილი შემოქმედებაა („ოცნება, ღამე და თოვა“, „იცოდე“, „მე შენ ღიმილს როგორ ავწერ“... „მე მზიბლავს შენი ქართული რიდი“... და სხვა. აქ ავტორი ბევ-რით გვაგონებს ძველი დროის გრიშაშვილსო და ვუსურვოთ ამ გზით წარმართოს თავისი შემოქმედებაო.

მოგვიკითხეთ და უსურვეთ დიდი წარმატება ბ. ლევან გოთუას. მეოთხე წიგნს მოუთმენლად მოველით. თუ შემთხვევით ხელთ ჩაგივარდესთ, გთხოვთ გამოგვიგზავნოთ. აკადემიკოს გ. წერეთლის უკანასკნელი ნაშრომი, მგონი ასე ჰქვიან: „პალესტინის ქართული წარწერები“.

კიდევ დიდი და დიდი მადლობა ყველაფრისათვის და გული-თადი მოკითხვა ჩემგან და აკაკისაგან

თქვენი მარად თამარ ჰაპავა.

ძვირფასო და საყარელო ქალბატონო სარა,

7.9.61. ბ. აირეს

თქვენი წერილის მიღება დიდათ სასიხარულო იყო ჩემთვის, მაგ-რამ ამ სიხარულს თან მოჰყვა ერთი საწყენი ამბავი, — ამბავი თქვე-ნი ავადმყოფობისა....

¹ ალექს. ბეტაშვილი — უნდა იყოს ალექსანდრე ბეტაშვილი.

მიტოს¹ და ვიქტორის² წერილი მოგვდის კარგად არიან. რაღ შეეხება „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანებს, რასაც ბატონი ასათიანი ითხოვს, გთხოვთ გადასცეთ, რომ

1. ესპანურ ენაზე ჯერ არ გამოუციათ თუ გამოვიდა, მივიღებ და გამოგიგზავნი.
2. ფრანგულ ენაზე გ. გვაზავას³ თარგმანს ამ დღეებში გადმოგიგზავნი.
3. ბალმონტის თარგმანს კი სამწუხაროდ ვერ შეველევით, ნაჩუქარია და 1 ეგზემპლარი მოგვეპოვება.
4. არსებობს ჰუგო ჰუპპერტის⁴ მიერ ნათარგმნი „მ. ბ.“.

გამოცემული ბერლინში 1955 წ., რომელიც ალბათ მოეპოვება მუზეუმს სხვები, ძველი გამოცემები: უნგრულ, გერმანულ და ინგლისურ ენებზეც, რა თქმა უნდა მოეპოვებათ მანდ. ბალმონტის თარგმანი იშოვება, ალბათ, პარიზში მივწერთ და დაევალებთ იქაურ მეგობრებს — როგორმე გვიშოვნიან და თუ მოხერხდა იმასაც გაახლებთ მუზეუმისათვის გადასაცემად. მოგვიკითხეთ ძვირფასო ქ. სარა ყველანი, ვისაც ვახსოვართ და ჩვენზე გული არ აუყრია. ჩვენდა თავად ყველანი უცვლელად გვიყვარს.

¹ მიტო — მიტო ანანიაშვილი.
² ვიქტორი — ვიქტორ ნოზაძე.

³ გ. გვაზავა — გიორგი ბეჟანის ძე გვაზავა (1869—1941) ქართველი პოლიტიკური მოღვაწე, იურისტი, მთარგმნელი. 1921 წ. წაიღია ემიგრაციაში. ლექსებსა და პუბლიკაციურ წერილებს აქვეყნებდა 1893 წ.-დან. თარგმნა სოფოკლეს „ანტიგონე“ (1912), „მიქაპუელი პრომეთე“ (1935) პ. ე. კრებიონის „ფარსმან, მეფე იბერიისა“, „რადამისტი და ზენობია“ (1929) ე. რასინის „შითრიდატე“ 1934 წ.) ანი მარსელ-პაონთან ერთად ფრანგულ ენაზე პროზაულად თარგმნა „ვეფხისტყაოსნის“ სრული ტექსტი (1938 წ.).

⁴ ჰუგო ჰუპპერტი — ჰუგო ჰუპერტი (1902—1982) ავსტრიელი პოეტი, მთარგმნელი. ჰუპერტის შემოქმედებაში საქართველო ერთ-ერთი წამყვანი თემაა. საქართველოში პირველად 1949 წ. ჩამოვიდა და დაიწყო მზადება „ვეფხისტყაოსნის“ სათარგმნელად. 1954 წ. დასრულდა თარგმანი. წიგნი პირველად გამოვიდა 1955 წ. მისივე წინასიტყვაობით „რუსთაველი და მისი პოემა“ (ილუსტრაციები ს. ქობულაძისა), მეორედ 1970 წ. ეს და შემდგომი გამოცემები ილუსტრირებულია ლ. ცუცქერიძის მიერ) მესამედ 1980 წ. მეოთხედ 1982 წ.

თქვენ კი, გთხოვთ მხნედ იყოთ და იმედი იქონიოთ, რომ კვლავ მოიკეთებთ და სულ კარგად იქნებით. ავადმყოფობისათვის, ხომ იცით, სულიერი სიმტკიცე და რწმენა მთავარია...

მაშ ასე, ისევ იმედით... როგორც ქართველ ქალს შეშვენის. ჩვენი კურთხეული ბუნება და ჰავა მოგარჩენთ... ცოტა ჩვენც გვიწყალობეთ: რომ იცოდე რა რიგ გვაკლია...

გეხვევით და მრავალს გაკოცებთ

თქვენი თამარი.

ძვირფასო ქალბატონო სარა, 25.X-61. ბს. ას.

დიდი ხნის სიჩუმის შემდეგ მივიღე თქვენი წერილი და ბედნიერი ვარ, რომ თქვენი ჯანმრთელობა საგრძნობლად გამოკეთებულა და თავს კარგად გრძნობთ...

ეს ერთი ხანია, რომ არც მე ვიყავი გუნებაზე — აკაკის მოულოდნელმა ავადმყოფობამ ბევრი მწარე ფიქრები აღმიძრა... (გულის შემოტევა ჰქონდა). მთელი ჩვენი დიდი ოჯახი სწუხდა. ეხლა მადლობა ღმერთს, მოიკეთა და. ნელნელა შეუდგა თავის სამწერლო მუშაობას; ზის თავის ბიბლიოთეკაში და იჩხრიკება, ხან მარტო, ხან ჩემთან ერთად...

ეხლა გაზაფხულია, ჩვენი ბაღი და აივანი ვარდებით და ფერადი ყვავილებით აივსო. ხშირად აივანზე ვზივართ და შევცქერით ჩემს საყვარელ გლიცენიებს, რაც ბავშვობიდანვე ასე მიტაცებდა. ვზივარ ვუცქერი და ვდუმვარ... არც თუ ბევრი სათქმელი მაქვს და არც სანატრელი — ეს ხომ თავის მოტყუილება იქნებოდა... ვის შეუძლიან ახალგაზრდობა დააბრუნოს, წარსული გამიცოცხლოს?...

მართლა, გადაეცით ბ. ალექსანდრეს, რომ მისი უკანასკნელი ლექსი „სალიტერატურო გაზ“. ძალიან მოგვეწონა... აი, ეს არის იმ გულწრფელ გრძნობების გაშლა, რაც ხელოვნებას მუდამ სწყურიაო, შემოუთვალა აკაკიმ. „სალიტ. გაზეთშივე“ წავიკითხეთ, რომ გ. ლეონიძეს დოქტორის სამეც. ხარისხი მიუსაჯესო. მართლაც დიდი გამარჯვებაა და გულით გვიხარია. მისი შრომები და რკვევანი (პოეზიის გარეშე) დიდად ნაყოფიერი იყო და მუდამ

მზედური. კაბუჯი დავტოვეთ და დღეს სახელმწიფო მეცნიერი და შესანიშნავი მგოსანია. მიულოცეთ ჩვენს მაგიერ... იმედია, ვახსოვართ.

მაშ, ასე საყვარელო სარა, გეხვევით და გისურვებთ დიდი ხნის ჯანმრთელ, ბედნიერ სიცოცხლეს.

თქვენი თამარი.

P. S. ჯერ წიგნები არ მოგვსვლია ბ. გაიოზისაგან. აქ ფოსტა ძალიან ცუდად მუშაობს.

P. S. ძვირფასო სარა, თუ თქვენთვის ძნელი არ იქნება, გადაეცით თქვენს ახლობელთ, ყველასა ვთხოვეთ მაცნობონ — თუ რაიმე ახალი და საყურადღებო გამოქვეყნდა ქართული ქალის როლზე ჩვენს საზოგადოებრივ და კულტურულ ასპარეზზე ამ ორი საუკუნის გასწვრივ. თუ რამე (მასალას) მომაწვდიან დიდათ მადლობელი ვიქნები და სამაგიერო წიგნებს რასაც დამავალებენ ვაახლებ.

თქვენი თამარი.

საყვარელო ქალბატონო სარა, 1 იანვარი 1963 წ.

გილოცავთ წარსულ შობას და დამდეგ ახალ წელს, ბევრი კარგი სურვილები მაქვს თქვენთვის შემონახული გულში — ლამაზი და კეთილი; დე, იყოს სურნელოვანი ყვავილებით მოფენილი თქვენი სავალი გზები; გვაკმაროს ბედმა, რაც დაუმსახურებლად დაატყდა თვითულ ჩვენგანს. იყოს 1963 წელი ყველასათვის და კერძოდ ჩვენი ქვეყნისათვის ბედნიერი, ლმობიერი, გამკითხავი და მშვიდობიანი; ეს მშვიდობიანობა და დასვენება ზომ განსაკუთრებით სჭირია ჩვენს ხანას, რომელმაც ამდენი ომი, ჯახირი და აფორიაქება გადაიტანა. და აი, ამ მშვიდობიანობის და სიყვარულის სიმბოლოთ გაუხდია ყველას შობის დღესასწაული. აქ უნდა „იშვას“ ის, რასაც ყოველი იღუმალად ეტრფის: — განტევა, მშვიდობა და ნამდვილი სიყვარული. ამას განვიცდიდი მუდამ დეკემბერში, შობის დღეებში. და ასეა დღესაც ყველგან, ამერიკაში და ევროპაში.

თუ თქვენც გაინტერესებთ აქაური საშობაო გაცდები ქ. სარგაჯიძის მოკლედ აგიწერთ: ეს დღესასწაული ასეა ამ დიდ, გაშლილ და უზარ-მზარ არგენტინაშიც... ეს ზღვა ხალხი ერთიანთ ღელავდა და ბობოქრობდა ყველა ქუჩებში და მოედნებზე... და მართლაც ზღაპრული და თვალწარმტაცი იყო ამ დღეებში მთელი ქალაქი, მორთულ-მოკაზმული და დღედაღამ ფერადოვნათ გაშუქებული სავაჭროები, დაწესებულებები და კერძო ბინა-ეზოები...

ეს უცნაური ღელვა და ფუსფუსი 24 დეკემბერს საღამოთი უეცრივ დადგა, დამშვიდდა, დაიცალა ერთბაშად ქუჩები და ყველამ თავის ოჯახს მიაშურა და ერთბაშად ჩამოეშვა სიწყნარე, სიმშვიდე და სათნოება, რასაც ყოველი ოჯახი ფართოთ უხსნის კარებს. ისმოდა მხოლოდ საშობაო გალობა და ეკლესიების ზარების ხმა.

ყველაფერი ისე მოქმედებდა ადამიანზე თითქოს „ქრისტე“ სწორეთ ეხლა იშვაო... და ეს ხომ აშკარად ლაპარაკობს იმაზე, თუ რა რიგ სწყურია ხალხს სიმშვიდე, სათნოება და სიყვარული...

ჩვენთან ახალგაზრდობამ ეზოში ტურფად მოკაზმეს შობის ხე, გააჩაღეს სანთლები, შემოუსხდნენ ირგვლივ და დაიწყეს მშვენიერი ქართული ალილო... დიდხანს გაისმოდა ეს ალილო ჩვენს უბანში... ჩვენს მეზობლებს, იტალიელებს და ესპანელებს ეს უკვე აღარ ეტუცხოვათ, ისენი შეჩვეული არიან ყოველ წელიწადს ამ ჩვენს შობის რიტუალს... თითქმის გავათენეთ საქართველოს ტკბილ მოგონებებში.

ძვირფასო ჩემო იყავით მხნედ და ჭანმრთელად. მუდამ მოუთმენლად ველოდები თქვენს წერილს, ეს ხომ ჩემი საყვარელი საქართველოს და თბილისის დამათრობელი ხმის მომტანია...

ეხლა მრავალი ჩემი ამბორი.
მარად თქვენი თამარი.

P. S. შენევაში გარდაიცვალ გრ. რობაქიძე. ამან მეტად დაამწუხრა ყველა.

გუშინ მივიღეთ თქვენ მიერ გამოგზავნილი ქართული კალენდარი; რაც საქართველოდან წამოვედით, მერე ქართული კალენდარი არ გვინახავს... ისე გაგვიხარდა, რომ კინალამ დაგლიჯეს ხელიდან ხელში გადასვლით. აკაკი ისე აღელდა, რომ ექსპრომტიც კი უძღვნა ამ ჩვენთვის ძვირფას, უცხო და ასე ახლობელ განძს. დიდი და ათასი და კიდევ მეტი მადლობა, ჩემო საყვარელო; ნეტავ მეც შემეძლოს რითიმე თქვენი ასევე გახარება...

ახლა მინდა ერთი პატარა ამბავი მოგიყვით: ჩვენი აქეთ წამოსვლის წინ (აგერ 40 წ. მას აქეთ — რა ცოტა დროა, არა?) განვიზრახეთ ბახმაროზე ასვლა. მივდიოდით ჩოხატაურიდან — ხიდისთავში და იქიდან ბახმაროზე. ჩვენს მეტათ გადატვირთულ ეტლში დიდი ალიაქოთი ატყდა... ერთმა, იარალში ჩასმულმა ახალგაზრდამ, მგონი ნინიძე იყო გვართ, მეეტლე გაგვილახა... გაგვიბრაზდა, კინალამ ყველა ზედ მიგვაყოლა... იმ ეტლში იჯდა კიდევ ერთი სანდომიანი სახის, ზედმიწევნით გაზრდილი და თავაზიანი სტუდენტი. იმან დაგვამშვიდა და საერთოდ მისმა კეთილშობილურმა, დინჯამ მოპყრობამ ჩვენი აღელვება და ნერვიულობა ძალიან დაამშვიდა. მერე მან თავის სახლში მიგვიპატიჟა და თან შეგვთავაზა — ღამე მათთან გაგვეთია — და დილით შევედგომოდით ბახმაროზე გამგზავრებას. ეხლაც ისე ნათლად მახსოვს ის ოჯახი, ჩვენთვის სრულიად უცნობი, მარა ისეთი წყნარი და ტრადიციით ნაკურთხი ოჯახი; ხნიერი და მშვიდი დარბაისლური მშობლები იმ მშვენიერი ყმაწვილისა, ის მშვენიერი ვახშამი მათ ოჯახში, ის რბილი და წყარი ღამე, რომ აქამდის ნათელი სხივებით მიშუქებს გულს. ის ქართული, დარბაისლური ოჯახი იყო ასათიანის ოჯახი, და მგონი თუ მეხსიერება არ მალატობს იმ სტუდენტს შალვა ერქვა... ეხლა ეს განცდილი თავში მიტრიალებს და მინდა ვიცოდე: ეს ის შალვა ასათიანი ხომ არაა, მე რომ დღემდე მწყალობს და წიგნებს მიგზავნის? ან იქნება ვინმე ახლობელია იმ სტუდენტ ასათიანისა? როგორ ორმაგათ გავიხარებდი, თუ ეს ასეა.

ძვირფასო ჩემო, იქნება მარტში შევხვდე ავთანდილს; ან აქ გვეწვიოს, ან იქით ჩავიდეთ. ძალიან უნდა ჩვენი ნახვა. ვნახოთ.

ისპანურათ მალე გამოვა „ვ. ტ.“¹, გეწერს ავთანდილი. ზოგი

¹ „ვ. ტ.“ — იგულისხმება „ვეფხისტყაოსანი“.

ილუსტრაციები ჩემი შვილიშვილის, ფიქრიას ნახატია. ყველას დი-
დი მოკითხვა. ათასი კოცნა სიყვარულით. თქვენი თამარი.
P. S. ველარ ვწერ კარგათ, თვალები მღალატობენ. ოხ, სიბერე!

ჩემო ძვირფასო ქალბატონო სარა,

30-I-63 წ.

ამინდის უეცარმა და სასტიკმა გარდატეხამ ისე მომაქცია, რომ
ეს დღეები ლოგინში გავატარე.

... შემომიტანეს ფოსტა და თქვენ მიერ გამოგზავნილი წიგნები.
ვერ აგიწერთ ყველა ჩვენგანის და კერძოთ, ჩემს სიხარულს. თქვენ
აღბათ, ვერც კი წარმოიდგენთ — თუ რა დიდი სასწაულია ეს ჩემთ-
ვის და როგორ ვეწაფებით მშობლიურ წიგნებს და ისე ვტაცებთ
ხელიდან ერთმანეთს, როგორც მოწყურებული, ცივი წყაროს
წყლიან ლიტრას და ხარბად ვსვამთ და ვსვამთ.. განსაკუთრებით
ჩემთვის შეიქმნა ეს უებარი წამალი: თითქოს ტკივილებიც დამი-
ყუჩდა და ნაღველმა, „ნაღვლიანი ფიქრები“ და განგაში უკუაგდო
და ჩემს სულს დაუამა... ჩვენი ქურნალ-გაზეთები თითქმის ყველა
მოგვდის, ისეც გვწყალობენ ძველი მეგობრები და ცალკეულ გამო-
ცემებსაც გვიგზავნიან, მაგრამ ასე ერთბაშად და ამდენი საინტე-
რესო ერთ დღეს, დიდი ხანია აღარ მიგვიღია. დიდი სიხარული
მოგვფინეთ ყველას და კერძოთ მე ამ ავადმყოფობის დროს, ქალ-
ბატონო სარა.

ჩემი გულწრფელი მოკითხვა და მადლობა, ვინც ეს წიგნები
გვითავაზა და მოწყურებულთ ქართული ლიტრით ჩვენი წყარო
ასე უხვად გვასვა. ვეხვევი სიყვარულით გაიოზს, შალვას, ბ-
ნ ს. ფალავას და მეგობრულად ვეამბორები. ეხლა კი გთხოვთ, ძვირ-
ფასო ჩემო, ერთი პატივი კიდევ მკეთ და მოურიდებლად გაცნო-
ბოთ: სანაცვლოდ რა ხასიათის და რა დარგიდან და რომელ ევრო-
პულ ენაზე გაინტერესებთ თქვენ და ბ. გაიოზს, შალვას, ფალავას
და სხვა რაიმე გამოცემა... და რასაც კი ვიშოვით ან აქ, ან ევრო-
პაში, უეჭველად გაახლებთ დიდის სიხარულით. ამ თქვენ წიგნებ-
თან ერთად მივიღეთ კ. კეკელიძის „ბრწყინვალე ვარსკვლავთა მა-
ძიებელი“. ჭერ აკაკი კითხულობს და ძალიან მოსწონს. ისტორი-
ული ფაქტები და პირები მშვენივრად და მართებულათ არიან გა-
მოვლინებულიო. საყვარელო ჩემო, სწორედ დღესაც მივიღეთ

ავთანდილის წერილი. მიუღია აკაკის „მოწამეთობა“. შესაძლოა იქიდან უფრო მოხერხდეს გადმოგზავნა. მაშ ასე, საყვარელო ქ. სარა, კიდევ დიდი მადლობა...

მოგეხვევით გულით და ველით თქვენს კარგ ამბებს
მარად თქვენი თამარი.

ძვირფასო ქალბატონო სარა,

22 ამ თვეს ჩამოვედით ჩილედან დიდათ ნასიამოვნები. სრული 2 კვირა დავეყავით და ძალიან მოგვეწონა იქაობა. ძალიან წააგავს საქართველოს, თუმცა ჩვენი ქვეყნის შევენებას ბევრათ ჩამორჩება...

სანტიაგოში ვავიციანით ცნობილი მწერალი დრ. გუსტავო დე ლა ტორე¹, რომელმაც დიდათ შეიყვარა ჩვენი ქვეყნის მდიდარი წარსული და კერძოთ ძველი, კლასიკური მწერლობა. მან სთარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“ ესპანურ ენაზე, წაგვიკითხა თარგმანი, რომელიც უდაოთ დიდის წარჩინებით არის შესრულებული; იმედია, მალე მოხერხდება მისი გამოცემა, რათა ესპანურ ენაზე მოლაპარაკე ქვეყნებიც გაეცნონ ქართული ერის სიამაყეს, შოთას გენიას. მალე მოგწერთ ამაზე მეც და აკაკიც. ჩვენ გვჯერა, რომ ქართ. სამეცნიერო საკვლევე დაწესებულებები ამ საქმით დიდათ დაინტერესდებიან.

თქვენი მარად თამარი
25.III.63

ძვირფასო ჩემო სარა, 22 მაისი, 1963 წ.

ბოდიშს ვიხდი წერილის ასეთი დაგვიანებისათვის.

რაც შეეხება ბ. ტორეს მიერ გადათარგმნილ „ვეფხისტყაოსანს“, მასზე აბა რა მოგწერთ?.. აკაკის წაუკითხია ბოლომდე

¹ დრ. გუსტავო დე ლა ტორე — დე ლა ტორე ბოტარო გუსტავ ალფრედო, ჩილელი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე. ბეჭდავდა ნარკვევებს საქართველოს ისტორიის, კულტურის და მწერლობის შესახებ: 1964 წ. სანტიაგო-დე-ჩილეში გამოსცა „ვეფხისტყაოსნის“ სრული პროზაული თარგმანი ესპანურ ენაზე.

და ესეც ძალიან კმაყოფილი დარჩა... თარგმანი თეთრი ლექსით არის შესრულებული აკაკის აზრით: თარგმანი ზუსტია და საკმაო მუსიკალობითაა შესრულებული. ძალიან დიდი შრომა გაუწევია ბ. დე-ლა ტორეს, რომელსაც აუთვისებია რუსთაველი, მაგრამ ბევრს მოიგებდა და უფრო სრულყოფილი გახდებოდა, რომ მთარგმნელი ქართულს დაუფლებოდაო. ვიკტორს, რასაკვირველია, დიდი შრომა გაუწევია თარგმნის დროს ყოველი სიტყვის ახსნაში და თვითუფლ აზრის განმარტებაში, აკაკის აზრით ამ დიდ შრომას წახალისება აკლია, და რადგან უდიდესი მნიშვნელობა აქვს „ვეფხისტყაოსნის“ ესპანურ ენაზე თარგმნას, ძალიან კარგი იქნებოდა, რომ ამგვარი „წახალისება“ საქართველოდან ყოფილიყო. ეს მთარგმნელსაც აღაფრთოვანებს, ენერგიას გაუასკეცებს, და თარგმნის საბოლოო რედაქციაც დიდის დაწინაურებით დასრულდებოდა.

ასეთი დიდი განძის ესპანურ ენაზე გამოცემა, — ენაზე, რომელსაც პირველი ადგილთაგანი უჭირავს და რომელზედაც მრავალი მილიონიანი სახელმწიფოების ერები ლაპარაკობენ და სწერენ ამერიკა-ევროპაში, — რასაკვირველია, უზადო უნდა იქნეს თარგმანის მხრივ. როდესაც მთარგმნელი რამოდენიმე თვე მაინც დაპყროფს რუსთაველის ქვეყანაში, მის ბუნებას, ხალხს და სულიერ სამყაროს ახლო გაეცნობა, და ენის გენიას უფრო ჩასწვდება, მაშინ თარგმანიც ჩინებულის გზით დაგვირგვინდება. მართლაც, დიდი და მადლიანი შრომა აქვს ამ კაცს გაწეული და დიდად სასურველი იქნებოდა, თუ მას მიიწვევენ და ადგილობრივ შეამოწმებენ თარგმანსაც და „გასალაშინებაშიც“ რჩევას მისცემენ. ამის შესახებ, რაც მოგწერეთ, ეს აკაკის თხოვნით და კარნახითაა მოწერილი, რათა ეს წინადადება გააცნოთ — ვისაც ჭერ არს; კერძოდ, ბ-ნ გაიოზს, ბ. შ. ასათიანს, და აგრეთვე სასურველია ბ-ნ შანიძესაც მოხსენდეს ეს. თუ საერთოდ ეს მათ შესაძლებლათ მიიჩნიონ, გთხოვთ, მაცნობოთ და ბ-ნ დე ლა ტორეს თვით მივაწვდით ყოველგვარ ცნობებს...

საყვარელო ჩემო, თქვენ მიერ გამოგზავნილი წიგნები მივიღეთ. პირველად ვნახეთ „საეკლესიო კალენდარი“ — ძალიან ვწუხვარ, რომ ბ-ნ შ. ასათიანს მის მცირე თხოვნას ვერ ვუსრულებთ — „ვ. ტ“-ზე რაც გვქონდა ისეთი, ბ-ნ დე ლა ტორეს გაგუგზავნეთ, რათა გამოეყენებინა „ვ. ტ.“ თარგმანის შესრულებისას, რაიმე

განსაკუთრებული, გარდა ქართული გამოცემისა, ჩვენ არაფერი
დაგვრჩა. თუ სადმე რაიმეს წავაწყდით, რაც ბ-ნ ასათიანს ინტე-
რესებს აუცილებლად გაახლებთ. ძალიან დიდი მადლობელი ვარ
ბ-ნი შალვასი წიგნისათვის: „დაუქარ, ჩემო ჩონგურო...“ მშვენი-
ერია ეს კრებული, საუცხოვო, რამდენი რამ გააცოცხლა, განმიახ-
ლა ძველად გაგონილი ზოგი სოფელში და ზოგიც თბილისში...

ბ-ნ ალექსანდრეს გულითადი მადლობა მისი მშვენიერი წიგ-
ნისათვის...

...აკაკის ძალიან მოსწონს. ჩემს ძმადნაფიცს კონსტანტინეს დი-
დი მადლობა წიგნისათვის. გატაცებით და განმეორებით ვკითხუ-
ლობთ...

რად დაგვივიწყა სოსომ? ჩვენს ბიბლიოთეკას მისი უკანასკნელი
შრომები არ ამშვენებენ.

მოგეხვევით და ბევრს გაკოცებთ თქვენი ერთგული და
პატივის მცემელი თამარი.

ბს. ას. 7.10.63.

ძვირფასო და კეთილო ქ-ნო სარა,

მივიღე თქვენი წერილი და როგორც ყოველთვის, დიდის ინტე-
რესით წავიკითხე და ხელახლა გადავეშვი მოგონებათა მორევში.

ჩვენი საყვარელი ნუცა ჩხეიძის¹ გარდაცვალებამ, რაც პირვე-
ლად თქვენი წერილიდან შევიტყვე, ათასი ფიქრები და წარსულის
მომხიბლავი სურათები გამიცოცხლა... დიდი და საინტერესო ხე-
ლოვანი იყო და თავის დროზე, როცა ქართულ სცენას ჭირისუ-
ფალიც არ ჰყავდა და ათას დაბრკოლებას ეჯახებოდა, მხოლოდ
ერთი პატარა, მაგრამ მტკიცედ შეკრული წრე თავგანწირვით ემ-
სახურებოდა მას და ერთგულ, უანგარო დარაჯათ უდგა. მათ შეგ-
ვინახეს ეს ქართული, მშობლიური კერა და ეროვნული დროშა
ძველ ნანგრევებიდან გამოიტანეს... და ამათში ჩვენი ნუცა თავი-
დანვე ჩადგა, მისი ახალგაზრდა გული და ნიჭი, სიცოცხლე

¹ ნუცა ჩხეიძე — ნინო (ნუცა) პლატონის ასული ჩხეიძე (1881—1963) ქართ-
ველი მსახიობი.

და მომავალი აღგზნებით ამას შეაღია... და ამ გზაზე რამდენი კეთილშობილი, წმინდა ქართული გრძნობები აგვითრთოლა და რამდენი სიხარული გვაგრძნობინა... და აქედან წარმოდგინდა ის დიდი ნაკადი, რაც დღეს აცოცხლებს ძლიერს, გაშლილს და დავეაკაცებულ ქართულ თეატრს... ამ სკოლამ წარმოშვა მთელი წარჩინებულ მსახიობთა თაობა... და ყველა ესენი სიყვარულით მიიტანენ გვირგვინს მის საფლავზე... და ჩემი ვარდებიც ოცნებით ამ გვირგვინებშია...

მსახიობ პ. კობახიძეს¹, სამწუხაროდ არ ვიცნობდი, ისე კი ბევრი წამიკითხავს და მსმენია მისი საოცარი ნიჭის შესახებ და ვწუხვარ, რომ ასე უდროოთ გამოეცალა ქართულ თეატრს...

მიხარიან, რომ ავთანდილთან თქვენი მიწერ-მოწერა რეგულარულად სწარმოებს. სწორედ დღეს მივიღეთ მისგან ცნობა, რომ თქვენი წერილი მიუღია და დიდათაა გახარებული.

მიგველის წელს, მაგრამ ძალან მეუჭეება, რომ ეს მოხერხდეს, ბევრი დაბრკოლება ელოდება ამას წინ. არაა ასე ადვილი ჩვენს ხანში და მდგომარეობაში შორი მგზავრობა; ჭერ კიდეც არაფერი გადაგვიწყვეტია და ვნახოთ...

ჩვენი ძვირფასი გაიოზის ამბავი დისერტაციის ჩინებულად დაცვის და მისთვის დოკტორის ხარისხის მინიჭების შესახებ შევიტყვეთ. დიდათ გეახარებს ეს მისი დამსახურება და წარჩინება. გთხოვთ განმეორებით და მთელის გულით მიულოცოთ ჩვენგან ეს გამარჯვება და ახალ მწვერვალთა დაუფლება უსურვოთ...

სხვა ჩემო ძვირფასო სარა, ახალი აქ მაინც და მაინც არაფერია. ვიღებთ მანდაურ გამოცემებს და რაც გაგვივა ვმუშაობთ... და ასე მილიან დღეები და წლები. იყავით მხნეთ და თავს გაუფრთხილდით. არ დაგვივიწყოთ. ყველას გულითადი მოკითხვა. გეხვევით და ბევრს გაკოცებთ თქვენი თამარი.

თქვენ ქალას, შვილიშვილებს და ყველა თქვენიანებს ჩემი მხურვალე მოკითხვა.

¹ პ. კობახიძე — პეტრე (პიერ) კალისტრატეს ძე კობახიძე (:907—1963) ქართული მსახიობი.

ამ ორიოდ დღის წინ დავბრუნდი ურაგვიდან, სადაც 6 კვირით ვიყავი დასასვენებლად. იქიდან თქვენ ერთი მოკლე წერილი გამოგიგზავნეთ. „მოკლე“ იმიტომ, რომ მინდოდა სასწრაფოდ თქვენი ამბავი შემეტყო. გრძელი წერილი მის წინ რამდენიმეჯერ მოგწერეთ, მაგრამ პასუხი არ მომსვლია და ვშიშობდი, ავად არ იყოსმეთქი.

ეხლა აქ რომ დავბრუნდი, თქვენი წერილიც მივიღე და არა თუ დავმშვიდდი, არამედ დიდათ გავიხარე, გავიხარე, რომ კარგათა ხართ, ძველებურად მხნობ და თქვენი ინტერესი მშობლიურ მწერლობა-კვლევებისადმი ძველებურად მღვივია და ცხოველი. აბა, ამაზე უფრო საყვარელი და კეთილშობილი რა გავგაჩნია, განსაკუთრებით ჩვენ, ვინც ქართულ კერას ასე მოშორებული შევიქენით? ჩვენი მთავარი სულიერი საზრდოა ქართული კულტურის ყოველგვარი გამოვლინება და ვეწაფებით მანდაურ ლიტერატურულ და მეცნიერულ შრომებს, თუკი ვინმემ გაგვიხსენა და გვიწყალობა.

ეხლა, თქვენ გვწერთ, რომ დამზადებული გქონიათ ჩვენთვის ქართული წიგნები და წარმოდგენილ გქენებათ ჩემი და აკაკის სიხარული.

თქვენ, სხვათა შორის, მწერთ „კომუნ“. ერთ-ერთ ნომერზე, რომელშიაც ჩვენთვის — საყურადღებო ყოფილა მოთავსებული (თებერვლის 4 ნომერში), საყვარელო ჩემო, ძალიან ვთხოვთ ის წერილი გადმომიგზავნოთ. ჩვენ მაგ გაზეთს არ ვიღებთ და არც სადმე ვხვდებით აქ. მხოლოდ წმინდა ლიტერატურულ ან მეცნიერულ ხასიათის ჟურნალებს და კრებულებს ვღებულობთ. არც თქვენ მიერ გამოგზავნილი „ქართ. კალენდარი“ მოგვსვლია და ამან ძალიან დაგვალონა. ამ ფოსტებში ბევრი რამ იკარგება და ეს პირდაპირ ნერვებზე მოქმედებს.

ამასთან გიგზავნით ბ. გაიოზისათვის აკაკის წერილის (ვგზავნით ცალკე) ამონაბეჭდს — „ვეფხისტყაოსანზე“. მალე დაიბეჭდება შემდეგი წერილი ერთ ახალ პრობლემაზე („ვეფ. ტყ“. ავტორის ვინაობიდან) რაც შეეხება ერთი ჩემი წერილის ანაბეჭდის გაგზავნას (ქეთევან დედოფალზე), ამის ფოტოკოპიებს გადავადებინებ

და მალე გამოგიგზავნით. იქნებ ქეთ. ირემაძის¹ ახლობლებსაც გააცნოთ.

ჩვენს შესახებ: როდის და სად რა დაგვიწერია და საერთოდ ჩვენი მოკლე ავტობიოგრაფია უკვე ძალიან დიდი ხანია რაც გამოუგზავნეთ ბ-ნ გაიოზს, თანახმად მისი სურვილისა. ნუთუ არ მიუღია (მანქანაზე დაბეჭდილი)? დიდათ სამწუხაროა, თუ დაიკარგა; ყოველშემთხვევისათვის, ამ მოკლე ხანში იმ ცნობების პირს გამოგიგზავნით და გთხოვთ თქვენ გადასცეთ ჩვენი დიდი მოკითხვით და საუკეთესო სურვილებით ბ-ნ გაიოზს.

„ცისკარში“ რომ კრიტიკულ განხილვებს ათავსებს ის გაიოზის ძმა არის? ავთანდილი გვპირდებოდა ჩამოსვლას აქეთ, მაგრამ ჯერ არ სჩანს — ალბად ვერ მოიცალა.

ეხლა აქ შემოდგომა დაიწყო და ჩვენც ქართული „პატარა რთველი“ გავაჩაღეთ (წელს აუარებელი მოსავალია ყურძნის) ჩვენებური მიწის სუნი და გემო... აბა, ქ-ნო სარა, გეხვევით და გიკრავთ სიყვარულით გულში და გთხოვთ თქვენს წერილებს ნუ მოგვაკლებთ. აკაკიმ დიდი მოკითვა. მარად თქვენი მოსიყვარულე თამარი.

ჩემო ძვირფასო ქალბატონო სარრა, ბ. ა. 15.IV.64

ამას წინათ წერილი გამოგიგზავნეთ და მეორე წერილიც, ამონაბეჭდი „ვეფ. ტყაოს.“ შესახებ დაზღვევით თან მოვაყოლე.

იქ გწერდით, რომ მინდა ჩემი წერილის პირი (ფოტოკოპიები) გამოგიგზავნოთ ქეთევან დედოფლის შესახებ, რომელიც ამ რამდენიმე ხნის წინად დაიბეჭდა და ყველას მოწონება დაიმსახურა.

მაგრამ ვიდრე იმას გამოგიგზავნიდეთ, მინდა თქვენგან ვიცოდე, მიიღეთ, თუ არა ეს პირველი ანაბეჭდი გაიოზისთვის შოთა რუსთაველის შესახებ („პოეტი ქალი ბორენა“); ეს იმიტომ ქალბატონო სარრა, რომ არგენტინიდან წერილები ხშირად იკარგება და დარწმუნებით არ ვიცი — დროზე იგზავნება თუ არა.

მამა ასე ძვირფასო ქ-ნო სარრა, გეხვევით და ბევრს გაკოცებთ.

¹ ქეთ. ირემაძე — ქეთევან ნიკოლოზის ასული ირემაძე 1912—1945 ქართველი მწერალი, მთარგმნელი.

აქაიმ დიდი მოკითხვა, თქვენი კარგი ამბების მოლოდინში ვართ.
შთები.

თამარ პაპავა.

ჩემო ძვირფასო და საყვარელო ქალბატონო სარრა,

ბს.-ას. 11-V-64

დიდათ გამახარა თქვენმა წერილმა და ტკბილმა ამბებმა. დიდი შადლობელი ვარ, რომ ასეთის სიყვარულით და ყურადღებით ეპყრობით ჩემს წერილებს და არათუ მიჯაერდებით, რომ ათასნაირ დავალებებით გაწუხებთ, არამედ მუდამ ხალისით და სისწრაფით მეხმაურებით. არ მაკლებთ შრუნველობას. ეხლახან მივიღე სწორედ თქვენ მიერ გამოგზავნილი ნაშრომი ჩემი საყვარელი დეიდაშვილის კირილე ზდანევიჩის¹. დიდის გულის ტკივილით მომწერა ამას წინად: ჯერ გიგზავნი ქართულს ენაზედო, რადგან მაშინვე ყველა გაიყიდაო ეს არ საკვირელია: წიგნი უზადოთ და დიდის გემოვნებითაა შედგენილი და გამოცემული შესანიშნავი რეპროდუქციებით. აგრეთვე დიდი მადლობა მ. კახიძის² ლექსების წიგნაკისათვის რაც შეეხება აქაის წიგნს „სოლეიდორს“, ჩვენს ბიბლიოთეკაში ის გვაქვს და თუ არ გამოგიგზავნიათ, გთხოვთ დაიტოვოთ სახსოვრად ავტორისაგან.

უზომოთ გაგვახარეთ ცნობით, რომ ლატვიიდან (თუ ესტონეთიდან?) ჩამოსულა ვიღაც მწერალი და დორპატის ქართულ სათვისტომოზე და მაშინდელ სტუდენტობაზე ცნობები მოუტანია თან. ორთავემ დიდათ გავიხარეთ, რომ ყოფილი წევრები იქაურ სათვისტომოსი, რომლის თავმჯდომარეთ მრავალ წელთა მანძილზე აქაკი იყო, დღესაც მანდ ყოფილან და ამ მოხსენებას დასწრებიან. ორთავეს: ბ-ნ თ. ბეგიაშვილს და პლ. კვიციანიას დიდის სიყვარულით ვიგონებთ და შორეთიდან ვეხვევით. იქნებ არ დაიზარონ და ორის სიტყვით გამოგვეხმაურონ... ყველაზე ბედნიერი ვიქნე-

¹ კირილე ზდანევიჩი—კირილე მიხეილის ძე ზდავიჩი (1892—1967) ქართველი ფერმწერი და ხელოვნების მკვლევარი, წარმოშობით პოლონელი.

² მ. კახიძე—მედეა ილიას ასული კახიძე—1930... ქართველი პოეტი.

შით, თუ სათვისტომოს წევრთა ჯგუფის სურათს (რასაც გვწერბ) მოგვაწვდით. (იქნება მეც ვარ იმ ჯგუფში, და ჩვენი ძვირფასი ელისოც).

ძვირფასო ჩემო, ჩემი წერილის ასლს ქეთევან დედოფალზე ორ-სამ დღეში გამოგიგზავნით.

ჩემს შვილის-შვილს პუსიკოს ვაჟი შეეძინა...

ეხლა ჩემი ოჯახი შესდგება 16 სულისაგან... (ჯარგი გაძლება უნდა...)

კიდევ ბევრი, ბევრი მაღლობა საყვარელ გაიოზს, ბ. შალვას, ალექსანდრეს, თქვენს პატივცემულ ქალიშვილს. თქვენ კი ჩემი ურიცხვი კოცნა და ალერსი

თქვენი თამარი.

P. S. ვინ არის ნეტა ნინო ქობულაშვილი? შესანიშნავია მისი ლექსი: „აპრილი მალე შემოვა თბილისს“ („ლიტერატურული საქართველო“ № 14 3 აპრილი 64 წ.) აკაკი სულ გაავიჯა უკანასკნელმა:

„აპრილმა ბადის მოქნევა იცის,
ფრთხილად იყავი, გოგონავ ჩემო!“...

დიდათ პატივცემულო ქალბატონო სარრა,

28 ივნისს საღამოს 8³⁰ საათზე, ჩვენი უსაყვარლესი მამა, სამუდამოთ ჩვენგან წავიდა. დაობლდა ოჯახი, ჩვენი დიდი ოჯახი. ჩვემა ტირილმა და გლოვამ მას გული ველარ აუღგერა. ძალიან ძნელი და მწარე დრო დადგა ჩვენთვის.

27 ივნისს მთელ დღე იმუშავა — ეჩქარებოდა — მოათავა წინასიტყვაობა ვეფხისტყაოსნის ისპანური ენის თარგმანისათვის, რომელიც ჩილეში უნდა გამოვიდეს. ჩვენი გოგონები შველოდენ-ქართული ტექსტი ისპანურად გადაუთარგმნეს. ღამის პირველ საათზე მოათავა ყველაფერი. 28 დილით გაიგზავნა მისი ნაწერი ბატ. ავთანდილისათვის, რომელმაც წიგნის გამოცემა იკისრა, (თარგმანი პოემის შეასრულა ჩილელმა აკადემიკოსმა ვიქტორ ნოზაძის დახმარებით).

კვირა ნასადილევი გავატარეთ ჩემს დასთან — მამა ბედნიერი იყო — ხუმრობდა — ათასი ამბავი მოყვა. 8¹⁵-ზე შინ ეჩქარებოდა — ავტობუსში გამიღიმა, ჩემს გვერდით მყავდა — და მითხრა — თითქოს ბოდინუს იხდიდა — „ახ, რა ცუდათ ვარო“ — და გათავდა ყველაფერი — ერთი თვალის დახამხამებაში. ვერ უშველეთ — მისი ნათელი სული გვანათებდა და გვათბობდა ჩვენ. 30 ივნისს მივასვენეთ Buenos Aires-ის სასაფლაოზე. მისი ფერფლი ერთხელ გაუბრუნდება მის სამშობლოს. რომლისთვისაც ის ამდენი წლების განმავლობაში იწოდა.

სწორედ 7 ივლისს, მამას დაბადების დღეს (შეუსრულდებოდა 74 წელიწადი) მივიღეთ თქვენს მიერ გამოგზავნილი წიგნები და სურათები. როგორ გაახარებდა სტუდენტობის სურათი!

გთხოვთ, ძვირფასო ქალბატონო სარრა, შეატყობინოთ დედ-მამას მეგობრებს და ნაცნობებს ჩვენი უბედურობა, და უთხრათ მათ თუ როგორ გააბედნიერეს მამა — მათი თბილი ხსოვნით წერილით და წიგნით.

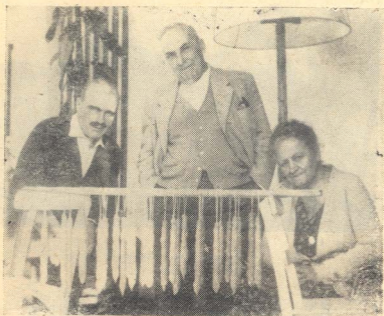
გთხოვთ მიიღოთ ჩემი ღრმა პატივისცემით საღამო
თქვენი მზია პაპავა-ჭეიშვილი.

აკაკი და თამარ პაპაევები
1961 წ. ბუენოს აირესი

აკაკი პაპაევა
1964 წ. ბუენოს აირესი

აკაკი და თამარ პაპაძეები, მათი სიძე საშა ჭეიშვილი
1964 წ. ბუენოს აირესი

ვიქტორ ნოზაძე

14/X 60

ბუენოს აირესი
არგენტინა

ძვირფასო ქალბატონო სარა,

უკვე ორი წელიწადია, რაც მე პარიზს დაბრუნებას ვაპირებ. როგორც იცით, მე იქ ძმა და რძალი მყავს. ეს არ მომიხერხდა სხვა და სხვა, ჩემგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო. და ბოლოს იგი გადავლახე და 7 ოქტომბერს დავტოვე ჩილე. ჯერ ესპანეთს მისასვლელად, (სადაც არ ვიცი რამდენ ხანს დავრჩები) და მერმე პარიზს გასამგზავრებლად.

დიდი მადლობელი ვარ ავთოსი გულუხვი და ხანგრძლივი მასპინძლობისათვის, ჩემი სამი წიგნის დაბეჭდვისათვის.

განსაკუთრებულ მადლობას მოგახსენებთ თქვენ პირადად ჩემდამი კეთილი განწყობილებისა და მეგობრული დახმარებისათვის.

იმედი მაქვს, ჩემ შემდეგ წიგნს მადრიდში დავბეჭდავ და თქვენის ნებართვით ჩვეულებისამებრ გადმოგიგზავნით...

ამჟამად ბუენოს აირესში ვარ, საიდანაც ჩემი გემი 18 ოქტომბერს გადის ესპანეთისაკენ, ბარსელონაში იქ ვიქნები 7 ნოემბერს.

გულითადად სალამს მოგიძღვნით მიტო. თქვენი წერილი მიიღო და პასუხს მალე გაახლებთ.

ღრმა პატივისცემით
ვიქტორ ნოზაძე.

ძვირფასო ქალბატონო სარა,

29.XI.61

რომ იცოდეთ, როგორ გამახარეთ თქვენ მიერ გამოგზავნილი თქვენი ფოტო-სურათით. რა კარგად გაუყეობიათ. ყველას მოეწონა.

მივიღე აგრეთვე წიგნებიც. დიდად მადლობელი ვარ, ყოველ-
თვის ამ ცალიერ სიტყვას „მადლობა“ გწერთ და სხვაგვარ კი არ
ძალმიძს რაიმე სანაცვლო მოგიძღვნათ ჩემზე ზრუნვისათვის. ამას
გულწრფელად ვწუხვარ. გთხოვთ, მადლობა გადასცეთ ბატონ გა-
იოზს წიგნების მოწოდებისათვის და თუ აქვს სვიმონ ყაუხჩიშვი-
ლის — ლათინურ-ქართული ლექსიკონი, ესეც მომაწოდოს (და
აგრეთვე თავისი საკუთარი ნაწერებიც).

მიტო ანანიაშვილი, როგორც მწერს, დეკემბრის დამდევს
გვეწვევა პარიზში — აეთოს შესახებ, სამწუხაროდ, არაფერი
ვიცი.

აქაური ამბავი რა მოგწეროთ? ხალხი ხუცდება და თავს იყრის
ლევლის სასაფლაოზე. ეს არის პატარა სოფელი პარიზიდან 30
კილომეტრით დაშორებული აქ გვაქვს ქართული სასაფლაო. ამას
წინათ დავმარხეთ თენგიზ დადემქელიანი.

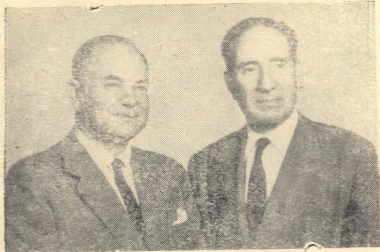
იმედი მაქვს თქვენ კარგად და ჯანმრთელად ბრძანდებით და
ღმერთმა ნუ მოგაკლოთ ჯანმრთელობა.

თქვენი ღრმად პატივისმცემელი

ვიქტორ ნოზაძე.

ვიქტორ ნოვაჩე სანტიაგო დე ჩილე

მიტო ანანიაშვილი და ვიქტორ ნოზაძე.
მადრიდი 1961 წ.

ძვირფასო დაო სარა,

... ნიუ-იორკიდან მივიღე ვეფხისტყაოსანი ინგლისურ ენაზე. ეს არის მარჯორი უორდროპის თარგმანი, მაგრამ დაბეჭდილია მოსკოვში. შეუკვეთია ფირმას „International Publishers-ს“ წინასიტყვაობა აქვს ე. ორბელიანის¹ და ს. იორდანიშვილის².

მე მგონია, ამ წიგნის შეძენა მოსკოვში შეიძლება და თუ ეს არ მოხერხდა, მომწერეთ.

ბერლინში გამოცემულ (ქართულად) ვეფხისტყაოსანს ვინახავ შემთხვევისათვის. იქნებ ვინმე წამომსვლელი ენახო. ერთი ხომ დაიკარგა.

როგორც მიტოს მოუწერია, მე ვაწყობ ჩემს წიგნს და ამიტომ ძალიან დაკავებული ვარ, მიხდება ბევრი მუშაობა. ჩემი რძალი და ძმა სოფელში არიან დასასვენებლად. აქ იყო საქართველოს კათალიკოსი ეფრემ მეორე³. მოვიდა ჩვენს ქართულ ეკლესიაშიც, — ვინც კი ამჟამად პარიზში იყო, ყველა დაესწრო.

ძალიან გვესიამოვნა მისი ნახვა.

პატივისცემითი სალმით ვ. ნოზაძე

ძვირფასო ქალბატონო სარა,

26.XI.62. პარიზი

მივიღე თქვენ მიერ გამოგზავნილი წერილი. ამ წერილში იყო ამონაჭერი გაზეთიდან „კომუნისტი“ და ჟურნალიდან „სკოლა და ცხოვრება“... მერმე გამოვაგზავნე ქართველოლოგიური ჟურნალი... იმედი მაქვს ადრე თუ გვიან მიიღებთ.

¹ ე. ორბელიანი — ელისაბედ შრაკლის ასული ორბელიანი (ქალიშვილობაში ბაგრატიონი), ფსევდონიმი საზანდარი, 1871 — 1942) ქართველი პოეტი, მთარგმნელი, ერეკლე II-ის (მამის მხრით) და ა. ჭავჭავაძის (დედის მხრით) შთამომავალი. 1919—20 წ-ში რედაქტორობდა გაზეთებს „თავისუფალი საქართველო“, „საქართველოს რესპუბლიკა“ (ორივე ფრანგულ ენაზე) და „საქართველოს მოამბე“ (ინგლისურ ენაზე) ფრანგულ ენაზე თარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“ (გამოცა 1977 წ.) აგრეთვე ა. ჭავჭავაძის, გრ. ორბელიანის, ნ. ბარათაშვილის, ი. ჭავჭავაძის, ა. წერეთელის, ვეა-ფშაველას და სხვ. თხზულებანი. ფრანგულადვე თარგმნა ოპერა „აბესალომ და ეთერის“ ლიბრეტო და სხვა.

² ს. იორდანიშვილი — სოლომონ გიორგის ძე იორდანიშვილი (1898—1953). ენათმეცნიერი, რუსთველოლოგი, მთარგმნელი. ე. ორბელიანთან ერთად ფრანგულად თარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“ (გამოქვეყნდა 1977 წ.).

³ ეფრემ მეორე — (ერისკაცობაში გრიგოლ შიოს ძე სიღამონიძე (1896 — 1972), საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1966—72 წ-ში.

გატყობინებთ, რომ ეენევაში გარდაიცვალა გრიგოლ რობაქი-
ძე ამ ერთი კვირის წინათ. 81 წლისა იყო. ძალიან შევწუხდით —
მნიშვნელობა არა აქვს ხანდაზმულობას, სიბერეს, როდესაც კაცს
პატივს სცემ ან გიყვარს, — გენანება მისი დაკარგვა და გლოვობ...

ამ ხანის განმავლობაში დაეაგროვე სახელები იმ წიგნთა, რო-
მელიც სხვა და სხვა შრომაში დასახელებული შემხვდა და რომელ-
თა წაკითხვა ჩემთვის დიდად საინტერესო იქნებოდა. ამ სიას
ცალკე გიგზავნით, აქვე ქალბატონმა ტასომ გამომიგზავნა ხელნა-
წერთა ვარიანტების მესამე ნაკვეთი და ამით დიდად დამაყალბა.

ქალბატონი ვენერა ურუშაძის ქართული ანთოლოგიის ინგლი-
სური თარგმანი მართლა შესანიშნავია. ერთი თქვენ გამომიგზავ-
ნე ახლა იგი ერთმა ჩინელმა წამართვა; მეორეც მივიღე და იგი აქ
წამართვეს. მე მჯერა, ქ-ნ ურუშაძის ინგლისური თარგმანი ვეფხის-
ტყაოსნისა კარგი იქნება. მაგ დალოცვილს პოეტის გაგების დიდი
უნარი აქვს და ამას გარდა ნიჭი დიდი, სხვა ენაზე გადატანისა.
თუკი ეს რამეში გამოადგება, თქვენი საშუალებით მას გამოვეუგ-
ზავნი ჩემი უკანასკნელი წიგნის ნაწილ-ნაწილად დაბეჭდილ გვერ-
დებს, რადგან მთლიანად წიგნის გამოცემას კიდევ კარგა ხანი დას-
ჭირდება.

დამავიწყდა: კარგა ხანია გამოგიგზავნეთ „ფერთა მეტყველე-
ბა“ არ ვიცი მიიღეთ თუ არა...

ვეფხისტყაოსნის ესპანურ ენაზე მთარგმნელმა დონ გუსტა-
ვომ მომწერა, რომ თარგმანი უკვე სტამბაში არის მიცემული ასა-
წყობად. ავთანდილს გადაუწყვეტია, ბოლოსდაბოლოს მისი და-
ბეჭდვა.

აქ პარიზში, 15 დეკემბერს ვკითხულობ ლექციას ვეფხისტყა-
ოსანზე ქართული საზოგადოებისათვის.

ხო, კათალიკოსს აქ დიდი პატივით შეხვდნენ ქართველები,
ერთმა ქართველმა ძვირფასი სამოსელი მიართვა. დიდი ამბით გა-
აცილეს აეროდრომზე. აუარებელი სურათები გადაიღეს.

სალამით თქვენი მარად პატივისმცემელი
ვიქტორ ნოზაძე.

წერილთან დართული სია წიგნებისა, რომელთა გამოგზავნასაც
ითხოვს ვიქტორ ნოზაძე:

1. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საიუბილეო კრე-
ბული „სულხან-საბა ორბელიანი“.
2. საიუბილეო კრებული, მიძღვნილი აკად. პროფ. კორნელი
კეკელიძის დაბადების 80 წლის თავისადმი.

3. კ. კეკელიძე და ლ. მენაბდე — „ქართული ლიტერატურის ისტორია“.

4. ბესიკის თხზულებათა სრული კრებული აღ. ბარამიძის და ვ. თოფურიას რედაქციით. თბილისი, 1962.

5. აკაკი გაწერელია — რჩეული ნაწერები ტ. I, თბილისი 1962.

6. არჩილი — თხზულებათა სრული კრებული.

7. დავით გურამიშვილის თხზულებათა სრული კრებული.

8. ჩვენი საუნჯე — მეოთხე, მეხუთე და დანარჩენი ტომები.

9. უფრონალი „საქართველოს ბუნება“ № 5 1962 წ.

1.IV.63.

ძვირფასო ქალბატონო სარრა,
დღეს ვაპირებდი წერილის მოწერას, და თქვენი წერილიც მივიღეთ. ცოტა შეწუხებული ვიყავით, რომ ამდენ ხანს თქვენი წერილი არ გვქონდა, მაგრამ ამანათის მიღებამ გვახარა, რომ თქვენ ჯანმრთელად და კარგად ყოფილხართ, თქვენ გაიზარეთ ისე, როგორც ჩვენი ლიდა გააზარეთ. თქვენს მიერ გამოგზავნილი ქვიჯით. ძალიან მოეწონა და გამოსაჩენ ადგილზე დადგა. ყველი, ტყემალი და გამზმარი საწებელიც თან იყო — გახსენებდით ხშირად და სიყვარულით. მივიღეთ წიგნები. მადლობა მოახსენეთ ტელეფონით ბ-ნ კონსტანტინეს ქ-ნ ბაბოს და ჩემთვის უცნობ მონაზონ შავდიას წიგნებისათვის...

ავთოსთან სტუმრად იყვნენ თამარ და აკაკი პაპაევი ორი კვირით. ახლა უკვე ბუენოს აირესში არიან, სადაც დიდი ქორწილი იყო. გაათხოვეს თავისი ერთი შვილიშვილთაგანი. გათხოვდა რასაკვირველია, არგენტინელზე. ამას გარდა თამარმა გადაიხადა 75 წლის თავი (23 მარტს) აქედანაც მივულოცეთ.

მიტო ისევ მადრიდშია და მაისში აქ მოსვლას აპირებს.

ჩემი წიგნის აწყობა უკვე დასრულდა. ახლა ბეჭდვას შევუდგები და მგონია ამთვის ბოლოს უკვე მზად იქნება. ცხადია, მოგაწოდებთ, თუ მშვიდობა იქნა.

„ვეფხისტყაოსნის“ ესპანური თარგმანი ჯერ კიდევ არ მიუცია ავთოს სტამბაში. არ ვიცი, რა აბრკოლებს.

მოკითხვას ვითვლიან ჩემი რძალი ლიდა და ძმა გიორგი დიდი სიყვარულით.

სალმით მუდამ თქვენი პატივისცემელი

ვ. ნოზაძე.

ძვირფასო ქალბატონო სარრა,

22.V.63

თქვენი წერილი და გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“ მივიღე. დიდად მადლობელი ვარ ყურადღებისათვის.

მე გამოგიგზავნეთ თქვენ ერთი ჩემი წიგნი „ვეფხისტყაოსნის ღვთისმეტყველება“. ამ წიგნში გვერდზე 116, სვეტი პირველი, თქვენ პირადად მადლობა გამოგიცხადეთ და რაც გაიოხს შეეხება, იგი ხომ ძალიან ხშირად მყავს დასახელებული.

თითო ცალი გავუგზავნე: „Заря Востока“-ს, ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტს, სახელმწიფო ბიბლიოთეკას, ფილოსოფიის ინსტიტუტს, აკად. შანიძეს, ნუცუბიძეს, გამსახურდიას, გუგუშვილს, ჟურნალებს „დროშა“, „მნათობი“, გაზ. „კომუნისტი“, „ლიტ საქართველო“, ქართულ აკადემიას...

მადლობა ღმერთს ერთ ცალს მაინც მიულწყვია..

....სალამს გიძღვნიან სიყვარულით ჩემი რძალი ლიდა და ძმა გიორგი

ღრმა პატივისცემით ვ. ნოზაძე.

ძვირფასო ქალბატონო სარრა,

1./IX-64 პარიზი

მხოლოდ გუშინწინ დავბრუნდი პარიზს, ვიყავი მიხეილ წერეთლის¹ სანახავად მიუნხენში; იგი ამჟამად 85 წლისაა და არის ლოგინად ჩავარდნილი.

¹ მიხეილ წერეთელი — მიხეილ (მიხაკო) გიორგის ძე წერეთელი (ფსევდონიმები: Baton, მ. სანგალა (1878—1965) ქართველი მეცნიერი, ფილოლოგი, პუბლიცისტი. თბილისი და ბერლინის უნივერსიტეტების პროფესორი. ფრანგულ, გერმანულ, ინგლისურ, იტალიურ ენებზე აქვეყნებდა გამოკვლევებს და წერილებს ქართველი ერისა და ქართული ენის წარმოშობის საკითხებზე. ურარტუს ისტორიასა და ენაზე. 1961 წ. პარიზში გამოქვეყნდა „ვეფხისტყაოსნის“ წერეთლის მიერ დადგენილი ტექსტი.

რასაკვირველია, წუწუნებს ცხოვრებაზე და მის მუხანათობაზე. მივდივარო, — მითხრა, — მაგრამ უქნარი მაინც არ ვყოფილვარ ამ ქვეყანაზეო...

მიუხედავად წაველ ციურიხში; აქ ვინახულე შვეიცარიელი ქალები, რომლებიც ქართულს სწავლობენ, მათი რიცხვი არის: რვა, ორი მათგანი განაგრძობს კიტა ჩხენკელის¹ მუშაობას: ადგენენ ქართულ-გერმანულ ვრცელ ლექსიკონს, რომლის გამოცემა შეწყდა კიტას გარდაცვალების გამო. ერთი მათგანი იოლანდა მარშვე² უკვე დაინიშნა ქართული ენის მასწავლებლად ციურიხის უნივერსიტეტში. ქალები მუშაობენ თავდადებით და სჭირდებოთ, ცხადია, დახმარება. მათთან რამოდენიმე დღე დავრჩი და მომავალში კვლავ მომიხდება მათთან მისვლა. რასაკვირველია, არ დავიზარებ დახმარება გავუწიო.

ნიუ-იორკიდან მეწვია გუშინწინ ერთი ახალგაზრდა ამერიკელი, რომელიც ქართულს სწავლობს და რაც კი სასწავლო წიგნი მქონდა, მას მივეცი. ამას წინათ კი ფილადელფიიდან მთხოვა ერთმა ამერიკელმა ქართული ენის დაწყებითი წიგნები და მასაც გავუგზავნე. და გუშინ გვეწვია ნიუიორკელი ცოლ-ქმარი, რომელიც ქართულს სწავლობს; მე მათ ვერც ერთი ქართულის სასწავლო წიგნი ველარუბოძე, რადგან აღარ დამრჩა, მაგრამ დავპირდი მას მივაწოდო, როცა თქვენგან მივიღებთ.

ამიტომ გთხოვთ, მიშოვნოთ ქართულის შესასწავლი წიგნები პირველდაწყებითი, საშუალო და შემდეგი კლასისა.

თუ იშოვება ინგლისურ-ქართული, ფრანგულ-ქართული ან გერმანულ-ქართული და პირიქით, — გთხოვთ გამომიგზავნოთ, რათა ეს მთხოვნელები დავაკმაყოფილო.

¹ კიტა ჩხენკელი — კიტა, (პეტრე) ივანეს ძე ჩხენკელი (1895—1963) ქართველი ენათმეცნიერი, ლექსიკოგრაფი. 1966 წ-დან დაიწყო ვრცელი ქართულ-გერმანული ლექსიკონის შედგენა და გამოცემა ნაკვეთებად. მის სიცოცხლეშივე გამოვიდა 6 ნაკვეთი. ლექსიკონს მე-7 ნაკვეთიდან ხელმძღვანელობდა მისი მოწაფე ი. მარშვეი. სულ გამოვიდა 26 ნაკვეთი. გამოცემა დაამთავრა 1974 წ.

² იოლანდა მარშვე-იოლანდა მარშვეი (1920..) შვეიცარიელი ქართველოლოგი, ციურიხის უნივერსიტეტში პროფ. კიტა ჩხენკელის ხელმძღვანელობით შეისწავლა ქართული ენა. კ. ჩხენკელის გარდაცვალების შემდეგ მიენდო „ქართულ-გერმანული ლექსიკონის“ დამთავრება. ლ. ფლურისთან და რ. ნოიკომთან ერთად მან ლექსიკონის გამოცემა დაამთავრა 1974 წ. იგი 1964 წლიდან განაგებს ქართული ენის კათედრას ციურიხის უნივერსიტეტში.

აქაურ რუსულ წიგნის მაღაზიებში, სამწუხაროდ, ქართული წიგნები არ მოიპოვება და შეკითხვაზე, თუ რატომ არა აქვთ, მიპასუხეს — არ აგზავნიანო! ამიტომ არის, რომ ასე გამწარებით ეძებენ ქართულ წიგნებს ქართულის შემსწავლელი მსურველები...

ჩემს აქ არ ყოფნისას ლიდას მიუღია ძღვენი თქვენგან გამოგზავნილი. მადლობას მოგახსენებთ, მაგრამ საამისოდ ნუ იწუხებთ თავს — ისედაც დიდად დავალებული ვართ თქვენგან.

მიტოვ კარგად არის და ელის ვიზის მიღებას, დიდი სურვილი აქვს თბილისს ორიოდე თვით მოვიდეს.

„ქართლის ცხოვრება“ მაქვს. სად არის გაიოზი? ნუთუ თბილისში აღარ იმყოფება? ახლო მომავალში გამოგიგზავნით ვეფხისტყაოსანს ბ-ნ შალვასთვის, გთხოვთ, გადასცეთ მას ჩემი სალამი. აგრეთვე ქ-ნ ბაბოს¹ და თქვენიანებს.

სამწუხაროდ, არ შემიძლია მივწერო წერილი ნონეშვილს², ამას აქვეერ ავიხსნით. იქნებ მიშოვნოთ ვახუშტი კოტეტიშვილის „ომარ ზაიაშის რობაიები“.

გისურვებთ ჯანმრთელად ყოფნას თქვენი მარად პატივისმცემელი ვ. ნოზაძე.

ღრმად პატივცემულო ქალბატონო სარა,

28.IV.64 პარიზი

თქვენს მიერ გადმოგზავნილი ფრანგულ-ქართული ორტომიანა ლექსიკონი მივიღე. დიდ მადლობას მოგახსენებთ. უკვე გავუგზავნე მკითხველს.

იქნებ იშოვნება დათიკაშვილის ქართულ-რუსული ლექსიკონი? ვთხოვ გაიოზს მიშოვნოს პლატონის „ნადიმი“, თარგმანი ბაჩანა ბრეგვაძისა.

თუ გსურთ მისწერეთ კვალაშვილს და ის გადმოგიგზავნის თქვენ აქაურ ყურნალს.

პატივისცემით ვ. ნოზაძე.

¹ ბაბო — ბაბო გოქსაძე, თამარ პაპავას და.
² ნონეშვილი — იგულისხმება იოსებ ნონეშვილი.

ძვირფასო და საყვარელო ქალბატონო სარა,

გუშინ მოვიდა თქვენგან ბარათი ვიქტორის სახელზე, რომელიც წასულია დასასვენებლად. მე მივეცი ჩემს თავს ნება გამეხსნა ეს ბარათი, რადგან დიდი ხანია არაფერი მიგვიღია თქვენგან და შეწუხებულიც ვიყავით. გარდა ამისა ვიქტორი ყოველთვის გვაკითხებს თქვენს ბარათებს, რათა გავეახაროს. ძალიან გვასიამოვნებთ თქვენი კარგად ყოფნით. ოღონდ მეწყინა, რომ ჩემი ბარათი არ მიიღეთ (პარიზის სურათები იყო), სადაც ვიხდიდით დიდ, დიდ მადლობას გოთუას მოთხრობებისათვის. (ჩემი ოცნება იყო ამ წიგნის ქონება), რომელმაც აუწერელი ესთეტიური, პოეტური და ნაციონალური განცდები მომგვარა!

კიდევ დიდი, უღრმესი მადლობა. ეს წიგნი გადადის ხელიდან ხელში — მინდა ახალგაზრდებმა გაეცნონ ჩვენს ნიჟიერ მწერლებს..

აბა, როგორ შეგიძლიათ იფიქროთ, რომ არ გიპასუხებთ?

თუმცა პირადად არ გიცნობთ, მაგრამ თქვენ ჩემთვის წარმოადგენთ განხორციელებას იდეალური ქართული მანდილოსნის, და არ გეგონოთ ეს მხოლოდ, იმიტომ რომ იჩენთ ამოდენა უანგარო ზრუნვას და პატივისცემას ჩვენი ოჯახისადმი, რაც დაუფასებელია...

რამოდენიმე დღეა, რაც მოვიდა წიგნების ამანათი. დღეს კი ორი სულგუნებით, ფირფიტებით და მშვენიერი სურათი. დაუფასებელია ფირფიტები განსაკუთრებით ხალხური მუსიკა. მადლობა ღმერთს, მხოლოდ ორი იყო გატეხილი. აგრეთვე ყურნალი — „პოეზიის დღე“, რისთვისაც უსაზღვრო მადლობა.

რაც შეეხება ძველ ამბავს, ვერაფერს გეტყვით, რადგან ერთი თვე პარიზს გარეთ ვიყავით გოგი¹ და მე. შემდეგ კი ვიქტორი წავიდა დასასვენებლად. როგორც ჩანს, ბევრი იხეტიალა, რადგან მოგვივიდა ღია ბარათები ბელგიიდან, პოლანდიიდან, გერმანიიდან. შვეიცარიიდან, დღეს უკვე საფრანგეთიდან. ყველგან მეგობ-

¹ გოგი — გიორგი (გოგი) ნოზაძე — ვიქტორ ნოზაძის ძმა.

რები ჰყავს. — მორალურად მაინც დაისვენებდა. ძალიან ზეპირ
მუშაობს. სათქმელი ბევრი აქვს და ეშინია დროის დაკარგვის. ამ
დღეებში ალბათ დაგვიბრუნდება და რასაკვირველია, მაშინათვე
გიპასუხებთ.

გოგი გვამბორებით ხელზე. მე კი მაგრათ და გემრიელად გკოც-
ნით. მომიკითხეთ, ვისაც კიდევ ვახსოვარ. იყავით სულ ჯანსაღად
და ბედნიერად ყველა თქვენთანებით.

მუდამ თქვენგან დავალებული ღიდა.

მიხეილ კვალიაშვილი¹

დიდათ პატივცემულო ქალბატონო!

მივიღე თქვენი წერილი, რომელმაც ძალიან გამახარა: ჯერ
ერთი რომ პასუხის მოცემა ინებეთ და მეორე რომ მიიღეთ ბ-ნ ვიკ-
ტორის შრომა როგორც თქვენ ისე „ლიტ. ინსტ.“. და ბ-ნ აკადემ.
ა. შანიძემ—აქამდის გამოვგზავნე 11 წიგნი—(3) სამის დასტური მი-
ვიღე, დანარჩენებზე არა სახელდობრ: „ფილოსოფ. ინსტ.“, აკად.
კონსტ. გამსახურდია, აკად. პროფ. ალ. ბარამიძე, აკად. პაატა გუ-
გუშვილი, სახელმწიფო ბიბლიოტეკა; პროფ. იმნაიშვილი, ბიბლი-
ლიოტეკა ი. გოგებაშვილის სახელობის, „ისტორიის ინსტიტუტი-
სა“, — (8) — მე მგონი რომ თუ თქვენ მიიღეთ — ისინიც მიიღებდ-
ნენ აუცილებლივ იმ მისამართების მიხედვით, რომელნიც მომაწო-
და ბ-ნ ვიკტორმა, კიდევ 17 ცალი უნდა გადმოვგზავნო — ეხლა-
ხან, რამდენიმე დღით შევწყვიტეთ, და ველი ახალ ამანათს!

¹ მიხეილ კვალიაშვილი — მიხეილ ივანეს ძე კვალიაშვილი (1901 —
1983) იუნკერი. საქართველოდან წავიდა ნ. ფორდანიას წასვლისთანავე.
დაემკვიდრა და ცხოვრობდა პოლონეთში, ჯერ კრაკოვში, ხოლო შემდეგ
პოზნანში. იყო პოლონეთის ნაც. არმიის ოფიცერი, რის გამოც ჯერ გერმანიის
საკონცენტრაციო ბანაკში მოუწია ჯდომამ, შემდეგ კი 12 წელი იმყოფებოდა
პატიმრობაში ინტაში, კომის ასსრ-ში. მუშაობდა პოზნანის სამხედრო მუზეუმის
დირექტორად. მუდმივ კონტაქტში იმყოფებოდა ქართველ ემიგრანტებთან და
შათთან ერთად ეწეოდა აქტიურ ლიტ. მუშაობას. (ფლობდა პოლონურ, ესპანურ
და იტალიურ ენებს).

გავიგე რომ პროფ. ამირანაშვილს გამოუცია ორი წიგნი ქართულ, ფრანგულ და ინგლისურ ენებზე, სურათებით და ილუსტრაციებით: სხვათა შორის მეც უკვე შევუღდექი წერას „ქრისტიანობის ისტორია საქართველოში“, ეხლა სამუშაო მასალას ვამთავრებ — რადგანაც ეს საკითხი საუბედუროდ ევროპაში ცნობილი არ არის და ეხლა კი ძალიან სჭირდებათ ქართული ეკლესიის და ქრისტიანობის ისტორია საქართველოში — სწორეთ იმიტომ ვიკისრე — კონსპექტის სახით მაინც, მიმეწოდა ფართო საზოგადოებისათვის, ევროპისა. მაკლია ძალიან საჭირო ელემენტი, ე. ი. სურათები ეკლესიების, საყდრების, მონასტრების და სხვა მშენებლობისა, რომელნიც გადაბმულნი არიან ქრისტიანობასთან საქართველოში. თურმე (თუ ეს სინამდვილეა) სწორედ პროფ. ამირანაშვილი თავის ორ წიგნში შეეხება ამ საინტერესო თემას, რომელიც მე ძალიან მჭირდება — თუ შესაძლებელია იმისთანა წიგნებით — დამეხმაროთ, რომელნიც შეეხებიან ჩემს მიერ დასახელებულ თემას!

თუ პატივცემული ავტორი მოისურვებს თავის ნაწარმოების, ფრანგულ და ინგლისურ ენებზე გადაგზავნას სათანადო ქვეყნებში და თუ აქამდის არ გაუგზავნია, მე შემიძლიან გადაუგზავნო იმ პირობით, რომ იქ სათანადო კულტურულ დაწესებულებას ჩაბარდეს — დღევანდელ პირობებში, ამისთანა კულტურული დაახლოება ევროპასთან ძალიან დროზე და მიზანშეწონილი არის — თქვენ ვერც კი წარმოიდგენთ თუ როგორ უნდა ევროპას თითონ საქართველოსთან დაახლოვება. უშუალოდ — ქართველი ერი თავის წარჩინებული და ცნობილი კულტურით ბალდი არ არის, რომ ვინმემ ხელით ატაროსო — მაგრამ ევროპას ზოგი რამ არ ესმის. — ამისდა მიუხედავად კულტურული ურთიერთობა ყოველთვის არის საჭირო!

ორი დღის წინათ იყვნენ აქ ქართველი ტურისტები ქალ-ვაჟნი, — მნახეს სამხედრო მუზეუმში — სადაც ვმუშაობ! — დარდმა და სევდამ გამიშრო სიცოცხლე — დღე და ღამ ფიქრით სამშობლოში ვარ. აღნიშნულ შრომით გულს ვისვენებ ამით მაინც ვემსახურო მეტქი — როცა შეიღებები (სამი გოგონა — ნინო¹, მაიკო² და

¹ ნინო — ნინო მიხეილის ასული კვალიაშვილი, ექიმი. ამჟამად ცხოვრობს ავსტრალიაში, ქ. ადელაიდაში.

² მაიკო — მაიკო მიხეილის ასული კვალიაშვილი, ქართული ენისა და ლიტერატურის სპეციალისტი. 1965 წ. დაიცვა დისერტაცია დაეთ ლანგის ხელმძღვანელობით, თემაზე: „ქართული ეთნოგრაფია“. ამჟამად ცხოვრობს ამერიკაში.

მანანა ¹⁾ დაამთავრებენ უმაღლესს, ალბათ ვერ მოვითმენ და დამბრუნდები — რას გავაკეთებ და რითი ვიცხოვრებ ამაზე არც ვფიქრობ! მხოლოდ ჭერჭერობით მოთმინებაა საჭირო! ზემო ხსენებული საჭირო წიგნების გარდა ძალიან მეინტერესება: 1) თუ რა ღირს თქვენებურ ფულზე ქართული საწერი მანქანა; 2) თუ ნამდვილია რომ „ივერიის ღვთის მშობლის ხატი“ — რომელიც რევოლუციის წინ კრემლის წინ იდგა — იმყოფება თბილისის მუზეუმში, ცხადია როგორც ექსპონატი მერვე საუკუნისა — აქაური სპეციალისტები ეთნოგრაფები მეკითხებიან — აგრეთვე ისტორიკოსები ძველი ხელოვნებისა, რომელნიც მანდ ჩამოსვლას აპირებენ სანახავად — საქართველო და საზოგადოთ კავკასიონი ეხლა ისევ „მოდა“-ში შედის! ცხონებულმა კენედიმ ორჯერ ილაპარაკა ქართველ ერზე და მის კულტურაზე! საინტერესო ბევრია — უცვლელი არაფერია ქვეყანაზე — რომელიც ბუნების კანონის ძალით მიდის წინ თავისუფლებისაკენ — ადამიანის სურვილების გარეშე!

გულწრფელად გისურვებთ დიდხანს სიცოცხლეს ჯანმრთელობას და ბედნიერებას.

პატივისცემით მიხეილ კვალიაშვილი.

10.II.64 წ.

დიდათ პატივცემულო ქალბატონო!

27.II.64

თქვენი წერილი გამოგზავნილი 20-II-დღეს მივიღე! სალამო არის, ამ წერილს ხვალ გამოგიგზავნით. რაც შეეხება ვიქტორის წიგნებს, ბატონ. გ. იმედაშვილს (კოტე მესხის ქ. № 21 თბილისი) ოთხი დღის წინ გავუგზავნე — სახელდობრ — ბატონ შალვა ასათიანს — ბ. ვიქტორის სიაზე არ არის მოთავსებული მისამართი და არც გვაქვს, გთხოვთ მომაწოდოთ და ხელათშივე გავუგზავნი — სხვათა შორის, ბ. ვიქტორი მწერს, რომ თქვენ უნდა გადმოგიგზავნოთ რამდენიმე ცალი, ალბათ იმ აზრით, რომ თქვენის მიხედვით დაურიგოთ — მაგრამ ისე არ მოხდეს, რომ (რადგანაც მეც უგზავ-

¹ მანანა — მანანა მიხეილის ასული კვალიაშვილი, ამჟამად ცხოვრობს პოლონეთში ქ. ვარშავაში.

მიხეილ კვალიაშვილი. პოლონეთის ნაციონალური
არმიის ოფიცერი (ომამდე)

მიხეილ კვლიაშვილის დასაფლავება
პოზნანი

ნოე რამიშვილის ვაჟის აკაკი რამიშვილის და მათა კვლიაშვილის (მეორე რიგში, მესამე და მეოთხე) ქორწინების ცერემონიალი. სტუმართა შორის არიან დავიდ-ლანგი (მეორე რიგში პირველი) და ნოე რამიშვილის ქალიშვილი რამიშვილი-უგრეხელიძისა (მეორე რიგში მეორე)

ნი სიის მიხედვით) ერთმა პიროვნებამ ორი ცალი არ მიიღოს (შალვა ასათიანი თუ არის ნათესავი ალექსანდრესი, რომელმაც პარიზის ემიგრაციაში რამდენიმე წიგნი გამოსცა ომის წინ?)

ბატონო ჩემო! რაც შეეხება იმას თუ რა მიჯდება მე ამ წიგნების გადაგზავნა-გადმოგზავნა — ამაზე ნუ სწუხდებით — მე იმას ვუყურებ თუ რამდენათ მდიდრდება ქართული ლიტერატურა — ამისთანა საქმეებში ღარიბი ადამიანი უფრო მალე გაუწვდის ხელს, ვიდრე მდიდარი ე. ი. უფრო გამოსადეგია — იმედი მაქვს რომ ამ საქმეს რომ დავამთავრებ, არც ერთი, არც მეორე მხარე არ დამემდურება. — დღეს მივიღე ორი წიგნი — და ეხლა ეს გადავწვავთ: ერთს გამოგზავნი თქვენს მისამართზე და წავაწერ: ბ-ნ შალვა ასათიანისათვის — და ისე მთლიანად გადაეცით — ვფიქრობ, რომ ყველაზე კარგი გამოსავალი ესეთი იქნება, მით უმეტეს, რომ ბ. გ. იმედაშვილმა უკვე მიიღო! მე არ ვიცოდი თუ ბ-ნი ვიკტორი იქიდანაც გზავნის წიგნებს საქართველოში. შეიძლება მართლაც ისე მოხდეს რომ ერთმა ორი წიგნი მიიღოს!...

ეხლა, ბატონო ჩემო, რაც შეეხება ზუსტი კავშირის დაჭერას პროფესორებთან — მეცნიერებთან რასაკვირველია ძალიან საჭიროა და გეთანხმებით მთლიანად! (წინა წიგნი ფოთ კათოლიკოს პატრიარქისათვის, თუ მიიღეთ?)

შემდეგ საწერი-საბეჭდი მანქანის შესახებ — ხანდახან ტურისტები ჩამოდიან ხოლმე და თუ მანქანა არა, შრიფტის ჩამოტანა შეიძლება — მე გავიგებ აქ ბანკში თუ რამდენი იქნება აქოურ ფულზე 250 მანეთი (ახალი) და ამის შესახებ კიდევ მოგწერთ! — ამ წუთში ვერ მომიგონია ლეო და ტასო ხუციშვილები! რა პირობებში გავიცანი, მაგრამ მიტო ანანიაშვილის დაა, როგორც ვიცი და როგორც მახსოვს, გამეხარდა რომ ცოცხალია და ეხლა მივწერ ბ-ნ ვიკტორის საშუალებით.

— საეკლესიო საკითხი: — არის წიგნი საბინინისა — საქართველოს სამოთხე (მგონი ქართველი ბერია (1871—80) სწერდა: „მთავარი აზრი რომელიც მე შეინტერესება — ეს არის: რომ „ქართულ ეკლესიას არ სწამდა, არც სწამს ეკლესიების განთიშვა“.

კიდევ მოგწერთ. დიდი პატივისცემით მიხ. კვალიაშვილი.

¹ ლეო და ტასო ხუციშვილები — ლეო — მიტო ანანიაშვილის სიძე ლეო ხუციშვილი, ტასო — მიტო ანანიაშვილის და, ანასტასია სიმონის ას. ანანიაშვილი-ხუციშვილისა.

დიდათ პატივცემულო ქალბატონო!

იმედი მაქვს, რომ დამატებითი ორი წიგნი თქვენს სახელზე გამოგზავნე განძრახული უნეტარეს კათოლიკოსს-პატრიარქისათვის და ბატონ შალვა ასათიანისათვის — მიიღეთ; რადგანაც მე და ბ-ნ ვიქტორი ხშირად ვწერთ ურთიერთს, მინდა შევატყობინო თუ შემოხსენებულ ორ პიროვნებაზე მიიღეს წიგნები.

უკვე 29 წიგნი მაქვს გადმოგზავნილი საქართველოში იმ სიის მიხედვით, რომელიც ბ-ნ ვიქტორმა მომწერა.

თქვენ მიგიწერიათ ბ-ნ ვიქტორისათვის ქართული საწერი მანქანის შესახებ ან ქართული ასოების შესახებ ჩემთვის. მე მინდოდა გამეგო მარტო ფასი, რაც უკვე გავიგე თქვენგან და დიდ მადლობას გითვლით. რაც შეეხება ყიდვას ჩემთვის, ძალიან გთხოვთ ნუ შეწუხდებით. მანამ მე არ მოვაწესრიგებ ამ საქმეს და აქ სათანადო თანხას არ გავიჩენ მხოლოდ მაშინ შემიძლიან ამისვე შესახებ მოწერა და თქვენი შეწუხება. მართალი ბრძანდებით რომ შრიფტი ქართული ასოებისა უფრო იაფი დაჯდება და დანარჩენს აქვე გავაკეთებინებ. ამ საქმეში „თანამშრომელი“ იქნება ჩემი საყვარელი ლეიბლი და ნინო მდივანი (ეხლა ქვრივია) თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი № 50 ტელეფონი—2-23-31 — სალამოს ხუთი საათის შემდეგ სახლშია, უკვე მივწერე თქვენზე, ბატონო ჩემო, და თქვენთან ალბათ გაიცნობს ტასოს და ლეო ხუციშვილს — მე ლეოს უკვე მივწერე წერილი. თქვენ მიერ გამოგზავნილი კალენდარი უკვე მივიღე — ძალიან დამევალებ, როგორ და რითი გადავიხდით, ბატონო ჩემო!

რაც შეეხება წიგნებს — რომ ზოგნი ორ ცალს იღებენ, მივწერე ბ-ნ ვიქტორს ამის შესახებ უკვე და უნდა თითონ მოაწესრიგოს ეს საქმე. — მე მის მიერ მოცემული სიით ვსარგებლობდი, მით უმეტეს რომ მე ხომ არავის ვიცნობ!

როგორც მოგწერეთ, მე უკვე დავამთავრე წიგნების გადმოგზავნა და თუ ახლათ მივიღებ, მისამართების სიაც უნდა იყოს დართული ან თუ ყველა წიგნები თქვენს სახელზე იქნება გადმოგზავნილი. ე. ი. როგორც ბ-ნი ვიქტორი მომწერს, ისე მოვქცევი. მე დიდის სიამოვნებით ვაკეთებ ამ საქმეს და ვშუამდგომლობ ამ გზით ქართული ლიტერატურის გამდიდრებას — ყველანი ქართველები ვართ და უნდა ვიყოთ ჩვენი სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდის —

ჩვენ აქ, ევროპაში მყოფ ქართველობას მობეზრდა ეულობა
ნოსტალგიამ შეგეჭამა — მეორე მხრივ გრდემლის და ჩაქუჩის შუა
ვართ — უდანაშაულო დამნაშავენი — დიდი უსამართლობა და
უსენინდისობა ხდება ქვეყანაზე, მაგრამ ჩვენ ვართ მართო პატარა
უბრალო პიროვნებანი, რომლებსაც გვაქვს მოცმული ნება ცხოვ-
რებისა! რაც შეეხება ჩემს შვილებს, რომელნიც უმალღესებზე
სწავლობენ, ქართული არ იციან. მხოლოდ უნცროსი მანანა იჩენს
ბეჯითობას და ხანდახან მომიჯდება გვერდში და სწერამს და კი-
თხულობს დედაენას (მე 12 წელიწადი არ ვიყავი სახლში, ლაგე-
რებში ვიჯექი ინტაში, კომი ასსრ, რამაც დიდი ზიანი მოგვაყენა
როგორც ოჯახს, ისე მე. დავკარგე ორი ფაკულტეტი სამართლის
და ეკონომიის, რაც დავბრუნდი, დღედაღამ ვმუშაობ ოჯახის შესა-
ნახად; ოღონდ მოვესწრო შვილების მიერ უმალღესის დამთავრე-
ბას. ჩემი მეუღლე პოლონელია, ძალიან კარგი ქალია. 1942—44
იცოდა ქართული, მაგრამ უბედურებამ დაღწა ყვეალფერი —
დაკარგულს ვერავენ ვერ დამიბრუნებს — ჯერჯერობით წელში
ვამართული იმიტომ ვარ, რომ უზენაესად მიყვარს ჩვენი ერი და
სამშობლო. ეს არის ჩემი სიცოცხლე! აბა ბატონო ჩემო! 29 მარტს
არის აღდგომა — ვისაც კიდევ გწამთ მაცხოვარი მოგილოცავთ
თქვენ და ყველას, მე მორწმუნე: ქრისტე აღსდგა!

დიდის პატივისცემით თქვენდამი მიხეილ კვალიაშვილი.

22.III-64 წ.

დიდად პატივცემულო ქალბატონო!

ამ მოკლე ხანის განმავლობაში გამოგიგზავნეთ 13 წიგნი და
იმედი მაქვს რომ ყველა უკვე მიღებული გაქვთ!

აბა, ბატონო ჩემო, ამდენი შეწუხება მოგაყენეთ, მაგრამ ამას-
თანავე ერთად კარგი და სასარგებლო საქმე, ჩვენი მეცნიერული
ლიტერატურის სასარგებლოდ, ჩავატარეთ!

როგორც ბ-ნი ვიკტორი მწერს, რამდენიმეა ცალს თუ გამოგ-
ზავნის კიდევ — ისე კი, მგონი უკვე მოთავდა ამავე წიგნების გად-
მოგზავნა — შეიძლება რომ სხვა რამე წიგნები მივიღო, გამოცე-
მული საზღვარგარეთ!

24. ლიტერატურის მატთან

ბატონო ჩემო! განა თუ რამე დაბრკოლება არსებობს რომ
ტონ ვიქტორი ნოზაძეს, საქართველოს აკადემიის რუსთველოლო-
გიის ნაწილის საპატიო წევრობა მიანიჭონ ამ ტიტანური შრომის
შესრულებაში: ვეფხისტყაოსნის ფერთა ვარსკვლავთ — მზის სა-
ზოგადოებათ — და ღმრთის მეტყველება — ამით ძალიან დიდი და
უძვირფასესი ღვაწლი შეიტანა და გაამდიდრა ქართული ლიტე-
რატურა.

მე შემომაქვს ეს წინადადება ბ-ნ ვიქტორის წარჩინების შესა-
ხებ და იმედი მაქვს რომ თქვენც მხარს დამიჭერთ და სათანადო-
პირებთან საუბრის შემდეგ სათანადო დაწესებულებაში თამამად
წამოაყენოთ ეს მნიშვნელოვანი საქმე — ამის შესახებ, უმორჩი-
ლესად ვთხოვთ, თქვენი აზრი მომწეროთ! — ამასთანავე ერთად
გითვლით ჩემს გულწრფელ სურვილებს ჯანმრთელობასა და დიდ-
ხანს სიცოცხლეს გისურვებთ მსოფლიოს სამოთხეში — საქართვე-
ლოში!

დიდი პატივიცემით მიხეილ კვალიაშვილი

18.V.-64 წ.

დიდათ პატივცემულო და ძვირფასო ქალბატონო სარა!

მივიღე თქვენი წერილი გამოგზავნილი 17.VII და რამდენიმე
დღის დაგვიანებით დიდი სიამოვნებით გიპასუხებთ! უპირველეს-
ად ყოვლისა დიდი მადლობა, ვხედავ რომ ყველა წიგნები ბ-ნ
ვიქტორის დაბინავებულია! ბ-ნ ვიქტორი ძალიან კმაყოფილია რომ
მისი ასი წიგნი სამშობლოში მოხვდა და თანაც ყველას მოსწონს
მისი ნაშრომი, რითაც დიდი ღვაწლი შეიტანა რუსთველოლოგიაში!
ძმურად გეხვევით და გიკოცნით ხელებს. ეხლა შევებულების და
საგარაკო დროა და ყველანი გაფანტულნი არიან. ისვენებენ და
საქართველოს სამოთხის ბუნებით ტკებებიან! მომავალ თვეში ე. ი.
VIII ჩემი მუზეუმი დაკეტილია — ამ თვის მეტ წილს გავატარებ
პოზნანში — უნდა დავამთავრო ჩემი შრომა — შემდეგ, სამხედრო
საავადმყოფო მგზავნის მე სანატორიულ მკურნალობაზე, მხოლოდ
ჯერ არ ვიცი რომელ თვეში! ჩემი გოგონები: ნინო მიდის სამკურ-
ნალოდ — მაინო — სექტემბერში მიდის იუგოსლავიაში, — მანა-
ნა — ზღვაზეა. — ყველანი თავის ხარჯით! ახლო მომავალ თვეს,

თუნდაც შევბუღება მექნება, მაინც ყოველ დღე თვალყურს ვადევნებ ტურისტების მოძრაობას — ძალიან ვნანობ, რომ ვერა ვნახე ჩემი მოძმენი ეხლა. ჩემგან კი იყვენენ რამდენიმე ნაბიჯი და ჩემს ყოფილ ჭარისკაცს ელაპარაკეს სასტუმროში! თუ რამ ჰქონდათ დასატოვებელი, უნდა დეეტოვათ იქვე იმ კაცისათვის, ჩემი გვარის წარწერით — ან თუ გვერდზე არის უზარმაზარი შენობა მთავარ ეროვნულ მუზეისა! მე აქ ცნობილი ვარ და თითონ მომიტანდნენ სახლში. — დავემდურე ჩემს ბედს და დიდი უსიამოვნობა და სიმწარე ვიგრძენი — ეს პირველი შემთხვევაა, რომ ვერა ვნახე ჩემი ძმები — ერთ მათგანს თურმე ცრემლები ადგა თვალეზე, ისე უნდოდა ჩემი ნახვა. ხომ იცით, რომ პოლონელებს ძალიან უყვართ ქართველები და როცა აქ არიან, თამამათ მოიქცნენ და ნურაფერს ერიდებიან ჩემს აქ პოვნაში თუ ძებნაში! ძვირფას ცხონებულ ბ-ნ აკაკისთან! მქონდა მიწერ-მოწერა და მისი სიკვდილი, როგორც მეზი ისე დამეცა თავზე! რა ვქნათ ბატონო, ამ აუცილებელი ბუნებრივ კანონს ვერ აუხვევს ადამიანი. — თავისი 7 ნაშრომი და პატიოსანი მოღვაწეობა მაინც დაუტოვა სამშობლოს! ბუენოს აირესში არის პატარა ჭგუფი ქართველების და ქალ-ნ თამარას არ დასტოვებენ ობლად! მწარეა ცხოვრება, ადამიანის მიერ გამოგონილი უსამართლობით! ეხლა მივიღე ბ-ნ ვიკტორისგან 5 წიგნი „კავკასიონი“ № 9, 8 ცალი წინათ გამოვიდა და ეხლა გააახლეს, გამოცემა, რაც ჩვენ ემიგრაციას ძალიან სჭირდება. სხვათა შორის, ძალიან შეინტერესება, თუ მიიღეთ ბ-ნ ვიკტორის წიგნებთან ერთად დართული პატარა წიგნები? რაც შეეხება „საქართველოს სამოთხეს!“ იმიტომ არ გამოუშვეს და თქვენ დაგიბრუნეს, რომ ეგ წიგნი უნიკატია, იშვიათი და საღზვარგარეთ არ გაუშვეს. მაგრამ შეინახეთ, იმიტომ რომ შეიძლება გამოიგზავნოს უნივერსიტეტის წიგნსაცავის საშუალებით, კულტურული გაცვლა-გამოცვლის ნიადაგზე. ამას შემდეგ მოვაწყობთ! რაც შეეხება „კავკასიონს“, ველი წერილს ბ-ნ ვიკტორისაგან, თუ ეს 5 წიგნი აქვს გათვალისწინებული საქართველოში, თუ აქ პოლონეთში დასარიგებლათ? ქ-ნ თამარა პაპავასგან ველი წიგნებს, რომლებიც უნდა გადმოვავაზნო საქართველოში მისამართების მიხედვით. ამით მინდა პატივი ვცე ბ-ნ აკაკის ხსოვნას!

1 აკაკი — აკაკი პაპავა.

თბილისის უნივერსიტეტის წიგნსაცავის გამგეთ არის ა. დო-
ლიძე, რომელთანაც კავშირი მაქვს. როგორც მიწერ-მოწერა, ისე
წიგნების გაცვლა-გამოცვლის ნიადაგზე. ამიტომ ბ-ნ დოლიძეს შეუძ-
ლიან გადმოგზავნოს „საქართველოს სამოთხე“, სახელდობრ თქვენ
მიერ შეძენილი წიგნი.— იქნება ლევანი დაეკითხება დოლიძეს თუ
როგორა სჯობიან, რადგანაც წესი და მისამართი აქაური უნივერსიტე-
ტის აქვს მანდვე! ჩემი და ნინო მწერდა, რომ ეხლა სააგარაკოთ
წყნეთში იქნებიან და იქიდან სამსახურში ივლის — სხვათა შორის
მატყობინებს, რომ აპირებს ტურისტათ აქ ჩამოსვლას—თქვენც
სთხოვეთ ჩემს დას ჩემი ოჯახის სახელით, რომ მაგ განზრახვაზე
ხელი არ აიღოს და უსათუოდ ჩამოვიდეს! მე პირადათ, საუბედუ-
როდ, არავითარ შემთხვევაში ჩამოსვლა მანდ არ შემეძლება მხო-
ლოდ და მხოლოდ უფულობის მიზეზით და თუნდაც შემთხვე-
ვით—გამიჩნდეს ფული ჯერ უნდა მაიკოს შეგუწყო ხელი, რადგა-
ნაც მერმის 3—4 თვით, აპირებს საქართველოში ჩასვლას თავისი
სპეციალისტობის ეტნოგრაფიის შესწავლის საკითხებში — ესეთია
გეგმა, თუ რა მოხდება, ღმერთმა იცის მარტო! თქვენც გეკუთნით
დასვენება და ძალის მოკრეფა მომავალ თანამშრომლობისათვის,
რომელსაც შემოდგომაზე დავიწყებთ ჩვენ ქართულ საერთო საქ-
მისათვის!

ვინც დაგვეშორდნენ, ისინი ბედნიერნი არიან, იმათზე ნუ სწუ-
ხართ, ვაი ჩვენ, ამ მიწაზე მოსიარულუნეს! ღრმა რწმენა ყველა-
ფერს გადალახამს — მშვიერს გააძღობს და ღარიბს ამდიდრებს!
გისურვებთ ჯანმრთელობას და კარგათ ყოფნას.

გულწრფელი მოკითხვა ტასიკოს და ლევანს.
თქვენი პატივისმცემელი
მიხეილ კვალიაშვილი.

28.VII-64 წ.

დიდათ პატივცემულო და დიდათ ძვირფასო ქ-ნო სარრა!

თქვენი წერილი და თან დართული ბ-ნ გაიოზ იმედაშვილის ნა-
წერი მივიღე 17.IV და მხოლოდ ეხლა გიბასუხებთ იმის გამო, რომ
ველოდი იმ ამანათის მიღებას, წიგნების სახით, რომელსაც თქვენ
იხსენიებთ წერილში. საუბედუროდ, ამანათი აქამდის არ მიმიღია,

შეიძლება იმ მიზეზის გამო, რომ სასულიერო შინაარსისა იყო. ე. ი. ლოცვანი? დიდი მადლობა ნინო შავდიას წიგნებისათვის და საღამო მას. იმედი მაქვს რომ შემდეგი 5 წიგნიც უკვე მიღებული გაქვთ. ეხლა ველი კიდევ 9 წიგნს, რომელნიც ბ-ნ ვიკტორმა რკინისგზით გამოგზავნა უკვე დიდი ხანია და ჯერ არ მიმიღია — შემდეგ ამანათებს, გამოგზავნის თარიღს ყოველთვის მივაწერ თქვენი სურვილისამებრ!

თითო წიგნის გადმოგზავნის ხარჯი, როგორც თქვენ ჰეკიოხე-ბით, ეღირება 8—10, 50 ზლოტამდე. თურმე 1 მანეთი — руня = = 15 ზლოტი, ესე მითხრა უკანასკნელ ქართველ იურისტების ჯგუფის უფროსმა, ე. ი. დაახლოებით 60 კაპიკი ეღირება თქვენს ფულზე, — ამას ხომ მნიშვნელობა არა აქვს ბატონო ჩემო, ეს საერო საქმეა უნეტარეს კათალიკოს პატრიარქისგან არაფერი მიმიღია. — „საქართველოს სამოთხეს“ ნუ გამოგზავნით, ჩემო ბატონო, — მუშინიან არ დაიკარგოს ეგ იშვიათი წიგნი.

ძალიან მესიამოვნა, რომ ჩემი და ნინო თქვენს სანახავად და გასაცნობათ მოვიდა. მართალია 43 წ. არ მინახია მაგრამ მიყვარს ისევე, როგორც ჩვენს ოჯახში, გორში ცხოვრების დროს და ვიცი რომ მყავს და და მეორე, ლიზიკო გორში: მყავდა კიდევ ძმა ერთადერთი რეზო, რომელიც გარდაიცვალა 4 წლის წინათ და დასტოვა მეუღლე და 4 შვილი, ვანო, მიხეილ, მურად და პატარა ლიზიკო! მე მყავს მხოლოდ 3 გოგონა, უნცროსი იყო 3 თვისა როცა მე (და მრავალი სხვანი პოლონელები) დამატუხადეს 12 წლით. მაშინ გადაწყდა ჩემი პირადი და ოჯახის ბედნიერების საკითხი — ჩემი მეუღლის გარდა შვილებისათვის თითქმის აქამდის, ნაწილობრივ კიდევ უცხო ადამიანი ვარ — თუნდაც გადავაკვდი სამივეს. ოჯახში არ არის ის ოჯახური ჰანგი, რომელსაც ქართველი მიჩვეულია. ეს დიდი სასჯელია ჩემთვის, ბატონო ჩემო. მხოლოდ ჩემი მეუღლე ერთგულად მიდგია გვერდში. მაგრამ სამშობლო უწინარეს ყოვლისა!

გისურვებთ ჯანმრთელობას და კიდევ ჯანმრთელობას!
თქვენი დიდი პატივისმცემელი მიხეილ კვალიაშვილი.
მეორე წერილი ბ-ნ გაიოზისთვის!

ამ წუთში მივიღე წიგნები, დიდი მადლობა ლოცვანისთვის.

30.-X-64 წ.

დიდათ პატივცემულო ქალბატონო და დაო საარა!

მივიღე თქვენ მიერ გამოგზავნილი ოთხი ფირფიტა ქართული სიმღერებით; ძალიან მადლობელი ვართ მეტადრე ჩემი გოგონები, რომლებსაც ნამეტანი უყართ ჩვენი ქართული პანგები! მეორე მხრივ უხერხულად ვგრძნობ თავს, რომ ჩემთვის ეს ხარჯი გასწიეთ და რა ვიცი როგორ და რითი გცეთ პატივი? ჩემი და ნინო მწერს, რომ თქვენ ავად ბრძანდებოდით! მიზეზი ფეხის გასიებისა არის ან გული ან ჰაჭები — ან თუ ნამეტანი დაქანცვა — დალა! იმედი მაქვს, რომ ჩვენი ქართველი ექიმები სხვებზე სუსტნი არ არიან, კარგად მოგივლიან და ჯანმრთელობას დაგიბრუნებენ — ძალიან კარგია დიდხანს წოლა ლოგინში და ხანგრძლივი დასვენება — გულს ნუ ისუსტებთ ფიქრებით ამ ქვეყნის უკუტრიალზე. ვერ შევცვლით მდგომარეობას და ტყუილად სიცოცხლეს ვიმწარებთ — ყველაფერი თითონ მოვა მოულოდნელად და უცბათ — ჩვენ კი გვევალება სიღინჯე და სიწყნარე, რასაც გულით და სულით გისურვებთ — წამლობას ნუ ააჩქარებთ, ყველაფერს აქვს თავისი დრო, ზომა და წესი! თუ მიიღეთ „კავკასიონი?“ ამ დღეებში ბ-ნი ვიკტორი მწერდა შემდეგ: „ძმაო მიხეილ, დღეს მითხრეს: თითქოს თბილისიდან მოსულებმა თქვესო შემდეგი: წიგნებს გზავნიდა პოლონეთიდან კვალთმავილი. ეს გაიგეს თბილისში, და ფოსტას თბილისში აუტრძალეს მის მიერ გამოგზავნილი წიგნები ადრესატს მიუტანონო. აბა, რა ვიცი რამდენად ეს მართალია? — ჩემთვის პირდაპირ დაუჯერებელია ამისთანა რამ. ყოველ გაგზავნილ წიგნზე ჩემი მისამართი ეწერა წიგნის შინაარსი მეცნიერული იყო და პოლიტიკის სუნიც არ ჰქონდა — და, აბა, ბატონო ჩემო, დღეს რომელი დურაკი (ბოდინი ამ სიტყვებზე) პოლიტიკობას ისურვებს ან გასწევს? მეტადრე მე რომელსაც ჰიტლერის და შემდეგ რუსების ლაგერებში სიქა გამაცალეს უმიზეზოდ და უსამართლოდ, დაეიწყებ რამე პოლიტიკოსობას — გეგონება ზარბაზნებს ვგზავნიდი და არა ქართული ლიტერატურის შინაარსის წიგნებს? ესეა ამღვრეული ქვეყანა!

პირადათ თქვენ ხომ არა გქონიათ რამე უსიამოვნება წიგნების გამო, მომწერეთ უსათუოდ!

ჩემს ოჯახშიც ავადმყოფობამ შემოაბიჯა — მე ხომ მუდმივ არა ვარ კარგათ, ჩემი უნცროსი გოგონა მანანა უკე ერთი თვეა რაც-

წევს საავადმყოფოში და ოც იანვარს დაბრუნდება, დეემართან
ყვითელა (желтуха); სწორეთ დღეს მეორე ჩემი შვილი მაიკო
იყო ექიმთან და გასინჯვის შემდეგ გაანაწილეს ისიც საავადმყო-
ფოში პირველ თებერვლიდან — კუჭი, ნაწლავები, თირკმელი
და სხვა აწუხებს — გახდა და დასუსტდა. ერთი სიტყვით, აირია
მონასტერიო, ნათქვამია!

საზოგადოთ ეს 1964 წ-დი ძალიან ცუდი იყო და ბევრი რამ
მძიმე გადავიტანეთ — ერთი ადამიანისათვის ამდენი სიმწარე, ცო-
ტა ნამეტანია!

მაგრამ რა ვქნათ უნდა გავძლოთ, გადავიტანოთ მანამ თანასწო-
რობა ან თუ სითანასწორე გაბატონდება და მაშინ ცოტას მაინც
ამოვისუნთქებთ მშობლები!

ამით ვამთავრებ და გისურვებთ დამსახურებულ დასვენებას,
ჯანმრთელობას და თანაც თქვენი პასუხის მოლოდინში ვარ.

თქვენი მიხეილი.

2.X.64 წ.

დიდათ პატივცემულო და ძვირფასო დავო სარრა!

გუშინ დავბრუნდი სანატორიდან. სადაც ერთი თვე გავატარე!
ვიყავი პოლონეთის იმ კუთხეში, რომელიც სამშობლოს მაგონებდა
თავისი მთავორიანი ტყე-მდინარე-ნაკადულებით — ვიწამლე, გა-
მოვკეთდი და კარგ გუნებაზე დავდექი! ძალიან მოხარული ვარ
რომ ჯილდო სახლში დამხვდა თქვენი და ვიკტორის წერილები!

ბატონ ვიკტორს უკვე მივწერე და ეხლა ამ და-ძმური წერილით
მოგმართავთ! რაც შეეხება ფირფიტებს — საზღვარზე დაატოვები-
ნეს იმ ყმაწვილს, რომელსაც მოჰქონდა ჩემთვის! ეს ამბავი შემა-
ტყობინა სხვა ქართველმა, რომელმაც ჩემს ოჯახში პატივი მცა!
ის ორი წიგნი თამარა პაპავისა მე გადმოგიგზავნეთ თამარას დავა-
ლებით და ორი მე მომთავაზა დედიკაციით!

ახალი „კავკასიონის“ შესახებ მწერს სწორეთ ბ-ნი ვიკტორი,
მაგრამ არც მე მიმიღია აქამდის არც „კავკასიონი“ და არც ერთი
გაზეთი გამოსული საფრანგეთში — ბევრი კი დამპირდნენ! პატარა
წიგნაკი, რომელსაც თქვენ იხსენიებთ, ეს იყო ცხოვრებულ ვალოდია

გოგუაძის მოგონებანი და ვფიქრობ რომ ცენსურამ შეაჩერა აღნიშნულნი
მი, მაგრამ რომ შინაარსი მისი (1918—21 წლამდე) ამას მნიშვნე-
ლობა არა აქვს. მათავარი ის არის, რომ ბ-ნ ვიკტორის ნაშრომებს
დიდი გასაქანი მივეცი, რომელმაც დიდათ შეავსო რუსთველო-
ლოგია!

წერილში იხსენიებთ ცხონებულ აკაკი პაპავას დის ქმარს ემე-
ლიანე კუკულავას — ჩემთან ლაგერში ინტაში იყო ბატონი კუ-
კულავა, სახელი არ მახსოვს, ლაგერის კუხნის გამგე იყო — მალა-
ლი ახოვანი, ულვაშა ვაყვაცი. იქნება ნათესავეები არიან და, თუ
ეგრეა, გულწრფელად მომიკითხეთ, ნამდვილად ვახსოვარ — მე
მაშინ ლაგერის სანიტ-ინსპექტორათ ვიყავი და ხშირად ვაბანავებ-
დი ხოლმე — ყველანი შეძახოდნენ Дядя Миша-ს ეგეთი იყო წე-
სი — ის მეგობრობდა კოტე ჭავჭავაძის და ლადო ვაშაყიძეს —
ყველანი ერთმანეთს კარგად ვიცნობდით და მწარე დღე და წე-
ლიწადები ერთად გაგვიტარებია! გთხოვთ ჩემს საყვარელ დას ნი-
ნოს დაურეკოთ და უთხარით, რომ მისი წერილიც მივიღე, რომ
უკვე დავბრუნდი სანატორიიდან და ამ დღეებში წერილს გაუგზავ-
ნი! ჭერჭერობით მთელი ჩემი ოჯახი კარგათ და ჯანმრთელად
ვართ. — გოგონები კარგათ სწავლობენ და დედ-მამასთან კარგ და
შეგნებულ განწყობილებაში არიან, სწავლობენ ნელნელა ქართულ
ენას, ამ თვიდან უკვე ვიწყებ წერილობით კავშირს ყველასთან და
აბა, მაპატიეთ რომ შედარებით ხშირად ჩემგან წერილებს მიიღებთ.
ყველანი თქვენ ჩემთვის სამშობლოს განუყრელი ნაწილი ბრძანდებ-
ით — ჩემთვის არ არსებობს რომელიმე კუთხე — მხოლოდ ერთი
განუყრელი შედუღებული საქართველოა. ვინც აიტანს, ის გაიმარჯ-
ვებს — მთავარია მძლავრი სიყვარული და ამ უკვდავ გრძნობამ
უნდა შეადუღოს მთელი ჩვენი პატარა ერი!

დამიკოცნეთ ჩემი და ნინო და ლევანი მეუღლით — ყველას
გულწრფელი სალამი. დიდი პატივისცემით თქვენც გკოცნით.

თქვენი ახალი ძმა მიხეილი.

31.X—64 წ.

პატივცემულო და ძვირფასო ქ-ნო დაო სარრა!

სამი დღის წინ გამოგიგზავნეთ 4 ცალი „კავკასიონი“. ბ-ნ ვიკტორი მწერს რომ ერთი თქვენთვის, ერთი სახელმწიფო ბიბლიოტეკას და ორი თქვენი მიხედვით მიანიჭეთ სხვებს! ჩემს დასწინოს მივწერე წერილი, სადაც ვთხოვ რომ თქვენ მოგმართოთ შემდეგ საქმეში: მჭირდება აუცილებელი პატარა სიმფონიური ორკესტრისათვის ქართული სიმღერები, პანგები, ან ოპერიდან ამონაწერი არიონები — შეიძლება იყოს ცალკე დიდი რვეული სხვადასხვა სიმღერებით, რომლებს აქ შეიმუშავენ თითონ, მაგალითად, მე უკვე გაუგზავნე: „თბილისო“ — რომელსაც დაუკრამენ იქ, სადაც მე ვიყავი კურორტზე — ეს განთქმული კურორტია, სადაც ათასობით მრავალი ხალხი მთელი წელიწადის განმავლობაში ესწრება, ისევე უცხოელებიც. ამას ხომ დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენი ქართული კულტურის და მუსიკის გავრცელებაში! როგორც თქვენ, ისევე ლევანს გყავთ ნაცნობები მუსიკალურ საზოგადოებაში და მასალის მოგროვება სიძნელეს არ წარმოადგენს — დროა უკვე რომ ნელნელა ავხმაურდეთ მსოფლიოში, სადაც ყველგან განსაკუთრებულ პატივს სცემენ ქართველებს და ქართულ კულტურას — ამას უმიზეზოთ არა გწერთ, აბა როგორ ვიკადრებდი! — თუნდაც დიდი მანძილი გვსაზღვრავს ჩვენ, მაგრამ თქვენი გულს ცემა მიინც მესმის! ეხლა აქ ვმუშაობ იმაზე, რომ მოხერხდეს გაწვევა პოზნანის ოპერის დირექტორის თბილისში ე. ი. დაპატიყება თბილისიდან უნდა მოხდეს — შემდეგში კი მოხერხდება ქართული ოპერის დადგმა პოზნანში და სხვაგან. ამაზე კიდევ ცალკე მოგწერთ! მინდა რამე კონკრეტული გავაკეთო რასაც თავი და ბოლოც ექნება, ამიტომ, ჩემს თხოვნის შესახებ ველი თქვენგან პასუხს. იყავით კარგათ და ჯანმრთელად. მომიკითხეთ ყველა თქვენი ნაცნობები და მეგობრები. ამასთან ერთად ჩემი და ნინო დამიკოცნეთ!

გულწრფელი სალმით თქვენი ძმა მიხეილი.

12.XI-64 წ.

4.8-59.

სანტიაგო დე ჩილე

ჩემო დაუვიწყარო სარა,

შენი წერილი გასულ კვირას ორშაბათს მივიღე, მაგრამ პასუხის დაწერა დღემდე ვერ მოვახერხე, რადგან ცოტა უქეიფობამ ლოგინს დამაწვინა, ახლა უკვე კარგა ვარ, თავს ნუ აიტკივებ ჩემ ავადმყოფობისათვის, ყველანი მისი შვილნი ვართ. ახლა, ცოტა შენს წერილების გარშემო, ქალო რა მოგდის, რომ სულ ერთიანად სიკვდილზე იწერები, აბა მითხარ რა ახალი ამბავია სიკვდილი, განა ყველას ბოლო მით ცნობილი არ არის? მამასადამე, რა საჭიროა მის მოგონება, რაც აუცილებლად კარს დაუკითხავათ მოგვადგება.

შემდგომ ამისა შენი საყვედურის შესახებ, რომ ძალიან პატარა წერილებს გწერ... ქალო, გწერ იმას რასაც ვგრძნობ და საჭიროდ ვცნობ მოგწერო და, თუ ახალი ამბების შეთხზვა დავიწყე, მაშინ ვგონებ ქალაქი დამაკლდება და შენ კი დრო წასაკითხათ. ჩვენ ყველანი (ახალი მეგობრებითურთ) კარგა ვართ—რატომ გგონია, რომ იგი ახალი მეგობარია?... ჩვენ უბედურნი ერთმანეთში ისევართ შესისხლხორცებულნი, რომ არა თუ მეგობრები ვართ, არამედ განუყრელი ნათესავეებიც-კი, მაგრამ ეს ცოტაოდენ ვგონებ გაუგებარი დარჩება მანდაურებისათვის. ახლა აქაურ უკანასკნელ ამბებსაც მოგწერ: აქ ჩამოვიდნენ საბჭოთა ბალეტის სოლისტები, სწორედ ჩემ ავადმყოფობის დროს, მათ შორის ორი ქართველი, რომელიც აქაურმა კრიტიკამ ძალიან შეაფასა, რუსის მოცეკვავეები — კი არა. გიგზავნი იმ გაზეთის ამონაჭერს და გთხოვ ზ. ფალიაშვილის სახელობის ბალეტის თეატრის დირექტორს მიაწოდო როგორმე. გარდა ამისა, გიგზავნი ვანოს¹ წერილს, რომელშიაც იგი ყველას მოგიკითხავთ. რაც შეეხება გერმანულ წიგნებს, ამის შესახებ იქ

¹ ვანო — ავთანდილ მერაბიშვილის ვაჟი.

მივწერ ჩემს მეგობრებს და ისინი გამოვიგზავნიან. საჩუქრების² შესახებ ნულარ ვილაპარაკებთ. თავის დროზე მე თვით გამოვავაზავნიებ რაც საჭიროდ არის აღიარებული. ახლა შენთან სათხოვარი მაქვს: — ჟურნალი „საბჭოთა ხელოვნების“ № 8—1958 ან სწორედ ერთი წლის წინად, მე-32 გვერდის შემდეგ არის მხატვრული ჩამატება, ეს ჩამატება გამოხატავს მხატვარ ნ. მეტონიძეს² „ხილის ჩაწყობა ყუთებში“ ეს სურათი მეტად მომეწონა და შემდეგ იქვე არის მეორე სურათის ასლი მხატვარ შ. ხოლუაშვილის³ „ოლიმპიადისათვის მზადება“. იქნებ როგორმე გაიგო თუ ამ სურათების შეძენა შეიძლება და როგორ? იქნებ წიგნები გაჰყიდოთ და იმით შეიძინოთ ან აქედან აღმოვიგზავნო ფული? ამას იმიტომ ვწერ, რომ ამას წინათ ქ-ნ ლიდა მანდუდან სანდრო გუდიაშვილის⁴ ერთი სურათი მიიღო საჩუქრად — იქნებ შენ მოახერხო ამ სურათების შეძენა რაც მე ძალიან გამახარებს — წინათ არ მოგწერე, რადგან მაგალითი არა მქონდა — ახლა კი მაქვს. გარდა ამისა, როგორც იცი, მეც მაქვს სურათები. იქნებ ერთგვარი გაცვლა მოვახდინოთ? ამას გავალებ და იმედია ყოველივეს ჩაიდენ, რომ შემისრულო ეს ჩემი სურვილი. იყავით სულ კარგად, მოკითხვა ყველას.

გოცნით ყველანი ყველას.

ავთო.

სანტიაგო დე ჩილე
6.XII-59

ჩემო დაუვიწყარო სარა,

შენი წერილი მივიღე, საერთოდ წიგნებიც, თუმცა წიგნების სია მართლაც დამაიწყდა, რადგან ვიფიქრე მიტო გაუგზავნის მეთქი.

² ნ. მეტონიძე — ნიკოლოზ მაქსიმეს ძე მეტონიძე (1911...) ქართველი ფერმწერი საქ. სსრ დამსახურებული მხატვარი.

³ შ. ხოლუაშვილი — შოთა გიორგის ძე ხოლუაშვილი — (1921...) ქართველი ფერმწერი საქ. სსრ. დამსახურებული მხატვარი.

⁴ სანდრო გუდიაშვილი — იგულისხმება ლადო გუდიაშვილი.

იოსებ ნონეშვილი, ავთანდილ მერაბიშვილი

სანტიაგო და ჩილეში აეთანდღე მერაბიშვილის თაოსნობით ჩატარებული შოთა რუსთაველის 800 წლისთავისადმი მიძღვნილი საღამოს მოსაწყვევი ბარათის სუბერი

რამიაც ერთობ მოგტყუვდი. და რადგან მიტოვებ ვბაასობთ იგი უკვე არგენტინაშია; გასულ თვის 24-ს გაემგზავრა და ალბათ მომავალ წლამდე აღარ გვესტუმრება — ბუენოს აირესი აქედან 1500 კილომეტრით არის დაშორებული. მართალია, ჰაერობლანით სულ რაღაც 2 ს 40 წუთი უნდება, მაგრამ მაინც შორსაა — იქ, მას ბევრი მეგობრები ჰყავს აქ — კი ჩვენ ვიქტორი და მე ვართ. ვიქტორი კვლავ საავადმყოფოშია და იქნებ ხვალ მისცენ ნება, რომ სახლში დაბრუნდეს ვნახოთ როგორ გაუმჯობესდება მისი ჯანმრთელობა.

ამ წერილით მე უკვე მეორედ ვუსწრებ შენს წერილს, რომელიც ძალიან აგვიანებს ხოლმე ახლა რადგან აღარავის წერ ისევ მე მომწერე ხოლმე... წინა წერილში ბევრ რამეს გთხოვდი და ერთობ დაუყოვნებლივ ველი შენს პასუხს. ეხლა კვლავ მინდა ერთი წიგნი გთხოვო — სახელდობრ სულხან საბა ორბელიანის ლექსიკონი. თუ არ ვცდები, ახალი გამოცემა უნდა არსებობდეს ბნაკაკი შანიძის რედაქტორობით. თუ არა და ძველსაც კარგა მივიღებ. შენი გამოგზავნილი წიგნები მართალია, მეტად საინტერესოა, მაგრამ დავიწყებულ მოუშუშავ იარებს მისხნის და არ ვიცი როგორ დამთავრდება, ან წიგნის კითხვამ რაღაც სასწაული უნდა მოახდინოს, ან წიგნის კითხვას ისევ თავის დანებება სჯობია... თურმე ადამიანის მყუდროება შენახულ ძეგლებითაა დაფარული და თუ ესა თუ ის ძეგლი გაშიშვლდა, მას ყოველი ფერი ეკარგება, ეკარგება იმიტომ, რომ ის ძეგლი მას ნახული ჰქონდა, რომ მის ტრფობის ქვეშ იყო და უეცრად ჰხედავს, რომ ის ძეგლი მას ნახული ჰქონდა, რომ ძებნაში ძეგლი გაცვეთილა — გაყვითლებულა... ეჰ, ჩემო დაო, რა საჭიროა ასეთი აზრების დასახვა, როდესაც მას არავითარი არც ძალა და არც გასაავალი არა აქვს — რაც წავიდა, მისი დაბრუნება შეუძლებელია და, რაც იჩარხება, მას მხოლოდ თავისი ოსტატი იყენებს — ასეთი ყოფილა კაცობრიობის საყოველთაოობა, შემდეგ იქნებ დიდი ხნის შემდეგ ვინმემ რამე მოიგონოს, მაგრამ გაყვითლებული ძეგლები შესაძლოა დროთა განვლის გამო როგორც ფერფლი, ისე შერჩეთ მათ, ვისაც დაინტერესებს... საკვირველია, რომ ქ-ნ ლიდა არაფერს გვწერს შენ მიერ გავზავნილი ფირფიტების შესახებ!... შენ როგორც იწერები უკვე დიდი ხნის წინათ უნდა მიეღო, ყოველ შემთხვევაში წლის დამლევამდე ვეღარ მივიღებთ... ნახატის ამბავმა ძალიან გამახარა, მაგრამ გთხოვ

თავს ნუ შეიწუხებ, რადგან გზაში შეიძლება ერთიანად გაფუჭდეს და შემდგომ აქ საბაჟო ღმერთმა იცის რას გადამახდევინებს. ამიტომ სჯობს თავი დავანებოთ დიდ ოცნებებს.

მოკითხვა ყველას. გაკოცებ ათასს.
ავთო.

ჩემო საყვარელო დაო სარა,

სანტიაგო 26.XI-63

შენი უკანასკნელი წერილი ამ ორი კვირის წინათ მივიღე. თუ აქამდე ვერ გიპასუხე, ამ მიზეზების ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანს, მაგრამ ერთ-ერთი მეტად საყურადღებოა. ეს ბ-ნ გუსტავ ტორრეს სურათია, რომელიც აქამდე ვერ გადავაღებინე. ეს ესაა მომიტანა და მეც ამ დილას გადავწყვიტე წერილის მოწერა. აი, მისი სურათი და სულ მოკლე ბიოგრაფია. ვეფხისტყაოსნის გადათარგმნის აზრი მე დამეზადა და იმავე წამს გუსტავს გავუზიარე, რადგან ვიცოდი მისი სიყვარული წიგნისადმი და არც მოვტყუვდი. ეს თარგმანი ყველაზე უკეთესია. ბ-ნ ვიქტორ ნოზაძე ნელ-ნელა მიეხმარა და ბოლოს თარგმანი ორმა განაგრძო; რადგან მე ვეღარ შევძელი ყოველ ღამის გატეხვა. თარგმნა დაიწყო 1955 წელს და მოთავდა 1960-ს. მხოლოდ მისი გაშალაშინება დღემდის გრძელდება. მომავალ წლის მარტიდან ესპანური ტექსტის აწყობა დაიწყება და დაახლოებით მარიაშობის თვეს დამთავრდება. აი, მოკლედ „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავი.

ახლა შენი წერილის შესახებ: შენი გამოგზავნილი დედა ენა მივიღე და მადლობას გიძღვნი, მაგრამ ბ-ნ კ. გამსახურდიასი არაფერი მიმიაღია... და არც დედაენის წიგნები რომელსაც ალბათ უბრალო ფოსტით მივიღებ — ცხადია არც შენი ამანათი ჟურ-ჟურობით არ მომსვლია. რაც შენ გინდა გაიგო, ესე იგი ჩემი აღმშენებლობის საქმე, იგი თითქმის დამთავრებულად უნდა ჩათვალოთ, რადგან იქ უკვე ელექტრონის ძალა, ქუჩები და წყალი არსებობს, მაგრამ კიდევ მაკლია ტროტუარები და ბაღების გაშენება, რასაც უკვე ნელ-ნელა ვიწყებ. ელანემ ძლივს მოიკეთა. ცოტა ხანსიათი წაუხდა. მაგრამ რას ეზამ — კარგა მესმის მისი დულ-

ჭირი. რაც შეეხება იმედაშვილისადმი წერილს, მართალია გ. მ. მ. არ ვიცი რა მოგწერო? ბ-ნ გუსტავოს მანდეთ წამოსვლის საქმეს თუ მოახერხებს ძალიან კარგი იქნება, რადგან იმდენს ვუამბობ და იქნებ თვით ნახოს და დარწმუნდეს. მეტი რა მოგწერო, ჩემო კეთილო, იყავი სულ კარგა, მოკითხვა ყველას, მომწერე თუ როგორ ემზადება ჩემი თამარა აქეთ წამოსასვლელად.

შენი ავთო.

მ ი ტ ო ა ნ ა ნ ი ა შ ვ ი ლ ი

დიდად პატივცემულო ქალბატონო სარა!

15.10.59
madrid.

... უწინარეს ყოვლისა მინდა შეგატყობინოთ ფრიალ გასახარებელი ამბავი ყველასთვის, ეს არის ვიქტორის გადარჩენა და საშიშროების აცდენა! ვერ წარმოიდგენთ თუ რა შიში ვნახეთ და რა მძიმე ავადმყოფობას გადაურჩა. ფილტვების ანთების შედეგი იყო პლევრიტი, რამაც აიძულა ექიმები გაეკეთებინათ ოპერაცია ფრიალ სერიოზული და დელიკატური. საბედნიეროდ თქვენმა ძმამ არ დაიშურა ხარჯები, მოაწყო საუკეთესო კლინიკაში და ოპერაცია გაუკეთა გამოჩენილმა ქირურგმა...

სამწუხაროდ, თქვენს თხოვნას „ფერთა-მეტყ“-ის გადმოგზავვას ვერ შევძლებ, ვინაიდან არცერთი ეგზემპლ. აქ აღარა აქვს. უკანასკნელი ამას წინად გაუგზავნა ოქსფორდის უნივ. ქართ. ბიბლიოთეკის განყოფილებას...

თქვენ იწერებით აქ დაბეჭდვამდე და ერთი ასიოდე ცალის გამოცემაზედ. ჯერ ერთი, აქ გამოცემა ძალიან ძვირი უჯდება და მეორე. ამწყობი თვით ვიქტორია. როდის გამოკეთდება არავინ იცის და გარდა ამისა, უკვე დაწყებული აქვს თავისი მეხუთე წიგნი „ღვთის მეტყველება“ და სანამ არ დაათავებს სხვას ვერ დაიწყებს...

ამასთან დაკავშირებით მინდოდა თქვენთვის მეკითხა, რადგან იცნობთ ლიტერატურული წრიდან უამრავ ხალხს, ნუთუ მანდ უფრო ადვილი არ იქნებოდა მისი ხელ-მეორედ გამოცემა?..

თქვენი პატივისცემელი
მ. ანანიაშვილი.

დიდად პატივცემულ და ძვირფასო დაო სარა,

13.4.60.
madrid.

უდიდესი სიხარული განვიცადე ამ რამდენიმე დღის წინეთ, როდესაც თქვენი და ჩემი ტასოს წერილები ერთად მივიღე. უნდა იცოდეთ კარგად და დარწმუნებული იყვეთ იმაში, რომ ჩვენი სიხარული და სიამოვნება მახლობლებისგან წერილის მიღებისა ღრმა და მთავარია და თანაც ტკბილი, სამშობლოს და საყვარელ ხალხს მოკლებულ პირობებში!

... ქართული სალამი არის მალამო ჩემი აქ ცხოვრებისა...

ვიკტორი გაცილებით უკეთ არის და წიგნის აწყობას უკვე შესდგომია. მეშინიან მხოლოდ ამ ზამთარში ხელმეორედ არ გაცივდეს...

ძალიან მეწყინა თქვენ-მიერ გამოგზავნილი წიგნები უკან დაბრუნებულა. დიდი მადლობა, ნუ შეწუხდებით მეორედ. აქ ჩემს მეგობრებს გამოწერილი აქვთ გერმანიიდან და ვსარგებლობ. მადლობა ქართული ფოსტის მარკებისათვის, ძალიან ლამაზებია. უკვე ბევრს ვაჩვენე...

მივიღე ტასოსგან გამოგზავნილი „გმირთა ვარამი“. უკვე წავიკითხე და გადავეცი რიგში მყოფთ. საუცხოვოა!...

დავშთები თქვენი უღრმესი პატივისცემელი
ძმა და მეგობარი მიტო ანანიაშვილი.

ძვირფასო და კეთილო დაო სარა,

4.10.61
madrid.

დიდ ბოდიშს გიხდი, რომ აქამდის ვერ მოგწერეთ, თუმცა ყოველთვის მახსოვდით. ხომ იცით ამოდენა მოგზაურობა და ახალ ქვეყანაში მოწყობა არც ისე ადვილი საქმეა. ჩემ ბედზედ ვიკტორი კვლავ კიდევ აქ დამხვდა და სხვა რამოდენიმე ქართველი რომელთაც კარგად ვიცნობდი და ამან, ცხადია, ძალიან გამიადვილა აქაურობასთან გაცნობა და შეჩვევა. უნდა დაუმატო ის, რომ ქვეყანა და ხალხი საუცხოვოა, ჰავაზედ ხომ ნულარა მკითხავთ, ნა-

მეტნავად არეუტინის შემდეგ! სამშობლოს მოკლებულს, მერე ისეთის როგორც ჩვენ გვაქვს, ერთი ნუგეში აქვს აქ, რომ ძალიან წააგავს აჭაურობა საქართველოს ბუნებით, ხალხით და ზნე-ჩვეულებებით, სიმღერები ხომ ჩვენებური ბაიათებია. ეს ყველაფერი ცხადია, არაბეთის გავლენაა რასაც არც ჩვენი ქვეყანა ასცდა, და ამის გამო ბევრი რამ გვაახლოვებს.

თქვენ იცით კარგად, რომ მე აქ წამოვედი ვიქტორის თხოვნით, რათა დავხმარებოდი მას, როგორც ჰქონდა ადგილი ჩილეში, მის ორ უკანასკნელ წიგნის აწყობაში, მაგრამ სამწუხაროდ ეს საქმე აღარ გამოვიდა ე. ი. ის პირი, ვინც დაპირდა დახმარებას, ცუდ მდგომარეობაში ჩავარდა ნივთიერად და ვეღარ შესძლო დაპირების შესრულება. ცხადია, ვიქტორს უნდა გამოენახა სხვა გზა წიგნების დასაბეჭდად, რაც მან შესძლო პარიზელი მეგობრების დახმარებით, სადაც უკვე წავიდა. იცის კარგად თუ როგორ მოელიან მანდ ყველანი ამ უკანასკნელი შრომების გამოცემას და ამიტომ ძალიან ღელავდა და ჩქარობდა. უნდა გითხრათ რომ ეს უკანასკნელი ორი წიგნი უფრო საფუძვლიანი და ღრმად დამუშავებულია, დარწმუნებული ვარ არა ნაკლებ მოწონებას ჰპოვებს ფართო საზოგადოებაში და რაც მთავარია ლიტერატორთა და მეცნიერთა შორის.

ეხლა წარმოიდგინეთ ჩემი მდგომარეობა, აქ წამოვედი მასთან ერთად საცხოვრებლად უზრუნველყოფილი ყველაფრით ბინიანათ და სხვა... ამის იმედით მე იჭაურობას საბოლოოთ თავი დავანებე და ვადმოვსახლდი აქ, და რა კი ვიქტორი წავიდა მაშასადამე მთელი კომბინაცია წყალში ჩავარდა და მე უნდა ჩავეარდნილიყავი არასასურველ მდგომარეობაში, მაგრამ ღვთის მადლით ეს ასე არ მოხდა, რადგან მე აქ ვადმოსვლით ვადმოვიტანე ჩემი პატარა პენსია, რომელიც იქ მეძლეოდა და იქ ძლივს მყოფნიდა საცხოვრებლად, და აი იღბალი, აჭაური სიიაფის გამო შემიძლიან აქ უკეთესად ვიცხოვრო ვინემ იქ და ცხოვრების პირობები ხომ გაცილებით უკეთესია, რაც არ უნდა იყვეს ევროპა! ქართველები ცოტაა მაგრამ ძალიან სიმპატიურები და დიდი სიხარულით და პატივისცემით მიმიღეს. პარიზის სიახლოვე ხომ დიდი რამეა, იქიდან დიდი მიმოსვლაა თბილისში და თბილისიდან და ეს ყველაფერი ვიცი...

როგორც იყვეს თქვენი თხოვნა ვიქტორმა და მე ავასრულეთ და მის წასვლის წინ გადავიღეთ სურათი რასაც გიგზავნით, ერთი უკვე ტასოს აქვს, ვიქტორი ამ სურათში ძალიან ჰგავს ისპანელს, ჩვენ

ბევრი ვიცინეთ! აბა, იყავით სულ კარგად თქვენი საყვარელი ქალიშვილით თამარით და თქვენი წერილის მთლოდინში დავეთები თქვენი კეთილის მსურველი ლამაზ და მდიდარ საქართველოს შორიდან მონატრული თქვენი ძმა.

მიტო.

ძვირფასო დაო სარა,

3.4.-62
madrid.

როგორც ხედავთ სამი თვის მოგზაურობის შემდეგ დავბრუნდი მადრიდს და გიგზავნით მხურვალე სალამს საუკეთესო სურვილებით! თქვენი წერილი და სურათიც მივიღე რაზედაც გიძღვნი უღრმეს შაფლობას. დიდი ბოდიში, რომ აქამდის ვერ გიპასუხეთ. ამოდენა ძველი ნაცნობ-მეგობრის და ადგილის ნახვამ თავბრუ დამხვია და მთელი დრო წაიღო. ამას დაუმატეთ ის ახალი და ცვლილება რაც იქ დამხვდა! რა ძლიერი და ტკბილი ყოფილა დიდი ხნის უნახავის მახლობლების და ნაცნობი ადგილების ნახვა! ეხლა წარმოგიდგენიათ სამშობლოს ნახვა რა იქნება? მერე ისეთის როგორც ჩვენია! ვინ იცის, იქნება ესეც ვნახო!

პარიზში ხშირად ვხედავდი ვიქტორს და, ცხადია, ჩვენი მუსაიფი იყო თბილისის გარშემო და მახლობლებზეც რაშიაც თქვენც შედიოდით. ვიქტორი ძალიან არის კმაყოფილი. რომ აქვს უამრავი სამუშაო, სხვის წიგნები და მოგონებები, იქნება ცოტა რამ ფული მოაგროვოს და გამოსცეს, ჯანსაღობამ თუ არ უღალატა. ყველა ჩემი მეგობარი დიდი სიხარულით და გულთბილად დამხვდა საფრანგეთში და გერმანიაშიც, რამაც უზომოდ მასიამოვნა. სამწუხაროდ, ბევრი კარგი მეგობარი და ქართველი ვეღარ ვნახე, რას იზავთ — „წუთის სოფლის სტუმრები ვართ“ —ო ქართულის გამოთქმით, ამას ვერ გავექცევით...

დიდი მადლობელი და მოხარული ვიქნები თუ ერთ-ორ სიტყვას მომაწოდებთ. გულითადი სალამი თქვენ ქალიშვილს თამარს ოჯახობით.

გეხვევით ძმურად თქვენი მიტო.

ქართული ემიგრაციის მიერ ჩატარებული ლიტერატურული საღამოებისა და შეკრებების მოსაწვევი ბარათები და პროგრამები

1980 წელს საქართველოს გ. ლეონიძის სახ. ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში მწერალმა და მთარგმნელმა თინათინ გერონტის ასულმა ქიქოძემ შესაძენად შემოიტანა საფრანგეთში მცხოვრები პოეტის და საზოგადო მოღვაწის შალვა ამირეჯიბის (1887—1943) მრავალმხრივ საინტერესო მასალა.

გარდა ორიგინალური შემოქმედებისა, არქივში დაცულია შ. ამირეჯიბის მემუარული და ეპისტორალური მემკვიდრეობა, რაც შემდგომი კვლევის და დამუშავების საგანია.

პოეტის ხელნაწერებთან ერთად ფონდსაცავში ინახება დაბეჭდილი პერიოდიკის ზოგიერთი ეგზეპლარი და ამონაჭრები გაზეთებიდან, სადაც სხვადასხვა კუთხითაა გაშუქებული ქართველთა გენეალოგია, ემიგრანტთა მოღვაწეობა და მათი გამოკვეთილი პოზიცია მთელი რიგი ლიტერატურული თუ პოლიტიკური საკითხებისადმი.

არქივის მნიშვნელოვანი ნაწილია მოსაწვევი ბარათები და სარეკლამო ფურცლები ფრანგულ, იტალიურ, გერმანულ და ქართულ ენებზე, რომელიც ნათელს მოფენს ქართული ემიგრაციის მრავალმხრივ საქმიანობას 1931—1936 წლებში. მათი უმეტესობა ფრანგულ ენაზეა დაბეჭდილი.

პარიზის ქართული ემიგრაცია აწყობდა ლიტერატურულ საღამოებს, კონფერენციებს, ოფიციალურ შეკრებებს, თავყრილობებს, რომელთაც უძღვებოდა ქართველ მხედართა და შეფიცულთა კავშირი, საფრანგეთში მცხოვრებ ქართველთა ასოციაციის გამგეობა, თეთრი გიორგის ორგანიზაცია, პარიზის ქართული დრამატული საზოგადოება, კავკასიელთა სასწავლო კლუბი, წმინდა ქეთევანის მართლმადიდებლური ძმობა; „რუსთაველის საზოგადოება“ პარიზში და სხვა.

გთავაზობთ რამდენიმე ქართულენოვანი მოსაწვევის ფოტოასლს. აგრეთვე ფრანგულ და გერმანულ ენაზე დაბეჭდილ მოსაწვევებს ქართული თარგმანითურთ.

ქვირას, 21 იენისს, "კ ა რ ტ უ ლ ი
კ ვ რ ა" მართავს დილას, პავლეების მონა-
წილეობით.

დასაწყისი სრულ 2½ საათზე
15, Avenue Hoche. PARIS (8-e)

უ წ ე ბ ა

შაბათს 4 დეკემბერს, ნაშუადღევს 4 საათზე
მიღზე სოხილის დარბაზში (ნათიე ლასკაზ შეტრო სოლუკანო)

შესდგება თათბირი შემდეგ საგანზე :

საპარტევლოს ტერიტორიის საპირობი

პროფესორი იკვთიძე თაბაიოვილი

გააკეთებს შვირე მოხსენებას

სამოსტოლმანო საპარტევლოს შესახებ

მხედლობაში მონაწილეობას მიიღებენ ქართულ
დაჯგუფებათა წარმომადგენლები.

შეძლება უფასო

პარასკევს, 22 აპრილს საღამოს 8-ზე ს
ტიუ მაღამ 1961, 8. არქიმანდრიტი გრიგოლ
ფერაძე შერთავს მოხსენებას:

ქართული ძველი კულტურის ნაშთები
ქრისტიანულ აღმოსავლეთში.

საფრ. მცხოვრ. ქართვ. ასსოც. გამგეობა.

საქართველო ბილეთი.

მარტის 24-ს 1966 წ.

LE JOURNAL-ის შტოგაფი

102, rue de Richelieu - métro rue Montmartre

გაიშორება

პარიზის ქართული დრამატისლი საზოგადოების

ს ა ლ ბ ო

დასაწყისი სრულ 8½ საათზე.

პარიზის ქართული დრამატ. საზოგადოება.

ვერსაჲს, 30 იანვარს,

გეოგრაფიულ საზოგადოების დარბაზში
(184, Bd St. Germain, 184)

ნამუშაოდღევის 2-ე კლასზე

გ ა ი მ ა რ თ ე ბ ა

კუსთავილის დღისასწავლი

მიხსენებებს წაიკითხავენ:

რ. არხენსკი, პ. გვიანაძე,

ა. მანველიძე, ილია ბ. ფორცხაძე,

ქ. ჩხუ, მამულაშვილი და ს. გერგეიანი

წაიკითხავენ ნამუშაოდღეის ფელეტონისადმი.

მესამედიღელი 1930-3-ე კვარტალი.

დეკემბრის 25-ს გაიმართება:

ზოგინს სე

3 - 8-მდე ბავშვებისათვის

8 - 12-მდე დიდებისათვის.

მისამართი : 46 bis, rue Saint-Didier.

Paris 16^e. — Metro : Trocadero.

ბარათული კარა

Union internationale des Association pour la S. D. N.
ბაბთული საზოგადოება.

კვირას, 11 ივნისს, ნაშუადღევს 3 ნახ. საათზე
„მიუზეე სოსიალი“-ის დარბაზში.

(5, rue Lascazes 5, მეტრო Solferino)

შესდგება ქართული საზოგადოების კრება.

ბ. ე. გეგეჭკორის თავმჯდომარეობით.

ბ. კ. გვარჯალაძე წაიკითხავს მოხსენებას შემდეგ
თემაზე: საქართველოს საკითხი. ერთა ლიგა და ინ-
ტერნაციონალი

მოხსენების შემდეგ ახრთა გახიარება მოხსენება-
ში აღძრულ კითხვებზე.

ხარჯების დასაფარავად 2 ფრ.

CARTE D'INVITATION

საკაბიო ბილეთი

9 მარტს 1935 წ.

აკაკი წერეთლის გარდაცვალებას

20 წლის აღხანიშნაუი

სალაშო

მისამართი: — 102, rue de Richelieu

Metre: — rue. Mompastre

დინარების სხვად მსაგებ

ბილეთის მფლობელი: ...

ქართული სადამო.

ქართულ მხედრობა და შეთქმულება ქვემოთ

28 მარტისთვის. აწვდის ქართულ სამეფო სადამო.

მისამართი: Salle Angelo, 8 bis, Avenue Montepan (16e) Métro La Pérouse

საქვების დახატვად. შესვლა 3 ფრანკი.

ოჯახებისთვის : 3 ფრანკი.

დასაწ. სადამო სოფელ მანკვეთ სადამო.

განთავს. დაგეგმვა.

მხედრობა ქვემოთ.

კვირას 7 ნოემბერს,

დღის 8 საათზე

ანბ. კ. გ. გ. ა. კ. ჯ. ა. ლ. ა. ძ. ი.

წიგნობას მოხსენებებს

ი. ლ. ი. ა. გ. გ. ა. გ. ა. ძ. ი.

შეატმარნი და კოლიტიკური მოღვაწე

მისამართი : 40, Avenue d'Orléans.

საგარეო ურთიერთობების სამსახურის აკტის ნაკვეთი
საგარეო ურთიერთობების
1928 წლის იანვარ 13.

ს ა მ ბ / 2 8 3

მ ა მ ბ / 2 8 3

1. ბ-ნ ვაჟა მუხამბე — ქალაქი ქარაღაჯი
2. ბ-ნ შ. მამბეჯიანი — ქალაქი თბილისი
3. ბ-ნ ვ. მამბეჯიანი — მოკინძის ქალაქი თბილისი

წ ი ა მ ბ / 2 8 3

სამსახურის

აკტის

ნაკვეთი

სამსახურის

საკუთარი

საკუთარი

საკუთარი

საკუთარი

ბ-ნ ს. ვარაძე

ბ-ნ ვ. მამბეჯიანი

ბ-ნ შ. მამბეჯიანი

ბ-ნ ს. მამბეჯიანი

III

მ ა მ ბ / 2 8 3

დამსახურებული იანვარის მამბეჯიანი

დამსახურებული იანვარის მამბეჯიანი

საკუთარი

საკუთარი

ბ-ნ მამბეჯიანი

ბ-ნ ვ. მამბეჯიანი

ბ-ნ ვ. მამბეჯიანი

საკუთარი

საკუთარი

IV

მ ა მ ბ / 2 8 3

საკუთარი

საკუთარი

ბ-ნ ვაჟა

ბ-ნ ვ. მამბეჯიანი

ბ-ნ ს. მამბეჯიანი

ბ-ნ ს. ვარაძე

საკუთარი

საკუთარი

საკუთარი

საკუთარი ქალაქი დამსახურებული ს. მამბეჯიანი

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის

საგარეო ურთიერთობების მინისტრის

საგარეო ურთიერთობების მინისტრის

სამსახურისთვის

საგარეო ურთიერთობების მინისტრის

სამსახურისთვის

სამსახურისთვის

სამსახურისთვის

სამსახურისთვის

სამსახურისთვის

სამსახურისთვის

ADRESSE:

14, Rue de Tréviac, 14 — PARIS IX

Métro: Cladet.

1937 წლის ნოემბრის 14-ს, კიბორჩხაძის სახლის № 1/2 სართულზე, ქართული ენის დარბაზში, ოცეცხლი დასრულდა. (მეცხრედიანობა). დიქტორ მოხაძე წარკითხავს პოეზიებს: —

ქართული ეროვნების შესანიშნავის

1. ნათესაეთ-მეტყველების საკითხი საერთოდ.
2. ქართველთა წარმოშობის საკითხი.
3. ქართული ენის დასაბამი და მისი პატრიონობის პრობლემა.
4. ქართული მეფობის დასაწყისი.
5. საქართველოს სამეფოს შექმნა.
6. მეფე — ეროვნული სიმბოლო.
7. ქართველ-მეფის იდეა მწიგნობრობა და ფილანტროპია.
8. ეროვნული ფაქტორი — ქართული ეკლესია.
9. საქართველო — კაცობრივი სამეფო.
10. საქართველო და რუსეთი და ბრძოლა ვაიკოთაზე.
11. იამბიკოვიჩის ეროვნული მეფობისა.
12. ბაგრატიონთა გვარის მოღვაწეობა.
13. ძველი და ახალი საქართველო.
14. დასკვნა.

ქართული ენის დარბაზში, ოცეცხლი დასრულდა — მ. დ.

Le Comité Roustavéli

L'Institut d'Histoire de l'Émigration politique contemporaine
Vous prie d'honorer de votre présence une cérémonie
commémorative en l'honneur de

ROUSTAVÉLI

grand poète géorgien du XIIe siècle dont le chef-d'œuvre
L'HOMME À LA PEAU DE LÉOPARD
vient d'être traduit en langue française pour la première fois

La cérémonie comprenant une partie musicale géorgienne aura lieu
le 30 Mars 1938 à 21 heures dans le grand amphithéâtre de la Sorbonne
en présence de :

M.M. Philippe SERRE, Sous-Secrétaire d'Etat à la présidence du Conseil,
Marcel MOUTET, ancien Ministre, vice-Président de l'Institut d'Histoire de
l'Émigration politique contemporaine
Sébastien CHARLETY, Recteur honoraire de l'Université de Paris, Président
d'honneur du Comité Roustavéli.
M.M. les Professeurs André MAZON, Paul BOYER, Gustave COHEN et diverses
personnalités des lettres et du monde diplomatique.

INVITATION pour 3 personnes Amphithéâtre Entrée: 47, rue des Écoles

რუსთაველის საზოგადოება

და

თანამედროვე პოლიტიკური ემიგრაციის
ისტორიის ინსტიტუტი

გიწვევთ XII საუკუნის ცნობილი ქართველი პოეტის რუსთაველის ხსოვნის აღსანიშნავ საღამოზე. მისი პოემა „ვეფხისტყაოსანი“, რომელიც ეხლახანს პირველად ითარგმნა ფრანგულ ენაზე, წარმოადგენს შედეგს.

წარმოდგენა ქართული მუსიკის თანხლებით გაიმართება 1938 წ. მარტს, 21 საათზე, „Sorbonne“-ის დიდ ამფითეატრში.

დაესწრებიან:

პატონები: 1. ფილიპ სერი, სახელმწიფო საბჭოს პრეზიდენტის თავმჯდომარის მოადგილე.

2. მარიუს მუტე, ყოფილი მინისტრი, ემიგრაციის ისტორიის ინსტიტუტის ვიცეპრეზიდენტი.

3. სებასტიან შარლეტი, პარიზის უნივერსიტეტის საპატიო რექტორი, რუსთაველის საზოგადოების პრეზიდენტი.

აგრეთვე ბატონი პროფესორები: ანდრე მაზონი, პოლ ბუვეერი,
გუსტავ კოპენი და ლიტერატურისა და დიპლომატიის სფე-
როს სხვადასხვა წარმომადგენლები.
მოსაწვევი გათვალისწინებულია 3 სულზე.
მისამართი: 47, rue des Ecoles.

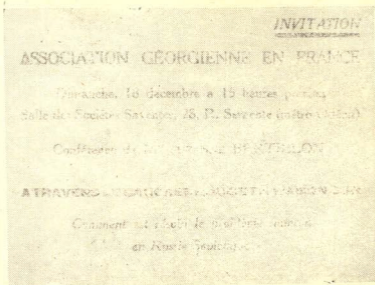
პროგრამაშია:

ქართული პოპულარული სიმღერები; რუსთაველის ეპოქისა და
მისი ნაწარმოების მიმოხილვა;

ნაწყვეტები ქართული ოპერებიდან. (როიალისა და ვიოლონჩე-
ლის შესრულებით).

არიებს ოპერებიდან შეასრულებენ ფრანგი და ქართველი მომ-
ღერლები.

იქნება ქართული ცეკვები.

მოსაწვევი ბარათი

ქართული ასოციაცია საფრანგეთში კვირას, 18 დეკემბერს, ზუსტად 15 ს.ათზე სამეცნიერო საბჭოს დარბაზში, მადმუაზელ სუზანი ბერტიონის მოხსენება „წითელი კავკასიის გასწვრივ“. როგორ არის გადაჭრილი ჰემანური პრობლემა საბჭოთა კავშირში.

A L'OCCASION
du 15e anniversaire de la proclamation de l'indépendance
des Républiques Caucasiennes
Le Cercle PROMÉTHÉE
vous prie de lui faire l'honneur d'assister à la conférence,
consacrée à l'ensemble du mouvement national
de l'Azerbaïdjan, du Caucase du Nord et de la Géorgie
qui aura lieu le Samedi 27 Mai 1933 à 20^h 30
Salle (L.J.) de la Mutualité, 24, rue St-Victor, Paris V.

კავკასიის რესპუბლიკების დამოუკიდებლობის საჯაროდ გამოცხადებასთან დაკავშირებით „პრომეთეს“ ჯგუფი მე-15 წლისთავის აღსანიშნავად აწყობს კონფერენციას „აზერბაიჯანის, ჩრდილოეთ კავკასიისა და საქართველოს ეროვნულ მოძრაობათა ერთდროულობა“.

რომელიც შედგება შაბათს 27 მაისს, 1933 წ. 20 სთ. 30 წ.
მისამართი: 24, rue, St-Victor, Paris.

TROUPE DRAMATIQUE GEORGIENNE

Carte d'Honneur

Le 8 Novembre 1934 au Théâtre de Lanery »,
(40, rue de Lanery) sera représenté

« LA PATRIE »

Pièce en cinq actes de Prince Eriethavi.

Directeur Général: CH. NEBIEUROZE.

Rideau à 20 heures et demi.

პარიზის ქართული დრამატული ღასი

სააბიო ბილეთი

1934 წელს, 8 ნოემბერს, „Lanery“-ის თეატრში შედგება წარ-
მოდგენა „სამშობლო“—პრინც ერისთავის პიესა ხუთ მოქ-
მედებად.

მთავარი დირექტორი შ. ნებიერიძე.

დასაწყისი 20 სთ. და 30 წთ.

CERCLE D'ETUDES
CAUCASIENNES
18, rue Brés
Paris 6-e.

Monsieur,

Vous êtes prié d'assister à la
conférence de Monsieur I. Dadché-
lian sur "le STATUT DE L'ÉPIQUE
GEORGIENNE A TRAVERS LES AGES", qui
aura lieu le vendredi 15 avril à 20.00
dans les salles de Sociétés Savantes
28, rue Serpentes Paris (6-e)
(Metro Odéon).

Le Comité du Cercle d'Etudes
Caucasiennes.

კავკასიელთა საზოგადოებრივი კლუბი

ბატონო...

გთხოვთ, დაესწროთ შ. ამირეჯიბის მოხსენებას თემაზე:
„შოთა რუსთაველი, მე-12 საუკუნის ქართველი პოეტი“
შედგება 10 ივნისს. დასაწყისი 20 სთ. 30 წთ.
მეცნიერებათა საზოგადოების დარბაზში.
პატივისცემით კომიტეტი.

Monsieur,

Le Comité du Cercle des Etudes Caucasiennes a l'honneur de vous prier de vouloir bien assister à la conférence de Monsieur DR. AMIRALDZISHI:

"LA VILLE DE TIFLIS À TRAVERS LES SIECLES"

qui aura lieu le Vendredi 17 Mars à 8 heures 1/2 à la salle des Sociétés Savantes, 28 rue Serpente, 4 Paris - même arrondissement, 87ème District.

LE COMITE

კავკასიელთა სასწავლო ჯგუფი

ბატონო...

კომიტეტი გიწვევთ ბატონ შ. ამირეჯიბის მოხსენებაზე: „ქალაქი ტფილისი საუკუნეების მანძილზე“, რომელიც შედგება პარასკევს 17 მარტს, 8-1/2 საათზე სამეცნიერო საზოგადოების დარბაზში.

კომიტეტი.

CERCLE des ETUDIANTS
CAUCASIENNES
5, rue Henri Durrénoe,
PARIS XV

Monsieur,

Le Comité du Cercle des Etudiants Caucasiens
à l'honneur de vous prier de vouloir bien assister à la
conférence de Monsieur M. [unreadable], sur "La situation
financière des peuples du Caucase la [unreadable] de leur [unreadable]".
Cette conférence qui aura lieu le mardi 17
prochain, à 8 heures 1/2 précises, à la Salle des Sociétés
Sévantes, 58 rue Bergotte à Paris 14e Arrondissement,
votre présence sera assurée de grands succès sur le sujet posé.

LE COMITE

კავკასიელთა სასწავლო ჯგუფი

ბატონო...

გთხოვთ, დაესწროთ ბატონ დ. ვაჩნაძის მოხსენებას თემაზე:
"კავკასიის ხალხების კავშირი და მათი ტრადიცია-მთელი ის-
ტორიის მანძილზე". მოხსენების შემდეგ, რომელიც შედგება
სამუშაოს, 17 იანვარს, 8-1/2 საათზე სამეცნიერო საზოგადოების
დარბაზში, აღნიშნულ თემაზე გაიმართება კამათი.

კომიტეტი.

CERCLE D'ÉTUDES
CAUCASIENNES.

15, rue Brés,
PARIS (6-6)

Monsieur,

Vous êtes prié d'assister à la
conférence de M. JIMÉNEZ DE LA OSA
SOCIÉTÉ, cette conférence se tiendra
le samedi 10 Juin
à 20h.00 dans la salle des Sociétés Savantes,
28, rue Serpente, Paris 6-6 (Métro Odéon).

Le Comité du Cercle d'Études
Caucasiennes.

კავკასიელთა სასწავლო კლუბი

ბატონო...

გთხოვთ, დაესწროთ ბატონ ი. დადეშქელიანის მოხსენებას თე-
მაზე „ქართული ეკლესიის წესდება წლების განმავლობაში“, რომე-
ლიც შედგება პარასკევს, 15 აპრილს, 20 სთ. 30 წ. სამეცნიერო
საზოგადოების დარბაზში.

კომიტეტი.

Vous êtes prié d'assister à la conférence
de M. S. AVALICHVILI qui aura lieu le 22 Janvier
1932 à 21 heures à la Salle des Sociétés Sa-
vantes, 28 rue Serpentes (Métro Odéon) sur "Les
Nouvelles histoires et la Caucase Nouvelle"
(M. P. 2222).

Le Comité du "Cercle des Etudes
Caucasiennes".

გთხოვთ დაესწროთ ბატონ ს. ავალიშვილის მოხსენებას თემაზე:
„კავკასიის უძველესი და ახალი ისტორია“ (რუსულად), რომელიც
გაიმართება 1932 წ. 22 იანვარს, 21 საათზე, სამეცნიერო საბჭოს
დარბაზში.

კავკასიელთა სასწავლო კლუბი.

CERCLE des ETUDES
CAUCASIENNES
5, rue Henri Buchène
PARIS

Monsieur,

Vous êtes prié de vouloir bien assister à la
conférence sur le Poète Caucasiens SAÏAL - KVA, qui
sera faite par le Prince Ch. AMIRI - TAPI et
Monsieur I. LAÏSIEN, mardi, 14 novembre à 8 h. 1/2
du soir, à la Salle des Sociétés Savantes, 28 rue
Serpente à Paris (métro Odéon).

LE COMITE

კავკასიელთა სასწავლო კლუბი

5. rue Henri buchene Paris.

ბატონო,

გთხოვთ დაესწროთ მოხსენებას თემაზე: „კავკასიელი პოეტი
საიათნოვა“, რომელსაც გაუძღვება პრინცი შ. ამირეჯიბი და ბა-
ტონი ი. ზავრიევი, სამშაბათი, 14 ნოემბერი, საღამოს 8-1/2 საათი,
სამეცნიერო საზოგადოების დარბაზი, 28, rue Serpente, პარიზი.

კომიტეტი.

CERCLE d'ETUDES
CAUCASIENNES.

15, rue Brea. (5-c)

Paris le 12 Mars 1932

Monsieur,

Vous êtes prié d'assister à la
conférence de M. Michel Mouskhelichvili,
Docteur en droit, sur la "La situation juri-
dique des Etats du Caucase dans l'U.R.S.S."
qui aura lieu le mardi 22 mars 1932 à 20.30
à la Maison de la Mutualité (Salle L, 2-e
étage), 5 Square de la Mutualité, Paris 5
(Métro Maubert- Mutualité).

Le Comité du Cercle d'Etudes
Caucasiennes.

კავკასიელთა სასწავლო კლუბი

პარიზი 12 მარტი 1932

15. rue Brea

ბატონო,

გთხოვთ, დაესწროთ სამართალმცოდნეობის დოქტორის მიხეილ
მუსხელიშვილს მოხსენებას თემაზე: „კავკასიის მხარეთა იური-
დიული მდგომარეობა სსრკ-ში“. რომელიც შედგება სამშაბათს,
22 მარტს 1932 წ. 20 სთ. 30 წთ.

მისამართი: La Maison de la Mutualite (ურთიერთ-დახმარების
საზოგადოება) II სართული, დარბაზი L. (მეტრო Maubert-Mu-
tualité) კომიტეტი.

Vous êtes prié d'assister à la conférence
de M. Ch. Amiradjibi sur "La Georgie dans la
première moitié du XIX-e siècle" (en russe),
suivie par la conférence de M. A. Sakinian sur
"Tapis Arméniens" qui auront lieu le 5 février
1932 à 21 heures à la salle des Sociétés Sa-
vantes, 28 rue Serpenteur (Metro Odéon).

Le Comité du "Cercle des Etudes
Caucasiennes".

კავკასიელთა სასწავლო კლუბი

გთხოვთ, დაესწროთ ბატონ შ. ამირჯიბის მოხსენებას თემაზე:
„საქართველო XIX საუკუნის პირველ ნახევარში“ (რუსულად).
მეორე მოხსენებას წაიკითხავს ბატონი ა. საქისიანი თემაზე: „სომ-
ხური ნახები“, რომელიც შედგება 5 თებერვალს, 1932 წ. 21 სა-
ათზე სამეცნიერო საზოგადოების დარბაზში, 28, rue Sarpente
(მეტრო Odéon).

კომიტეტი.

CONFÉRENCES FRANÇAISES SUR LA GÉORGIE.

Musée Social, 5, rue Las-Cases - VIIe.
(Métro - Selférimo - N.Sud).

Le Dimanche 11 Octobre 1931, à 9 h. précises.

CONFÉRENCE par M. Ch. BERIDZE,
membre de la "Société Asiatique" de Paris,
sur:

" Le MANGEUR DE SERPENT "
poème géorgien.

Sujet, Mises, Analyse, Philologie, Maximes,
Conclusions.

(Cette Conférence sera précédée d'une
revue générale de la poésie de genre poète
WAJA - FCHAVELA).

Invitation cordiale.

Président : Emile Haumont,
Professeur.

Présidente administrative :
Madame la Princesse Josephine Bodiansky.

ENTRÉE 3 Frs.

კვირას 11 ოქტომბერს, 1931, სრულ 9 საათზე. მ. ბერიძე მართავს ლექციას.

„გველის მკამელი“

ქართული პოემა

შინაარსი, ანალიზი, ფილოსოფია, დასკვნა. ეს ლექცია წინ უსწრებს დიდი ქართველი პოეტის ვაჟა-ფშაველას პოეზიის გენერალურ განხილვას.

გულითადად გეპატიეებით: პრეზიდენტი ემილ ომანი. პროფესორი. პრეზიდენტი ადმინისტრაციულ დარგში ქალბატონი პრინცესა დადიანისა

შესვლა 3 ფრანკი.

საქართველოს მართლმადიდებელი
ეკლესია

წმინდა კეთევანის
მარტლმადიდებელი ქობა

Conférence orthodoxe
de
Sainte Kéthévane

1934

წმინდა კეთევანის მართლმადიდებელი ქობა

1934

(გარე ყდა)

შინაარსი:

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მეთაური
უნეტარესი კალისტრატე

სრულიად საქართველოს კათალიკოს პატრიარქი
მცხეთისა და ტფილისის არქიეპისკოპოსი

მღვდელი: **გრიგოლ ფერაძე**, ფილოსოფიის დოქტორი, ქართული
„წმინდა ნინოს სამრევლოს“ რედაქტორი პარიზში, ვარშავის
უნივერსიტეტის პროფესორი.

საპატიო წევრთა შორის:

ჩხენკელი აკაკი — საქართველოს ყოფილი მინისტრი პარიზში.

Le Concilium orthodoxe de Saint Athanasie est un organisme ecclésiastique fondé par le Très-Saint Père Photius Ier Patriarche et Archevêque de la Grande Église de Constantinople, successeur et de Saint H. Méthode de Thessalonique et du père de l'apôtre de l'Église orthodoxe de la Province de la Grèce.

Le Concilium est un centre religieux orthodoxe qui se place sous l'égide de la Province de Saint Athanasie, c'est-à-dire la Province de la Grèce.

Le Concilium a une juridiction ecclésiastique sur toute la Province de la Grèce, qui est le Primat et le Proto-Hierarque de l'Église orthodoxe de la Province de la Grèce, c'est-à-dire la Province de la Grèce.

Primat et Proto-Hierarque de l'Église Orthodoxe

Sa Sainteté

PHOTIUS II

Archevêque de Constantinople, Nouvelle Rome

PATRIARCHE ŒCUMÉNIQUE

Chef de l'Église orthodoxe de Grèce

Sa Béatitude

CALLISTRATE I

CATHOLICOS PATRIARCHE DE TOUTE LA GEORGIE

Archevêque de Mtskhét et de Tiflis

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მეთაური სრულიად საქართველოს 113-ე კათალიკოს პატრიარქი, მცხეთისა და ტფილისის არქიეპისკოპოსი უნეტარესი კალისტრატე I.

მღვდელი: ფილოსოფიის დოქტორი, ქართული წმინდა ნინო
მართლმადიდებლური სამრევლოს რექტორი პარიზში,
ვარშავის უნივერსიტეტის პროფესორი, არქიმანდრიტი
გრიგოლ ფერაძე.

საპატიო წევრთა შორის:

ჩხენკელი (აკაკი)—საქართველოს ყოფილი მინისტრი პარიზში.

საპატიო ქალბატონებიდან:

მეიენდორფი (ბარბის ბარონესა) — პრინცესა შერვაშიძის ქალი-
შვილი.

მიურატი — პრინცესა ანტუანეტა.

Georgische Kolonie in Deutschland e.V.

EINLADUNG

ქართული კოლონია გერმანიაში

მოსაწვევი ბარათი

1939 წლის 24 მარტს, საღამოს 8.30 საათზე ქართველი პოეტი
გრიგოლ რობაქიძე

ლანდვერ-კაზინოს ვრანგლერთა დარბაზში, ბერლინში, იებენის ქ. 2 წაიკითხავს ლექციას: „ქართველების მსოფლიო სახე“. ვკადნიერდებით და გიწვევთ კოლონიის თავ-რე.

Georgische Kolonie in Deutschland e. V.

EINLADUNG

zu dem

Georgischen Gesellschaftsabend
„Tag der Heiligen Nino“

veranstaltet v. Festausschuß der georgischen Frauen
am

Freitag, dem 27. Januar 1939, im Hotel Adlon

Zum Tanz spielt Carlo Minari — Gesellschaftsanzug Zwang

Karten: RM. 5. — Kartenverkauf und Tischbestellung

Anfang 9 Uhr Ende 5 Uhr Telefon: 25 02 60 und 68 07 22

ქართული კოლონია გერმანიაში

მოსაწვევი ბარათი

ქართული საზოგადოების საღამოზე

„წმინდა ნინოს დღე“

მოაწყო ქართველ ქალთა საზეიმო კომიტეტმა. პარასკევს, 27
იანვარს 1939, სასტუმრო ადლონში. საცეკვაოდ დაუკრავს კარლო
მინარი —

აუცილებელია გამოსასვლელი კოსტუმი.

ბილეთები: 5 მარკა.

სამი ნაპროლოგი

(ქართველი ემიგრანტები ნიკო მარის გარდაცვალების შესახებ)

ქვემოთ წარმოდგენილი სამივე წერილი გამოჩენილი ლინგვისტისა და ისტორიკოსის ნიკო მარის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით (1934 წ.) არის დაწერილი და ამ სამწუხარო ფაქტთან ქართული ემიგრანტული წრეების დამოკიდებულებას გამოხატავს.

ექვთიმე თაყაიშვილის წერილი „აკადემიკოსი ნიკო მარჩი, (1864—1934) ნიკო მარჩის სამეცნიერო მუშაობა და ღვაწლი“ დაიბეჭდა გაზეთში „დამოუკიდებელი საქართველო“ (№ 124) 1936 წლის აპრილში. ეს გაზეთი გამოდიოდა პარიზში, ქართული პოლიტიკური პარტიების თაოსნობით.

მიხაკო წერეთლის „ნიკო მარჩი“, აგრეთვე პარიზის ქართული სათვისტომოს გაზეთ „თეთრი გიორგის“ პუბლიკაციაა (№ 84—85) 1935 წლის იანვარ-თებერვალში.

და ბოლოს მესამე, უცნობი ავტორის სტატია, რომელიც „ნ“-ს ფსევდონიმით არის გამოქვეყნებული გაზეთ „კლდეში“. (ეს გაზეთი გამოდიოდა გერმანიაში).

იმ პერიოდში რამდენიმე პირი იბეჭდებოდა პრესაში „ნ“-ს ფსევდონიმით. მათ შორის ნოე ყორღანიაც, მაგრამ არც წერილის ტექსტი და არც სხვა რამ მონაცემი არ იძლევა საშუალებას ზუსტად გავარკვიოთ „კლდეში“ დაბეჭდილი ამ წერილის ავტორის ვინაობა.

აგრეთვე ცნობილია, რომ „ნ...“ მწერალ ნიკო კურდღელაშვილის ფსევდონიმია, რომელიც საზღვარგარეთ 10-იან წლებში იმყოფებოდა. ამიტომ საფუძველსაა მოკლებული, რომ ნ. კურდღელაშვილი იყოს ამ პუბლიკაციის ავტორი.

რაც შეეხება პირველ ორ წერილს, როგორც თავად პუბლიკაციებიდან ირკვევა, მიხაკო წერეთელს პირადი ნაცნობობა ჰქონდა გამოჩენილ ლინგვისტთან. „ბედნიერება მქონდა პირადად რამოდენიმეჯერ მენახა განსვენებული, ხანგრძლივად მესაუბრა მასთან“ — წერს იგი და ეს ურთიერთობა ძირითადად პროფესიულ ნიადაგზე უნდა ყოფილიყო დამყარებული, რადგან მიხეილ (მიხაკო) წერეთელი თავად გახლდათ ცნობილი ორიენტალისტი, თბილისის, ბრიუსელისა და ბერლინის უნივერსიტეტების პროფესორი, პირველი ასირიოლოგი.

.სიყრმის მეგობრობა აკავშირებდა ნიკო მართან მეორე ქართველ მეცნიერს ექვთიმე თაყაიშვილს. მათ ჯერ კიდევ გიმნაზიაში სწავლისას გადაუწყვეტიათ მთელი თავიანთი ნიჭი და ენერგია ქართული ეროვნული კულტურის შესწავლისათვის მოეხმარათ. ექვთიმე თაყაიშვილისა და ნიკო მარის არქივებში დაცულია ერთმანეთისადმი მიწერილი 225 წერილი, რომლებიც საშუალებას გვაძლევენ ვიმსჯელოთ მათ მეცნიერულ გეგმებსა და პირად ცხოვრებაზე.

როგორც ცნობილია, ნიკო მარი საკმაოდ წინააღმდეგობრივი ხასიათის პიროვნება იყო, რაც ვლინდებოდა როგორც მის პირად ცხოვრებაში, ასევე მეცნიერულ მოღვაწეობაში. წარმოდგენილ წერილებში კარგად არის დახატული მეცნიერის ეს, ექვთიმე თაყაიშვილის აღნიშვნით, „ექსცენტრიული“ ბუნება და მისი გამომწვევი მიზეზებიც საფუძვლიანადაა ახსნილი.

ექვთიმე თაყაიშვილიც და მიხაკო წერეთელიც დიდ ადგილს უთმობდნენ ნ. მარის ცნობილი ნაშრომის „იაფეტური თეორიის“ განხილვას. ეს ის თეორიაა, რომელმაც საკმაო აგიოტაჟი გამოიწვია თავის დროზე მეცნიერულ წრეებში და ბევრი მოწინააღმდეგეც გაუჩინა მის თეორეტიკოსს. მოგვიანებით, როცა ნიკო მარმა თავის „იაფეტურ თეორიას“ მარქსის დიალექტური მატერიალიზმი შეუთავსა, იქამდე მივიდა, რომ ენა ზედნაშენურ კატეგორიად გამოაცხადა. სწორედ ამგვარი მიდგომის შედეგი იყო ის, რომ 20—30-იან წლებში დაიწყო კომპანია, რომელიც მიზნად ისახავდა „პროლეტარული ენის“ შექმნას. სიტყვების უთავბოლო შემოკლებები და სტანდარტული მეტყველების პრაქტიკა გარკვეული წლების საბჭოურ აზროვნებაში სწორედ ამ კომპანიის შედეგია.

მიუხედავად ზოგიერთი ლაფსუსისა, წერილების ავტორებს მაინც დადებითად აქვთ შეფასებული ნიკო მარის მეცნიერული ღვაწლი, განსაკუთრებით ქართველოლოგიასა და კავკასიოლოგიაში.

წარმოდგენილი წერილები მოკვლევულია შალვა ამირეჯიბის პირად არქივში დაცულ ემიგრანტულ პრესაში.

სამივე წერილში მთლიანად დაცულია ავტორთა სტილი.

მ ა რ ი ნ ე ხ უ ბ უ ლ უ რ ი

საკადემიკოსი ნიკო მარრი (1864 — 1934)

(ნიკო მარრის სახელობის მუზეუმი და მწერალი)

ნ. მარრი იყო ენციკლოპედისტი, მრავალი დარგი მეცნიერებისა შეადგენდა საგანს მისი შესწავლისა და ყოველ დარგში იჩენდა ტალანტს და ნიქს, მაგრამ უაღრესად პირველყოფლისა ის იყო ლინგვისტი, ენათა მეცნიერი, გიმნაზიაშივე მან მიზნად დაისახა ქართული ენის შესწავლა და გამოკვლევა და ამას შესწირა მთელი მისი სიცოცხლე, შეიძლება ითქვას, რომ ყველა სხვა დარგში მისი მუშაობა მასალა იყო თავი პრობლემისა, ლინგვისტურ მუშაობისა, ანუ უკეთ ვსთქვათ მისი იაფეტური თეორიისა. როცა ნ. მარრი წინააღმდეგ თავის პირვანდელი აზრისა, რომ ქართული ენა სემიურ ენათა ჯგუფს ეკუთვნის დარწმუნდა, რომ ქართულ ენას თუმცა ნათესაობა აქვს სემიურ ენებთან, მაგრამ ის თავის მახლობელი მონათესავე ენებით და კილოკაეებით განცალკევებულ ენათა ჯგუფს ეკუთვნის, ამ ენათა ჯგუფს დაარქვა იაფეტური ენათა ჯგუფი, ეს ტერმინი პირობითია, რაკი ორ სხვა ჯგუფს სემიურს და ქამიტურს ნოეს შვილების სახელები ჰქვია, ამასაც მესამე ნოეს შვილის იაფეტის სახელი დაარქვა. შემდეგ სხვა კავკასიური ენების შესწავლამ მარრი მიიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ ყველა კავკასიური ენები, მცირე გამოკლებით (ოსური და თურქულისა) იაფეტური ენების ჯგუფს ეკუთვნის. სომხური ენა, რომელსაც ინდო-ევროპულ ანუ არიულ ენათა ჯგუფს აკუთვნებდენ, მარრის გამოკვლევით შერეული ენა აღმოჩნდა, სანახევროდ იაფეტური. სანახევროდ არიული. როდესაც სომხები, არმენები, მოვიდენ კავკასიაში, მათ აქ დახვდათ იაფეტელები, მათ შეერივნენ არიელი სომხები და გამოიქმნა შერეული ენა. ამით აიხსნება ნ. მარრის აზრით, რომ ძველი მწერლობითი სომხური ენა, გრაბარი, უფრო ნაკლებად ჰგავს ახალს ხალხურ სომხურს, ვიდრე პოლონური ენა რუსულს. შემდეგ იაფეტურ ენათა ჯგუფს მიაკუთვნა უძველესი წინა აზიის მკვდარი ენები, სუმერლი, მიტანური, ხეტური, ქალდური, სკვითური, ახალ-ელამური და ასურული. შემდეგ ამავე იაფეტურ ჯგუფის ენად იცნო უძველესი ხმელთაშუა ზღვის ნაპირების ხალხთა ენები, ეტრუსკთა ენა, ისპანიის იბერთა ენა, ბასკური და შემდეგ ბალკანეთის ალბანთა ენაც. პირველად მარრი იმ აზრის იყო, რომ იაფე-

ტელთა სამკვიდრო კავკასია იყო და აქედან გადასახლდნ და მოედნენ სხვა ადგილებს, ხოლო შემდეგ შეიცვალა აზრი: არა კავკასია მართოდ, არამედ მთელი ხმელთა შუა ზღვის ნაპირები უძველესი დროიდან სულ იაფეტელებით იყო დასახლებული და ესენი შეადგენენ მესამე ელემენტს ხმელთაშუა ზღვის ცივილიზაციის შექმნაში. იაფეტელები აღმოჩნდნ შუა აზიაშიც, ჰამირზე მოსახლე ვერსიტელების ენა იაფეტური არის მარრის გამოკვლევით. წინეთ მარრი იაფეტურ ენას უპირისპირებდა ინდო-ევროპიულს ანუ არიულს და სემიურს. ბოლოს უარყო არსებობა ასეთი ჯგუფებისა, ასეთი დაყოფა ენებისა. ყველა ენები მარრის აზრით წარმომდგარია შემოქმედებითი შრომით კაცობრიობისა, ერთი შემოქმედებითი პროცესის ნაყოფია. ამგვარად იაფეტური თეორია ეხლა იპყრობს თავის შორის ყველა დედამიწის ენებს. ის რითაც ერთი ჯგუფი განიორჩევა მეორესაგან, ინდო-ევროპიული თუ სემიური იაფეტურისაგან, არის შედეგი სხვადასხვა დროის განვითარების საფეხურისა. ინდოევროპიული ენები ტრანსფორმაცია არის, ესე იგი, გარდაქმნილია იაფეტური ენებისაგან. ეს ენები კი არ არის, ენები, რომელიმე განცალკევებული რასისა, ანუ ხალხისა. მოკლედ რომ ვთქვათ, იაფეტური ენა ისტორიის წინა დროის ენაა, ინდოევროპიული ისტორიული დროის. ბასკური ენა, რომელიც ასე მკვიდროდ ენათესავება კავკასიურ ენებს, ნამეტნავად აფხაზურს, მესხურს, და სომხურს, ერთად ერთი ისტორიული წინადროის ენაა მთელს ევროპაში.

ენის ევოლუცია მარრის თეორიით ასეთი იყო: ჯერ „ხელის ენა“ იყო, ესე იგი ხელის ქნევით, ხელით გამოსახული ნიშნებით, ქესტებით აგებებდნ ერთი მეორეს რაც უნდოდათ, როგორც ეხლაც ზოგიერთი ტყუური ხალხი ჩადის, და შემდეგ შრომის პროცესში შეიქმნა თანდათანობით ბგერათა ენა. მარრის აზრით არ არსებობს დედამიწაზე ენა, რომელიც შერეული არ იყოს. ეს შერევა ანვითარებს ენას.

ამრიგად ქართული ენის და მისი მონათესავე ენების შესწავლამ მარრს წამოაყენებია იაფეტური თეორია, რომელიც მის ხელში და კვლევა-ძიებაში თანდათან განვითარდა, გაფართოვდა, მთელ დედამიწის ენებს მოედვა და მიიღო უნივერსალური ხასიათი. ამ თეორიამ მარრს სახელი მოუხვეჭა, მაგრამ მტერიც ბევრი შესძინა. ევროპის მეცნიერები იცნობენ ნ. მარრს მხოლოდ როგორც

იაფეტური თეორიის ავტორს და უმეტესი ნაწილი მათგანი მარტო
ლიად არ იზიარებს ამ თეორიას, მის მეთოდს და მიდგომას საგნი-
სადმი. სხვა აუარებელ შრომებს მარრისას, რაც ჩვენთვის პირველ
ხარისხოვანია, სრულიად არ იცნობენ. ერთადერთი მეცნიერი ევ-
როპაში, რომელიც ყველა მარრის შრომებს კარგად იცნობს და
ზოგიერთი მათგანი ლათინურადაც გადათარგმნა, არის ბოლანდის-
ტი პოლ პეტერსი, ჯეროვანად მცოდნე ქართულის ენისა. მანამ ია-
ფეტური თეორია მარტო კავკასიურ ენებს ეხებოდა, მარრის მო-
წაფენი იზიარებდნენ ამ თეორიას, როდესაც ეს თეორია გადავიდა
სხვა ხალხებზე და გაფართოვდა, უმეტესი მათგანი არ გაჰყვა ასე
შორს მარრს. მათი აზრით მარრმა უფსკრულში შეტოვა, საიდანაც
გზის გამოგნება შეუძლებელია. ეს მათ, რა თქმა უნდა, არ უშლის,
რომ მარრს დიდის პატივით ეპყრობოდნენ, მის ტალანტს, მის კო-
ლოსალურ დამსახურებას და დიდ მეცნიერებას არ სცნობდნენ, ან
უმაღლური იყვნენ. მაგრამ მარრი ვერ ურიგდება ამას და ეს გასა-
გებიც არის. ევროპა არ სცნობს მას და შინაურებიც არ ეთანხმე-
ბიან ამ საკითხში. ამას დაერთო რევოლუცია, რუსეთი აიშალა,
რღვევა დაიწყო, ქართველმა და სომეხმა მისმა შეგირდებმა და თა-
ნამშრომლებმა მიატოვეს პეტროგრადი, ჩამოვიდნენ კავკასიაში.
ქართველებმა ტფილისში გახსნეს უნივერსიტეტი, სომეხებმა ერევან-
ში, მარრი მარტოდ დარჩა, პეტერბურგის სკოლა კავკასიის მცოდ-
ნეობისა თითქმის დაიშალა. მარრი პირველად წინააღმდეგია ახალი
უნივერსიტეტის გახსნისა, მაგრამ შემდეგ, როდესაც ტფილისის
ქართული უნივერსიტეტი გამტკიცდა და ბოლშევიკებმა იცნეს თა-
ვისუფალი საქართველო, მარრი გრძნობიერ წერილს სწერს ტფი-
ლისის უნივერსიტეტის რექტორს, მის ყოფილ შეგირდს ივ. ჯავა-
ხიშვილს, და მზადაა გადმოვიდეს ტფილისის უნივერსიტეტში.
მარრს ვირჩევთ ერთხმად პროფესორად, ის იწერება, ეხლა სა-
ზღვარგარეთ მივდივარ და იქიდან პირდაპირ ტფილისში დავბრუნ-
დებიო. მაგრამ ამ დროს ხდება ბოლშევიკების მიერ საქართველოს
დაპყრობა და მარრი ბრუნდება ისევ პეტროგრადში. რევოლუციის
დროს ის იცავს პეტროგრადის აკადემიას და სამეცნიერო დაწესე-
ბულებებს განადგურებისაგან, ვანიცდის, როგორც სხვებიც, შიმ-
შილს, ყოველგვარ შეურაცხყოფას, ღამ-ღამე ხშირად ესხმიან
თავზე და ჩხრეკენ კონტრ-რევოლუციონური დოკუმენტების აღმო-
საჩენად, რა თქმა უნდა, ის უაღრესად ნერვიულობს, შფოთავს,

ვერ მუშაობს დამშვიდებით. ერთხელ ჩხრეკის დროს აღელვებულად
გავარდება გარეთ, დარბის გიყივით ეზოში, როცა ჩხრეკა გათავ-
და, მიიწვიეს შესულიყო ბინაში, ის აღარ შედის, შფოთავს, ძლივს
ამოშმანებენ. შეღავათს პოულობს საზღვარგარეთ მივლინებაში
სამეცნიერო მიზნით, პარიზში ხსნის ქართული ენის კურსებს, ამზა-
დებს ფრანგის მღვდელს ბრიერს, რომელიც ამ კურსებს განაგრ-
ძობს მის შემდეგ. ლენინგრადში დაბრუნებისას სულ უნუგეშო
მდგომარეობა დახვდა. დამზადებული შრომები იაფეტური თე-
ორიისა, რომელნიც უნდა დაბეჭდილიყო წლის განმავლობაში,
დაუბეჭდავი იყო და თანაც გამოუცხადეს, რომ ისინი რიგში ღარ-
ჩებიან სხვა დასაბეჭდ წიგნებთან ერთად და როცა რიგი მოუწევთ,
მაშინ დაიწყებენ ბეჭდვას.

ამას გარდა ქართული ხელნაწერები, რომელნიც ქვაკუთხედს
შეადგენენ იაფეტოლოგიისათვის, ტფილისში დაუბრუნებია ხელი-
სუფლებას. ყველა ეს ამბავი სასოწარკვეთილებაში აგდებს მარრს
და ის პირდაპირ ამბობს, ეს არის ნიშანი ჩემი დასასრულისა, გა-
ქარწყლება მთელი ჩემი მუშაობისაო. ხუთი წლის განმავლობაში
მარრი არც ეჩხუბება ამკარად და არც ემხრობა ახალ ხელისუფ-
ლებას, მაგრამ შემდეგ 1923 წლიდან თანდათან ეგუება ბოლშევი-
კურ რეჟიმს, როდესაც ის პირველ სრულ საკავშირო კრებაზე ამო-
ირჩიეს ცენტრალური საბჭოს მეცნიერების მუშაკთა თავმჯდომარედ,
ხელმეორედ არჩეულ იქმნა მეორე და მესამე კრებაზედაც და ბო-
ლოს 1930 წელს ეწერება კომუნისტურ პარტიაში და ამკარად
ემხრობა დიალექტურ-მატერიალისტ მეთოდს მარქს-ენგელსისას.
ეს მარქსისტულ-დიალექტური ლინგვისტიკა ეხლა მის ხელში სულ
პოლემიკურია ეგრეთწოდებულ ევროპიელ „ბურჟუაზიულ“ ლინგ-
ვისტების მიმართ და აგრეთვე ყველა საბჭოს ლინგვისტების წინა-
აღმდეგ, რომელნიც იაფეტურ თეორიას არ იზიარებენ. იაფეტური
თეორია გამოცხადებულია სავალდებულოდ საბჭოთა კავშირში.
მარრს ეხლა საშუალება ეძლევა ფართოდ გაშალოს მოქმედება
იაფეტური თეორიის მიხედვით კვლევა-ძიებისა და ყველა საბჭოში
შემაჯავალ ერთა ენების გამოკვლევისა, მას ეხლა მეტი მიმდევარი
ჰყავს, ის აარსებს ინსტიტუტებს, სკოლებს, კურსებს, წრეებს და
სხვადასხვა დაწესებულებებს იაფეტური ენების შესასწავლად. მოგ-
ზაურობს სხვადასხვა მხარეებში საბჭოს კავშირისა და ლინგვისტუ-
რი მიზნით, აუარებელი წიგნები და სტატიები გამოდის სულ მისი

მონაწილეობით და ხელმძღვანელობით, ენერჯია მისი არა თუ სუსტადა, არამედ გაორკეცდა, მაგრამ ბოლოს სხელი აღარ უძლებს და ის ხდება მსხვერპლი მეცნიერებსა, მსხვერპლი ტიტანური შრომისა. პირველი დამბლა მას მოსდის რეფერატის კითხვის დროს მატერიალურ კულტურის ისტორიის აკადემიაში, რომლის თავმჯდომარე თვით იყო, შემდეგ მოიკეთებს და კვლავ იწყებს მუშაობას, მაგრამ ჯანი აღარა აქვს. დამბლა მეორდება და როდესაც ატყობს, რომ აღარ შეუძლია ჩვეულებრივ გრიგალივით მუშაობა, აღარ უნდა სიცოცხლე, უარს ამბობს საზრდოს მიღებაზე და წუთისოფელს ეცლება.

სულ სხვა საკითხია, რამდენად შეგნებულად მიემხრო მარრი ბოლშევიკურ იდეოლოგიას, ბოლოს და ბოლოს ეს მისი რწმენა იყო, თუ ფარისევლობა, მიიღო ის პირადი ინტერესებით, რაც არ სწამდა, თუ მართლა ირწმუნა, და რაკი ირწმუნა თავისებურად გატაცებით მიემხრო? ვინც მარრს სიყრმიდან არ იცნობს, ის პირველ დასკვნას მიიღებს და ამის საბუთს თვით მარრი თავის მოქმედებით და ნაწერებით მრავალს აძლევს, მაგრამ ვინც მას ახლოს იცნობს, მისი მერყეობა მიმართულების და საგნის არჩევანში არაერთხელ უნახავს და მისი ექსცენტრიული ხასიათი განუცდია, ეს მას ფარისევლობას ვერ შესწამებს. ის ზოგჯერ სცდება, მაგრამ სცდება შეგნებულად, გატაცებით და არა ფარისევლობს. აღსანიშნავია კიდევ ერთი ფაქტი. ყველა მენშევიკების მოწმობით მარრი პირველ რევოლუციის დროს 1905 წელს თავის წერილებში ბოლშევიკებისკენ იხრებოდა.

მარრი დიდი მეცნიერია, მაგრამ მრავალი შეცდომებიც აქვს, და ამ შეცდომებს უფრო ხშირად თვითონ აღიარებს. იშვიათად თუ მოიპოვება სხვა მეცნიერი, რომელსაც ასე ხშირად უარეყოს მის მიერ წარმოთქმული აზრები. ლინგვისტიკაში ეს მოვლენა ადვილი ასახსნელია, ლინგვისტიკა ზღვა არის. დღევანდელი მდგომარეობა მასალისა და კვლევა-ძიებისა ერთ დასკვნას იძლევა, ხოლო ხვალინდელი ახალი აღმოჩენანი სრულიად უარყოფენ ამ დასკვნას. მაგალითად მარრი ამბობს: ვინც ახლად იწყებს იაფეტური თეორიის შესწავლას, მას არ ვურჩევ ჩაიხედოს ჩემს ამ საგნის შესახებ ნაწერებში, რომელნიც დამიწერია სტატიის გამოსვლამდის „მესამე ეთნიური ელემენტი ხმელთაშუა ზღვის კულტურის შექმნაში“ და ეს უკანასკნელი სტატიაც იმ განსხვავებით უნდა მიიღოს, რაც მის

გერმანულ თარგმნის წინასიტყვაობაში სწერიაო. სტატია რუსულად დაიბეჭდა 1920 წელს, ხოლო გერმანულად 1923 წელს. მანამდე აუარებელი სტატიები ჰქონდა მარკს იაფეტური თეორიის გამო. ამ ცვალებადობის შესახებ მარტი ამბობს: რომაელები ამბობდნენ დღე დღის მასწავლებელია, იაფეტურ თეორიაში კი საათი საათის მასწავლებელიაო.

ზოგჯერ მარკსის გამოცემებში წინასიტყვაობაში გაცხადებულია: ის რაც წიგნში სწერია, მანამ იბეჭდებოდა, დაძველდაო. ასე ცვალებადობით მიდიოდა იაფეტური თეორიის განვითარება უკანასკნელ დრომდე.

მარკს აქვს ერთი საყურადღებო სტატია: „წარმართი საქართველოს ღმერთები“, რომელიც ყველა მკვლევარმა მოიწონა და მიიღო, მაგრამ მან ბოლოს უარყო, იქ გატარებული აზრი ირანულიდან სესხება ამ ღმერთებისა მართალი არ არისო. სახელები ღმერთებისა იაფეტურიაო. გეოგრაფიულ სახელს „სომხეთი“ ეხლანდელი ბორჩალოს მახრა, მარტი ხსნიდა წინათ, როგორც „სონმესხი“, ესე იგი სვან-მესხები და ამტკიცებდა სვანები და მესხები წინათ აქ ერთად ცხოვრობდნენ და შემდეგ გაიყარნო. მერმე უარყო ეს აზრი და სულ სხვა განმარტება წამოაყენა. უფრო საკვირველი იყო კიდევ, რომ მან მიიღო ერთ დროს ს. კაკაბაძის მიერ ნაჩქარევად გამოთქმული აზრი, რომ რუსთაველი მაჰმადიანი იყოო. და ეს მას შემდეგ, რაც მან მოგვცა ისეთი საყურადღებო წიგნი, როგორიც არის ვეფხისტყაოსანის შესავალი და ბოლოსიტყვაობის განმარტება. რასაკვირველია ბოლოს მან ეს აზრი უარყო.

მარტი ერთობ ლინგვისტი იყო და ლინგვისტურ თავისებურ განმარტებას ზოგჯერ სწირავდა ისტორიულ ფაქტებს. ასეთია მაგალითად მისი მტკიცება, რომ „იბერია“ დასავლეთ საქართველო იყო და შემდეგ ეს სახელი აღმოსავლეთ საქართველოზე გადაიტანესო, მაშინ როდესაც ყველა კლასიკური მწერლები და განსაკუთრებით სტრაბონი იბერიად აღმოსავლეთ საქართველოს გულისხმობენ. ხოლო დასავლეთ საქართველოს წინათ კოლხიდა ჰქვიოდა, შემდეგ ლაზიკა, მეშვიდე საუკუნიდან მეათემდის აფხაზეთი და ბოლოს იმერეთი. უკანასკნელ სახელს იბერიასთან კავშირი არა აქვს, ვინაიდან წარმოსდგება სიტყვიდან „იმერ“, „იმიერ“. მიუღებელი იყო აგრეთვე მოსაზრება, ვითომც სახარება პირველად სვანურ ენაზედ ყოფილიყოს ნათარგმნი და შემდეგ ქართულზე. ასეთი ლაპ-

სუსები აქვს მარჩს, მაგრამ ეს არ უწლის მის დიდ მეცნიერებას და დიდ დამსახურებას, ვინაიდან აუარებელი განმარტებანი სიტყვებისა თუ საგნებისა და კვლევადიებანი ფასდაუდებელი აქვს. მისი ზოგიერთი სიტყვების განმარტება ალტაცებას იწვევდა დიდ სპეციალისტებში. რამოდენიმე სიტყვის განმარტების შესახებ, სხვათა შორის სომხურ „სეპუხ“ და ქართული „სეფეწული“-ს, უნიჭიერესი მკვლევარი ბოლოტოვი სწერდა ჭერ კიდევ დასაწყისში მარჩის მეცნიერული მუშაობისა: ამ უკანასკნელი წლების განმავლობაში ამის ფასი ლინგვისტიკაში არაფერი დაწერილაო. ბოლოტოვს რომ მეტი ეცოცხლა, რამდენ ასეთ მარგალიტებს იპოვნიდა მარჩის სხვა სიტყვების ახსნა-განმარტებაში?

მარჩი იყო დიდი მოციქული, დიდი მომხრე მთელი კავკასიის ერების ერთობის და სოლიდარობისა, თუ ერთს მათგანს თავს ესხმოდენ, ის მის დამცველად გამოდიოდა. მარჩის აზრით თუმცა მწიგნობრობა და მწიგნობრული ლიტერატურა მარტო ქართველებს და სომხებს ჰქონდათ, მაგრამ კავკასიის კულტურის შექმნაში ყველა კავკასიის ერებს ჰქონდა მიღებული მონაწილეობა, რომ კავკასია ერთ მთლიან გეოგრაფიულს და ეკონომიურს მხარეს შეიცავს, მისი კულტურაც საერთოა და ყველა მის მკვიდრთა ენები იაფეტურია, და რომ ქართლის ცხოვრებაში შენახული დებულება მათ მამამთავართა ძმობისა უძველესი მწერლობითი ცნობაა მათი ნათესაობისა, რაც ენების გამოკვლევით მტკიცდება. არც ერთს კავკასიის ერს მარჩის აზრით არ შეუძლია განცალკევებით ფეხზე დადგეს და განავითაროს თავისი სახალხო კულტურა. თუ არ მთელს კავკასიის სფეროში, საფუძველი კავკასიის კულტურისა ერთია, ეს იაფეტური კულტურაა. ვინც ამ მთლიანობას გამოეყოფა, ეს გამოყოფა დასაწყისია მისი დასასრულისა.

რაკი კავკასია და მისი ერები ერთია და ყოველთვის გაერთიანებული უნდა იყვეს, ამისთვის საჭიროა მათ ჰქონდეთ ერთი იაფეტური ანბანი და ასეთი ანბანი მან კიდევ შეადგინა და ამ ანბანით დაწერა ქართული ტექსტი სტატიისა „რით ცხოვრობს იაფეტური ენათმეცნიერება“ მთლიან კავკასიას, გარდა ერთი ანბანისა, უნდა ჰქონდეს ერთი კავკასიის საერთაშორისო ენაც. მარჩი იკვლევს ყველა კავკასიის ენების თვისებას და იმ დასკვნაზე მიდის, რომ ასეთ ენად უნდა იყოს ქართული ენა. აქ სისტემატიურად და მჭერმეტყველურად ნაჩვენებია უპირატესობა ქართული ენისა.

ქართული ნაციონალური ენა მარრის სიტყვით არის ფრთხილად მდიდარი, კულტურული, უნივერსალური შეთვისების მზრით და სანახევროდ ეხლაც კავკასიის საერთაშორისო ენაა, ვინაიდან ამ ენაზე ლაპარაკობენ ქართლები, კახელები, მეგრელები, სვანები, აბხაზები, ოსები, მთიელები და საქართველოს სომხებიც. ამასთან ეს ენა არის უაღრესად დემოკრატიული, მისაწვდომი უმდაბლესი ხალხის ნაწილისათვის.

ამრიგად კოლოსალურია და ფასდაუდებელი ღვაწლი ნიკო მარრისა ქართული ენის და კულტურის შესწავლაში, ასეთივეა მისი ღვაწლი სომხურის და საერთოდ კავკასიის კულტურის შესწავლაშიც. რაც შეეხება იაფეტურ თეორიას, რომელიც ქართული ენის წიაღიდან წამოაყენა მარრმა და რომელმაც უნივერსალური ხასიათი მიიღო, ეს ისეთი დიდი პრობლემა არის, რომ ამის გადაწყვეტას მთელი საუკუნე და მთელი რიგი მარრის მსგავსად მომზადებული ლინგვისტების მუშაობა დასჭირდება. შესწავლული უნდა იქმნას ყველა დედამიწაზე არსებული ენები და გამორკვეული მისი დამოკიდებულობა იაფეტურ ენებთან, ესე იგი კავკასიის ენებთან პირველ რიგში. აგრეთვე პრობლემა ენის წარმოშობისა ერთობ რთულია და ეს მართო ლინგვისტიკის საქმე არ არის. ჩვენთვის უაღრესად მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ გზადაგზა იაფეტურ თეორიაზე მუშაობაში აუარებელი ქართული და კავკასიური სიტყვები და ფორმები ჯეროვანად განმარტებული და ახსნილია. მიმდევრები იაფეტურ თეორიისა თანდათან ჩნდებიან ევროპაშიც და იქნება უფრო მალე გამართლდეს მარრის სიტყვები, რომელიც მომწერა, „ჩემს თეზისებს და თეორიას ჩემი სიკვდილის 40 წლის შემდეგ მიიღებენო“. მიიღებენ თუ არ მიიღებენ საერთოდ იაფეტურ თეორიას, ეს კი ექვს გარეშეა, რომ ნ. მარრი სამუდამოდ დარჩება მსოფლიო ლინგვისტთა პირველ რიგში, ბურჯად საქართველოს და მთელი კავკასიის მცოდნეობისა და მოციქულად კავკასიის ტომთა ერთობისა და სოლიდარობისა.

ალარა გვყავს ნიკო მარრი, ბუმბერაზი მეცნიერებისა, მაგრამ ჩვენდა სანუგეშოდ მას დარჩა მრავალრიცხოვანი შეგირდები საქართველოში, სომხეთში, რუსეთში, ევროპაში და ამერიკაში, რომელთაც მან გადასცა უნარი დაუღალავი მუშაობისა, თავდადება და სიყვარული მენიერებისა, კრიტიკული მეთოდი კვლევებისა, და რომელნიც ღირსეულად და ფრიად ნაყოფიერად ჩვენს თვალ-

წინ განაგრძობენ თავის მოძღვრის მეცნიერულ მუშაობას. საუკუნოდ დარჩება ღვაწლი და დამსახურება ნიკო მარრისა საზოგადოდ მეცნიერებაში და კერძოდ კავკასიის მცოდნეობაში და საუკუნოდ იქნება ხსენებაც მისი.

ეჭ. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი .

ნ. მარრი

ნ. მარრის დაკარგვით იბერიოლოგიამ, არმენოლოგიამ და საზოგადოდ ენათ-მეცნიერებამ დაჰკარგა ერთი უდიდეს წარმომადგენელთაგანი. ნამდვილი და ღირსეული დაფასება ამ დიდი, თითქმის ნახევარი საუკუნის განმავლობაში შემოქმედი მეცნიერისა პატარა სავაზეთო წერილში შეუძლებელია — ეს სპეციალური კვლევის საგანია, და ჩვენ გვსურს მხოლოდ აღვნიშნოთ ღვაწლი მისი.

ბროსსეს შემდეგ არც ერთს არმენოლოგს და იბერიოლოგს არ შეუქმნია იმდენი სომხური და ქართული ენათ-მეცნიერების დარგში, რაც მარრმა შექმნა: გრამატიკების სომხური, ქართული, ქანურ-სპეციალური ნაკვლევები სვანური და აბხაზურ ენათა ბუნებისა, არა ინდოევროპული ელემენტების გამოკვლევა სომხურ ენაში და სხვა... — აი რა მისცა მარრმა სომხურ, ქართულ და კავკასიურ ენათ-მეცნიერებას.

მაგრამ მარრი წმინდა ლინგვისტიკით არ კმაყოფილდებოდა. იგი მწერლობის მკვლევარი იყო, და კიდევ უფრო ძლიერი, ვიდრე ენათა. მისი შესანიშნავად გამოცემული სომხური და ქართული ტექსტები და მათი ყოველ მხრივი მეცნიერულად დამუშავება მთელი ეპოქაა იბერიოლოგიისა და არმენოლოგიის ისტორიაში.

მარრი არქეოლოგიც იყო და ძალიან გამოცდილი მთხრელიც, და როგორც არქეოლოგმა მან დიდი ღვაწლი დასდვა სომხური ხელოვნების ისტორიას ანისის ნანგრევთა გათხრითა და იქ აღმოჩენილ ხელოვნების (განსაკუთრებით ხუროთმოძღვრების) ნაშთთა შესწავლით დიდი ომის წინა დღე და ოსმალეთის სომხეთის არქეოლოგიური გამოკვლევით თვით ომის დროს. მან აგრეთვე გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების შესანიშნავი ტექსტის გამოცემას წინწარუძღვანა არქეოლოგიური შენიშვნები თვისი მოგზაურობითგან

ტაო-კლარჯეთში და ამით ცოტა რამ, მაგრამ ფრიად საინტერესო, ქართულ არქეოლოგიურ მეცნიერებასაც შესძინა.

მარბს აინტერესებდა დიდი პრობლემა ქართული ენის სხვა ენებთან ნათესაობისა, რომლის გადასაწყვეტად დიდი შრომა გაუწევიათ სხვა მეცნიერებსაც, მის წინამორბედთ. ამ ძიებაში შექმნა მან თავისი ცნობილი და შესანიშნავი იაფეტური თეორია, რომლის მიხედვითაც ქართული და სხვა ენები ქართული ჯგუფისა (ჭანური, მეგრული, სვანური) სემიურ ენათა ჯგუფის მონათესავე უნდა იყოს. მისი ტერმინოლოგიით ნოეტიურ ენათა ერთი დიდი ოჯახის წევრები არიან სემიტური ჯგუფი ენათა, ქამიტური და იაფეტური, რაიცა უნდა მტკიცდებოდეს მარბის მიერ ნაჩვენები მაგალითებით ბეგრათა და ფორმათა შედარებათა. აღნიშნა რა განსაკუთრებული თვისებანი, დამახასიათებელნი იაფეტურ ენათა, მარბი ეძებდა თვით იაფეტურ ენებს და მათ კვალს სხვა ენებში არა მარტო კავკასიაში, არამედ მის გარეშე — მცირე აზიაში, საბერძნეთში, იტალიაში, ისპანიაში, საფრანგეთში, ბრიტანიის კუნძულებზედ და ბოლოს კავკასიის ჩრდილოეთით და აღმოსავლეთითაც. ზოგიერთი მისი მიმდევარი იაფეტურ ელემენტებს ყველგან ეძებდა დედა-მიწის ყველა ენათა შორის. მარბს ამ ელემენტებით სურდა განესაზღვრა გზანი იაფეტელთა მიგრაციისა, მათი შერევა სხვა ეთნიურ ჯგუფებთან, მათი როლი კულტურათა შექმნაში, განსაკუთრებით ხმელთა შუა ზღვის კულტურისა. მისი აზრით თვით საკუთარი სახელები გეოგრაფიული და ეთნიური ცოცხლად არის დარჩენილი ბევრ ქვეყანაში, სადაც იაფეტურ-ნარევი ერები ცხოვრობენ: ისპანიის იბერები და საქართველოს იბერები ერთსა და იმავე ეთნიურ ჯგუფს აღნიშნავენ, ბასკები, იაფეტურ-ქამიტური ნარევი ენით, სახელით იგივე მესხები არიან და სხვ... — მარბი სციდილობდა წმინდა იაფეტურ ენათა კვლევით და მათი შედარებით იაფეტურ-ნარევე ენებთან თვით ენის განვითარების პროცესის უფრო ნათლად წარმოდგენას და ენის წარმოშობისა და ცვალებადობის პრობლემებს თვისი იაფეტური თეორიის ნიადაგზედ სწყევტდა. იაფეტურმა თეორიამ გახადა მარბი მსოფლიოში ცნობილ მეცნიერად.

მარბი იყო აგრეთვე შესანიშნავი პედაგოგი, ყოველ შურსა და წვრილმან გრძნობათ მოკლებული სხვა მეცნიერთა და თვის მოწაფეთა მიმართ, რომელ სენისგან იშვიათად არის მეცნიერი, ბევრი დიდიც კი, სავსებით თავისუფალი. მან ბევრი ეროვნების მოწა-

ფე გაწვრთნა და გახადა მეცნიერად, დამოუკიდებელ მკვლევარად: ქართველები, სომხები, რუსები, ევროპიელები, ამერიკელები. მისმა ქართველმა მოწაფეებმა შექმნეს თბილისში ქართული უნივერსიტეტი 1917 წელს, მისნი სომეხი მოწაფენი არიან დღეს საუკეთესო წარმომადგენელნი არმენოლოგიისა სომხეთში და უცხოეთში. მისნი სხვა მოწაფენი ასწავლიან დღეს ქართულს საფრანგეთში, ნორვეგიაში, ამერიაში, და მიმდევარნი მისი იაფეტური თეორიისა რუსეთს გარდა ევროპაშიაც ეწევიან კვლევა-ძიებას დიდი მოძღვრის მიერ მიცემული გზითა და მეთოდით.

აი ღვაწლი ამ დიდი მეცნიერისა, და საკვირველია: ეს ღვაწლი მისი დიდია მიუხედავად იმისა, რომ არც ერთი დიდი პრობლემა ჩვენი მწერლობისა და კულტურის ისტორიისა და თვით ენათმეცნიერების დიდი პრობლემებიც მას სწორედ არ გადაუწყვეტია, არც ერთი მისი დიდი ჰიპოთეზა და თეორია არ გამართლებულა. „ვეფხისტყაოსანი“ არ გამოდგა სპარსულითგან ნათარგმნი ისე, როგორც მარს ეგონა და არც მისგან ნაგულისხმები სპარსული ხელნაწერი „დედაი“ „ვეფხისტყაოსნისა“ აღმოჩენილი ბრიტანეთის მუზეუმში. თავის პირველ ჰიპოთეზას მარსმა თავი დაანება და მერე რუსთაველის მუსულმანობისა და სამცხე-საათაბაგოში რუსთაველის დროს გავრცელებული მაჰმადიანობის ჰიპოთეზა წამოაყენა, რომ ამით გაერკვია „ვეფხისტყაოსნის“ საკითხები. ეს ჰიპოთეზაც უსაფუძვლო გამოდგა და თვითონვე უარყო ავტორმა. — ქართული ძველი მწერლობის ზედ-კიდებულება სომხურზედ აგრეთვე გადაჭარბებული აღმოჩნდა და თანდათან გამოირკვა, რომ ქართულ საქრისტიანო მწერლობას ბერძნულთან უფრო ჰქონდა კავშირი, ვიდრე სომხურთან, თუმცა რასაკვირველია ამ უკანასკნელთანაც კერძოდ საღმრთო წერილი ბერძნულიდან აღმოჩნდა თარგმნილი და არა სომხურიდან, თუმცა რასაკვირველია სომხურიდანაც იყო ძველად ნათარგმნი რამდენიმე წიგნი, როგორც ამბობდა გიორგი მთაწმინდელი. ქრისტიანობა საქართველოში ორი გზით შემოდიოდა, საბერძნეთიდან და სომხეთიდან, მაგრამ ბერძნული ნაკადი უფრო ძლიერი აღმოჩნდა, ვიდრე სომხური, და საზოგადოდ მთელი პროცესი საქართველოში ქრისტიანობის განმტკიცებისა სულ სხვაფრად ეჩვენება ახლანდელ მკვლევარს, ვიდრე მარსსა და მის მიმდევართ წარმოედგინათ და დღესაც ზოგიერთს წარმოუდგენია. — თვით იაფეტური თეორია არ არის მართალი იმ სახით,

როგორც იგი მარტმა შექმნა და განავითარა: ენათა ქართული ჯგუფი სრულიადაც არ არის გენეტიურად ნათესავი სემიტური ჯგუფისა. ქართულ და კავკასიურ ელემენტთა ძებნა მცირე აზიის ენათა ნაშთებში, ბერძნულში, ლათინურში, და საზოგადოდ კავკასიურ ელემენტთა როლის გამორკვევა ხმელთაშუა ზღვის კულტურის შექმნაში და სხვ. მარტზედ წინაღ სხვებმაც სცადეს და მარტმა ამ მხრით ახალი და მართალი ძალიან ცოტა სთქვა, ხოლო შემცდარი გაცილებით მეტი. ერთობ წინააზიისა და კერძოდ მცირე აზიისა და პრეარიული სომხეთის ენათა კვლევა და მისი აღდგენა ახლა იწყება და ჯერ ბევრი რამ არის გასაკეთებელი, სანამ ნათლად წარმოვიდგენდეთ თუ რომელ ენებთან აქვს კავშირი ენათა ქართულ ჯგუფს და სხვა კავკასიურ ენებს, ამით გამოირკვევა საბოლოოდ, თუ რომელ ელემენტებს აღუსრულებიათ დიდი როლი პრეინდოგერმანული ხმელთაშუა ზღვის კულტურულ შემოქმედებაში. განსვენებული მეცნიერი აგრეთვე ხშირად ისეთ სფეროში შედიოდა ხოლმე თვისი იაფეტური თეორიით, სადაც იგი ბატონი არ იყო — სუმერიისა, ელამისა, ხეთის ქვეყნისა და ურარტუს ენათა მეცნიერებაში — და აქ სრულიად უშედეგო იყო ხოლმე მისი შრომა, და სხვ. — მაგრამ მიუხედავად ყოველივე ამისა, კვლავ ვიტყვით, მისი ნაღვაწი, მის მიერ დაგროვილი ხვაი მეცნიერული ნაკვლევისა იმდენად დიდია, რომ ამ შეცდომებს, ჰიპოთეზათა გამტყუნებას და თეორიათა არა სავსებით გამართლებას ისეთი წონა არა აქვს, რომ სიდიდის ხარისხი ახალოს მარტის დამსახურებას მეცნიერების წინაშე. მისი ძლიერი კალმითა და ტემპერამენტით და აზრის დიდი მოხაზულობით გამოთქმული შეცდომებიც კი ბევრს ახალს აღვსავს, და მის შეცდომათა მიხედვით ხშირად ჭეშმარიტებას შეუძლია მიადგეს იგი. ამას გრძნობს მკვლევარი მარტის თვით იმ გამოკვლევებშიც. რომელიც მას თვისი მეცნიერების „გასაბჭოებისათვის“ დაუწერია!..

ორი რამ იყო მარტის ცხოვრებაში, რასაც აქ გვერდს ვერ აუხვევთ და რამაც ძლიერ შეუშალა ხელი მისი ბედის წარმატებულებას: მისი გადაჭარბებული სიყვარული მეცნიერებისა და მისი მხოლოდ ნახევრად ქართველობა. მარტს ისე უყვარდა მეცნიერება, ისეთი ძლიერი შიში ჰქონდა, რომელიმე გარემოებას არ დაეშალა მისთვის მეცნიერული მუშაობა (რაცა მოასწავებდა მის სულიერ სიკვდილს, ცოცხლად დამარხვას, ცხოვრების მიზნის დაკარგვას),

რომ იგი ყოველ რეჟიმს ეგუებოდა. და რათგანაც ძლიერ ფიცხი ტემპერამენტის კაცი იყო, იგი ამ შეგუებას საზღვარს არ უდებდა. მონარქის დროს იგი ვითომც დიდი მონარქისტი იყო, დემოკრატიზმის დროს მისკენ იჩენდა ლტოლვილებას, ბოლშევიკების დროს გაბოლშევიკდა და ბოლშევიკური პარტიის წევრად განვიდა ამა სოფლითგან. ამით განსვენებულმა ბევრი თვისი მეგობარი და თანამოღვაწე მეცნიერი მოიმდურა. მაგრამ მეც ბედნიერება მქონდა პირადად რამოდენიმეჯერ მენახა განსვენებული, ხანგრძლივ მესაუბრა მასთან და დავეკვირვებოდი, და ჩემი ურყევი რწმენა ის არის, რომ იგი სხვა და სხვა რეჟიმებს, რომელსაც იგი მოესწრო, არა კარიერის გულისათვის, არამედ მეცნიერების სიყვარულითა და მეცნიერული მუშაობის საშუალებათა შენახვისათვის ჰგუობდა. მასაც მქონდა პოლიტიკურ რეჟიმთა სივ-კარგის თვისი საზომი, მაგრამ ამაზედ არ უყვარდა საუბარი, როგორც არა მოქმედ პოლიტიკოსს, და მისი ღრმა რწმენა იყო: ყოველივე უნდა შეეწიროს მეცნიერებას ნამდვილი მისი ქურუმის მიერ! და აქ იყო სწორედ მისი შეცდომა, ვინაიდან არიან მოვალეობანი ადამიანისა, უმაღლესნი ყოველ მეცნიერულ და მსგავს მოვალეობათა-მოვალეობანი მოქალაქისა საზოგადოების წინაშე, ერის შვილისა ერის წინაშე, მოყვასისა მოყვასის წინაშე, და ცხოვრების გზას იგი განვლის სრულის ღირსებით ვისაც ძალუძს, განსაზღვრულ დროს შესაფერი მოვალეობა აღასრულოს, თუგინდ ეს მოვალეობის აღსრულება მისი სიცოცხლის მსხვერპლად შეწირვასაც მოითხოვდეს. მეცნიერსაც მცირედ მაინც მოეთხოვება სხვა მოვალეობათა აღსრულება, გარდა მეცნიერულისა ხოლო მარტმა ყოველივე მეცნიერებას შესწირა და ამიტომ ბოლშევიკად ჩაესვენა საფლავში, რაიცა სრულიად არ იყო საჭირო. ეს მისთვის ბოლშევიკებსაც არ მოუთხოვიათ, ეს მხოლოდ თავისი მეცნიერული მოქმედების უზრუნველყოფის გადაჭარბებულმა სურვილმა უკარნახა მას. ამ მხრით იგი მეცნიერების მოწამეა, მაგრამ არა აგეთად აღსარებული მის ძველ მეგობარ მეცნიერთაგან, არამედ მათგან მომდურებულად დაცლებული საუკუნოდ.

მაგრამ მარტი მშობელ ერსაც მომდურებული დასცილდა. მიზეზი ამისა უფრო რთულია. უპირველეს ყოვლისა მარტი იყო ნარევი სისხლისა: მამით შოტლანდიელი, ხოლო დედით ქართველი. ნარევი ყოველი ჩვენთაგანია მაგრამ ჩვენი სისხლის შემადგე-

ნელი ელემენტებისა ჩვენ არ ვიცით რა, მხოლოდ ჩვენი ერის შვილად ვგრძნობთ თავს. ხოლო როდესაც მამა ან დედა სხვადასხვა ეროვნებისა ჩვენ თვითონ გვახსოვს და ჩვენ თვითონ ვიცით შემადგენლობა ჩვენი სისხლისა, მაშინ ორი ადამიანი მეტყველებს ჩვენში, თუ გინდ ერთს ჰქონდეს უპირატესობა მეორის წინაშე და ჩვენც იძულებული ვიყოთ, ერთი ერის შვილად ვალიარებდეთ თავს. მარრშიაც ორი ადამიანი იყო მოთავსებული: ქართველი და შოტლანდიელი, რომლის არც ენა იცოდა სიყრმითგან და არც ქვეყანა ენახა, მაგრამ რომელიც მაინც მასში არსებობდა როგორც უცხო. შეაწუხებდნენ მას როგორც ქართველს, როგორც ეს მოხდა მაგალითად საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხის გარჩევის დროს განსაკუთრებულად კომისიის მიერ, რომლის მეცნიერული უდიდესი ექსპერტი თვითვე იყო პეტერბურგში, მყისვე აღიმართებოდა იგი როგორც ფიცხი, კეთილშობილი, მებრძოლი გურული, პატრიოტი ქართველი და ლომივით იცავდა ერონულ ინტერესსაც და თავის საკუთარ ქართველობასაც. ეს გადაჭარბებული ქართველობა მისი კიდევ მეტად სჩანს მის რასიულ პატრიოტიზმში, ჰხედავს რა ყველგან იაფეტურ ელემენტებს. ხოლო იგრძნობდა რა თავს შეურაცხებულად ქართველთაგან, მაშინვე ის უცხო დაეზიდებოდა მას და ამორებდა სრულიად ქართველობას, შეურაცხებულს მხოლოდ რამოდენიმე ქართველისაგან, და მაშინ ვეღარც საქართველოს ინტერესებს ჰხედავდა იგი და აღარც სულიერ მოთხოვნილებას გრძნობდა ქართველებთან კავშირისა და ურთიერთობისა. — შემდეგ, ჰარრი არმენოლოგიც იყო და იბერიოლოგიც. ხოლო გავლენა იმ სომეხთა მეცნიერებებს სკოლისა, რომლებსაც უჩივის ილია „ქვათა ღაღაღში“, უმჭველად განიცადა მარრმა და როდესაც მან არა განგებ, არამედ ამ გავლენით, ფიცხად გადააჭარბა სომხური კულტურის ქართულზედ ზემოქმედების განზომებაში და ამაზედ ქართველებმა პროტესტი განუცხადეს იუკადრისა მეცნიერმა და ვეროდესლა შესძლო მიტევება, მით უმეტეს რომ განსაკუთრებით არასპეციალისტები აწარმოებდნენ მის წინააღმდეგ პოლემიკას და თვით აჭარბებდნენ მეორე მხრით. ამან დაჰბადა მარრის სიძულვილი ნაციონალიზმისადმი ჯერ მეცნიერებაში და მერე პოლიტიკაშიც, მაგრამ აქაც სცდებოდა და ვერ ამჩნევდა პირველად იმას, რომ ეს ნაციონალიზმი მის მიერ წარმოდგენილ მხარეს მეტი ჰქონდა, ვიდრე ქართველებს და თვით იგი მისთვის სრუ-

ლიად უცხო ნაციონალიზმს ემსახურებოდა თავისდა შეუმჩნეველად. ვერ ამჩნევდა ვერც იმას, რომ ნამდვილი მამულიშვილობა მშობელი ერის კულტურის კვლევის დროს მეცნიერს ინტუიციას უძლიერებს, ქვეშარტებას უფრო ადვილად დაანახვებს, ვიდრე მშრალი ობიექტივობა, რომელიც აგრეთვე ხშირად მოჩვენებითია, და მარსაც იგი აროდეს ჰქონია. და ბოლოს მან არც იმის გაგება მოისურვა, რომ მეცნიერებაში ნაციონალიზმის დაგმობა უფლებას არ გვაძლევს მთელს ერს და მის შვილთ საზოგადოდ ნაციონალიზმი ე. ი. ეროვნულ უფლებათათვის ბრძოლა დავუშალოთ. — ამასთანავე მარრი მარტოდ ჰგრძნობდა თავს ქართულ ენათმეცნიერებისა და კულტურის კვლევის ასპარეზზედ და უკადრისობდა კრიტიკას, კონტროლს, რათგანაც პირველად მართლაც ჰხედავდა, რომ მისნი კრიტიკოსნი მასთან შედარებით უსუსურნი იყვნენ, ხოლო შემდეგ თვით საკუთარ ქართველ მოწაფეთა იმედი არა ჰქონოდა, რომ იგინი ოდესმე დიდ რასმე შეჰქმნიდნენ მეცნიერებაში. და აქაც დიდად შესცდა!..

ყოველივე ამით აიხსნება ის წინააღმდეგობა, რომელიც მან გაუწია ქართული უნივერსიტეტის დაარსებას სწორედ მის მოწაფეთა მიერ თბილისში. ხოლო როდესაც საქართველოს დამოუკიდებლობა განმტკიცებულად მოეჩვენა მასაც და იანგარიშა, რომ მის საყვარელ მეცნიერებას დამოუკიდებელ სამშობლოშიც კარგად ემსახურებოდა, რუსეთში ბოლშევიზმის მძიმე რეჟიმის ატანას საქართველოში გადმოსახლება არჩია მან და ეს მისი სურვილი დიდი პატრიოტული ალტაცებით გვამცნო. მაგრამ საუბედუროდ საქართველო დაიღუპა, სანამ მარრი ქართულ უნივერსიტეტს ეწვეოდა. მარრი დარჩა რუსეთში და შეურჩედა რა რეჟიმს, კვლავ ძველებურად, არა მეგობრულად განეწყო ბოლშევიზმის წინააღმდეგ მებრძოლ ქართულ უნივერსიტეტს და ამით საბოლოოდ მოიმდურა ქართული უნივერსიტეტიც და ქართველი ერიც. რომლის გაუტეხელმა სულმა ბოლოს იქ შეაფარა თავი და იქითგან ებრძოდა დაუნდობელ მტერს.

არ ვიცი, ჰქონდა თუ არა განსვენებულს სურვილი, მის საყვარელ გურიაში ყოფილიყო მისი უკანასკნელი და საუკუნო სამკვიდრებელი. თუ შეიძლება საქართველო არა, გურია მაინც უეჭველად უყვარდა მას. ეს ნამდვილად ვიცი. ყოველ შემთხვევაში იგი რუსეთის უცხო მიწაში დასაფლავეს, მაშინ როდესც იგი ღირსი იყო

ათასჯერ მიტევებისა და ჩვენი დედაქალაქის პანთეონში დაკრძალვისა. ქართველი ერი სულგრძელია და საქართველოს მიწა სიყვარულით ჩაიკრავდა გულში თვის წიაღში ქართველი დედისაგან შობილს დიდ მეცნიერს. მაგრამ ვინ ჰკითხა რა ქართველს ერს, და ან იქნებ არც განსვენებულის უკანასკნელი სურვილი იყო, საქართველოს საფლავში მაინც შერიგებოდა! ვინ იცის...

საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი ჩვენ შორის, დიდო მეცნიერო, საქართველოს ძედ შობილო უცხოო! დეაწლი შენი საუკუნო მიბაძვად დარჩეს ყველასთვის, ხოლო ბედი შენი ბევრისათვის სამართლისო გაფრთხილებად!

მ. წ ე რ ე თ ე ლ ი

ნიკო მარრი

რუსეთში გარდაიცვალა სახელოვანი მეცნიერი, ჩვენი თანამემამულე აკადემიკოსი ნიკო მარრი. ჩვენ მიზნად არ დავგისახავს განსვენებულის მეცნიერული მოღვაწეობა და დამსახურება აღუწეროთ. ეს მეტად დიდი და რთული თემაა და ის გაზეთის ფარგლებში ვერ მოთავსდება და მასთან ეს სპეციალისტების საქმეა. ჩვენ გვსურს მხოლოდ განსვენებულის ცხოვრება და მოღვაწეობა საერთოდ დავახასიათოთ. ნიკო მარრი მამით პოლანდიელი იყო და დედით ქართველი. დაიბადა გურიაში და იქ აღიზარდა. ქუთაისის გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ შევიდა პეტერბურგის უნივერსიტეტში, სადაც იწყება მისი მეცნიერული მუშაობა და მოღვაწეობა. ჭერ კიდევ სტუდენტი იყო, როდესაც მან გამოაქვეყნა პირველი თავისი მეცნიერული შრომა გაზ. „ივერიაში“ № 86, 1888 წ. 2 აპრილი, შემდეგი სათაურით „ბუნება და თვისება ქართულ ენისა“, სადაც პირველად გამოითქვა აზრი ქართული ენის ნათესაობისა სემიტურ ენებთან. (აქვე მოვავაზნებთ მკითხველს სპარსეთის მგოსნის ფირდოუსის ათასი წლის იუბილეს გამო, რომ ამავე გაზეთში „ივერია“ 1891 წ. № 138 მოთავსებული იყო განსვენებულის შრომა „ორიოდე სიტყვა შაჰნამეს ქართული თარგმანის შესახებ“).

უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ ის დატოვებულ იქნა აღმოსავლეთ ენების ფაკულტეტზე საპროფესოროდ. შემდეგში ის ამავე უნივერსიტეტის პროფესორია და 1912 წლიდან უკვე პეტერბურგის მეცნიერების აკადემიის წევრი. მას გამოაქვეყნებული აქვს თავისი შრომები, რომელთა რიცხვი რამოდენიმე ასი იქნება უმთავრესად რუსულ ენაზე და აგრეთვე ქართულ, სომხურ, გერმანულ, ინგლისურ და ფრანგულ ენებზედ. გასულ წელს შესრულდა 45 წელი მისი მეცნიერულ მუშაობისა, რაც თფილისის უნივერსიტეტმა სპეციალური კრებულის გამოცემით აღნიშნა.

განსვენებული მარტიო აკადემიურ-თეორიულ მუშაობას უნივერსიტეტის ფარგლებში არ ეწეოდა, არამედ ის მოგზაურობს, აწარმოებს არქეოლოგიურ გათხრებს და თვით კრებს ისტორიულ მასალებს თავის საგნისათვის. 1902 წ. მან იმოგზაურა სირია-პალესტინაში და შემდეგში გამოსცა ქართულ მონასტრებში იქ ნაპოვნი ქართული ხელნაწერები თავისი კომენტარებით (მასზედ

ადრე იმოგზაურა პროფ. ალ. ცაგარელმა, რომელმაც ამ ხელ-
ნაწერთა შესახებ შრომა გამოსცა). საერთოდ დაუფასებელია ის
სამსახური, რომელიც განსვენებულმა ქართულ მეცნიერებას გა-
უწია, ქართულ ისტორიულ-ლიტერატურულ მასალების დამუშავე-
ბით და გამოცემით. აგრეთვე დიდი დამსახურება მიუძღვის მას
„ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლის საქმეში ნიკო მარტის შემდეგ პო-
ემის დილექტანტურ კვლევას ბოლო მოეღო და ამიერიდან ის მეც-
ნიერულ მეთოდებით სწარმოებდა მის შრომებიდან ამ საგანზედ
განსაკუთრებით აღსანიშნავია:

„Witias w barsouoi schkur i nowaja kulturno-istoritscheskaia
problema (1907) „Kult jenschschini i rizarstwo“ (1919) „Wstupi-
elnia i saklutschitelnia strofi w Barsowoi koje, schoti is Rus-
tawa.“

თუმცა მის მიერ გამოთქმული მოსაზრებანი (მაგ: ის ამტკიცებ-
და რომ რუსთაველი იყო „ხუროთ-მოძღვარი, რომელმაც შესძლო
ნათარგმნ სპარსულ ამბავისათვის ეროვნული სახეობა მიეცა“ და
ვითომც ეს „სპარსული ამბავი“, რომელიც მგოსანმა ლექსად გარ-
დათქვა, „ობოლი მარგალიტი“ უნდა ყოფილიყო და ბევრად მაღლა
უნდა მდგარიყო რუსთაველის ქმნილებაზედ“) არ გამართლდენ,
მაგრამ მიუხედავად ამისა მისი შრომები პოემის შესწავლისათვის
დიდი მნიშვნელობისა იყვნენ.

მთავარი საგანი მისი მეცნიერული მუშაობისა იყო კავკასიური
ენები. მან ეს ენები მის მიერ დაარსებულ „იაფეტიათა“ ოჯახს
მიაკუთვნა და აქედგან წარმოიშვა ეგრეთწოდებული „იაფეტური
თეორია ენათა მცოდნეობისა“. ამ თეორიის ისტორია მოკლედ
შემდეგია: ზემოდ მოხსენებულ გაზ. „ივერიაში“ გამოქვეყნებულ
შრომაში გამოთქმულ აზრს ქართულ ენის სემიტურ ენებთან ნა-
თესაობის შესახებ, ის 1908 წ. უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენე-
ბის ფაკულტეტის გამოცემაში: „ძირითადი ცხრილები ძველ-
ქართულ ენის გრამატიკისა, წინასწარი ცნობით ქართულ ენის
სემიტურ ენებთან ნათესაობის შესახებ“, უკვე ღრმა მეცნიერულ
საბუთებით ამტკიცებდა. ეს შრომა იყო შედეგი ოცი წლის მუშა-
ობისა, რომელსაც წინაუძღოდა ფილოლოგიური დამუშავება ქარ-
თულისა და „კულტურულ-ისტორიულად მასთან დაკავშირებულ —
სომხურ ენისა“.

რადგან მარტო ქართული ენის შედარება სემიტურ ენებთან

საკმარისი არ გამოდგა, ამისათვის საჭირო გახდა მის მონათესავე
ენათა შესწავლა (მეგრულის, ქანურისა და სვანურის) და ეს მეტ
მასალას აძლევს თავის დებულებათა გასამართლებლად და რადგან
ნათესაობა ქართულ და მის მონათესავე ენებისა სემიტურ ენებთან
მას დამტკიცებულად მიაჩნდა და სემიტური კი ქამიტურ ენებს ენა-
თესავეებიან „სხვა გამოსავალი არ იყო, ამ ენათა ჯგუფისთვის,
რომელც კავკასიაში მოთავსებულა, გვეწოდებინა მესამე ძმის —
იაფეტის სახელი“. შემდეგში ძველ ლურსმულ წარწერების შეს-
წავლამ მეცნიერი დაარწმუნა, რომ ამავე იაფეტურ ენათა ოჯახს
ეკუთვნიან — ქალღური, სუმერული და ძველი ელამური. თავის
კვლევა-ძიებას ის აფართოებს და იაფეტურ ენებთან დაკავშირებით
იკვლევს წინა აზიის, ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნებისა, სამხრეთ ევ-
როპისა და შემდეგში პამირის ხალხთა ენებს. შედეგებს ამ თავის
კვლევა-ძიებისა ის აქვეყნებს ლაიპციგში გამოცემულ შრომაში.

Der jak hetische kaukasus und das dritte ethnische Element
im) Bildungsprozeß der mittelländdischen kultur.“

და აქ იაფეტურ ენათა ციკლში შეაქვს: ბასკური — ისპანიაში,
მკვდარი ეტრესკული იატალიაში და ვერშიკული პამირზედ. ამ
ხნიდან უკვე მისი აზრით იაფეტოლოგია გასცილდა კავკასიის
საზღვრებს. შემდეგში ცოტა თუ ბევრად იაფეტური ელემენტების
მატარებლად აღმოჩნდნენ სხვა ძველი ენებიც ევროპისა, როგორც
მაგალითად ბერძნული, ლათინური, ალბანური და გერეთვე გერ-
მანული და რუსული. 1924 წლიდან იაფეტოლოგია გადაიქცა
თეორიად, რომელმაც მიზნად დაისახა საერთოდ ენისა და სიტყ-
ვიერების წარმოშობის შესწავლა და აგრეთვე შედარებითი შესწავ-
ლა ყველა ჩვენ დრომდის მიღწეულ ძველ ენათა მათ წინა ისტო-
რიულ მდგომარეობაში ამა თუ იმ ეპოქის საზოგადოებრივ ცხოვ-
რების წყობილებასთან დაკავშირებით. მერმედ გამოქვეყნებულ
შრომებში „ხმელთაშუა ზღვის ინდო-ევროპიული ენები“ და სხვა,
ამტკიცებდა რომ ინდო-ევროპიული ენები წარმოადგენენ ახალ
ფორმაციას იაფეტურ ენებისას. „რადგან იაფეტოლოგია საერთოდ
ენის წარმოშობისა და განვითარების შესწავლის მეტყველებად
გადაიქცა, საჭირო გახდა ახალი მეთოდოლოგიური ფორმები კვლე-
ვა-ძიებისა. მისი აზრით სიტყვის შექმნისათვის და საერთოდ ენის
წარმოშობისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება მატერი-
ალურ-ფიზიკურ მხარეს ცხოვრებისას და წარმოების იარაღთა და

საერთოდ სოციალურ ცხოვრების განვითარებასთან იცვლება ვითარდება თვით ენა. ენის განვითარების შესწავლა შეიძლება მხოლოდ თვით სოციალურ ცხოვრების ფორმების და ბუნების ახსნით და გაგებით. ამნაირად მან ენათა მეცნიერებაში შეიტანა ის თეორია, რომელსაც მატერიალისტური ეწოდება და მასთან დაკავშირებით ის აარსებს „მარქსისტულ მეთოდს“ ენათა კვლევა-ძიებაში. ჩვენი სახელოვანი ისტორიკოსი ივ. ჯავახიშვილი ბრძანებს: „იაფეტური ენები აკად. ნ. მარრის თეორიის სარბიელს შეადგენს. ეს ცნება თვითონ ნ. მარრისვე წყალობით მეტად ცვალებადი გამოდგა და „იაფეტიათა ოჯახი“ იმდენად გაიზარდა და იზრდება, რომ ლამის არის მთელი დედამიწის მოსახლეობა დაიჩემოს. ამისდა მიხედვით ცვალებადი გამოდგა თვით იაფეტიათა ოჯახის ენის ნიშანდობლივი თვისებებიც“... და რომ თვით ფონეტიკური მოსახრებანიც „იაფეტოლოგიაში“ მეტად მერყევია, რადგან მათი „დამაჯერებლობის შერყევისათვის თვით ნ. მარრს არა ერთხელ შეუწყვია ხელი თავის წინანდელ კატეგორიულ დებულებათა შემდეგში ხშირად უარყოფითა და ახალი კატეგორიული დებულებისვე წამოყენებით“. არც ევროპის მეცნიერთა წრეში მოიპოვა საერთო ჯამართლება ნ. მარრის თეორიამ. მაგრამ თვით პრობლემის დაყენებით მან აიძულა ევროპის მეცნიერება ამ საკითხზედ ჯეროვნად ემუშავნა და თავის კვლევა-ძიების საგნად გაეხადა. ქართველი ერი და მისი ისტორიულ-კულტურული ცხოვრება ხომ ამ საკითხის მთავარი საგანი იყო და ამნაირად ის ევროპის მეცნიერთა ინტერესების ფარგლებში მოექცა. პარიზის, ბრუსსელის, ლაიპციგის, ბონის და ვენის უნივერსიტეტებში წარმოებული მუშაობა ქართველობის შესწავლისა, ხომ ნათლად ამტკიცებენ თუ რა გულმოდგინედ იკვლევს ევროპის მეცნიერება ამ საგანს. და უნდა ითქვას რომ მთავარი დამსახურება ამაში განსვენებულს მიუძღვის. მის მიერ პარიზში წაკითხული ლექციები ქართული ენის შესახებ Graffin და Bryère-ის მიერ (მარრის მოწაფე) ცალკე წიგნად გამოიცა. ინგლისურ ენაზედ გამოსულ ალენის „საქართველოს ისტორიის“ გამოცემას განსვენებულმა მასალების მიწოდებით თუ რჩევით დიდად ხელი შეუწყო. საქართველოს უნივერსიტეტის მეცნიერებთან ვერ იყო კარგ განწყობილებაში. რატომღაც გამწყურალი იყო მათზე. თუმცა ჩვენი მეცნიერთა და მკვლევართა მთელი რიგი (ა. შანიძე, ი. აბულაძე, ს. ყაუხჩიშვილი, ს. კაკაბაძე, ი. მიქე-

ლაძე, ვ. ბერიძე, ფუტურიაძე და სხვანი) მისი ყოფილი მოწაფეები შეიძლება ეს იმით აიხსნებოდეს რომ მის თეორიას ყოფილი მისი მოწაფეები არ იზიარებდნენ. ერთმა ბოლშევიზანურ საზოგადოებამ ბერლინში („ახალ რუსეთის მეგობართა საზ-ბა“) გამოაცა რამოდენიმე ჟურნალი საბჭოთა რუსეთის შესახებ. ერთი ნომერი საქართველოს ჰქონდა მიძღვნილი მთლიანად. ამ ნომერში იყო ნ. მარრის შრომაც „ქართული ენა“. გასწვნიებული ვერც აქ ასცდა, რომ ქართველი მეცნიერები წყრომით არ მოეხსენებინა. ამ შრომის შესავალში ის ურჩევდა თავი დაენებებიათ ქართულ ენის კვლევისათვის, არა მხოლოდ იმათ, ვისთვისაც ეს ენა უცხოა, არამედ ვისთვისაც ეს ენა მშობლიურია, „მაგრამ რომელთათვის მათი სოციალური მდგომარეობისა და შეგნების გამო საზოგადოებრივი ცხოვრება საბჭოთა კავშირისა და მასთან დაკავშირებით წარმოშობილი ბუნებრივი აუცილებლობა ახალ მეთოდისა ენათა მეცნიერებაში უცხოა და არა სასიამოვნო“ და მწვავედ მოიხსენიებს „ნაციონალისტურად განწყობილ“ ქართველ მკვლევართ. მაგრამ მიუხედავად ამისა შრომა მეტად საინტერესოა და რაც მთავარი დიდ მეცნიერული მკერმეტყველობით არის დახასიათებული ქართული ენის ძლიერება და ქართველი ერის ისტორიულ-კულტურული და ეროვნული სახე. 1923 წ. ჩვენ დავესწართ მის მოხსენებას ბერლინში: „ქართველი ერის კულტურული შუბლი ენათმეცნიერების მიხედვით“ (შემდგენში ის გამოქვეყნდა, „მნათობში“ № 12. 14) ეს ხომ მართლაცაა ჰიმნი იყო ქართველ ერის კულტურისა! და გააოცებს აღამიანს რომ ამდენ სიყვარულთან ქართველ ერისადმი, ის ვერ ითმენდა თუ სხვები ქართველი ერის ენისა და კულტურის თავისებურებას იცავდნენ და უცხოთა გავლენით კი არა, არამედ როგორც თვით ქართველ ერის სულიერ შემოქმედებას აღიარებდნენ. ბოლხანებაში ის სულიერად თავის სამშობლოს მეტად დასცილდა და მალე მთლად მოსწყდა იმ დროს როდესაც ცალი ფეხით სამარეში იდგა, ის შევიდა რუსეთის კომუნისტურ პარტიაში და ამით თავის სამშობლოს დაპყრობა მტრის მიერ გაამართლა. ამნაირად მან პოლიტიკურად და ეროვნულად თავისი ქვეყნის ისტორიულ-სახელმწიფოებრივი უფლებები უარპყო, მაგრამ მას დაავიწყდა თავისივე ნათქვამი. შემთხვევით არ იყო, რომ ერთმა ქართველმა მეცნიერმა თავის შრომაში ეს მისი ნათქვამი მოიგონა. თავის შრომაში „ქართველი ეროვნება“ 1905 წ. მარრი სწერდა: „სა-

ქართველოს ცხოვრება ხან-და-ხან რამდენისამე ათის წლობით მტკიანად წარმოადგენდა სამწუხარო სურათს, რომელიც ნამდვილად გამოხატულია უცხოელ და შინაურ წყაროებში და რომელსაც ხან-და-ხან მთელი ქართველობა შეეძლო ჩაეგდო სრულს სასოწარკვეთილებაში, მაგრამ საქართველო ამისთანა შემთხვევაშიც არ ჰკარგავდა იმედს, მაშინაც არ ღალატობდა უკეთეს ბრწყინვალე მომავლის რწმენას, მაშინაც არ ივიწყებდა თავის პატივს, როგორც კაცობრიობის წევრისას. როგორც ისტორიულად შექმნილის ნაციონალურ-კულტურულის ერთგულისას. ეს სიტყვები მას დააწერიანა ღრმა ცოდნამ ჩვენი ერის ისტორიისამ და იქიდან ამოკითხულ უკვდავებამ ქართულ ეროვნულ სულისა და ნებისყოფის! ვის არ ახსოვს მისი წიგნაკი დეკანოზ ვოსტორგოვის წინააღმდეგ. აქ უკვე მეცნიერი პოლიტიკური მებრძოლია და ქართველი ერის თავმოყვარეობის დამცველი. იარაღად უტყუარ ისტორიულ საბუთებს ხმარობს და მტერს სასტიკად და დაუზოგავად უტევს და საშინლად ამარცხებს. ეხლანდელი მტრები ხომ ათიათასჯერ საშინელები არიან ვინემ ვოსტორგოვი იყო?! მას რა მოხდა ნიკო მარრის სულში რომ მან ესენი იწამა? ეს საიდუმლოებით მოცულია და ეგებ მომავალში ვინმემ ახსნას! ის თუ სამშობლოსათვის დაიკარგა, მაგიერში მისი ერთად ერთი ვაკე სამშობლოს დაუბრუნდა და უკვე რამოდენიმე წელია, რაც საქართველოს უნივერსიტეტში სამშობლოს მეცნიერების მსახურია. ეხლა როდესაც განსვენებული წარსდგა იმის წინაშე, ვინც განიკითხავს ამა ქვეყნისა საქმეთა ჩვენთ, არ გვმართებს მსაჯულნი ვიყვეთ მისი. სახელოვან მეცნიერს პატივისცემით მოიხსენიებს ყოველი ქართველი და დღეს კი ვიტყვით: „განუტევე უფალო მას ცოდვანი მისნი!“

გერონტი ქიქოძე

ლიტერატურულ მუზეუმში დაცული გერონტი ქიქოძის არქივი მწერლის ღრმა და მრავალმხრივ შემოქმედებას და მისი დახვეწილი პიროვნების სულიერ და ინტელექტუალურ ერთიანობას წარმოგვიდგენს.

საინტერესოა ხელნაწერთა ფონდში არსებული გ. ქიქოძის 18 უბის წიგნაკი. ეს ჩანაწერები გარკვეულად ეხმაურება მისი მსოფლმხედველობის ზოგიერთ ასპექტს და მწერლის ცხოვრებისეულ განწყობილებებსაც გამოხატავს.

გთავაზობთ ფრაგმენტებს გერონტი ქიქოძის უბის წიგნაკებიდან.

„ტიციანი აღმოსავლეთში, ტერტულიანი დასავლეთში უკიდურესად მტრულად იყვნენ განწყობილი წარმართული კულტურისადმი, მაგრამ ქრისტიანულ აბოლოგეტიკაში უფრო ზომიერმა მიმართულებამ გაიმარჯვა.

კულტურულმა ქრისტიანულმა საზოგადოებამ შეინარჩუნა ანტიკური სკოლა, რომელიც მხოლოდ შემდეგ დაემხო, როცა რომის იმპერის ნანგრევებზე ბარბაროსები დასახლდნენ“.

„ემინი ლონდონიდან წერილს სწერს ერეკლე მეფეს 1758 წ.: ჯერ კიდევ ინდოეთში გავიგონე შენი სახელი, მაგრამ მხოლოდ ინგლისში გავიგე შენი გამარჯვებების ამბავიო.

ერეკლეს ის ქართველთა და სომეხთა მეფეს უწოდებს“.

...ერთხელ ღამის ცხრა საათზე ერეკლე მეფემ თელავის სასახლეში მიმიწვია მღვდელ ტერ-ფილიპესთან ერთად. საუბრის დროს

ერეკლემ სთქვა, მას შემდეგ, რაც ორი მოძმე ხალხი — ქართველები და სომხები რელიგიური დოგმატების დარგში დაშორდნენ ერთმანეთს, ისინი განცალკევდნენ და ურჯულოთა უღელქვეშ მოხვდნენო, საჭიროა, რომ ისინი გაერთიანდნენ... (მეფემ თავის აზრის გასანმარტებლად ორივე ხელი შეაერთა) უამისოდ ვერავეითარ კეთილშობილ გეგმას ვერ შეადგენენ: ამ მიზნით საჭიროა მხოლოდ ზოგიერთი ზედმეტი და უსარგებლო ცერემონიის უკუგდება“.

ემინი.

„რა ძნელია ადამიანის ცნობა, მისი სულის სიღრმეში ჩაწვდომა, რა ხშირად ვცდებით ჩვენ მსგავსი მოტივების გამოცნობაში. თუ ჩვენთვის ასე ძნელია ადამიანის სულის საიდუმლოების ახსნა, მით უმეტეს ძნელი უნდა იყოს გარეგანი ქვეყნის საიდუმლოების გამოცნობა“.

„ჩვენი მხატვრული ლიტერატურის საუკეთესო წარმომადგენლები ყოველთვის დიდი ჰუმანისტები იყვნენ. ჯერ კიდევ XII ს. შოთა რუსთაველი ამბობდა: „მიეც გლახაკთა საქურჭლე, ათავისუფლე მონები“. „ლევკი ლომისა სწორია, ძუ იყოს თუნდა ხვალია“. არჩილი სწერდა: „გლეხი კაცი თუ წაიქცა, საქართველო დაძაბუნდა“. დავით გურამიშვილი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, ალ. ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, — ყველა დიდი პროგრესისტები და ჰუმანისტები იყვნენ, მაგრამ ისინი გამოუკლებლივ ქართველი არისტოკრატის წრეებიდან წარმოსდგებოდნენ. ეგ. ნინოშვილი პირველი დიდი ქართველი მწერალი იყო, რომელიც დემოკრატის წიაღიდან გამოვიდა. მან აიღო ის დროშა, რომელიც მანამდე თავადაზნაურობის წარმომადგენლებს ეჭირათ ხელში“.

„სული დაცარიელდა და ელექტრონაკადით არ შეიძლება მისი შევსება“.

„ვთარგმნიდი უმეტესად, რაც მიყვარდა: ბალზაკი, სტენდალი, მერიმე, დოდე, ვეთანხმები გორკის, რომელიც ამბობდა: „ისწავლეთ წერა ფრანგებისაგანო“.

„ივანე მაჩაბლის დაკარგვა მეცხრამეტე საუკუნის ქართველთა ზოგადობრივი ცხოვრების არანორმალობას მოწმობს ისევე, როგორც ამას მოწმობს ნიკოლოზ ბარათაშვილის, სოლომონ დოდაშვილის, სერგეი მესხის, ალექსანდრე ყაზბეგის, ილია ჭავჭავაძის, კოლა ლომთათიძის და სხვა ქართველი მწერლებისა და მოღვაწეების ბედი“.

„აინშტაინი ამტკიცებს, რომ დრო დასრულებულია და სამყარო 2 მილიარდი წლის წინათ შეიქმნა. ნიუტონი კი აღიარებდა, რომ დრო და სივრცე უსასრულო არიან და სამყარო დაუსაზამოა; თუ სივრცე ან დრო ჩვენში არსებობს და არა მე ვარსებობ დროში და სივრცეში, მაშინ საგნობრივი სამყარო ჩემში არსებულა.“

თუ ხელოვნება მხოლოდ სინამდვილეს ასახავს, რა საჭიროა იგი...“

„ზარია ეოსტოკაში“ № 124 დაიბეჭდა ვინმე კოსტანაშვილის წერილი „აღსავსე ყალბი ციტატებით და უკუღმართი დებულებებით“.

კოსტანაშვილის ბრალდებანი: „რომ ქიქოძე გვერდს უვლის რუსული აზროვნების თავისებურებას“.

„აპოლიტიკურობას ამკლავნებს უდიდესი გულახდილობით“.

„ბარათაშვილს ქრისტიანულად მოაზროვნე მწერლად თვლის“.

შემდეგ საქ. გამომცემლობის მუშაკების თათბირზე კოსტანაშვილის წერილს დასტური გასცა „ზოგიერთმა პასუხისმგებელმა მუშაკმა“.

„ამ სამი-ოთხი წლის წინათ აქ მონანიების და თვითგვემის საღამო გაიმართა. გამოვიდნენ მწერლები და დაიწყეს თავიანთი შეცდომების და ცოდვების აღიარება. შალვა დადიანი მკაცრად გააკრიტიკეს მისი „უბედური რუსის“ ანტირუსული ტენდენციისათვის. შალვა ძალიან ღირსეულად გამოვიდა. მან სთქვა: გიორგი რუსის სახე ჩემი გამოგონილი არაა. მე ის რუსი ისტორიკოსების ნაწერების მიხედვით დავხატეო... დამაჯერებელი ციტატები მოიყ-“

ვანა. რად არ აქცევთ ყურადღებას, რომ ამ რუსის გვერდით მე გამოვიყვანე რუსი ხალხის სიმპატიური წარმომადგენელი კუზმაო?

მე ჩემს წიგნს ვერ შეველევი, თუ არ მოგწონთ, ნუ გამოსცემთო. ეს იყო ჭეშმარიტად ვაჟკაცური სიტყვა და მან მოწონება დაიმსახურა, თვით კრებაზე დამსწრე მწერლებში...

შალვა იყო ნამდვილი ქართველი ჯენტლმენი, მოკლებული ყოველგვარ შურიანობას“.

„...რაც შეეხება ქალებს, მე მათ ყოველთვის მოკრძალებით ვეპყრობოდი. მეგონა, რომ მათი შეურაცხყოფა ჩემი დედის, ჩემი დის შეურაცხყოფა იქნებოდა. ზოგიერთი მხრით მათ უფრო მაღალ არსებად ვთვლიდი, ვიდრე მამაკაცებს. მე დიდ სიამოვნებას მანიჭებდა მათი სხეული... განსაკუთრებულ ბედნიერებას მათ სულიერ დამორჩილებაში ვპოულობდი... უნდა ვაღიარო, რომ ამას ხშირად ვერ ვახერხებდი, ხშირად უმწეო, შეიძლება სასაცილოც ვიყავით მათთან ბრძოლაში...“

მარკ ავრელიუსი: „მოვა დრო, როდესაც შენ ყველანი დაგავიწყდება და შენ ყველას დაგავიწყდები“.

პაბლო პიკასო: „მე არ ვწერ ნატურიდან, მე ვწერ ნატურის შემწეობით“.

დე გოლი: „თვითგამორკვევა ერთადერთი პოლიტიკაა, რომელიც ღირსია საფრანგეთისა“.

„თუ სივრცე და დრო ჩემში არსებობს და არა მე ვარსებობ დროში და სივრცეში, მაშინ საგნობრივი სამყაროც ჩემში არსებულა. კიდევ მეტი: ის არც ჩემამდე ყოფილა და არც ჩემს შემდეგ იქნება. მე ღმერთი... შემომქმედი ვყოფილვარ, ხოლო ეს სამყარო ჩემი ფანტაზია, სიზმარი, ილუზია ყოფილა...“

„დარწმუნებული ვარ, რომ არაფერი იმისაგან რაც მე დამიწერია არ დარჩება ჩემს შემდეგ, მაგრამ მე მიყვარდა ჩემი სამშობლო როგორც შეილს თავისი ავადმყოფი დედა უყვარს და მე ვცდილობდი მისი ტკივლების შემსუბუქებას...“

„სულიერი კულტურის დარგში სულ სხვა ხასიათის მონაცვლეობა არსებობს, ვიდრე ეკონომიკური ცხოვრების სფეროში. კაცობრიობის ეკონომიკაში გრანდიოზული ცვლილებები ხდება ხალხთა გადასახლებების, ომების, ახალი კონტინენტების აღმოჩენის წყალობით. გვაროვნული წყობილება მონათმფლობელურმა შესცვალა, მონათმფლობელური — ბატონყმურმა, ბატონყმური კაპიტალისტურმა: ამჟამად ჩვენი თაობების თვალწინ კაპიტალისტური წესწყობილება აღმოსავლეთ ევროპასა და ჩინეთში სოციალისტურმა შესცვალა. ამ ცვლილების, რევოლუციების კატაკლიზმების დროს კაცობრიობის მოაზროვნეების მიერ ანთებული ლამპარი ანათებს და ერთნაირ აღტაცებას იწვევს მომდევნო თაობებში. ეკონომიკური რევოლუცია არაფერს აკლებს ამ სინათლეს.

მარქსი აღტაცებული იყო ანტიკური ბერძნული ხელოვნებით და ლიტერატურით, პომპროსი ესქილით, არისტოტელით, სკულპტურით ან არქიტექტურით, რომელთაც დღემდე მიულწეველი მხატვრული ძეგლები დაგვიტოვეს. მაგრამ განა, ეს ომი ნიშნავს, რომ მონათმფლობელური საზოგადოება მიაჩნდა წასაბაძად? ცნობილია ენგელსის აღტაცება რენესანსის მოაზროვნეებით, აღმომჩენლებით და მხატვრობით, მაგრამ ეს განა იმას ნიშნავს, რომ ის ამერიკელი ონავარი ოქროს მაძიებელი იყო?“

„თავისი მსოფლმხედველობით ან სტილით სტენდალი უფრო ახლოს დგას ვოლტერთან და დიდროსთან, ვიდრე რუსოსთან“.

„განვითარება“ ილიამ შემოიღო?“

„შეგიმჩნევიათ თუ არა, რომ ყველაზე გამძლე და სურნელოვანი ყვავილები მთის ფერდობებზე იზრდებიან ყინულის მინდვრე-

ბის ან თოვლის გვირგვინის გვერდით, ხოლო სათბურის მცენარე-
ები ჭკნებიან, როგორც კი კედლები გაიხსნება და მათ ცივი ქარი
დაპკრავს ან მცხუნვარე მზე დახედავს?“

„ერთ ეგვიპტურ ფრანგულ გაზეთში დაბეჭდილი იყო ცნობა,
ვიღაც სიცილიელი მეაფთიაქე წინასწარმეტყველებს, რომ ჩვენი
დედა-მიწა აფეთქდება, დაახლოებით 20—25 წლის შემდეგ, რო-
დესაც გამოყენებული ატომური ბომბების რადიაცია მიაღწევს მის
შუაგულს...“

ფლობერის გმირის მეაფთიაქე პომეს გაცნობის შემდეგ მე არ
მწამს ამ ადამიანის ფილოსოფია“.

„თავისი ცხოვრებით და თავისი პოეზიით გიორგი ქუჩიშვილმა
გააკეთილშობილა თავისი ფსევდონიმი, თუმცა ქართველი ხალხის
წარმოდგენაში ქუჩიშვილობა არაფერს შეიცავს კეთილშობილს“.

„ვატიკანის საარქივო ფონდში აღმოჩნდა დღემდე უცნობი
წყარო საქართველოს ისტორიისა „მონსიორე ლეონის“ თხზულებ-
ბა. ავტორს 31 წელი დაუყვია საქართველოში XVIII ს. უცხოვრია
ქართ-კახეთში, იმერეთში რაჭაში და დიდად საინტერესო მასალებს
იძლევა იმდროინდელ საქართველოზე“.

„თეირანის კონფერენციის დროს გამართულ სადილზე სტალი-
ნი 50 ათას სახრჩობელას მოითხოვდა ნაცისტებისათვის, იმ შემ-
თხვევაში თუ გერმანია დამარცხდებოდა. ეს აღშფოთებას იწვევდა
ჩერჩილში“.

„ცხრა წლის ვიყავი, რომ მამაჩემმა ვ. გუნიას „საქართველოს
კალენდარი“ მიყიდა. ვალერიან გუნია ჩემთვის ეს სახელი და გვა-
რი რაღაც უცხოურად უღერდა, მაგრამ მისი კალენდარი გარდა
სიზმრის ახსნისა და ადამიანის ბედის წინასწარმეტყველებისა მრა-

ვალ საინტერესო ცნობას შეიცავდა ქართველ და უცხო მოღვაწე-
ების შესახებ, საქართველოს გეოგრაფიაზე და ისტორიაზე. საერ-
თოდ ეს პატრიოტული გრძნობით გაყენებული წიგნი იყო, მე იქი-
დან, სხვათა შორის, ვისწავლე მთვარის გამაოანგარიშება“.

„მე თუმცა რეალური სასწავლებელი გაეათავე, მაგრამ ძალიან
ცუდი მათემატიკოსი ვიყავი, ვინაიდან ყველა მათემატიკურ სა-
ხელმძღვანელოს ვყიდდი, რათა ლადო მესხიშვილის და ვასო აბა-
შიძის წარმოდგენებს დავსწრებოდი“.

„დიდი ქართველი არტისტები ლ. მესხიშვილი, ვასო აბაშიძე,
მაკო საფაროვა, ვანო სარაჯიშვილი დიდი შინაგანი განცდის ხე-
ლოვანნი იყვნენ, ამიტომ მათი სიცოცხლე ხანმოკლე აღმოჩნდა“.

„ყველა თავისი ისტორიული, ტრაგიკული პერიპეტეების მი-
უხედავად ქართველმა ერმა ჯანსაღი ფესვები შეინარჩუნა და ფეს-
ვები ანტიკური იბერიის და კოლხეთის ნიადაგში გადგმული“.

„თუმცა სტენდალი ამტკიცებს სიყვარულის ორთაბრძოლაში
უფრო ხშირად ვმარცხდებოდი, ვიდრე ვიმარჯვებდიო. მაგრამ ნამ-
დვილად ის რამდენიმე ქალს უყვარდა და ზოგიერთი მათგანი გა-
მოირჩეოდა სილამაზით და გონებრივი კულტურით. მათილდასად-
მი სიყვარულმა მისი მარცხი გამოიწვია ალექსანდრინას მიმართ.
ეს ეპიზოდი დამახასიათებელია მისი ფსიქოლოგიისათვის.“

სიყვარულის ორთაბრძოლაში ის იყო გაბედული ან გაუბედავი,
ერთსა და იმავე დროს, რომანტიკოსი ან ცინიკოსი, დონჟუანი ან
ვერტერი. მას უყვარდა შექსპირი, სერვანტესი, არისტო კორეჯო...“

„ჩემი ცხოვრება ჩვეულებრივ იმაში მდგომარეობდა, რომ მე
უბედური მიჯნური ვიყავი, მუსიკის და მხატვრობის მოყვარული“.

„მე ვრწმუნდები, რომ ოცნება ყველაფერს მირჩევნია, თვეგზონებამახვილი კაცის რეპუტაციას“.

„სტენდალი დაიბადა და აღიზარდა ეპოქაში, როდესაც პოლიტიკური და სოციალური ინტერესი სჭარბობდა ყოველ სხვა ინტერესს, მაგრამ ის ცხოვრების ასპარეზზე გამოვიდა რესტავრაციისა და რეაქციის ეპოქაში, როდესაც ესთეტიკურმა ბრძოლებმა სისხლის ომების ადგილი დაიჭირა“.

„მწერალი და მკითხველთა აუდიტორია, მათი ურთიერთობა, — ეს პრობლემა მწვავედ სდგას არა მარტო საქართველოში და საბჭოთა კავშირში, არამედ მთელს მსოფლიოში. არსებობს ორგვარი საფრთხე: შეიძლება მწერალმა იმეტისმეტად ვიწროდ შემოზღუდოს თავისი აუდიტორია. აღარ მახსოვს, რომელიღაც ძველი ფრანგი მწერალი სწერდა მეგობარს ქალს: მე მკითხველთა საზოგადოება არ მჭირდება, მე შენც მეყოფი; ბოლოს არც შენ მჭირდება, თავისთავი მეყოფა... არასოდეს არ დამავეიწყდება ერთი სცენა რუსთაველის პროსპექტზე (10 წლის წინათ) პოეტი გრაგნილთ ხელში საით მიიჩქარის? ტეკაში. არ ვიცი, რომელიღაც მდივანს თუ განყოფილების გამგეს ახლად დაწერილი პოემა უნდა წააკითხოს. ეს ტენდენცია ვიწრო აუდიტორიისადმი მიმართვისა და მისი მოწონების დამსახურებისა ერთპიროვნული პოლიტიკური ანარქიული იყო. აქედან წარმოსდგება ყველა ის სასაცილო ჰიპერბოლები, რომელნიც ჩვენს პოეზიაში გაბატონდნენ: აღმა მიმავალი მდინარეები, აკვნებში მწოლიარე მზეები და სხვა.“

არა ნაკლებ უკუღმართია მეორე ტენდენცია. მწერალს სურს აუცილებლად მყინვარწვერიდან, კრემლის გალავნიდან, ეიფელის კოშკიდან ელაპარაკოს კაცობრიობას“.

კონსტანტინეპოლის აღების საბედისწერო როლი საქართველოს დანაწილება და აფხაზეთის გამოყოფაა, მაგრამ ერთობის იდეა არ

ისპობა, მაგალითად ხრესილის ომში 1757 წელს იმერეთის მეფე სოლომონ I-ს თურქეთის წინააღმდეგ მეგრელები, აფხაზები და გურულებიც ეხმარებოდნენ.

აფხაზეთის ოკუპაცია რუსეთის იმპერიის მიერ 1810... აფხაზეთის აჯანყებები 1866 წ., 1877 წ... მასობრივი გადასახლება ოსმალეთში. აფხაზეთის ტერიტორიის აკრელება. აფხაზ და ქართველ ინტელგენტებს გიორგი შერვაშიძეს, აკაკი წერეთელს, იაკობ გოგებაშვილს და სხვა, ჩვენ დღეს ხელი უნდა შევეუწყოთ ამ დიდ ტრადიციის გამყარებაში, რომელიც განამტკიცეს ლეონ II, ბაგრატ III, თამარ მეფემ, სოლომონ I, ხოლო მეცხრამეტე საუკუნეში „აღმზრდელის“ ავტორმა აკაკი წერეთელმა და გიორგი III-ის ავტორმა გიორგი შერვაშიძემ.

„ჩვენს შორის არ ყოფილა შუღლი და მტრობა ან თუნდაც რაიმე გაუგებრობა. გავიხსენოთ საერთო საფლავები და ციხე-ქალაქები... ხიდები, გზები, ერთად დაღვრილი სისხლი...“

სიტყვა წარმოვთქვი გუდაუთის რაიონის სოფელ გულრიფშში, 20 სექტემბერს, 1956 წ. აფხაზი და რაქველი კოლმეურნეების წინაშე“.

„ჩვეილი ლიტერატურის და ხელოვნების ჩამორჩენილობაზე: ისინი ვერ ასახავენ ჩვენს თანამედროვე მდიდარ და მღელვარე ცხოვრებას. რა იყო ამის მიზეზი? უწინარეს ყოვლისა ყალბად და ცალმხრივად გაგებულ დიქტატურის იდეა, აზროვნების მოქცევა ვიწრო არტახებში. მთელს სულიერ კულტურას 3—4 ათეული წლის მანძილზე ყინულების მასივი აწვა თავზე. ლიტერატურას, მხატვრობას, თვით მუსიკას მხოლოდ საბჭოთა ადამიანის გმირობა და სულიერი სილამაზე უნდა აესახა, ყოველი მხრიდან გაისმოდა: ჩვენ ამდენი ტონა სიმინდი მოვიწიეთ, ამდენი ძროხა მოვწვლეთ, ამდენი გოჭი გავზარდეთ. მწერლებს ჩვენი ვალი გადავთ. თქვენ ჩვენი გმირული საქმეები უნდა აღნუსხოთ.“

მართალია, იმასაც გვეუბნებოდნენ, რომ ჩვენ გოგოლები და სალტიკოვ-შჩედრინები გვჭირდება, მაგრამ თუ ვინმე გაბრიყვდებოდა და „მკვდარი სულების“ მსგავს რასმე დასწერდა, იმ საშინელ

ლიმიტში მოხედებოდა, რომლის შესახებ გუშინ აქ ამხ. დ. მჭედ-ლიშვილი ვეცხაუბრა. ცნობილია, რომ „დამპატიუეს“ გამოქვეყნება სრულიადაც აქტივში არ ჩაეთვალა მიხეილ ჯავახიშვილს... მაგრამ რარიგ ხანგრძლივიც უნდა იყოს ზამთარი, ის მაინც თავდება, თოვლი დნება და თავს ყოფს ენძელა. ეს მარტივი და საყვარელი ყვავილი, რომელიც გაზაფხულის მაუწყებელია“.

„ნაციონალური ხელოვნების შექმნა არ შეიძლება იდეათა აღებ-მიცემობის გარეშე. გორკი ახალგაზრდა რუს მწერლებს ეუბნებოდა: ისწავლეთ ოსტატობა დიდი ფრანგი მწერლებისა, განსაკუთრებით ბალზაკისა, სტენდალისა, ფლობერისა. ჩვენ ასეთი ოსტატები არ გვყავსო. ამ დიდი ფრანგი მწერლების ნაწერები კი მთელი წლების განმავლობაში აწყვია ჩვენი გამოცემლობების კარადებში და არავითარი იმედი არაა, რომ მზის სინათლეს იხილავენ. ამავე დროს კლასიკური და თანამედროვე რუსული ლიტერატურიდან ყველაფრით გამოცემულია. თვით ისეთი სპეციალური ინტერესის ნაწარმოებები, როგორცაა რადიშჩევის „მოგზაურობა პეტერბურგიდან მოსკოვამდე“. ამავე დროს რუსული ენა ჩვენში ყველამ იცის და მალაზიების თაროები, ქუჩის მაგიდები სავსეა რუსული წიგნებით“.

„კ. გამსახურდიამ კარგად ილაპარაკა სიყვარულს გაუთავებელ დეკლარაციაზე. შუა საუკუნეებში რაინდი მუხლს იდრეკდა ცოლის წინაშე. ჩვენს ეპოქას ეს პოზა აღარ შეეფერება. ჩვენ გვირჩვენია ფეხზე მდგომარე და მერხზე მჯდომარე სატრფოების ხილვა. ხოლო ყველაფერს ხელიხელჩაკიდებული მეგობრები, რომელნიც ერთად მიდიან „ნათელი მომავლისაკენ“.

„მე არ ვწერ ნატურიდან. მე ვწერ ნატურის შემწეობით — წერდა პიკასო. ამ სიტყვებით ის დაუპირისპირდა იმპრესიონისტებს, მისი მხატვრობა რეაქციას წარმოადგენს იმპრესიონიზმის წინააღმდეგ.

ჩვენი ლადო გუდიაშვილიც ანტიიმპრესიონისტია.

„მე სამყაროს ავსახავ არა ისე, როგორც მას ვხედავ, არამედ ისე, როგორც გააზრებული მაქვს“. — პიკასო.

„ასეთი იყო ჩემი ცხოვრების გაზაფხული... შესაძლებელი იყოს იმას ხელახლა დაეიწყებდი, იმიტომ კი არა, რომ სიცოცხლე სახარბიელოდ მიმაჩნდეს, არამედ, იმისთვის, რომ ნაკლები შეცდომები ჩავედინო, ნაკლებ დავემორჩილო ბრმა ვნებათა ღელვას და იმ გზით ვიარო, რომელსაც გონება მიკარნახებს“.

„თუ შენს სასახლეში არ მოიპოვება ჭაბუკთა ოქროს ქანდაკებანი, რომელთაც ხელში ჩირაღდნები უჭირავთ და ნადიმი ცის მნათობებმა გაგინათოს, თუ შენი ბინა ოქრო-ვერცხლით არ არის გაბრჭყვიალებული, ხოლო მის შემკულ თაღებს ქვეშ კითარის ხმები არ იღვრებინან, შეგიძლია რბილ მწვანეზე წამოწვე, ნაკადულის ნაპირას, ჩრდილოვანი ხეების ტოტებს ქვეშ და დამატკობელი დასვენება მისცე შენს სხეულს, განსაკუთრებით, როცა გაზაფხული იღიმება და მოლი ყვავილებით ირთვება.“

სული ან შვინვა. სული ან გონება სხეულის შუა ნაწილში, მკერდში იმყოფება, შვინვა მთელს სხეულშია გაფანტული. ისინი (სხეულებრივი) მატერიალური ხასიათის არიან და შეხების შემწყობით მართავენ სხეულს. სული მეტად ნატიფია და უმცირესი სხეულების ნაწილაკებისაგან შედგება...“

„1946 წ. 20 მაისი დიდი თარიღია ქართული ლიტერატურის ცხოვრებაში. მწერალთა სასახლეში ოცდაორი წლის ქალიშვილმა ანა კალანდაძემ თავისი ლექსების რვეული წაგვიკითხა მსმენელებით სავსე დარბაზში. ამ დღიდან იწყება ქართული ლირიკის აღორძინება. ვაჟა-ფშაველას შემდეგ პირველი დიდი პოეტი მოგვევლინა. მას აქვს მეტად ორიგინალური რელიგიური მსოფლშეგრძნება, სრულიად ახალი პოეტური მეტყველება. მისი შთაგონების წყაროებს ქართლის ცხოვრება, ბიბლია, დ. გურამიშვილი, გურიის ფოლკლორი წარმოადგენს. გასაოცარია ეროტიკული მოტივების უქონლობა. მისი ლექსები უფრო რელიგიურ ჰიმნებს ჰგავს, ვიდრე

პირად ლირიკულ აღსარებას. მომცრო ტანისაა, მშვენიერი თვალები და მიმზიდველი სახე აქვს. თავი უბრალოდ უჭირავს, მაგრამ ლირსეულად. რა მშვენიერია მისი კითხვის მანერა, უკეთ ვთქვათ უმანკოება! მისი ხმის მუსიკა ახლაც მესმის. თუ ჩემს ასაკში ან მდგომარეობაში კიდევ შეიძლება ბედნიერი წუთების განცდა, მის გუშინ განვიცადე“.

„დღეს 4 იანვარია, რა იქნება 4 ივლისს? ინფილტრატი... 4 ივლისს ცუდად ვიყავი, მაგრამ ცოცხალი. როგორ ვიქნები 4 იანვარს?...“

პუბლიკაცია მოაზრება ნანა მანისურაძემ.

საქართველოს სახელმწიფო გ. ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის მუზეუმში 1978 წლის ნოემბერში თინა ჭიჭინაძე-ასათიანისამ შემოიტანა კრიტიკოს ლევან ასათიანის არქივი. ეს საკმაოდ დიდი მასალა მოიცავს 933 ერთეულს. მათ შორის 40 უბის წიგნაკია. ისინი ხასიათების მიხედვით შეიძლება ასე დავაჯგუფოთ:

1. ქართველი მწერლების და პოეტების შესახებ (მოგონება და ნაამბობი ლევან ასათიანის მიერ ჩაწერილი).
2. ქართულ მხატვრულ ნაწარმოებთა გმირების პროტოტიპებისა და ფაბულის შესახებ.
3. მოგონებები რეჟისორებსა და მსახიობებზე.
4. ილიასა და აკაკის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ.
5. სხარტულა და ქართული მივიწყებული სიტყვები, რომელიც მოსწონებია მწერალს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მოგზაურობისას და ჩაუწერია. აგრეთვე ძველი ეპიტაფიები და ხალხური გამოთქმები.
6. შთაბეჭდილებები (ლენინგრადი, კიევი, სამარყანდი და სხვა.)
7. კონსპექტები, პირთა საძიებლები, ლექციების ვეგმები, მუშაობის დღიურები და სხვა.

ამჯერად გთავაზობთ იმ ჩანაწერებს, რომელიც შედარებით ყურადსაღებად მივიჩნიეთ.

„პატარა ბიჭი ვიყავ, ერთხელ დედა მიდიოდა სახლიდან, გავეტირე. წამიყვანა. ჩვენ მივედით სიონის ტაძარში.

იქ კუბო იდგა, შიგ მოხუცი კაცი ესვენა, შუბლის ერთი მხარე გატეხილი ჰქონდა, ზედ დაფნის ფოთოლი ეფარა, დედამ მითხრა: — დაიმახსოვრე შვილო, ეს არის ილია ჭავჭავაძე. ასე ვნახე პირველად დიდი მგოსანი“.

„ლევო ქიაჩელი გაემგზავრა სევასტოპოლში. მას აჩვენეს ის ადგილი, სადაც იდგა საარტილერიო ნაწილი, რომელშიაც მსახურობდა მისი შვილი ოთარი. ეს საარტილერიო პოზიციები მიწას-

თან გაასწორეს გერმანელთა ბომბათმშენებმა. ქვა ქვაზე იყო დაღუ-
ლებული. უფრო ნამსხვრევებად იყო ქცეული ის მიდამო.

ამბობენ ლეო დაემხო მიწაზე კვითინით. ის მოსთქვამდა მწარე
ხმით და თავს ურტყამდა ქვას. ის დასტიროდა დაღუპულ შვილს,
რომლის სისხლით და სხეულის ნაფლეთებით იყო გაპოხიერებული
ის მიწა“.

— „ერთხელ თბილისში ესენინმა მითხრა:

— ბლოკი გერმანელი იყო, მაიაკოვსკი — ქართველი, ნამდვილი
რუსი პოეტი მე ვარ“.

ამ ორი წლის წინ, გაგრაში ყოფნისას, ბელდამა მოითხოვა ვაჟა-
ფშაველას თხზულებანი. ის იქ ხელახლა გაეცნო ვაჟას შემოქმე-
დებას. მთლიანად წაიკითხა მისი ლექსები და პოემები. მას უთქ-
ვამს აქამდე უფრო მეტის წარმოდგენისა ვიყავი ვაჟაზეო. ბელადს
წაუკითხავს გერონტი ქიქოძის ორივე წინასიტყვაობა, ვაჟა ფშავე-
ლას თხზულებებზე დართული ერთი 1928 წლის გამოცემაზე, მე-
ორე გვიანდელი. პირველ წინასიტყვაობაში გერონტი პირველყო-
ფილ, პრიმიტიულ და ჩამორჩენილ ადამიანად სახავს ვაჟა ფშა-
ველას, მეორე წინასიტყვაობაში კი ამ აზრს აღარ იზიარებს და
კულტურულად და თანამედროვე აზრონების დონეზე მყოფად მი-
იჩნევს პოეტს.

ბელადს შეუნიშნავს, რომ ქიქოძე იმ თავის პირველ წინასი-
ტყვაობაში უფრო მართებულ აზრს გამოსთქვამს ვაჟას შესახებო,
ვიდრე შემდეგ წერილშიო. ვაჟა საერთოდ ჩამორჩენილი მსოფლ-
მხედველობის მწერალი იყოო.

ბელადის ეს აზრები გამოსთქვა კ. ჩარკვიანმა თბილისის მე-20
საქალაქო პარტკონფერენციაზე 1951 წელს, თავის მოხსენებაში.

„ბელადს კ. ჩარკვიანთან საუბრის დროს უთქვამს, რომ აკაკი
წერეთელისა და ვაჟას შორის კამათში (ენის შესახებ) მართალი იყო
აკაკიო“.

„მაიაკოვსკიზე ამბობენ, როცა ლენინის ხსოვნისადმი მიძღვნილ საღამოზე მაიაკოვსკიმ წაიკითხა თავისი პოემა, დიდ თეატრში მაშინ მას ლოქიდან უსმენდა სტალინი.

როდესაც მაიაკოვსკიმ კითხვა გაათავა, სტალინმა მოისურვა მასთან ლაპარაკი. იმ წუთშივე წაეიდნენ მაიაკოვსკის მოსაყვანად. ეძებეს, მაგრამ თეატრში ვეღარ ნახეს. გაათავა თუ არ კითხვა, მაიაკოვსკის ქუდი დაუხურავს და წასულა.

ასე და ამგვარად შემთხვევით არ მოხდა მაიაკოვსკის შეხვედრა სტალინთან.

ეს რომ მომხდარიყო, შეიძლება მაიაკოვსკის დღესაც ცოცხალი ყოფილიყო“.

„ერთხელ პეტრე კაპანაძემ უთხრა თურმე ბელადს:

- გახსოვს სოსო, სემინარია, მღვდლად რომ ემზადებოდი?!
- მაშ, კაცო, — გაიცინა სტალინმა — რა კარიერა გამიფუჭდა! (ვასო პატარაიასაგან)“

„სტალინის ვაჟს, ვასიას უთქვამს:

— უკანასკნელი ხანების მანძილზე მამა ძალიან მოხუცდა, გახდა, გული მწყდებოდა, რომ ვუცქეროდი.

უმეტეს ნაწილად თავის ოთახში იჯდა, არ გამოდიოდა, ბევრს კითხულობდა, მუშაობდაო“.

შალვა დადიანის ნათქვამი

„ჭიათურის მილიციის უფროსის ტყაბლაძის ნაამბობი:

ამხანაგი სტალინი თბილისში რომ ჩამოვიდა, იმ დროს მე და ორი მილიციის თანამშრომელი სტალინის დედის დაცვაში ვმსახურობდით, ეკატერინეს ბინის გვერდით. ერთ ოთახში ვცხოვრობდით.

კეკემ დილიდანვე გაიგო, რომ მისი შვილი თბილისში იყო ჩამოსული და იმ დღეს უნდა მისულიყო მის სანახავად. ის გამოეწყო,

ჩვეულებრივი ჩისტოკოპი დაიხურა, როგორც ყოველდღე ეხმარება, ტახტზე მოიფრთხვნა და ისე უცდიდა. ხელში გაზეთი ეჭირა, ცხვირზე სათვალე გაიკეთა და კითხულობდა.

ამ დროს ოთახში სტალინი შემოვიდა, უკან ბერია მოჰყვებოდა. ის პირდაპირ მივიდა დედასთან, გადაეხვია, მოიკითხა. შემდეგ ჩვენ შემოგვხვდა:

- დედა, ესენი ვინ არიან?
- ესენი, შვილო, მე მპატრონობენ, — უპასუხა კეკემ.
- ვინც შენ პატივსა გცემს, ის ადამიანი ჩემთვისაც სასიყვარულოა. — უპასუხა სტალინმა, წამოდგა, ჩვენთან მოვიდა, სამივეს სათითაოდ ხელი ჩამოგვართვა.

ამის შემდეგ დავტოვეთ ოთახი და ჩვენს სადგომში გავედით. სტალინი დარჩა დედასთან, მთელი საღამო მასთან იყო. საღამოს მოვიდა ფილიპე მახარაძე და უნდოდა სტალინის ნახვა. მან არ მიიღო ფილიპე.

(ამბერკი გაჩეჩილაძემ გადმომცა).

„მამაჩემს გორში ერთი მეგობარი ჰყავდა, მღვდელი, გვარად ჩარკვიანი. მამაჩემი და ეს მღვდელი დაიდგამდნენ ღვინოს, სვამდნენ, თვრებოდნენ.

მამაჩემი უზომოდ სვამდა!“

სტალინის საუბარი მასთანვე
ნ. ბერძენიშვილის ნაამბობი“

1951 წელს, საქართველოში ყოფნის დროს, როდესაც ი. სტალინის მატარებელი გაჩერდა ხაშურის სადგურზე, ხალხი მიაწყდა ბელადის სალონ-ვაგონს. ის ფანჯარასთან იდგა.

ხალხმა სიყვარულით შესძახა: იცოცხლე, ბელადო, კიდევ ას წელიწადს! მან გაიციინა და ხალხს ფანჯრიდან ორივე ხელის ათითი უჩვენა, ე. ი. „ათ წელიწადს ვიცოცხლებო კიდევ!“

მიხ. ჭიაურელი:

— ერთხელ, ბელადთან საუბრის დროს, ჩემი დედა გავიხსენე. ვაქე მისი გარჯილობა, კეთილი გული, სათნოება და სიკეთე.

ბელადმა ყური მიგდო და მერე მოკლედ მომიჭრა:

— ყველას დედა კარგია!

ამით მან ის მითხრა, რომ თვითოეული რიგიანი ადამიანი ღირსეულად აფასებს და პატივს ცემსო თავის მშობელს“.

(მიშას შეხვედრა მხატვრებთან).

„ბელადს ძალიან უყვარდა ფილმი „ჩაპაევი“. რომელიმე ხანგრძლივ სხდომის შემდეგ, დაღლილები რომ გამოვიდოდნენ, იტყოდა: „ეხლა ურიგო არ იქნებოდა კარგი ფილმის ნახვა, დაეისვენებდითო“.

შევიდნენ სპეციალურ დარბაზში. რასაკვირველია ყველა „ჩაპაევის“ ნახვას მოინდომებდა. ჩვენების დროს ზოგი თვლემდა, ბელადი კი ყოველ კადრზე რეაგირებდა, იცინოდა, იძლეოდა თავის შენიშვნებს.

ბოლოს იკითხა: ყველას მოგეწონათო?

— შესანიშნავია!

— საუცხოოა!

— ნამდვილად მოგეწონათ?

— ნამდვილად მშვენიერია!

— მაშ, მოდი კიდევ ერთხელ ვნახოთო“.

დღეეს ვიყავით გამოცხადებული კანდიდთან მე და სიკო დოლიძე, სცენარ „ილია ჭავჭავაძის“ გამო. სცენარი წაკითხული ჰქონდა. გვითხრა: ბევრი მუშაობა ჩავიტარებიათ, საინტერესო მასალები დაგიგროვებიათ არის მთელი რიგი საინტერესო ეპიზოდებიო. ამ სცენარის მიხედვით გადაღებული ფილმი უსაყვარლესი სურათი იქნება ქართველი ხალხისათვისო, მაგრამ საქმე ესაა, ჩვენ მარტო ჩვენი ხალხისთვის არ ვიღებთ სურათს ილიაზე. იგი გასაგები უნდა იყოს სხვებისათვისაც — რუსებისთვისაც და სხვა.

ილიამ საფუძველი ჩაუყარა ქართულ ბანკს, რომელიც იმ დროს ქართული სახელმწიფოებრივობის ჩანასახს წარმოადგენდა. ეს იყო უდიდესი ეროვნული მნიშვნელობის საქმე, მაგრამ სხვებისთვის, არა ქართველებისთვის, ბანკის ხსენება დაკავშირებულია კაპიტალისტურ-ფინანსურ ორგანიზაციასთან. შეიძლება ეს ამბავი ვერ

მივიდეს უცხო მაყურებლის გულამდე. შემდეგ აღსანიშნავია, რომ ბანკის გარდა, სცენარში თქვენ ნაჩვენებები გაქვთ ილიას ბრძოლა ქართული ენისა და კულტურის დასაცავად. ქართველი ხალხის მტრებთან, მეფის მოხელეებთან და რეაქციონერ მოღვაწეებთან.

ასეთები არიან იანოვსკი და სხვები. აქაც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ილიას ბრძოლას კატკოვ-იანოვსკების და მეფის სხვა მოხელეების წინააღმდეგ უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ჩვენი ხალხისათვის.

ამ მხრივ განუზომელია ილიას ღვაწლი, მაგრამ აქაც ერთი უხერხულობა იქმნება: ყველა ეს მოხელეები, ვისაც ილია ებრძოდა, იყვნენ რუსები. არის საშიშროება, რომ ჩვეულებრივი მაყურებელი ამ რუსი მოხელეების წინააღმდეგ ბრძოლას აღიქვამს, როგორც რუსების წინააღმდეგ ბრძოლას, რაც სასურველი არაა, ცხადია.

საერთოდ უნდა ითქვას, მართალია, რუსეთთან შეერთება „უმიცირესი ბოროტება“ იყო საქართველოს ისტორიულ ცხოვრებაში, მაგრამ მას ქონდა უდიდესი დადებითი შედეგები, რომელთაც თავი აჩვენეს მთელი თავისი სიძლიერით მე-60 წლებში, ამ ეპოქის მოღვაწეთა შემოქმედებაში ილიას მეთაურობი. აი. სწორედ ამ მომენტს უნდა გავუსვათ ხაზი, წინ წამოვწიოთ იგი, თვალსაჩინო გავხადოთ მისი მნიშვნელობა ჩვენი ხალხის ისტორიულ განვითარებაში.

ეს უფრო მნიშვნელოვანი საქმეა დღეს-დღეობით, ვიდრე ხაზგასმა იმ ბრძოლის, რომელსაც რუსეთის ცარიზმის წინააღმდეგ ეწეოდნენ ქართველი ხალხის მოწინავე ძალები.

ყველა ამის გამო სცენარი მოითხოვს ზოგიერთ დამატებას ამ ხაზით წარმართვისათვის. ამას კი სჭირდება დრო, მუშაობა.

ამასთანავე ამხ. კანდიდი გამოთქვამს მოსაზრებას: —

— ხომ არ იქნება უმჯობესი, რომ სცენარს ილიას შესახებ საფუძვლად დაედოს არა მისი ბიოგრაფია, არმედ მისი შემოქმედება, მისი მოთხოვნების და პოემების სიუჟეტები, სადაც მოქმედ პირებად ავტორთან ერთად იქნებიან მისი პერსონაჟები? მაგრამ ეს უკვე ახალი სცენარის დაწერას მოითხოვს, ახალ გამოსახვით საშუალებებს, ახალ კონცეპციას სიუჟეტის თვალსაზრისით. იქნებ, ამიტომ, უმჯობესი იყოს, გადავდოთ საერთოდ ამ სცენარის საკი-

თხი და ვილაპარაკოთ ახალ სცენარზე, რომელიც ძალიან სასურველია ახლა შეიქმნას? მე ვგულისხმობ სცენარს ჩვენს გენიოს კომპოზიტორ ზაქარია ფალიაშვილზე.

(ამის შემდეგ კანდიდმა ილაპარაკა ფალიაშვილის როლისა და მნიშვნელობის შესახებ. ბოლოს გეთხოვა დაეწეროთ სცენარი კომპოზიტორზე, რომელიც საფუძველად დაედება ფილმს, სცენარის დაწერის ვადა — აგვისტოს დამლევს).

მიკოლა ბაქანი:

„ამ ორიოდ წლის წინად უკრაინის მთავრობის წევრები მიფრინავდნენ ამერიკაში. სადღაც შორეულ ციმბირში იძულებული დაშვება გააკეთეს, მგონი ნისლმა არ გაუშვა.

აეროდრომის უფროსმა წინადადება მისცა ესარგებლათ მათ განკარგულებაში არსებული დროით და იქვე მახლობლად მყოფი კონცლაგერი დაეთვალიერებინათ. ყველანი დასთანხმდნენ. ბანაკში რომ მივიდნენ, კანტორაში ნახეს ერთი ხანდაზმული შავგვრემანი ქალი; ბანაკის უფროსმა რაღაც განსაკუთრებით მიმართა ქალს: „ამხანაგო კაპლანი!“ შემდეგ მიუბრუნდა სტუმრებს:

— იცით, ვინ არის ეს ქალი? ფენია კაპლანი, რომელმაც ესროლა ლენინს, ესროლა მიხელსონის ქარხანაში მიტინგის შემდეგ. მას აქეთ ის კონც. ბანაკშია. სამუდამო პატიმრობა აქვს მისჯილი“.

„ჯაყოს ხიზნების“ სიუჟეტი.

გერონტი ქიქოძე:

— ახალდაბაში ცხოვრობდა თავადი კოლია სუმბათაშვილი. მეტად ლამაზი ახალგაზრდა ცოლი ყავდა. მე ბევრჯერ მინახავს. შესანიშნავი ქალი იყო. თავადი ხანშიშესული იყო, მას ახალგაზრდა ლამაზი მოურავი ჰყავდა; გვარად ნემსაძე. თავადის მეუღლე ამ მოურავთან ცხოვრობდა. მოურავმა რასაკაცრველია თავადის ხარჯზე ქვიშხეთში სახლი აიშენა, მამული შეიძინა.

მოხუცი თავადი მერე მასთან ცხოვრობდა სახლში.

ეს ისტორია ვუამბე მიხეილ ჯავახიშვილს. ამის საფუძველზე დაწერა თაისი ცნობილი მოთხრობა „ჯაყოს ხიზნები“.

გერონტი:

— ლეიბციგში სწავლის დროს ჩვენთან ერთად სტუდენტად იყო გურული ახალგაზრდა, გვარად დუმბაძე, დიდი მოხერხებული ყმაწვილი იყო. დუმბეგობრდა გერმანულ სტუდენტებს, ერთი გვარად კულტი იყო, მეორე კორტი... კორტი მდიდარი მექარხნის სიძე იყო. დუმბაძეს სამი ბიძა ყავდა. ორი მათგანი გერმანელები. ისინი თვეში თორმეტ-თორმეტ მანეთს უგზავნიდნენ. ეს ფული, ცხადია, საკმარისი არ იყო ლეიბციგში საცხოვრებლად.

ერთხელ ამ დუმბაძემ დიდი სადილი გამართა. უკანასკნელი ფულები დახარჯა. მოიწვია მთელი თავისი ამხანაგები, მათ შორის გერმანელი სტუდენტი კურტი. შუა სადილზე მასპინძელს დებეშა მოუვიდა. ის მოიღუშა, მაგრამ არაფერი თქვა. ყველანი დაინტერესდნენ. კურტი ჩააცივდა, გვითხარი დებეშის შინაარსით. ბოლოს, როგორც იქნა ვითომ იძულებით, დუმბაძემ გააცნო მას დებეშის შინაარსი: ზუგდიდიდან სწერდნენ, შენს ქარხნებში მუშებმა გაფიცვა გამოაცხადეს და მუშაობა შეჩერდაო (ეს ამბავი 1905 წელს ხდებოდა). დუმბაძემ მწუხარედ თქვა, ეხლა ფულიც არა მაქვს, რომ სასწრაფოდ გავემგზავრო და საქმეები მოვაგვაროო. კურტს შეეცოდა და უთხრა, არ შეწუხდე, ჩემს სიმამრს გამოვართმევ და გასესხებო. მართლაც მეორე დღეს დიდძალი თანხის საბანკო ჩეკი მოუტანა. ამ ფულით გამოემგზავრა საქართველოში დუმბაძე. ცხადია, მას ზუგდიდში არავითარი ქარხნები არ ჰქონდა.

დებეშა ლეიბციგიდანვე გამოუგზავნა მისივე ამხანაგმა იასონ მენაბდემ, რაც წინასწარ იყო გაზრახული“.

დუმბაძის სხვა ხრიკები

გერონტი:

— სამშობლოში გამგზავრების წინ, დუმბაძე ცნობილ გერმანელ მეცნიერს კარლ ბელხერს შეჰპირდა საქართველოდან შრომის სიმღერებთან დაკავშირებულ ხალხურ ლექსების ნიმუშებს ჩამოგიტანო, ოღონდ რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიისადმი მიწერილობა მომეცი, რომ ამ საქმისათვის ვიგზავნებოო. კარლ ბელხერს თავისი ცნობილი წიგნისათვის „მუშაობა და რიტმი“ მასალა მიაწოდა სტუდენტმა ფილიპე გოგიჩაიშვილმა. ახლაც იფიქრა ეს ყმაწვილი მასალას ჩამომიტანსო და მისცა მიწერილობა.

დუმბაძე გამოემგზავრა რუსეთში, თან ვილაც გერმანელი ექი-
მი წამოიყვანა, ვითომ პირადი მოვალეობის ამსრულებელი. ეს მას
სჭირდებოდა ზედმეტი განდიდებისათვის, როგორც „მდიდარ მე-
ქარხნეს“. ამ „სამეცნიერო მგზავრობიდან“, როგორც სჩანს, მან
დიდი გამოჩენა ნახა. რასაკვირველია, არავითარი ქართული ლექ-
სები მას საქართველოდან არ გაუგზავნია ბიუხერისათვის“.

სუხომლინოვის აგენტი გერონტი:

— პეტერბურგში ყოფნის დროს დუმბაძე დაუახლოვდა სამ-
ხედრო მინისტრის სუხომლინოვი ცოლს და მისი საყვარელი გახ-
და. დუმბაძე ლამაზი ყმაწვილი იყო და ამბობდა, თუ ქალთან
ერთხელ ვიცხოვრე, მერე ის აღარა მომშორდებაო. მართლაც სუ-
ხომლინოვის ცოლს ძალიან უყვარდა იგი. მისი საშუალებით სუ-
ხომლინოვისაგან დუმბაძემ პირველი ომის დროს ფრიად საპასუ-
ხისმგებლო და დამოსარჩენი დავალება მიიღო — იარაღის შეძენა.
დუმბაძემ ამ შეკვეთის საიდუმლო მიჰყიდა გარმანიის დაზვერვას.
რითაც ყოვლად საზიზღარი გამცემლობა ჩადინა. ამის შედეგი
ის გახდა, რომ რუსეთის ჯარმა მიიღო სულ სხვა ყალიბის ყუმბა-
რები, ვიდრე ეს სჭირდებოდა რუსეთის არტილერიას. ეს გამცემ-
ლობა გამომჟღავნებული იქნა 1916 წლის დამდეგს და დუმბაძეს
ჩამოხრჩობა გადაუწყვიტეს, მაგრამ მას მოუსწრო 1917 წლის რე-
ვოლუციამ.

დუმბაძემ დროებითი მთავრობის ხელისუფლებას განუცხადა,
რომ ის მოქმედებდა არა მერკანტიული მიზნებით, არამედ როგორც
ქართველი ნაციონალისტი. ის გამოუშვეს. ბოლშევიკებს ვერაფ-
რით ვერ გადაურჩებოდა, რომ მას რუმინეთის საზღვარი ფეხით არ
გადაელაზა და არ გაპარულიყო უცხოეთში. გერმანიაში დაბრუნე-
ბის დროს, როგორც ამბობენ, მას თავისი ძველი ვალი გადაუხდია
კურტისათვის, რომ მისი „პატიოსანი“ სახელი არ შებღალულიყო.
ამის შემდეგ ის წავიდა ამერიკაში, იქ მას, როგორც გაიძეურასა და
ბიზმესმენს, უამრავი ქონება შეუძენია, გარდაცვალების შემდეგ
ამბონ, 27 მილიონი დოლარი დარჩენია.

დუმბაძის ამბები თავის დროზე მე ვუამბე მიხეილ ჯავახიშ-
ვილს. ბევრი რამ ამ ამბებიდან მან გამოიყენა თავის „კვაჭი კვაჭან-
ტირაძეში“.

ემისრები

გერონტი:

— 1921 წლის თებერვალში, როცა მენშევიკების ჯარებმა დატოვეს, ქალაქში ვიყავი. ლენინის მითითებით გარკვეული ნაბიჯები იქნა გადადგმული იმ დღეებში, რათა მოლაპარაკება ეწარმოებინათ ნოე ჟორდანიასთან შეთანხმების საკითხებზე. ლენინის წინადადება შემდეგი იყო: შემდგარიყო საქართველოს მთავრობა პარტიულ საფუძველზე.

ბოლშევიკებისა და მენშევიკებისაგან შექმნილიყო ქართული არმიის ნაწილები.

ჟორდანიასთან მოსალაპარაკებლად გაგვაგზავნეს დელეგაცია შემდეგ შემადგენლობით: მიხაკო წერეთელი, მე, გიგო ნათაძე და თედო ლლონტი. ჩვენ წავედით და მივალწიეთ ლიხის მილამოებამდე. წითელი არმიის შტაბი ლიხის სადგურში იდგა, მაგრამ ვერ შევძელით ფრონტის გადალახვა, რადგან ბრძოლა სწარმოებდა და ჩვენმა პარლამენტობამ ვერ შესძლო დაკავშირება მენშევიკების სარდლობასთან. ლიხის სადგურზე რამდენიმე ხანს ვიყავით. შტაბის უფროსმა გვითხრა, რომ მენშევიკებს საუცხოო ოფიცრები ჰყავთ, მაგრამ ჯარისკაცები არ უვარგათო. მახსოვს, ჩვენს იქ ყოფნაში მოვიდა და მოუტანა ამბავი, რომ ჩვენმა ნაწილებმა წიფის სადგური აიღესო, უფროსმა წითელ არმიელს სამახარობლოდ ერთი გირვანქა პური უბოძა.

ჩვენი დელეგაცია დაბრუნდა თბილისში და მეორედ გაემგზავრა რამდენიმე დღის შემდეგ. მხოლოდ საჭავეახოში შევძელით ფრონტის გადალახვა, იქ ვნახეთ ნოე ჟორდანიას. ის სალონ-ვაგონში იჯდა. ფეხებზე პლედი ეხურა, დიდი ზერელე და აჩქარებული კაცი იყო ლლონტი. მოლაპარაკებიდან, მახსოვს არაფერი გამოვიდა, რადგან ამ დროს ბათუმში უკვე მოსულიყო საფრანგეთის სამხედრო გემი მენშევიკების მთავრობის წასაყვანად.

მიხაკო წერეთელი თან წაყვა მათ უცხოეთში. ჩემის აზრით, ჩვენი დელეგაციის წევრობა მან იმისთვის გამოიყენა, რომ ფრონტის ხაზს გადასულიყო და გასცლოდა ბოლშევიკებს.

კახლიკაცია მოამზადა სულკო კობიძემ.

მწერალ მიქელ პატარიძის დღიური, რომელსაც მკითხველს მცირეოდენი შემოკლებით ვთავაზობთ, ფრაგმენტულია, მაგრამ მაინც დიდი ინტერესით იკითხება. მასში გადმოცემულია 30-იანი წლების (1935—36 წ.წ.) დაძაბული პოლიტიკური სიტუაცია მწერალთა წრეში. ამასთან ერთად, ეს ჩანაწერი მ. პატარიძის ცხოვრებისეული თუ შემოქმედებითი გამოცდილების ნათელ სურათსაც გვიხატავს.

კიდევ ერთხელ ვრწმუნდებით, რომ მაღალი მოქალაქეობრივი ზნეობა და ჭეშმარიტი პატრიოტიზმი მიქელ პატარიძის შეუბღალავი პიროვნების მთავარი ატრიბუტი იყო.

1935 წლის 28 თებერვალი

მგონი 20—25 წელიწადია, რაც განზრახული მაქვს დღიურების წერა. 1915—16 წლებში კიდევაც დავიწყე, მაგრამ მალე შეეწყვიტე, რადგან სამხედრო სამსახურში წამიყვანეს. ვითომ სამხედრო სამსახურში არ შეიძლებოდა წერა. გასაკვირია, ადამიანს ყოველთვის უნდა თავის გამართლება, მაშინაც კი, როცა ამის საფუძველი არა აქვს. ქართულმა კაცმა კაცი მოჰკლა. როცა ჰკითხეს სთქვა: არ მომიკლავს, შემომაკვდაო. ფული გაფლანგა და სთქვა: შემომეჭამაო. ალბათ, ფული თვითონ იყო დამნაშავე. რამდენ საინტერესო მომენტს და ისტორიული მნიშვნელობის ამბებს შევესწარა! ახლა ძვირფასი იქნებოდა ჩემთვის მაშინდელი შთაბეჭდილებების წაკითხვა, მაგრამ ერთი სტრიქონიც კი არ დამიწერია.

ძლიერ ვნანობ, ჩემ სიზარმაცეს ვლანძღავ, რადგან ჩემ საკუთარ თავს ვერ ვიმეტებ, თითქოს ეს ზარმაცობა ჩემ გარეშე იყოს და ჩემი სურვილების წინააღმდეგ მოქმედებდეს. ასეც არი მგონი. მაგრამ „лучше поздно, чем никогда“, დავიწყეთ, ჩავწეროთ თვალით ნახული და გაგონილი, თანაც წარსულიც მოვიგონოთ, როცა ამას სიტყვა მოიტანს. ამრიგად, ის დანაკლისიც შევავსოთ, რაც წარსულში მქონია, მაგრამ განა ეს შესაძლებელია? დავიწყების საშინელი სიბნელე ჰფარავს მრავალ ამხანაგს, მეგობარს,

მოვლენას, გრძობას და განცდას. ყველაფერს თავისი „ბედი“ აქვს. ის რაც გადარჩა მოხედება ამ რვეულში, მაგრამ ამ რვეულის გადარჩენაც ხომ საეგებო არის. იქნებ ჩემი მემკვიდრე გადაადგებს მტკრიან ყუთში და როცა მოწყინდება სანაგვე ყუთში გადაასახლებს, ან მოულოდნელი ცეცხლი შთანთქავს მას. რაც უნდა მოხდეს, ეს ჩემი საქმე არ არის. მჯერა, რომ მნახველი ხელი გადაფურცლავს მას და თავს გაიართობს.

ვწერ კიდევ მიტომაც, რომ ძლიერ იზვიათად ვიბეჭდები და ამაში რასაკვირველია, დამნაშავე ისევე ის ზარმაცობაა და იმ ტონის დაკარგვა, რომელიც საჭიროა, რომ შენ გბეჭდონ და გიკითხონ. მე საერთოდ ყოველთვის მიჭირდა სიმღერა და ჩემი ხმის სხვებთან შეხმატბილება. მერე რა რიგ მიყვარს სიმღერა და განსაკუთრებით, ქართული სიმღერა. არც თუ სოლოდ მღერა მეხერხება. ასე რომ ეს ჩემი დღიური შეიძლება არასოდეს არ იქნეს საინტერესო. მე მაინც ვწერ, თუ-გინდ მისთვის, რომ თავს ვასიამოვნო, რადგან ეს სიამოვნება ჩემ ხელთ არის, მაშინ როცა სხვა სიკეთე ასე შორს არის და ხელი კი ძლიერ დამიმოკლდა მათ მისაწვდომად. ხომ პატარა სისხარულსაც შეუძლია ადამიანს ჰპოვოს ნუგეში, თუ ამის დიდი სურვილი გაქვთ.

გუშინ შემხვდა ცეკას წვერი ჯაფარიძე, რომელსაც მე ვიცნობ გავ. „ახ. კომუნისტის“ რედაქციაში მუშაობის დროიდან. მაშინ ის კომკავშირის მდივანი იყო, მგონი. რუსთაველის პროსპექტზე მივდიოდით. მისი საუბრიდან გამოვარკვიე, რომ მათ არ სურთ ტორო-შელიძის მოხსნის მიზეზები სთქვან აშკარად. მხოლოდ უნებურად წამოცდა, რომ მისი მუშაობით უკმაყოფილო იყვნენ. დარწმუნებული ვარ, რომ უკმაყოფილება გამოწვეულია მწერალთა შორის შექმნილი არეგდარევეთ, ინტრიგანობით, რასაც ხელს უწყობდა ეს უზრდელი და უხეში ადამიანი.

ვიყავი კოლაუ ნადირაძესთან. მას ფეხი მოუტეხია ქუთაისში. ვინ გაიგებს ნამდვილ მიზეზს. კოლაუ აქამდე მიღებული არ არის მწერალთა კავშირში იმავე მალაქიას წყალობით, რადგან ვილაცას მიუტანია ეპიგრაფები და ავტორობა ნადირაძესთვის დაუბრალებია. ესეც ახასათებს მალაქიას.

ჩემი მიღებაც ძლიერ გაჰიანურდა. პირველ სიაში მე არ ვიყავი. მხოლოდ როცა მიიღეს თ. სახოკია და სხვა მთარგმნელები, მეც შემიტანეს.

თავის დროზე კავშირში მიღების საკითხმა დიდი აღელვება გამოიწვია და შეხლა-შემოხლა. ამის შესახებ საჭირო იქნება დაწვრილებით მოყოლა. ჯერ გამოყვეს კომისია: ჯავახიშვილის, შანშიაშვილის, ეულის, პ. საყვარელიძის¹, თალაკვაძის², ლეო ქიაჩელის შემადგენლობით.

ამ კომისიამ ჩაატარა მუშაობა: ე. ი. გამორიცხა მრავალი წევრი და ჩამოართვა მწერლის ღირსება. მრავალი ხალხი დარჩა უკმაყოფილო, მაგრამ თვით ამ კომისიის ნამოქმედარიც დაიწუნეს და ხელახლა შეუდგნენ სიის გადასინჯვას. კომისიაში შეიყვანეს ბუნნიკაშვილი³ და პ. საყვარელიძე. ეს ბუნნიკაშვილი სწერს ე. ი. სახალხო პიესებს...

ამ კომისიამ მრავალი ხალხი გამორიცხა. გამორიცხეს პ. ინგოროყვა, აბაშელი, ნადირაძე, გამსახურდია და მრავალი სხვ. მე რაღა მეთქმოდა.

მახსოვს შემხვდა აკაკი გაწერელია და მეუბნებოდა.

— ჩემი კავშირის კანდიდატად, თუ სტაჟიორად დატოვება სურათოდ არ მინდა. არც სტაჟიორობა, არც წევრობა, არაფერი მინდა, მხოლოდ შეურაცხყოფას ნუ მაყენებენო. მართლაც, ის ძლიერ აღელვებული იყო. გაწერელია ამ ხანებში მუშაობდა გრ. ორბელიანის წერილების გამოცემაზე და ფრიად საინტერესო მუშაობას ეწეოდა.

ამ კომისიის მუშაობამ კიდევ მეტი უკმაყოფილება გამოიწვია. „А судит кто“ — ამბობდნენ აღშფოთებული ამხანაგები.

გუშინწინ საღამოს კონსტანტინე ჭიჭინაძემ წაიკითხა ნიბელუნგების თარგმანი. ძლიერ კარგი შაირით არის ნათარგმნი. მხოლოდ ეტყობა რუსთაველის მიბაძვა. იმიტაციაშია გადასული. მეც გამოვედი კამათში, რაც ძლიერ იშვიათ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს.

¹ პავლე საყვარელიძე — მწერალი — (1885—1944).
² სევასტი თალაკვაძე — მწერალი (188—1937).
³ გრიგოლ (გუგული) ბუნნიკაშვილი — დრამატურგი (1897—1979).

შვილმა, შანშიაშვილმა, ტ. ტაბიძემ. შემდეგ მიიღეს რეზოლუცია და მისალმება საქართველოს და ბერიას დაჯილდოვების გამო ლენინის ორდენით.

23.III.35 წ.

დრო ისე გაგვეპარება, როგორც წყალი, რაც უფრო მოუჭერ ხელს, მით უარესია. დრო მიდის და ამას მხოლოდ ახლა ვგრძნობ. 10—15 წლის წინათ ვერ ვამჩნევდი, სრულებით ვერ ვამჩნევდი დროს. ეცხოვრობდი ისე, როგორც მცენარე. რაღაცას კი მოველოდი უკეთესს, მაგრამ ამ უკეთესისათვის არ მიბრძოლია. ის უნდა მოსულიყო, როგორც მოდის კარგი ამინდი ჩვენი ძალდატანების და ენერჯის გარეშე. მაგრამ უკეთესი არ მოვიდა, ან იქნებ კიდევაც მოვიდა და მე ვერ ვხედავ.

მთელი დღე უნიათოდ დავდიოდი წვრილმან მუშაობაში გართული. დავურიგე მწერლებს ორდერები ფეხსაცმლის შესაყერად.

სასადილოში ბესო ელენტი, სიმონ ჩიქოვანი, ირაკლი აბაშიძე, ილო მოსაშვილი, საშა ქუთათელი და ერთი ახალგაზრდა დრამატურგი საუბრობდნენ.

— ის ხალხი, რომელიც ახლა დაიღუპა. სულ პატიკოს ბრალია. — ამბობდა ბესო. რასაკვირველია ყველა კვერს უკრავდა.

— მაგ კამპანიის აკლია კარლო კალაძე: ის გრძნობს თავის დანაშაულს და მიტომ ვერ ჩნდება. — უმატებს სიმონი.

ბესო სხვათაშორის ეხება ახალ პიესებს და ამბობს, რომ არა თუ საქართველოში, რუსეთშიც არ არის კარგი პიესებიო.

დრამატულ ნაწარმოებს, რომელიც ღირსებით იდგება სათანადო დონეზე. ახლა ვერ დაწერს ჩვენი ახალგაზრდა დრამატურგი, რადგან მათ აკლიათ კულტურა, სცენის ცოდნა და განათლება.

27—28. III.

მონასტერი აირია, სწორედ ჩვენ მწერალთა კავშირზე ითქმის. ბენიკო ბუაჩიძის, კ. ლორთქიფანიძის ჭკუფი სცდილობს მწერალთა კავშირის მდივანი — დავით დემეტრაძე გააძევოს მწერალთა

კავშირიდან. ს. ეული, ლისაშვილი, თალაკვაძე და სხვებიც მხარს უჭერენ მგონი დემეტრაძის გაძევებას. დღეს მთელი დღე მიღის პარტიული ჯგუფის თათბირი ბერიასთან და ვინ იცის ეს რითი დამთავრდება. აქ გამოსავალი არ არის. რომელმა ჯგუფმა უნდა უნდა გაიმარჯვოს, რომ მწერლობამ მოიგოს? ამის თქმა ძნელია. პარტიული მწერლები პირდაპირ საშინელებაა თავისი უნიჭობით და თავისი უვიცობით...

ამ ხალხს არ შეუძლია შემოქმედება, მაგრამ დიდი სურვილი აქვს როლის თამაშის.

დღეს ყველა მოლოდინშია, თუ რას მოიტანს თათბირი...

ჩამოვიდა ყირიმიდან მიწიშვილი. ჯერ დამირეკა სახლიდან. მივედი. გამიხარდა ამ კაცის ნახვა. აინტერესებდა აქაური ამბების გავება, ვეცადე შემეყვანა საქმის კურსში. სალამოს უცებ გამოჩნდა სხდომაზე, სადაც მოხსენებით გამოვიდნენ დემეტრაძე, ქლენტი, პაოლო იაშვილი და სხვები.

გამოვიდა ბენიტო ბუაჩიძეც. გამოჩნდა პავლე საყვარელიძე, ეული, იაკინთე, რომელიც ადგილიდან იდიოტურ შენიშვნებს აძლევდა ბესო ქლენტს. ეს ხალხი მოელის რაღაცას: ისინი კვლავ მოელიან ხელისუფლების ჩაგდებას მწერალთა კავშირში. სწარმოებს ახალი ძალების შეკრება და ფარული თამაში.

რისთვის იბრძვიან? გდია გემრიელი ძვალი — ქართული მწერლობა. ამ ძვალისათვის იბრძვიან ჯგუფები, მაგრამ ამ ჯგუფებში ისეთი ხალხია, რომ მათ კაცი მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიეკარება თუ დაჰკარგა „нрезгливость“.

როგორც მოსალოდნელი იყო, ჭორები გრიგოლ რობაქიძის შესახებ არ გამართლდა.

სიკო მიწიშვილის სახელზე მიღებული ყოფილა გრიგოლის ბარათი, სადაც ის ამბობს, რომ ისე კარგათ ვარ, როგორც არასოდეს. ეწერ წიგნებს და ჩემზე გერმანიაში ლაპარაკობენო. მოკითხვა, ვისაც ვახსოვარო.

არ მჯერა, რომ კარგად იყოს. სამშობლოდან გადახვეწილი კაცი როგორ უნდა იყოს კარგად. ყოველ შემთხვევაში, სასიამოვნოა, რომ ცოცხალია.

გუშინ მწერალთა სასახლეში ლაპარაკი არ წყდებოდა მთელი დღე. აქნობამდი საიდუმლოდ შენახული სააშკარაოზე გამოვიდა. შევეუსწარი ბესო ქლენტის და იაკინთე ლისაშვილის კამათს.

— რა სინდისმა მოგვით ამის დაწერა, რომ მე ხელს ვაფარებდი და ვიცავდი პატივო ქიქოძეს და მის ტროცკისტულ თეორიებს — ეუბნებოდა ბესო ქლენტი იაკინთეს.

— თქვენ ყოველთვის დასცინოდით ჩვენ ჯგუფს, თქვენ ჰქმნიდით მტრულ ატმოსფეროს კომუნისტი ამხანაგების ირგვლივ. — ამბობს იაკინთე.

ერთი სიტყვით, მათი საუბრიდან გამოირკვა, რომ კომუნისტი მწერლების (11 კაცს) ჯგუფს შეუტანია განცხადება, რომ გადაეყენებიათ როგორც დემეტრაძე, ისე ბესო და მთელი შემადგენლობა.

ამ ჯგუფს კოვზი ნაცარში ჩაუვარდა. ლავრენტი ბერიამ უკვე გამოარკვია, როგორც ეტყობა, რომ ფრაქციის თითქმის მთელი შემადგენლობა, მართალია ორი, სამი კაცის გამონაკლისისა, უნიათო, უნიჭო და გაუნათლებელი ხალხია.

უთქვამს კიდევ სანდრო ეულისათვის, შენ განა ღირსი ხარ იმისა, რომ ზიხარ „ნიანგის“ რედაქციაში და საჯარო ბიბლიოთეკაშიო.

შურა დუღუჩავა გაუწყებლავს. სადაც არ გაგზავნეთ, ყველგან მონანგვიანე საქმეო, ჯერ შენი აწეწილი მდგომარეობა მოაწესრიგე და მერე აწერე ხელი პეტიციებსაო.

მხოლოდ პეტრე სამსონიძეს¹ უთქვამს სრულებით სამართლიანად — „ფრაქცია თავის დროზე წინააღმდეგი იყო პატივო ქიქოძისა, გეუბნებოდით, არ დაგვიჯერეთ. ახლა გეუბნებთ, რომ დემეტრაძე არ ვარგა და არ გვინდა, მაგრამ მაინც არ გვიჯერებთ და მაინც ტოვებთო“.

ამ საბუთმა თურმე იქონია თავისი გავლენა. მაგრამ როცა ბერიამ მოითხოვა დასაბუთება დემეტრაძის უვარჯისობის, მაშინ ყველა მათგანმა თავის უნიჭო წიგნებზე დაიწყეს ლაპარაკი. ვერც ერთი პრინციპიალური დებულება ვერ წამოაყენეს და ამან გადასწყვიტა მათი დამარცხება...

რაც შეეხება დემეტრაძეს, მისი უკმაყოფილო დარჩენილა, რადგან ასე ცოტა მომხრეები აღმოაჩნდა პარტიულ ამხანაგთა შორის.

¹ პეტრე სამსონიძე (ქუთათელაძე — მწერალი, დრამატურგი — (1898—1946).

3.IV

ნიკო მიწიშვილი ჩამოვიდა, მაგრამ მუშაობას ჯერ არ შედგო-
მა. დავით სულიაშვილს¹ ნერვები ეშლება და მუშაობაზე გული
აიყარა.

15.IV

გუშინ მთელ ქალაქს მოედვა ცნობა სიმონ ჯუღელის უეცარი
სიკვდილის შესახებ. ხმები სამწუხაროდ გამართლდა. დღეს კი არის
ლაპარაკი, რომ ის მოუწამლავთ. თუ ეს ამბავი გამხილდა, ისევ
დაიწყება რეპრესიები. დაიჭირეს ლევან ასათიანის მეუღლე...

სრულებით გამოუძიებლად დააპატიმრეს ცნობილი ლიტერა-
ტორის ცოლი, მცირეწლოვან ბავშვიანი და ამრიგად, საშინელი შე-
ურაცხყოფა მიაყენეს ოჯახს.

შინიდან ისე წამოვედი, რომ პურის ფულიც კი არ დამიტოვე-
ბია. ეს უფულობა პირდაპირ გააგიჟებს კაცს.

20.III.

რადგან თითქმის ოთხი თვე დღიურთან არ მისაუბრია, საჭიროა
ამ ოთხი თვის ამბები მოვიგონოთ. უპირველესად ყოვლისა, უნდა
მოვიგონო ჩვენთან ჩამოსულ ბელორუს მწერლებთან ჩემი შეხ-
ვედრა.

კარგად არ მახსოვს, როდის ჩამოვიდნენ. მგონი, მაისში მოხდა
ეს ამბავი. სამღივნომ მე დამაველა მათი შეხვედრა, რაც ვიკისრე-
პირველად მივედი. გავიცანი ჩამოსული ამხანაგები სასტუმრო
„ორიანტი“. ვიჭირავე ავტო ინტურისტების და ვასეირნე ქალაქ-
ში. რაც შემეძლო, ავუხსენი ჩვენი წარსული და აწმყო. ვაჩვენე
ქალაქის ყველა ნაწილი თითქმის და შემდეგ კოჯრის გზატკეცილზე
ავიყვანე. მგონი მოეწონათ...

იმავე დღეს.

რა მოხდა ჩვენ ცხოვრებაში? მთავარი, რაც ეხლა აინტერესებს
ყველას ეს გრიგოლ რობაქიძეზე გავრცელებული ხმებია. რადიო-

¹ დავით სულიაშვილი — მწერალი (1884—1964).

ქორების მიხედვით, ჩვენი ცნობილი ლექტორი, პოეტი, რომელიც და დრამატურგი სადღაც გაჰქრა. კაცი ზომ ნემსი არ არის, მაგრამ ნემსითი კი დაიკარგება ხოლმე. სამწუხაროა. ქართულ ლიტერატურას დააკლდა მეტად მნიშვნელოვანი ძალა.

რობაქიძის უდიდესი შეცდომა მდგომარეობს იმაში, რომ პოლიტიკაში გაერია და ემიგრანტობა არჩია სამშობლოში დაბრუნებას. გასაკვირია, რომ ასეთ პატრიოტს ასეთი არაპატრიოტული საქმე მოუვიდა. ახლა მაინც ყველამ უნდა შევივნოთ, რომ თვითეული მოქალაქე ვალდებულია იყოს და იზრომს საქართველოს ფარგლებში. ყველა ვინც ამ გზას არ ადგება, დაიღუპება. იმ გარემოებას, რომ ჩვენ ბევრი რამ არ მოგვწონს, არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს.

* * *

მაგრამ განსაკუთრებით აგვაღელვა სამი პოეტის დაპატიმრება. (შატბერაშვილი, წაროუშვილი და შავგულიძე, უკანასკნელი კრიტიკოსია)

შატბერაშვილს წინა ღამით შეეხვედი. სრულებით არ მოველოდი მის დაპატიმრებას და, რასაკვირველია, აქ მარტო მის ორ ლექსში არ უნდა იყოს საქმე. სამწუხაროდ, ეს არაფერ იცის, ისე როგორც დანამდვილებით არაფერი ვიცით რობაქიძის დაღუპვის შესახებ. „Но все тайное станет явным“ — ვნახოთ.

1.III-35 წ.

„შინ ვზივარ და ერედიას სონეტებზე ვმუშაობ. ხშირად ეჭვები გულს მიღრღნის: იქნებ საჭიროც არ იყოს ეს მართლაც საშინელი შრომა. რითი დაეხმარება აღმშენებლობას სონეტი „არიანდა“? მაგრამ დაწყებული საქმის მიტოვება არ მსურს, რადგან ეს ღირსების საქმეც არი.

დღეს „კომუნისტში“ დავით დემეტრაძე ილაშქრებს დაპატიმრებული პოეტების და პლატონ ქიქოძის წინააღმდეგ.

მე ყოველთვის მაშფოთებდა ეს ხალხი, მათი დაწინაურება და რედაქტორად დანიშვნა. ახლა არ მახარებს მათი დაჭერა, არც ერთი, არც მეორე ლიტერატურას არაფერს სძენს, მხოლოდ ვნებს.

ვნახოთ, რა იქნება.

მწერალთა კავშირის თავმჯდომარე ჰალაქია ტოროშელიძე განთავისუფლეს. ეს კაცი მწერალთა კავშირში ისე უხეშად იქცეოდა, რომ სასოწარკვეთაში აგდებდა მრავალ ამხანაგს. მისი მოხსნა თითქოს ყველას ესია მოვნა.

ახლა, ყველა, ვინც მის წინააღმდეგ იყო, ამ გადაყენებას თავის თავს აწერს...”

1958 წელი...

„სამოცი წელი. დახარჯულია სიცოცხლის მარაგი. მაინც ახალ-ვაზრდულად ვგრძნობ თავს. რად მენანება თვალების დახუჭვა და დაძინება? სასწაულებრივ საუკუნეს მოველი, მინდა მოვესწრო ამ საუკუნეს. რად დავიბადე ასე ადრე. ნეტა ცოტა დამეგვიანებია. არა, ბედნიერი ვარ, რომ ჩვენი დროის ორომტრიალში ჩემი ოფლიც და ცრემლიც ურევია“.

პუბლიკაცია მოაზადა ნინო ვადაშკორიაშ

გაბრიელ ჯაბუშანური

გაბრიელ ჯაბუშანურს (1914—1968) უბის წიგნაკში ჩაუწერია: — „ვიცი, დიდი ხნის სიცოცხლე არ მიწერია, მოვლენ მეგობრები და მოყვრები. წაიღებენ, თუ კი რამ დამიწერა, წაიღებენ და მიაბარებენ მუზეუმს...“

ხევსურეთის მდიდარმა ფოლკლორმა ასაზრდოვა გაბრიელ ჯაბუშანური. ცხოვრების დიდი სკოლა გამოატარა ხალხის წიაღში ყოფნამ. 1935 წელს ჟურნალში „ჩვენი თაობა“ გამოქვეყნდა მისი პირველი ლექსი და შემდეგ სიცოცხლის დასასრულამდე გრძელდებოდა მისი პოეზია.

არქივში დაცულია მის ხელნაწერ ლექსთა კრებულები, თარგმანები, პირადი წერილები, უბის წიგნაკები.

გთავაზობთ ზოგიერთ ჩანაწერს უბის წიგნაკებიდან:

„პოეზიის მეავსიტყვენი პოეზიის ჰორიზონტთა განვრცობაზე გაპყვირიან, მაგრამ ვაყას მუზას უმეტესწილად ფშავ-ხევსურეთის მთებს რომ შეპფოფინებდა, დუნია ქვეყანაზე საფრენი არ დაჰკლებია. საქმე იმაშია, რას და როგორ იტყვი. მინდია იგივე ([.....] ხოლო ეთერი იგივე გრეთხენი“.

„მეუბნებიან, ვაყამ მთების თემა ამოწურა და მასზე წერა დიდი ფშაველას შემდეგ თავხედობაა. ქართველ კლასიკოს მწერალთა უდიდესი ნაწილი ბარელები იყვნენ და ბარზე წერდნენ. ასე გამოდის, მათ ბარის თემა ამოწურეს და მასზე (ბარზე) წერაც თავხედობაა“.

„ყოველმა დამწყებმა, სანამ დიდ ლიტერატურაში შევიდოდეს, წინააღმდეგობებით სავსე გზა უნდა განვლოს. ეს მარგებელიცაა, აკაყებს მომავალ შემოქმედს, ავითარებს თვითკრიტიკას. ჩემი ნა-

წერები თავიდანვე რომ ხელაღებით დაებეჭდათ, მე მგონია, გავფუჭდებოდი, ნაკლებ ზრუნვას დავიწყებდი ნაწარმოების ხარისხზე, ჩვენ კი ამჟამად ძალიან გვჭირდება მაღალხარისხოვანი მხატვრული წიგნი“.

„ყარგი მწერალი გაბეჭდილ მოღზე შერჩევით მოკრეფილ ყვავილებს კიდევ ალამაზებს თავის სახელოსნოში (სულში), აფერადებს შათ ბუნებაში არარსებული ულამაზესი ფერებით, რა თქმა უნდა, ზომიერების დაცვით; რათა ყვავილებმა თავისი პირვანდელი ელფერი სავსებით არ დაკარგონ, რის შედეგადაც თავიგული უფრო ლამაზსა და მიმზიდველ სახეს ღებულობს.“

ასეთი ქმნილება უქცნობია და მას ჟამთა სვლა ვერას დააკლებს. ეს არის ხელოვნების ქეშმარიტი ნაწარმოები, ხალხიც ხელიხელ საგოგმანებლად ხდის მას“.

„რაც გინდა დიდი მწერალი იყო, ნაწარმოებს იმ მასალაზე დაწერილს, რომელსაც ორგანულად არ განიცდი, მაინც დაეტყობა სიცივე და ნაძალადევობა“.

„ქეშმარიტი კრიტიკოსი იგივე ქეშმარიტი შემოქმედია. სრული ობიექტურობა კრიტიკოსის ძირითადი მოვალეობაა“.

„ლიტერატურის ქეშმარიტი გზა ყოველთვის რეალიზმი იყო. ყველა დანარჩენი მიმართულება ლიტერატურაში ამ გზიდან მეტნაკლები გადახვევის გამოხატულებას წარმოადგენდა“.

„პოეზია არის ფერის, ჰანგისა და აზრის სინთეზი, ხოლო მისი ობიექტი კი მთელი ხილული და უხილავი სამყარო“.

„ორგანულად განცილები გმირი იგივე ავტორის სისხლი და ხორცია. ამიტომ ჩვენს წინაშე ასეთი რიგი დგება:

მინდია — ვაჟა, ჰაროლდი — ბაირონი, ონეგინი — პუშკინი, პეჩორინი — ლერმონტოვი“.

„ახალგაზრდა მწერალს, რომელმაც, მწერლობა კარგად დაიწყო, ზედმეტი ხოტბა არ უნდა შეეხატო. ისტორიამ უთვალავი მაგალითი იცის, როცა ახალგაზრდა მწერალი დიდ იმედებს იძლეოდა, მაგრამ ლელო ვერ გაჰქონდა და აღრევე ქრებოდა.

ამავე დროს, არც იმ ახალგაზრდას უნდა ვკრათ ხელი, რომელმაც მწერლობა არც თუ ბრწყინვალედ დაიწყო, რადგან ლიტერატურის ისტორიამ აგრეთვე უთვალავი მაგალითი იცის, როცა ახალგაზრდა მწერალი ნაკლებ საიმედო დებიუტის შემდეგ ბოლოს პოულობდა თავის თავს და ჰემმარიტი მწერალი ხდებოდა“.

„უბედური ვარ და დევნილი, მაგრამ ბოროტი მაინც არ გავხდი, გული ისევ ალალი დარჩა“.

„პოეტის ბედი: ცოცხალი ლამის შიმშილით მოკვდეს, თუმც ხელნაწერთა დარჩა ტომები“.

„დავწერ: ბალადა თეთრი მთისა, სამი ტყუპი ძმისა და მათი ქვრივი დედისა“.

„შენ ლილღოს მიწავ, საუკუნოდ თავშეფიცულო, დედავ, ჩემი სასოს და მზითა და უკუნით სავსე, ფიცრულო დედავ, მეც შენსკენ მოვდივარ დღეს-ხვალე მომეცი ძალა სიკვდილთან ვაჟკაცური შემართებისა და დახვედრისა“.

„არა, სიკვდილი არ მინდა, ვანა იმიტომ, რომ სიკვდილისწინა ტანჯვის მეშინია. არა, მზადა ვარ იობის ტანჯვა ავიტანო, ასჯერ

უარესიც. არა, სიკვდილისა მე არ მეშინია, მაგრამ არ მინდა სიბნელე, აჩრახობა, უმოქმედობა. მე შრომა მინდა, ტანჯვა მინდა, სიხარული მინდა, მოძმისთვის გარჯა მინდა.

ლექსები დამრჩება? არ კმარა ჩემთვის, რაცა ვთქვი, მინდა ყოველდღე მებრძოლთა რიგებში ვიდგე, სამშობლოს, მოძმის სიცოცხლეს, სიხარულს, ტანჯვას ვუძღვროდე. არა, არ მინდა სიკვდილი. გაუმარჯოს მარად სიცოცხლეს, უკვდავებას, მარად ქმედობას“.

„დავწერ: მე შევეჩვიე სიკვდილის ლოდინს, ერთ დროს აზრის და მუხის მფლობელი, ახლა კი ლოხი და ღვინის ლოთი, ჩემს საბოლოოს ვამზადებ ლოგინს და განვლილ დღეთა ვარ მადლობელი“.

კუზლიყაძე ივანე ლალი მარტაშვილიძე.

ლიტერატურის მუზეუმში დაცული უცნობი თარგმანები

მიქელ პატარიძის თარგმანები

მიქელ პატარიძის მთარგმნელობითი მოღვაწეობა განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია. უცხო ენების ზედმიწევნით და სრულყოფილად ცოდნამ იმთავითვე განაპირობა მის მიერ ქართულად ამეტყველებული რუს და ევროპელ პოეტთა ნაწარმოებების პოპულარობა. მოგვიანებით, სპეციალისტთა უმრავლესობა ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ მიქელ პატარიძეს, როგორც ნიჭიერ მთარგმნელს, „დიდ გულისხმიერებასთან ერთად ახასიათებდა მაღალი პოეტური კულტურა, დახვეწილი ლექსიკისა და მხატვრული გამომსახველობითი ტექნიკის ღრმა ცოდნა“. ყოველივე ამან განაპირობა გემოვნებით შესრულებული თარგმანები.

მკითხველს ვთავაზობთ რამდენიმე მათგანს:

კონსტანტინე ბალმონტი

მიმავალი ჩრდილები

ფხიზლობს ოცნება მიმავალი ჩრდილის ყურებით,
მიმავალ ჩრდილთა მიმქრალ ღლისას (მე ძლივს ველირსე)
კოშკზე ვიდოდი, კანკალებდნენ საფეხურები,
საფეხურები კანკალებდნენ ჩემი ფეხის ქვეშ.
რამდენად მაღლა მივიწვედი, უფრო მკაფიოდ,
უფრო მკაფიოდ მე ვხედავდი შორეთის ხაზებს
და რალაც ხმები უცებ ირგვლივ შემომაფრქვეის,
გადმოაფრქვეის ხმები მიწის და ზეცის გზაზე.
რამდენად მაღლა მივიწვედი, უფრო გაშუქდა,
უფრო გაშუქდა ჩათვლემილი მწვერვალნი მათათა,
უკანასკნელი, თითქოს ნაზი სხივი მაჩუქა,
თითქოს სხივები წარმოგზავნა დაბინდულ თვალთან.

ვხედავ ჩემს ქვევით უკვე დადგა ღამე ნაკრთომი,
ღამე ნაკრთომი დადგა, მიწა ძილმა დაიპყრო.
ჩემს წინ კი ჩემთვის ელვარებდა აქ დღის მნათობი,
და დღის მნათობის წინ უფსკრული უცებ გაიპო.
გავიგე უკვე მე მიმავალ ჩრდილის ყურებით,
მიმავალ ჩრდილის დატყვევებას თუ ვით ველირსე:
ზევით ვილოდი, კანკალებდნენ საფეხურები,
საფეხურები კანკალებდნენ ჩემი ფეხის ქვეშ.

თოვლის ფიფქი

თეთრი და ბუმბულა
თოვლის ნაფერთალი
როგორი სუფთაა,
როგორი ფერმკრთალი.
გზები სახიფათო
სწრაფად გაიარა,
მიწისკენ იჩქარის,
ზეცისკენ კი არა.
დასტოვა მზიური,
უსაზღვრო ლაქვარდი
და უცხო მხარეში
ჩამოდის ნავარდით.
ელვარე სხივებში
ის სრიალს ეცადა,
და შემდნარ ფიფქებში
დაცულა თეთრადა.
ქროლია ქარებზე
კანკალებს, ნანაობს
და მზრუნველ მკლავებზე
ნებიერად ქანაობს,
მისი საქანელით
ნუგეშეცემულია,
მისი ქარტეხილით
გატაცებულია.

და ბოლოს გაიარა
ეს გზები მზის დარი,
მიწას მიეკარა
ვარსკვლავთ-კრისტალი.
აგდია ბუმბულა
თოვლის ნაფერთალი,
როგორი სუფთაა,
როგორი ფერმკრთალი.

ვალერი გრიუსონი

მოვა ბოლო დღე ვაცამტვერების
და ქვეყნის ძალა დაიფიტება,
ხალხთ ნატამალი წავა ველებით,
ცხუნე მზის სხივი სადაც იქნება.
ჩვენი კოშკები, ქვეყნის ბურჯები
განკითხვის დღეებს ვერ გადურჩებათ,
უდაბნო მეფობს ყველგან ურგები
და ორთქლმავალი რონზე ყუჩდება.
სურო დაჩრდილავს ხუროთა აზრებს,
ბალახთ ხალიჩა ქვებს დაეხვევა,
მხოლოდ უნასი ქალაქში ბაზრობს,
მეფის დარბაზებს ლომი ეწვევა.
მაგრამ საშინელ ცარიელ დროშიც
კაცი გაჩნდება აქ უცნაური,
წყვედიადს გაჰფანტავს სინათლის დროშით,
შენობის სიზმრებს არღვევს ხმაური,
ხავსიან ქუჩით ესმით ნადირებს
კაცის მსვლე[ლ]ობა ფეხის აკრეფით,
კარებს ჭრიალით ის აატირებს,
შუქზე გაჩნდება აქ ქანდაკები.
ნაირ წარწერებს აამეტყველებს.
წარსულის სახეს თანდათან იგნებს.
წიგნართა ნახავს იღუმალ ხვრელებს
და საიდუმლოს წაართმევს წიგნებს,

და დღე და ღამე შრომაა ბევრი:
ითვისებს მტვერში დამალულ ცნებებს,
დაუსრულებელ ღმერთზე ოცნებებს
და სიხალისეს ქებულს სიმღერით.
ძმავ, სასურველო, უცხოს დროების,
შენ გტანჯავს, გიყვარს ხომ ჩვენი ბოლო,
მაშ, მომისმინე ეს სტრიქონები:
ვიყავ, ვიტანჯე, წარვედ, ვით ბოლი.

შარლ ბოდლერი

სკლინე

ტყვიის თაღებით შემოგვხუთავს ზეცა საკანი,
ნისლთა ტვირთობით გაგვიწყდება, ღამის ილაჯი,
დღის სიცხადეში ძლივს მოჟონავს ყველა საგანი.
შურის ფარდები თითქოს იყოს ქვეყნის დარაჯი.
ქვეყნის მაგიერ მოგვაკუთვნეს ჩვენ აკალდამა,
როგორც ღამურა გახლართული ღამის ბადეში,
ისე იმედი დაამწყვდია ბნელმა კალთამა
და დამპალ კედლებს ეხეთქება სიმწუხარეში.
ხშირ მოაჯირად გარს ევლება ტუსაღთ გალიას
ელამი წვიმა, და დარაჯობს სევდების მონებს,
ქსოვილმა ხლართმა ახ! გონება როგორ არია,
ობობა კუთხით, რომ დაჰკიდებს ამ საშიშ კონებს.
კენესა გაისმის უეცარი თითბრის ზარების,
თითქოს შეჰყვირა ვინმემ ზეცას აქ განცხადებით,
როგორაც ჩრდილი, უბინადრო და უკარება,
ქვეყნის გოდება ღმერთს შესჩივლა მან დაქადებით
ჰა, უსიმღეროდ იზღაზნება დროგების წყობა.
სულში — იმედი სტირის, ვაგლახ ცრემლებამშლილი
სევდის — დედოფლის ზეიმობა მაშინ იწყება
და მოხრილ ცხედარს დაჰფრიალებს დროშა გაშლილი

მალე სუღარი ყინულისა მკაცრად დაგვეფისავს,
ცხუნე ზაფხულის ჩაუქრება სიცხოვლე მზესაც,
კუბოს აყრიან გამუდმებით აქ თითქოს მიწას,
ისევ ცივ ქვებზე გადაყრილი ხმაურობს შეშა.
ჩამისახლდება ისევ გულში მკაცრი ზამთარი,
მასთან კანკალი, აბეზარი შრომა და შური,
და გული ჩემი, შეცივებულ ბირთვად გამხდარი
ვით ჩრდილოეთის მზეს ეხვევა ყინვების ბური.
შეშის ხმაური ისევ და ისევ, სულის დამწველი,
თითქოს შენდება საწამებლად აქ ეშაფოტი,
ჩემი გონება დაბარბაცდა, ვით ძველი კოშკი
და დაცვივდება „კედელმრღვევით“, როგორც ნაფოტი.
ერთფეროვანი ხმაურობა, მძიმე, სიზმრული,
უცნობის კუბოს აყეთებენ უცხო ღურგლები.
ვის ასვენებენ შემოდგომის დღით, შესუდრულით?
ზაფხულის ცხედარს, შეცივებულს ცივი ღრუბლებით!

მორის როლინა

ბოგამა

ეს მკადამი არის ბოლო თავშესაფარი,
აქ ჩემი სული ტანჯვით დაბერდა.
სად გაეთხარა ნეტავ ჩემს ბედს ადრე საფლავი?!
როგორც კლევრიტი, მე შიმშილი უკან დამდეგდა.
ო, ბაბილონო, შენი ბუნავთ ღვინის ფარსკვლავი
ვერ ამატოკებს; ქალა თავის მეტად დასევდდა,
ტკივილ-შიმშილით სული არის განაძაგრავი
და თითქოს მატლებს, გათეთრებულს, ვიღაც მასევდა.
ვარ მე აჩრდილი, შეცივებული, შმორე ნაგავში,
ახ! ბედმა მომცა სანატრელმა ასეთი წილი.
ჩემს სახეს უფროთხის, დამიჯერეთ, ხროვა ნაგავის.
ვარ მე ბებერი, მაწანწალა, მეხვევა ტილი,
მაგრამ დაციწვით ნუ შემხედავთ ნურვინ, ტყვილად,
მე არაეისთან არ მივლია ჩემს

დღეში წყვილად.

ვით აღთქმულ ტყეში, იქ მიყვარდა მე მოსვენება;
ცამეტ სანთურით აქ ჰქრებოდა შავი უკუნი.
მათი ციმციმით, მოწყენილით, ვით გასვენება
მტვერში წარსული, სასწაული ჩნდა საუკუნის!
და საიდუმლოს აღელვებამ სცხრილა გონება
თითქოს სამყაროს დაეძინა; დაცარიელდა,
ცამეტი გვამი, სავარძელში ზის მოჩვენებით,
ცამეტმა სახემ კედლებიდან მათვალაიერა.
მახსოვს, იქიდან დავინახე ფანჯრების ყდაში
ქაჯის გაფრენა, უცნაური, ვარსკვლოვან ცაში
იტანჯებოდა ის ამოა ძალდატანებით.
და შეკრთა სული ამ ტყეობის ისრით ნაკრავი
დაჰკრა საათმა აქ ცამეტჯერ რკინის საკრავით,
თითქოს მუქარით კედლებიდან მოდის დანებით.

კოლ ჰერლენი

სენტიმენტალური ბასეირნება

დაისი, თრთოლა, უკანასკნელ სხივთ მოფერებით
ქარის ალერსით ცახცახებდნენ ყვავილთ ღერები,
თეთრი ლილია დაღონებით [რომ] თელემდა წყნარი,
გაფითრებული ციმციმებდა იქ სარკე წყალის.
სასოწარკვეთა გულის მწარე, მარტო ტირილი,
ვეხეტებოდი, გზას მიკრავდა ხლართი ტირიფის,
იქ, თითქოს ჩუმი შრიალებდა ლანდის ხმაური,
დგებოდა გზაზე უიმედო და უცნაური.
და მე ვსტიროდი... ჩემთან ერთად ქარიც კენესოდა,
მდინარის ჭავლებს ჩემი გმინვა შორით

ესმოდა.

იქ დავდიოდი დავიწყებულ მე მოჩვენებად,
და ნისლის ბადე მეხვეოდა ვით გასვენება.

ბროლის სარკეში გავუღიმებ უკანასკნელად
ჩემს მოჩვენებას აბორგებულს სამარის კართან.
აქ აღარავინ მენანება მეგობრის გარდა,
ძვირფასი ხელი რომ არ მომცა ბოროტს დამხსნელად.
ო! ჩემი სახე მოყვარული და დატანჯული
ბროლის კუბოდან მიაღერსებს და შემიცოდებს,
ეს საუბარი ორეულთან, მარ, რომ იცოდე,
შენ შეგხედებოდა ჩემ დამცველად ბასრი ხანჯალი.
ახლა არ მცდება საწამებლად ფანდები მკაცრი,
მოდის აჩრდილი, საშინელი უდაბნოს გველი,
მე თითქოს ვიყო, მისი ბუდე და მისი ხვრელი.
ვერ მოვიცილე შებორკილმა მე ბედის ბაწრით.
უკანასკნელად რაღაც ლოცვებს ვლულულუღებ, ვროშავ,
და რევოლვერით ისევ აჩრდილს შევეგებები:
ჰა, წასასვლელად მზად არიან ყველა გემები:
შავი ფრიალებს აჩქარებით ანძაზე დროშა.

არტურ რემბო

ბუნებაში (თავისუფალი თარგმანი)

სალამოს სივრცემ ფერი იცვალა,
მინდვრებში გავლა გულს ესიამა,
ბალახმა ფეხი რომ დამიცვარა
და გააგრილა შუბლი ნიავმა.
არც საუბარი და აღარც ფიქრი,
მომიაღერსოს ბუნების კალთამ,
გადავიკარგო ამ შთების იქით
და ბუნებაში ვიყო, ვით ქალთან.

ალამ მიცაპვიჩი

დანაიდები

ის ოქროს ხანა სად წავიდა ან რამ დამალა?
 როს კრელი კაბით და ფერადი თაიგულებით
 ვკრეფდით თქვენს ღიმილს და ღნებოდა ასულთ
 გულები,
 როს ფრთაფარფატა მტრედს ვგზავნიდით თქვენს
 შუამავლად.

დრო გაიფდა, თქვენი ფასი მეტად ამალდა:
 — გავეცი ოქრო, მოითხოვეს ლექსი უღვევი,
 გული მივეცი — ქორწინების მთხოვეს უღელი.
 ვისაც ვუმღერდი, მან ქონების თხოვნით დამალა
 და ჩემს საჩუქრებს, ლექსებს და გულს ცრემლებად
 დამდნარს

უკლებლივ ნთქავდა უმაძრობა თქვენი,
 უძირო.

ეს გული, წინათ ხელგაშლილი, დღეს ძუნწი
 გახდა.

და თუმცა დღესაც ხშირად ვეტრფი და ვარ
 უძილო,

დანაიდებო, საჩუქარი, ჩანგი წკრიალა,
 დღეს ყველაფერი გავიმეტე. გული კი არა.

გაბრიელ ჯაბუშანურის თარგმანები

გაბრიელ ჯაბუშანური, როგორც მთარგმნელი, უცნობია საზოგადოებისათვის. მისმა არქივმა კი მრავალი კარგი თარგმანი შემოგვინახა. როგორც „მოგონებათა ფურცლებში“ ვკითხულობთ, პოეტმა სკოლის მერხიდანვე კარგი ლიტერატურული სკოლა განვლო, დიდ ყურადღებას უთმობდა ენების შესწავლას. მართო იმ ავტორთა დასახელებაც კი, რომელთაც გ. ჯაბუშანური თარგმნიდა, მის მართლაცდა დახვეწილ გემოვნებაზე მეტყველებს.

ვრცელია გ. ჯაბუშანურის მიერ თარგმნილ პოეტთა სია. ესენი არიან: ჯ. არპინო, ა. ახმატოვა, ე. ბაგრიცკი, ა. ბალმონტი, ს. ბიტოვი, ალ. ბლოკი, ვ. ბრიუსოვი, ივ. ბუნინი, ნ. გუმილიოვი, ს. ესენინი, პ. ვერლენი, რ. თაგორი, თ. კოლიჩევი, ვ. ლაზარევი, მ. ლერმონტოვი, მ. ლუკონინი, ბ. პასტერნაკი, ალ. პროკოფიევი, ალ. პუშკინი, თ. სოლჟეზი, ალ. სურკოვი, ა. ფეტი, უი. შექსპირი, პ. ჰაინე.

რა თქმა უნდა, გ. ჯაბუშანურის ყველა თარგმანი ვერ გამოირჩევა ოსტატობით, მაგრამ გარკვეული ნაწილი პასუხობს მხატვრული თარგმანის დღევანდელ მოთხოვნებს. თითქმის ყოველ მათგანში შენარჩუნებულია დედნის აზრი და ფორმა. მთარგმნელი ოსტატურად თარგმნის იდიომატურ გამოთქმებს, შემოაქვს ხევსურული და ძველი ქართული სიტყვები, როდესაც ისინი უფრო ზუსტად გადმოსცემენ დედნისეულ სიტყვასა თუ გამოთქმას.

აზრის ზუსტად გადმოცემის მიზნით, გ. ჯაბუშანური ზოგჯერ სიტყვასიტყვით მიჰყვება ტექსტის დედანს. რის შედეგადაც ქმნის ქართული ენისათვის არაბუნებრივ სინტაქსურ წყობასა და რითმებს, მაგრამ უფრო ხშირად მის თარგმანებში არ არის დარღვეული ქართული ენის ბუნება და მკითხველზე სასურველ ემოციურ გავლენას ახდენს.

ამჟამად გთავაზობთ რამდენიმე ლექსის გ. ჯაბუშანურისეულ თარგმანს.

ლ ა ნ დ ი

ო, განვედ ჩემგან, საყვარელო ასულის ლანდო,
ჩემს დაღლილ მზერას აღარ ძალუძს შენი ატანა;
რატომ გწადია დარდის ბადე კვლავ დამიბლანდო,
ო, განვედ ჩემგან, საყვარელო ასულის ლანდო.
მე აღარ ძალმიძს ძველებურად შენზე ვიდარდო,
რად დამხარხარებ, ვით დემონი ანდა სატანა:
ო, განვედ ჩემგან, საყვარელო ასულის ლანდო,
ჩემს დაღლილ მზერას აღარ ძალუძს შენი ატანა...

მიხეილ ლერმონოვი

მ ზ ი

ზამთრის მზე არის ლამაზი, ამო,
ყომრალ ღრუბლებში მოხეტიალე,
ოდეს თეთრ თოვლზე უქმად, ამაოდ,
მისი ძალსუსტი შუქი იალებს.
სწორედ ასევე ჩემს წინ ბრწყინდება
შენი ხატება, ტურფა ასულო,
მაგრამ ეგ მზერა, ბედს რომ მპირდება
განა შეიძლებს აღმინთოს სული?!

კონსტანტინე ბალმონტი

* *

მისმინე, ღმერთო,
მე ვტირი და დარდით ვწრიალებ,
მიწუხრის ბინდში შენ გეაჭები...

რისთვის მიბოძე სული ესე — არმიწიერი, —
თუ მაინც მიმაჯაჭვებდი?!..

დიდი ხარ, ღმერთო,

მიწაც შენი დამლუპავს უხმოდ —

მუნჯია იგიც, ვით ყველა დიდი...

და წელთა სვლაში რჩება ფუჭად და უპასუხოდ
ხმა ჩემი მოთქმის: „ — რისთვის?!

ო, რისთვის....“

პალერი ბრიუსოვი

ახალგაზრდა კომბს

ფერმკრთალო ყმაო, მგზნებარევე მზერით

სამს აღთქმას გაძლევე და აი ერთი —

მიიღე რჩევა: აწმყოს ერიღე, —

მყობადი არის — არე პოეტის.

მეორე: არვის არ თანაუგრძნო,

გიყვარდეს თავი უსაზღვრო ვნებით,

აი მესამეც: ეყმე უმიზნოდ —

მხოლოდ და მხოლოდ შენ ხელოვნებას.

ფერმკრთალო ყმაო, კრძალულო მზერით,

თუ შენ მიიღებ ამ აღთქმას ყოველს,

ძლეულ მონასპად მე დავეცემი —

რწმენით, რომ ქვეყნად პოეტსა ვტოვებ.

თავდორე სოლუგუბი

*
* *

ჩვენ სიჩუმითაც ვაუწყებთ ერთურთს,
ვეტყვიო ფიქრიან თვალთა ციალით, —
რომ მოვეახლეთ აღთქმულ წრეს უკვე,
სადაც აღინთო ჩვენი ტრფიალი.

იდუმალ ხაზთან შეეყოვნდით ორნი
და არ ვუფრთხოდით სიკვდილს სრულებით;
იხლართებოდნენ თითები თრთოლვით
და უტყვი ურვით გვენთო გულები.

* *

ჰა, სიტყვა ღვთისგან მწვედ დაწყვეტილი —
და ცათა მიერ უარყოფილი:
— არასოდეს,
ნუ იტყვი ამა სიტყვასა კრულსა
იგი წვაგს ტუჩებს,
ვით ნალვერდალი
გეენის ცეცხლით აღმოდებული.

სარგზი ესანიონი

* *

ეს არც ხშირ ტვერებს დაეცნენ ქარნი,
არც ფოთოლცვენა აყვითლებს ფოთლებს, —
ეს — სილურჯიდან უხილავ კარვის
ვარსკვლავთ ფსალმუნი იღვრება სწორად.

აი, მე ვხედავ: მოცისფრო კაბით,
ფარფატა ფრთებზე მჩატე ღრუბლისა,
მოდის ძვირფასი და ასე კარგი, —
წმიდა ძით ხელში, — დედა უფლისა.

მას ქვეყნისათვის შემოაქვს ნაზად.
აღმდგარი ქრისტეს ხელახლა ჯვარცმა;
„— იცხოვრე შვილო, უვანოდ ასე
და მერე შეხვდი რიყრაჟის ცახცახს.“

გამოვიღე გზაზე ურვით ვნებული,
რომ იქნებ ვინმე გლახაკში ქრისტე
შევიცნო, — ღვთისგან მირონცხებული, —
ხელში ყავარჯნით ბილიკს რომ მისდევს.

გვერდს გავუარო, იქნება კაცმა
და ვერ შევნიშნო, მას უამსა, იქნებ;
ფრთა ქერუბინის — ტოტებში ნაძვთა
და ხის ჯირკვთან კი — მშოიერი ქრისტე.

ახან ახმატოვა

თავს შემოგავლებ ქველობის მჩენი,
ამ მწველი ტრფობით შენ ნუ შეცბები;
და შეგობრობის და ლოცვად ჩვენის
წმინდანებს ყველას შევეხვეწები...

მე შენთვის დავთმე პირველმყოფობა,
ო, მაგიერი რა მსურდეს, აბა,
და ამიტომაც ძონძებს ობლობის
ვატარებ, როგორც ნიშნობის კაბას.

ქარყცვის შემდეგ, თბილად გატრუნვა
მყუდრო ბუხართან მიყვარდა რული;
აქ, ამ დროს, ამ გულს ვერ ვუპატრონე
და უცაბედად მომპარეს გული.

ახალწლის უხვი ხშირდება ღვინი,
იანვრის ვარდთა იცვარვის ღერი,
ხოლო ჩემს მკერდში მიყუჩდა ყინით
ქრიჭინობლების თრთოლვა და მღერა...

ახ, ქურდის პოვნა არ არის ძნელი:
მე იგი მზერით ვიცანი უკვე;
ერთი რამ არის აქ საშინელი:
ის ნადავლს მალე მოიტანს უკან...

ცოცხალი წარსული

დილოგები კოლაუ ნადირაძესთან და ნინო თარიშვილთან

„ენდეთ წინაპართა აჩრდილებს“

კოლაუ ნადირაძე

1988 წ. 7 ივლისი

ჩვენი დილოგი რამდენიმე ფრაზის შემდეგ ასე გაგრძელდა:

— ბატონო კოლაუ, არსებობს ერთი ოფიციალური წერილი, სადაც გრიგოლ რობაქიძე მოხსენიებულია, როგორც ფაშისტი და ნაციისტი. ხელს აწერენ ქართველი მწერლები. მათ შორის „ცისფერყანწილებიც“.

— იქ ჩემი ხელის მოწერა არ იქნება.

— დიახ, არ არის. ძალიან მტკივნეულია, მაგრამ ამ სიაში ჩვენი თვის სათაყვანო სახელებია. გამეორებაც მიჭირს... შეიძლება მათ იფიქრეს, გრიგოლ რობაქიძე ემიგრაციაშია და ამ ვითომ „ფორმალური აქტით“ მაინც არაფერი დაუშავდებაო...

— არავითარ შემთხვევაში, არ მესმის ასეთი მსჯელობა. არც მესმოდა არასდროს. თქვენ ჩემთან ათი წლის წინათაც ყოფილხართ, თხუთმეტი წლის წინათაც და ხედავდით, სამუშაო მაგიდასთან ყოველთვის შევიდა გრიგოლის სურათი. მირჩევდნენ კიდევაც ჩამოხსენიო. არასოდეს მილაღატია მისი უსპეტაკესი სახელისთვის, მისი ავტორიტეტისთვის, პიროვნული ხიბლისთვის...

გრიგოლ რობაქიძე მოგვევლინა, როგორც დიდი ესთეტი და განმანათლებელი. მისი შეგირდები ვიყავით ყველა...

— როგორ ფიქრობთ, ალბათ სასურველი არ იქნება ყველა იმ სახელის გამოშვებება, ვინც ხელს აწერს ამ დოკუმენტს...

— მიჭირს ამაზე პასუხის გაცემა...

— და საერთოდ, არც ის იქნება სასურველი, რომ უკლებლად ყველაფერი გაეიხსნათ, რაც იყო: დასმენები, მედროვეთა ცოდვები.. და კიდევ, ხომ არსებობს დიდი და პატარა ცოდვანი...

— შეიძლება, მაგრამ მე მაინც მაქსიმალისტი გახლავართ. არცერთი ნაბიჯი არ გადამიდგამს ღალატისათვის. ამიტომ არ მეგულევა აღამიანი, რომ ჩემთვის ხელის გამოწოდება სირცხვილად ჩათვალოს...

გეთანხმებით, მძიმე დრო იყო. კაენის ცოდვა ტრიალებდა. ვარ მოწმე, როგორ ავალბდნენ სკოლებში მასწავლებლები ბავშვებს, რომ საკუთარი მშობლებისათვის ეჯამუშათ. რაღაც „პროგრესული იდეალების“ სამსახურისათვის ბავშვს მასწავლებლისათვის უნდა ეამბნა: რაზე ლაპარაკობდნენ მათი მშობლები და სტუმრები, ჰქონდათ თუ არა სახლში ჯვრები და ხატები, სააღდგომოდ ღებავდნენ თუ არა კვერცხებს...

ეს იყო მასიური შიშის და ფსიქოზის ხანა. ძალიან ცოტამ გაუძლო ამ დროს.

— ერთი გახმაურებული ფაქტი მინდა მოგაგონოთ: პაოლო იაშვილის დაკრძალვის ცერემონია. მოგეხსენებათ, პაოლო იაშვილის თვითმკვლელობა პროვოკაციულ აქტად შერაცხეს...

— დიახ, ასე იყო. ბერიამ გამოაცხადა, რომ არავის ჰქონდა იაშვილის დაკრძალვაზე დასწრების უფლება, გარდა ოჯახის წევრებისა. მაინც წავედი. მომიახლოვდა მწერალთა კავშირის „ჩეკისტი“ ქობულაძე.

— „თქვენ სიაში ხართ?“ — შეკითხვა.

— „სია რად მინდა, მეგობარს ვასაფლავებ-მეთქი“.

ციკად და ავისმომასწავებლად გაბრუნდა.

ასე იყო: ოჯახის წევრების გარდა, ჩემი პაოლოს სამგლოვიარო პროცესიას მარტო მე მიეყვებოდი... ჩემი პაოლო... ნეტა, რა მამყოფებს ამდენ ხანს ცოცხალს... ყველა მეგობარი შემომეცალა... ხანდახან ვოცნებობ: დამეკარგოს მუხსიერება... მეჩვენება, რაღაც გაურკვეველ დროში ვცხოვრობ. ყველამ დამტოვა, გარდა მოგონებებისა...

ჩემი თვალით ვნახე ძალიან ბევრი რამ... მაგალითად, 1924 წელს ვაგონში ამოხოცილი პატრიოტები... სავე ვაგონი... ნეტავ, დაკარგო მუხსიერება...

პაოლოს დაკრძალვაზე ვიამბობდით: ღრუბლიანი დღე იყო.

მიყვებოდი ცხედარს და თქვენ წარმოიგინეთ, რაღაც უცნაურ სიმ-
ყარეს ვგრძნობდი...

იგივე ქობულოვისგან გავიგე მერე:

თვად ბერიას საოცრად გაჰკვირვებია ეს ამბავი და უთქვამს:
იამვილს ერთადერთი მეგობარი ჰყოლიაო...

შემდეგ აქაურობას სასწრაფოდ გავეცალე. როგორც მირჩიეს,
ქუთაისის ერთ-ერთ მთიან სოფელში გავიხიზნე და იქ ვცხოვრობ-
დი დიდხანს.

ახლა? ახლა 96 წლის ვარ. რიღასი უნდა მეშინოდეს? „იმთ-
თვის“ არაფერი არასდროს მითხოვია და არც მიმიღია, რა თქმა
უნდა...

... ხანდახან შემოვივლის ვინმე და ვსაუბრობთ... ახლანდელი
ზოგიერთი მწერლის დიდი მადლობელი ვარ... ჯანსუღ ჩარკვიანმა
შვილი მომიწყო სამსახურში... ისე უანგაროდ, დაუყვედრებლად,
როგორც არაფერში გამოსადეკ, უკვე მიმავალ კაცს — კოლაუ ნა-
ღირაძეს...

თქვენთან ისევ გიორგი ნატროშვილია დირექტორი?

— არა, ბატონო კოლაუ, ნატროშვილის ნაცვლად რევაზ თვა-
რაძე მოიყვანეს და ისიც უკვე წავიდა.

— ააა... (მცირე პაუზის შემდეგ) გიორგის ლიტერატურული
ცხოვრების გზაზე ჰქონდა შეცდომები, მაგრამ უალრესად განათ-
ლებული პიროვნება გახლდათ, ენციკლოპედიური ცოდნის პატრო-
ნი. ახლა ვინ არის თქვენი დირექტორი, თვარაძე?

— არა, ბატონო კოლაუ, როგორც მოგახსენეთ თვარაძეც წავი-
და და ჭურჭერობით ვართ უდირექტოროდ.

— თქვენ ახლა წარსულზე შეყვარებული და მცოდნე პიროვნე-
ბა გჭირდებათ. ახლა, როგორც არასდროს, ისეთი პატრონობა უნდა
წარსულს...

ერთი მითხარით, ახალგაზრდებს, გწამთ ამ ახალი დემოკრატი-
ის? ჭერჭერობით Пустой звон... წინაპართა აჩრდილებს დაუჭე-
რეთ, გირჩევთ. მათ ენდეთ ბოლომდე.

აი, აკაკის სურათი. აი, ეს კედელზე რომ მიკიდია, ხედავთ, რა
დიდებულია! აკაკი გახლდათ მოარული პარნასელი, პოეტი — ამ
სიტყვის უმაღლესი გაგებით...

მახსოვს, ქუთაისში აკაკის იუბილე გადაიხადეს.

ერთი ეტლით მიჰყავდათ, ყვავილებით შემკული ეტლები ზღვა ხალხი მიჰყვებოდა ფეხით.

რამდენიმე წლის წინ კი იგივე ქუთაისში ერთ თანამედროვე პოეტს გადაუხადეს იუბილე.

არ გაინტერესებთ, რამდენი ეტლი მიჰყვებოდა?

ოცდაათი! ასე ვიცით ქართველებმა ყველაფრის გაუფასურება... საშველი არ არის და არც იქნება მგონია...

შემდეგ ბატონმა კოლაუმ უჭრიდან წიგნი „პოეტის ათასი სტრიქონი“ ამოიღო და თავის ავტოგრაფზე გადაშალა...

მერე ხალნაწერებსა და წიგნებში გაბნეული ფოტოები გვიჩვენა... ისევ გრიგოლ რობაქიძე, ისევ პაოლო, ტიცციანი, სერგო კლდიაშვილი, ვალერიან გაფრინდაშვილი...

„მიხაკო წერეთელს რაღას ერჩოდნენო“ — ჩაილაპარაკა და ბოლოს უკვე მერამდენეჯერ გაიმეორა თავისი ზნეობრივი ცხოვრებისთვის თითქოს ზუსტად მორგებული ფორმულა, ო. მანდელშტამის სტრიქონები: « Я не отрекаюсь не от живых и не от мёртвых ».

1988 წ. 7 ივლისი

„თვალი მივანდე შორეულ ლოდინს“...

ნინო თარიშვილი

— ქალბატონო ნინო, ამ ყუთებში სულ თქვენი ხელნაწერებია?

— აქაც და სხვაგანაც. გარეთ, ჩულანშიც მიწყვია... ლექსებია, ჩანაწერებია, ჩემი ლექციების კონსპექტებია უცხოური ლიტერატურის შესახებ... წერილებიცაა სადღაც... მინდა ყველაფერს თავი მოეუყარო, მაგრამ განწყობა არა მაქვს. აი, ეს გერმანული ლექსიც უნდა გადმოვქართულო. დიდი ხანია შემიკვეთეს, მაგრამ აღარ შემიძლია... იმან, რაც მოხდა, ორი თვის წინ, სამუდამო ტრამვით დამაავადა. ალბათ ველარასდროს განვიკურნები...

— 9 აპრილს გულისხმობთ?

— რა თქმა უნდა, სხვა აღარაფერი მალეღვებს. რელიკვიასავით ვინახავ ყველა გაზეთს, რაშიც ამაზე წერია რამე... ღმერთო ჩემო,

რა მოხდა და რატომ? გამუდმებით ამაზე ვფიქრობ... როგორ
ლიბდება ადამიანი მხეცად?

ვასილ ბარნოვის ოჯახში მითხრეს ერთხელ: ადამიანთა მანკი-
ერბანი ომების და რევოლუციების ბრალიაო.

ადამიანი სულიერად კვდება მაშინ, როცა შეეჩვევაო სისხლს...

ეს ნათქვამი მეორეჯერ გავაცნობიერე, როცა უნივერსიტეტში
ფრანგული ლიტერატურის ციკლს ვკითხულობდი... კერძოდ, ალ-
ფერდ დე ვინის და ალფერდ დე მიუსეს შემოქმედების კვლევისას,
ფრანგი კრიტიკოსების ნაწარმოებსაც გავეცანი. ისინი წერდნენ,
რომ ამ ავტორთა ნაწარმოებებში შემთხვევით არ არის თვითმკვლე-
ლობის ან სხვათა მოკვლის კულტი. ნაწარმოებთა ფინალებსაც
ყოველთვის მკვლელობასთან მიეყავართ. კრიტიკოსები ასაბუთებდ-
ნენ, რომ ეს ყოველივე რევოლუციის შემდგომი პერიოდის ბრალია,
რადგან როდესაც საფრანგეთმა ტერორის ეპოქა გამოიარა, სული-
ერი წყობა გარკვეულად შეეცვალა: სული და გული მიიჩვია მკვლე-
ლობას, სისხლის ღვრას, უხეში ძალის პრიმატს. გაიხსენეთ მარა-
ტის და რობესპიერის ხოცვა-ყლეტანი. რასაც არ უნდა ემსახურე-
ბოდეს სისხლიანი რევოლუცია, ეს არის უხეში ძალა, რომელსაც
ადამიანები გადაგვარებისაკენ მიჰყავს.

იყო დრო, ჩვენში, ადამიანებს კომკავშირში ეპატიებოდნენ
და ამისათვის ჭილდოდ აძლევდნენ მათუხერს. ასე დაემყნო ერთმა-
ნეთს იდეოლოგია და იარაღი...

გახსოვთ ალბათ, ძველი ბერძნები ამბობდნენ: სახელმწიფო ფი-
ლოსოფოსებმა და პოეტებმა უნდა მართონო...

— ეს ალბათ, ქალბატონო, ნინო, სწორი და ნათელი აზრის
პრიორიტეტს გულისხმობდა, ხოლო რაც შეეხება ფილოსოფოსებს,
დროთა განმავლობაში, ნიცშეს და მარქსის ზოგიერთმა ინტერპრე-
ტატორმა გარკვეულად დაგვაშორა პლატონის იდეალს, რომ სა-
ხელმწიფოს ფილოსოფოსები უნდა მართავდნენ. მათ ხომ ფილო-
სოფთა საკუთარი ტირანიის სახელმძღვანელოდ გამოიყენეს.

— ეს ცუდმა ინტერპრეტატორებმა, თორემ თუნდაც ნიცშეს
ფილოსოფიას, მრავალი ერთმანეთისაგან აბსოლუტურად განსხე-
ვებული იდეოლოგია თავისად მიიჩნევედა...

აეილოთ ნაპოლეონ ბონაპარტე. იგი ზოგისთვის დამპყრობელია,
ხოლო საფრანგეთისათვის ეროვნული სიამაყე. ბონაპარტეს სახელი
საფრანგეთთან ასოცირდება.

— საფრანგეთში რომელ წლებში სწავლობდით?

— არასოდეს. საერთოდ უცხოეთის არცერთ ქვეყანაში არ ვარ ნამყოფი. მე ვსწავლობდი თბილისის წმინდა ნინოს სასწავლებელში, ჩიტაის ქუჩაზე. განსაკუთრებული პედანტიზმით გვასწავლიდნენ რუსეთის ისტორიას. რუსეთის ისტორიის მასწავლებელი იყო ბოლშევიკი ბისტროვი, როგორც მახსოვს, გამუდმებით ასეთ სტრიქონებს გვაზეპირებინებდა:

«Земля наша велика и обильна,
Но порядка в ней нет...»

საქართველოს ისტორია, ქართული ლიტერატურა საერთოდ არ იკითხებოდა. ივანე გომართელი, როდესაც სახელმწიფო სათათბიროს წევრი იყო, დიდი მღელვარებით სვამდა საქართველოს გიმნაზიებში ქართულის სწავლების საკითხს. ამბობენ, თავისი მჭევრმეტყველებით მოხიბლავ სახელმწიფო სათათბირო...

— წერა სასწავლებელში დაიწყეთ?

— სანამ ამას გიპასუხებდეთ, ერთი ეპიზოდი მინდა გვიამბოთ, რომელიც მთელი სიცოცხლის მანძილზე დამამახსოვრდა. წმინდა ნინოს სასწავლებელში გვყავდა ძალიან სიმპათიური პედაგოგი — კარბელაშვილის ქალი, რომელიც დაავადდა და ლოგინს მიეჭაჰვა. ხშირად ვნახულობდით. ლოგინზე ოდნავ წამოწევაც არ შეეძლო და ხმადებლა ლაპარაკიც ძალზედ უჭირდა.

1918 წ მარტის 11-ს მივედით მასთან და რას ვხედავთ; ეს მძიმე ავადმყოფი ქალი ლოგინზე წამოშტარა, საშინლად გაბზარა, ავადმყოფური ხელები გაუშლია და ხმამაღლა ყვირის:

— ჩვენი დროშა, ქართული დროშა, ჩვენი დროშა!

მავინ ბავშვი გახლდით და არც დროშის მნიშვნელობა მესმოდა, მაგრამ ამ შთაბეჭდილებამ საოცრად ამაღელვა. მივხვდი. რაღაც არაჩვეულებრივი ფაქტის წინაშე ვიდექი:

1921 წლის 26 თებერვალსაც იმავე სასწავლებელში ვსწავლობდი და მახსოვს, ალბათ ამ ემოციური შთაბეჭდილებიდან გამომდინარე ასეთი ლექსი დავწერე:

სასახლეზე აღარ არის; აღარ არის
ჩვენი დროშა

და წითელმა ბოლშევიკმა ჩვენზე რაღაც
წამოროშა...

1921 წელს, ანექსიის შემდგომ, დღევანდელი „რუსთაველის“ კინოთეატრთან დავინახე კოჯრის გზიდან დაბრუნებული, ტაბახმელაში ბრძოლაგამოვლილი რუსი ჯარისკაცები. რაღაც საშინელი და საცოდავი შესახედავები იყვნენ: დაფლეთილები, ჩამოხეულები... პურს გამალებით გლვჯდნენ და ჭამდნენ. ეტყობა, ძალიან შიოდათ. ისე ჩანდა, თითქოს სისხლიანი ხელებით ასრულებდნენ ამ ცხოველური ჭამის რიტუალს.

ამ დროს კი საფრანგეთს მიმავალი მენშევიკები წინადადებას აძლევდნენ ხალხს, წამოდიოთ, ჩვენც დროებით მივდივართ და მალე დავბრუნდებით.

წმინდა ნინოს სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ კი დაიწყო ჩემი ლიტერატურული ცდები, რასაც ოფიცოზი ცივად ან ლანძღვით ხვდებოდა. მაშინ მოითხოვდნენ, რომ დაგვეწერა ლექსები გასაბჭოებაზე, წითელ დროშაზე, ინდუსტრიალიზაციაზე.

მე კი ვწერდი: ჩემი ოცნება, ჩემი გული ისე ჩუმია,
ვით არაბეთის უარშიო გლოვის მითები,
ვით სარკოფაგში დაღვენთილი სანთლის მუშია...

და ა. შ... როდესაც ლიტერატურულ საღამოებზე გამოვდიოდი, კრიტიკის ქარტეტლში მატარებდნენ: „რა დროს ღირიკააო“. ერთხელ გაზეთ „მუშაშიც“ გამაკრიტიკეს. მაინც ვწერდი. ვმეგობრობდი ქართველ პოეტებთან. განსაკუთრებით „ცისფერყანწლებთან“. „ცისფერყანწელთა“ პრესაშიც ვბეჭდავდი, რაც გულწრფელად სწყინდა სოსო გრიშაშვილს, როგორც აკადემიური ჯგუფის წარმომადგენელს.

„ცისფერყანწელთაგან“ ყველაზე კეთილი ადამიანი იყო პაოლო იაშვილი. ის ერთხელ ძალიან დამეხმარა და აი, როგორ:

1924 წელს უნივერსიტეტიდან გარიცხეს თავადიშვილები. მაგალითად: ერეკლე აბაშიძე, მაგდა ამილახვარი, მიქელაძეები და სხვა. მეც თან მიმავოლეს.

— მე ხომ თავადიშვილი არა ვარ-მეთქი? — ვიკითხე.

— შენ ლექსისთვის გამოგრიცხესო — მიპასუხეს.

ეს იყო ლექსი: „არავინ მოდის“.

ფიქრებმა სწრაფად იცვალეს ფერი,
თვალი მივანდე შორეულ ლოდინს
ო, არსად არის თვალი ცისფერი —
არავინ მოდის, არავინ მოდის... და ა. შ.

პრინციპში სწორედ მიხვდნენ ამ ლექსის შინაარსს. პოლიტიკური ვითარებიდან იყო გამომდინარე და იმ დროის განწყობილებას გამოხატავდა. მაშინ ადამიანები პაროლივით ეკითხებოდნენ ერთმანეთს: „მოდინა? არავინ მოდის?“

როდესაც მენშევიკები წავიდნენ, ვფიქრობდით, ისინი უცხოეთში შეასრულებდნენ დიდ ქართულ მისიას, მსოფლიოს გააცნობდნენ ჩვენს ბედს და მერე უკვე განმათავისუფლებელი მისიით ჩამოვიდოდნენ.

მახსოვს, ერთხელ მარიჯანთან ვიყავით. მარიჯანის შვილი, დოდო ალექსიძე მაშინ 15 წლის ბიჭი გახლდათ.

— წაგვიკითხე რამეო, — სთხოვეს სტუმრებმა.

დოდო ადგა. ტელეფონი იმიტაციურად მიიღო ყურთან და ჩაძახა:

— მოვიდნენ, მოვიდნენ? — არა, არა, არ მოსულან! მოვლენ, მოვლენ, მაგრამ ჭერ არ მოსულან. დადგება დრო და მოვლენ!

ასე ელოდებოდა იმ „წასულებს“ ხალხი...

ჩემი ლექსის სტრიქონი „ო, არსად არის თვალი ცისფერი“, ეგონათ ნოე ჟორდანიას მიუძღვნენ. თურმე ეკითხებოდნენ ერთმანეთს: რა ფერის თვალები ჰქონდაო ნოე ჟორდანას?..

სიტყვა გამიგრძელდა. როგორც გიოხარით, უნივერსიტეტიდან გამრიცხეს. გაიგო ეს პაოლო იაშვილმა, წამიყვანა განათლების კომისარიატში მარიამ ორახელაშვილთან და დიდი მეცადინეობის შემდეგ აღმადგინეს...

— „ცისფერყანწელთაგან“ კიდევ ვინ იყო თქვენთვის გამორჩეული?

— გრიგოლ რობაქიძე... ერთხელ „ცისფერყანწელებმა“ კაფე „ქიმერიონში“ წამიყვანეს. დიდი სუფრა იყო გაშლილი. სუფრის თავში იჯდა უცხოეთიდან ახლად ჩამოსული გრიგოლ რობაქიძე.

იჯდა იმპოზანტური პოზით, გაშეშებული და ორი საათის მანძილზე ერთი სიტყვაც კი არ უთქვამს. ამ პოზით და რაღაც დამუხტული დუმილით ყველაზე დიდ შთაბეჭდილებას ახდენდა. მონუსხულივით ვუყურებდი...

მომისმენია მისი დიდებული მკვერმეტყველება. ასეთივე დიდ-
ბული დუმლიც იცოდა მან...

უცხოეთში იყო, შეილი რომ მოუყვდა. ეს ამბავი პოეტ შალვა
კარმელის სიკვდილთან ერთად გაიგო... მახსოვს, ლექსი გამოუგ-
ზაუნა ოვანეს თუმანიანს:

ალბათ იქნები საფლავის ხნულთან,
ოვანეს ტკბილო, მიიკარ გულთან
ჩემი ალკა და შალვა კარმელი...

— შალვა კარმელს თუ იცნობდით?

— ვიცნობდი უფრო მის შემოქმედებას. ძალიან ახალგაზრდა
გარდაიცვალა ქუთაისში. დიდი იმედის მომცემი, ნიჭიერი პოეტი...
ძალიან მომწონდა მისი:

გადმოკიდულა ციდან სემირამიდას ბალი,
გულია ერთი ციდა და მთის ოდენა დალი...

შშენიერი ლექსია...

— რობაქიძის პოეზიაზე რას იტყვით?

— მე ამ საკითხზე კონკრეტული აზრი მაქვს: ის უფრო ლიტე-
რატურის თეორეტიკოსია, ვიდრე პოეტი.

— რა იყო გალაკტიონისა და „ცისფერყანწულების“ კონფლიქ-
ტის მიზეზი?

— კონკრეტული მიზეზი მგონი არც ყოფილა... გალაკტიონ-
ხომ არავის ეკარებოდა და არც არავინ იკარებდა მას.

გალაკტიონს შეეხვედრივარ კიდევ. მაგრამ არაფერს ნიშნავდა
ჩვენი შეხვედრა... არასოდეს გამჩენია მასთან ურთიერთობის სურ-
ვილი...

ანტოპატიურადაც ვიყავი განწყობილი, თუმც დიდად მომწონდა
მისი პოეზია...

— ტერენტი გრანელი თუ გინახავთ?

— მინახავს, არა ერთგზის. გარეგნულად ფუტურისტებს ბა-
ძაედა თითქოს, პოზით, ახირებული ტანსაცმლით, არეული სიარუ-
ლით, მაგრამ როგორც პოეტი, აბსოლუტურად განსხვავდებოდა
მათგან. ის არის პოეტი-ინდივიდი.

— თანამედროვე პოეტებს თუ კითხულობთ?

— იშვიათად, იმიტომ რომ არ მზიბლავს ისინი. ანდრე შენიე

ამბობდა, რომ ყველას შეუძლია დაწეროს ლექსი. ისწავლოს ვერსიფიკაცია, მაგრამ ყველა პოეტი არ არის, რამეთუ — *Le Coeur C'est le Poète*“. (მხოლოდ გულია პოეტი)... არიან პოეტები მხოლოდ ვერსიფიკატორები. მაგრამ დღევანდელ პოეზიაში ვერსიფიკაციაც შეცვალეს და მოკითხვის ბარათებს ჰგვანან თანამედროვეთა ლექსები. შეიძლება ვცდები, რადგან ყველაფერს არ ვკითხულობ...

— ქალბატონო ნინო, თქვენი მდიდარი არქივის მუზეუმისთვის გადაცემა გადავიწყვეტიათ...

— კი, გადავცემ როდისმე, მაგრამ ჭერ არა. ახლა არაფრის თავი არ მაქვს. არც არაფერზე ვმუშაობ...

ნუგეშად კი მარლთაც „არავინ მოდის“...

ნეტავ, რით დაბოლოვდება ჩვენი ამბავი?..

1989 წ. 15 ივნისი.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

პუბლიკაციები

მასალები ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის შესახებ (პუბლიკაციები მოამზადეს გურამ ვანიძემ და ლალი მარტაშვილმა)	5
როგორ იწერებოდა ილიას ბიოგრაფია (მიხეილ გედევანიშვილის არქივის მიხედვით პუბლიკაცია მოამზადა ციცო იმნაძემ)	39
ნაწყვეტი ნიკო ლომოურის უცნობი რომანიდან „სამძიმარი“ (პუბლიკაცია მოამზადა დავით შულღიაშვილმა)	45
გრიგოლ ვაშაქიძის მოგონება „დღეები უკრაინაში“ (პუბლიკაცია მოამზადა გურამ ვანიძემ)	57
გაბრიელ ჭაბუშანიურის მოგონებები და უცნობი ლექსები (პუბლიკაცია მოამზადა რუსუდან ჭანტურიშვილმა)	97
მირზა გელოვანის უცნობი ლექსები და როენა გელოვანის მოგონებები (პუბლიკაცია მოამზადა ნელი ბენაშვილმა)	136
გრიგოლ რობაქიძის წერილები (პუბლიკაცია მოამზადა რუსუდან დაუშვილმა)	150

ნარკვევები

დავით სარაჭიშვილის სახლი — გიორგი მარჯანიშვილი	157
მიქელ პატარიძის არქივი — ნინო ვადაჭკორია	173
ვანლერ დამისელის არქივი — ნინო ხოფერია	216
„ამ ჰერეთ, იმ ჰერეთ ძმებ იყვნეს“ (საინჯილოს ფოლკლორის მოამაგენი) — თინა კობალაძე	236

მასალები ქართული ემიგრაციის ცხოვრებიდან

შალვა ამირეჯიბის მოგონებები (პუბლიკაცია მოამზადა ცილა ვაგნიძემ)	295
ქართული ემიგრანტების წერილები სარა მერაბიშვილისადმი (პუბლიკაცია მოამზადა ლალი ცომაიაშ)	327
ქართული ემიგრაციის მიერ ჩატარებული ლიტერატურული საღამოებისა და შეხვედრების მოსაწყვეცი ბარათები (თარგმნა და დასაბეჭდად მოამზადა ეთერ მიხელაშვილმა)	388

სამი ნეკროლოგი (ქართველი ემიგრანტები ნიკო შარის გარდაცვალების შესახებ) პუბლიკაცია მოამზადა მარინე ხუბულურმა) 418

**ქართულ მწარალთა უბის
წიგნაკებიდან**

- გერონტი შიმოძე — (პუბლიკაცია მოამზადა ნანა მაისურაძემ) 442
- ლევან ასათიანი (პუბლიკაცია მოამზადა სულიკო კობიძემ) 454
- მიქელ კატარძი (პუბლიკაცია მოამზადა ნინო ვადაჭკორიამ) 464
- ბაბრიელ ჯაბუშანური (პუბლიკაცია მოამზადა ლალი მარტაშვილმა) . 474

**ლიტერატურის მუზეუმში დაცული
უცნობი თარგმანები**

- მიქელ კატარძის თარგმანები — კ. ბალმონტი, შ. ბოდლერი, პ. ვერ-ლენი, მ. როლინა, ა. შიკევიჩი (პუბლიკაცია მოამზადა ნინო ვადაჭკორიამ) . 478
- გაბრიელ ჯაბუშანურის თარგმანები — ა. პუშკინი, მ. ლერმონტოვი, კ. ბალმონტი, ვ. ბრიუსოვი, თ. სოლოგუბი, ს. ესენინი (პუბლიკაცია მოამზადა რუსუდან კანტურიშვილმა) 487

ცოცხალი წარსული

დიალოგები კოლაუ ნადირაძესთან და ნინო თარიშვილთან (ჩაიწერა ნინო ხოფერიამ) 492

მხატვარი ა. თოდრია
მხატვრული რედაქტორი ჯ. ზენაიშვილი
ტექნიკური რედაქტორი დ. რაზმაძე
კორექტორი ნ. კვატაშიძე
გამომშვები ნ. რაშოვეი

სბ 4992

ჩაბარდა წარმოებას 10.12.91. ხელმოწერილია საბეჭდად 3.09.91. ფორმატი 60×84¹/₁₆. საბეჭდი ქაღალდი საწიგნე-საეურნალო. გარნიტურა ჩვეულებრივი. ბეჭდვა შალაღი. პირობითი ნაბეჭდი ფურცელი 29,3. სააღრიცხვო-საგამომცემლო ფურცელი 22,97. პირობითი საღებავგატარება 29,3.

შეკვეთა № 28. ტირაჟი 5 000.

ფასი 10 მან.

გამომცემლობა „მერანი“, რუსთაველის გამზ. № 42, თბილისი 1992

საქართველოს რესპუბლიკის ბეჭდვითი სიტყვის დეპარტამენტის ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატი, შარჯანიშვილის ქ. № 5.

